

International Science Group

ISG-KONF.COM

VI

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE**

**"MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC NOTES. THEORY,
HISTORY AND PRACTICE"**

**Edmonton, Canada
November 01 - 04, 2022**

ISBN 979-8-88796-806-3

DOI 10.46299/ISG.2022.2.6

**MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC
NOTES. THEORY, HISTORY AND
PRACTICE**

Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference

Edmonton, Canada
November 01 – 04, 2022

UDC 01.1

The 6th International scientific and practical conference “Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice” (November 01 – 04, 2022) Edmonton, Canada. International Science Group. 2022. 712 p.

ISBN – 979-8-88796-806-3

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.6

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Marchenko Dmytro</u>	PhD, Associate Professor, Lecturer, Deputy Dean on Academic Affairs Faculty of Engineering and Energy
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D., Associate Professor, Department of Economics and Security of Enterprise
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Levon Mariia</u>	Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Scientific direction - morphology of the human digestive system
<u>Hubal Halyna Mykolaiivna</u>	Ph.D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Herasymchuk O. ПРОДУКТИВНІСТЬ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ЯРОЇ ЗА УМОВ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ	21
2.	Rybak M., Litvak O. ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ВЕРБИ НА ЗАБРУДНЕНИХ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ ҐРУНТАХ	23
3.	Андрощук І., Рябоволик Ю. АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	27
4.	Глєбова Ю.А., Шепета Є.О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РИБООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	31
5.	Дзьоба В.В., Павкович С.Я., Огородник Н.З., Дудар І.Ф., Бальковський В.В. ВПЛИВ СОРТУ НА ПОЖИВНІСТЬ ЗЕРНА ЛЮПИНУ БІЛОГО	34
6.	Дудар І.Ф., Огородник Н.З., Павкович С.Я., Литвин О.Ф., Дудар Я.І. ЧИСЕЛЬНІСТЬ БАКТЕРІЙ ҐРУНТУ В АГРОЦЕНОЗІ TRIFOLIUM PRATENSE ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБУ ЙОГО ОБРОБІТКУ	37
7.	Дяковський П.І., Павкович С.Я., Огородник Н.З., Дудар І.Ф., Бальковський В.В. ВПЛИВ СОРТУ НА ПОЖИВНІСТЬ ЗЕРНА СОЇ	40
8.	Ковальчук С.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ШАЦЬКОГО ПООЗЕРЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОЦІНКИ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ	42
9.	Сімора Б.О., Дудар І.Ф., Огородник Н.З., Павкович С.Я., Дудар Я.І. УРОЖАЙНІСТЬ ГОРОХУ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТУ	46

10.	Яковчук В.С. РІСТ ТА РОЗВИТОК ЧИСТОПОРОДНИХ ТА ПОМІСНИХ ЯРОК	49
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
11.	Bürkle M., Bürkle N. HOUSE CONSTRUCTION TODAY – THE UNSOLVABLE MONSTER TASK OF TOMORROW RECYCLING	55
12.	Krivenko O., Lizunov P., Vorona Y. NATURAL VIBRATIONS OF THIN PARABOLIC SHELLS IN A TEMPERATURE FIELD	58
13.	Бабенцова О.С., Вербовецька В.В., Курілович К.В., Сліпченко В.Р. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ПРОСТОРИВ	61
14.	Корнілова Л. АРХІТЕКТУРНА МОДЕРНІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ БУДІВЛЬ	69
15.	Куратова М., Тининика А. СУЧАСНІ ПІДХОДИ І ЗАСОБИ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ПРЕДМЕТНО- ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА	72
16.	Лугченко О.І., Псурцева Н.О. ВИКОРИСТАННЯ ПОДРІБНЕНОГО БЕТОНУ ТА ЗАЛІЗОБЕТОНУ В ЯКОСТІ ЗАПОВНЮВАЧІВ ДЛЯ БЕТОНІВ ТА РОЗЧИНІВ	78
17.	Рубай Р.С., Гнат Г.О. МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖИТЛОВИХ СТРУКТУР З АГРАРНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	83
18.	Фоменко Г.Р., Гунько І.С. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИРОДНОГО РЕЛЬЄФУ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВУЛИЦЬ І ДОРІГ	87
BIOLOGY		
19.	Nasibova A., Eliyeva E. RESEARCH OF THE MAGNETIC PROPERTIES IN MEDICINAL PLANTS	94

20.	Tsyryuk O., Falalyeyeva T., Kobylak N., Kovalchuk O., Molochek N. THE EFFECT OF 90-DAYS HEALTHY LIFESTYLE PROGRAMS IN UNIVERSITY STUDENTS WITH VITAMIN D3 DEFICIENCY	96
21.	Галієвська С.О. ХРОМОСОМНІ АНОМАЛІЇ В АБОРТИВНОМУ МАТЕРІАЛІ У ЖІНОК ЗІ ЗВИЧНИМ НЕВИНОШУВАННЯМ ВАГІТНОСТІ	98
22.	Лелет К.В. ВПЛИВ АНТРОПОГЕННОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ФЛОРИ ПРИМІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	100
CHEMISTRY		
23.	Назаренко О.В., Іванченко А.В. ОДЕРЖАННЯ ДОБРИВА ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ФОСФОГІПСУ ТА АМІАЧНОЇ СЕЛІТРИ	102
CULTUROLOGY		
24.	Ломачинський Б.Г. ФЕНОМЕН ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕКАХ	104
25.	Цегельник М.А. ТЕМА ПРИРОДИ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	108
ECONOMY		
26.	Ataieva O. PROBLEMS OF STIMULATION OF THE EFFECTIVE USE OF LABOR POTENTIAL	110
27.	Heorhiievska Z., Kermanova M. THE INFLUENCE OF COVID-19 ON THE UKRAINIAN ECONOMY	113
28.	Бесараб М.В., Крушинська А.В. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ	116

29.	Гусенко О.С., Василенко О.Є. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	119
30.	Заболотна О.С., Молодан М.М. ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	126
31.	Закрижевська І.В., Лоюк Д.Л., Петельчук Л.А. ФОРМУВАННЯ І ПІДТРИМКА ЛОЯЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧІВ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РИНКАХ	130
32.	Заруба Д.В. ВРАХУВАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ	135
33.	Куца О.В., Остапчук О.В. УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	140
34.	Кучерук О.Я., Кучерук Р.І. ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ВИБОРУ ТА ОЦІНКИ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ	145
35.	Мисник О.П. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	148
36.	Пазиніч О.В., Вишемірська Я.С. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МЕВ	153
37.	Паламарчук А.І., Крушинська А.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ІНФЛЯЦІЇ В УКРАЇНІ	156
38.	Рекунова Ю., Горячова Н. ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА	159
39.	Соболева Г.Г. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА	162

40.	Чичуліна К.В., Збиранник О.М., Разно М. ЗЕЛЕНИЙ КУРС ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ДОСВІД ЄС	165
41.	Шкабара Н.В., Баксалова О.М. МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	168
GEOGRAPHY		
42.	Smyrnov I., Hryniuk D., Stepanets I. GENDER ASPECTS IN THE HISTORICAL ORIGINS OF MILITARY TOURISM (ON THE EXAMPLE OF THE CZECH AMAZON WOMEN)	173
GEOLOGY		
43.	Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Козар М.А., Пащенко П.С. РОЗПОДІЛ ГЕРМАНІЮ У ВУГІЛЬНОМУ ПЛАСТІ С42 ПОЛЯ ШАХТИ "САМАРСЬКА", УКРАЇНА	179
HISTORY		
44.	Вернік О.Л., Вернік Ю.В. ПОРТАЛ "БІОГРАФІЯ" У ВІКІПЕДІЇ: СТРУКТУРА І ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ	190
45.	Гудзь В.В., Полякова Л.І., Романенко Я.В. АНТСЬКИЙ СОЮЗ ЯК ЗАРОДОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	194
46.	Чигрин П.В. РОЛЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ У ПІДПИСАННІ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1920 РОКУ З ПОЛЬЩЕЮ	201
47.	Чигрин П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ НА ПОСТУ ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ	208
JOURNALISM		
48.	Formos Y., Voitovych N. LES RÉCITS COMME OUTIL DE GUERRE DE L'INFORMATION	218

49.	Іванова С.А., Ан К.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУ ПРОСУВАННЯ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ КУЛЬТУРИ	221
50.	Васюрко С.Р. МАСМЕДІА, ЯК ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТІ	224
51.	Косюк О.М. ФАКТЧЕКІНГ В УКРАЇНІ: ПРОВІДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ	227
52.	Мироненко В.В., Турков О.І. ПРОСУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО МЕДІА В СОЦМЕРЕЖАХ	231
53.	Павло Д., Крупський І. РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ	234
54.	Сиваківський Я., Імбіровська-Сиваківська Л.А. ОЦІНОЧНІ СУДЖЕННЯ У ЗМІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЧІ ТА РОЛЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	236
55.	Яненко Я.В., Новіков Я.К. МЕДІА-ПРОЕКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ КАНАЛУ D1	239
JURISPRUDENCE		
56.	Fastovets N. ROLE OF EDUCATIONAL FUNCTION OF THE LAW IN FORMATION OF PERSONALITY	241
57.	Fastovets N. THE STATE EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE AS A GUARANTOR OF ECONOMIC STABILITY	243
58.	Fastovets N. SOCIAL NORMS AND THEIR FUNCTIONS	245

59.	Petco A.S. CLAUSES OF THE COLLECTIVE LABOUR AGREEMENT	248
60.	Salmanov O., Topchii A. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	254
61.	Tsvigun I. FREE PRIVATIZATION AS A SPECIAL FORM OF ACQUIRING RIGHTS TO A LAND PLOT. AN EXCURSION INTO UKRAINIAN LEGISLATION	257
62.	Ільченко М., Курило Є., Іванова О. ПЛАГІАТ: СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	263
63.	Булик І.Л., Бондар А.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	268
64.	Васюта Ю.В. СПІЛЬНА СЛІДЧА ГРУПА ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	272
65.	Вербановський В.В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ	277
66.	Дем'янчук Ю.В., Антонюк Т.С., Бабалієв Ф.Т.О., Попрієнко Р.О., Притульська В.В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРАНТІЙ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ	281
67.	Коваль О.М., Іленок В.С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ДОМЕННОГО ІМЕНІ	285

68.	Ковандра А.В., Бухтіярова І.Г. ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ОДЕРЖАННЯ ПОДАРУНКІВ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ	288
69.	Лисько Т.Д., Захарчук Н.П. МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	292
70.	Литвинюк Я.М. СПРАВЕДЛИВА ЦІНА У ПРОЦЕДУРІ SQUEEZE-OUT	295
71.	Морозова А.О. ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЗА ВЧИНЕННЯ ЕКОЦИДУ В УКРАЇНІ	298
72.	Нікітенко Л.О. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	301
73.	Пасічник Ю.О. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ	304
74.	Фальковський А.О. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК - ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	308
75.	Франковська С.А. ЕВОЛЮЦІЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В ЄС ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРДЕР НА АРЕШТ	315
76.	Чорна К.Л. УСИНОВЛЕННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНА ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БІТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	319
77.	Чорна К.Л. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ БАГАЖУ	323

78.	Чулінда Л.І., Чайка К.О. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ	327
MANAGEMENT, MARKETING		
79.	Garmatiuk O. FEATURES OF SEGMENTATION OF THE TOURIST MARKET	331
80.	Voronina A., Pereviazko M. STATE SUPPORT OF THE INNOVATIVE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES	335
81.	Євась Т.В. ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	339
82.	Андрушкевич З., Слободянюк А., Декальчук А. ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ	342
83.	Гречаник О. МОНІТОРИНГ ПРОФЕСІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ ГРУПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ОСВІТНІМИ ПРОГРАМАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 073 "МЕНЕДЖМЕНТ"	347
84.	Жукова О.А. УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	351
85.	Задерей А., Панова Д., Азаренкова М. КООПЕРАТИВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ КЕРУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	354
86.	Карпенко В.Л., Костинюк С.О., Закржевський О.І. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ У ЗБУТОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	357
87.	Ніколаєнко С.М. MLM-МАРКЕТИНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ	360

MEDICINE		
88.	Hnidoi I., Hnida N. INDICATORS OF MORPHOLOGICAL AND BIOCHEMICAL EXAMINATION OF THE BLOOD OF CHILDREN WITH DIFFERENT ACCUMULATION OF LEAD IN THE BODY	364
89.	Oksimets V., Zlatskaya A., Oksimets V., Domochka O., Domochka S. CONTENT OF CELL NUCLEI AND RESIDUAL DOUBLE-STRANDED DNA FRAGMENTS IN A CELL CARRIER AS A CAUSE OF LYSIS OF OSTEOGENITOR TRANSPLANT USED TO REPLACE COMBAT DEFECTS OF LONG LIMB BONES	366
90.	Petiunin O., Sypliviy V. SURGICAL TREATMENT OF COMPLICATIONS OF PORTAL HYPERTENSION IN PATIENTS WITH LIVER CIRRHOSIS	375
91.	Tkachenko E., Jha S.K., Pandey H., Bheraram A., Al-Madaineh M. TAENIASIS IN VARIOUS COUNTRIES: TYPOLOGICAL ASPECTS AND ASYMMETRY TAKING INTO CONSIDERATION	381
92.	Zhabitska L., Zhabitska L. PRETERM LABOR: THE INFLUENCE OF ENDOCRINE DISORDERS	384
93.	Доценко М.Я., Боев С.С., Шехунова І.О., Герасименко Л.В. ПІСЛЯДИПЛОМНЕ НАВЧАННЯ ЛІКАРІВ УКРАЇНИ: ЯКІ ФОРМИ ОБИРАЮТЬ ЛІКАРІ	388
94.	Зборовський О., Норецько С., Данилова Ю., Кравець А., Кульбака О. МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЗАХВОРЮВАНЬ ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЦІЄНТІВ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	393
95.	Кертис С.Я., Грига В.І. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АЛКОГОЛЮ НА РОЗВИТОК ЗЛОЯКІСНИХ НОВОУТВОРЕНЬ	400

96.	Корнеєва В., Бражанюк А. ВПЛИВ ГІДРОКІНЕЗОТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА	403
97.	Курділь Н., Андрущенко В., Іващенко О., Шейман Б., Калиш М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЕКСТРАКОРПОРАЛЬНОЇ ДЕТОКСИКАЦІЇ У ЛІКУВАННІ ГОСТРИХ ПОБУТОВИХ ОТРУЄНЬ:СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ	408
98.	Пахаренко Л.В., Басюга І.О., Жураківський В.М., Ласитчук О.М., Моцюк Ю.Б. МІКРОБІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВУЛЬВОВАГІНІТІВ У ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ	413
99.	Починок Т., Васюкова М., Казакова Л., Мельничук В. СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ВІТАМІНОМ D3 ДІТЕЙ М. КИЄВА (УКРАЇНА)	415
100.	Сисоєнко Н.В. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В НОВИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ	420
101.	Скороходова Н. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ – СІМЕЙНОЇ МЕДИЦИНИ ЩОДО ВЕДЕННЯ ХВОРИХ ВІЛ З ЛІКАРСЬКО – СТІЙКИМ ТУБЕРКУЛЬОЗОМ	423
102.	Ярешко А.Г., Колбун М.Д., Куліш М.В. НОВА КОНЦЕПЦІЯ В ОБЛАСТІ БІОЛОГІЇ ЛЮДИНИ І ПАТОГЕНЕЗУ ЗАХВОРЮВАНЬ: МЕХАНІЗМИ І БІОЛОГІЧНИЙ СЕНС СПІРАЛІЗАЦІЇ ДНК	425
PEDAGOGY		
103.	Bryntseva O. OPTIMISING FOREIGN-LANGUAGE SCIENTIFIC DISCOURSE AT ENGINEERING UNIVERSITIES	432
104.	Kovalenko P., Raksha-Slyusareva O., Slyusarev O., Boieva S. ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF MEDICAL STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	435

105.	Podorozhna A. COMPENSATORY COMPETENCE DEVELOPMENT OF ENGINEERING STUDENTS IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING	437
106.	Voitsekhivska N. ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ	440
107.	Атаманюк С.І., Кириченко О.В. ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ, ЯК ФАКТОР БОРОТЬБИ ЗІ СТАРІННЯМ	446
108.	Бойко С.П., Карпенко М.С. КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З АУТИЗМОМ	451
109.	Бойко С.П., Пуцанкова К.А. ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З АУТИЗМОМ	454
110.	Бойко С.П., Ісаєва Д.Ю. ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	459
111.	Біла Л. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ Й СОЦІАЛЬНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГА	462
112.	Вискушенко Д.А., Максименко Ю.В., Ткаченко В.В., Вознюк Л.В. УТРИМАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ АКВАРІУМНИХ РИБ У ШКІЛЬНОМУ АКВАРІУМІ	465
113.	Власюк О.О. САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	468

114.	Гнілуша Н.В., Раковенко В.Є. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ БІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДУНІВЕРСИТЕТИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	476
115.	Завітренко Д., Нагорна О., Дарієва А. ОСОБЛИВОСТІ ЕТАПІВ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	478
116.	Коломієць Я.М., Шестерова Л.Є. ЧЕРЛІДИНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ	482
117.	Лалак Н.В., Томинець М.П. ВЧИТЕЛЬ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ "НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА"	486
118.	Лук'яненко А.В. ШКІДЛИВІ ЗВИЧКИ ЯК ОДНА З ПРИЧИН ПОЯВИ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ ТА РОЗЛАДІВ ЗУБОЦЕЛЕПНОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	490
119.	Любива В.В., Куліш І.Д., Конопля А.І., Таровик Л.В. РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ВИМОГА ЧАСУ	493
120.	Майстренко Н., Пономарьов І. РОЛЬ І МІСЦЕ ВІНАХІДНИЦЬКИХ ЗАДАЧ З ФІЗИКИ У ПРЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ	496
121.	Медведовська Т.П. РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ ІНТЕГРОВАНІХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ ЗВО	499
122.	Молотильнікова В.С., Алдабаєва О.П. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ	502

123.	Молотильнікова В.С., Гутник К.М. ВПЛИВ ШЕЙПІНГУ НА ФІЗИЧНИЙ ТА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	506
124.	Остапйовська І.І., Приходько О.С. РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ СТУДЕНТАМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	510
125.	Подобєд А.О., Подобєд О.А. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ ШКІЛЬНОГО МУЗЕЮ	514
126.	Процик С.О. ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ У ДОШКІЛЬНИКІВ	516
127.	Семенченко І.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ І ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ КАРАТИСТІВ НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ	526
128.	Трофімчук В.М., Шурин О.І., Климчук К.Ю. МОДЕЛЬ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ МОДУЛЯ "ТЕХНІКА ДЕКОРАТИВНО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА")	529
129.	Шишко І.М., Бган Т.С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ТОЧКИ ЗОРУ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЯВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ	537
130.	Өтикеев М.К., Майматаева А.Д. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ STEAM-ОБРАЗОВАНИЯ В МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ БИОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ШКОЛЬНИКОВ	543
PHILOLOGY		
131.	Khomiakova O. LANGUAGE AND PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS THE SUB-SYSTEM IN GENERAL PROFESSIONAL TRAINING	548

132.	Данильченко А.М.І. ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА	550
133.	Дечко А.О. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КІЛЬКОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА	553
134.	Литвинко О.А. ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ НАСОСОБУДУВАННЯ	560
135.	Лук'янчук Н.О. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ФРЕЙМУ "ЕТИКЕТ" У ТВОРАХ ДЖЕЙН ОСТІН	562
136.	Паночко М.М., Білінська Х.В. ДО ПИТАНЬ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	567
137.	Пишна Н.І. ІСТОРІЯ ЛЕКСЕМИ ГІМН	570
138.	Поліщук Л.П., Пушкар Т.М. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ	573
139.	Сеньків С.С., Дзиньора Л.М. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ „НЕОЗНАЧЕНО-КІЛЬКІСНИЙ ЧИСЛІВНИК” В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ	579
140.	Шайнюк Х.Ю. ЗБІРКА ІНТЕРНЕТ-НОВЕЛ ЮЛІЇ СЛИВКИ "#ЧУЄШ, КОЛИ ПРИЇДЕШ ДОДОМУ?": ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	586
141.	Ярошенко М.В. ХРОНОТОП КІМНАТИ В РОМАНІ ЕММИ ДОНОГ'Ю “КІМНАТА”	588

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
142.	Karaieva N., Dibrova A. CLUSTERING OF MANAGEMENT FACILITIES ACCORDING TO THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ENVIRONMENTAL RISKS	592
POLITICS		
143.	Ксьондз А.Ю. ОСНОВНІ ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ	595
144.	Марчевська О.О. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	597
PSYCHOLOGY		
145.	Spytska L. DIFFERENCE IN EXPRESSION OF LOVE BETWEEN MEN AND WOMEN	605
146.	Васюк К.М. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВПЛИВУ КОЛЬОРІВ НА ПСИХІКУ	608
147.	Кононова М.М., Кононов Б.С., Полова Д.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ	610
148.	Курек О.О., Шрагіна Л.І. ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ТА НАРЦИСІЗМ НА ПЕРЕЛОМІ ЗМІНИ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА	615
149.	Острянюк Т.С. ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕС ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ	619
150.	Хвостенко С.М., Шопша О.Л. ЧИННИКИ І ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОГО МАТЕРИНСТВА У ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ	621

151.	Шевчук О.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ "ЕКОЛОГІЧНА ПОВЕДІНКА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ"	624
152.	Шопша М.М., Лізвінська О.Д. ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	631
TECHNICAL SCIENCES		
153.	Baigenzhinov K.A. USING VR TECHNOLOGIES TO TRAIN EMPLOYEES ON SAFETY AND LABOR PROTECTION	639
154.	Baikenov A.O. MODERN MEANS OF INDIVIDUAL RESPIRATORY PROTECTION	642
155.	Chepizhenko V., Pavlova S. SYNERGETIC MODEL FOR SAFE, EFFICIENT, STABLE MOTION IN A SPACE WITH DENSE, DIVERSE AND AUTONOMOUS TRAFFIC	645
156.	Deryaev A.R. ANALYSIS OF TECHNOLOGICAL MODES OF OPERATION OF GAS CONDENSATE FIELD WELLS	650
157.	Ivanko A., Pasichnyk V. MATHEMATICAL MODELING OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF SEPARATION CARDBOARD SWEEP FROM BLANK	655
158.	Karaieva N., Onyshchenko R. ENVIRONMENTAL RISK ANALYSIS WITH APPLICATION OF INTELLIGENT GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM	659
159.	Khvalin D. THE RESIDUAL LIFE OF A TURBOGENERATOR STATOR WINDING INSULATION	662
160.	Solovei O. A MULTI-CRITERIA TASK TO CHOOSE OVER-SAMPLING OR UNDER-SAMPLING TECHNIQUE	665

161.	Ustymenko P., Sydorenko Y. INFLUENCE OF THE SHAPE OF THE IMPACTOR ELECTRODE ON THE STRESS-STRAIN STATE OF THE PLATE AFTER PROCESSING OF DYNAMIC COMPONENT ELECTRO-DYNAMIC TREATMENT	670
162.	Гайдайчук В.В., Котенко К.Е. ВПЛИВ ПОЛІМЕРНОГО ЗАПОВНЮВАЧА НА ДИНАМІКУ ТРИШАРОВОЇ ЦИЛІНДРИЧНОЇ СТРУКТУРИ	674
163.	Карпушин Д. АНСАМБЛЕВІ МЕТОДИ У СТРУКТУРНОМУ РОЗПІЗНАВАННІ ЗОБРАЖЕНЬ	679
164.	Лесная Ю.С., Гончаров М.О., Малахов С.В. МОДЕЛЮВАННЯ КОРОТКОГО СТЕКУ ВИБІРКИ ДОВЖИН СЕРІЙ ПРИ РІЗНИХ КОМБІНАЦІЯХ ПАРАМЕТРІВ МУЛЬТИПЛЕКСУВАННЯ	684
165.	Матківський С.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САЙКЛІНГ-ПРОЦЕСУ ПРИ РОЗРОБЦІ ГАЗОКОНДЕНСАТНИХ РОДОВИЩ	688
166.	Петриченко Є.А., Кутковецька Т.О. ОГЛЯД МАШИН ДЛЯ ЗБИРАННЯ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ	693
167.	Раскін Л.Г., Іванчихін Ю.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ІТЕРАЦІЙНОГО УКРУПНЕННЯ ФАЗОВОГО ПРОСТОРУ СТАНІВ МОДЕЛЕЙ СИСТЕМ ВИСОКОЇ РОЗМІРНОСТІ	698
168.	Стадник І.Я., Навольський С.Н. ВИКОРИСТАННЯ ПРОРОСЛОГО НАСІННЯ ЛЬОНУ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ	701
169.	Шапенко Є.М., Котова С.О., Любименко О. ЛОГІСТИКА ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УМОВАХ МІСЬКОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	705
TOURISM		
170.	Семеген О.О., Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б., Таранова Н.Б. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ	708

ПРОДУКТИВНІСТЬ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ЯРОЇ ЗА УМОВ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ

Herasymchuk Olena,
Ph.D., Associate Professor
Uman National University of Horticultural

За продовольчою значимістю та масштабами виробництва чільне місце у світі займає пшениця. Продуктивність ярої пшениці визначається комплексом господарських ознак і біологічних властивостей, зумовлених генетичними особливостями та умовами зовнішнього середовища. Сорт – один із головних факторів сталого виробництва зерна ярої пшениці. Вирощують насамперед сильні та цінні сорти, що відзначаються високою потенційною врожайністю, гарною чутливістю до добрив та зміни елементів технології, комплексною стійкістю до несприятливих факторів, відповідні високим класам національного стандарту.

З практики відомо, що не всі сорти максимально однаково реалізують потенціал продуктивності в одних і тих же умовах вирощування. Наприклад, високопродуктивні сорти виносять із ґрунту велику кількість поживних речовин, витрачають багато води, тому такі сорти часто більш вимогливі до інтенсивних елементів технології. Якщо таких умов немає, то потенційно більш продуктивний сорт не тільки не дає збільшення, але може і поступитися за врожайністю іншому менш продуктивному, а й менш вимогливому до умов вирощування сорту.

Якість зерна – складне поняття, що включає в себе велику кількість показників. Якісне зерно має відповідати певним вимогам: має бути здоровим, досить твердозерним, склоподібним, виконаним, мати певний рівень натуре, хороші борошномельні властивості, містити достатню кількість білкових речовин, насамперед клейковини. Збільшення виробництва високоякісного продовольчого зерна пшениці є однією з провідних проблем агропромислового комплексу країни. Для стійкого виробництва високоякісного продовольчого зерна важливе значення має правильне поєднання в структурі посівів ранньостиглих і середньостиглих сортів, раціональне використання мінеральних добрив і можливість управління білковістю зерна внесенням азотних добрив у пізні фази розвитку пшениці.

Мета роботи – вивчити особливості росту і розвитку ранньостиглих та середньостиглих сортів ярої пшениці при різних рівнях мінерального живлення з метою виявлення оптимального поєднання врожайності та якості зерна.

Об'єктом вивчення були ранньостиглі сорти ярої м'якої пшениці Улюблена, Харківська 26 та середньостиглі сорти – Барвіста та Голіковська.

Варіанти досвіду передбачали вивчення норм мінеральних добрив у розрахунку на високу врожайність, а також дробове внесення азотних добрив перед посівом та підживлення у фазі колосіння (варіант 4). Схема досвіду включала 5 варіантів: 1. Контроль (без добрив); 2. NPK – 3,0 т/га; 3. NPK –

4,0 т/га; 4. NPK – 4,0 т/га + азотне підживлення N₃₀ (фаза колосіння); 5. NPK – 4,0 т/га + азотне підживлення N₃₀ (фаза колосіння) + Кристалон, 1 кг/га (фаза колосіння).

В процесі росту визначали фотосинтетичний потенціал сортів, їхню урожайність та її структуру, у післязбиральний період проводили визначення технологічних властивостей зерна (для визначення якості відбирали зразки зерна з кожної повторності та з об'єднаної проби виділяли дві середні проби, кожну з яких аналізували незалежно): вологість, маса 1000 зерен, натура, склоподібність, масова частка клейковини, якість клейковини, вміст білка.

На основі проведених досліджень було встановлено, що розрахункові норми добрив забезпечували адекватну врожайність у ранньостиглих та середньостиглих сортів ярої пшениці.

Найбільше збільшення врожайності в варіантах дослідів відмічена у ранньостиглих сортів 0,85–1,02 т/га, у середньостиглих – 0,88–0,89 т/га. Варіанти з дробним внесенням азотних добрив не мали переваги по врожайності над варіантом, де азот вносили повною нормою перед посівом.

Під впливом норм мінеральних добрив проявилась специфіка сортів пшениці у формуванні площі листової поверхні та величині фотосинтетичного потенціалу.

Натура зерна у ранньостиглих сортів відповідала базисним нормам (не нижче 750 г/л). Середньостиглі сорти формували зерно з більш високим показником натури в порівнянні з ранньостиглими. Закономірного впливу варіантів дослідів на натуру зерна не виявлено.

За вмістом клейковини в зерні середньостиглі сорти значно поступалися ранньостиглим, хоча загальний рівень цього показника по досліді був досить високим: у середньому у ранньостиглих сортів 28,9–32,2 %, у середньостиглих – 25,8–26,5 %. Під дією добрив і особливо азотних підживлень відсоток клейковини збільшувався, причому сорти реагували неоднозначно.

За вмістом білка в зерні виділилися ранньостиглі сорти, а по зборі білка з гектара – середньостиглі. Найбільші відмінності між цими групами сортів виявилися у варіанті з нормою добрив – 3 т/га (106,5 кг/га), найменші з нормою – 4 т/га (17,9 кг/га).

Ступінь відношення кількості білка в зерні та врожайності була нестійкою за роками досліджень, між вмістом білка і клейковини – пряма середня. Виявлено специфіку сортів за величиною відношення вмісту клейковини до білка. Взаємозв'язок між вмістом білка в зерні та кількістю азоту в листках рослин пшениці була на рівні середнього та високого.

Список літератури

1. Власенко В. А. Оцінка адаптивності сортів пшениці м'якої ярої. Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. 2006. №4. С. 93–103.
2. Турченко Л. О., Шевченко М. О., Шевченко О. І. Вивчення залежності між урожайністю та якістю зерна ярої пшениці за обробки насіння регуляторами росту. Наук.-техн. бюл. МПП. Вип. 2. К.: Аграрна наука, 2002. С. 236–242.
3. Зінченко О. І., Салатенко В. Н., Білоножко М. А. Рослинництво. К.: Аграрна освіта, 2001. 382 с.

ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ВЕРБИ НА ЗАБРУДНЕНИХ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ ГРУНТАХ

Rybak Maryna,

master's student

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Litvak Olga

Ph.D., Associate Professor

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Забруднення ґрунтів є одним із факторів їх деградації. Найбільш значні площі забруднення земель пов'язані з промисловою діяльністю. Як правило, на таких землях неможливе або ускладнене одержання продукції традиційних сільськогосподарських культур, які вирощуються для продовольчих цілей.

Одними з поширених забруднювачів антропогенно-техногенного характеру є важкі метали. Моніторинг вмісту важких металів у ґрунтах є важливим і обов'язковим завданням при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Як критерії приналежності до важких металів використовуються різні характеристики: атомна маса, щільність, токсичність, поширеність у природному середовищі, ступінь залучення до природних та техногенних циклів. У деяких роботах, присвячених проблемам забруднення навколишнього природного середовища, до важких відносять понад 40 металів з атомною масою більше 50 атомних одиниць, а в інших вважають метали щільністю понад 8 г/см^3 (Pb, Cu, Ni, Cd, Co, Sb, Sn, Bi, Hg) [1].

Важкі метали є не тільки токсикантами, а й природними мікрокомпонентами ґрунтів, вміст яких обумовлений механічним і хімічним складом ґрунтоутворюючих порід і характером процесів формування ґрунтів. Основним джерелом забруднення ґрунтів важкими металами є спалювання викопного палива. Щорічно згоряє 5 млрд. тонн горючих копалин (за всю історію людства, за оцінками фахівців, спалено 130 млрд. тонн вугілля та 40 млрд. тонн нафти). У золі вугілля та нафти містяться практично всі метали у сумарній концентрації до 500 г на одну тону палива. У цьому є сутність техногенного характеру надходження важких елементів у ґрунти [2].

Найбільш потужними джерелами забруднення навколишнього середовища важкими металами є підприємства з виплавки кольорових металів (алюмінієві, глиноземні, мідно-цинкові, свинцево-плавильні, нікелеві, титано-магнієві, ртутні), а також з переробки кольорових металів (радіотехнічні, електротехнічні, приладобудівні, гальванічні). Відходи підприємств кольорової металургії, заводів лакофарбової промисловості та залізобетонних конструкцій збагачені ртуттю. У пилу машинобудівних заводів підвищено концентрацію W, Cd, Pb (табл. 1). Ґрунти, які сильно забруднені важкими металами, зустрічаються локально, поблизу підприємств з вищезазначеними виробництвами.

Таблиця 1

Антропогенні джерела забруднення навколишнього середовища важкими металами

Джерело забруднення важкими металами	Хімічні елементи
Кольорова металургія	Pb, Zn, Cu, Hg, Mn, Sb, W, Co, Cd
Чорна металургія	Ni, Mn, Pb, Cu, Zn, W, Co
Нафтопереробна промисловість	Pb, Cu, Ni, Zn, Mn
Спалювання вугілля	Sb, As, Cd, Cr, Mo
Спалювання нафти	As, Pb, Cd
Теплові електростанції	As, Sb, Se

Рекультивація територій з забрудненими ґрунтами традиційним фізичним або хімічним методом є фінансово затратною і часто має руйнівний вплив на ґрунтове середовище. Саме у цьому випадку можуть допомогти методи фіторемедіації – від грецької «фітон» (рослина) та латинської «ремедіум» (відновлювати).

Серед методів фіторемедіації існує метод фітоекстракції, який полягає у вирощуванні на забруднених ґрунтах рослин, стійких до високих концентрацій токсичних речовин, в тому числі і важких металів. Метою цього методу є зниження біодоступності металів, присутніх у ґрунті, запобігання подальшій деградації забрудненого ґрунту, та зменшення ризику прямого контакту тварин і людей із забруднювачами. Для успішного проходження процесу фітоекстракції така рослина повинна характеризуватися високою концентрацією забруднювача в надземних тканинах, тобто на рівні так званої гіперакумуляції, і продукувати значну кількість біомаси. На жаль, знайти такі рослини непросто. Інша проблема, яка виникає, полягає в тому, як поводитися із забрудненим рослинним матеріалом, отриманим у результаті фіторемедіаційної обробки [3].

При фітоекстракції під час збору урожаю вся доступна рослинна маса має видалятися з поля. Надалі отримана біомаса може бути використана як паливо, як сировина для отримання біогазу або з іншою метою, але з урахуванням виключення можливості повернення забруднювачів, що містяться в ній, в навколишнє середовище. Отриману від спалювання врожаю золу, що містить важкі метали, можна використовувати як сировину для отримання цих речовин з метою подальшого господарського використання.

Багато авторів досліджували застосування видів верби (*Salix L.*) для рекультивації ґрунтів, забруднених різними важкими металами. Суттєві відповідні дослідження були проведені в контрольованих лабораторних умовах, де окремі рослини верби вирощували на забруднених ґрунтах або в гідропонних системах [4,5]. По завершенні цих експериментів було повідомлено про позитивні результати щодо поглинання певних важких металів частинами рослин верби, а також висловлено припущення щодо великого потенціалу для очищення забруднених ґрунтів за допомогою верби. При цьому концентрація важких металів у стеблах рослин виявляється більшою, ніж у фітомасі листя, але меншою ніж у коріннях (табл. 2).

Таблиця 2.

Концентрації важких металів у біомасі видів верби на забруднених ґрунтах

Види верби	Частини рослин	Важкі метали	Концентрація важкого металу мг/кг	Джерело
Salix astrophylla	листя	Cu	2,4-126,3	Ali M., Vajpayee P., Tripathi R. et al. [6]
		Ni	2,9-139,1	
		Pb	1,9-180,4	
	стебла	Cu	4,0-203,7	
		Ni	3,5-264,3	
		Pb	2,5-284,0	
	коріння	Cu	6,8-624,4	
		Ni	4,3-746,3	
		Pb	3,1-1038,5	
Salix viminalis	стебла	Cu	12,0-14,0	Keller C., Hammer D. et al. [7]
		Cd	3,3-3,4	
		Zn	240,0-294,0	

В деяких випадках результати експериментальних випробувань були підтвержені у польових умовах. Результати експериментів показують, що накопичення таких важких металів, як Cd, Pb, Ni із ґрунту в листя не великі. Це говорить про те, що можна вирощувати вербові насадження на територіях з підвищеним вмістом цих важких металів у ґрунті та одержувати вербову біомасу з відносно невисоким вмістом Cd, Pb, Ni. У той же час рослини верби можуть накопичувати мідь і особливо цинк. Ці елементи мають важливе значення для життєдіяльності рослин і в ряді випадків використовуються як мінеральні добрива. Отже, рослини верби можуть успішно розвиватися на ґрунтах з невисоким вмістом міді та цинку, наприклад, на вироблених та деградованих торфовищах без додаткових підживлень [8].

Незважаючи на те що верби не є гіперакумуляторами важких металів, їх фітореMediaційні властивості є високими завдяки поєднанню значного накопичення деяких металів у тканинах рослин разом із великою кількістю виробленої біомаси. Верби швидко ростуть, потребують достатньо високого рівня вологи в ґрунті, надзвичайно різноманітні. Налічується понад 400 видів, 200 гібридів та тисячі культурних сортів верби, які містять значно більше бактерій, що розкладають забруднюючі речовини, у своїй ризосфері в порівнянні з іншими видами рослин.

Однак, для ефективного використання плантацій швидкоростучої верби з метою очищення ґрунтів від важких металів слід приділяти велику увагу підбору сортів та рівню забруднення земельної ділянки. Бажано, заздалегідь застосувати «специфічний» підхід із попереднім тестуванням кількох сортів верби для виявлення найбільш ефективних для подальшого використання у великих масштабах. Можуть також виникати труднощі через неоднорідність локалізації забруднення.

Не слід очікувати швидкого очищення сильно забруднених ґрунтів на територіях біля шахтних відвалів або великих промислових об'єктів. Такі ділянки також можуть бути забруднені в глибоких шарах ґрунту, що неможливо очистити вербами, які підходять для досить неглибокого забруднення, оскільки більшість їхніх активних коренів зосереджено біля поверхні ґрунту. Проте широкомасштабне вирощування плантацій верби має великий потенціал для очищення помірно забрудненого ґрунту від таких металів, як кадмій, цинк, мідь, нікель, селен.

Фітоекстракція за допомогою плантацій швидкоростучої верби протягом певного періоду може дозволити в майбутньому використовувати помірно забруднені поля для більш прибуткового виробництва продуктів харчування, що буде сприяти зростанню доходів сільськогосподарських виробників.

Література:

1. Самусенко Ю.В. Вплив важких металів на врожайність сільськогосподарських культур. URL: <https://superagronom.com/blog/494-vpliv-vajkih-metaliv-na-vrojaunist-silskogospodarskih-kultur>.

2. Гупал В.В., Чорнявська І.Р. Вміст важких металів у ґрунтах захисних лісових насаджень призалізничних територій. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2018. № 4. С. 123–130.

3. Stanisławska-Głubiak E., Korzeniowska J., Kocoń A. Effect of the Reclamation of Heavy Metal Contaminated Soil on Growth of Energy Willow. *Pol. J. Environ. Stud.* 2012. Vol. 21, №. 1. P. 187–192.

4. Dimitriou I, Aronsson P. Willows for energy and phytoremediation in Sweden. *Unasylva 221*, Vol. 56, 2005. P. 47–50.

5. Baum C., Leinweber P., Weih M., Lamersdorf N., Dimitriou I. Effects of short rotation coppice with willows and poplar on soil ecology. *Agriculture and Forestry Research*. 2009. № 3 (59). P.183–196.

6. Ali M.B., Vajpayee P., Tripathi R.D., Rai U.N., Singh S.N., Singh S.P. Phytoremediation of lead, nickel, and copper by *Salix acmophylla* Boiss. : role of antioxidant enzymes and antioxidant substances. *Bull Environ Contam Toxicol*. 2003. 70. P. 0462–0469.

7. Keller C., Hammer D., Kayser A., Richner W., Brodbeck M., Sennhauser M. Root development and heavy metal phytoextraction efficiency : comparison of different plant species in the field. *Plant Soil*. 2003. 249. P. 67–81.

8. Rodzkin A., Pazniak S., Romanovsky C. The assessment of the environmental benefit of fast-growing energy willow cultivated for renewable biomass supplying. *Proceeding of the International Conference on Environment: Survival and sustainability*, 19–24 Febr. 2007. Nicosia-Northern Cyprus : Near East University, 2007. P. 1673–1683.

АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Андрощук Ілона,

к.е.н., доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний технічний університет

Рябоволик Юрій

студент групи АГ-22М
Центральноукраїнський національний технічний університет

Війна в Україні вплинула на всі сектора економіки, а особливо на аграрний. Варто відмітити, що даний сектор до повномасштабного вторгнення був одним з провідних в наповненні бюджету країни та являється основою її продовольчої безпеки.

Продовольча безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки будь-якої держави. Україна відіграє важливу складову в світовій аграрній геополітиці. А тому війна є ключовим негативним чинником погіршення продовольчої безпеки як в середині країни так і в багатьох країнах світу. Окрім війни, варто відмітити, що на функціонування національної та світової агропродовольчої системи також вплинули й інші довоєнні фактори, такі як:

- диспаритет ціни на продукцію сільськогосподарського виробництва;
- низька якість та незадовільна кількість матеріально-технічних засобів для аграрного виробництва (у тому числі засобів захисту рослин та добрив);
- негативні соціально-економічні наслідки спричинені пандемією COVID-19;
- зміна кліматичних умов на Землі [3].

Під час бойових дій, велика кількість агропідприємств призупинила свою діяльність зазнавши значних руйнувань, деякі вимушені були евакуювати свої потужності в більш безпечні місця, але особливість агробізнесу полягає в великогабаритних потужностях стаціонарного типу які не підлягають до переміщення та прив'язаність до земельних угідь, що в свою чергу повністю зруйнувало логістичні шляхи експорту продукції агропідприємств, агрохолдингів та фермерських господарств. Одна із головних логістичних проблем – це блокування країною агресором перевезень сільськогосподарської продукції Чорним та Азовським морем з українських портів міст Одеси, Миколаєва, Херсону, Іллічівська та Бердянська, якими раніше Україною здійснювалась лівова частка, майже 80%, експортного постачання на світовий ринок.

Станом на середину літа, доступність продовольства в Україні продовжує покращуватися, після із значного погіршення на весні та початку літа. Зокрема знячно подешевшали овочі та тартоплю що в подальшому призвело до загального зниження ціни «кошика товарів», що подешевшав у всіх областях, окрім Херсонської.

Добре демонструє продовольчу ситуацію та її зміни Індекс доступності продовольства (ІДП), він розраховується як співвідношення середньої заробітної плати до ціни продовольчого кошика таблиця 1.

Таблиця 1.
Зміна індексу доступності продовольства в динаміці
протягом 6 місяців війни

Період	ІДП	Ціни
21.02.2022	0 %	0 %
22.04.2022	-37,9 %	+5,8 %
13.05.2022	-37,0 %	+ 4,4 %
27.05.2022	-38,5 %	+7,0 %
17.06.2022	-40,5 %	+10,6 %
01.07.2022	-47,6 %	+25,7 %
15.07.2022	-42,6 %	+14,5 %

До вторгнення ІДП становив 12.4. Тобто людина з середньою заробітною платою могла придбати кількість продуктових кошиків еквівалентну запасу на 12.4 місяців. Станом на 29 липня, індекс знизився до 7.15, що на 42.6% менше довоєнного значення, на 6.6% нижче, ніж у травні, та на 9.7% вище, ніж у першій половині липня. Наші розрахунки показують, що незважаючи на значне падіння у другій половині червня, ІДП зростав протягом липня. Це означає, що людина з середнім доходом у середині липня могла купити на 9.7% більше продуктів харчування, ніж у червні [2].

Також варто відмітити, що минулий 2021 р. ввійшов в аграрну історію нашої країни абсолютним рекордом — було зібрано понад 106 млн т зернових та олійних культур. Це абсолютний максимум за всю історію нашої держави. Українські аграрії зібрали понад 84 млн т зернових та зернобобових, з яких лівова частка припадає на кукурудзу, пшеницю, ячмінь (40, 32,4 та 10,4 млн т відповідно). Щодо олійних культур, то за результатами 2021 р. їх було зібрано 22,6 млн т [4]. Це свідчить, що на момент повномасштабного вторгнення, а саме лютий місяць, період реалізації більшості експортних контрактів аграрного сектору, елеватори та склади були вцент заповнені сільськогосподарською продукцією, яка підлягала експорту. Відповідно, зруйновані морські логістичні шляхи та налагодження нових сухопутних, які далеко не в змозі забезпечити експорт таких об'ємів, негативно вплинули на діяльність агросектору.

За даними мінагрополітики, станом на жовтень 2022 року, українські аграрії вже зібрали 67% врожаю, йдеться про 29 млн. т. зернових та зернобобових культур таблиця 2

Таблиця 2.
Показники врожайності України 2022 року

Сільсько-господарська культура	Площа, млн. га. *-тис. га.	Частка від загальної площі засіву, %	Врожайність, т/га	Намолочено, млн. т. *-тис. т.
Пшениця	4,7	100	4,12	19,4
Ячмінь	1,6	100	3,51	5,6
Горох	111,5*	100	2,34	261*
Ріпак	1,1	100	2,89	3,2
Просо	42*	93	2,33	97*
Гречка	104*	88	1,36	141*
Соняшник	3,2	68	2,19	7,0
Соя	798*	52	2,36	1,9
Цукровий буряк	89*	49	47,8	4,2
Кукурудза	528*	12	5,07	2,7

Як бачимо, не повністю зібраним лишаються сільськогосподарські культури з пізньою вегетацією та дозріванням, а саме: кукурудза, цукровий буряк, соя та соняшник. В цілому врожайність на рівні попередніх періоду, її спад можна пояснити скороченням площ, в зв'язку з окупацією значних територій країни та неможливістю на них проведення сільськогосподарських робіт.

На світовому ринку останнім часом спостерігається значний ріст на сільськогосподарську продукцію. Цим процесам слугувало багато факторів, серед яких неврожаї в країнах виробників с/г продукції в зв'язку з несприятливими кліматичними умовами (посухи, пожежі, повені). Значний вплив на збільшення вартості с/г продукції має військова агресія розв'язана російськими загарбниками проти України. Це в подальшому призведе до збільшення вартості основних харчових продуктів як на внутрішньому споживчому ринку, так і в світі.

Отже, зменшити цінову напругу на світовому ринку аграрної продукції можна шляхом допомоги Україні світових лідерів в деокупації загарбаних територій та забезпеченні стійкої безпекової ситуації держави. На внутрішньому аграрному ринку варто провести політику, яка буде направлена на:

- надання всесвітньої допомоги у розмінуванні та рекреації родючих земель деокупованих територій;
- надання пільгових кредитів аграріям на відновлення техніки та виробничих потужностей пошкоджених або знищених у результаті бойових дій;
- надання іноземними інвесторами пільгових кредитів для відновлення інфраструктури зберігання, транспортування та переробки продукції галузі рослинництва та тваринництва;

- впровадження новітніх передових технологій з вирощування та переробки сільськогосподарської продукції для просування її експорту з високою доданою вартістю;

- модернізації логістичних маршрутів, а саме приведення ширини української залізничної колії до європейських стандартів із залученням іноземного капіталу.

Не менш важливо, за підтримки світової спільноти створити умови для постійного, безперебійного та безпечного експорту аграрної продукції морськими шляхами, позбавивши агресивні країни можливості блокування портів.

Література:

1. Врожайність соняшнику в Україні складає 2,19 т з гектара — Мінагрополітики. URL: <https://latifundist.com/novosti/60121-vrozhajnist-sonyashniku-v-ukrayini-skladaye-219-t-z-gektara--minagropolitiki>

2. Огляд продовольчої безпеки і політики в Україні. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Food_security_and_policy_review_issue_6_ukrainian.pdf

3. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1552/1493>

4. Рекордний 2021 – більше 100 млн т врожаю. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/956-rekordnij-2021--bilshe-100-mln-t-vrozhayu-mozhemo-zvikati-do-sotki-chi-tse-vinyatok>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РИБООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Глєбова Юлія Анатоліївна,

Кандидат сільськогосподарських наук,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м.Київ

Шепета Євгеній Олександрович,

магістр другого року навчання,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м.Київ

Гідробіоресурси водойм інтенсивно використовуються людиною для забезпечення потреб харчування та як сировинна база для різних галузей економіки. Основну частку видобутку гідробіоресурсів складають рибні ресурси. Крім надмірного видобутку, значної шкоди рибним запасам завдає несанкціонований промисел, вилов червонокнижних видів риб, вилов риби заборонених вікових груп, помилки державного планування термінів та дозволених квот вилову, браконьєрство. Зазначені дії призводять до різкого зменшення наявних запасів та погіршують загальний потенціал відтворення гідробіонтів у внутрішніх водних об'єктах України [1].

Здійснення вилову із порушенням вимог чинного законодавства, а саме з порушенням правил любительського, спортивного, промислового рибальства, призводить до значних негативних наслідків для рибного господарства. Також, в результаті застосування знарядь та засобів масового знищення цінних видів риб втрачаються їх наявні популяції, на місце яких в екосистему приходять малоцінні види. Тому нагальною метою держави в галузі рибного господарства виступає забезпечення системного контролю за видобутком та рибоохоронна діяльність.

Система рибогосподарського законодавства сприяє раціональному використанню рибних ресурсів, забезпечує поєднання потреб населення у продуктах рибної промисловості з максимально можливою охороною рибних ресурсів та середовища їх існування, умов відтворення. Для досягнення збільшення обсягів вилову риби та інших гідробіонтів слід постійно нарощувати темпи та збільшувати обсяги робіт з їх відтворення, контролювати виконання існуючих норм та правил нормативних актів.

Повноваження щодо рибоохоронної діяльності в Україні на сьогоднішній день покладені на Державне агентство меліорації та рибного господарства України (Держрибагентство).

Одним із головних завдань Держрибагентства є реалізація державної політики у сфері рибного господарства, рибної промисловості, а також забезпечення охорони, відтворення, використання водних біоресурсів, регулювання рибальства.

Держрибагентство має свою структуру, до якої входить 26 територіальних органів, які є правоохоронними органами у сфері рибного господарства на місцях. Їхніми основними завданнями є забезпечення здійснення державного контролю у галузі охорони використання та відтворення водних біоресурсів [2].

За останній період значно збільшився неконтрольований вилов водних біоресурсів з внутрішніх водойм України, що призвело до їх виснаження.

Необхідність впровадити розмір нових такс за вилов риби з порушенням правил рибальства була головним чином зумовлена низьким рівнем існуючих такс, встановлених понад 10 років назад, та які не зупиняли порушників і браконьєрів та не відповідали економічній ситуації в державі. Також значно зросла собівартість відтворення об'єктів промислу, яку держава повинна забезпечувати для відновлення популяції риб.

Тому ініціатива Держрибагентства щодо актуалізації розмірів штрафів за незаконний вилов риби була підтримана Урядом України і на засіданні Кабінету Міністрів України 6 жовтня 2021 року була затверджена постанова, якою внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 № 1209 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів».

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 06.10.2021 № 1039 збільшено розмір такс за незаконний вилов одного екземпляру окуня у 186 разів з 17 до 3162 грн., лина у 13,4 рази з 119 до 1598 грн., ляща у 9,7 разів з 170 до 1649 грн., щуки у 10,2 рази з 340 до 3468 грн., судака у 7 разів з 510 до 3587 грн., сома у 12 разів з 425 до 5117 грн., плоскирки у 46 разів з 34 до 1564 грн., краснопірки у 23 рази з 68 до 1564 грн., карася сріблястого у 93 рази з 17 до 1581 грн., раків у 130 разів з 25,5 до 3332 грн [3].

У цьому зв'язку, порівнюючи 2020 рік з 2021 роком, простежується тенденція до збільшення сум стягнених штрафів за постановами органів рибоохорони, а саме з 1,56 млн. грн. у 2020 році до 1,64 млн. грн. у 2021 році. Також у 2021 році зросла вартість обрахованих збитків, завданих рибному господарству України, які становили 165,7 млн. грн. [2]. Тобто, незважаючи, що після збільшення розміру такс за незаконний вилов пройшло дещо більше двох місяців до закінчення 2021 року, збільшились загальні надходження коштів до бюджету держави, сплачених як відшкодування завданих збитків рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства.

В наслідок зазначеного удосконалення правових норм передбачається поступове відновлення загальної кількості аборигенних видів риб та їх біомаси у водних об'єктах країни.

Список літератури

1. Євтушенко М.Ю. Глебова Ю.А. Біологічні ресурси гідросфери: Монографія / М.Ю.Євтушенко. – К.: Український фітосоціологічний центр, 2013. – 180 с.

2. Публічний звіт Голови Державного агентства меліорації та рибного господарства України Артема Ріпенка за 2021р.
URL:https://darg.gov.ua/_priznacheno_novogo_golovu_0_0_0_11591_1.

3. Постанова 6 жовтня 2021 року була затверджена на засіданні Кабінету Міністрів України, якою внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 року № 1209 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів». [Електронне джерело <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2021-%D0%BF#Text>].

ВПЛИВ СОРТУ НА ПОЖИВНІСТЬ ЗЕРНА ЛЮПИНУ БІЛОГО

Дзьоба Василь Володимирович,
магістрант Навчально-наукового інституту заочного
і післядипломного навчання
Львівський національний університет природокористування

Павкович Сергій Ярославович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Огородник Наталія Зіновіївна,
д.вет.н., професор, завідувач кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Дудар Іван Франкович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Бальковський Володимир Васильович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Для успішного розвитку тваринництва та переходу на біологізацію і екологізацію сучасного землеробства особливе значення має вирішення проблеми зниження дефіциту рослинного білку та підвищення родючості ґрунтів. Досвід показує, що вирішення названих проблем пов'язано з переходом на ресурсозберігаючі, малозатратні, екологічно обґрунтовані технології вирощування люпину, який забезпечує високу продуктивність, підвищення родючості ґрунтів, економію енергетичних і трудових ресурсів, виробництво конкурентоспроможної високоякісної продукції рослинництва [1, 2].

Люпин належить до цінних кормових високобілкових культур. Вміст білку в його зерні становить 35-38% [3]. Білок люпину характеризується високою якістю, оскільки містить усі незамінні амінокислоти [4]. У ньому практично відсутні інгібітори трипсину, що дає можливість використовувати його на корм усім видам тварин. Люпин також володіє високою азотфіксуючою. Завдяки добре розвинутій кореневій системі люпин піднімає з підорних шарів макро- і мікроелементи, а за допомогою специфічних кореневих виділень розкладає важкорозчинні фосфати ґрунту до засвоюваних сполук.

Ефективне використання люпину в збільшенні виробництва високобілкових кормів є актуальним завданням, вирішення якого дозволить успішно розвивати в Україні тваринництво. Проте використання біологічних можливостей цієї

культури багато в чому зумовлено генетичними особливостями сортів. Тому вивчення урожайності і поживної цінності зерна різних сортів люпину є актуальним.

У дослідженнях використовували люпин білий сортів Макарівський і Чабанський. Для аналізу відбирали середні проби зерна. Поживність зерна люпину визначали у вівсяних кормових одиницях.

Проведеними дослідженнями встановили, що поживність 1 кг зерна люпину сорту Макарівський становила 1,15 кормових одиниць, а сорту Чабанський - 1,17 (табл.).

Таблиця
Поживність зерна люпину білого різних сортів

Показник	Сорт	Протеїн	Жир	Клітковина	БЕР
Вміст поживних речовин, %	Макарівський	31,2	7,6	11,2	31,8
	Чабанський	33,2	7,7	9,4	31,6
Вміст поживних речовин в 1 кг корму, г	Макарівський	312	76	112	318
	Чабанський	332	77	94	316
Коефіцієнт перетравності, %	Макарівський	93	84	30	86
	Чабанський				
Вміст перетравних поживних речовин в 1 кг корму, г	Макарівський	290,2	63,8	33,6	273,5
	Чабанський	308,8	64,7	28,2	271,8
Константи жировідкладення	Макарівський	0,235	0,536	0,248	0,248
	Чабанський				
Очікуване жировідкладення, г	Макарівський	68,2	34,2	8,3	67,8
	Чабанський	72,6	34,7	7,0	67,4
Очікуване відкладення жиру з 1 кг корму, г	Макарівський	178,5			
	Чабанський	181,7			
Коефіцієнт відносної повноцінності зерна	Макарівський	97			
	Чабанський				
Фактичне відкладення жиру з 1 кг корму, г	Макарівський	173,1			
	Чабанський	176,2			
Вміст в 1 кг корму кормових одиниць, кг	Макарівський	1,15			
	Чабанський	1,17			

Дослідженнями встановили, що поживність люпину сорту Чабанський була на 0,02 кормові одиниці більша, ніж сорту Макарівський.

Список літератури:

1. Ghanbari-Bjnjar A., Lee H.C. Intercropped field beans (*vicia faba*) and wheat (*triticum aestivum*) for whole crop forage: effect of nitrogen on forage yield and quality. *The journal of agricultural science*. 2002. Vol. 138. N 3. P. 311-315.
2. Okuwasola A.J., Ayobore A.V. Chemical characterization and protein quality evaluation of leaf protein concentrates from *Glyricidia sepium* and *Leucaena leucocephala*. *Int. J. food sci. and technol.* 2004. T.39. N 3. P. 253-261.

3. Бачевський С. Люпин білий. Львів-Оброшино: Сільський господар, 2001. 88 с.

4. Мойсієнко В.В., Панчишин В.З. Наукові здобутки та перспективи вирощування люпину кормового в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 2 (42). Т.1. С. 112-125.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ БАКТЕРІЙ ҐРУНТУ В АГРОЦЕНОЗІ TRIFOLIUM PRATENSE ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБУ ЙОГО ОБРОБІТКУ

Дудар Іван Франкович,

к. с-г. н., доцент

Огородник Наталя Зіновіївна

д. б. н., професор

Павкович Сергій Ярославович,

к. с-г. н., доцент

Литвин Ольга Федорівна,

к. с-г. н., доцент

Дудар Ярослав Іванович

асистент

Львівський національний університет природокористування

Важливою складовою ефективної родючості є біологічна активність ґрунту, яка залежить від чисельності та життєдіяльності мікроорганізмів різних еколого-трофічних груп і забезпечує екологічну рівновагу агроєкосистем [2]. Вони забезпечують важливі функції трансформації поживних речовин та енергії, здатні завершити процеси кругообігу елементів, які недосяжні вищим організмам [1]. Біота ґрунту, з одного боку, залежить від екологічних умов ґрунту, а з іншого – унаслідок своєї життєдіяльності, змінює екологічні функції ґрунту: посилюючи або послаблюючи їх. Біологічна активність ґрунту є відображенням комплексу мікробіологічних процесів та виступає важливим показником змін агрофізичних і хімічних властивостей, вказує на умови живлення, росту й розвитку рослин [3].

Застосування недосконалих технологій вирощування сільськогосподарських культур негативно впливає на біологічну активність ґрунту. Тому проблема збагачення і активності мікрофлори ґрунту є постійно у полі зору науковців різних країн світу [4-6].

Кількісний склад і співвідношення окремих представників у мікробному ценозі ґрунту значною мірою залежить від способу обробітку ґрунту [21].

Багаторічні трави, особливо бобові, не тільки забезпечують тваринницьку галузь високобілковими кормами, а й виконують важливу функцію в біологізації землеробства, оскільки впливають на родючість ґрунту і стан навколишнього природного середовища. *Trifolium pratense* є однією з основних багаторічних трав в Україні і важливим джерелом кормового рослинного білка.

Дослідження розвитку бактерій у агроценозі *Trifolium pratense*, залежно від способу основного обробітку ґрунту, виконано упродовж 2018-2020 рр. в західному Лісостепу України.

Дослід включав три варіанти способу обробітку ґрунту: 1.Звичайний (контроль) - оранка плугом ПЛН-4-35; 2.Чизельний - оранка плугом ПЧ-4,5; 3.Комбінований - оранка плугом ПЯ-4-40.

Агротехнічні умови вирощування конюшини лучної були загальноприйняті для західного Лісостепу України.

Ґрунт дослідної ділянки темно-сірий опідзолений легкосуглинковий, характеризується низьким умістом гумусу (2,80-2,85%). Реакція ґрунтового розчину слабо кисла (рН сольове - 5,7-5,8). Забезпечення ґрунту азотом, що легко гідролізується, – низьке (106-110 мг/кг ґрунту), фосфором (188-193 мг/кг ґрунту) і калієм – середнє (122-126 мг/кг ґрунту).

Для дослідження особливостей розвитку бактерій відбирали зразки ґрунту за допомогою циліндричного бура з орного (0-20) і підорного (20-40) шарів середньою масою індивідуального зразка 300 г. Для мікробіологічного аналізу готували середні проби із п'яти індивідуальних зразків.

В ґрунті визначали бактерії на м'ясопептодному агарі.

Виклад основного матеріалу. Покращення агрофізичних і водних властивостей ґрунту під впливом обробітку його безперечно впливає на перебіг мікробіологічних процесів, а, отже, і на ефективну родючість.

Нами встановлено, що розвиток бактерій залежить від способу основного обробітку ґрунту (табл.1). Так, 2018 році, в орному шарі, максимальна чисельність бактерій була за комбінованого способу основного обробітку ґрунту 3131,7 тис. КУО/г. а.с.г. (колонієутворюючих одиниць на 1 грам абсолютно сухого ґрунту), а найменша – 2880,7 тис., за звичайного обробітку (контроль). У 2019 та 2020 роках кількість бактерій змінювалася, але закономірності зберігалися. Максимальна кількість бактерій була у третьому варіанті досліді і, відповідно, становила 2872,3 і 4371,0 тис КУО/1 г. а.с. ґрунту.

Аналогічну чисельність бактерій виявлено і в підорному шарі ґрунту (20-40 см), бактеріальна маса коливалась від 2044,7 до 2238,7 тис. (2018 р.), від 1931,3 до 2149 тис. (2019 р.) та від 2195,7 до 2591,0 тис. КУО/1 г. а.с.г. (2020 р.).

Найсприятливіші умови для життєдіяльності бактерій були у варіанті застосування ярусної оранки плугом ПЯ-4-40, за якої кількість бактерій була більшою, порівняно до контролю, та варіанту чизельного обробітку ґрунту.

Таблиця 1.

Чисельність бактерій в ґрунті агроценозу конюшини лучної залежно від способу його обробітку, тис. КУО/1 г. а.с. г. (середня за вегетацію)

Обробіток ґрунту	Шар ґрунту, см							
	0-20		20-40		0-20		20-40	
	2018 р.		2019 р.		2020 р		середня за три роки	
Звичайний	2880,7	2044,7	2700,7	1931,3	3178,7	2195,7	2920	2057,2
Чизельний	2659,3	1889,3	2559,3	1712,7	2917,7	1997,0	2712,1	1866,3
Комбінований	3131,7	2238,7	2872,3	2149,0	4371,0	2591,0	3458,3	2326,2

Найбільшу кількість бактерій за роки дослідження встановлено на початку вегетації культури – у квітні місяці та в червні. У варіанті застосування оранки плугом ПЛН-4-35, в середньому за вегетацію культури, відбувалось зменшення кількості бактерій, порівняно до варіанту комбінованого обробітку

Нами встановлено, що комбінований спосіб основного обробітку ґрунту сприяє інтенсивнішому розвитку бактерій, порівняно із звичайним і чизельним обробітками. Чисельність бактерій в орному шарі у варіанті комбінованого обробітку, в середньому за роки дослідження, становила 3458,3 тис., тоді як у варіантах за чизельного та звичайного обробітків показники були нижчими, і відповідно становили 2712,1 та 2920,0 тис. КУО/1 г. а.с. ґрунту.

Отже, суттєвий вплив на біологічну активність ґрунту, чисельність мікробіоти та врожайність сіна конюшини лучної має основний обробіток ґрунту. Комбінований спосіб основного обробітку ґрунту (оранка плугом ПЯ-4-40) створює найбільш сприятливе середовище для бактеріальної мікробіоти (3458 тис. КУО/1 грам абсолютно сухого ґрунту).

Список літератури

1. Думова В.А. Патыка Н.В., Круглов В.Ю. и др. Изучение биоразнообразия комплекса прокариотных микроорганизмов подзолистых почв. *Мікробіологія і біотехнологія*. 2009. №6. С. 60-65.
2. Красюк Л.М. Вплив основного обробітку та гербіцидів на біологічну активність сірого лісового ґрунту. *Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства НААН»*. 2011. № 1-2. С. 3-9.
3. Радько Т.В., Радько В.Г. Біологічна активність ясно-сірого лісового ґрунту залежно від удобрення картоплі. *Землеробство*. 2012. № 84. С.69-74.
4. Шувар І.А., Корпіта Г.М. Вплив гербіцидів на інтенсивність мікробіологічної активності ґрунту у посівах ячменю ярого та картоплі. *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво*. 2016. Вип. 60. С. 162-169.
5. Gray T.R., Williams S.T. Soil microorganisms. London, 1987. 550 p.
6. Piterson A., Greman D. Biological activity of soil. *International Symposium "Structure and Function of Soil Microbiota"*. 2005. P. 235-236.

ВПЛИВ СОРТУ НА ПОЖИВНІСТЬ ЗЕРНА СОЇ

Дяковський Петро Ігорович,
магістрант факультету агротехнологій та екології
Львівський національний університет природокористування

Павкович Сергій Ярославович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Огородник Наталія Зіновіївна,
д.вет.н., професор, завідувач кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Дудар Іван Франкович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Бальковський Володимир Васильович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри тваринництва і кормовиробництва
Львівський національний університет природокористування

Сою відносять до особливої продовольчої, кормової, лікарської і технічної культури. Значні її посіви стимулюють розвиток сільськогосподарського сектору. У багатьох країнах світу соя є основною олійною культурою.

Завдяки можливості фіксації біологічного азоту з атмосфери, соя з поживними рештками збагачує ґрунт екологічно чистим азотом. Коренева система сої збагачує ґрунт елементами живлення, покращує його водно-фізичні властивості та біологічну активність. Введення сої у сівозміну дозволяє суттєво збільшити урожай більшості сільськогосподарських культур [1, 2].

Використання для годівлі тварин соєвих продуктів уможливить вирішення проблеми дефіциту якісних кормів. Згідно даних Інституту кормів НААН, для забезпечення потреб вітчизняного тваринництва сою необхідно посіяти на площі понад 950 тисяч га.

Вирощування різних сортів сої дасть можливість розв'язати проблему виробництва високоврожайного і високоякісного насіння сої [3].

Україна має необхідні матеріальні й трудові ресурси для виходу на чільні позиції світового виробництва сої. Збільшення у світі попиту на продовольство відкриває перед Україною великі можливості [4].

Виходячи з цього, дослідження впливу сорту на поживність сої є актуальним.

У дослідженнях використовували сою сортів Анжеліка і ЄС Ментор. Для аналізу відбирали середні проби зерна. Поживність зерна сої визначали у вівсяних кормових одиницях.

В результаті досліджень встановлено, що поживність 1 кг зерна сої сорту Анжеліка становила 1,37 кормових одиниць, а сорту ЄС Ментор - 1,38 (табл.).

Таблиця

Поживність зерна сої різних сортів

Показник	Сорт	Протеїн	Жир	Клітковина	БЕР
Вміст поживних речовин, %	Анжеліка	34,3	21,0	6,7	22,5
	ЄС Ментор	35,8	21,7	6,0	21,2
Вміст поживних речовин в 1 кг корму, г	Анжеліка	343	210	67	225
	ЄС Ментор	358	217	60	212
Коефіцієнт перетравності, %	Анжеліка	83	73	70	88
	ЄС Ментор				
Вміст перетравних поживних речовин в 1 кг корму, г	Анжеліка	284,7	153,3	46,9	198,0
	ЄС Ментор	297,1	158,4	42,0	186,6
Константи жировідкладення	Анжеліка	0,235	0,536	0,248	0,248
	ЄС Ментор				
Очікуване жировідкладення, г	Анжеліка	66,9	82,2	11,6	49,1
	ЄС Ментор	69,8	84,9	10,4	46,3
Очікуване відкладення жиру з 1 кг корму, г	Анжеліка	209,8			
	ЄС Ментор	211,4			
Коефіцієнт відносної повноцінності зерна сої	Анжеліка	98			
	ЄС Ментор				
Фактичне відкладення жиру з 1 кг корму, г	Анжеліка	205,6			
	ЄС Ментор	207,2			
Вміст в 1 кг корму кормових одиниць, кг	Анжеліка	1,37			
	ЄС Ментор	1,38			

Дослідженнями встановили, що поживність сої сорту ЄС Ментор була на 0,01 кормову одиницю більша, ніж сорту Анжеліка.

Список літератури:

1. Бахмат О. М. Продуктивність зерна сої залежно від використання вермистиму та екограну в умовах Поділля. *Вісник Державної агроекологічної академії України: Науково-теоретичний збірник. Спец. вип., жовтень, 2000.* Житомир, 2000. С. 6-7.

2. Вплив регуляторів росту на насінневу продуктивність гороху і сої / А. П. Маткевич, Ю. Я. Пернак, О. І.Тарасова, Ю. О. Рудак. *Матеріали третьої Всеукраїнської конференції «Виробництво, переробка і використання сої на кормові та харчові цілі».* Вінниця, 2000. С. 38-39.

3. Тимченко В. Соя: перспективи розвитку виробництва та роль у підвищенні ефективності тваринництва. *Аграрний тиждень.* 2010. № 17. С. 9-10.

4. Бахмат О. М. Агробіологічні основи формування врожаю насіння сої в умовах західного лісостепу України. *Корми і кормовиробництво.* 2011. Вип. 69. С. 122-128.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ШАЦЬКОГО ПООЗЕР'Я ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОЦІНКИ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

Ковальчук Сергій Володимирович

к. с.-г. наук, викладач

ВСП "Рівненський технічний фаховий коледж НУВГП"

Інтенсивне освоєння природних ресурсів Західного Полісся України, посилене введення їх в господарський обіг здійснює значний вплив на водні екосистеми [1, 2]. Антропогенний вплив на водні системи в сучасний період, це є свідченням неврегульованих взаємин між людським суспільством і довкіллям, спричиняє екологічні негаразди, а саме: аридизацію, збіднення видового складу флори і фауни, евтрофікацію водних об'єктів, заболочування та підтоплення селітебних територій.

З огляду на тенденцію використання водних об'єктів у рекреаційному напрямі зі зростанням антропогенного навантаження слід очікувати, що надалі це спричинить у поверхневих водах зміни відповідних показників: мінералізації, сольового складу, завислих речовин, сполук азоту, фосфору, розчиненого кисню, показника рН, вмісту важких металів [3]. Це так само свідчитиме про зміну уявлень про хімічний склад води зі зростанням антропогенного навантаження на природні водні об'єкти. Зокрема це стосується Шацького поозер'я, що підпадають інтенсивного навантаження в період в період значного відвідування рекреаційних територій.

Проведення екологічної оцінки поверхневих вод було здійснено на окремо виділених водних об'єктах, які різняться трофічним статусом і ступенем антропогенного навантаження, а саме: озер Люцимер, Пісочне, Перемут, Світязь, Пулемецьке, Лука та Чорне Велике [4].

Виходячи з результатів аналізу досліджень, склад води за окремими складовими: зокрема на хлориди, з огляду на оптимальні значення для гіпогалінних водних об'єктів, відповідає першій категорії поверхневих вод досліджуваних об'єктів, а саме: озера Люцимер. Всі інші водні об'єкти відповідають гіпогалінному середовищу, зокрема: четвертій категорії – озера Пісочне, Перемут, Линовець; шостій і сьомій категорії – озера Світязь, Пулемецьке, Лука, Чорне Велике.

Також потрібно зазначити, що за вмістом сульфатів водні об'єкти також характеризуються підвищеним їх вмістом і за показниками належать до четвертої категорії: озеро Світязь, а всі інші до п'ятої та шостої категорії. За показниками суми іонів поверхневі води водних об'єктів ШНПП переважно належать до третьої та четвертої категорій, а озеро Пулемецьке, Лука, Чорне Велике – до шостої категорії.

Показники мінералізації поверхневих вод всіх водних об'єктів оцінюються першою категорією і є гіпогалинними.

За рівнями трофності поверхневі води водних об'єктів ШНПП формують іншу динаміку їх екологічного стану, а саме: «дуже добрі», «чисті» води, мезотрофні, α олігосапробні, II класу і 2 категорії відповідають озеро Пулемець, та озеро Перемут; «задовільні», «слабо забруднені», евтрофні, β мезосапробні, III клас і 4 категорія – озера Світязь, Люцимер, Лука, Чорне Велике; перехідні за якістю від «слабо забруднених» до «посередніх», евтотрофні, мезосапробні, III клас і 5 категорія – озеро Пісочне.

Аналізуючи дані вмісту специфічних речовин поверхневі води водних об'єктів Шацької групи оцінюються: третьою категорією і II класом – озеро Перемут; четвертою категорією і III класом – озера Світязь, Люцимер, Пулемецьке, Лука і Чорне Велике; п'ятою категорією і III класом – озеро Пісочне; шостою категорією і III класом – озеро Линовець.

За показники екологічних індексів (Ie), які характеризують клас, категорію та якість води за природним станом та ступенем чистоти поверхневих вод водних об'єктів ШНПП, належить: перша група водних об'єктів – озеро Перемут (Ie – 3,03), характеризується II класом, 2–3 категоріями, за природним станом води є «добрі», за ступенем чистоти (забрудненості) є «чисті», «досить чисті»; друга група водних об'єктів – озеро Люцимер ((Ie – 3,64) належать до III класу, 3–4 категорія за природним станом води є добрі, «задовільні», а за ступенем чистоти є «чисті», «слабозабруднені»; третя група водних об'єктів – озера Світязь (Ie – 4,07), Пулемецьке (Ie – 4,10), оцінюються III класом, 4–5 категоріями, які за їх природним станом характеризуються як «задовільні», «посередні», а за ступенем чистоти (забрудненості) як «забруднені», «помірно забруднені»; четверта група водних об'єктів – озеро Лука (Ie – 4,38), Пісочне (Ie – 4,43), Линовець (Ie – 4,67), Чорне Велике (Ie – 5,08) характеризується III класом, 5 категорією, за природним станом води оцінюється як «задовільні», «посередні», а за ступенем чистоти є «забруднені», «помірно забруднені» Результати аналізу досліджень наведені в таблиці 1.

Результати аналізу даних вмісту забруднювальних речовин у поверхневих водах озер ШНПП за 2020 р. засвідчує, що за показниками трофо-сапробіологічного блоку води упродовж 2009–2020 років зазнали суттєвих змін, як підтвердження надмірного використання рекреаційних територій із значним накопиченням забруднюючих речовин органічного походження таблиця 2.

Таблиця 1

Характеристика поверхневих вод водних об'єктів за класами і категоріями та гідрохімічними ідентифікуючими ознаками

Назви водних об'єктів	I _e	Клас води	Категорія води	Блокові індекси			Критичні показники, мг/дм ³			Якість води за ступенем її чистоти (забрудненості)
				I ₁	I ₂	I ₃				
Перемут	3,03	III	3	4,33	1,75	3,0	SO ₄ ²⁻ 23.2	БСК ₅ 3.9	F ⁻ 0.65	«чисті», «досить чисті»
Люцимер	3,64	III	3-4	3,33	4,0	3,60	SO ₄ ²⁻ 56.5	NO ₃ ⁻ 1.23	F ⁻ 0.83	«чисті», «слабо-забруднені»
Світязь	4,07	III	4	4,33	3,88	4,0	Cl ⁻ 37.7	NO ₂ ⁻ 0.03	F ⁻ 0.55	«забруднені», «слабо-забруднені»
Пулемецьке	4,10	III	4	6,0	2,5	3,8	Cl ⁻ 64.5	БСК ₅ 2.5	F ⁻ 0.59	«забруднені», «слабо-забруднені»
Лука	4,38	III	4(5)	5,33	4,0	3,8	Cl ⁻ 37.7	NO ₂ ⁻ 0.015	F ⁻ 0.67	«забруднені», «помірно забруднені»
Пісочне	4,43	III	4(5)	3,33	4,75	5,20	Cl ⁻ 17.7	P ₂ O ₅ 0.7	F ⁻ 2.01	«забруднені», «помірно забруднені»
Чорне Велике	5,08	III	5	6,33	4,50	4,40	Cl ⁻ 106	NH ₄ ⁺ 1.23	F ⁻ 0.8	«забруднені», «помірно забруднені»
Линовець	4,67	III	4-5	4,66	3,75	5,60	SO ₄ ²⁻ 33.6	O ₂ 4.17	Cu ²⁺ 0.2	«забруднені», «помірно забруднені»

Примітка: Cl⁻ – хлориди, SO₄²⁻ – сульфати, NO₃⁻ – нітрати, NO₂⁻ – нітрити, O₂ – розчинений кисень, P₂O₅ – фосфор фосфатів, F⁻ – фториди, Cu²⁺ – мідь

Таблиця 2

Вміст забруднювальних речовин у поверхневих водах озер Шацького національного природного парку за 2009 і 2020 рр. (результати досліджень ШНПП за 2020р.)

№з/п	Назва інгредієнтів	Одиниці вимірювання	Результати вимірювання											
			1		2		3		4		5		6	
			I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
1	Амоній сольовий	мг/дм ³	0,12	0,22	1,05	0,44	1,23	0,71	1,84	0,13	0,33	0,16	0,25	0,28
2	БСК ₅	мгО ₂ /дм ³	3,88	1,93	2,64	3,7	4,86	4,2	3,12	2,1	3,54	3,1	2,5	1,45
3	Гідрокарбонати	мг/дм ³		219,6		195,2		305,0		207,4		268,4		207,4
4	Жорсткість	мг-екв/дм ³		3,0		2,5		3,1		2,0		2,7		2,7
5	Завислі речовини	мг/дм ³	14,3	6,0	4	8,0	7	9,0	4,4	7,0	280	8,0	19,2	7,0
6	Залізо загальне	мг/дм ³	1,32	0,08	0,1	0,29	1,38	0,1	1,65	0,1	0,88	0,14	0,21	0,03
7	Кальцій	мг/дм ³		40,04		44,1		40,04		20,04		40,04		40,04
8	Магній	мг/дм ³		12,16		3,65		13,38		12,16		8,51		8,51
9	Мідь	мг/дм ³	0,008	0	0,015	0,002	0,013	0,002	0,013	0,002	0,01	0,01	0,005	0,001
10	Марганець	мг/дм ³		0		0,01		0,02		0,005		0,004		0,01
11	Нітрати	мг/дм ³	0,02	0,62	1,23	0,12	0,04	0,3	1,65	0,95	0,07	0,1	0,086	0,4
12	Нітрити	мг/дм ³	0,03	0,037	0,026	0,019	0,025	0,029	0,031	0	0,015	0,01	0	0,022
13	Фосфати	мг/дм ³	0,075	0,07	0	0,07	0,1	0,12	0,7	0,016	0,028	0,02	0,045	0,026

Примітка: 1 – оз. Світязь; 2 – оз. Люцимер; 3 – оз. Чорне Велике; 4 – оз. Пісочне; 5 – оз. Лука; 6 – оз. Пулемецьке. I – 2006-2009 рр.; II – 2020 р.

Таким чином, екологічна оцінка поверхневих вод водних об'єктів переконливо свідчить про суперечливі наслідки антропогенного впливу на стан більшості озер, оскільки у першій і другій групах озер спостерігаються незначні зміни, у третій групі озер ці зміни є суттєвими, а у четвертій, судячи зі змін кількісних показників сольового, трофо-сапробіологічного та специфічного блоків, значущими.

Список літератури:

1. Куньчик Т. М. Антропогенна трансформація і біопродуктивність озерних екосистем межиріччя Західного Бугу і Прип'яті (оцінка стану використання, засоби управління): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с. –г. наук: спец. 03.00.16 «екологія». Житомир. 2004. 18 с.
2. Гриб Й.В. Влияние хозяйственной деятельности человека на гидрохимический режим водных объектов Западного Полесья Украины: автореф. диссерт. на соиск. Ученой степени канд. географ. наук. Новочеркасск, 1979. 17 с.
3. Гриб Й.В. Екологічна оцінка стану екосистем річкових басейнів рівнинної частини території України (охорона, відновлення, управління) : автореф.дис. докт. біол. наук: 03.00.16. Київ. 2002. 53 с.
4. Яцик А.В. КНД 211.1.4.010-94 "Екологічна оцінка якості поверхневих вод суші та естуаріїв України. Методика. // К.: Мінприроди, 1994 р. 26 с
5. Ковальчук С. В. Аналіз рівня антропогенного навантаження на природні комплекси стаціонарними джерелами забруднення Шацького національного природного парку (ШНПП). *Вісник НУВГП*. 2008. Вип. 2(42), ч. 1. С. 35-42.

УРОЖАЙНІСТЬ ГОРОХУ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТУ

Сімора Богдан Олександрович
магістр

Дудар Іван Франкович,
к. с-г. н., доцент,

Огородник Наталя Зіновіївна
д. б. н., професор

Павкович Сергій Ярославович,
к. с-г. н., доцент

Дудар Ярослав Іванович
асистент

Львівський національний університет природокористування

Однією з головних проблем АПК України залишається збільшення виробництва зернобобових культур, зокрема насіння гороху, яке є джерелом збалансованого за амінокислотним складом і вмістом екологічно чистого білка.

Отримання високих і сталих урожаїв гороху вимагає від товаровиробників глибоких знань біологічних особливостей культури та елементів технології.

Серед факторів, що визначають рівень урожайності гороху, важливе місце належить генетичному потенціалу сорту [1, 3-6]. Вивчення сортових технологій гороху має особливе значення у конкретній ґрунтово – кліматичній зоні.

Метою наших досліджень було встановити урожайність зерна вусатих сортів гороху на чорноземах опідзолених західного Лісостепу України.

Висівали такі сорти гороху: Готівський (контроль), Босфор, Отаман, Оплот.

Схема розміщення ділянок – одноярусна, послідовна. Загальна площа елементарної ділянки складала 60 м², облікова площа ділянок - 50 м², повторність досліду триразова, розміщення ділянок – систематизоване.

Технологія вирощування гороху загальноприйнята для зони західного Лісостепу України, яка передбачала максимальне знищення бур'янів та створення сприятливих умов для росту й розвитку рослин гороху.

Збирання й облік урожаю проводили шляхом обмолоту зерна у фазі повної стиглості із наступним перерахунком маси на 14% вологості.

Структуру врожаю визначали шляхом аналізу пробних снопів. Сноповий матеріал відбирали за день до збирання з площі 0,5 м².

Математичну обробку врожаю проводили методом дисперсійного аналізу (за Б.А. Доспеховим) [2].

Нижче наводимо коротку характеристику сортів гороху - об'єктів дослідження.

Сорт Готівський. Середньостиглий. Створений селекціонерами Осева Ексімпо Прага с.р.о. спільно із ННЦ «Інститут землеробства УААН». Тип рослин: безлистий та прямостоячий. Сорт інтенсивного типу, придатний до збирання прямим комбайнуванням.

Маса 1000 зерен - 262-295 г. Сорт добре пристосований до зростання в посушливих умовах. Стійкий до вилягання (8 балів), осипання (9 балів), посухи (8 балів). Вміст білка - 22 - 24 %.

Сорт Оплот. Середньостиглий, безлистого типу. Оригінатор - Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН.

Різновидність - *contecstum* (зчеплений), підрізновидність - *vulgare*. Напівкарликовий.

Стійкий до вилягання, придатний до збирання прямим комбайнуванням. Посухостійкий. Маса 1000 насінин 260-280 р. Вміст білка в насінні 20 - 22%.

Сорт Отаман. Середньостиглий. Різновидність – *contecstum* (зчеплена), підрізновидність – *esaducum* (необсипаюча жовтонасіннева). Сорт напівкарликовий, безлисточкового типу.

Насіння жовте, округле з гладкою поверхнею, з ознакою стійкості до обсипання. Потенційна врожайність до 6 т/га.

Сорт Босфор. Середньостиглий. Заявник: Товариство з обмеженою відповідальністю "Всеукраїнський науковий інститут селекції (ВНІС)". Стійкий до посухи, вилягання, придатний до збирання прямим комбайнуванням.

Стійкий до посухи (7,5-8,4 балів), вилягання (6,3-8,6 балів), осипання (8,4-8,6 балів).

Досліджувані сорти гороху мають високий потенціал, адаптовані до умов вирощування в умовах західного Лісостепу. Для них необхідно розробити технології вирощування з метою реалізації генетичного потенціалу продуктивності.

Нами вивчалася урожайність насіння гороху залежно від сорту (табл. 1). Встановлено, що урожай зерна змінювався від 3,7 до 4,1 т/га. Найвища урожайність гороху посівного, була за вирощування сорту Оплот (4,1 т/га), а найнижча - у сорту Готівський (3,7 т/га). Високою врожайністю (4,0 т/га) відзначився сорт Отаман. Приріст урожаю до контролю за його вирощування становив 0,3 т/га. Найменший приріст до контролю зафіксовано у сорту Босфор (0,05 т/га).

Аналіз структури врожаю показав, що вирощувані сорти забезпечили різну густоту рослин перед збиранням та масу зерна з рослини. Так, густота стояння рослин варіювала від 85,9 шт. (сорт Готівський) до 93,5 шт/м² (сорт Оплот), а маса зерна з рослини - від 4,47 г (сорт Готівський) до 4,70 г. (сорт Оплот).

Таблиця 1

Врожайність гороху залежно від сорту, (середня за 2021-2022 р.р.)

Варіант	Врожайність, т/га	Приріст до контролю	
		т/га	%
Готівський (контроль)	3,70	-	-
Босфор	3,75	0,05	1,35
Отаман	4,00	0,3	8,1
Оплот	4,10	0,4	11,1
НІР _{0,5} т/га	0,14		

Найкращі показники структури врожаю гороху, що визначають його врожайність були одержані на четвертому варіанті нашого експерименту, де вирощували сорт Оплот.

Таким чином, для умов господарства, на чорноземах опідзолених пропонуємо вирощувати сорт гороху Оплот, що забезпечить високу врожайність культури.

Список літератури

1. Бабич А.О., Петриченко В.Ф., Адамень Ф.Ф. Проблема фотосинтезу і біологічної фіксації азоту бобовими культурами. *Вісник аграрної науки*. 1996. №2. С. 34-39.
2. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований). Изд. 5-е, доп. и перераб. Москва. Колос. 1985. 351 с
3. Камінський В.Ф. Агробіологічні основи інтенсифікації вирощування зернобобових культур в Лісостепу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. д.-г. наук: спец. 06.01.09 «Рослинництво». Вінниця, 2006. 48 с
4. Лихочвор В. В., Андрушко М. О. Продуктивність гороху залежно від сорту та норм висіву. *Науковий журнал «Вісник аграрної науки Причорномор'я»*. Миколаїв, 2020. Вип. 2. С. 71-85. / <https://visnyk.mnau.edu.ua>, DOI: 10.31521/2313-092X/2020-2(106)
5. Рябокін Т.М. Особливості формування урожаю сортів гороху різного морфотипу залежно від рівня інтенсифікації технології вирощування в північній частині правобережного Лісостепу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06.01.09 «Рослинництво». Чабани. 2017. 20 с.
6. Kumar J., Choudhary A.K., Solanki R.K. Towards marker-assisted selection in pulses: a review. *Plant Breeding*. 2011. 130. P. 297-313. doi: 10.1111/j.1439-0523.2011.01851.x.

РІСТ ТА РОЗВИТОК ЧИСТОПОРОДНИХ ТА ПОМІСНИХ ЯРОК

Яковчук Віктор Станіславович

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник

завідувач лабораторії технології і виробництва і переробки продукції вівчарства
Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова “Асканія-Нова”
Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства НААНУ
Україна

Аналізуючи виробництво овечого молока можна дійти до висновку, що нині в Україні й усьому світі є чималий попит на продукцію з нього. Так, у світовому вівчарстві за останні роки зросла доля молочного вівчарства, тому що для значної частини населення країн Європи, Азії і Африки овече молоко та продукти з нього є традиційними елементами харчування. Слід відмітити, що зі 187 країн світу, які займаються вівчарством, більш ніж у половині розводять молочних овець. У загальному виробництві овечого молока 45 % припадає на країни Азії, 34 % – Європи і 21 % – Африки. Значний ріст виробництва овечого молока у порівнянні з 2000-ним роком відмічається у країнах Африки та Азії – 153,8 і 133,8 % відповідно. Що стосується окремих країн, то слід відмітити його виробництво у Китаї, яке досягло у 2017 році 1570 тис. т., Туреччині – 1105 тис. т., Греції – 970 тис. т., Сирії та Ірані – 940 тис. т., що становить 40 % світового виробництва [1].

Основні тенденції розвитку світового ринку овечого молока пов'язані як з ростом поголів'я, так і з підвищенням виробництва молока за рахунок зростання продуктивності тварин. Закономірним процесом для всіх країн є застосування нових методів, які дозволяють підвищити економічну вигоду вівчарства у цілому і, зокрема, молочного вівчарства. Досягнутий за останні 10 років прогрес у підвищенні молочної продуктивності і зниженні собівартості його виробництва на 30% визначається удосконаленням генофонду порід овець шляхом використання селекційно-генетичних досягнень і на 60% – застосуванням нових енергозберігаючих технологій вирощування і годівлі тварин.

На жаль, в Україні немає спеціалізованих молочних порід овець, які можуть з успіхом використовуватися для виробництва молока та виготовлення з нього різних молочних продуктів [2]. Так, молочна продуктивність за лактацію найбільш розповсюджених порід в Україні становить, кг: асканійська тонкорунна порода – 130; асканійська м'ясо-вовнова (кросбредний тип) – 150; асканійська каракульська – 63; гірсько-карпатська – 106; цигайська – 103. На сьогоднішній день, найбільш високомолочною породою у світі вважається ост-фризька. Це по суті «голштинська порода у вівчарстві». Ост-фризька порода – одна з найкращих молочних порід світу. Загальна молочність у середньому 500 кг (максимальна – 900-1000 кг) товарного молока за 260 днів лактації. У світі ост-фризьких овець широко використовують в породоутворюючому процесі,

переважно у якості батьківської породи. Помісні вівцематки першого покоління відрізняються високою плодючістю і молочністю [3, 4, 5].

Схрещування ост-фризької породи з місцевими вівцями, зокрема асканійською тонкорунною породою, повинно суттєво покращити молочну продуктивність.

Для цього в умовах фізіологічного двору Інституту тваринництва «Асканія-Нова» було проведено науковий експеримент щодо двохпородного схрещування баранів ост-фризької породи з вівцематками асканійської тонкорунної породи для отримання помісних ярок. З вівцематок асканійської тонкорунної породи було сформовано піддослідну групу ($n = 45$), яку було штучно запліднено свіжою спермою баранів-плідників ост-фризької породи.

Вівцематок мериносової породи утримували однією групою. Кожного дня вранці у загін запускали баранів-пробників, для виявлення вівцематок, які перебувають в охоті. Вівцематок з проявами ознак статевого збудження, відразу після виявлення, штучно осіменяли свіжоотриманою спермою барана ост-фризької породи. Потім тварини були переведені на посилену годівлю з обов'язковою дачею люцернового сіна і концентратів.

Під час ягніння було створено контрольну групу вівцематок з ярками асканійської тонкорунної породи ($n=30$). Весь період підсису вівцематки перебували за однакових умов утримання та годівлі.

Годівля піддослідних вівцематок здійснювалася за нормами розрахованими на лактуючих маток вовново-м'ясних порід. У добовому раціоні містилося: у перші 6-8 недінь лактації: 1,9-2,05 корм. од. і 200-215 г перетравного протеїну (ПП); у другій половині лактації – 1,45-1,55 корм. од. і 145-155 г ПП.

Живу масу ярок, отриманих від вівцематок дослідної та контрольної груп, визначали шляхом щоденного індивідуального зважування, а також при народженні. Також у тварин було взято проміри будови тіла та вираховано індекси.

Проведеними дослідженнями встановлено, що на момент відлучення у 90-денному віці, жива маса чистопородних ярок АТП склала $20,28 \pm 0,50$ кг, тоді як жива маса помісних ярок становила $23,62 \pm 1,12$ кг. Результати наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.
Показники росту піддослідних ярок
за період від народження до 6,5-місячного віку

Показник	Групи піддослідних тварин	
	Ярки асканійської тонкорунної породи (n=15)	Помісні ярки (АТП Х Ост-фризька) (n=26)
Жива маса при народженні, кг	4,82±0,17	4,56±0,16
Жива маса у 3,0-місячному віці, кг	20,28±0,50	23,62±1,12
Тривалість періоду, діб	90	90
Абсолютний приріст, кг	15,46±0,48	19,06±1,00
Відносний приріст, %	320,7	417,9
Середньодобовий приріст, г	171,8±4,85	211,8±12,65**
До контролю, %	-	23,3
Жива маса у 6,5-місячному віці, кг	32,5±0,62	37,3±0,96
Тривалість періоду, діб	105	105
Абсолютний приріст, кг	12,2±0,54	13,7±0,72
Відносний приріст за 0,0-6,5 міс. %	574	718
Середньодобовий приріст, г	116,2±4,12	130,5±6,28
До контролю, %	-	12,3
Спожито корм. од. на голову у 4,0-міс. віці	0,94	0,94
Спожито корм. од. за місяць	28,2	28,2
Витрати корм. од. на 1 кг живої маси:	7,19	5,55
Жива маса у 12,0-міс. віці, кг	39,1±1,80	44,7±1,76*
Абсолютний приріст, кг	6,6±1,02	7,4±1,30
Середньодобовий приріст, г	37,7±4,12	42,3±8,24
До контролю	-	12,2
Жива маса у 15,0-міс. віці, кг	43,8±2,19	50,7±2,60
Абсолютний приріст, кг	4,7±0,92	6,0±1,14
Середньодобовий приріст, г	52,2±3,28	66,6±5,14*
До контролю	-	27,6

*P>0,95, **P>0,99

Середньодобовий приріст при цьому у контрольних тварин був 171,8±4,85 г, тоді як у їх ровесників з дослідної групи становив 211,8±12,65 г, або на 23,3% більше, при P>0,99. Оскільки абсолютний та середньодобові прирости одиниці маси тіла за одиницю часу не завжди об'єктивно характеризують швидкість росту, використовують показник відносного приросту, який відображають у

відсотках. Встановлено, що відносний приріст ярок контрольної групи становив 320,7%, тоді як дослідної групи – 417,9 %.

Помісних та чистопородних ярок після відлучення утримували однією групою. Середньодобовий приріст за перший місяць спрямованого вирощування склав у контрольних ярок -130,6 г, тоді як у дослідних – 169,3 г або на 29,6 % більше. За цей час було спожито 0,94 корм. од. на голову. Таким чином, витрати кормових засобів на 1 кг живої маси у чистопородних ярок склали -7,19 корм. од., а у помісних тварин – 5,55 корм. од.

Після відлучення від вівцематок утримання чистопородних та помісних ярок проводилося шляхом загінно-порціонного випасання на багаторічному пасовищі з використанням культур: Еспарцет + Стоколос “Скіф” + Ламкоколосник ситниковий + Житняк ширококолосний.

На момент досягнення 6,5-місячного віку жива маса ярок АТІІ склала $32,5 \pm 0,62$ кг, тоді як жива маса помісних ярок становила $37,3 \pm 0,96$ кг. Середньодобовий приріст при цьому у контрольних тварин був $116,2 \pm 4,12$ г, тоді як у їх ровесників з дослідної групи становив $130,5 \pm 6,28$ г, або на 12,3% більше. Встановлено, що відносний приріст від народження до 6,5-міс. віку ярок контрольної групи становив 574%, тоді як дослідної групи – 718%.

При досягненні 12-місячного віку жива маса контрольних ярок асканійської тонкорунної склала $39,1 \pm 1,80$ кг, тоді як жива маса помісних ярок становила $44,7 \pm 1,76$ кг. Середньодобовий приріст при цьому у контрольних тварин був $37,7 \pm 4,12$ г, тоді як у їх ровесників з дослідної групи становив $42,3 \pm 8,24$ г, або на 12,2% більше. Встановлено, що відносний приріст ярок контрольної групи від народження до року становив 711%, тоді як дослідної групи – 880%. При досягненні 15-місячного віку жива маса ярок АТ склала $43,8 \pm 2,19$ кг, тоді як жива маса помісних ярок становила $50,7 \pm 2,60$ кг при $P > 0,95$. Середньодобовий приріст при цьому у контрольних тварин був $52,2 \pm 3,28$ г, тоді як у їх ровесників з дослідної групи становив $66,6 \pm 5,14$ г, або на 27,6% більше.

Окрім вивчення динаміки живої маси, для об'єктивної оцінки росту та розвитку тварин при народженні, у 6,5-місячному віці та у 12-місячному віці було взято основні проміри статей екстер'єру. Конституційна міцність тварин у відомій мірі визначає і їх продуктивність, адже генетичний потенціал тварин може бути реалізований у повному обсязі лише на базі міцної конституції. У процесі росту тварини суттєво змінюються пропорції будови тіла, які не можуть бути відображені лише живою масою, тобто організм, що росте при тимчасовій нестачі поживних речовин, може збільшувати розміри свого тіла без зміни живої маси. Тому, дані про масу тварини необхідно доповнювати лінійними показниками розвитку статей її тіла. Таким чином, вивчення екстер'єру доповнює інші показники росту і розвитку, які і визначають продуктивність тварини. Результати наведено у таблицях 2 та 3.

Таблиця 2.
Проміри мериносових ярочок

Показник	Піддослідні тварини, n=15		
	при народженні	у 6,5- міс. віці	у 12-міс. віці
Висота у холці	37,7±0,47	59,5±0,83	61,7±0,87
Висота у крижах	39,9±0,61	59,9±0,76	62,8±1,04
Коса довжина тулуба	28,1±0,37	61,3±0,71	67,3±1,15
Ширина грудей	9,1±0,18	19,4±0,32	23,8±0,94
Глибина грудей	12,2±0,51	26,1±0,33	29,8±0,84
Ширина тазу у моклаках	8,5±0,44	11,4±0,20	14,3±0,27
Довжина голови	10,2±0,20	16,9±0,23	18,3±0,22
Ширина голови	6,4±0,02	10,5±0,17	11,6±0,24
Обхват грудей за лопатками	38,8±0,26	89,7±1,60	105,7±3,15
Обхват п'ясті	6,6±0,2	8,5±0,20	9,0±0,22

Таблиця 3.
Проміри помісних ярочок

Показник	Піддослідні тварини, n=26		
	при народженні	у 6,5- міс. віці	у 12-міс. віці
Висота у холці	39,9±0,73	59,6±0,51	66,0±1,26
Висота у крижах	39,8±0,70	60,3±0,59	67,2±1,11
Коса довжина тулуба	33,2±0,89	66,2±0,72	72,5±1,21
Ширина грудей	9,3±0,20	18,1±0,24	26,7±1,21
Глибина грудей	14,3±0,34	26,1±0,45	32,8±1,04
Ширина тазу у моклаках	6,7±0,19	12,5±0,19	15,0±0,22
Довжина голови	11,2±0,26	16,8±0,25	19,7±0,31
Ширина голови	7,4±0,18	11,1±0,11	11,9±0,31
Обхват грудей за лопатками	40,4±0,75	85,4±1,45	118,8±3,76
Обхват п'ясті	6,9±0,2	8,0±0,11	8,4±0,13

Встановлено, що у 6,5-міс. віці за висотою у холці помісні ярки перевищували своїх ровесниць на 4,3 см, або 7,2 %; за косою довжиною тулуба на 7,9 см, або 12,9 %; за обхватом грудей за лопатками на 5,7 см, або 6,4 %. У 12-місячному віці помісні тварини також перевищували за висотою у холці своїх ровесниць на 4,3 см, або 7,0 %, при $P>0,99$; за шириною грудей на 5,9 см, або на 28,3 % при $P>0,999$; за обхватом грудей за лопатками на 23,4 см, або 24,5 % при $P>0,999$.

Показники індексів будови тіла піддослідних тварин свідчать про те, що вони були масивними, глибокогрудими, збитими, що говорить про відсутність будь-яких негативних відхилень у процесі росту та розвитку тварин при їх

вирощуванні. Достовірної різниці між показниками індексів будови тіла серед піддослідних груп не встановлено. Це пояснюється рівномірним ростом, і вказує на те, що тварини розвивалися пропорційно зміні маси тіла.

Витрати кормових засобів на 1 кг живої маси у зимовий період у чистопородних ярок складала – 23,6 корм. од., а у помісних тварин – 18,2 корм. од., тобто на 22,9 % менше.

Таким чином, отримані результати свідчать, що вирощені двохпородні помісні ярки до досягнення 12-місячного віку, перевершували своїх контрольних аналогів за середньодобовими приростами на 27,6 %, при зменшенні витрат кормових засобів на 22,9 %.

Список літературних джерел

1. Food and agriculture data. 2021. URL <https://www.fao.org/faostat>
2. Туринський В. М. Технологія виробництва овечих сирів в колективних і фермерських господарствах. Київ, 2000. 135 с.
3. Стапай П.В. Особливості хімічного складу і біологічної цінності молока овець. *Біологія тварин*. 2010. Том 12. № 1. Ст. 44-53.
4. Вівчарство України / за ред. В.М. Іовенка. К., 2017. 488 с.
5. Цісарик, О.Й. Склад та властивості овечого молока отриманого від овець різних порід Буковини. *Сільський господар*. 2013. №11-12. Ст. 2-5.

HOUSE CONSTRUCTION TODAY – THE UNSOLVABLE MONSTER TASK OF TOMORROW RECYCLING

D.Eng.Martin Bürkle (U of M)
DHBW Mosbach

Dr.Natalya Bürkle
PhD., associate professor
VHS Heilbronn

The energy efficiency of the newly-built houses is extremely relevant, especially with the current changing situation on the world energy market. However, this idea is not new; hence it has not been paid enough attention in the past, considering it as a kind of secondary tasks. At the same time there were some contradictions in the construction policy of the authorities in Europe, particularly in Germany. On the one hand, the accommodation should be affordable for the population, which means minimum costs during constructions; on the other hand, the process of getting approval is rather long which make the expenses higher. Moreover, nowadays the prices are increasing drastically which makes it less attractive to build. In other words in the current situation quality means high costs. The next important part is recycling. Is it so easy to build something fast, not expensive and ecologically friendly and efficient at the same time? So the task of the article is to find out if today's construction is the recycling disaster in the future.

The construction industry is currently facing the great challenge of applying sustainable materials with suitable mechanical properties and durability performance. Among the different strategies used to meet technical and sustainable criteria, two interesting approaches can be highlighted, according to Rodrigo Felipe Santos, Gustavo Emilio Soares deLima: the reuse of materials to produce sustainable construction materials and the development of smart concretes for Structural Health Monitoring. As Gustavo Emilio Soares deLima stated the first strategy consists of using recycled materials, co-products, and by-products of industrial processes to replace primary raw materials used to produce blocks, ceramics, mortars, and concrete. The second strategy is associated with the development of multifunctional cementations and alkali-activated concretes with strain and damage self-sensing properties in response to the growing concerns related to the increase in the durability of civil structures.

Styropor (Trademark) is known as expanded polystyrol (EPS). Styrodur (trademark) is known as extruded polystyrol (XPS). Both materials are being used in huge quantities on new construction.

XPS is used in the underground – being exposed to water. It repells water and has high pressure loading capacity, hence being also used underneath homes for insulation the basement ground – with a typical thickness of 10, 20 und 30cm. The entire weight of the house rests on it!!

EPS is used in estrich floors for insulation, sound decoupling. On top of these plates, the floor heating pipes are installed and conduct the heat into the 6 – 8cm concrete floor (estrich) – to the room to be heated.

EPS is also used for whole house exterior insulation, in the range of 5, 10, 20 und 30cm thickness. On the fassade – the EPS is installed by gluing (new building) and with glueing and fastening on older buildings for attachment safety and resistance of flying of against strong wind and harsh weather. The top surface is then applied with 1 or 2 layers of synthetic glue, glasfibre meshing and more synthetic fassade cover (visible layer). These glues and bonds are virtually inseperable. Recycling is close to impossible. Upto now, nearly no building had to be recycled or torn down, but as the time will pass, more and more EPS bonded materials with multi-materials will have to be recycled.

Under the foundation, the XPS can be recycled easily, since it was covered by a plastic sheeting, before the steel is laid on and the concrete is casted. What makes it difficult to reuse it – is the fact of hygiene (mold, bacterias etc.) The same thing is with simple flat estrich floor heating substructure – simple plates (90% uncut and just installed) could be used – but the issue with hygiene and contamination is not secured.

There are processes with melting the EPS materials with chemicals and extracting it afterwards. The problem is, with contamination, Boride and other anti-fire agents (fire retardant) materials.

Fassade insulation is done by phenol resin plates, EPS, stone fibre, wood chip and particle or wood wool plates. The Phenol resin plates have the highest insulation factor – and require only roughly 50% thickness when compared to EPS.

Wood on the other hand – requires nearly 30% more thickness – to achieve the same insulation values as EPS.

EPS recycling was started roughly 10 years ago – in huge prototype factories. The vast quantity and cost – have kept it from being repeated world wide. Hence, the thermal combustion in power stations for generation local heat for communities, has been the typical recycling method.

What could be done, to have 100% recycling quotes on house insulation and construction materials? The use of wood for structural frame. The usage of straw (leftover material after harvesting grain crops), the plastering with clay (a mixture of clay and straw), applied on the inside and outside of the building. To protect the outside of the building, large roof overhangs to protect the fassade (exterior of the building) will become necessary. These way of construction was done in the Middle Ages – the timber build homes – also known as the black and white buildings. These buildings can be torn down and biologically decomposed and reused as fertilizer and natural landfill.

Is this way of building possible for the industrialized countries (factories, high rising buildings) – of course not. It was abandoned by the time of the “Industrial Revolution” – when large crowds of people where needed in factories, and huge rental complexes where build near the factories for production. The timber houses where never build higher then 8 levels. Buildings with have to fulfill nowadays – fire codes, sound codes, much higher loads and static codes. All these new requirement make it nearly impossible to build in townes like Chicago, London (due to the great fires in the

18th and 19th centuries) – it has become nearly impossible to build with these materials and pass the codes mentioned above.

That it is possible, was shown in Kloster Plankstetten (Bavaria, Germany). The walls were made by a timber – straw mixture, and clay was used on both sides.

Is this system capable for large masses of new construction ? Difficult but possible. Lots of labor will be needed in the wall construction. The building requires no longer “Primary Energy” for producing gas burned clay stones or concrete stones. The only CO₂ will be needed for the transport of the materials to the construction side. The outside wall will be generally thicker – to achieve the high insulation values of EPS insulated buildings. However, the room climate is positively better (moisture control and no A/C needed in summer).

This type of house construction could be used on the countryside – for building single family homes, duplex homes and row houses, as well as smaller multi-family homes. Concrete will still be used for underground levels of the buildings. Concrete can be easily recycled.

The relevance of the chosen topic is obvious, Europe has faced not only the necessity of building houses with high energy efficiency for reasonable money but also of making it recyclingly effective. In literature – Green construction – is referring to the timber/straw house construction. Will the offered solution be possible to be used in industrial buildings? Probably not now – it is realistic only on residential buildings with more relaxed codes. Industrial building strongly depend on steel frame structures with the possibility of heavy loadings and good fire protections.

Reference:

Švajlenka Jozef, Kozlovská Mária Construction Systems Based on Wood,

Chapter First Online: 04 January 2022, Volume 43, Part 2, 2021, Pages 1850-1855 |

Varun RajP.Surya TejaP.Sai SiddharthaK.Kalyana RamaJ.S.Housing with low-cost materials and techniques for a sustainable construction in India-A review

Hettige Don, Lakmal Priyasad Energy Efficiency Improvements on the Passive House Concept in Wooden House Construction in Sweden, Uppsala University, Disciplinary Domain of Science and Technology, Technology, Department of Civil and Industrial Engineering.

David R. Cole, Yeganeh Baghi When Two Worlds Collide: Creatively Reassessing the Concept of a House Beyond the Human <https://orcid.org/0000-0003-3966-1247> Volume 28, Issue 5, <https://doi.org/10.1177/10778004211065800>

Gustavo Henrique Nalon, Rodrigo Felipe Santos, Gustavo Emilio Soares deLima, Igor Klaus Rocha Andrade, Leonardo Gonçalves Pedroti, José Carlos Lopes Ribeiro, José Maria Franco de Carvalho Recycling waste materials to produce self-sensing concretes for smart and sustainable structures: A review, Volume 325, 28 March 2022, 126658

NATURAL VIBRATIONS OF THIN PARABOLIC SHELLS IN A TEMPERATURE FIELD

Krivenko Olga,

Candidate of Science (Engineering), Senior Researcher
Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

Lizunov Petro,

Doctor of Technical Sciences, Professor
Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

Vorona Yurii,

Candidate of Science (Engineering), Senior Researcher
Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

Elements of thin-walled shell structures which are under real operating conditions can be affected by significant external thermal fields. This can have a significant impact on their dynamic performance. Taking into account the action of the temperature field makes it possible to increase the reliability of determining the stress-strain state and vibrations of shell systems during their operation. Analysis of the effect of the temperature fields on the modal characteristics of shells has been insufficiently studied due to the increased complexity of such problems. The issues of modal analysis of thin parabolic shells of constant thickness under the action of a temperature field are considered. Parabolic shells have found most widely used in structural systems such as aerospace and underwater vehicles [1,2].

The analysis is performed according to the method, which is based on the relations of the three-dimensional theory of thermoelasticity, a finite-element formulation of the problem in increments and uses the finite element moment scheme. A universal finite element is used to model a thin elastic shell. The finite element is based on an isoparametric solid finite element with polylinear shape functions for coordinate and displacement interpolation [3,4]. Evaluation of the effect of the temperature field on the parameters of the natural vibrations of the shell is performed according to the developed method in two stages [5,6]. The new stress-strain state of the structure, caused by the applied temperature field, is determined using a geometrically non-linear approach. Further, the frequencies and modes of the natural vibrations of the shell whose shape is perturbed by the action of the temperature field are calculated. The effect of uniform and non-uniform heating on the natural vibrations of parabolic shells of revolution with various heights is investigated [7]. Three cases of the height are examined ($H = 1, 2, \text{ and } 4 \text{ m}$). The vibrations of the parabolic shells modelling rocket fairings are studied. The phenomenon of aerodynamic heating of a parabolic shell (head fairing) may occur at the initial stage of entry of the carrier rocket into the atmosphere. This can lead to significant heating of the fairing surface. At the same time the shell is non-uniformly heated through the height.

Analysis of the calculation results allowed us to make the following conclusions.

Heating of the shells has negligible effect on the frequencies of natural vibrations, the spectrum of which is quite dense. The natural vibration frequencies decrease with successive increasing up the height of the paraboloid. At the same time, effect of heating on the first modes of the shell vibrations is observed. Noticeable vibrations occur in the middle part of the shell closer to the clamped edge with forming waves in the circumferential direction. There is no wave formation at the pole of the shell. The effect of heating on the vibration modes decreases with increasing up the height of the shell, and effect from heating completely disappears for shells with $H = 4 \text{ m}$.

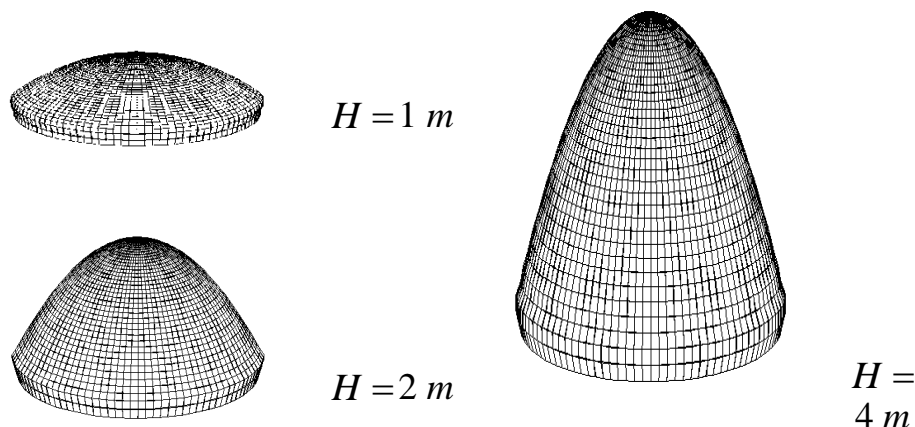

Figure 1. The shape of the parabolic shell of various heights after uniform heating

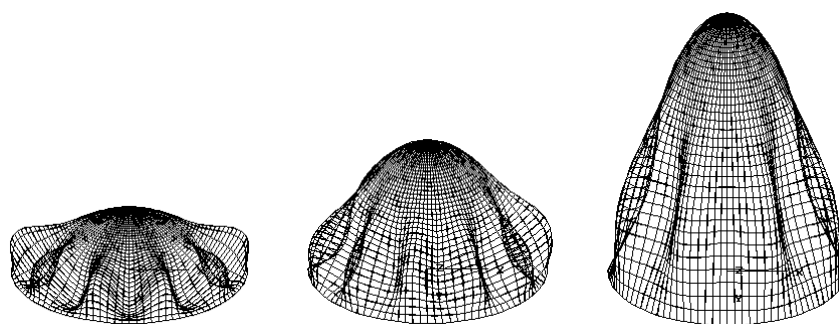

Figure 2. Vibration modes of the parabolic shells

References:

1. Chernobryivko M.V., Avramov K.V., Romanenko V.N., Tonkonozhenko A.M., Batutina T.Ya. Natural vibrations of fairings of rocket-carriers // Visnyk SevNTU: Scientific collected articles, Issue 137/2013. Series: Mechanics, Energy, Ecology. - Sevastopol, 2013. Pp. 15 - 18. (in Russian).
2. Chernobryivko M.V., Avramov K.V. Natural vibrations of parabolic shells // Mathematical Methods and Phys-Mech. fields, 2014. – 57, No. 3. – Pp. 78 - 85. (in Russian).
3. Bazhenov V.A., Krivenko O.P., Solovei N.A. Nonlinear deformation and stability of elastic shells of an inhomogeneous structure. – K.: CJSC "Vipol", 2010. – 316 p. (in Ukrainian).

4. Bazhenov V.A., Krivenko O.P., Solovei N.A. Nonlinear deformation and stability of elastic shells with inhomogeneous structure: Models, methods, algorithms, poorly-studied and new problems. – M.: Publishing house "LIBROKOM", 2013. – 336 p. (in Russian).

5. Bazhenov V.A., Krivenko O.P. Buckling and vibrations of elastic inhomogeneous shells under thermomechanical loads. – K.: Karavella, 2020. – 187 p. (in Ukrainian).

6. Bazhenov V.A., Krivenko O.P., Legostaev A.D. Stability and natural vibrations of inhomogeneous shells taking into account the stress state // Strength of Materials and Theory of Structures: Scientific-and-technical collected articles. – K.: KNUCA, 2019. – Issue 95. – P. 96-113. http://opir.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-95/06-95_bazh_lego_kriv.pdf (in Ukrainian).

7. Bazhenov V.A., Krivenko O.P., Vorona Yu.V. Effect of heating on the natural vibrations of thin parabolic shells // Strength of Materials and Theory of Structures: Scientific-and-technical collected articles. – K.: KNUCA, 2019. – Issue 103. – P. 3-16. DOI: 10.32347/2410-2547.2019.103.3-16.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Бабенцова Орина Сергіївна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Вербовецька Віталіна Віталіївна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Курілович Катерина Володимирівна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Сліпченко Валерія Романівна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Анотація. Статистичні дані Організації Об'єднаних Націй вказують на те, що чисельність міського населення по всій Європі невинно зростає. Зокрема у країнах Східної Європи найвищий відсоток урбанізації, що не дивно, адже міста є центрами економічного розвитку. Саме міста забезпечують 70% внутрішнього валового продукту. ООН прогнозує, що до 2050 року міське населення становитиме 70% від усього світового населення. Отже, процес урбанізації ставить перед міськими просторами нові завдання та вимоги, а комфортна інфраструктура та економічне середовище стають найактуальнішими питаннями. Однією з найкращих моделей просторового розвитку сучасних міст є поліцентрична модель. Саме в такій формі можливе гармонійне співіснування всіх точок території, збалансований розвиток усіх районів, а також забезпечення однакової якості життя по всьому місту. Поліцентрична модель передбачає розміщення всієї соціальної інфраструктури у пішій доступності для кожного мешканця міста. Такий підхід дозволить уникнути заторів, зберегти культурну спадщину та історичні частини мегаполісів.

Ключові слова. Поліцентрична модель, міські простори, тенденції розвитку, мегаполіс, урбанізація

Актуальність. Процес урбанізації викликає низку нових проблем, на які архітекторам та забудовникам доводиться негайно реагувати. Кількість незадоволеного населення зростає, а нерівномірний розвиток міських просторів змушує шукати нові шляхи для вирішення цих питань. У такому разі слід повторити досвід найбільш розвинених країн та вдатися до поліцентричної моделі розвитку міста. Вона дозволить створити місто без околиць, в якому кожен мешканець зможе почуватися комфортно, навчаючись, працюючи та

відпочиваючи в одному районі. Поліцентризм дозволить зробити міста екологічно стійкими, розвинути віддалені регіони, покращити рівень життя, а також позитивно позначиться на економіці не лише міста, а й усієї країни.

Мета дослідження. Сучасні тенденції розвитку муніципальних просторів.

Завдання дослідження.

1. Проаналізувати недоліки та переваги найпоширеніших моделей міських просторів.

2. Дати оцінку поліцентричної моделі та розглянути перспективність розвитку даної форми.

Основний текст. Багато століть міста будувалися певним чином і призначалися для людей. Вони збільшувалися від центру невеликими частинами, вулиці будувалися не дуже широкими, а будинки невисокими. Все це відбувалося тому, що містом люди переміщалися пішки. Міста особливо ніхто не планував, вони створювалися самі, не будувалися спальні райони і ніхто не виділяв індустріально розвинених точок міста, все було між собою перемішано. Але з появою автомобілів люди зіткнулися з безліччю проблем. Відстані стає неможливо подолати пішки і без автомобілів вже важко уявити своє життя.

Створення міста, в якому люди почуваються комфортно, де бережуть зелені зони та відсутні пробки вважається одним із головних завдань урбаністики. Все це має знайти своє втілення у місті майбутнього. Дослідники виділяють сім основних принципів, за якими мають розвиватися сучасні мегаполіси:

Розумне місто. Штучний інтелект впроваджується у життя міста, щоб підвищити якість життя людини. Здійснюється це за допомогою технологій 21 століття, таких як датчики пожежної безпеки, екрани моніторингу 24/7, детектори НС, розумні стовпи. Житель такого міста у будь-який момент може повідомити спеціальні служби про НС, сміття чи інші речі. Вся система інтегрована з охоронною та пожежними. Як тільки вони дізнаються про будь-яку проблему, відразу виїжджають на ваш виклик.

Безпечне місто. Проблеми злочинності вирішуються за допомогою камер спостереження, які встановлені повсюдно. Крім того, з метою безпеки використовуються розумні ліхтарі, які допомагають не лише економити електроенергію, але також реагують на звуки чи крики та одразу повідомляють про це спеціалізовані служби.

Доброзичливе місто. Місто такого типу має бути орієнтоване на всі соціальні групи населення. Важливо створити комфортні умови для людей похилого віку, дітей та людей з обмеженими можливостями. Діти повинні бути завжди в безпеці, мати можливість вільно пересуватися вулицями міста та мати багато місця для ігор, включаючи різноманітні майданчики, спортивні стадіони та зелені зони. Для людей похилого віку потрібен зручний транспорт, достатньо місць для сидіння, а також зручна і зрозуміла система інформації в місті. Для людей з обмеженими можливостями, міське середовище має бути обладнане достатньою кількістю пандусів, перил. Необхідно враховувати стандарти для таких людей на дверні отвори, опорні пристрої, ліфти.

Екологічний місто. Раціональне використання води, енергії, а також перехід на альтернативні джерела – це невід’ємна частина міст майбутнього. Для прикладу можна розглянути Рейк’явік. Це місто відоме тим, що повністю перейшло на геотермальну енергію і відмовилося від будь-якого виду палива.

Зелене місто. Ідея центрального міського парку давно застаріла та втратила свою актуальність. У наш час слід створювати маленькі та компактні парки, які будуть повноцінними громадськими просторами, поєднуючи екологічну та утилітарну функцію. У зв’язку з нестачею територій виділяти місце виключно під зелені насадження стає неможливо. Парки мають бути багатofункціональними. Усі міські простори повинні бути пристосовані до різних людей, як до активних дітей, так і людей похилого віку, які бажають відпочити, або ж галасливим компаніям. Проектувальники та архітектори повинні звертати увагу на індивідуальні потреби, досліджуючи всі можливі сценарії поведінки та пересування людей.

Швидке місто. У цю категорію можна включити дві концепції: 15-хвилинне місто та більш радикально-хвилинне місто. Перша модель - це місто, в якому все має бути в пішій доступності. Необхідно розділити місто на невеликі райони, які розвиватимуться незалежно від центру. І все, що необхідно людині, перебуватиме за 15 хвилин ходьби. Багато урбаністів прийшли до думки, що епоха щоденного використання автомобілів має добігти кінця. У цьому має допомогти грамотна розробка міського середовища. Нині за таким принципом діють нідерландські міста Гронінген та Утрехт.

Однак є можливість створити ще зручніше місто, скориставшись концепцією хвилинного міста. Така ідея була вигадана у Швеції. Було ухвалено рішення про перепланування не районів, а кожної вулиці, причому таким чином, щоб все необхідне знаходилося на мінімальній відстані від місця проживання, можливо навіть у вашому будинку. До 2030 року у Швеції планують змінити всі вулиці. Архітектори та забудовники планують зруйнувати думку про те, що міські вулиці створені виключно для пересування. З цією метою розробляють нові комплекти вуличних меблів, покликані раціонально використовувати відведену ним територію. А всі нововведення обговорюються із жителями міста. Планувальники спілкуються з дітьми, дорослими та літніми людьми, даючи їм можливість самим створювати довкілля.

Незважаючи на технічний прогрес та інновації, люди працюють все більше, вважається, що близько 80% свого часу вони проводять між роботою, будинком і магазинами. Порожня трата часу викликана тривалими переміщеннями містом до пункту призначення та фокусуванням на різних завданнях. Поступово це все спричиняє зміни міських планувальних з урахуванням інтересів мешканців.

Якісне управління міським розвитком є одним із пріоритетних питань. Це призводить до великої кількості містобудівних нововведень. Дослідники-урбаністи виділяють кілька моделей просторового розвитку міст. Ці моделі відрізняються показниками економічного розвитку, темпами приросту населення, соціальною інфраструктурою, диверсифікованістю, структурою житлового району, якістю архітектури та планування.

Серед них можна виділити такі:

Моноцентрична. Для такої моделі розвитку міста характерна наявність центрального простору, що лідирує над рештою районів. Вся соціальна інфраструктура розташована у центрі. Недоліком цієї моделі є те, що комерційні та соціальні потреби населення, що живуть далеко від центру, не задовольняються. Однак у цієї форми є свої переваги. Одне – можливість для міста розвиватися компактно з густо заселеними районами (Рис.1).

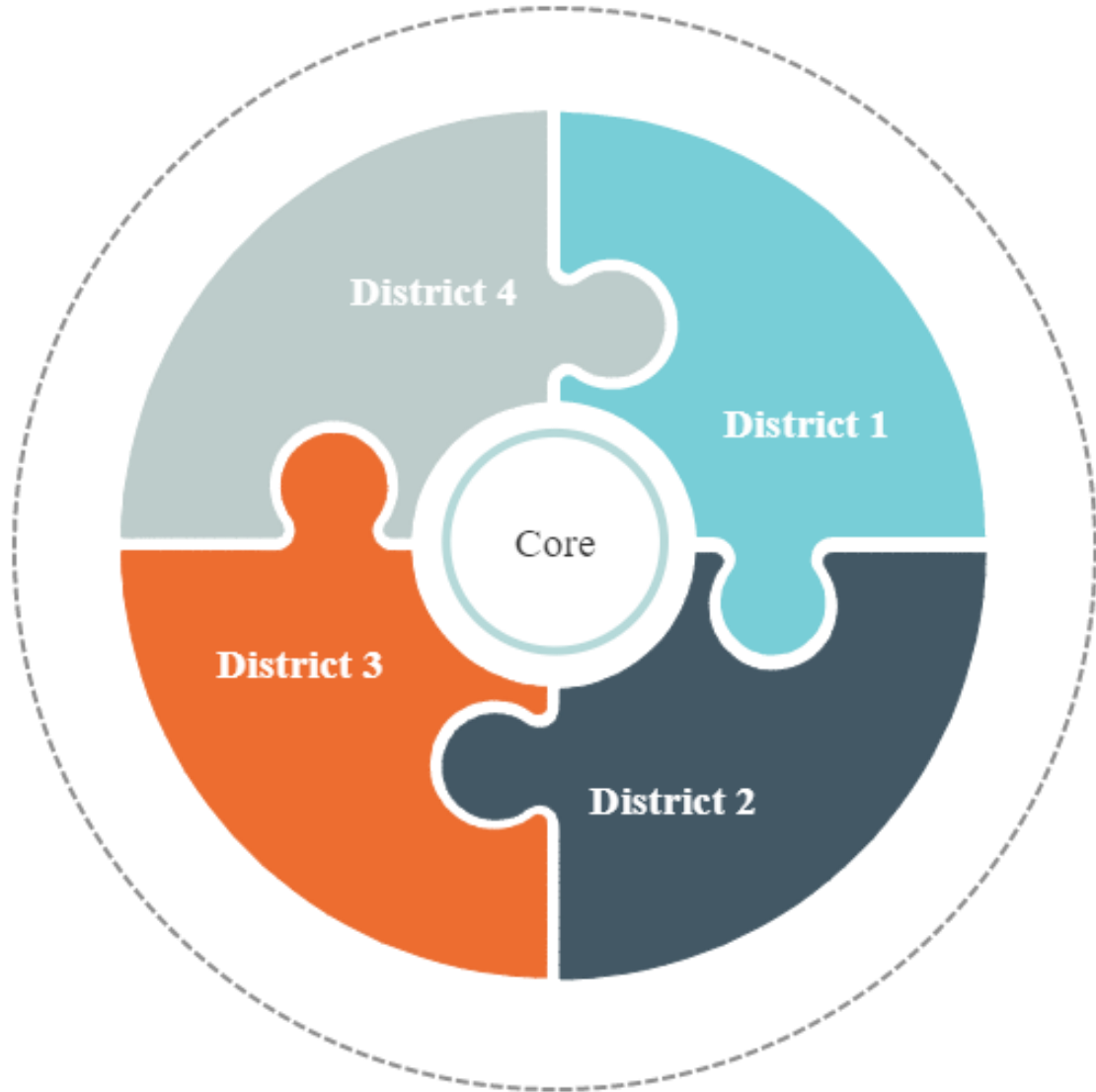

Рис.1 Модель моноцентричного міста

Поліцентрична. Ця модель знайшла своє втілення у найрозвиненіших країнах світу. В наш час вважається однією з найперспективніших, оскільки дозволяє покращити якість життя для кожного мешканця міста. Забезпечуються базові потреби людей, дозволяючи заощаджувати час. Зникає необхідність щодня добиратися до центру міста, оскільки всі райони розвиваються рівномірно, а комерційна інфраструктура перебуває у пішій доступності. Але формування міста такого типу вимагатиме чимало фінансових ресурсів (Рис.2).

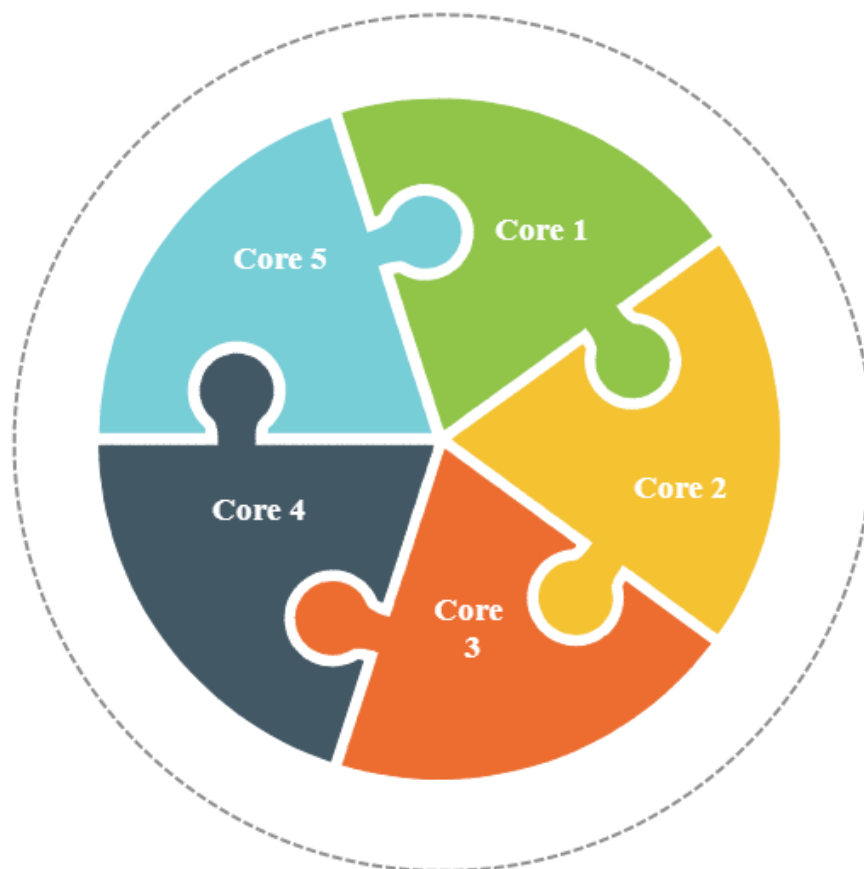

Рис. 2. Модель поліцентричного міста

Променева модель. Така концепція передбачає розвиток основних районів міста вздовж транспортних магістралей, решта цих районів тісно пов'язані з центром, але абсолютно не взаємодіють між собою.

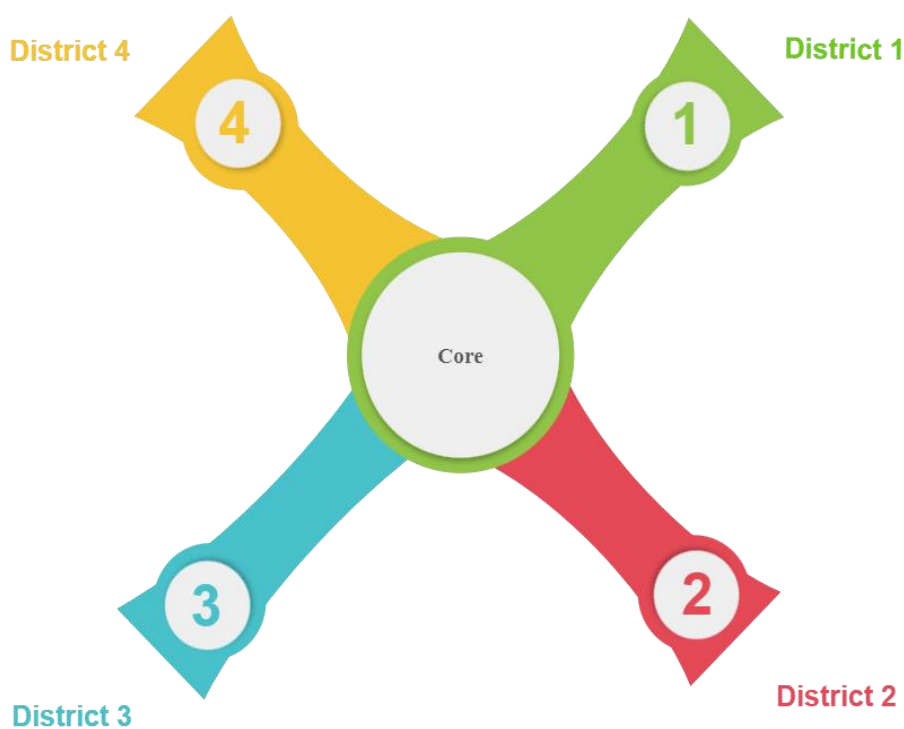

Рис.3 Променева модель розвитку міста

При плануванні міських просторів потрібно також враховувати основні потреби людей і вимоги нового часу. Це включає технологічність міської інфраструктури, створення безпечного навколишнього середовища, органічної архітектури та орієнтованість на людину. Найбільше цим вимогам відповідає поліцентрична модель розвитку.

Головна риса, що відрізняє цю модель розвитку з інших, це кілька центрів у місті. Така модель дозволяє забезпечити багатофункціональність районів та різноманітність міських просторів. Міста, побудовані за таким принципом, матимуть низку самостійних центрів, що забезпечуватимуть розвиток економіки знань, творчої індустрії та інновацій. З кожним роком все більше забудовників переходить до концепції "Mixed Use", що дозволяє зробити міські простори багатофункціональними. Це дає можливість інтегрувати комерційну, охоронну, розважальну та культурну функцію в один комплекс. Також важливо заздалегідь враховувати у таких проектах школа та сади, оскільки соціальна інфраструктура стає одним із важливих критеріїв при виборі житла.

Орієнтація на людину та її потреби-це один із ключових принципів поліцентризму. З огляду на це, забудова має організовуватись не точково, а комплексно, захоплюючи масштабні території.

Ідеальним прикладом поліцентричного міста є Лондон. На даний момент у нього є головне ядро-історичний центр, яке ніяк не впливає на мешканців, оскільки по території всього міста розосереджена оптимальна кількість підцентрів, що беруть на себе частину економічної та комерційної функції, рівномірно поділяючи навантаження на інфраструктуру всього Лондона. У структурі Лондона урбаністи виділяють центр, що є історичним ядром-Внутрішній Лондон, до якого також належать 13 районів навколо, і щонайменше значний Зовнішній Лондон, що з 19 районів. Обидві частини формують Великий Лондон.

Не менш цікавим можна вважати досвід південнокорейської столиці Сеула. На даний момент у місті проводиться низка робіт, спрямованих на зниження концентрації економічних та промислових ресурсів у ядрі міста. У місті з'являється дедалі більше районних органів управління. Місцева влада ухвалила рішення про відмову від централізованого управління. Основні райони міста мають повну бюджетну та адміністративну незалежність, самостійно планують реконструкцію та нову забудову.

Все місто поділено на 5 основних районів. До кожного розробляється власний план розвитку, враховуючи природні умови та екологічні показники довкілля.

Особливість розвитку Сеула є поєднанням основних принципів просторового розвитку міста та формування інноваційних територіальних кластерів. Одним із таких є проект реконструкції старого вокзалу "Seoul Station 7017 Project" (Рис.4).

Рис. 4 Парк-естакада Seoullo 7017 Skygarden, Сеул

На місці надземної дороги 1970 року на околицях станції був створений багатофункціональний центр, який включив транспортний вузол, зону спорту, відпочинку, а також бізнес-центри. Уряд Сеула перетворив район вокзалу на туристичну пам'ятку. Це дозволило оновити дорогу, оживити та розвинути район.

Висновки. Розглянуто тенденції розвитку міських просторів та перспективи поліцентричного розвитку. Проаналізовано недоліки та переваги найбільш поширених моделей міських просторів. Виявлено, що розвиток сучасних міст включає комплексний розвиток усіх територій, освоєння принципів сталого розвитку, екологічної забудови, а також формування центрів геополітичного впливу. Поліцентризм, по праву, вважатимуться одним із ключових компонентів сталого розвитку. Якісні комунікаційні системи позитивно позначаються на екологічному стані міста. Враховуючи той факт, що все необхідне перебуватиме в пішій доступності, потреба у щоденному використанні автомобіля значно зменшиться. Це, своєю чергою, дозволить скоротити викиди CO₂. Про успішну реалізацію цих принципів свідчать поліпшення якості життя населення.

Список літератури

1. Хмелева А.Г. Сучасні моделі міських агломерацій// Вісник Самарського державного університету. 2015 № 8 (130) С. 163-168
2. Єршова О. Л., Бажан Л. І. Розумне місто: концепція, моделі, технології, стандартизація. Статистика України. 2020. № 2-3. С. 68-77.

3. Smart i sustainable city case urban transformation of seoul
URL:<https://www.slideshare.net/simrc/smart-and-sustainable-city-case-of-urban-transformation-ofseoul-myounggu-kang> (дата звернення : 29.10.2021)

4. Б. С. Черкес, С. М. Лінда Архітектура сучасності: остання третина ХХ — початок ХХІ століть: навч. посіб. М-во освіти та науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». 2014. - 380, [4] с. : іл. - Бібліогр.: с. 349-351

5. Голдбергер П. Навіщо потрібна архітектура, Strelka Press, 2016

АРХІТЕКТУРНА МОДЕРНІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ

Корнілова Людмила,

Старший викладач

Національний університет будівництва та архітектури,

Харків

Школа-це інститут, який протягом 12 років займається формуванням особистості дитини, готуючи її до дорослого життя. Щоранку діти відправляються в школу, щоб вчитися, пізнавати, досліджувати навколишній світ, мріяти. Але якщо поглянути об'єктивно, багато шкіл в нашій країні в чомусь схожі на в'язниці, де діти відбувають термін навчання. Об'ємно-планувальна структура типових шкіл не відрізнялася різновидом форм, вона ґрунтувалася на простій геометричній формі – паралелепіпеді. Коли школу-інституцію втискують в бетонну коробку в мікрорайоні, чарівництво кудись випаровується. Залишається машина - завод з обробки людського матеріалу: суцільна технологія, розклад, контроль якості і планування показників. Сьогодні ми не хочемо більше мати школу-завод і школу-коробку, школа повинна цілитися в майбутнє, а не обтяжливо повторювати минуле. Час змінився, а більшість сучасних шкіл так і залишилася середовищем, створеним для абстрактного учня та спроектованим для обмеженого ряду функцій, визначених державним стандартом. Головний результат шкільної освіти - ця його відповідність цілям випереджаючого розвитку. Це означає, що вивчати в школах необхідно не лише досягнення минулого, але і ті способи і технології, які згодяться в майбутньому. Як наслідок, організована шкільна дійсність вимагає іншої шкільної інфраструктури. У зв'язку з цим виникає необхідність серйозно переглянути сформовані прийоми проектування шкільних будівель, їх функціональний склад і планувальну організацію.

На сьогодні в сучасній шкільній мережі збільшується кількість спеціалізованих навчальних закладів, з'являються все нові предмети викладання. Все це тягне за собою інший рівень підготовки і структури класів, модернізацію всього шкільного простору в цілому. Оскільки в стінах застарілих будівель дуже сумнівно майбутнє сучасних систем освіти, доцільно познайомитися із закордонним досвідом проектування та будівництва шкільних будівель, виявити позитивні моменти, які можуть збагатити архітектуру українських шкіл. У зарубіжній практиці за будівництво нових шкільних будівель беруться архітектори зі світовими іменами, що свідчить про підвищення престижу навчальних будівель і їх важливості для суспільства. З'явилася тенденція обговорення проектів нових шкіл та реконструкцій існуючих з учителями, батьками школярів і самими школярами. Стає очевидним, що без узгодження проекту з суб'єктами навчально-виховного процесу шкільна будівля не буде півноцінно функціонувати. Поступово школа стає економічно вигідним об'єктом.

В архітектурі шкільних будівель Європи і США простежується тенденція функціонального поділу блоків школи на «ділову частину», до складу якої входить адміністративний, спортивний і розважальний блоки, які звернені до вулиці, і «навчальну частину», яка прихована від очей перехожих, захищена від шуму та відкрита на сонячну сторону. Блоки також поділяються на зони для початкової та старшої школи. Між собою блоки зазвичай з'єднуються або інформаційним переходом, в якому може знаходитися бібліотека, або внутрішніми двориками-рекреаціями. У багатьох прикладах активно використовуються сучасні технології ландшафтного дизайну: вертикальне озеленення навчальних приміщень, озеленення дахів і фасадів шкільних зданій. Підвищується увага до внутрішньої організації будівель, при розробці якої враховується прагнення дітей до вільної організації своєї діяльності, частій зміні занять. Впровадження сучасної технології навчання викликає перегляд системи функціонального зонування, складу та площ приміщень шкіл, зміни об'ємно-планувального рішення шкільної будівлі. «Інтелектуальна школа» – єдина у світовій практиці комплексна освітня технологія, причому вона трактує освіту не як сукупність знань, не обмежується насиченням інтелекту лише знаннями, а включає виховання душі, культуру духу. І все це розгортається на базі сучасного архітектурного простору шкільної будівлі, забезпечуючи доброзичливе середовище для оптимального розвитку кожної дитини. Критерії, що визначають «інтелектуальну школу», це, насамперед, створення доброзичливого середовища: безпечного, доброзичливого середовища навчання, виховання та спілкування, де відсутні загрози, ризики здоров'ю фізичному та моральному, виключається завдання шкоди та шкоди. По-друге, це використання всіх інноваційних технологій у навчанні. Це і ігрове навчання, або занурення за допомогою інтерактивних технологій до дисципліни, що вивчається. Наприклад, на сходах, що світяться, шкільних сходів можна побачити свою вагу, швидкість руху, дані кінетичної та потенційної енергій. Або коли на стінах у навчальному приміщенні виникають картини битв, подій, що вивчаються. За такої організації шкільного будинку підвищується успішність учнів, у своїй нові знання викликають непідробний інтерес і мотивацію подальшого вивчення. Тобто сама шкільна будівля включається безпосередньо до навчального процесу. По-третє, наявність особистого та суспільного просторів, причому вони варіативні, пластичні. По-четверте, екологічність (інсоляція, денне світло, якість повітря всередині приміщення, температура повітря в приміщенні) та зв'язок із природою шкільної будівлі. По-п'яте, наявність не лише спортивної зони, а й її елементів у всій шкільній будівлі. По-шосте, певна ізолюваність навчальної частини, її закритість від шуму та сторонніх, та відкритість – зв'язок із житловим районом, з батьками, місцевими жителями, які також можуть використовувати частину шкільних приміщень увечері для навчання, для проведення спільних заходів дітей та дорослих. Також одним з напрямків в архітектурі сучасної шкільної будівлі стає нерозривна єдність з природним оточенням, взаємопроникнення природи і будівлі. Взаємопроникнення стосується не стільки зовнішнього ефекту «вписування» обсягу в природу, скільки

«розкриття» інтер'єру і всього комплексу будівлі зсередини на природу з включенням елементів природи в його інтер'єр. Різноманітна за формами і змістом архітектурне середовище створює певний позитивний емоційний заряд у дітей, і навпаки, безлике, однорідне середовище не стимулює любов до школи, до навчання. Узагальнюючи вищесказане як результат варто навести основні тези сучасної школи:

- можливість трансформації навчального простору в мале, середнє та велике за принципом «учень – група – клас – потік»;
- формування великих функціонально-планувальних зон: класів-студій, приміщень для конференцій тощо;
- формування «відкритої» системи: відсутність традиційних замкнених навчальних приміщень;
- наявність приміщень, які розраховані для проведення різних видів занять з урахуванням вікових особливостей (ігрові, майстерні, лекційні, лабораторії тощо);
- наявність мобільного обладнання у класах;
- наявність умов розвитку здоров'я учнів, які відповідатимуть запитам дітей;
- нова система розташування інженерних комунікацій, можливість автономного існування, наявність енергозберігаючих систем.

Сьогодні школи повинні стати частиною світу, що розвивається. Задумані під різні завдання, орієнтовані в майбутнє і такі, що спираються на традицію і дозволяють дітям знайти і розкрити себе, а потім вийти у світ і відповідально розпоряджатися власним життям. Основою концепції сучасної школи має бути поєднання дитячої ініціативи та допитливості з організованою та продуманою шкільною системою, з властивою їй турботою про учнів та їхню безпеку.

Список літератури:

1. Ахмедов А.З. Модернізація шкільних зданій на основі блок-пристроек // *Architectureandmoderninformationtechnologies*. – 2017. – №2. – 137-146 с.
2. Олег Сочалин. Шкільна архітектура майбутнього [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.architime.ru/news/waf/schools_of_the_future.htm
3. Современные школы: 10 впечатляющих проектов со всего мира. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://losko.ru/modern-schools>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ І ЗАСОБИ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ПРЕДМЕТНО- ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Куратова Марія

Доцент кафедри дизайну
Харківський національний педагогічний університет

Тининика Анастасія

Старший викладач кафедри дизайну
Харківський національний педагогічний університет

Термін «екологія» вперше був впроваджений в 1866 році німецьким вченим Е. Геккелем в його праці «Загальна морфологія організмів». Розуміння змісту та методології формування предметного середовища інтер'єру засобами екологічного дизайну неможливе без ідентифікації понятійного апарату ключових понять і теоретичних конструкцій, а саме: «екологія», «дизайн», «екологічний дизайн», «інтер'єр», «предметне середовище» та «предметне середовище інтер'єру».

Сучасні позиції екології значно посилюються новим наголосом не лише на відтворювальне, але й на естетичне ставлення до природи за умов сполучення з екологічним світоглядом через систему моральних норм, та екологічної свідомості: розуміння необхідності забезпечення чистоти природного середовища, формування відповідної свідомості людини, подолання егоїстичного, суто споживацького ставлення до природних ресурсів, марнотратство, що завдають шкоди навколишньому середовищу.

У сучасних умовах усе більше йдеться про необхідність екологічної переорієнтації свідомості людини. Узагальнені висновки учених показують, що сучасна екологія є не стільки наукою, скільки певним ментальним середовищем, у якому поєднуються ідеологічні, філософсько-світоглядні, морально-етичні, та конкретно-організаційні засади управління зовнішніми ресурсами, моніторинг стану довкілля та підтримки належного рівня екологічної безпеки тощо й дає підстави стверджувати, що вивчення процесів, які відбуваються на рівні ноосфери, не можуть обмежуватися лише екосистемним підходом.

Сьогодні в Україні та у більшості країн здійснюється безумовний і поступовий перехід на нові, стійкі принципи безпечної взаємодії природи і людини, в основі якої лежить безпека людини, її фізичне та духовне здоров'я завдяки її збалансованій життєдіяльності у комфортному та екологічно-привабливому середовищі. У Концепції сталого розвитку ООН середовище проживання не обмежується суто економічними та екологічними взаєминами людини і природи, а наголошується на цілому антропо-природному комплексі та оптимальних умовах життєдіяльності для цілих поколінь. Ця тенденція набула свого широкого продовження і у будівництві, архітектурі та дизайні життєвих

просторів. Керуючись одночасним намаганням захистити людину від негативних природних впливів та естетичним і безпечним чином зблизити людину і природу, сьогодні архітектура та середовищний дизайн все щільніше пов'язанні зі щоденним побутом народів, їх історією та набуттям нових практик з інших культур.

Екологічна парадигма дизайну та екологічна культура сьогодні є основою проектування, що вносить нові смисли в розуміння системного та середовищного підходів в архітектурі та середовищному дизайні, розкриває шляхи розвитку дизайну як феномена сучасної культури світового рівня. Тема екодизайну в архітектурі, у розробці просторового середовища є актуальною та обумовлена екологічною проблематикою, яка в даний час стала глобальною, бо торкається всіх сфер життя суспільства. Для вирішення цієї глобальної проблеми необхідне поєднання зусиль фахівців різних галузей науки, виробництва та мистецтва. Дизайн як проектна діяльність реагує на актуальні проблеми сучасності: політичні, економічні, екологічні та соціокультурні. Також, дизайнерами та архітекторами ведеться пошук шляхів вирішення проблеми взаємодії суспільства та природи. Дизайн присутній у повсякденному житті споживача як матеріальна складова буття і невід'ємна частина масової культури, він охоплює все предметно-просторове місце існування людини, як «другу природу».

До пошуку моделі соціо-екологічної рівноваги, поруч із фахівцями інших сфер діяльності долучилася і світова проектно-художня спільнота. Завдяки тривалим зусиллям міжнародних дизайнерських організацій (ICSID, ICOGRADA та ін.), професійних асоціацій, національних культурних центрів щороку вдосконалюються програми і бачення розвитку сфери дизайну з акцентом на саме екологічний чинник проектування і споживання, що 20-30 років назад дозволило сформувати такий світовий напрям, як «екодизайн». Усе це вказує на наочну актуальність розробки більш цілісного і достатнього наукового підґрунтя для вираження екодизайну у предметному середовищі в умовах зближення світових культур і традицій на основі апробації і доречного поєднання надбань різних культур для засвоєння їх науковими і дизайнерськими школами.

Природа зберігається за рахунок біорізноманіття і не терпить масового уніфікованого виробництва. Це набуло прямих практичних навичок і для житлового сектора, що закріплено у низці сучасних засадничих документів і декларацій людства: «Декларація з навколишнього середовища і розвитку» ООН, «Порядок денний ООН на XXI століття» і «Декларація про забезпечення всіх гідним житлом» та ін. Аналіз цих та інших впливових документів призводить до висновку, що можливість подолати житлову кризу з'являється тільки на шляху оптимального проектування та організації всього будівельного комплексу відповідно до принципів сталого розвитку та використання енергозберігаючих технологій.

Середовище, в якому постійно перебуває людина, впливає на її фізичний та психічний стан, виховує в тому чи іншому напрямку, формує її як особистість,

часто навіть незалежно від бажання самої людини. Уявлення про відповідність будівлі та їх інтер'єрів своїм призначенням, їх зручність істотно змінюються в наш час, тому ступінь пристосованості будівель до нових вимог, їх гнучкість є однією з найважливіших функціональних якостей в процесі проектування просторового середовища. Виникнення нових типів будівель сприяє створенню нових матеріалів і конструкцій, які, обумовлюють появу нових архітектурних форм.

Середовище, дизайн середовища, дизайн архітектурного середовища є своєрідним «дзеркалом» людського існування. Архітектура здатна визначити особливості життя суспільства, і є значущою для розуміння людини, її цінностей і культури. Просторова сутність архітектури пов'язана не лише з її функціональним призначенням – вона належить, перш за все, до естетичної духовної категорії. А інтер'єр як невід'ємна частина архітектури є одним з найкращих прикладів відображення історичної дійсності.

Організація простору, комунікативність форми, знаковосимволічний аспект об'єкта дизайну впливають на людей, формують їх світоглядні та естетичні ідеали, ціннісні відносини до навколишнього середовища.

Поведінка як форма взаємодії людини з середовищем має різні відтінки і залежить від багатьох факторів. Провокуючий вплив середовища очевидно – брудне та занедбане середовище спонукає до вандалізму, чисте та доглянуте – стимулює дбайливе ставлення.

За характером взаємовідносин система «людина-середовище» є відкритою та динамічною, у ній відбувається постійний обмін речовиною, енергією, інформацією всередині неї та із зовнішнім світом. Аналізуючи кожен рельєф місцевості, екобудова набуває індивідуального зовнішнього вигляду, а прилеглий ландшафт стає окрасою завдяки панорамному склінняю.

Турбота про екологію поступово стає невід'ємною частиною життя сучасної людини. Усвідомлення того, що природа – це не тільки краса, а й здоров'я, призвело до розвитку екологічної архітектури.

Мал.1. Зелений будинок у центрі Парижа. Мал.2. Будинок та ландшафтний дизайн з використанням природних матеріалів та рельєфу місцевості. Швейцарія.

Сучасні мегаполіси буквально задихаються через відсутність чистого повітря. Найбільш актуальною проблемою в цих умовах є збереження природи в міських умовах. Будівництво будівель, створення інтер'єрів з використанням виключно натуральних матеріалів орієнтоване як на збереження самої природи, так і на користь здоров'ю людини.

Характерною особливістю та відмінністю екологічної архітектури та проектування предметного середовища є застосування натуральних матеріалів – дерево, глина, камінь, скло або солома повністю переробляються природою без шкоди для живих організмів; раціональне проектування, яке відрізняється компактністю розмірів та дбайливим ставленням до землі під будівництво. Унікальність проекту залежить від особливостей місцевості і дизайн завжди адаптується під вихідні дані, на відміну від звичайного типового будинку, де вся рослинність знищується. Також основною ознакою є використання природної енергії у вигляді сонця, вітру та переробленої дощової води.

У проектуванні екологічної архітектури можна назвати дві тенденції:

- прості рішення (для цього напряму характерне використання найбільш традиційних рішень з максимальною простотою та натуральністю).
- екологічний хай-тек (складні інженерні ідеї з використанням нових технологій).

Екологічний хай-тек є на сьогоднішній день наймоднішою тенденцією в архітектурі. Екобудівництво особливо популярне у розвинених країнах – Великобританія, Норвегія, Японія, Китай та США зводять цілі міста, впроваджуючи нові розробки.

Характерними прикладами такого підходу може бути: Культурний центр Acros (Фукуока, Японія), «Водяний куб» – плавальний комплекс в місті Пекін тощо.

Мал. 3. Культурний центр Acros (Фукуока, Японія) архітектор Еміліо Амбас

Мал. 4. «Водяний куб». Національний плавальний комплекс (Пекін, Китай)

Аргентинський архітектор Еміліо Амбас спроектував будинок із зеленою стіною. Каскадний сад, у якому висаджено понад 35 тис. рослин, допомагає центру знижувати споживання електроенергії, оскільки усередині зберігається стабільна температура. Спеціальні резервуари на даху збирають дощову воду для поливу (мал.3).

«Водяний куб» – так неофіційно називають будівлю Національного плавального комплексу у Пекіні, яку збудували до Олімпіади у 2008 році. Фасад та дах спортивного об'єкту облицьовані спеціальними пластиковими блоками, які не лише пропускають денне світло протягом дня, а й акумулюють сонячну енергію. Вона використовується для підігріву води у басейні. У 2010 році плавальний комплекс переобладнали в аквапарк: усередині збудували водні атракціони, гірки, хвильові басейни та спа-салони (мал.4).

Німецька архітектурна компанія Ingenhoven Architects спроектувала торгово-офісну будівлю Кю-Воген II у Дюссельдорфі, яка може похвалитися наймасштабнішим «зеленим» фасадом у Європі. Знадобилося близько 30 тисяч саджанців граба, щоб створити живу огорожу, якою і «обгорнули» п'ятиповерховий трапецієподібний комплекс. Застосований у будівництві багатофункціонального комплексу під назвою Кю-Воген II популярний прийом в архітектурі, що має на увазі вертикальне озеленення, наочно демонструє оновлення принципів містобудування та планування. Торгово-офісний будинок є експериментальним проектом, свого роду апробацією нової типології міських споруд, орієнтованих на сталий розвиток та зелене будівництво. Завдяки зеленій зоні, торгово-офісний комплекс Кю-Воген II гармонійно вписався у існуючу міську забудову і в паркову зону Хофгартена, вірніше сказати сама будівля стала її вражаючим продовженням (мал.6).

Мал.5. Молодіжний центр Zeimuls: вид зверху (м. Резекне, Латвія).

6. Мал.6. Торгово-офісна будівля Кю-Воген II у Дюссельдорфі

Екологічна архітектура відрізняється: безпекою для довкілля та здоров'я людини; економічною витратою електроенергії та опалення; унікальним зовнішнім виглядом та неординарним дизайном; належністю до інноваційних технологій. Екоархітектура, екодизайн розвивається у всьому світі неймовірними темпами, залучаючи все більше прихильників.

Список літератури:

1. Аронов В. Р. Теоретические концепции зарубежного дизайна: науч. изд. — Кн. 1 / В. Р. Аронов. — М.: ВНИИТЭ, 1992. — 122 с. — (Библиотека дизайнера. Серия „Зарубежный дизайн“).

2. Аронов В. Р. Архитектура и дизайн: обзор / [Сост. канд. филос. наук В. Р. Аронов]. — М.: ЦНТИ по гражд. стр-ву и архитектуре, 1975. — 39 с.

3. Бондаренко І. В. Екологічний підхід у проектуванні середовища: вимоги та переваги використання модульних об'єктів / І. В. Бондаренко // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура: Зб. наук. пр. за ред. В. Я. Даниленка – Харків: ХДАДМ, 2011. – № 4. – 244 с. – С. 8–10.

4. Брижаченко Н. С. Сенсорні технології в дизайні предметно-просторового середовища (на прикладі інтер'єрів громадського призначення) / Н. Брижаченко // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : [зб. наук. праць; вип. XXXIV]. – К.: Міленіум, 2015. – С. 59–67.

5. Экодизайн [Электронный ресурс] // Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Экодизайн> (дата обращения: 12.07.2014).

6. Экоматериалы [Электронный ресурс] // EcoMaterial Программа экологической маркировки типа I (Type I environmental labelling programme). – Режим доступа: [http:// www.ecomaterial.ru](http://www.ecomaterial.ru) (дата обращения: 14.10.2013).

ВИКОРИСТАННЯ ПОДРІБНЕНОГО БЕТОНУ ТА ЗАЛІЗОБЕТОНУ В ЯКОСТІ ЗАПОВНЮВАЧІВ ДЛЯ БЕТОНІВ ТА РОЗЧИНІВ

Лугченко Олена Іванівна,

К.т.н., доцент, доцент кафедри будівельних конструкцій
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова

Псурцева Ніна Олексіївна

К.т.н., доцент, доцент кафедри будівельних конструкцій
Харківський національний університет міського
господарства ім. О.М.Бекетова

Після закінчення бойових дій, що веде Росія проти України з 24 лютого 2022 року гостро стане питання відновлення, у разі можливості, або часткового чи повного демонтажу зруйнованих будівель та споруд. На приклад, у місті Харків, де станом на жовтень 2022 року з початку війни внаслідок російських обстрілів та бомбардувань було зруйновано 3,5 тис. будинків, з них 500 багатоповерхівок не підлягають відновленню [1]. В цьому випадку необхідно утилізувати або переробити бетонний та залізобетонний брукт [2-4] після руйнування будівель та споруд різного призначення.

Вторинний щебінь і пісок може бути отриманий шляхом подрібнення бетонних та залізобетонних виробів та конструкцій на дробильному комплексі. Будівельний брукт спочатку подрібнюють на щоківній дробарці та відокремлюють переважну кількість арматури. Потім на роторній дробарці відбувається додрібнювання матеріалу до потрібної фракції, з видаленням решти арматури і розділенням на вторинний щебінь та вторинний пісок.

Області використання вторинних щебеню та піску, отриманих з бетонного та залізобетонного брукту припускають конструкційне та неконструкційне використання.

Конструкційне використання:

– бетон виготовлений на щебені з подрібненого бетону або залізобетону може бути застосований в залізобетонних виробках класу С8/10...С20/25 при відповідних складах (марках цементів, міцності подрібненого бетону, якості дрібного заповнювача та домішок) і технології виготовлення;

– бетон, виготовлений із застосуванням вторинного заповнювача з подрібненого бетону або залізобетону, має меншу відносну деформацію при максимальних напругах в порівнянні з традиційним бетоном, що має фізико-механічні характеристики, наведені в ДБН В.2.6-98:2009;

– бетон на щебені з подрібненого бетону або залізобетону може бути застосований в несучих залізобетонних стиснутих елементах, масивних залізобетонних фундаментах;

– не рекомендується застосовувати вказаний бетон в згинальних залізобетонних елементах, при складних напружених станах (при крученні), в попередньо напружених елементах.

Неконструкційне використання:

– вторинний щебінь з подрібненого бетону або залізобетону не можна застосовувати при дорожньому будівництві;

– вторинний пісок, отриманий після подрібнення бетонних або залізобетонних конструкцій, має значно нижчі експлуатаційні властивості ніж природний пісок і не може бути рекомендований для виготовлення бетонів, але його можна застосовувати для штукатурних розчинів.

Характеристика щебеню з подрібненого бетону:

– щебінь може бути у вигляді окремих фракцій: від 5 до 10 мм; більше 10 до 20 мм; більше 20 до 40 мм і суміші фракцій від 5 до 20 мм, від 5 до 40 мм (допускається випуск фракцій щебеню інших розмірів або їх сумішей в заданих співвідношеннях). Повні залишки на контрольних ситах при розсіві щебеню наведені в Таблиці 1.

Таблиця 1

Повні залишки на контрольних ситах при розсіві щебеню

Діаметр отворів контрольних сит, мм	d	0,5(d + D)	D	1,25D
Повні залишки на ситах, % за масою	90 -100	30 -80	≤10	≤ 0,5

Примітки: d, D – найменший і найбільший діаметри контрольних сит, відповідні найменшому і найбільшому розмірам зернин.

Міцність щебеню характеризується маркою, яка визначається за його дробильністю при стисканні (роздавлюванні) в циліндрі. Марки за дробильністю, залежно від втрати маси при випробуванні щебеню в насиченому водою стані, повинні відповідати вимогам, зазначеним в Таблиці 2.

Таблиця 2

Марки за дробильністю, залежно від втрати маси при випробуванні щебеню в насиченому водою стані

Марка щебеню за дробильністю	Втрати маси при випробуванні щебеню у водонасиченому стані, %
600	Понад 15 до 20 включно
400	Понад 20 до 28 включно
300	Понад 28 до 38 включно

Вміст пиловидних часток (розміром менше 0,05 мм) в щебені марки за дробильністю 600 повинен бути не більше 2% за масою, марки 400 – не більше 3% за масою, марки 300 – не більше 4% за масою.

Вміст слабких зернин міцністю менше 20 МПа в щебені марки за дробильністю 300 не повинен бути більше 15% за масою, марки 400 – 10% за масою, марки 600 – 5% за масою.

Вміст зернин пластинчастої (лещадної) та голчастої форми не повинен перевищувати 35% за масою.

Марка щебеню з подрібненого бетону за морозостійкістю повинна відповідати показнику F15...F50, залежно від виду вторинного бетону. Марку щебеню з подрібненого бетону за морозостійкістю треба призначати для бетонів залежно від кліматичного району будівництва і умов його застосування.

Марка щебеню за стиранням, яка визначається у поличному барабані, повинна бути ІЗ або І4.

Вміст шкідливих компонентів і домішок в щебені не повинен перевищувати:

– сірки, сульфатів і сульфідів (гіпс, ангідрид та ін.) – 1,5% за масою в перерахунку на SO₃;

– водорозчинних хлоридів у перерахунку на іон хлору – 0,1% за масою;

– вільних волокон азбесту – 0,15% за масою.

Щебінь, залежно від вмісту забруднюючих домішок неорганічного походження (кераміка, скло, цегельний бій тощо) і органічного походження (лінолеум, деревина, руберойд, картон, теплоізоляційні матеріали), підрозділяють на чотири групи:

– група I – в щебені не допускається вміст забруднюючих домішок неорганічного і органічного походження. Щебінь застосовують як заповнювач в бетонах класу міцності С 20/25 і нижче. Марка за дробильністю щебеню повинна бути:

300 для бетону класу С 12/15 і нижче,

400 для бетону класу С 16/ 20 і нижче,

600 для бетону класу С 20/25 і нижче;

– група II – вміст забруднюючих домішок неорганічного і органічного походження не повинен перевищувати 1 % за масою. Щебінь застосовують для нижніх шарів основ дорожніх покриттів, для виготовлення піщано-щебених сумішей, а також для виробництва бетонних сумішей, які ущільнюються укочуванням;

– група III – вміст забруднюючих домішок органічного та неорганічного походження допускається в межах від 1 % до 3 % за масою. Щебінь застосовують для улаштування узбіччя доріг, нижніх шарів основ дорожніх покриттів та стоянок автотранспорту;

– група IV – вміст забруднюючих домішок неорганічного і органічного походження допускається в межах від 3 % до 7 % за масою. Щебінь застосовують для рекультивації, благоустрою та планування територій.

Характеристики піску з подрібненого бетону:

Пісок з подрібненого бетону (далі – пісок), застосовуваний як дрібний заповнювач в бетонах і розчинах і для виготовлення піщано-щебених сумішей, характеризують такими показниками якості:

– зерновий склад і модуль крупності;

– істинна густина;

– вміст пиловидних часток;

– міцність:

- вміст шкідливих компонентів і домішок;
- вміст забруднюючих домішок.

Пісок з подрібненого бетону, залежно від модуля крупності, повного залишку на ситі № 0,63 і вмісту зерен розміром більше 10 і 5 мм і менше 0,16 мм, може бути віднесений до групи крупних, середніх і дрібних пісків класів I і II відповідно до ДСТУ Б В.2.7-32-95.

Істинна густина піску, що застосовується у цивільному будівництві, повинна бути в межах від 2,0 до 2,8 г/см³, в дорожньому будівництві – від 2,0 до 3,0 г/см³.

Вміст у крупному і середньому піску пилоподібних частинок розміром менше 0,05 мм, що включають в себе до 50 % за масою цементного пилу, не повинно бути більше 5 % за масою, в дрібному піску – більше 10 % за масою.

Міцність піску характеризується маркою за дробильністю. Марку за дробильністю піску приймають рівною дробильності щебеню фракції від 5 до 10 мм, отриманого при руйнуванні одного об'єкта.

Вміст у піску шкідливих компонентів і домішок не повинен перевищувати:

- сірки, сульфідів і сульфатів (гіпс, ангідрит та ін.) в перерахунку на – 1 % за масою;
- водорозчинних хлоридів у перерахунку на іон хлору – 0,15 % за масою;
- вільних волокон азбесту – 0,25 % за масою.

Вміст у піску неорганічних домішок у вигляді твердих мінеральних відходів (кераміка, скло, цегельний бій тощо) не повинен перевищувати 1 % за масою. Вміст органічних домішок (деревина, лінолеум, рубероїд, картон, теплоізоляційні матеріали) не допускається.

Щебеню і піску з подрібненого бетону повинна бути надана радіаційно-гігієнічна оцінка. Залежно від значення питомої ефективної активності природних радіонуклідів щебінь і пісок повинні застосовуватися:

- до 370 Бк/кг – для цивільного будівництва, у новому будівництві житлових і громадських будівель (клас I);
- понад 370 до 740 Бк/кг – для дорожнього будівництва, в тому числі для основ автомобільних доріг, злітно-посадочних смуг і перонів аеродромів без обмежень (клас II);
- понад 740 до 1500 Бк/кг – для будівництва основ автомобільних доріг поза населеними пунктами і зон перспективної забудови (клас III).

Аналіз обсягів утворення і переробки будівельного брухту показує на необхідність впровадження доступних технологій з метою забезпечення збереження ресурсів та енергоефективності виробництва, зниження негативного впливу на навколишнє середовище у разі утилізації бетонного брухту.

Список використаних джерел

1. <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/09/novyna/suspilstvo/xarkovi-500-bahatopoverxivok-vidnovyty-bude-nemozhlyvo-mer>

2. Попович О. Р. Проблеми утилізації та переробки будівельних відходів / О. Р. Попович, Я. М. Захарко, М. С. Мальований // Теорія і практика будівництва : [збірник наукових праць] / Міністерство освіти і науки України ; відповідальний

редактор З. Я. Бліхарський. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013.
– С. 321–324.

3. Альков, Н.Г. Комплексная технология многостадийной утилизации твердых бытовых отходов с получением электроэнергии [Текст] / Н.Г. Альков, А.С. Коротеев // Известия академии наук. Энергетика .— 2000.—№4.— С. 21–29.

4. Морковська Н.Г. Переробка будівельних відходів, що утворюються в Україні / Н. Г. Морковська, Ахмед Абделрахем // Комунальне господарство міст:[збірник наукових праць]. – Харків: Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, 2019, том 1, випуск 147 С. 210-214.

МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖИТЛОВИХ СТРУКТУР З АГРАРНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Рубай Роман Степанович,

Аспірант
кафедра архітектурного проектування та інженерії
Національний університет «Львівська політехніка»

Гнат Галина Олександрівна

к. арх, доц.
Національний університет «Львівська політехніка»

Аналіз практики формування житлової забудови з аграрними осередками, влаштування вертикальних ферм в структурі інших споруд, можна виокремити наступні варіанти функціонування житла з аграрним елементом з відповідними економічними моделями:

Житло з аграрним елементом, за звичай зводиться за кошти інвесторів, за кожною квартирою закріплена ділянка рослинного господарства (*рис 1.А.*). Мешканці можуть вільно розпоряджатися нею: вирощувати культури на свій смак, здавати в оренду, або навіть продати в середині житлового утворення. Місце для зберігання господарського інвентаря купується додатково, або при бажанні громади орендується спільно для 4-6 квартир. Це дає мешканцям варіативність ведення власного господарства: при відсутності бажання займатися самому аграрним елементом, цю ділянку можна продати сусідам. Мешканці здатні згрупуватися і використовувати даний елемент для власного заробітку. Також слід виділити окремий тип забудови, де аграрний елемент виноситься за межі житлової забудови, з можливістю залучати не лише мешканців, а й зовнішніх користувачів. (*рис.1.Б.*). Тут важливим є забезпечення приватності мешканців від відвідувачів, що зазвичай досягається архітектурними або технічними засобами.

Житлове утворення з комерційними фермами передбачається як комерційний проект, створюється за гроші інвестора і знаходиться в його власності. В такому комплексі житло може функціонувати за принципом відомчого, на яке мають право претендувати особи, залучені до виробничих процесів (*рис 2.А.*). Працівник, пропрацювавши необхідний термін, матиме право викупити помешкання за ціною нижче ринкової, при виконанні попередньо встановлених умов забудовника.

Можливий також варіант **житла з відділеним комерційним аграрним елементом**. Основна вимога до такого житла - сегрегація мешканців від виробничих процесів (*рис 1.Г.*). Житло має окремі вхід, сходові майданчики, зони рекреації, тощо. Аграрний елемент будучи структурі житлової будівлі теж повністю самостійний. З економічної точки зору така модель є більш вигідною в щільних містобудівних умовах. Для прикладу, дах комерційних ферм може бути використаний під аграрний елемент жителів. Також, це дає можливість

створення робочих місць близько дому, та нівелює затрати часу на добирання на роботу. На відміну від інших моделей аграрного елемента, в комерційному типі є обов'язковим наявність магазину для збуту вирощеної продукції. Отже вона не потребує логістичних затрат, пов'язаних з терміном зберігання та транспортуванням. Слід зауважити, що людина ментально довіряє і надає перевагу більше продукції, що створюється на її очах, або ж при залученні до процесу вирощування. Свіжість, кращий товарний вигляд формують попит на таку продукцію, що робить її більш рентабельною порівняно з іншими пропозиціями на продуктовому ринку міста. Також економічно вигідно влаштувати місце для компостування і переробки технологічної води під комерційним елементом, який працює на все житлове утворення.

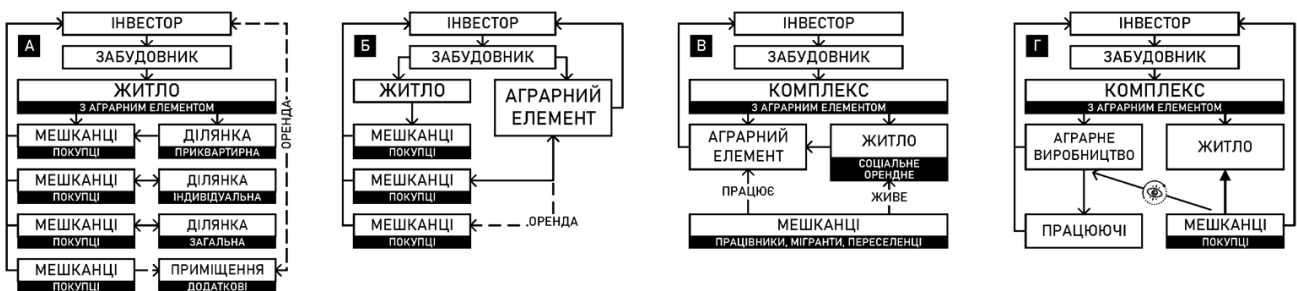

Рис 1. Економічні моделі влаштування аграрного елемента в структурі житлового середовища. А) житло з аграрним елементом; Б) житло з додатковим аграрним елементом; В) спеціальне житло; Г) житло з відділеним комерційним аграрним елементом. [авторська розробка]

Для **кохаузингу аграрного типу** (рис. 2.А.) притаманні дві основні схеми фінансування. Перша передбачає організацію кооперативу майбутніх мешканців, які за грошові внески купують ділянку, будівлю чи комплекс будівель, що згодом переходить під їх управління. Друга - коли посередником між споживачем та містом виступає інвестор, а помешкання члени спільноти згодом викуповують або отримують на умовах оренди.

Основна перевага такого типу житла, присутня в обох випадках, це економія: мешканець отримує можливість за менші кошти отримати функціональні зони, об'єкти чи приміщення, які не міг би дозволити собі самостійно (приміром басейн, став, сад на даху тощо). Крім того з'являється можливість творити атмосферу свого житлового середовища, беручи участь у проектуванні та експлуатації кохаузингу. Заплативши перший внесок, кожен мешканець має право на необмежене проживання в кохаузингу з правом його передачі у спадщину, здачею в оренду на певний термін тощо. В структуру будинків середньої поверховості можлива інтеграція додаткових функцій в рівні першого поверху: ресторанів, дитсадків конференц-зали тощо. Це згодом принесе прибуток у вигляді орендної плати. У закордонному практиці проектування є уже приклади таких кохаузингів.

Спеціалізоване житло (рис. 2.В.) проектується за державні кошти, гранти, або кошти місцевих громад. Це будівлі, які мають важливу соціальну функцію: будинки для складних підлітків, інтернати, будинки для дітей сімейного типу і будинки для літніх людей. Таке житло передбачає адміністрування державою у випадку складних підлітків та інтернатів; для будинків сімейного типу і для літніх людей – може бути відповідальна перед державою організація. Основна мета такого

житла соціалізація проблемних груп населення. Інтернати і будинки для складних підлітків з аграрним елементом як і традиційний тип такого житла керуються відповідними органами. Проте перший здатний не лише виховувати і навчати дітей, а також дає змогу заробити перші гроші дітям, що потрапили в складні умови. На відміну від традиційного спеціалізованого житла з аграрним елементом, не потребує постійного утримання та державного дотування, а навіть здатне приносити прибуток в міські, обласні бюджети. Це дозволить вкладати державнікошти в інші проекти.

Будинок для літніх людей (рис 2.В) передбачає житло типу кохаузингу аграрного типу з адміністративним осередком, де розташований допоміжний персонал. Аграрний елемент надає заняття старшим людям, що запобігає відчуттю самотності і психологічному тиску в літньому віці. Наявність керуючого персоналу житлового утворення дозволяє ефективно адмініструвати середовище. Комплекс функціонуватиме за рахунок коштів родичів, які оплачують проживання, а також за рахунок реалізації аграрної продукції..

Будинки сімейного типу спонсоруються державою і передаються у власність багатодітним сім'ям, які готові виконувати роль вихователів для інших дітей. Вони і виконують роль адміністраторів житлового утворення.

Слід зазначити що ці типи житла здатні поєднуватися між собою (рис 2.Г.). Наприклад: інтернат і будинок для пристарілих. Старші люди зможуть самі проводити час з дітьми вчити їх, опікувати, ділитися досвідом, а діти піклуватися за старшими. Склад обслуговуючого персоналу цього житлового будинку залишається незмінним, проте виконує додаткові функції. Це дозволить економити на утриманні таких важливих соціальних споруд.

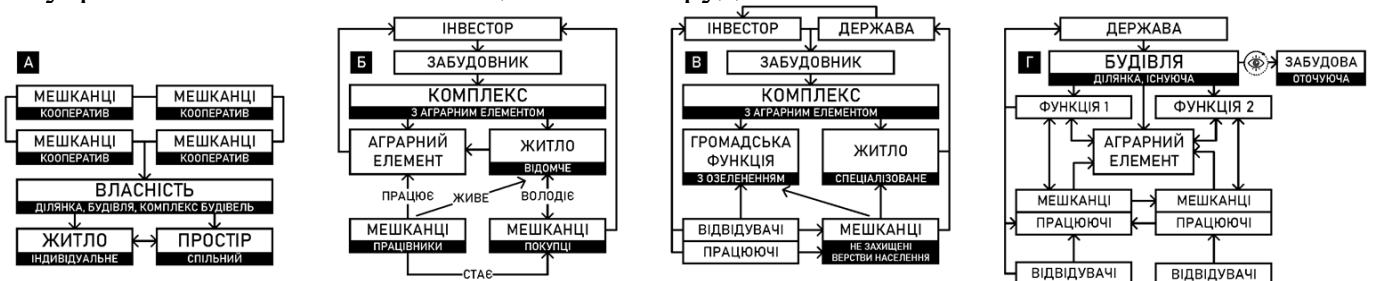

Рис 2. Економічні моделі влаштування аграрного елемента в структурі житлового середовища. А) Кохаузинг аграрного типу; Б) Житлове утворення з комерційними фермами за принципом відомчого житла; В) Будинки-інтернати з аграрним елементом; Г) Будинки-інтернати, житло з аграрним елементом, суміщене з громадськими функціями. [авторська розробка]

Список літератури:

1. Veenhuizen, R. van. 2006 «Cities farming for the future. Urban agriculture for green and productive cities». Philippines : International Institute of Rural Reconstruction and ETC Urban Agriculture. 2006. – 460p.

2. "Green Building Facts | U.S. Green Building Council" (electronic journal) – Retrieved from: <https://www.usgbc.org/press/benefits-of-green-building>. – Accessed: 03.04.2022

3. Rubai R., Hnat H., Babyak V. «Agrarian element in the structure of housing» – [Agrarnij element v strukturi zhitlovoyi zabudovi] (in Ukrainian) // «Науковий огляд». – 2020. – № 7 (70). – P. 37–46.
4. Lufa Farms. (2013) Lufa Farms greenhouses are constructed on the rooftops of Greater Montreal. Вилучено з: <https://montreal.lufa.com/en/> [Дата звернення 20.10.2022].
5. Gotham greens. (2013) Cultivating Cities, and Growing Veggies Too. (2013) Вилучено з: < <https://www.gothamgreens.com/> [Дата звернення 20.10.2022].
6. "Green Building Facts | U.S. Green Building Council" (electronic journal) – Retrieved from: <https://www.usgbc.org/press/benefits-of-green-building>. – Accessed: 03.04.2022
7. Zoe Kaplan. (2016) Boston Society of Architects to Hold Retrospective on Moshe Safdie's Career Вилучено з: <<https://www.interiordesign.net/slideshows/detail/8945-boston-society-of-architects-to-hold-retrospective/?single=true> [Дата звернення 20.10.2022].

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИРОДНОГО РЕЛЬЄФУ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВУЛИЦЬ І ДОРІГ

Фоменко Галина Романівна,

канд. техн. наук, доцент кафедри проектування доріг, геодезії і землеустрою
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Гулько Ірина Сергіївна

асистент кафедри проектування доріг, геодезії і землеустрою
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Природній рельєф значно впливає на містобудівні рішення міських територій, формування вулично-дорожньої мережі. Важливим є процес зонування території та вплив на розміщення житлових районів. Зокрема, рельєф визначає планування та забудову житлових районів, а його форми враховуються при розташуванні будов і впливають на загальну композицію забудови. Також велике значення має рельєф при влаштуванні стоків поверхневих вод на міських територіях та при прокладанні підземних інженерних комунікацій. Однак природній рельєф, не в повній мірі, задовольняє містобудівні вимоги на території міста. Для максимального використання природнього рельєфу міста, його благоустрою, здійснюється вертикальне планування міської території.

У більшості випадків територія призначена для розміщення або розвитку населеного пункту, але вона може бути не однаковою при наявності ухилів та різного ступеню розчленованості. Вона може складатися із ділянок з різною крутизною і лінійних розмірів, які до того ж по вертикалі розділяються на різну висоту.

Умови вертикального планування територій житлових кварталів і мікрорайонів у містах потребують виконання наступних вимог:

– улаштування відповідно з проектом забудови площадок для будов і споруд з урахуванням їх конфігурації, призначення і загального композиційного рішення планування території;

– забезпечення поздовжніх і поперечних ухилів, зручних для комфортного та безпечного руху транспорту і пішоходів на проїздах, тротуарах, пішохідних дорогах і доріжках;

– організація збору і видалення за межі кварталів або мікрорайонів поверхневих дощових та талих вод;

– розміщення на території кварталу або мікрорайону надлишкових мас ґрунту, який утворюється в наслідок будівництва будівель і споруд, проїздів та підземних комунікацій [1].

Вертикальне планування або штучна зміна природнього рельєфу є одним із основних елементів інженерної підготовки території. Одним із найважливіших принципів, якими слід керуватися при висотній організації місцевості є максимальне збереження природнього рельєфу.

З метою досягнення гармонії рельєфу і забудови, що проектується необхідно ретельно оцінювати ступінь відповідності його особливостей для нового будівництва.

Важливою складовою у комплексі питань є розвиток та робота вулично-дорожніх мереж у населених пунктах. Вулично-дорожня мережа міст є частиною міських шляхів сполучення, які забезпечують необхідні вантажні та пасажирські зв'язки між окремими функціональними зонами у містах та всередині окремих зон і інших міських територій. При плануванні та розробці проектів з раціональною структурою вулично-дорожніх мереж в умовах перспективного розвитку міст необхідно враховувати можливості покращення роботи існуючих, та їх удосконалення. Слід враховувати, що вулично-дорожня мережа міст формує систему вулиць і доріг, які вміщують різні категорії для забезпечення переміщень транспорту усередині міст. Невід'ємною задачею є трасування вулиць, а наступним етапом їх диференціація за видами передбачених задач та категорій. В першу чергу, до планувальної структури необхідно внести проектні розробки. Не менш важливою є їх функціональна складова, яка визначається діючим нормативним документом.

Важливою складовою є щільність вулично-дорожньої мережі, особливості ландшафту, геометричні схеми її побудови та перспективний розвиток території міста. В теперішній час в Україні діє – ДБН В.2.3-5-2018, в якому передбачається розподіл, а саме: магістральні дороги, магістральні вулиці загальноміського значення з безперервним і регульованим рухом, а також магістральні вулиці районного значення та місцеві промислово-складські вулиці і дороги [1].

Відомо, що у розвинутих країнах світу діють функціональні класифікації вулиць і доріг. Такі класифікації являють собою процес за допомогою якого дороги і вулиці групують у класи, які обслуговуються відповідно з характером діючих транспортних зв'язків. Як свідчить аналіз закордонного досвіду, використання функціональної класифікації вулиць і доріг має позитивні показники на протязі тривалого часу. З урахуванням цього і з метою покращення умов руху на вулично-дорожній мережі, їх комфортності мінрегіоном України розглянуто питання про внесення змін у класифікацію міських вулиць і доріг за їх функціональним призначенням [2, 3]. В разі цього передбачається розглянути залежність на кого вони будуть розраховані, а саме: автомобілі, громадський транспорт або змішаний рух, пішоходів, велосипедистів. Такі принципи мають місце у країнах Європи, США, Канади та ін. Велике значення приділяється підвищенню безпеки руху та зниженню кількості конфліктних ситуацій і дорожньо-транспортних пригод. Не менш важливим є розвиток велосипедної інфраструктури, влаштування транспортних розв'язок із створенням композицій елементів. Значну увагу слід приділити питанням забезпечення безпеки пішоходів, особливо безперешкодного пересування маломобільних груп населення [2].

Важливою особливістю у практиці зарубіжних країн є високий рівень автомобілізації та щільність транспортних потоків. Розглянемо особливості американських класифікацій та норм. Відомо, що функціональна класифікація

(Functional Classification) у США та Канаді використовує домінуючу функцію тієї чи іншої дороги. Необхідно відмітити, що в якості головної ознаки розподілу вулиць і доріг на категорії приймається співвідношення функцій «обслуговування руху – обслуговування доступу» (traffic circulation, versus access).

Окрім того, функції вулиць вміщують:

- доступ до володінь, інфраструктури та об'єктів тяжіння;
- розміщення громадської інфраструктури;
- переміщення людей і транспорту, доставка;
- надання простору для стоянки транспортних засобів;
- забезпечення впорядкованого простору для відпочинку і культурних заходів, вуличної торгівлі та ін.

Таким чином, функціональні класифікації вулиць і доріг, у яких передбачають, що головним критерієм їх розподілу є співвідношення функцій обслуговування руху і обслуговування доступу.

Важливо відмітити, що у США розробляються класифікації міських доріг і вулиць в залежності від особливостей законодавства та адміністративного устрою штату. Вона є компетенцією чи Департаменту транспорту (ДОТ), чи відповідних установ графств і муніципальних органів міст штату. При підготовці класифікацій і призначенні технічних норм, також користуються «зеленою книгою» (Green book), яка періодично оновлюється і видається Американською асоціацією дорожніх і транспортних служб (AASHTO).

У Канаді є «Керівництво по геометричним стандартам проектування доріг Канади», згідно якого здійснюється вибір і призначення норм.

Окрім того, слід приділити тому, що у міській класифікації, як США так і Канади включаються три категорії вулиць, які мають класифікаційний опис:

- магістральні вулиці (Arterial Streets);
- збираючі вулиці (Collector Streets);
- місцеві вулиці (Local streets).

Згідно розробок США і Канади і особливостей функціональної класифікації та стандартів проектування необхідно відмітити, що вони спрямовані на вирішення важливішої задачі, а саме – отримання розподілу потоків при якому рух на великі відстані обслуговують дороги вищих категорій, а місцева мережа спрямована на обслуговування прилеглих територій. З урахуванням цих вимог, на магістральних дорогах передбачається обмеження або заборона паркування.

Також слід звернути увагу на програми по організації, як руху пішоходів, так і покращенню благоустрою та дизайну вулиць, збереженню історичних районів не тільки у великих містах і агломераціях, а і у інших групах міст.

Загалом, функціональні класифікації США і Канади характеризуються великою кількістю різноманітних планувальних рішень відповідно з різними умовами тих, чи інших штатів.

Значний інтерес представляє розвиток сучасного містобудування у Західній Австралії. На прикладі столиці штату м. Перте розглянуто особливості

планувальної інфраструктури. Основними недоліками сформованої планувальної структури цього та інших міст визнані:

- посилення сегрегації територій внаслідок існуючої системи зонування;
- низька щільність населення;
- недостатня кількість робочих місць безпосередньо у місцях проживання і пов'язані з цим переміщення на великі відстані;
- мала кількість служб сервісу у районах проживання;
- висока залежність від автомобіля;
- недостатній розвиток мережі громадського транспорту, незручні умови пішохідного руху.

Ці питання перетворилися на предмет дискусій внаслідок яких стали об'єктом реальної програми. Комфортне середовище об'явлено офіційною містобудівною політикою Комісії планування штату Західна Австралія (Western Australian Planning Commission). Розглянуті концепції з питань створення «зручного для життя оточення» та «зручних для життя вулиць» [4-6]. Для створення зручного середовища для життя, привабливих громадських просторів, зберігання навколишнього середовища, причинами виникнення концепції були і економічні фактори. В останні десятиріччя, а саме у м. Перте сфера послуг створила до 95 % нових робочих місць. Оскільки трудові місця будуть знаходитися недалеко від місць проживання, то переміщення будуть на менші відстані. Це дозволяє передбачити, що зміниться структура рухомості населення, тобто буде зростати доля пішохідних переміщень за усіма цілями. Змінити ситуацію повинні нові принципи проектування, основні положення яких представлені у «Керівництві по проектуванню комфортного середовища» (Liveable Neighborhoods Community Design Code) [4-6]. Особливості характеристик наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.
Особливості характеристик звичайного проектування і концепції
«комфортного середовища»

Характеристики звичайного проектування (Conventional Planning)	Характеристики проектування «комфортного середовища» (Liveable Neighborhoods)
Межі магістральних територій, які формуються мережею магістральних вулиць	Планувальна структура-кластери, що формуються на пішохідному доступу, розміщаються уздовж транспортних потоків
Суорова ієрархічна структура ВДМ, нижньою ланкою якої є тупикові місцеві проїзди (culs-de-sac)	Взаємопов'язана система вулиць, яка утворює підпорядковану особливостям району ВДМ, із якісно спроектованими громадськими просторами у вигляді фокусів масового тяжіння
Трасування у плані і проектування виконуються відповідно із дорожніми нормами і нормами забудови	Трасування у плані проектування повинні забезпечити різновиди земельних ділянок і вибору типу забудови, створювати благоприємні умови для розміщення різних функцій в межах даної площадки з

Характеристики звичайного проектування (Conventional Planning)	Характеристики проектування «комфортного середовища» (Liaveable Neighborhoods)
	урахуванням місцевого контексту
Планувальні рішення характеризуються великими територіями або зонами, які використовують тільки для якоїсь однієї функції	Функціональне використання і розміщення центрів обслуговування, інтегруючих із житловою забудовою
Обмежена увага інтегрування середовища (що визначає проектування доріг переважно для автомобільного руху)	Вулиці проектують з урахуванням вимог забезпечення комфортних умов для пішоходів і велосипедистів та функцій використання прилеглих територій

Концепція «комфортного середовища» сприяла створенню відповідної нової класифікації вулиць, яка наведена у таблиці 2.

Таблиця 2.
Класифікація вулиць яка запропонована містобудівною комісією
Західної Австралії

Типи вулиць комфортного середовища Liaveable Neighborhoods Street Types	Функціональна класифікація вулиць Conventional Road Hierarchy. Metropolitan Functional Road Hierarchy
Головні розподіляючі (Primary Distributors) Магістральні зв'язки. Допускається влаштування регульованих перехресть. Максимальна інтенсивність руху: – 4 смуги руху – 35000 авт/добу; – 6 смуг руху – 50000 авт/добу.	Головні розподіляючі (Primary Distributors) Забезпечують регіональні і міжрегіональні зв'язки. Мають велику пропускну здатність і забезпечують високу швидкість сполучення. Відносяться до доріг державного і регіонального значення.
Районного значення А (District Distributor Integrator A) Магістральні вулиці мають забудову, часті перетини і примикання з місцевими вулицями; місцеві проїзди, які використовують для паркування. Максимальна інтенсивність руху до 50000 авт/добу.	Розподіляючі районного значення А (District Distributor Integrator A) Забезпечують зв'язки між індустріальними, комерційними і житловими територіями. Зв'язують території з дорогами Primary Distributors. Мають обмежений доступ з прилеглою територією.
Районного значення (District Distributor Integrator B) Магістральні вулиці мають житлову забудову, часті перетини і примикання з місцевими вулицями. Як правило, мають одну смугу руху у кожному напрямку і смуги для вуличного паркування. Максимальна інтенсивність руху до 20000 авт/добу.	Розподіляючі районного значення В (District Distributor Integrator B) Функції аналогічні District Distributor А. Допускається паркування на проїзній частині. District Distributor А і В формують мережу оптимальним кроком 1,5 км
Вулиці місцевого значення	Розподіляючі місцевого значення

Типи вулиць комфортного середовища Liveable Neighborhoods Street Types	Функціональна класифікація вулиць Conventional Road Hierarchy. Metropolitan Functional Road Hierarchy
(Neighborhood connectors) Утворюють мережу місцевих вулиць. Розподіляють місцевий рух транспорту, обслуговуються автобусними маршрутами, мають часті перетини і примикання з місцевими вулицями, забезпечують комфортний пішохідний рух, використовується заспокоєний рух.	(Local Distributors) Здійснюють обслуговування міжмагістральних територій, які формується дорогами класу District Distributors (здійснюється рух, зв'язаний тільки із даною міжмагістральною територією). Не передбачений транзитний і вантажний рух. Формують мережу автобусних маршрутів.
Проїзди (Access streets) Забезпечують доступ до житлової забудови на ділянках території де є домінуючими вимоги навколишнього середовища. Низька інтенсивність руху транспорту. Забезпечуються комфортні умови для пішоходів та велосипедистів.	Проїзди (Access roads) Вимоги до дизайну мають пріоритет по відношенню до транспортних функцій. Повинні забезпечуватися зручні умови руху для велосипедистів і пішоходів.

Необхідно звернути увагу на відмінність функцій і проектних рішень у порівнянні зі сформованою проектною практикою [4-6], які наведені у таблиці 3.
Таблиця 3.

Взаємозв'язок елементів вулиць із задачами містобудівного проектування і керування дорожнім рухом

Містобудівне проектування	Керування дорожнім рухом
Взаємодія видів проектування План вулиці	
Розміщення центрів тяжіння громадського і місцевого значення на важливіших вулицях. Розміщення забудови у відповідності із ландшафтом	Забезпечення пропускної здатності транзитного руху. Обмеження транзитного руху місцевих на місцевих вулицях досягається: протяжністю, непрямолінійністю, пропускною здатністю. Проектування ВДМ повинно забезпечувати правильне розміщення і конфігурацію її вузлів.
Поперечний профіль вулиці	
Забезпечення пріоритетних умов руху пішоходів, інвалідів, велосипедистів, громадського транспорту. Врахування характеру використання прилеглих територій і необхідності забезпечення даних доступу, відповідне людському масштабу планування і дизайн. Благоустрій, який підвищує привабливість ландшафту вулиці	Контроль над швидкістю руху за допомогою елементів проектних поперечних профілів. Чітке співвідношення усіх елементів поперечного профілю: проїзної частини, розділювальної смуги, тротуарів і пішохідних доріжок, зелених насаджень, смуг та карманів для паркування.

Містобудівне проектування	Керування дорожнім рухом
Керування рухом на перехрестях	
Забезпечення безпеки руху транспорту, пішоходів, велосипедистів, забезпечення зручного доступу до об'єктів на прилеглих територіях до перехрестя. Розуміння впливу методу організації руху на перехресті на компоновку прилеглого простору і забудови.	Керування конфліктними потоками при умові забезпечення безпеки руху і дотримання допустимого рівня обслуговування. Вибір типу перетинів (нерегульоване, регульоване, кільцеве) у залежності від інтенсивності і складу руху.

Таким чином, розглянувши особливості функціональних класифікацій США, Канади, Західної Австралії, які формуються на особливостях цих континентів, їх планувальних схем, щільності вулично-дорожніх мереж та інших характеристик, дозволяють використання тих, чи інших елементів для покращення умов руху в Україні.

Список літератури

1. ДБН В.2.3-5:2018 Вулиці та дороги населених пунктів. Мінрегіонбуд. Київ: 2018. 50 с.
2. Стащенко М.С. Розвиток вулично-дорожніх мереж на сучасному етапі автомобілізації в Україні. сб. Проблемы теории и истории архитектуры Украины. 2019. Вып. 19. С. 132-139.
3. Ковальов В.В. Організація модернізації транспортно-дорожньої інфраструктури при комплексній реконструкції міської забудови. Науковий вісник будівництва. Харків: ХНУБА, 2018. Т. 92, № 2. С. 167-172.
4. NCHRP Report 420. Impacts of Access Management Techniques Transportation Research Board. Washington D.C.: National Acad. Press, 1999, 158 p.
5. City of Tshwane. Streetscape Design Guidelines. Housing, City planning and Environmental Management Department. Second Ed. August 2007. 75 p.
6. Liveable Neighborhoods. Street Layout, Design and Traffic Management Guidelines. Western Australian Planning Commission. June, 2000, 59 p.

RESEARCH OF THE MAGNETIC PROPERTIES IN MEDICINAL PLANTS

Aygun Nasibova

Ph.D. in biology, Associate Professor
Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Radiation Problems, Baku,
Azerbaijan

Esmer Eliyeva

Baku State University
Master's student

Many kinds of plants that are widely distributed in Absheron (Azerbaijan) have been researched by us for many years [1, 2, 3]. Our research employs a variety of modern techniques. Particularly preferred is the Electron Paramagnetic Resonance (EPR) spectroscopic approach. Because using this method makes it feasible to determine the level of environmental pollution using the collected spectra [4,5]. The same species of plants were collected and researched in several environmental pollution-prone locations. It was found that the development of new paramagnetic centers in them is a result of environmental contamination [6,7].

According to our research, environmental pollution increases the strength of the broad signals ($g=2.32$) and free radical signals ($s=2.0023$) that define iron oxide magnetic nanoparticles in EPR spectra (fig.1).

The EPR spectra of fig (*Ficus carica L.*) leaves taken from several Absheron locations are shown in Fig.1. Apparently, environmental pollution has caused the creation of new paramagnetic centers in them [6,7].

Thus, fig leaves growing in the contaminated area had high levels of free radical signals as well as the signal identifying iron oxide nanoparticles.

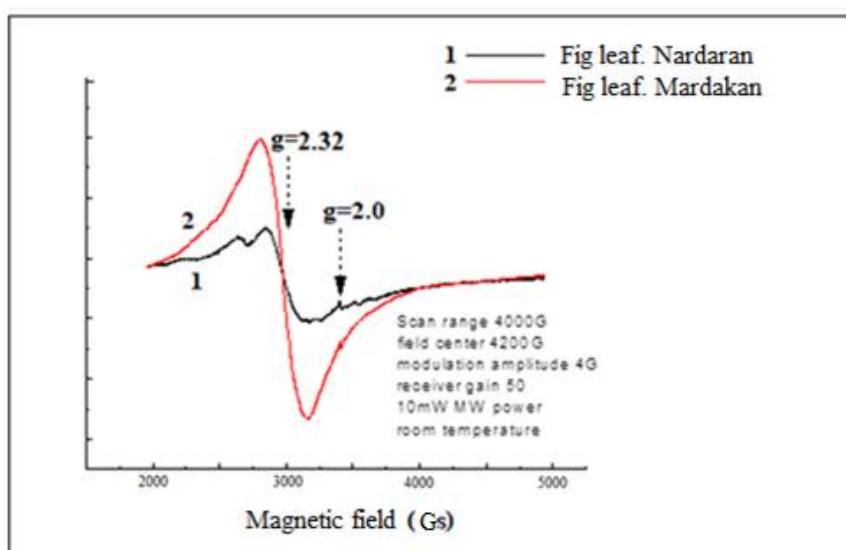

Figure 1. EPR spectra of fig (*Ficus carica L.*) leaves collected from various locations.

We are currently conducting similar research with a variety of Azerbaijani medicinal plants (hawthorn (*Crataegus*), rosemary (*Rosmarinus L.*), dog-rose (*Rosa canina*), gum-tree, mahogany, eucalyptus (*Eucalyptus L. Herit*)). The aforementioned medicinal plants were gathered in different parts of Azerbaijan. A variety of branches' (layers') layers are gathered for plants. The objective of this research was to compare the magnetic characteristics of new (young) and old (aged) leaves.

In these research, we also prefer the EPR approach. The researched medicinal plants' leaves were prepared for EPR research by drying them at room temperature. We are still conducting research on capturing the EPR spectra of these materials at this time.

References:

1. Nasibova A.N., Khalilov R.I. Preliminary studies on generating metal nanoparticles in pomegranates (*Punica Granatum*) under stress. // International Journal of Development Research. V.6, I.3, P. 7071-7078, March, 2016.

2. Rovshan I. Khalilov, Taras S. Kavetsky, Vladimir A. Serezhenkov, Aygun N. Nasibova, Abolfazl Akbarzadeh, Soodabeh Davaran, Mohammad Pourhassan Moghaddam, Siamak Saghfi, Nikolay A. Tkachev, Morteza Milani, Mohammad Kouhi, Ondrej Šauša Svitlana, Ya. Voloshanska. Detection of manganese-containing enzymes and magnetic nanoparticles in *Juniperus Communis* and related biomaterials by ESR spectroscopy // Advances in Biology and Earth Sciences. V.3, I.3. P.167-175. 2018.

3. Nasibova A.N., Trubitsin B.V., İsmailova S.M., Fridunbekov İ.Y., Qasimov U.M., Khalilov R.I. Impact of stress factors on the generation of nanoparticles in the biological structures. // Reports of ANAS. V.71, I.2, P. 35-40. 2015.

4. Kavetsky T.S., Khalilov R.I., O.O. Voloshanska, Kropyvnytska L.M., Beyba T.M., Serezhenkov V.A., Nasibova A.N., Akbarzadeh A, Voloshanska S.Ya.. Self-organized magnetic nanoparticles in plant systems: ESR detection and perspectives for biomedical applications. / NATO Advanced Study Institute (SPS. ASI 985310) on Advanced Technologies for Detection and Defence Against CBRN Agents. P.487-492. 2018.

5. A.N. Nasibova. The use of EPR signals of snails as bioindicative parameters in the study of environmental pollution. Advances in Biology & Earth Sciences. V.4, I.3, P.196-205. 2019.

6. Aygun Nasibova, Rovshan Khalilov, Huseyn Abiyev, Boris Trubitsine, Aziz Eftekhari. Identification of the EPR signals of fig leaves (*Ficus carica L.*) // Eurasian Chemical Communications. V.3, P.193-199. 2021.

7. Aygun Nasibova, Rovshan Khalilov, Huseyn Abiyev, Taras Kavetsky, Boris Trubitsin, Cumali Keskin, Elham Ahmadian, Aziz Eftekhari. Study of Endogenous Paramagnetic Centers in Biological Systems from Different Areas. // Concepts in Magnetic Resonance Part B, Magnetic Resonance Engineering. V. 2021. P.1-5. 2021.

THE EFFECT OF 90-DAYS HEALTHY LIFESTYLE PROGRAMS IN UNIVERSITY STUDENTS WITH VITAMIN D3 DEFICIENCY

Tsyryuk Olena,

Ph.D., Associate Professor
Educational and Scientific Centre “Institute of Biology and Medicine” Taras Shevchenko National University of Kyiv

Falalyeyeva Tetyana

Ph.D., Sc.D., Professor
Educational and Scientific Centre “Institute of Biology and Medicine” Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kobyliak Nazarii

Ph.D., Sc.D., Associate Professor
Department of Endocrinology Bogomolets National Medical University

Kovalchuk Oleksandr

Ph.D., Sc.D., Professor
Educational and Scientific Centre “Institute of Biology and Medicine” Taras Shevchenko National University of Kyiv

Molochek Nataliia

Ph.D., Associate Professor
Educational and Scientific Centre “Institute of Biology and Medicine” Taras Shevchenko National University of Kyiv

BACKGROUND: University students are a high-risk group for stress, consumption of junk food, alcohol intake and significant weight gain over a short period [1–5]. Vitamin D deficiency has been recognized as a pandemic with many negative health consequences in many countries. Inadequate vitamin D intake has been linked to many health issues, including chronic headache, apathy, aggression and depression.

There is some evidence that vitamin D can regulate gastrointestinal inflammation and influence the gut microbiota balance. Furthermore, vitamin D deficiency led to dysbiosis of the gut microbiota.

Furthermore, it has been shown that the gut microbiota is altered in overweight people and that gut microbiocenosis can be considered an environmental factor that modulates obesity [6, 7].

Our study aimed to estimate the effect of 90-days healthy lifestyle programs along with gut microbiota modulation in university students with vitamin D3 deficiency.

METHODS: In this randomized controlled trial, 130 students (18-25 years old) with vitamin D deficiency were recruited. Both the standard care group (n=65) and the intervention group (n=65) received a 3-months course of individually selected nutrition program and physical activity (8000-10000 steps daily). The intervention group received additional treatment with synbiotic Acidolac and vitamin D3 for 3 months. In all students, blood pressure, anthropometric variables, as well as laboratory metabolic parameters were recorded.

RESULTS: In both groups, combined therapy (diet, physical activity and synbiotic) significantly improved students' psycho-emotional state. The 90-days therapy vitamin D3 increased the level of vitamin D3 in serum in the intervention group. Lastly, we observed a decrease in the body weight, body mass index, waist circumference and fatty mass, only in students included in the interventional group.

CONCLUSION: In conclusion, nutrition program, physical activity, vitamin D3 intake and gut microbiota modulation led to both the improvement in vitamin D levels in serum and emotional harmonization.

References:

1. Lyzwinski LN, Caffery L, Bambling M, Edirippulige S (2019) The Mindfulness App Trial for Weight, Weight-Related Behaviors, and Stress in University Students: Randomized Controlled Trial. *JMIR mHealth uHealth* 7:e12210
2. Vadeboncoeur C, Townsend N, Foster C (2015) A meta-analysis of weight gain in first year university students: is freshman 15 a myth? *BMC Obes* 2:22
3. Vella-Zarb RA, Elgar FJ (2009) The 'Freshman 5': A Meta-Analysis of Weight Gain in the Freshman Year of College. *J Am Coll Heal* 58:161–166
4. Bottaro LC, Leone S, Sampietro L, Balbinot P, Pellicano R, Testino G (2020) Management of addiction medicine: sharing medicine? *Minerva Med* 111:1–3
5. TESTINO G, BALBINOT P, PELLICANO R (2021) Dangerous alcohol consumption in nursing students: a reality to face. *Minerva Psychiatry* 62:200–202
6. Burcelin R, Luche E, Serino M, Amar J (2009) The gut microbiota ecology: a new opportunity for the treatment of metabolic diseases? *Front Biosci (Landmark Ed)* 14:5107–17
7. Kobylak N, Falalyeyeva T, Tsyryuk O, Eslami M, Kyriienko D, Beregova T, Ostapchenko L (2020) New insights on strain-specific impacts of probiotics on insulin resistance: evidence from animal study. *J Diabetes Metab Disord* 19:289–296

ХРОМОСОМНІ АНОМАЛІЇ В АБОРТИВНОМУ МАТЕРІАЛІ У ЖІНОК ЗІ ЗВИЧНИМ НЕВИНОШУВАННЯМ ВАГІТНОСТІ

Галієвська Серафіма-Каріна Олександрівна

Студентка 2-го курсу магістратури
КНУ ім. Т.Шевченка ННЦ "Інститут біології та медицини", Київ

Народження здорового потомства залишається актуальним питанням та набуває все більшого значення. Під час спостереження за вагітністю жінки, особливу увагу приділяють онтогенезу плода у I триместрі вагітності (до 12 тижнів) через те, що даний період є ключовим для закладення всіх систем та органів. Варто зазначити, що проблема звичного невиношування вагітності стоїть гостро, а частота даного ускладнення займає 20% від числа усіх можливих патологій під час вагітності. Дана тенденція не знижується а з кожним роком тільки зростає. Звичне невиношування вагітності наразі є однією із основних причин репродуктивних втрат у більшості країн світу. Наразі, існує значна кількість методів, які дають змогу перевірити хромосомний набір плода на наявність патологій на різних стадіях онтогенезу. До таких відносяться GTG-метод та FISH-метод, які були використані у даному дослідженні. [1-4]

Мета: провести дослідження та аналіз кількісних та структурних аномалій каріотипу абортівного матеріалу у жінок зі звичним невиношуванням вагітності.

Методи: каріотипування метафазних пластинок клітин ворсин хоріону із застосуванням GTG-методу та FISH-методу із використанням центромерних ДНК-зондів до хромосом 13, 21, 15, 16, 18, 22, X и Y.

Результати: під час дослідження було проаналізовано 137 зразків клітин ворсин хоріону абортівного матеріалу на 5-15 тижні вагітності із застосуванням молекулярно-цитогенетичних и цитогенетических методів. У рамках дослідження, жінки були розділені на три вікові категорії: 20-30 ; 30-45 ; 45 та більше років. Частота хромосомних патологій у абортусів склала 39,5% (n = 54). У досліджуваній вибірці були детектовані наступні анеуплоїдії: моносомія X (6,5%), трисомія 15 (5,8 %), трисомія 13 (5,1%), трисомія 16 (4,3 %), трисомія 21 (4,3 %), трисомія 22 (3,6 %), трисомія 7 (3,6 %), мозаїцизм (2,2%). У віковій групі від 20 до 30 років знайдено 18,51% (n = 10) хромосомних патологій, а у групі 45 років та більше 16,6% (n = 10).

Висновки: аналіз та дослідження абортівного матеріалу на наявність анеуплоїдій має велике значення для визначення причин репродуктивних втрат та розробки протоколів та популяризації медико-генетичного консультування для вирішення репродуктивних проблем населення. Застосування одночасно двох методів GTG-метод і FISH з певним набором ДНК-зондів у дослідженні хромосомного набору абортусів показали високу ефективність у даному дослідженні. Було знайдено значний відсоток 64,81% (n = 35) хромосомних аномалій абортівного матеріалу у жінок зі звичним невиношуванням вагітності

вікової категорії від 30 до 45 років у порівнянні с іншими віковими групами з відповідним анамнезом.

Ключові слова: звичне невиношування вагітності, каріотипування, G-бендінг, FISH, хромосомні аномалії, абортивний матеріал, ворсини хоріону.

Список літератури:

1. Привычное невынашивание беременности: современный взгляд на старую проблему / В.С. Лупояд, И.С. Бородай, О.Н. Аралов, И.Н. Щербина // Международный медицинский журнал. — 2011.

2. Wang BT, Chong TP, Boyar FZ, Kopita KA, Ross LP, El-Naggar MM, Sahoo T, Wang JC, Hemmat M, Haddadin MH, Owen R, Anguiano AL. Abnormalities in spontaneous abortions detected by G-banding and chromosomal microarray analysis (CMA) at a national reference laboratory. *Mol Cytogenet.* 2014;

3. Shearer BM, Thorland EC, Carlson AW, Jalal SM, Ketterling RP. Reflex fluorescent in situ hybridization testing for unsuccessful product of conception 432 I. R. Tkach, N. L. Huleyuk, D. V. Zastavna et al. cultures: a retrospective analysis of 5555 samples attempted by conventional cytogenetics and fluorescent in situ hybridization. *Genet Med.* 2011;

4. Liehr T, Pellestor F. Molecular cytogenetics: the standard FISH and PRINS procedure In: Ed. Liehr T. *Fluorescence In Situ Hybridization (FISH) – Application Guide.* Springer, Berlin, Heidelberg. 2009;

ВПЛИВ АНТРОПОГЕННОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ФЛОРИ ПРИМІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Лелет Катерина Віталіївна

IV курс, природничий факультет, спеціальність Біологія
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук
Фасоля Олег Іванович

Серед різноманітної людської діяльності, яка сприяє деградації середовища існування, розширення міст має один із найвищих показників локального вимирання та часто знищує переважну більшість місцевих видів.

Згідно з оглядом літературних джерел, антропогенне втручання призвело до значних змін у рослинному покриві урбанізованих територій [1].

Багато досліджень показують, що найнижче видове різноманіття спостерігається в щільно «забудованих» основних міських середовищах існування. Це було продемонстровано для широкого кола таксонів не тільки рослин, а й інших біологічних видів. Екологічні наслідки в міських умовах набагато значніші ніж в інших фрагментованих екосистемах. Серед них високий рівень забруднення ґрунту та повітря, підвищення температури внаслідок міських островів тепла та збільшення дефіциту води. І в порівнянні з іншими біотопами кількість видів в районах урбанізованих територій наполовину менша у порівнянні з сільськими [2], [3].

Вивчення літературних джерел показує, що в результаті активної діяльності людини природні ландшафти з часом перетворюються на технологічно модифіковані. Збільшення антропогенного навантаження спричиняє втрату рослинного покриву, синантропізацію флористичного складу, знищення ареалів зростання, зникнення окремих видів [5].

Інша проблема збереження міст полягає в тому, що місцеві види, які вимирають, замінюються звичайними бур'янистими, які є непристатними місцевим видам. Ця заміна є процесом біотичної гомогенізації, який загрожує погіршити біологічну відмінність конкретних екосистем. Багато таксонів рослини немісцевих видів зростає, наближаючись до центрів урбанізації, тоді як кількість місцевих видів зменшується [2], [3].

У результаті виявляється, що більша частина падіння багатства спричинена втратою рослинності. Кількість таксонів тварин, таких як птахи та комахи в регіоні, здається, відповідає кількості рослин. Крім того, кількість рослинності є чудовим показником кількості видів птахів, ссавців, амфібій, рептилій і комах. Оскільки тротуари та будівлі покривають понад 80% більшості центральних міських районів, менше 20% залишаються рослинними. Крім того, в результаті

ерозії, витоптування, забруднення, інвазії або культивування різними немісцевими видами, а також ряду інших людських порушень, уціліле середовище існування рослин часто має обмежену різноманітність рослин [4].

У результаті подібність флористичного складу фітоценозів антропогенно змінених територій свідчать про порушення рослинного покриву цих біотопів та синантропізацію рослинного складу, внаслідок чого місцева флора поступово змінюється і втрачає специфічні риси, збільшується чисельність еврибіонтів і зменшується чисельність стенобіонтів [4],[5].

Список літератури:

1. Czech B. Krausman Economic associations among causes of species endangerment in the United States. - PR Devers PK. BioScience, 2000. - P. 593-601.
2. Goldstein E.L. Gross Breeding birds and vegetation: A quantitative assessment. Urban Ecology. - M DeGraaf RM, 1986. - P. 377-385.
3. Kowarik I. On the role of alien species in urban flora and vegetation // Pysek P., Prach K., Rejmánek M., Wade P.M., eds. Plant Invasions—General Aspects and Special Problems. - Amsterdam (Netherlands): SPB Academic, 1995. P. – 85-103.
4. Sukopp H., Werner P. Nature in Cities. - Strasbourg (France): Council of Europe, 1982.
5. Токарюк А.І. Раритетні види урбанофлори м. Чернівці / А.І. Токарюк, І.І.Чорней // Збірник науково-технічних праць : Проблеми урбоекології та фітомеліорації. – Вип. 135 : Фітомеліорація. – Львів : УкрДЛТУ, 2003. – С. 395-424.

ОДЕРЖАННЯ ДОБРИВА ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ФОСФОГІПСУ ТА АМІАЧНОЇ СЕЛІТРИ

Назаренко Олена Владиславівна

Аспірант кафедри хімічних та біологічних технологій
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське, Україна

Іванченко Анна Володимирівна

д.т.н., професор кафедри хімічних та біологічних технологій
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське, Україна

На сьогоднішній день накопичення фосфогіпсу постійно зростає в Україні та світі, при цьому масова частка його утилізації не перевищує 10–15% на рік. Все частіше науковцями фосфогіпс використовується для отримання добрив та виділення цінних компонентів з нього.

Нами в лабораторних умовах перевірено можливість перетворення нерозчинного у воді $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ у водорозчинні сполуки кальцію. Для цього фосфогіпс оброблено водним розчином аміачної селітри. Випробування процесу одержання добрива на основі фосфогіпсу та аміачної селітри проведено при співвідношенні «фосфогіпс : аміачна селітра» 1:1,18.

На початку експерименту приготовано розчин аміачної селітри масовою концентрацією NH_4NO_3 80 %, далі у цей розчин рівними порціями додано фосфогіпс. Реакційну суміш при постійному перемішуванні витримано протягом 30 хвилин при температурі 60–70 °С. Надалі фільтруванням відокремлено тверду фазу від рідкої, перед цим додавши воду по кількості початкового розчину аміачної селітри (масове співвідношення 1 : 1). Після чого відфільтровано реакційну суміш за допомогою вакуумного насосу.

Охолоджена суміш швидко фільтрувалась. Фільтрат не кристалізувався і являв собою прозорий розчин, його щільність – 1,19 кг/м³, рН розчину – 4,8.

В отриманому розчині визначено загальний азот, який складав 12,7 %, азот амонійний – 6,5 % та нітратний азот – 6,2%, кальцій у перерахунку на CaO – 0,5%, SO_4^{2-} – 0,7 %.

Осад промито гарячою водою та просушено у сушильній шафі при температурі 60 °С до постійної маси. Маса сухого осаду 71,8 г (97 % від маси фосфогіпсу). В осаді визначено масову частку CaO та сульфатного йону. За результатами аналітичного контролю в осаді виявлено наступні показники: CaO – 32,8%, SO_4^{2-} – 52,7 %. Аналітичний контроль проведено за методичними вказівками, які використовує лабораторія хімічного підприємства міста Кам'янського Дніпропетровської області ПАТ «Дніпровський завод мінеральних добрив», що спеціалізується на виробництві фосфатної кислоти та складних N,P-добрив.

Результати досліджень свідчать про те, що реакція між фосфогіпсом та аміачною селітрою за даних технологічних параметрів не відбувається з високим ступенем перетворення. Вірогідно, при зміні технологічних параметрів

(співвідношення компонентів, температури, часу) можна розраховувати на більш високий ступінь перетворення.

Структурну технологічну схему процесу дослідження зображено на рис. 1.

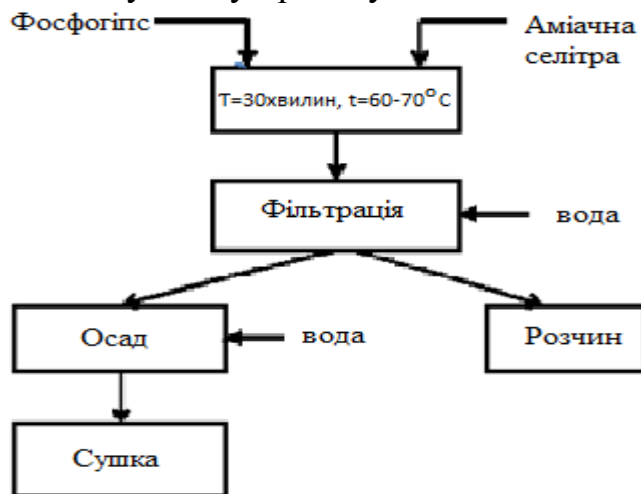

Рисунок 1. Стадії отримання добрива з фосфогіпсу та аміачної селітри

Випробування проведено також без розділення твердої та рідкої фаз. Всю реакційну масу (фосфогіпс і розчин аміачної селітри) висушено до постійної маси і проаналізовано. Якщо не відокремлювати тверду та рідку фази, то було отримане комплексне добриво – гіпс-аміачна селітра, що містить азот у двох формах (амонійній та нітратній), кальцій та сульфур. За даними аналітичного контролю добриво має наступний склад: $N_{\text{амонійний}}$ – 9,5%, $N_{\text{нітратний}}$ – 9,3%, CaO – 14,3%, SO_4^{2-} – 24,1% (у перерахунку на S – 8,0 %). Змінюючи співвідношення фосфогіпсу і аміачної селітри, можливо отримати добриво з різним вмістом поживних речовин.

Список літератури

1. Пляцук Л.Д., Черниш Є.Ю., Алієва М.О. Огляд проблематики комплексної переробки фосфогіпсу. Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 20 квіт. 2017 р. Суми : СумДУ, 2017. С. 17–18.

2. Nazarenko, O.V.; Ivanchenko, A.V. Research on technology of complex processing of phosphogypsum. Natsional'nyi Hirnychyi Universytet. Naukovyi Visnyk, 2020, 5, 109–114.

ФЕНОМЕН ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕКАХ

Ломачинський Богдан Геннадійович,
аспірант,
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Домінантою розвитку культури інформаційного суспільства є інформаційна культура, що визначає ступінь досконалості соціуму у його володінні інформаційними технологіями та здатності ефективно використовувати інформаційні ресурси. Одним із визначальних викликів майбутнього суспільства знань стає проблема подолання когнітивного розриву у доступі до інформації, освіти, наукових досліджень, що сприяє переосмисленню ключових підходів до сутності інформаційної культури в освітньому середовищі, її поєднання з цифровою та медіакультурою. У цьому контексті варто зазначити, що з позицій атрибутивного підходу до сутності інформації інформаційна культура є синонімом культури загалом – сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством, що постають як його знаннєвий потенціал; із позицій функціонального підходу інформаційна культура – це історично набуті способи та засоби збереження і передачі інформації, що передбачає її диференціацію з іншими видами культури. Глобальна цифровізація формує новий тип культури сучасного суспільства – цифрової культури, що потребує модернізації освіти у напрямку готовності до ефективного використання технологічних новацій за допомогою актуальних професійно значущих якостей. Цифровізація радикально змінює характер і специфіку сучасного освітнього середовища, а цифрова культура відповідає загальному уявленню про культуру як систему цінностей, що визначають суспільні орієнтири в сучасну інформаційну епоху.

Під цифровим освітнім середовищем університету мають на увазі сукупність усіх інформаційних систем, призначених для забезпечення цілей навчального процесу. Зворотній зв'язок студентів та споживачів освітніх послуг з використанням освітніх інформаційних сервісів сприяє наповненню цифрового освітнього середовища якісними ресурсами, здійсненню психолого-педагогічного та методичного забезпечення наявних освітніх інформаційних ресурсів. Тому в сучасному освітньому середовищі цифрова культура стає невід'ємною складовою інформаційної культури. Одним з важливих чинників формування ефективної системи управління знаннями в університетському середовищі є оцифрування знаннєвих ресурсів, а можливість цифрового переосмислення управління знаннями значною мірою визначається чіткою організаційною стратегією, спрямованою на інновації. Цифрові медіа покращили педагогічні здібності викладачів та студентів, які шукають ефективні можливості для покращення успішності у навчанні.

Аналіз сутності цифрової культури в університетських бібліотеках зумовлює необхідність аналізу поняття цифрової грамотності як її невід'ємної складової,

адже університетські бібліотеки розширюють можливості використання цифрових технологій, покращують рівень цифрової грамотності та технологічних навичок студентів.

Термін *цифрова грамотність* у минулому пройшов багато етапів, таких як ІКТ-грамотність, технологічна грамотність, інформаційна грамотність в мережі Інтернет, навички володіння новими медіа тощо. В соціальному контексті ефективне оволодіння цифровою грамотністю розширює можливості для більш активної участі у всіх сферах суспільного життя.

У практиці навчання основам цифрової грамотності студенти зіштовхуються з такими проблемами, як мовні бар'єри, погані навігаційні навички, мотивація студентів та численні форми, такі як аудіо- та візуальний матеріал. Завдяки швидкому розвитку технологій технологічна мова виявилася дуже важливою для використання багатомірних цифрових інструментів, веб-пошуку, передових методів дослідження та збору даних. На додаток до технологічного прогресу, багато дослідників визнають, що його негативний вплив на молоде покоління в контексті порушення норм усталеного етикету та формування антисоціальної поведінки. Тому інструкції з цифрової грамотності вимагають спільних зусиль фахівців-наставників, технологічної дорожньої карти, взаємної поваги та довіри між викладачами та студентами.

Завдяки різноманітності електронних освітніх послуг використання електронних бібліотечних ресурсів значною мірою залежить від компетентностей у користуванні цифровим освітнім середовищем. Водночас оцифрування бібліотечних ресурсів трансформує практику роботи з текстовими масивами, вимагає від студентів гнучкості у виборі необхідних ресурсів, володіння навичками пошуку інформації, що відповідають навчальним та дослідницьким завданням.

Для того, щоб цифрова бібліотека стала більш зрозумілою та затребуваною читачем-студентом, необхідно проводити спеціальні навчальні семінари, де демонструються різноманітні можливості електронних бібліотечних ресурсів, розвиваються навички роботи з електронною бібліотекою, використання її функцій та послуг

Загалом, поняття цифрових компетенцій використовується у більш вузькому контексті як ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій, що передбачає використання різноманітних технічних, когнітивних та соціологічних навичок для виконання завдань та вирішення проблем у цифровому середовищі. Цифрові компетенції включають в себе навички використання, доступу, фільтрації, оцінки, створення, програмування та обміну цифровим вмістом – іншими словами, це набір конкретних навичок та компетенцій, необхідних для пошуку та обробки інформації в комп'ютеризованій формі. Також вважається важливими вміння керувати, захищати, розпізнавати та використовувати програмне забезпечення. У більш широкому контексті цифрові компетенції — це комплексна концепція, яка включає інформаційну та дата-грамотність, комунікацію та співпрацю, медіаграмотність, створення онлайн-контенту, онлайн-безпеку, а також

застосування критичного мислення та інновацій з онлайн-інструментами і технологіями. Цифрові компетенції охоплюють не лише інформаційні та комунікаційні засоби і навички, пов'язані з технологіями, а й поведінку, що стосується інформаційно-комунікаційного середовища в Інтернеті, зокрема, відповідального, етичного та безпечного використання та поширення інформації, а також розробки творчих та інноваційних підходів використання цифрових медіа для навчання, роботи та участі у повсякденному житті.

Цифрові компетенції сприяють формуванню цифрового капіталу, що включає технологічні ресурси та інтелектуальні цифрові здібності, які можна накопичувати та обмінювати на соціальні, культурні чи економічні вигоди. Особливо важливим у цьому контексті є опис цифрового капіталу як такого, що дає змогу перетворювати одну форму капіталу в іншу за допомогою цифрових засобів. Зокрема, завдяки цифровому капіталу створюється можливість перетворювати онлайн-діяльність на відчутні переваги в автономному режимі (наприклад, кращу роботу, більшу соціальну мережу тощо), які дозволяють подальше накопичення соціального, культурного чи економічного капіталу.

Розширення інформаційних можливостей у користуванні університетськими бібліотеками базується на вивченні інформаційного досвіду, що дозволяє розробляти нові, більш складні способи сприйняття та використання інформації. Відповідно, бібліотечні працівники відіграють ключову роль у розвитку компетенцій як цифрової, так і інформаційної грамотності через їх взаємодію з викладачами. Ця співпраця між викладачами та бібліотекарами є ключем до впровадження всеосяжної інформаційної культури та забезпечення її стійкості. Бібліотечні працівники сприяють розширенню інформаційних можливостей у викладачів, що, у свою чергу, призводить до того, що вони розвивають таке ж почуття розширення інформаційних прав і можливостей у своїх студентів.

В означених умовах, для того, щоб впоратися з викликами цифрової доби, бібліотечно-інформаційні фахівці повинні розвивати свій інтелектуальний потенціал і володіти системою професійних навичок: технологічні навички необхідні для виконання завдань, пов'язаних з інформаційними технологіями, таких як різні види роботи з комп'ютером, використання телекомунікаційних засобів масової інформації, створення онлайн-баз даних, підтримка веб-сайтів, пошук інформації в Інтернеті тощо, адже сучасні університетські бібліотеки спрямовані на розширення своїх онлайн послуг, щоб задовольнити інформаційні потреби клієнтів. Навички пошуку інформації: із зміною парадигми переваг користувачів інтернет-ресурсів над матеріалами, доступними на фізичній полиці, фахівці університетських бібліотек повинні володіти технологічними навичками всебічного пошуку інформації з певної бази даних у логічний та аналітичний спосіб і надавати його користувачам у потрібний час. Вони повинні забезпечувати інформаційні послуги шляхом ретроспективного пошуку, готових довідкових послуг, бібліографічних послуг, вибіркового поширення інформаційних послуг тощо.

Таким чином, у сучасному університетському освітньому просторі процес цифровізації передбачає трансформацію освітньої інформації в цифрову форму

для забезпечення її ефективного використання та формування нових комунікативних і пізнавальних можливостей. Ефективна співпраця бібліотечних працівників та викладачів в контексті формування цифрової культури студентів має кілька основних напрямів: нормативний, що зумовлений дотриманням системи норм, правил та вимог у проведенні інформаційної діяльності, а також у процесі інформаційної взаємодії з іншими її суб'єктами; аксіологічний, що пов'язаний з наявністю ціннісних орієнтацій, які дозволяють ефективно взаємодіяти з інформаційним середовищем; діяльнісний, що зорієнтований на використання накопичених знань, практичних умінь, навичок та компетенцій інформаційного характеру, що застосовуються у різноманітних сферах діяльності.

Література

1. Ломачинська І.М., Ломачинський Б.Г. Функціональна спрямованість інформаційної культури. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософ.-політолог. студії.* 2020. Вип.30. С. 77 – 93 DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.10>
2. Ломачинська І.М., Ломачинський Б.Г. Роль інформаційної культури у регулюванні соціальних інформаційних систем. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософ.-політолог. студії.* 2020. Вип. 29. С. 90 – 97 DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.12>
3. Deja M., Rak D., Bell B. Digital transformation readiness: perspectives on academia and library outcomes in information literacy. *The Journal of Academic Librarianship.* 2021. 47. 102403
4. Leguina A., Mihelj, S. & Downey, J. Public Libraries as Reserves of Cultural and Digital Capital: Addressing Inequality through Digitalization. *Library & Information Science Research.* 2021. June 24,
5. Martzoukou K. Academic libraries in COVID-19: a renewed mission for digital literacy. *Library management.* 2021.42(4/5): Pp. 266-276.: DOI: <https://doi.org/10.1108/LM-09-2020-0131>
6. Oguiche D., Lamidi A.D., Gabasa P. Capacity Building for Library and Information Professionals: Core Skills and Competence. *International Journal of Applied Technologies in Library and Information Management.* 2017. 3 (2)
7. Rafi, M., JianMing, Z. and Ahmad, K. Technology integration for students' information and digital literacy education in academic libraries. *Information Discovery and Delivery.* 2019. 47. 4, Pp. 203-217. DOI: <https://doi.org/10.1108/IDD-07-2019-0049>

ТЕМА ПРИРОДИ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Цегельник Марина Андріївна

студентка 1 курсу

сп-і «Правоохоронна діяльність»

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса

Природа в ментальності українців є важливою. Вона наклала відбиток на формування багатьох рис національного характеру та менталітету українців. Природа уявляється не як храм чи безодня, а як родове начало, материнське лоно. Для українця характерна заглибленість у природу, нерозривність мікро- та макрокосмосу.

Одним з перших в Україні питання впливу природного середовища на культуру дослідив П. О. Тутківський. Він доводив, що через рельєф, ґрунти, гідросферу і клімат здійснюється вплив на флору, а через неї – і на фауну; і через усі елементи ландшафту – на побут, культуру, сільсько-господарську, економічну та духовну діяльність людини.

«Природоорієнтованість» давньоукраїнської релігії підкреслює І. Нечуй-Левицький. Образи своєї релігії українці брали з природи. Так земля сприймалася не просто як територія, саме в ній існували корені етносу, традиції. В рідній землі зберігалися могили пращурів, землю ж берегли для нащадків.

«Українець любить природу, тому-то українська поезія невідривна від природи, вона оживляє її» [2, 43]. Весна, літо, осінь, зима – це не просто пори року, що змінюють одна одну. Весна для хворої на туберкульоз кісток Лесі була передвісником тепла, надією на одужання. У багатьох її творах звучить мотив весни, її цілющого впливу на всіх і на все. Літо – це сонце, тепло, ласкавий вітерець. Улітку Леся почувала полегшення, хвороба неначе відступала, а настрої був бадьорий; Осінь і зима приносили з собою дощі, холоднечу, слабування і нові поразки у боротьбі з туберкульозом. Але ніяка негода не впливала на прояв любові поетеси до рідного краю

З самого дитинства Леся Українка вчила нас любити та з якоїсь казкової сторони споглядати за тим що навколо нас. Її творчість демонструє тісний зв'язок з природою. Але не тільки любов до природи відображається у творах. не тільки у своїх творах. Вона навіть сама не рідко порівнювала себе з плющем – рослиною непоказною, але чіпкою у невпинному рості-прямуванні до неба й сильною настільки, що годна втримати від падіння стіну-руїну (поезія «Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти...»)[1, с. 89].

Особливе ставлення до природи пронизує більшість творів Лесі Українки. Нею у різних модифікаціях зображено концепт природи. Так, наприклад, у поемі «Бояриня» (1910 р.) письменниця розкриває проблеми національної історії та демонструє відмінність ментальних рис двох культур – українців та росіян. Через діалоги героїв (Оксани, Степана, його батька та матері). виражається різність світоглядних та ціннісних орієнтації. Авторка звертає увагу на феномен природи

як генетичний код, підкреслюючи нерозривність макрокосму природи та мікрокосму людини. Етнографічний матеріал служить тлом подій драми. Головна героїня твору Оксана не тільки зростала серед природи. Квіти, трави, дерева – все, що оточувало її з дитинства, стало таким важливим на чужині. Туга за рідним краєм, «за сонечком..., за місяцем...».

Вершиною тісного зв'язку з природою на ментальному рівні є драма-фієрія Лесі Українки «Лісова пісня». Недарма цей твір ще називають гімном рідній землі й народу. Природа відіграє у творі важливу роль. Вона виступає у драмі як найвища краса і гармонія. Поетеса бачила природу у її цілісності та багатоманітності форм і виявів, наділяла душею, здатністю відчувати. Вона подавала природу як всезагальний одухотворений Універсум. Природа розглядається не тільки як навколишнє середовище, а як внутрішня характеристика і сутність окремої речі, явища, істоти як такої, і навіть, природа людини. Феноменом природи Леся Українка вимірювала і ряд проблем функціонування особистості. Природа бере активну участь у розвитку сюжету, допомагає героям у розкритті їх характерів, взаємовідносин, переживань. Відчуття єдності й суперечності у взаєминах людини і природи втілювалось у творах письменниці через емоційність та художнє відтворення світу.

Щира любов Л. Українки до рідного краю звучить у кожному рядку, кожному слові поезії. Я думаю, що так сприймати красу своєї землі, помічати всі деталі пейзажу, відтінки кольорів може лише справжній патріот.

Список літератури

1. Макаров А. М. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: Нариси з психології творчості. – К.: Рад. письменник, 1990. – 285 с.
2. Чижевський Д. Нариси по історії філософії на Україні /Д. Чижевський. – К.: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза2, 1992. – 230 с.

PROBLEMS OF STIMULATION OF THE EFFECTIVE USE OF LABOR POTENTIAL

Ataieva Olena,

Candidate of Sciences in Economics,
 Associate Professor of the Department of
 Economics of Enterprises and Management
 Educational scientific professional pedagogical Institute
 Ukrainian Engineering Pedagogical Academy (Bakhmut)

One of the most significant areas for improving the system of labor potential management is the formation of a mechanism for its economic stimulation.

Our studies have shown the possibility of forming such a mechanism on the principles of using preferential taxation of profits as a source of economic incentives for economic entities for the effective use of labor potential, assessed by the indicator of decreasing labor intensity of products.

As one of the possible options for such a mechanism, including the method of quantifying the declining income tax, depending on the efficiency of the use of labor potential, is shown in pic.1.

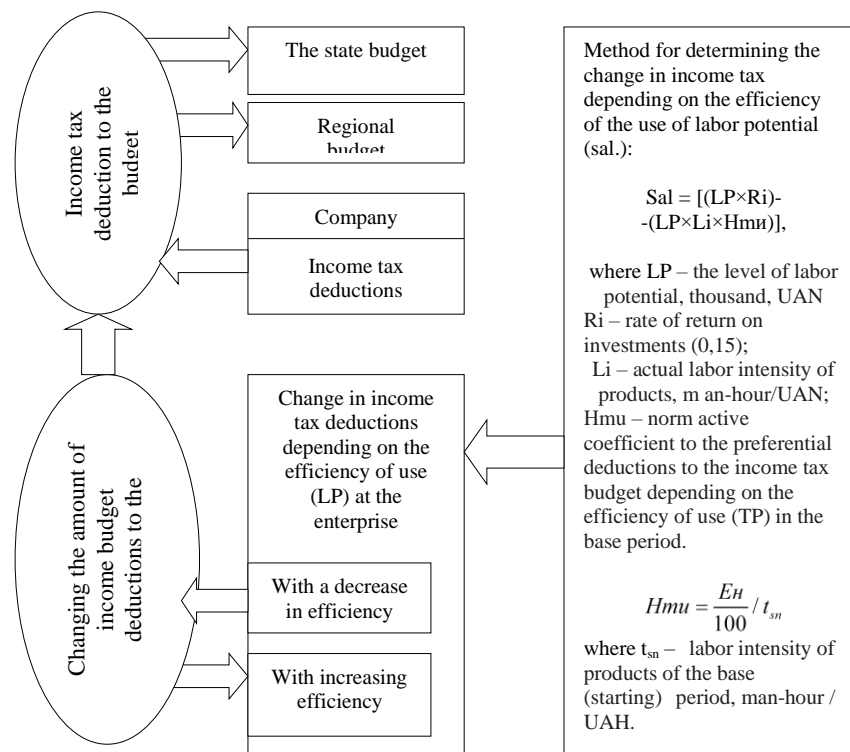

Figure 1. the proposed mechanism for economic incentives for the efficiency of the use of labor potential at the level of enterprises and region, taking into account the existing system of income taxation

In order to determine the advantages of the incentive effect of the "mechanism" on the efficiency of the use of labor potential, calculations were made to increase the preferential reduction in income tax ($\Delta\Pi$) according to the following proposed formula:

$$\Delta\Pi = \frac{[\Pi_B^1 + (\Pi_B^1 - \Pi_B^3)]}{\Pi_B^3} \times 100 - 100,$$

where Π_B^1 - preferential amounts of income tax reduction depending on the efficiency of using the labor potential by years, mln. UAN;

Π_B^3 - preferential amounts of income tax reduction depending on the efficiency of the use of labor potential by years, mln. UAN.

Taking into account the methods proposed for calculating the parameters of the mechanism for economic incentives for the use of labor potential, the following approximate forecast for calculating income tax has been compiled, taking into account the trend in changing the mass of labor potential and the labor intensity of industrial products for 2016-2021 (table 1).

Table 1.

the level of deductions predicted taking into account the trend in the mass
of labor potential and the labor intensity of industrial products
the budget through income tax

Year	The level of labor potential, mln. UAN	Labor intensity of products, man-hour/UAN	Calculation of deductions according to the rate of return on investment (col.2 × 0,15), mln. UAN	Normative coefficient of deductions for the base period in 2016 (0,15/ col.3)	Calculation of deductions according to the proposed method (col.2 × col.3 × col.5), mln. UAN	Deviation of the calculated level of deductions, through the standard of return on investment and the proposed methodology (col.6 - col.4), mln. UAN
1	2	3	4	5	6	7
2016	16102,3	0,0119	2415,0	12,605	2415,3	-
2017	18807,5	0,0116	2821,1	12,605	2750,0	-71,1
2018	21666,2	0,0113	3249,9	12,605	3086,1	-163,8
2019	24618,8	0,0110	3692,8	12,605	3413,5	-279,3
2020	27573,1	0,0107	4136,0	12,605	3718,9	-417,1
2021	30440,7	0,0105	4566,1	12,605	4028,9	-537,2

Table 1 shows that as the mass of labor potential grows, measured by the level of the wage fund with social contributions, as well as the labor intensity of products decreases, the preferential reduction in income tax increases from 71,1 mln. UAH in 2016 to 537,2 mln. UAH in 2021.

Thus, the formation of a mechanism for economic incentives for the effective use of labor potential at the local and regional levels is of significant scientific and practical importance for the socio-economic reconstruction of the Ukrainian economy.

References:

1. Ataieva O. A. Metody kil'kisnoho vyznachennya porohu sotsial'noyi vidchutnosti oplaty pratsi v Ukrayini / Elektronne naukove fakhove vydannya «Adaptyvne upravlinnya: teoriya i praktyka». 2018. №4 (7). 17 p.

2. Ataieva O.A. Shlyakhy podolannya kryzy v oplati pratsi v umovakh suchasnoyi Ukrayiny / Scientific Collection Inter Conf», (51): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (April 18-19, 2021). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. Pp. 12-16.

THE INFLUENCE OF COVID-19 ON THE UKRAINIAN ECONOMY

Heorhiievskia Zoya,

An English teacher
Odessa National Economic University

Kermanova Madina,

A 5-year student
Odessa National Economic University

Relevance of the investigation. The COVID-19 pandemic is a real test that humanity is still undergoing. In just two years, we have begun to learn the rules of disease etiquette, save our budgets, acquire new habits and evaluate the advantages with disadvantages from different forms of learning. Of course, such things have had a major impact on lifestyles, but they have also changed the economy and our attitudes to it no less. Some people's incomes have fallen and some have been able to make good money, not least from the sale of health products; the whole population's economic tastes have changed - going to the gym is not a bad gift, remote work is an advantage for new employees, and there are new methods of control for tourism. But one thing we know for sure is that all over the world the economy has been recognised as more important than our lives, Ukraine is just confirming this thesis [1].

Outlining the basic material. How can we properly assess the impact of the virus on life and the economy as a whole? First we need to look at GDP figures and the trade balance. But this topic is rather outdated. The 2020 fall was 4.2%, which is certainly not a nice thing to see. Exports and imports have also changed. In the first half of that year the Ukrainian trade turnover amounted to \$473 billion [2]. We bought 12% less goods than in the same period of 2019. But it is too early to rejoice, because we are still doing fine in the role of consumers rather than producers. Exports of products in the first half of 2020 were \$23 billion, down 6% from the same period in 2019, which is not cool as well. While wage trends are positive, poverty indicators are also rising - apart from higher food prices, almost all of the world's currencies have been devalued due to extensive social spending programmes. Such talking points are standard, and explain the general state of the economy to the masses. But where else can international economists look? To world trade, especially on the oceans, where practically all of it takes place. Here is where one can seriously ponder and fantasise about the extent to which the world economy is one mechanism.

90% of the world's trade takes place on the ocean, and virtually all of our consumer goods, from phones to rice flour, come to us in a 20ft container, called a TEU. All the world's trade depends on a crew of 20 getting cargo from point A to point B quickly. Well, that has been dealt with. According to operational data SE "Administration of Sea Ports of Ukraine (AMPU), in the first quarter of 2021 container traffic of Ukrainian seaports was 253 202 TEU, which is 4.6% lower than the same period last year. Transshipment of imported containers decreased by 3.1% to 112,523 TEU. Export

containers were handled 4% less, amounting to 122,547 TEUs. Transit fell by 38.7% to 8,130 TEUs. Cabotage amounted to only 2 TEU [3].

The fall, apart from transit, doesn't seem to be much. But that's not all there is to it. There is something else interesting, and more specifically the cost of shipping. According to The Loadstar, which specializes in maritime logistics, the spot rate for shipping a 40-foot container from Asia to ports in Northern Europe on March 26, 2021 was \$ 7,501, almost four times more expensive than a year earlier. The cost of sea freight from China to Ukraine has also risen fourfold, and now stands at about \$ 8,000 per 40-foot container [4]. And that is not all. There is a shortage of sea containers. This is where the fun begins.

If we look at the world market through the prism of states rather than workers, each country is a buyer and a seller, supplying products according to the needs of other participants. During the pandemic, almost all the governments of the world froze the economies of their own populations, and we have recently started to proceed from lockdowns. Except for one republic, China. While the rest of the world was deciding what to do with the sick, the PRC was locking up everyone in hospitals, blockading cities and disinfecting the streets (this method was criticized). And when things came to a head in this country, a huge number of containers left the country to export products to others are still closed. And while before there was a balance, now for every 10 containers sent by China, only 3 are returned. Not least this is due to a change in consumer tastes - we have started buying more appliances, fitness equipment and medicines, spending less on tourism and clothing. The market has already started to adjust to this, but it does not mean price stability. In Ukraine, the cost of maintenance of such products has grown many times over, and the end consumers will pay for it. And the blockage of the Suez Canal, through which the world economy was losing tens of billions of dollars in less than a week, has finished it all. The price of electronics will not rise much – the share of transport and procurement costs per unit is negligible. But how much will the price of other goods increase is a rhetorical question [5].

Ukrainians will be particularly affected by this - that's why the information about the surplus was mentioned, because our imports are still high. The only options to overcome the crisis are to develop infrastructure in the country and a wide range of business support aimed at replacing imported products, especially goods that are needed in the early stages of production. If someone creates fertilizers - that person would be better off buying Ukrainian ammonia rather than foreign, etc.

This is just one example, but such things will help us to reduce production costs, lower prices and increase GDP, because it is the indicator of production in the country.

References

1. <https://gol.ua/za-tri-misyatsi-2021-roku-kontejneroobig-portiv-ukrayini-sklav-253-202-teu/>
2. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3191033-minekonomiki-zafiksuvalo-rist-vvp-u-iv-kvartali-na-08.html>
3. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2887829-severodoneckij-azot-vidnovlue-virobnictvo-amiaku-j-karbamidu.html>

4. <https://forbes.ua/company/svitova-konteynerna-kriza-distalas-do-ukraini-tsini-na-kitayskiy-import-budut-zrostati-31032021-1264>
5. <https://pon.org.ua/novyny/8350-osnovn-pokazniki-rvnya-zhittya-naselennya-nformuye-mnsocpoltiki.html>

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Бесараб Маріна Василівна

здобувачка вищої освіти
факультету управління та економіки
спеціальності 073 Менеджмент

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Крушинська А. В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

Податкова політика – це вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування і державних витрат. У державі податкова політика відіграє неабияку роль, вона є вагомим важелем макроекономічного регулювання, її галузь та її сила впливу є значно великою у економічних відносинах. Значний термін часу маневрування окладами, податками, виплатами застосовується для координування динаміки руху рахунків та впливу на прийняття рішень в ринкових відносинах фізичними і юридичними особами. Проте основне макроекономічне призначення держави зводиться до стабілізації економіки, а податкова політика неодмінно робить в цій сфері значний внесок.

Необхідність неабияких змін у податковій політиці держави поставила вкрай важка ситуація в соціальних та економічних відносинах в Україні ще в кінці 2013-2014 рр. Важливо здійснювати ці зміни узгоджено, помірковано та за чітким планом. Зауважимо, що поки цей процес відбувається частково.

Для розвитку ринкової системи потрібен вибір оптимального плану по розробці економічної стабільності, побудові моделі результативного управління економікою. Податкова політика потребує дослідження у часи фінансової кризи та економічної нестабільності задля стабілізації стану.

Загалом метою політиків і економістів у галузі податкової політики стає врегулювання системи оподаткування так, щоб вона не заважала економічному зростанню, а навпаки йому сприяла, і запобігала спотворенню пропорцій, раніше затверджених між окремими категоріями або галузями економіки в процесі взаємодії ринкових сил. Головна мета полягає в тому, щоб база податків набувала розповсюдження, а не просто зібрати якомога більше податків. Податкову політику проводить уряд, як механізм суспільства в цілому. В зацікавленості загального добробуту рішення держави в певних межах щодо податків та оподаткування можуть змінюватись, впливаючи на рівноважний реальний ВВП [1].

Економічна теорія надала в розпорядження практики дві основні форми функціонування податкової політики щодо формування макроекономічної та

соціальної рівноваги, економічного зростання та зайнятості [2]. Це автоматична та дискреційна податкова політика. В обох випадках основні інструменти реалізації цих форм податкової політики однакові, а саме: політика витрат, політика доходів, податкова система, податкова політика.

Дискреційна політика полягає в тому, що держава керує податками та державними витратами на власний розсуд, тобто свідоме та суб'єктивне маніпулювання задля змін реального обсягу національного виробництва [3]. Держава витрачає кошти на придбання запасів, товарів та послуг. Дискреційна податкова (бюджетно-податкова) політика орієнтується на проблемах подолання безробіття та проведенні заходів уряду, які будуть спрямовані на забезпеченні повної зайнятості та виробництва неінфляційного ВВП шляхом зміни формування державного бюджету та системи оподаткування [4].

У недискреційній (автоматичній) податковій політиці дефіцит та надлишок у бюджеті виникають автоматично, в результаті впливу автоматичних стабілізаторів економіки. Автоматичний («вбудований») стабілізатор – механізм, який зменшує циклічні коливання в економіці без змін в економічній політиці. Таким стабілізатором є прогресивна податкова система, а також трансфертні платежі (страхування по безробіттю). Циклічні коливання сукупного доходу викликають зміни цих величин, які в результаті призводять до примноження податкових надходжень у етапі зростання ВВП та до самого їх падіння у фазі економічного спаду. Недискреційна податкова політика (тобто автоматична зміна рівня зайнятості, обсягів виробництва і темпів інфляції внаслідок циклічних коливань сукупного доходу) допускає автоматичне зростання (падіння) чистих податкових надходжень до державного бюджету (внаслідок збільшення державних витрат або зниження податків), відповідно в період піднесення наявне цілеспрямоване створення бюджетного надлишку [5].

Водночас автоматичні стабілізатори забезпечують економіці не короткочасний підйом, а утворюють стабілізуючий ефект протягом усього економічного циклу без дискреційних вторгнень податкових органів. Однак стабілізуючий вплив при цьому справляється не стільки за рахунок двох основних автоматичних регуляторів – прогресивного оподаткування і виплат безробітним – а скоріше залежить від загального розміру державного сектору в економіці [6].

На даний момент в Україні однією з провідних дилем податкової політики є недіючі і некомпетентні видатки, неефективне податкове управління, постійне та швидке збільшення вимог щодо бюджетних ресурсів, що спричиняє безупинне редагування бюджету й законодавчих актів у податковій системі, тим самим ускладнюючи керування й прогнозування податків. Рахункова палата України підтверджує цей факт, адже вона здійснює контроль над Державним бюджетом України та використанням коштів, які надходять до нього.

Помітні зміни відбулись у податковому законодавстві у 2022 році. У цьому році законодавство зосередилось на підтримці платників податків. З огляду на воєнний стан Верховна Рада прийняла низку законопроектів, які пом'якшують податкову політику і діятимуть до його кінця. Наприклад, підприємцям надали

право не сплачувати єдиний податок; передача пального на потреби ЗСУ та підрозділів тероборони не оподатковуються; зупиняється перебіг всіх строків давності, визначених Податковим кодексом; звільняються від прибуткового податку доходи учасників та фізичних осіб, які проживають або беруть участь у районах бойових дій, надані благодійними організаціями; фізичним особам надано звільнення від відповідальності за ухилення від виконання зобов'язань за споживчими кредитами, в тому числі на придбання житла [7]. До податкової знижки платника податку за результатами 2022 року включаються суми коштів або вартість майна, перерахованих ним у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, у розмірі, що не перевищує 16 % його загального річного оподаткованого доходу [8].

Отже, організація та адміністративне врегулювання податкових відносин, дієвий податковий контроль, інспектування податкового боргу дає змогу державі використовувати обсяг фінансових ресурсів, що надходять до державного бюджету задля здійснення економічних завдань та функцій країни. Уникнення від сплати податків призводить до збільшення податкового тиску на сумлінних платників податків, тим самим скорочуючи їх рівень сукупного добробуту. Основу податкової політики являє собою величезний збір нормативно-правових актів, які є доволі складними у практичному використанні, норми яких не завжди виразно та ясно відображають правила поведінки, тому це є одним із найголовніших недоліків. В результаті є створення значної кількості підзаконних нормативно-правових актів або внесення численних доповнень до чинних [9]. Провідним джерелом утворення та формування доходів бюджету є податки, тому від ефективності податкової політики залежить втілення державою своїх видаткових зобов'язань.

Список літератури

1. Теоретичні основи аналізу фіскальної політики. URL: [https:// ru.osvita. ua/ vnz/ reports/gov_reg/18032/](https://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18032/)
2. А. І. Крисоватий, А.І. Луцик. Податки і фіскальна політика. *Навчальний посібник*. Тернопіль. 2003 р. 10-11 с.
3. Дискреційна стабілізаційна політика. URL: <https://allrefrs.ru/5-22940.html>
4. М. І. Карлін. Соціальна і фіскальна політика держави: проблеми регіональної координації в умовах нового етапу глобалізації. *Наукова стаття*. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/22/3.pdf>
5. Механізм фіскальної політики. URL: <https://library.if.ua/book/11/1095.html>
6. Г. Дмитренко. Роль фіскальної політики в антициклічному регулюванні економіки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2009. №3. 82 с.
7. Зміни в податковому законодавстві. URL: <https://profpressa.com/news/zmini-v-podatkovomu-zakonodavstvi>
8. Зміни до законодавства на період воєнного стану. URL: <https://eba.com.ua/zminy-do-zakonodavstva-na-period-voennogo-stanu/>
9. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовська. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи. Київ: 2013 р. 217 с.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Гусенко Ольга Сергіївна,

старший викладач

Одеський національний економічний університет

Василенко Олексій Євгенович,

студент VI курсу,

Одеський національний економічний університет

Стан економіки держави в сучасному світі знаходиться під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. З одного боку, динамічні процеси глобалізації супроводжуються відкриттям регіональних та глобальних ринків, породжують нові можливості для економіки України, дають доступ до міжнародних капіталів, одночасно вимагаючи підвищення рівня конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, посилення їх ефективності, постійного вдосконалення структурних та функціональних характеристик. З іншого боку, надмірна відкритість економіки країни робить її вразливою до зовнішніх ризиків: коливання світових цін на енергоносії, сировину та матеріали, зменшення попиту з боку іноземних партнерів, негативні процеси на міжнародних фондових, валютних, кредитних ринках здатні суттєво погіршити економічну ситуацію в країні. Особливо відчутно це проявляється в кризовий період: загострення соціально-політичних проблем та поширення негативного впливу політичних протистоянь на економічні процеси призводять до суттєвих втрат вітчизняних підприємств.

У «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» зазначено, що зовнішньоекономічна безпека – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці [1].

Відзначимо, що, на думку З. Варналія, зовнішньоекономічна безпека полягає в мінімізації збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників, створенні сприятливих умов для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [2, стр. 23]. Аналогічним попередньому визначенню зовнішньоекономічної безпеки є визначення, наведене в працях В. Гейця [3, стр. 37].

Дещо інший погляд має В. Мунтіян, який вважає, що зовнішньоекономічна безпека полягає у здатності держави забезпечувати всебічний динамічний розвиток національного господарства, нагальні потреби в критичному імпорті, сприятливі показники макроекономічних балансових агрегатів, передусім загального платіжного балансу, бюджетного балансу, а також

зовнішньоторговельного балансу в довгостроковій перспективі, що є передумовою стабільності національного валютного ринку, стійкості гривні. Як міжнародну безпеку запропоновано розуміти стан міжнародних відносин, у разі настання якого значно мінімізуються (а в ідеалі виключаються) ризики й загрози безпеці країн і народів.

Отже, досить високий рівень відкритості економіки України до зовнішніх впливів, помножений на фізичне знищення нашого економічного потенціалу російськими окупантами, створює додаткові загрози для економічного розвитку. Саме тому аналіз сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки України є актуальним, а визначення напрямів усунення цих загроз та пом'якшення їх впливу на економіку є одним з першочергових завдань держави [4, стр. 102].

Пропонуємо оцінити індикатори зовнішньоекономічної безпеки України (див. табл. 1.).

Таблиця 1.
Оцінювання індикаторів зовнішньоекономічної безпеки України
у 2018-2021 роках

Найменування показників/Роки	2018	2019	2020	2021
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,83	0,82	0,91	0,93
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі експорту товарів, %	6,88	7,18	14,43	11,76
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі імпорту товарів, %	14,15	15,14	15,31	15,08
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %	24,6	25,8	24,2	23,5
Питома вага товарів сировинного та низького ступеня переробки у загальному обсязі експорту товарів, %	78,6	79,2	79,1	81,4
Питома вага експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %	21,1	20,3	20,7	18,3
Обсяг валового зовнішнього боргу, % від ВВП	87,64	81,15	84,15	64,79
Обсяг прямих іноземних інвестицій, % від ВВП	3,4	3,91	0*	3,34
Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	50	47	45	49
Місце України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності	59	54	55	54

Примітка:* у 2020 році розрахунок не був здійснений, оскільки був відтік ПІІ
Джерело: розраховано автором за [5, 6, 7, 8].

При проведенні розрахунків питомі ваги провідної країни - партнера у загальному обсязі експорту товарів за 2018-2021 роки було визначено, що у 2018 р. провідним торговельним партнером України в експорті була Польща – 6,88% від загального обсягу експорту країни. Цікавим є факт, що починаючи з 2019 року місце провідного партнера зайняв Китай, так у 2019 р. його питома вага складала 7,18%, у 2020 році – 14,43%, у 2021 р. – 11,76%.

При проведенні розрахунків питомі ваги провідної країни - партнера у загальному обсязі імпорту товарів за 2018-2021 роки було визначено, що у 2018 р. провідним торговельним партнером України в імпорті була російська

федерація – 14,15% від загального обсягу імпорту. Починаючи з 2019 р. місце провідного партнера посідає Китай – 15,14%, у 2020 році – 15,31%, у 2021 р. – 15,08% від загального обсягу імпорту.

При аналізі питомої ваги провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів було визначено, що у 2018 році провідною товарною групою були недорогоцінні метали та вироби з них – 24,6% від загального обсягу експорту. У 2019 р. провідною товарною групою стали продукти рослинного походження – 25,8%, у 2020 р. – 24,2%. У 2021 році ситуація змінилася, провідною товарною групою знов стали недорогоцінні метали та вироби з них – 23,5% від загального обсягу експорту.

До товарів сировинного та низького ступеня переробки згідно з УКТЗЕД відносяться такі товарні групи:

- живі тварини; продукти тваринного походження;
- продукти рослинного походження;
- жири та олії тваринного або рослинного походження;
- готові харчові продукти;
- мінеральні продукти;
- недорогоцінні метали та вироби з них;
- деревина і вироби з деревини;
- маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів;
- шкури необроблені, шкіра вичинена;
- вироби з каменю, гіпсу, цементу.

Необхідно зазначити, що відповідно до продуктового підходу, Секретаріатом Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) був розроблений класифікатор SITC, на основі якого до високотехнологічних відносять такі групи товарів: аерокосмічна продукція, комп'ютерна та офісна техніка, електроніка та телекомунікації, фармацевтична продукція, наукові інструменти, електричні машини та обладнання, хімічна продукція, неелектричні машини та обладнання. В Україні відсутній (офіційний) Перелік високотехнологічних товарів за кодами УКТЗЕД, який був розроблений Державним інститутом комплексних техніко-економічних досліджень (ДІКТЕД), гармонізований із класифікаторами НПП та міжнародним стандартом моніторингу зовнішньої торгівлі – High Technology Products List-SITC Rev. 4, складаючись з дев'яти груп та налічуючи 305 найменувань високотехнологічних товарів [10, стр. 171]. Відповідно, виникає проблема в розрахунку єдиного коректного значення обсягу експорту високотехнологічної продукції. Це викликає дисонанс у визначенні даного показника, що породжує різні значення його частки від товарного експорту. Зокрема, така ситуація виникає внаслідок того, що в українському законодавстві наукоємні технології ототожнюються з високими, що докорінно не припустимо, адже не всі наукоємні технології відносяться до високих [10, стр. 171].

До високотехнологічної продукції необхідно віднести такі товарні позиції, як:

- продукція неорганічної хімії;

- органічні хімічні сполуки;
- фармацевтична продукція;
- реактори ядерні, котли, машини;
- електричні машини;
- залізничні локомотиви;
- засоби наземного транспорту, крім залізничного;
- літальні апарати;
- судна;
- прилади та апарати оптичні, фотографічні.

Відповідно до вищенаведеного, питома вага товарів сировинного та низького ступеня переробки у загальному обсязі експорту товарів у 2018 році складала 78,6%, у 2019 р. – 79,2%, у 2020 р. – 79,1%, у 2021 р. – 81,4%.

Питома вага експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів у 2018 році складала 21,1%, у 2019 р. – 20,3%, у 2020 р. – 20,7%, у 2021 р. – 18,3%.

Важливе аналітичне значення при оцінці зовнішньоекономічної безпеки країни має показник відносної величини зовнішнього боргу, який розраховується як співвідношення боргу і ВВП країни. Так, у 2018 році це співвідношення складало 87,64%, у 2019 р. – 81,15%, у 2020 р. – 84,15%, у 2021 р. – 64,79%.

При аналізі співвідношення обсягів залучених ПІІ до ВВП, було виявлено, що у 2018 році це співвідношення складало 3,4%, у 2019 р. – 3,91%, у 2020 р. – 0%, оскільки протягом цього року спостерігався відтік інвестицій, тобто показник мав від'ємне значення, у 2021 р. – 3,34%.

Україна представлена у кількох міжнародних рейтингах, які оцінюють інноваційний потенціал, технологічну та інноваційну конкурентоспроможність.

Найбільш авторитетним є Глобальний інноваційний Індекс (ГІІ), який ранжує світові економіки відповідно до їх інноваційних можливостей. Він складається з 80 показників, згрупованих за вхідними та вихідними інноваційними ресурсами та віддзеркалює різні аспекти інновацій. Україна у 2021 році посідає 49-те місце серед 132 економік.

Щорічний рейтинг глобальної конкурентоспроможності (The IMD World Competitiveness Yearbook) є також глобальним дослідженням, розрахованим за методикою провідного європейського Інституту менеджменту (Institute of Management Development, IMD), що базується в Лозанні (Швейцарія) [5].

Під конкурентоспроможністю країни Інститут розуміє здатність національної економіки створювати і підтримувати середовище, у якому виникає конкурентоспроможний бізнес. Щорічне аналітичне дослідження конкурентоспроможності Інститут проводить з 1989 р. спільно з дослідницькими організаціями в усьому світі.

Кожна держава в рейтингу оцінюється на основі аналізу 330 критеріїв за чотирма основними показниками ключових аспектів економічного життя країни: стан економіки; ефективність уряду; стан ділового середовища; стан інфраструктури.

У 2020 році були додані також нові критерії, що відображали важливість досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Критерії дають уявлення про те, де знаходиться економіка по відношенню до різних цілей сталого розвитку, які мають бути досягнуті за 10 років (такими як освіта і навколишнє середовище, включення та розширення прав і можливостей, старіння і здоров'я).

Рейтингування здійснювалось на основі співвідношення: дві третини - статистичні дані і тільки одна третина - експертні оцінки. У 2021 році рейтинг охоплював 64 країни світу. Наразі Україна займає 54 сходинку.

Здійснено оцінювання граничних значень індикаторів за класами зовнішньоекономічної безпеки України (див. табл. 2.)

Таблиця 2.

Визначення граничних значень індикаторів за класами зовнішньоекономічної безпеки України у 2018-2021 роках

Найменування показників	I клас	II клас	III клас	IV клас
2018 рік				
Коефіцієнт покриття імпорту експортом		+		
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі експорту товарів, %	+			
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі імпорту товарів, %	+			
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %				+
Питома вага товарів сировинного та низького ступеня переробки у загальному обсязі експорту товарів, %%				+
Питома вага експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %			+	
Обсяг валового зовнішнього боргу, % від ВВП				+
Обсяг прямих іноземних інвестицій, % від ВВП		+		
Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом		+		
Місце України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності				+
2019 рік				
Коефіцієнт покриття імпорту експортом		+		
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі експорту товарів, %	+			
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі імпорту товарів, %		+		
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %				+
Питома вага товарів сировинного та низького ступеня переробки у загальному обсязі експорту товарів, %%				+
Питома вага експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %			+	
Обсяг валового зовнішнього боргу, % від ВВП				+
Обсяг прямих іноземних інвестицій, % від ВВП		+		
Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом		+		
Місце України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності			+	

2020 рік				
Коефіцієнт покриття імпорту експортом		+		
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі експорту товарів, %	+			
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі імпорту товарів, %		+		
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %				+
Питома вага товарів сировинного та низького ступеня переробки у загальному обсязі експорту товарів, %%				+
Питома вага експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %			+	
Обсяг валового зовнішнього боргу, % від ВВП				+
Обсяг прямих іноземних інвестицій, % від ВВП				+
Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом		+		
Місце України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності			+	
2021 рік				
Коефіцієнт покриття імпорту експортом		+		
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі експорту товарів, %	+			
Питома вага провідної країни - партнера у загальному обсязі імпорту товарів, %		+		
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %				+
Питома вага товарів сировинного та низького ступеня переробки у загальному обсязі експорту товарів, %%				+
Питома вага експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %				+
Обсяг валового зовнішнього боргу, % від ВВП			+	
Обсяг прямих іноземних інвестицій, % від ВВП		+		
Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом		+		
Місце України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності			+	

Джерело: складено автором

Для комплексного оцінювання стану зовнішньоекономічної безпеки України застосуємо метод бальної оцінки. 25 балів присвоюємо, якщо показник відноситься до I класу, 50 – II класу, 75 балів – до III класу та 100 балів – до IV класу.

У підсумку, за проведеними розрахунками отримані бальні оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки України, які представлені у таблиці 3.

Таблиця 3.

Бальні оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки України у 2018-2021 роках

	2018	2019	2020	2021
Загальна сума балів за індикаторами	675	675	725	675
Рівень зовнішньоекономічної безпеки	передкризовий	передкризовий	передкризовий	передкризовий

Джерело: складено автором

Отже, Україна відноситься до країн з передкризовим рівнем зовнішньоекономічної безпеки.

Дослідження стану зовнішньоекономічної безпеки України, аналіз динаміки її індикаторів дає підстави стверджувати про недосконалість зовнішньоекономічної політики держави та неефективність функціонування системи зовнішньоекономічних відносин. Протягом досліджуваного періоду основними загрозами зовнішньоекономічної безпеки країни і причиною її передкризового рівня залишаються недостатній коефіцієнт покриття експортом імпорту, неякісна товарна та географічна структура експорту, вкрай низький рівень високоінноваційної продукції в товарному експорті.

Список літератури:

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 25.10.2022).

2. Економічна безпека: навчальний посібник / за ред. З. Варналія. Київ : Знання, 2009. 647 с.

3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / за ред. В. Гейця. Харків : ВД «Інжек», 2006. 240 с.

4. Стучинська Н. П. Зовнішньоекономічна безпека України в умовах глобалізаційної динаміки: проблема оптимальних співвідношень / Н. П. Стучинська // Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 8. С. 101-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_8_24. (дата звернення: 26.10.2022).

5. Офіційний сайт Інституту менеджменту. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності. Україна. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> (дата звернення: 26.10.2022).

6. Офіційний сайт Всесвітньої організації з інтелектуальної власності. Глобальний інноваційний індекс. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/ (дата звернення: 26.10.2022).

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.10.2022).

8. Офіційний сайт Національного банку України. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#4> (дата звернення: 24.10.2022).

9. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 18.10.2022).

10. Яремчук Н. Т. Аналіз зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами України / Н. Т. Яремчук, І. М. Грінько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(3). С. 171. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/44.pdf (дата звернення: 18.10.2022).

ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Заболотна Олена Степанівна

PhD, доцент

Одеський національний технологічний університет

Молодан Марина Михайлівна

аспірант

Одеський національний технологічний університет

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вживання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередньо відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісним продовольством.

Вагомий внесок у теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки України внесли такі фахівці, як: В.Р. Андрійчук, В.І. Богачова, П.П. Борщевський, В.С. Балабанов, Ю.Д. Білик, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, О.І. Гойчук, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, А.М. Чечіль, В.В., Щекевич О.С., Юрчишина, та ін. Проте дослідження цієї проблеми не повністю відповідає поточним потребам державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки.

Продовольча безпека країни є важливим компонентом соціально-економічної політики держави з позицій локального та глобального вимірів, адже, поряд із незаперечною місією забезпечення національного суверенітету, вона визначає її статус на міжнародній продовольчій арені.

Причинами продовольчої залежності країни можуть бути:

- 1) дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією;
- 2) залежність внутрішнього ринку від імпортованих поставок продовольства, не конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу;
- 3) низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва;
- 4) нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку;
- 5) низька ефективність діяльності господарюючих Структура продовольчої безпеки;

б) перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу;

7) зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти [3].

Отже, продовольча безпека має національний характер, їй притаманна комплексність і перманентність. Залежно від особливостей національної продовольчої системи, періоду її розвитку, від того, яка складова продовольчої проблеми набиратиме на тому чи іншому етапі пріоритетного значення, завдання її забезпечення модифікуються разом із змінами внутрішніх і зовнішніх загроз [2].

Внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну порушило системи виробництва, переробки та постачання продовольства, зокрема, на міжнародний ринок. У контексті наближення зими та ризику підриву посівного сезону озимих культур постає питання про створення запасу продовольства. Від цього залежить продовольча безпека не лише України, а і інших країн світу [2].

Постановою Кабінету Міністрів України (від 05.12.2007 р. № 1379) затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Згідно цієї методики основними індикаторами продовольчої безпеки є:

- 1) добова енергетична цінність раціону людини;
- 2) достатність споживання окремого продукту;
- 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах;
- 4) економічна доступність продуктів харчування;
- 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- 6) ємність внутрішнього ринку, окремих продуктів;
- 7) продовольча незалежність за окремим продуктом.

З метою оцінки сучасного стану продовольчої безпеки країни досліджено основні індикатори продовольчої безпеки [1].

Навіть у воєнний стан в Україні пріоритетними напрямками вирішення проблем національної продовольчої безпеки є послідовне та комплексне проведення економічних реформ для економічного зростання.

Визначальною рисою ефективної політики формування продовольчої безпеки є забезпечення населення продовольством на такому рівні, який гарантуватиме якісні умови життя й життєдіяльності, а також уможливить стійке суспільне відтворення на засадах розширеного виробництва [4].

Одним із найвагоміших індикаторів рівня забезпечення продовольчої безпеки країни є поточний рівень та тенденції змін обсягів споживання продовольства населенням. Середньодобовий раціон українця не забезпечує мінімальні норми споживання основних продуктів харчування [5].

Продовольчу безпеку України в умовах військового стану потрібно розглядати з наступних позицій [3, 6]:

- виробництво здорової їжі з високою поживною цінністю;
- регулювання державою споживання враховуючи прогнозування

майбутнього стану ринку продовольства;

- максимальне продовольче забезпечення за рахунок місцевих ресурсів;
- підтримка державою місцевих виробників;
- зменшення експорту;
- доступ до міжнародних продовольчих ринків;
- взаємодія з міжнародними організаціями та державами задля продовольчої допомоги.

Окупація сільськогосподарських територій України та знищення територій потребує від уряду України регуляторних заходів.

24.03.2022 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [7].

Завдяки цьому закону для сільськогосподарського виробництва буде передано 20 000 га земель комунальної власності, які були підготовлені для передачі в оренду на земельних торгах;

Буде створено передумови для ведення сільськогосподарського виробництва на 300 000 - 400 000 га земель державної власності, які зараз перебувають у постійному користуванні держпідприємств Мінагрополітики, НААН України, закладів освіти, що дасть змогу одержати на цих землях близько 1,4 млн тонн урожаю зернових.

Для мінімізації продовольчої кризи необхідно захищати та і підтримувати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану.

Наразі продовольча безпека України потребує величезної уваги. Що тягне за собою невідкладне використання всіх доступних сільськогосподарських угідь для проведення посівної кампанії. Для цього влада спростила набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану.

Таким чином, продовольча безпека України в умовах військового стану залежить від багатьох факторів. Серед них потрібно виділити можливості середньостатистичного українця забезпечити потрібно споживання продуктів, окупація та знищення територій України, викрадення продовольчих запасів загарбниками, велика залежність від допомоги міжнародними організаціями та урядами інших держав.

Список використаних джерел

1. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема / В. І. Власов. – К., 2001. – 506 с.
2. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О.І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 12-18.
3. Курляк М.Д. Формування системи національної продовольчої безпеки України. – Монографія. – Львів: видавництво «Растр-7», 2018. - 232 с.
4. Продовольча безпека громад під час війни: ключові тези. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15247> (дата звернення 10.10.2022)

5. Гринишин В.Є. Формування системи продовольчої безпеки України / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Поліський національний університет Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2021.

6. Продовольча безпека в умовах воєнного стану: роз'яснення Мінагрополітики. URL: <https://news.dtkk.ua/society/economics/75737-prodovolca-bezpeka-v-umovax-vojenno-go-stanu-rozyasnennya-minagropolitiki> (дата звернення 10.10.2022)

7. Уряд затвердив план забезпечення країни продовольством в умовах воєнного стану. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/3/686573/> (дата звернення 10.10.2022)

ФОРМУВАННЯ І ПІДТРИМКА ЛОЯЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧІВ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РИНКАХ

Закрижевська Ірина Василівна

к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Хмельницький національний університет

Лоюк Дмитро Леонідович

Аспірант
Хмельницький національний університет

Петельчук Людмила Анатоліївна

Магістрант
Хмельницький національний університет

В основі сучасної концепції бізнесу клієнт стає ключовим гравцем на ринку товарів і послуг. Формування споживчої лояльності є невід'ємною складовою філософії бізнесу, важливим елементом маркетингового забезпечення діяльності будь якого підприємства. Реакція споживачів на маркетингову діяльність підприємства не тільки непередбачена, а також складно піддається оцінці. У цьому зв'язку для дослідження застосовуються досить близькі поняття «задоволеність», «популярність», «довіра», «прихильність» та «лояльність».

В маркетинговій літературі під «лояльністю споживача» звичайно розуміють як переважне бажання зробити повторну купівлю визначеного бренду. Таким чином, ключовими елементами цього поняття є: повторна купівля і бренд (торгова марка).

Питання взаємовідносин з клієнтами як фактор забезпечення успішної діяльності підприємства розглядається у працях зарубіжних і вітчизняних авторів. Погляди науковців на визначення поняття «лояльність споживачів» можуть бути об'єднані в три групи

1. Лояльність як емоційна характеристика споживача. Прихильники такого погляду (Девід Аллен Аакер, Гарі Стенлі Беккер, Хейвуд Д. Браун Ж.) трактують лояльність як емоційну характеристику споживачів, акцентуючи на психологічному аспекті проблеми [4].

2. Лояльність як поведінкова характеристика споживача. Прихильники другої групи (Джил Гріффін, Мензі Лауфер трактують лояльність як поведінкову характеристику споживачів [4]. Так, Джил Гріффін, вважає лояльними нечутливих до дій конкурентів споживачів, які здійснюють повторні купівлі та готових рекомендувати підприємство контактним аудиторіям [8].

3. Лояльність, як поєднання поведінкових та емоційних характеристик споживача. Більшість науковців (Гремлер Д. та Л. Браун Стівен, Фергюсон Р., Хлавінка К., Ніл В., Олівер Р. є прихильниками третього підходу до визначення

лояльності [4]. Гремлер Д. та Л. Браун Стівен під лояльністю розуміють регулярність споживання товару певного бренда як результат сприятливого до нього ставлення [7]. Фергюсон Р. та Хлавінка К. розглядають лояльність як стійкий поведінковий відгук людини, яка ухвалює самостійне рішення про купівлю, що полягає у виборі одного товару (бренда, підприємства) серед аналогічних товарів (брендів, підприємств) [6].

Віднесення споживача до певного типу лояльності не завжди можливе. Але завжди існує переважаюча сила, яка сприяє лояльності споживача або навпаки, яка заважає її сформувати.

Когнітивний компонент представляє собою лояльність, яка сформована на основі особистого досвіду або інформації з високим ступенем довіри. Він характеризує процеси сприйняття та опрацювання зібраної інформації. Наприклад, споживач довіряє незалежним експертам, які високо оцінюють споживчі властивості визначеного бренду.

Афективний складник – це емоційне, іноді підсвідоме відношення до товару. Його форма, колір, назва торгівельної марки створюють відношення до нього.

Конативний компонент представляє собою знання споживачем своїх потреб, він впливає на мотиви купівлі. Особливо він впливає на лояльність до товарної групи.

Сугестивний компонент лояльності проявляється у стереотипах відношення до товару. Звичайно, лояльність споживачів визначається як вимірювання його ставлення до бренду визначеної компанії. Це може бути компанія виробника, продукція якої особливо подобається йому. Також споживач має віддавати свою перевагу купуючи товари у визначених торговців.

Існує ще одна лояльність споживачів, яка виявляється в бажанні купівлі продукції з певної країни. Вона може бути у вигляді прихильності до груп товарів, або антилояльності до товарів певного виробника.

Лояльність споживачів до визначених товарів по-різному впливає на перспективи успіху українських товарів на міжнародних ринках. На зовнішньому ринку українські товари, бренди, в більшості, не дуже знайомі. Завданням підприємства є переорієнтувати споживчі звички на українські товари і сформувати лояльність споживачів.

Сьогодні, більшість споживачів має нульову лояльність до продукції, зробленої в нашій країні, за виключення традиційного українського одягу або традиційних українських страв.

На внутрішньому ринку ситуація інша. Споживачі вже сформували своє відношення до вітчизняної продукції. Завданням є зберегти та посилити лояльність, якщо вона позитивна, або змінити погляд споживачів і сформувати лояльність у випадку негативного ставлення до української продукції.

Діяльність вітчизняних компаній повинна бути спрямована на утримання лояльності до своїх брендів, підвищення вагомості раціональних складових, що підкреслюють унікальні властивості українських продуктів.

Вивчення причин і розвитку лояльності споживачів тісно пов'язане з вимірюванням цього показника. Для оцінки лояльності використовується декілька методик:

- вимірювання перцептивної (афективної) лояльності на основі думок (відношення) споживачів;
- визначення транзакційної (поведінкової) лояльності проводиться за допомогою когнітивного компоненту намірів про купівлю;
- оцінка чутливості переключення споживачів на інші бренди при зміні ціни;
- індексні методики Д.Аакера та інших які дозволяють визначити відношення кількості і частоти купівлі визначених брендів до загальної кількості покупок [4];
- методика NPS Ф.Райхельда, яка є однією з простих у використанні. Вона побудована на тому, що споживачу задається єдине питання: «З якою вирогідністю ви будете рекомендувати наш продукт своїм друзям?»

За результатами відповідей респонденти поділяються на три групи [4]:

- 1) «промоутери», які готові рекомендувати продукцію;
- 2) «нейтрели», які задоволені продукцією, але рекомендувати не хочуть;
- 3) «критики» – це споживачі, що не задоволені продукцією та не будуть її рекомендувати іншим покупцям.

Таким чином, вимірювання і прогнозування лояльності споживачів – складний процес тому, що це поняття дуже неоднозначне, на нього впливає багато чинників різного походження.

Але, для побудови моделі лояльності необхідна наступна інформація:

1. Про задоволеність. Її можна отримати шляхом опитування споживачів. Але уявлення про задоволення носить ситуативний характер, може швидко з'явитись і раптом зникнути. Також джерелом цієї інформації є скарги і пропозиції клієнтів.

2. Про обізнаність. Формування лояльності і перспективи переключення на інші бренди залежить від поінформованості про продукти, бренди та їх властивості. Цю інформацію також можна отримати через збір первинної маркетингової інформації на основі опитування.

3. Про вартість і складність переключення на інші продукти. Ця інформація відносно конкретна, для її отримання потрібно вивчити витрати на придбання супутніх товарів і послуг.

4. Про важливість бренду для покупця під час вибору продукту. За оцінками фахівців, для різних товарів цей показник досягає 60 %.

Одним із найбільш складних досліджень для побудови моделей лояльності є визначення коефіцієнту еластичності переключення споживачів на інші бренди у залежності від зміни цін. Цей не може бути постійним. Зміна ситуації, у якій знаходиться споживач може швидко змінити його ставлення до товару, марки, підприємства тощо.

Після оцінки лояльності споживачів до товару, потрібно розробити комплекс заходів для досягнення необхідних результатів.

Розглянемо проблеми досягнення необхідного рівня лояльності українських товарів:

По-перше, створити умови для власників добре відомих брендів по розміщенню виробництва в Україні. Перевага такого підходу у тому, що споживачі не завжди розуміють, що товар вироблений в Україні, він ідентифікується в їх свідомості як високоякісний. Економіка країни при цьому отримує інвестиції, збільшується зайнятість населення, нарощуються обсяги виробництва, надходження до бюджету. Недоліком можна вважати відсутність лояльності до української продукції. Споживач, який обирає товар тільки за його торговельною маркою наступного разу легко переключитися з українського продукту на інший. У окремих випадках відомі бренди можуть створити популярність окремих товарних груп, після цього споживач вже переключається з іноземних брендів на вітчизняні.

По-друге, використовувати стратегію об'єднаних торговельних марок з популярними іноземними. Таке рішення сприяє успіху на внутрішньому ринку завдяки використанню популярності відомого бренду. На закордонних ринках нагадування про країну походження може відштовхувати споживачів.

По-третє, розробити національні бренди, які би були українськими. При цьому, існують наступні альтернативи: у назві підкреслювати своє українське походження, або не афішувати це. На внутрішньому і зовнішньому споживчих ринках існують різні групи споживачів, які по-різному реагують на товари українського походження.

Таким чином, процес управління процесами лояльності до українських продуктів включає наступні етапи:

1. Упорядкування існуючої чи можливої клієнтської бази споживачів товарів і послуг, вироблених в Україні.
2. Вимірювання лояльності до окремих продуктів, її характеру, дослідження причин її створення.
3. Визначення чинників, які впливають на ступінь лояльності.
4. Розрахунок витрат на забезпечення окремих рівнів лояльності.
5. Оцінка еластичності зростання лояльності.
6. Пошук і систематизація ресурсів для досягнення належного рівня лояльності.
7. Розробка програми забезпечення лояльності.
8. Контроль стану лояльності і виконання програми.

Таким чином, в ринкових умовах на споживчих ринках товарів і послуг лояльність стає найважливішим нематеріальним активом підприємства.

Отже, потрібно зазначити, що в довгостроковому періоді будуть процвітати ті підприємства, які постійно й послідовно будуть приділяти увагу залежності між лояльністю й рівнем задоволеності споживача. Високоякісна продукція й супутні послуги, створені з врахуванням потреб споживачів, будуть сприяти більш високому рівню задоволеності споживачів. В свою чергу, високий рівень задоволеності буде сприяти підвищенню рівня лояльності споживачів, а лояльність буде виступати ключовим фактором довгострокових фінансових успіхів підприємства.

Список літератури

1. Березовська В.О. Значення асортименту при визначенні лояльності споживачів до роздрібних торговельних мереж // В.О. Березовська // Економічні науки. – 2011. – №7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/
2. Богоявленський О.В. Управління лояльністю споживачів на вітчизняних і Закордонних ринках як фактор підвищення Конкурентоспроможності продукції // О.В. Богоявленський // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №36. – С. 331-336
3. Брацлавська Є. Роль лояльності в світовій практиці / Є. Брацлавська // Аналітичний журнал. – 2006. – № 15. – С. 13-14.
4. Савельєв Є.В. Новітній маркетинг / Є.В. Савельєв. – Київ : «Знання», 2008 – 420 с.
5. Слепцова О.Я. Використання інформаційних технологій для підтримки прийняття рішень в туризмі / О.Я. Слепцова, В.Я. Данилов // Наукові праці. – Миколаїв: ЧДУ, 2011. – Вип. 173. – Т. 161. Комп'ютерні технології. – С. 59-63.
6. Ferguson R, Hlavinka K. (2006). Loyalty trends 2006: three evolutionary trends to transform your loyalty strategy. *Journal of Consumer Marketing*, 23 (5), pp. 292-299.
7. Gremler D., Brown S. (1996). Service loyalty: its nature, importance and implications. *Proceedings American Marketing Association*, pp. 171-180.
8. Griffin J. (1995). *Customer Loyalty: now to Earn It, now to Keep It.*, Lexington Books, New York, USA

ВРАХУВАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Заруба Дмитро Васильович

Аспірант, Державна екологічна академія
післядипломної освіти та управління

Забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в цілому підпорядковується загальним нормам забезпечення збалансованого природокористування, попри певні особливості. На сьогодні неможливо говорити про відновлення і збереження прийняттого стану навколишнього природного середовища, як і агроecosystem та агроресурсного потенціалу у відриві від постулатів зеленої економіки. Це пояснюється, перш за все, фінансово-економічним забезпеченням реалізації природоохоронних, а у тому числі і землеохоронних заходів, що пов'язано із загальним міжнародним рухом у напрямі боротьби зі зміною клімату. Ключовим документом, який за впливом на розвиток інших країн, набув статусу міжнародного, є прийняте у грудні 2019 року Комюніке Європейської Комісії «Європейський зелений курс» [1]. Цей документ являє собою по суті Дорожню карту з переліком основних заходів у сферах, що керовані вказаним Комюніке.

Дещо пізніше Європейська Комісія ухвалила пакет нових пропозицій політики ЄС в кліматичній сфері, енергетичній, землекористування, транспорту і, що важливо – фіскальної сфері (Пропозиції Європейської Комісії, 2021 р. [2]) задля їх збалансування відносно стратегічної мети з підвищеними амбіціями скорочення нетто-викидів ПГ щонайменш до 55 % до 2030 р. [3] відносно обсягів їх викидів у 1990 р. Досягнення цих показників скорочення викидів має вирішальне значення для досягнення ЄС у 2050 р. статусу першого в світі кліматично нейтрального міжнародного угруповання, якому вдалось втілити в життя принципи Зеленого переходу (ЄЗК, 2021 [4]). Зазначені пропозиції є законодавчим інструментом, що докорінно змінить сферу економіки і суспільне життя, які являють собою консолідований підхід щодо:

- запровадження торгівлі одиницями викидів ПГ у нових секторах господарської діяльності;
- потужне поширення використання відновлюваних джерел енергії;
- зростанням енергоефективності у всіх секторах господарювання;
- узгодження фіскальної політики, перш за все – податкової, з цілями ЄЗК;
- запровадження заходів з упередження витоків вуглецю з ключовою роллю за антропогенно-екологічними формаціями, де відбувається природне поглинання вуглецю.

Було запропоновано нові правила природокористування для стримування вирубки лісів (Нова Лісова Стратегія ЄС 2030 [5]), розвитку циркулярної економіки [6], а також представлено нову стратегію охорони ґрунтового покриву [7], з метою досягнення збалансованого стану землекористування, задля більш вагомій мети щодо відновлення та належного захисту для всього ґрунтового покриву на землях сільськогосподарського призначення у межах Євросоюзу до 2050 року. Завдяки цим пропозиціям Комісія представляє інструменти для переходу до циркулярної економіки, захисту довкілля та підвищення екологічних стандартів у Євросоюзі і в світі. Стосовно сектору землекористування, змін землекористування та управління лісовим господарством (ЗЗЛГ), сформовано оновлені правила, згідно яких держави-члени ЄС повинні забезпечити, збалансованість облікованих викидів ПГ обсягами поглинання CO₂ з атмосфери в період з 2021 по 2030 роки, у чому і полягає можливість забезпечення «нетто-нульових» викидів ПГ країнами-членами ЄС. У цьому зв'язку Комісія пропонує в рамках законодавчого пакету «Fit for 55» [8] («Готовність до 55») збільшити обсяги поглинання вуглецю до 310 мільйонів тонн CO₂-е до 2030 р. При цьому, особлива увага приділяється забезпеченню належної якості моніторингу за всіма секторами економічної діяльності. Передбачається, що у період 2026 – 2030 рр. країни-члени ЄС виконають покладені розподілені зобов'язання щодо забезпечення спільного загального зазначеного обсягу поглинання, чим буде забезпечено кліматично нейтральне виробництво харчової продукції і наряду з іншими позитивними результатами, створить умови забезпечення відновлення деградованих земель сільськогосподарського призначення. Задля досягнення окреслених цілей, було здійснено удосконалення існуючого законодавства ЄС щодо ЗЗЛГ. Оскільки земля є базисом для розміщення господарських секторів і для багатьох видів економічної діяльності, крім того, ще і засобом виробництва, предметом праці, знаряддям виробництва, то сектор ЗЗЛГ має вплив на всі сектори економіки, а сама Постанова щодо ЗЗЛГ нерозривно поєднується зі всіма політичними ініціативами ЄС.

Окрема увага у цьому контексті приділена проблемі відновлення і збереження агроресурсного потенціалу, яке очікується досягти до 2050 року шляхом прийняття Ґрунтової стратегії ЄС 2030 [9] (17.11.2021), як важливого наслідку і результату Європейського зеленого курсу, Стратегії ЄС з адаптації до змін клімату [10] та Стратегії ЄС щодо біорізноманіття 2030 [11].

Європейський досвід демонструє спроби господарюючих суб'єктів ЄС на практиці запровадити низьковуглецеве землекористування¹, наприклад, австрійська програма Humus Kaindorf має на меті випробувати та розробити практичні варіанти збільшення запасів органічного вуглецю в ґрунтах на землях сільськогосподарського призначення. Для цього запропоновано впровадження такого інструменту, як створення сертифікатів CO₂, яким передбачається перелік

---

¹ Низьковуглецевим землекористуванням є такий спосіб товарного виробництва рослинницької продукції, за яким забезпечується бевід'ємний баланс запасів вуглецю у резервуарі мінеральних ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення.

зобов'язань на період 12 років та система критеріїв відповідності і здійснюється відбір проб на початку зобов'язання, через 3-7 років і ще через 5 років. При цьому, важливо відмітити, що ротягом терміну дії зобов'язань не допускається зміна цільового призначення використання землі. Програма продає сертифікати CO₂ регіональним або національним компаніям, які мають на меті компенсувати свої викиди. Наразі до цього пілотного проекту включено 500 фермерів і площі до 5 000 га по всій Австрії. Ціна становить 45 євро за тонну, з яких 30 євро надходять безпосередньо фермерам [12].

ЄС планує запровадити ряд дій з активізації ґрунтоохоронної діяльності, зокрема відбувається поширення ініціативи з лабораторної оцінки якісних параметрів (рН, об'ємна щільність, органічна речовина ґрунту, баланс поживних речовин тощо) стану ґрунтів на безкоштовній і добровільній основі для землекористувачів. Це доповнить існуючі зобов'язання держав-членів щодо відбору проб ґрунту та сприятиме формуванню до 2023 року законодавчої основи для сталої продовольчої системи ЄС, як зазначено в Стратегії «Від ферми до виделки».

Наведений опис нових нормативно-законодавчих ініціатив ЄС матиме свій вплив на управління природокористуванням і в інших країнах. Зокрема, напередодні повномасштабного вторгнення, в Україні відбувався активний розвиток нормативно-законодавчої платформи, що було ініційовано зобов'язаннями України у процесі євроінтеграції. Зокрема, було затверджено Національну економічну стратегію на період до 2030 р., як основу розроблення планів секторального розвитку, проектів програмних і стратегічних документів, проектів законів та інших актів законодавства з врахуванням глобальних трендів та внутрішніх можливостей держави. Стосовно проблеми забезпечення збалансованого землекористування, у Стратегії підкреслено роль України, як одного з глобальних центрів продовольчої безпеки, а статус земельних ресурсів як найважливіших та визнано необхідність «підтримувати родючість на високому рівні». Слід наголосити на актуальності визначених завдань в досягненні стратегічної цілі щодо захисту довкілля та управління природними ресурсами у сільському господарстві.

Питаннями використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, забезпечення їх охорони та відтворення опікується Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що наряду з іншими цілями, формує та реалізує державну політику у сфері моніторингу та родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, забезпечує «в межах повноважень, передбачених законом, дотримання і організацію виконання зобов'язань, узятих Україною за міжнародними договорами, укладання міжнародних договорів України, забезпечення здійснення міжнародного співробітництва, вивчення, узагальнення і поширення міжнародного досвіду, а також участь у здійсненні заходів щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС» [13].

В світлі задач окресленого поля діяльності, під час повоєнної розбудови України, слід посилити системний підхід до організації процесів відновлення і

збереження агроресурсного потенціалу України. Вбачається необхідним розробка стратегічного документа державного рівня щодо охорони ґрунтового покриву та збереження його органічної речовини на засадах зеленої економіки, який би відповідав передовим міжнародним зразкам. Цим самим може бути забезпечено посилення консолідованого підходу щодо активізації низьковуглецевого розвитку, зокрема і для землекористування та збереження природних екосистем.

Проголошуючи рішення щодо євроінтеграції і вступу до ЄС, Україна повинна більш чітко узгоджувати свою національну стратегію розвитку із європейськими вимогами з врахуванням взятих на себе міжнародних зобов'язань у контексті проблем зміни клімату та її протидії, цілей ЄЗК та Угоди про асоціацію Україна-ЄС, зокрема щодо торгівлі викидами парникових газів. Особливої уваги у цьому контексті потребують питання щодо удосконалення законодавчих аспектів з врегулювання проблеми відновлення і збереження агроресурсного потенціалу. Зокрема назріла потреба розробки і прийняття державної Стратегії охорони ґрунтів зі встановленими часовими межами її реалізації до 2030 року з перспективою впливу до 2050 року [14]. Очікується що зазначені законодавчі вдосконалення сприятимуть формуванню організаційно-економічних умов функціонування сектору товарного рослинництва, за яких підвищиться відповідальність за якість ґрунтового покриву.

Демонстрація екологічної ефективності землеохоронної діяльності забезпечується активізацією і підвищенням прозорості системи моніторингу якісних характеристик ґрунтового покриву з розробкою і систематизацією системи індикаторів, що є основою формування інформаційно-реєстраційної системи більш широкого масштабу. Цим самим буде забезпечено створення інфраструктурної основи запровадження і забезпечення ефективного функціонування внутрішнього вуглецевого ринку для сектору сільськогосподарського землекористування. Досягнення окреслених цілей потребують проведення наукових досліджень у напрямі удосконалення існуючої методологічної основи з оцінки змін запасів вуглецю у резервуарі мінеральних ґрунтів для врахування агрокліматичних умов України. До того ж, виконання міжнародних зобов'язань залишається ключовим пріоритетом державної політики.

Список літератури

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal. COM(2019) 640 final. (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf)
2. European Green Deal: Commission adopts new proposals to stop deforestation, innovate sustainable waste management and make soils healthy for people, nature and climate. 17 November 2021. Brussels (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5916)

3. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Stepping up Europe's 2030 climate ambition Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people, COM/2020/562 final (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0562>)

4. European Green Deal: Commission proposes transformation of EU economy and society to meet climate ambitions. 14 July 2021. Brussels (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3541)

5. New EU Forest Strategy for 2030, COM(2021) 572 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0572>)

6. A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe, COM(2020) 98 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN>)

7. Soil Strategy for 2030 Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate, COM/2021/699 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0699>)

8. Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Regulation (EU) 2018/842 on binding annual greenhouse gas emission reductions by Member States from 2021 to 2030 contributing to climate action to meet commitments under the Paris Agreement, COM/2021/555 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:555:FIN>)

9. EU soil strategy for 2030 (https://ec.europa.eu/environment/publications/eu-soil-strategy-2030_en)

10. EU Climate Adaptation Strategy, COM/2021/82 (https://vito.be/en/climate-services/climate-resilience-support?gclid=Cj0KCQjwnvOaBhDTARIsAJf8eVMHBAiU7nUyryTJgX6K59I10oPICAaPUml8OZdEMcqYzuoW6V_z68aAtFUEALw_wcB)

11. EU Biodiversity Strategy for 2030, COM(2020)380 (https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en).

12. Sustainable carbon cycles - Carbon farming. SWD(2021) 450 final (https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13066-Climate-change-restoring-sustainable-carbon-cycles_en)

13. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р., № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text>

14. **Бутрим О. В.** Теоретико-методологічні основи формування внутрішнього вуглецевого ринку в контексті збалансованого розвитку агросфери: монографія / за ред. О.І. Дребот – К.: ТОВ «ДІА», 2018. – 360 с.

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Куца Ольга Василівна

Здобувач ступеня магістра
Хмельницький національний університет

Остапчук Ольга Василівна

Кандидат економічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

Найбільшою проблемою сучасного виробництва є вироблення і реалізація нової політики розвитку на планетарному, національному, регіональному та локальному рівнях, збереження навколишнього середовища.

Глобалізація в сучасному світі чинить як позитивний, так і негативний вплив на людство. Засобом ліквідації негативного впливу є перехід на новий шлях розвитку на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, гармонійного існування всіх держав і націй світу як між собою, так і з природою. Перехід до нової якості економічного розвитку сприятиме виведенню України на новий рівень. Це пов'язано із залученням людського і природнього капіталу в інноваційну модель, визначення соціальних і екологічних стандартів, їх суровим дотриманням.

Теоретичні та практичні аспекти сталого розвитку вивчали науковці Лейзеровіч А. А., Кейтс Р. В., Перріс Т. М., Хулс Дж. М., Поліщук В. Г., М. А. Голубець та інші. Поряд з цим потребує уточнення поняття сталого розвитку та його впливу на економіку України в майбутньому.

З розвитком суспільства виробництво товарів стає все більш шкідливим для навколишнього середовища та людей. Програми сталого розвитку спрямовані на зменшення негативного впливу виробництва на навколишнє середовище та покращення рівня життя людей.

Саме поняття sustainable development має різне трактування, але в Україні найчастіше вживаним є саме сталий розвиток (таблиця 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «сталий розвиток»

Категорію «стійкий розвиток» можна відобразити як антикризовий, невпинний, стабільний процес, що має на меті підвищення економічної ефективності діяльності підприємства з одночасним зростанням рівня відповідальності перед партнерами та клієнтами, а також сформованими заходами щодо збереження довкілля та покращення якості життя нинішнього та майбутнього покоління.	Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес, інновацій, менеджмент проблеми та перспективи [1]
---	---

Сталим є такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби.	Прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундланд [2]
Сталий розвиток – це процес якісних змін, що передбачає збалансування інтересів людини, суспільства і держави в поточному і майбутньому періодах на засадах досягнення в динаміці економічної ефективності, фінансової стійкості, економічного зростання та розвитку екологічної і соціальної підсистеми суспільства та, як наслідок, макросистем вищого рівня, з урахуванням раціональних обмежень, що накладаються національною безпекою, і впливу чинників зовнішнього середовища.	А. П. Лелеченко [2]
Сталий розвиток — це, насамперед, економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля.	В. Трегобчук [3]
Сталий розвиток – є однією з утопій людства, яка, не маючи чітких критеріальних меж, як чергове «світле майбутнє», дозволяє нескінченно фантазувати про конкретні цільові орієнтації, шляхи та засоби наближення до кінцевої мети.	Л. Мельник [4]
Сталий розвиток – гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї цивілізації, в ході якого одночасно оптимально вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення.	Г. Дейлі [5]

Сталий розвиток переслідує свої цілі. Ціль в даній стратегії є довгостроковою і не має характерних кількісних показників, їх досягнення вимірюється в порівнянні, а от результати можуть бути викладені в кількісному вимірі. При складанні цілей ООН ставить цілі так, щоб вони підходили всім країнам, які є учасниками даної організації.

Цілі сталого розвитку для України є такими: 1) подолання бідності, 2) подолання голоду, 3) міцне здоров'я і благополуччя населення, 4) якісна освіта, 5) гендерна рівність, 6) чиста вода та належні санітарні умови, 7) доступна та чиста енергія, 8) гідна праця та економічне зростання, 9) промисловість інновацій та інфраструктура, 10) скорочення нерівності, 11) сталий розвиток міст

і громад, 12) відповідальне споживання та виробництво, 13) пом'якшення наслідків зміни клімату, 14) збереження морських систем, 15) збереження екосистеми суші, 16) мир та справедливість, 17) партнерство заради стійкого розвитку.

Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації цілей сталого розвитку (ЦСР). Кожну глобальну ціль було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку. Протягом 2016-го року в Україні було проведено низку національних (4) та регіональних (10) консультацій. За результатами консультацій можна зробити висновок, що національні цілі сталого розвитку слугуватимуть основою для інтеграції зусиль, спрямованих на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування [6].

На представленому рисунку 1 ми можемо побачити, що більшість складових цілей сталого розвитку мають позитивну динаміку, але потребують поштовху для більш сильних змін.

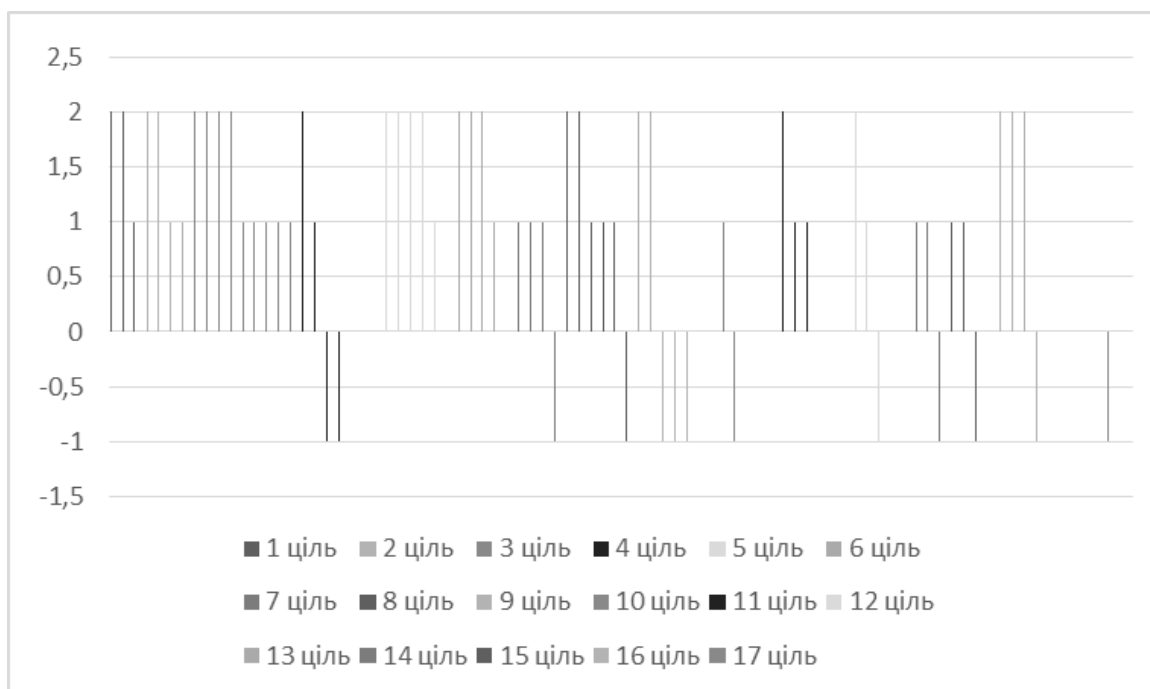

Рисунок 1 – Реалізація цілей сталого розвитку в Україні [7]

Аналізуючи динаміку виконання поставлених цілей можна констатувати, що управління сталим розвитком в Україні знаходиться на середньому рівні. На нашу думку це спричинено тим, що в теперішній час багато змін внесла пандемія, яка лютує і досі не даючи можливості підприємствам вдало ввести інструменти сталого розвитку

У старих і нових індустриальних регіонах України нині відбувається тотальна інтоксикація природи і населення. Гострою екологічною та соціально-економічною проблемою стали замулювання і зникнення малих річок, забруднення і зниження якості природних вод, руйнування і деградація водних

екосистем, зменшення рибопродуктивності, втрата рекреаційного потенціалу та естетичної цінності ландшафтів.

Нині у переважній більшості областей України погіршується водозабезпечення, а якість питної води продовжує залишатися досить низькою. Разом з тим водні ресурси використовуються дуже нераціонально, неекономно.

Головними причинами забруднення довкілля, насамперед атмосферного повітря, слід вважати ресурсо- та енергоємне, морально і фізично застаріле технологічне і природоохоронне обладнання, а в окремих випадках — відсутність очисних споруд та ефективного контролю за діяльністю екологонебезпечних підприємств, низьку технологічну дисципліну, гострий дефіцит коштів для забезпечення нормальної експлуатації очисного устаткування і споруд [3].

Проблеми, що виникають в процесі виробництва дали великий поштовх для того щоб наші підприємства орієнтувались на сталий розвиток.

Передумовами для переходу України на модель сталого розвитку такі:

- екологічно безпечне та ефективне функціонування економіки;
- раціональне використання природних ресурсів;
- діагностика демографічної ситуації;
- міжнародне співробітництво в сфері ефективного використання ресурсозабезпеченості.

Найголовніша проблема, яку повинна вирішити Україна, це застаріле обладнання, тому на підприємствах просто необхідно провести широкомасштабну реконструкцію та модернізацію всієї застарілої і відсталої матеріально-технічної бази суспільного виробництва з урахуванням ресурсно-екологічних вимог, факторів, критеріїв, стандартів та обмежень.

Чинниками, що впливають на трансформацію України є: моніторинг забруднень і джерел забруднень; системний моніторинг трансформації ландшафтів та агроландшафтів; оцінка негативних впливів на людину та екосистему відносно гранично допустимих та критичних рівнів можливого; оцінка екологічної, економічної, соціальної та естетичної шкоди; прогноз впливу антропогенних навантажень на біосферу; обґрунтування пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності; розробка ефективних та екологічнобезпечних техніко-технологічних рішень; визначення напрямів, способів і методів реструктуризації та модернізації екологонебезпечних виробництв і підприємств

Підбиваючи підсумки можна дійти висновку, що сталий розвиток, з одного боку, забезпечує загальний розвиток інфраструктури, організації влади як регіонах, так в Україні в цілому, з іншого, – сприяє зворотному зв'язку центру з регіонами. Інструментами реалізації сталого розвитку може служити індикативне і стратегічне планування і прогнозування, правильне застосування яких дозволяє забезпечити сталий розвиток, стимулюючи забезпечення гідної якості життя населення.

Тож ми можемо сказати, що для розвитку України нам просто необхідно впроваджувати в наше життя стратегію сталого розвитку. Вона достатньо

розроблена на науковому рівні. Потрібно на засадах державно-громадського партнерства сформувати її інституційне забезпечення. Суспільство має знайти в собі сили і налагодити такі стосунки з державою, щоб забезпечити реалізацію інноваційної моделі сталого розвитку України.

Список літератури

1. Лазоренко Т.В. Сталий розвиток як основа економічного зростання підприємства // Лазоренко Т.В. // II Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи» - 2021 - УДК 330.34 – С. 90-9
2. Лелеченко А. П. Зарубіжний досвід організації функціонування місцевого самоврядування: імплементація в Україні / А. П. Лелеченко. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2011. - № 3. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_3_8
3. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник Національної академії наук України. - 2002. - № 2. - С. 31-40. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2002_2_7.
4. Корнійчук Л. Сталий розвиток і глобальна місія України / Л. Корнійчук, В. Шевчук // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 4–13.
5. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник соціального залучення (в контексті цілей стратегії "Europe-2020") / Н. А. Супрун // Український соціум. – 2013. – №2. – С. 163-176.
6. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні – [Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
7. Державна служба статистики України / Статистична інформація / Цілі сталого розвитку – [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ВИБОРУ ТА ОЦІНКИ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ

Кучерук Оксана Ярославівна,

к.п.н., доцент, доцент кафедри
телекомунікацій, медійних та інтелектуальних технологій
Хмельницький національний університет

Кучерук Ростислав Ігорович,

магістр економіки

Процес вибору та оцінки постачальників є одним із найважливіших аспектів роботи підприємства. У минулому багато підприємств використовували стандартизовані правила при виборі постачальників, і відсутність ретельної оцінки призводила до багатьох помилок у прийнятті рішень. Згодом було помічено, що вибір відповідних постачальників має важливий вплив на роботу всього підприємства, оскільки будь-яка помилка в процесі вибору може негативно вплинути на стабільність підприємства в сучасному бурхливому конкурентному середовищі з невеликою толерантністю до помилок. Тому, процес вибору та оцінки постачальників залишається актуальною проблемою досліджень і нині.

У 1990-х роках de Boer запропонував модель для представлення проблеми вибору постачальника, що вплинуло на багато досліджень з того часу. Згідно з моделлю de Boer процес вибору постачальника включає в себе: визначення проблеми, формулювання критеріїв, оцінка постачальника та вибір постачальника(ів) [1; 2].

Проте, з часом науковці зауважили, що для вирішення проблем вибору постачальника, виявляється, що проста оцінка постачальників і обмеження методології лише зважуванням критеріїв більше не задовольняє потреби сучасних виробників. Так Amin Mahmoudi та Saad Ahmed Javed [1] зазначають, що у реальному середовищі, де прийняття рішень часто приймається групою осіб, оцінки постачальника недостатньо, щоб гарантувати надійність системи вибору постачальника. Рішення прийняте ненадійними або некваліфікованими оцінювачами можуть бути поставлені під сумнів на наступному етапі, що спричинить конфлікти між зацікавленими сторонами. Інші науковці, зокрема Vali O. з колегами [3], також підкреслюють важливість урахування ваги осіб, які приймають рішення, для вирішення проблем вибору постачальника.

Крім того, оцінка постачальника може виявитись марною, якщо критерії, за якими оцінювали постачальників, були відібрані некваліфіковано та є недостатньо надійними для отримання високоякісних рішень [4]. Повинна бути певна міра впевненості чи довіри, яка демонструє, що вибраний набір критеріїв є до певної міри надійним для отримання надійних результатів. Останнім часом дослідники стали більше звертати увагу цьому питанню. Зокрема, це питання розглядалось в роботах [1, 5].

Таким чином, в епоху складних проблем прийняття рішень не можна покладатися на чотирьох етапну систему вибору постачальника de Boer, не модифікувавши її відповідно до сучасних потреб. Тому з часом модель de Boer була доповнена більшою кількістю етапів. Lopes A. з колегами пропонують всі етапи об'єднати в три групи рішень (рис.1) [2].

На етапі попереднього аналізу визначається суть проблеми, обираються критерії та розробляються показники, а також створюється список потенційних постачальників. Наступний блок рішень «Оцінка постачальника» – це початкова перевірка. На цьому етапі підприємство розглядає лише основні критерії та скорочує кількість потенційних постачальників. Потім надсилаються запити пропозицій цим постачальникам, щоб отримати більше інформації про них. Ця інформація дозволяє використовувати більше критеріїв і організувати їх ієрархічно. Тип і кількість критеріїв залежать від етапу процесу вибору постачальника. По-перше, початковий набір постачальників оцінюється за обмеженою кількістю основних критеріїв; потім кількість постачальників звужується, а аналіз посилюється з використанням більшої кількості критеріїв [2]. Третій блок рішень передбачає остаточну оцінку постачальників, вибір одного або декількох постачальників та підписання угоди про співпрацю.

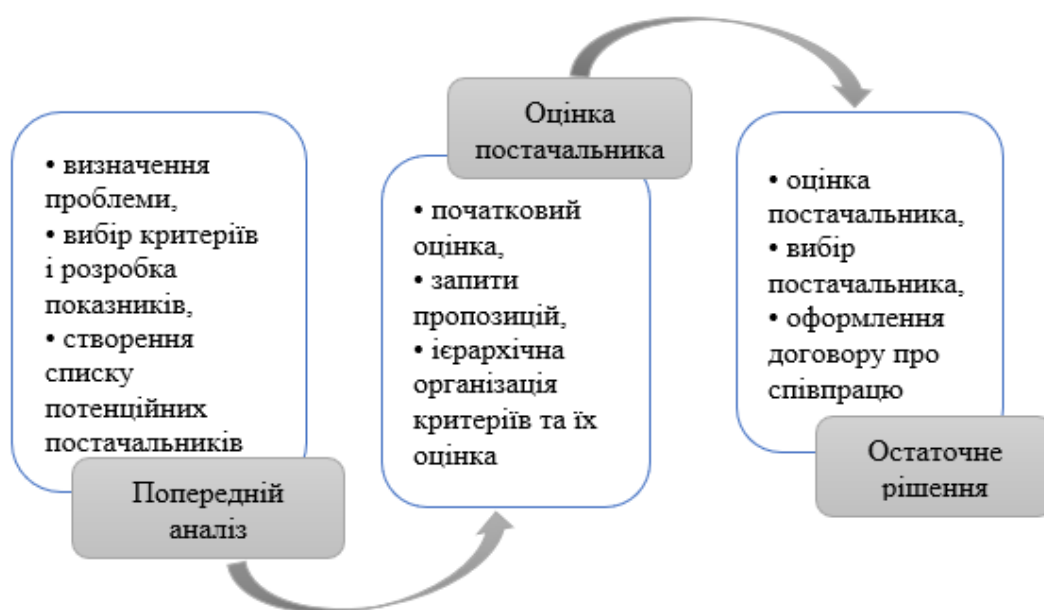

Рис. 1. Процес оцінки та вибору постачальників [2]

Рішення щодо вибору постачальника впливають на різні функціональні сфери від закупівлі сировини та компонентів до виробництва та доставки кінцевої продукції. Вибір відповідних постачальників значно знизить витрати на закупівлю матеріалів і покращить конкурентні умови. Тому відповідна методологія для вибору постачальників стає все більш важливою потребою для стійкості та надійності ланцюгів поставок.

Список літератури

1. Amin Mahmoudi, Saad Ahmed Javed (2022) Probabilistic Approach to Multi-Stage Supplier Evaluation: Confidence Level Measurement in Ordinal Priority Approach. Group Decision and Negotiation. <https://www.researchgate.net/publication/356607829>
2. Lopes A.P., Rodriguez-Lopez N. (2021) A Decision Support Tool for Supplier Evaluation and Selection. Sustainability: №13. <https://doi.org/10.3390/su132212387>
3. Bali O, Kose E, Gumus S (2013) Green supplier selection based on IFS and GRA. Grey Syst 3(2):158-176. <https://doi.org/10.1108/gs-04-2013-0007>
4. Fu X (2020) Digital transformation of global value chains and sustainable post-pandemic recovery. Transnatl Corp 27(2): 157–166. <https://doi.org/10.18356/d30d9088-en>
5. Zha Q, Liang H, Kou G, Dong Y, Yu S (2019) A Feedback mechanism with bounded confidence- based optimization approach for consensus reaching in multiple attribute large-scale group decision-making. IEEE Trans Comput Soc Syst 6(5):994–1006. <https://doi.org/10.1109/TCSS.2019.2938258>

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мисник Олександр Петрович,
аспірант кафедри глобальної економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави. Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно – подальшого удосконалення аграрної політики. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що з одного боку може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Із вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 року для аграрного сектору, як і для всієї країни постали нові більш складні виклики. За даними Київської школи економіки, тільки за перші три місяці війни загальні збитки аграрного сектору становлять понад 4,3 мільярдів доларів, що складає приблизно 15% капіталу країни [1]. Непрямі витрати у сільському господарстві через стрімку інфляцію, зменшення виробництва, підвищення цін на виробничі фактори та блокування портів сягнули позначки 23,3 мільярдів доларів [2].

Незважаючи на тяжкі випробування, що випали на долю української держави та її економіки, аграрний сектор намагається не просто вижити, але і розвиватися. Зусиллями вітчизняних науковців, аналітиків та фахівців-практиків, разом із зарубіжними партнерами проводяться дослідження економічного розвитку національної економіки, а саме галузі АПК та можливості її інтеграції з регіонами Європейського Союзу (ЄС) в умовах воєнного стану.

Суттєве значення має аналіз динаміки змін експорту зернових культур (Рис.1). [3].

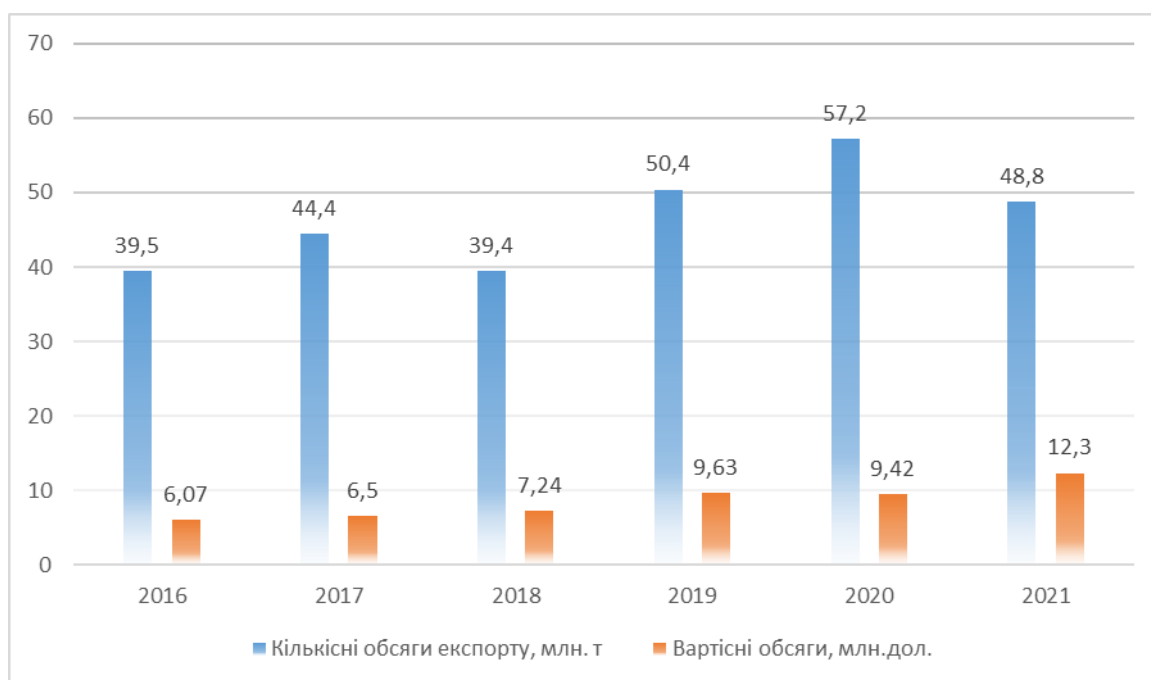

Рис.1 Експорт зернових у 2015-2021 маркетингових роках, млн.тон/дол

Здавалося б, постійне, а в останні кілька років навіть суттєве зростання обсягів експорту зернових культур має позитивне значення як для аграрного сектору, так і для економіки країни загалом. Утім, зазначене зростання не завжди залежить від позитивних тенденцій в аграрному секторі економіки та, на жаль, має досить помірний вплив як на розвиток інших галузей АПК, та доволі стриманий мультиплікаційний ефект загалом для економіки.

У 2021 році частка агропродовольчої продукції в загальному експорті України зменшилася з 45% у 2020 році до 41%, зберігши лідерство в його товарній структурі. За підсумками року зафіксовано найбільший в історії України експорт пшениці – 20071 тис. тонн, м'яса птиці – 459 тис. тонн, заморожених ягід та інших фруктів – 76 тис. тонн, макаронних виробів – 38 тис. тонн. За даними Державної митної служби України, у 2021 році Україна експортувала агропродовольства на суму 27,9 млрд доларів, що майже на 25% більше попереднього 2020 рекордного року в 22,4 млрд доларів. Понад 70% врожаю зернових та олійних експортуються у вигляді сировини для економіки інших країн. У такий спосіб наш національний виробник розвиває (дотує) економіку інших країн та покращує життєві блага іноземного суспільства, а не українського [4].

До військової російської агресії сільське господарство України характеризувалося деформованою аграрною структурою, що включає:

1) індивідуальний сектор, орієнтований на традиційні товари і внутрішній споживчий ринок, забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки;

2) корпоративний сектор, до складу якого входять агрохолдинги й великі сільськогосподарські підприємства зі значною часткою іноземного капіталу, орієнтованого на постійне розширення монокультуризації та експорту.

В умовах воєнних дій першочерговим завданням українського аграрного сектора стало надійне забезпечення населення сільськогосподарською продукцією та продовольством – і тут фермери й особисті селянські

господарства продемонстрували свою ключову роль у збереженні та розвитку локальних ринків і ланцюгів постачань продовольства. Отже, на практиці було продемонстровано висновок класичної агроекономічної теорії: головною підвалиною стійкості дрібного сільського господарства є не економічні переваги його над великим господарством, а та поважна обставина, що велике господарство провадиться як капіталістичне підприємство заради прибутку і ренти, а дрібне – для забезпечення існування самого виробника. Селянин-фермер не припинить вести господарство навіть тоді, коли воно не дає йому нічого, крім пересічної заробітної платні. Через це дрібне сільське господарство може існувати й розвиватися за значно меншого доходу, ніж велике капіталістичне.

З метою розв'язання актуальних проблем розвитку сільських територій, необхідно забезпечити всебічну підтримку фермерства та малих і середніх сільгоспвиробників. Для цього необхідно вирішити ряд першочергових завдань, а саме:

а) забезпечити доступу агровиробників та переробників до ринків збуту, через стимулювання впровадження і функціонування систем управління якістю, безпечністю виробництва продуктів харчування, екологічного управління, а також проведення ярмаркових заходів та підтримка участі у міжнародних заходах місцевих виробників з метою розширення ринків реалізації агропродукції;

б) підтримка розвитку фермерства та малих сільгосподарських виробників, а саме:

- інформаційно-консультаційна підтримка фермерських господарств;
- підтримка молодих фермерів та сімейних фермерських господарств, популяризація використання успішних практик розвитку фермерства;
- залучення наукового потенціалу для інформаційної та організаційної підтримки фермерства;

- фінансова підтримка розвитку фермерських господарств;

в) розбудова системи сільськогосподарського дорадництва через:

- інформування населення щодо переваг сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

- надання консультативних, дорадчих та інших послуг, що мають сприяти створенню та забезпеченню діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

- активізація діяльності територіальних громад у напрямку створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Для підтримки агробізнесу урядом було здійснено низку заходів: мінімізація бюрократичних процедур для агробізнесу, дозвіл використання сільськогосподарської техніки без реєстрації, спрощення імпорту посівних матеріалів, введення нульової ставки акцизного податку та зниження розміру ПДВ до 7% на пальне. Також урядом введено окремі держпрограми: доступні кредити 5–7–9%, грантова підтримка для переробних підприємств, для розвитку садівництва, а також на створення теплиць. Також уряд пропонує альтернативні логістичні мережі для експорту, через блокаду портів. Введено податкові

канікули, якими передбачено зміни щодо сплати за землю державної та комунальної форм власності в період дії воєнного стану [5]..

Враховуючи ступінь руйнації аграрної галузі України, відновлення буде складним економічним, соціальним і демографічним процесом. Тому процес дослідження національної аграрної економіки повинен проводитися із застосуванням діалектичного підходу до вивчення нинішнього воєнного стану. Експерти наводять рекомендації, що підвищують потенційні можливості застосування економічних інструментів у контексті підтримки АПК. Так, вагомого значення для успішної повоєнної модернізації України сьогодні також набуває формування ефективних механізмів управлінських взаємодій між органами влади різних рівнів, зокрема між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. В першу чергу це стосується міжбюджетних відносин, та розширення повноважень органів місцевого самоврядування.

Багато науковці та експертів для подолання найбільш значущих проблем аграрного сектору України, в умовах війни та в післявоєнний період пропонують здійснити наступне:

- зменшити бюрократичні бар'єри для розвитку аграрних підприємств;
- підвищити якість безпечності продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів, включаючи розробку заходів для підвищення якості продукції громадян;
- залучити висококваліфікований персонал в аграрний сектор: менеджерів, IT спеціалістів, науковців та вузькопрофільних аграрних спеціалістів;
- адаптація виробництва аграрного сектору України до вимог Європейського Союзу;
- підтримка малого фермерства, сприяння роздрібним торговцям до внутрішньої заготівлі фруктів та овочів;
- технологічний розвиток та діджиталізація аграрного сектору;
- сприяти розвитку переробки в агросекторі згідно з принципами Green Deal;
- створити умови для переходу аграрного сектору до сталого виробництва.

Список літератури:

1) KSE Агроцентр. (2022). The total losses from the war in Ukraine's agriculture reached \$ 4.3 billion USA. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr>.

2) KSE Агроцентр (2022). Indirect losses in agriculture are estimated at \$ 23.3 billion USA. URL: <https://ukranews.com/en/news/864573-indirect-agriculture-losses-from-war-estimated-at-usd-23-3-billion-agrarianministry>.

3) Аналітичний портал «Словом і ділом» (2021) https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/13/128443/eksport-zernovyx_ru_large.png.

4) Official Website of the International Trade Administration. Ukraine – Country Commercial Guide. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/ukraine-agricultural-machinery>.

5) КМУ Урядовий портал. План відновлення України: освіта та наука, як фундамент розвитку людського потенціалу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/plan-vidnovlennia-ukrainy-osvita-ta-nauka-iaak-fundamentrozvytku-liudskoho-potentsialu>.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МЕВ

Пазиніч Ольга Валентинівна

кандидат економічних наук, доцент
Таврійський Національний університет імені В.І.Вернадського

Вишемірська Ярослава Сергіївна

старший викладач
Таврійський Національний університет імені В.І.Вернадського

Сучасний стан розвитку міжнародних економічних відносин оцінюється множинністю характерних рис, які ідентифікують їх на окремому етапі розвитку та диференціюють у порівнянні з попередніми станами. Саме серед цих характерних рис провідне місце посідає технологічна глобалізація. Дефініційне значення глобалізації трактується досить багатоваріантно, але в широкому розумінні має сенс всеохоплення процесів у планетарному масштабі залежно від об'єкту дослідження. У царині технологічної глобалізації, де об'єктом є науково – технічний прогрес в цілому та технології як його продукт, на наш погляд, існує доцільність окремого дослідження.

Якщо розглядати технологічну глобалізацію як можливість інтеграції будь – яких процесів у будь – яких сферах діяльності людства у єдиному віртуальному середовищі, то стосовно міжнародних економічних відносин (МЄВ) її можна описати наступними характерними рисами:

можливість здійснювати усі форми МЄВ без фізичного переміщення через кордони держав;

можливість вести міжнародну економічну діяльність у режимі реального часу;

можливість використовуючи телекомунікації реалізувати відносини на усіх ринках товарів, капіталів, робочої сили, інформації.

Вважаємо, що технологічна глобалізація є однією з основних детермінант економічної глобалізації. Спираючись на дослідження А. С. Філіпенка, зазначимо, що існують два підходи до історії становлення економічної глобалізації. Перший підхід передбачає, що «глобалізація розпочалася ще до періоду Великих географічних відкриттів як в'ялоплинна глобалізація, коли економічні зв'язки між державами мали спорадичний, дискретний характер, залишаючись у рамках окремих локальних ареалів і територій» [1,с.364]. Отже, доцільно вважати істинним припущення, що економічна глобалізація проходила етапи до кінцевого формування маючи об'єктивні підвалини для їх зміни, які, на наш погляд, і формувала технологічна глобалізація.

Перші технологічні прориви, звичайно, здаються сьогодні не такими значущими на фоні актуальних передових досягнень прикладної науки. Проте, саме досягнення суднобудування та навігаційної науки дало змогу підкорити океан, відкрити нові землі, надати поштовх розвитку міжконтинентальної

міжнародної торгівлі і відіграти важливу роль у переході економічної глобалізації на нову стадію повільно прогресуючої глобалізації.

Непересічне значення для розвитку МЄВ часів біструктурної глобалізації мав розвиток транспортної інфраструктури. Формування міжнародних логістичних центрів не лише у морських портах, як це було у середньовіччі, дало змогу міжнародним економічним відносинам, зокрема міжнародній торгівлі, охоплювати інтенсивніше території, які не мали виходу до моря. Зрештою, поява авіаційного транспорту дало змогу переміщуватись по планеті швидко і глобалізувати відносини між країнами більш глибоко та інтенсивно.

Наразі розвивається органічний тип економічної глобалізації в умовах єдиного світового простору. Вважаємо, що каталізатором даного процесу стали телекомунікаційні технології, формування та розвиток яких надали сучасного характеру технологічній глобалізації. Будучи покликаними передавати та обробляти інформацію з використанням електронних, електромагнітних, мережових комп'ютерних та інформаційних технологій, телекомунікації стали не лише незамінним інструментом у комунікаційній системі МЄВ, а й однією з найприбутковіших галузей світового господарства. Саме сучасні телекомунікації і надали ті визначальні риси міжнародним економічним відносинам, які ідентифікуються як технологічна глобалізація у МЄВ.

Одне з чільних місць у телекомунікаційних технологіях стосовно їх впливу на МЄВ посідає система SWIFT, яке являє собою міжнародну міжбанківську систему передавання інформації та здійснення платежів. Саме утворення системи SWIFT революційно вплинуло на інтенсифікацію глобалізаційних процесів у МЄВ, оскільки здійснення транскордонних платежів у міжнародних економічних відносинах є основою їх існування. Технології Telex, що існували на момент створення SWIFT, не могли швидко та ефективно забезпечити транскордонні транзакції. Тому 239 банків з 15 країн в середині 70-х років 20 століття утворили кооперативну спільноту - Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій зі штаб-квартирою в Бельгії.

Основними компонентами оригінальних сервісів SWIFT стали «платформа обміну повідомленнями, комп'ютерна система перевірки і маршрутизації повідомлень, а також набір стандартів повідомлень. Стандарти були розроблені, щоб забезпечити загальне розуміння даних через лінгвістичні та системні кордони та дозволити безперебійну автоматизовану передачу, отримання та обробку комунікацій, якими обмінюються користувачі» [2]. Сьогодні SWIFT, охоплюючи більше 200 країн та територій, є глобальною фінансовою інфраструктурою, без якої практично неможливо повноцінно брати участь у будь – яких формах МЄВ.

Технологічна глобалізація сучасності підсилює свій вплив на міжнародні економічні відносини. Так, розширення можливостей логістики міжнародних компаній за допомогою дронів, які доставляють товари у найвіддаленіші райони малодоступних місць має потенціал залучення у міжнародні економічні відносини територій, які сьогодні взагалі є недоступними і ведуть «закритий» спосіб життя. Таким чином, можна «стерти» з глобалізаційної мапи «білі плями»

і розповсюдити ділову активність буквально на всю поверхню земної кулі. Підсилять цей ефект і літаючі автомобілі, які стають реальністю. На ринку з'явився літаючий автомобіль Pioneer PAL-V Liberty. Транспортний засіб, здатний підніматися в висоту на 4 км і розвивати швидкість в повітрі до 321 км /ч.[3]

Вищезазначені приклади технологічних досягнень не єдині, які матимуть вплив на МEB майбутнього. Зв'язок між економічною та технологічною глобалізацією буде мати місце, на наш погляд, завжди. До прикладу, такі технології, як 5G та 6G, розвиток штучного інтелекту, високотехнологічна аналітика великих масивів даних, блокчейн, розподілені книги, хмарні та граничні обчислення, голосові інтерфейси, автономні транспортні засоби, розвиток цифрових платформ, квантові обчислення зможуть революційно підвищити ефективність аналізу, контролю, прийняття управлінських рішень, розробки стратегій та реальної їх імплементації і багатьох інших бізнес – процесів у міжнародному масштабі.

Отже, на наш погляд, історія становлення технологічної глобалізації дуже тісно корелюється з історією економічної глобалізації і саме цей висновок дозволяє стверджувати, що у майбутньому цей зв'язок матиме ще більш інтенсивний прояв.

Список літератури

1. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підручник для студ. екон. спец, вищих навч. закл / А.С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2008. – 408 с.
2. Історія SWIFT. URL: <https://www.swift.com/about-us/history>;
3. ТОП – 10 технологій майбутнього, які підкорили світ. URL: <https://ilounge.ua/ua/review/tehnologii-buduschego-dostupnye-segodnya>.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ІНФЛЯЦІЇ В УКРАЇНІ

Паламарчук Анна Ігорівна

здобувачка вищої освіти
факультету управління та економіки
спеціальності Менеджмент

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Крушинська А. В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

Інфляція — це тривале і швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в обороті [1, с. 60]. Протягом 1991-2022 рр. часто спостерігалися значні сплески інфляції в Україні. Проблема розвитку інфляції в Україні є дуже актуальною і в теперішній час, внаслідок її швидкого зростання. Отже, необхідним є розгляд особливостей перебігу інфляції та етапів її розвитку, розпочинаючи від моменту проголошення незалежності України й до сьогодні. У 1991 р. індекс інфляції становив 390%. Далі у 1992—1993 рр. інфляція в Україні досягла гіпервисокого рівня (2100,0% та 10256,0% відповідно) — це найбільш вражаюча особливість інфляційного процесу в Україні. За мирних умов жодна з країн не зазнавала такого високого рівня інфляції. Деякі вчені виокремлюють такі особливості інфляційного процесу:

– те, що форсоване нарощування маси грошей та пов'язане з ним ще більше зростання рівня цін не тільки не сприяли економічному зростанню, а навпаки, поглиблювали економічний спад та зростання безробіття;

– достатньо успішне стримування інфляції в 1996 р. до прийнятного навіть з точки зору розвинених країн рівня (10,1% в 1997 р., 20% в 1998 р.) не принесло довгоочікуваного пожвавлення виробництва, яке продовжувало падати (- 10,0% у 1996 році; -3,0% у 1997 році). З огляду на ці обставини наша практика явно не відповідала канонам монетаристського трактування інфляційного процесу, що дало підстави деяким економістам стверджувати, що монетаристська концепція в Україні не виправдалася, а жорстка монетарна політика НБУ не спрацювала [2].

Аналізуючи вплив НБУ на рівень інфляції, слід виділити такий інструмент, як ключова процентна ставка (для НБУ це облікова ставка), за допомогою якого центральні банки впливають на рівень інфляції. Зазвичай центральні банки регулярно на визначену дату ухвалюють рішення щодо розміру ключової ставки (залишити без змін, підвищити або знизити). Рішення про облікову ставку приймається Правлінням Національного банку України згідно з попередньо оприлюдненим графіком та оголошується на прес-брифінгу. Таких засідань зазвичай проводиться вісім на рік. Процес впливу ключової процентної ставки

на інфляцію називається трансмісійним механізмом монетарної політики. Важливо також враховувати, що монетарна трансмісія займає певний час, тому центральні банки намагаються діяти завчасно, виходячи зі своїх макроекономічних прогнозів. В Україні зміна облікової ставки НБУ найбільше впливає на інфляцію через 9-18 місяців.

Якщо розглядати індекс інфляції з 2001 р. по 2022 р. маємо такі показники: у 2002 р. – 99,4%; у 2008 – 122,3%; у 2010 р. – 109,1%; у 2012 р. – 99,8%; у 2014 р. – 124,9%; у 2015 р. – 143,30%; у 2019 р. – 104,10% [3].

За останні півроку, як свідчать дослідження [4], стрімко зростає рівень інфляції, що на пряму пов'язано з повномасштабними бойовими діями на території України. За прогнозом НБУ інфляція перевищить 30% цього року, але у 2023–24 рр. сповільниться, хоча і залишатиметься вище цілі НБУ в 5%. Економіка скоротиться на третину у 2022 році та лише частково нівелює втрати у 2023–2024 роках. Ураховуючи значні втрати виробничого та людського потенціалу, а також нижчі, але усе ще актуальні безпекові ризики, темпи відновлення економіки у 2023–2024 роках становитимуть близько 5–6% на рік. Утримання облікової ставки на рівні 25% сприятиме більшій привабливості гривневих активів і разом з фіксацією обмінного курсу на новому рівні – збалансуванню валютного ринку, що в комплексі зміцнить стійкість економіки. Ключовими ризиками для реалізації базового сценарію прогнозу є: триваліший термін визвольної війни проти російських загарбників, недостатність заходів економічної політики для макрофінансової стабілізації.

Річний рівень інфляції в Україні прискорився до 24,6 відсотка у вересні 2022 року з 23,8 відсотка в попередньому місяці, що є найвищим показником з лютого 2016 року та перевищує оцінку центрального банку в 24,4 відсотка. Швидше подорожчали продукти харчування та безалкогольні напої (31,7% проти 30,7% у серпні), транспорт (41,1% проти 40,4%), предмети домашнього вжитку та меблі (24,4% проти 21,6%), а також ресторани та готелі (19,2% проти 17,2%). У місячному вимірі споживчі ціни зросли на 1,9 відсотка після зростання на 1,1 відсотка в серпні [5].

Отже, з усього сказаного вище можна зробити висновок, що майже весь час в період з 1991 р. по 2022 р. в Україні спостерігалася інфляція різних рівнів, але були і роки, коли інфляція не розвивалася – це 2002 р. та 2012 р. Найбільшого рівня інфляція досягла в період 1992-1993 рр., що було пов'язано з відсутністю реформ після проголошення незалежності України, з високим дефіцитом бюджету, з активним «вливанням» грошової маси в умовах занепадаючої економіки. Сплески інфляції після девальвації в 1998, 2008 і 2014 роках були пов'язані з тим, що українська економіка була занадто вразливою в міжнародній економічній системі. Інфляція у 2022 р. пов'язана на пряму з війною в країні, важким економічним становищем. Тобто, нам потрібно врешті-решт вжити справді дієвих заходів для поступового вдалого зниження інфляції, а в подальшому повністю зупинити цей процес, заради успішного розвитку економіки нашої країни.

Список літератури :

1. Голюк В. Я. Фінанси, гроші та кредит: навч. посіб. Київ : КІІ, 2017. 340 с.
2. М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко / за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2011. 589 с.
3. Індекс інфляції з 2000 по 2022 рр. URL: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/inflation_index
4. Інфляційний звіт на липень 2022 року. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=11.06.2020&period=daily>
5. Зміни споживчих цін на товари та послуги. *Державна служба статистики України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2022)

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Рекунова Юлія

студентка
ВСП «МФК ДВНЗ «ПДТУ»

Горячова Наталія,

Ph.D., викладач
ВСП «МФК ДВНЗ «ПДТУ»

В даний час в Україні особливо важливе значення набуває інвестиційна діяльність підприємств, без якої неможливе прогресивне зрушення, підвищення конкурентоспроможності, а також економічний розвиток країни. За останні роки, якщо проаналізувати перевезення вантажу в Україні, то автотранспорт займає перше місце. Така ситуація скалась тому, що АТ «Укразалізниця» постійно підвищує тарифи на перевезення, а також потрібно враховувати той факт, що майже 90 % вантажних вагонів потребують зміни. Морський транспорт також поступається в зв'язку із будівництвом керченського мосту. Авіаперевезення не завжди є афективними та економічно вигідними, а от автоперевезення займають перше місце по мобільності і цінам. Особливо помітним стало, що автоперевезення займають перше місце в країні після 2014 р. і продовжують набирати оберти.

Теоретичними та практичними дослідженнями інвестиційної стратегії займались науковці, як зарубіжні так і українські, такі, як: М.Альберт, І.Д.Анікіна, Н.І.Богомоллова, М.Д.Джонк, П.Массе, Г.Мінцберг, А.А.Пересада, Н.Ф.Самсонов, Д.М.Черваньов, В.П.Яновська та інші.

Безперечно вище перераховані дослідники внесли вагомий внесок у розвиток інвестиційної стратегії підприємств, але деякі моменти враховуючи особливості галузі залишаються недослідженими.

Процес формування інвестиційної стратегії автотранспортного підприємства має багаторівневу структуру. Формування інвестиційної стратегії автотранспортного підприємства здійснюється в кілька етапів: визначення стратегічної мети діяльності підприємства; вибір стратегічних цілей, оцінка внутрішнього і зовнішнього середовища; оцінювання впливу факторів макро- і мікросередовища на діяльність підприємства; оцінювання поточної економічної, технічної і технологічної позиції підприємства; визначення його інвестиційної політики; розробки інвестиційної стратегії підприємства; реалізація інвестиційної стратегії та оцінка прийнятих інвестиційних рішень [1]

При цьому важливим кроком щодо визначення інвестиційної стратегії підприємства є проведення ретроспективного аналізу, який передбачає оцінку попередньої інвестиційної діяльності, виявлення факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що як позитивно, так і негативно вплинули на її

результативність. На даному етапі оцінюється стратегічний інвестиційний рівень автотранспортного підприємства: - рівень інвестиційної активності, його відповідність поточним та перспективним вимогам розвитку; - наявність цілісної загальної стратегічної концепції розвитку, рівня стратегічного мислення власників, керівників, інвестиційного менеджменту; - відповідність структури управління інвестиціями завданням розвитку бізнесу; - ефективність систем аналізу, планування і контролю, що діють на автотранспортному підприємстві; - рівень знань про стан і майбутню динаміку факторів, що визначають успіх реалізації стратегії.

Пропонуємо розглянути оцінку зовнішнього інвестиційного середовища, що виявить фактори, які вплинуть на результати та інвестиційну діяльність за межами автотранспортного підприємства (рис. 1.):

- оцінка кон'юнктури інвестиційного ринку (вартість, пропозиція перевезень);
- оцінка стратегічної поведінки конкурентів (інвестування в наукові розробки, обсяг інвестицій, освоєння ринків перевезення вантажу) [2].

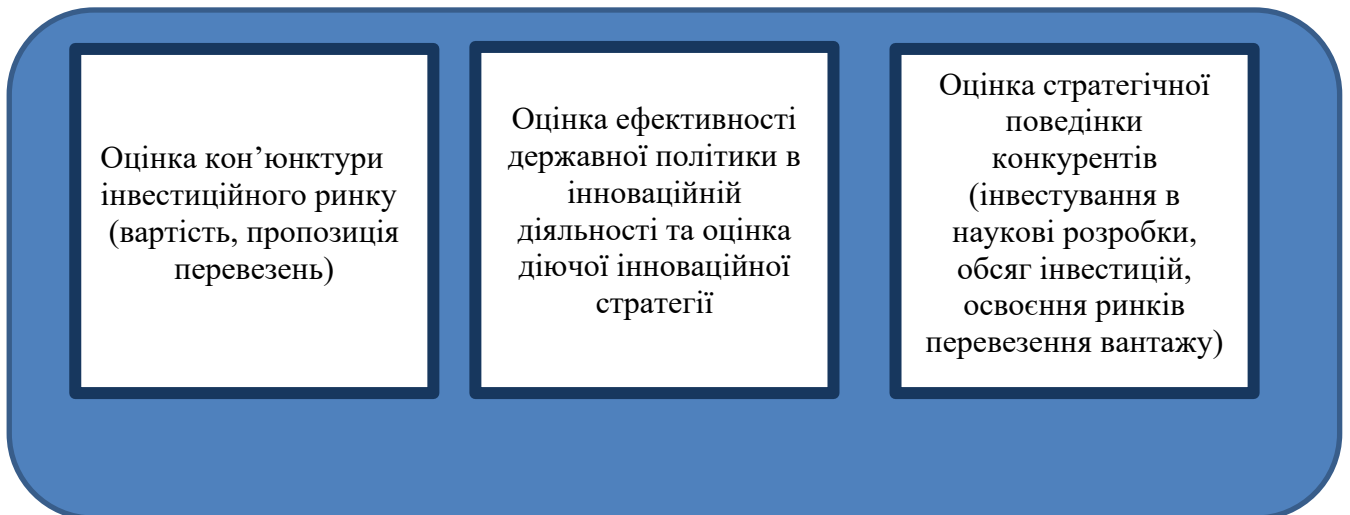

Рисунок 1. Напрямки зовнішнього інвестиційного середовища автотранспортних підприємств [2].

Висновок: Підводячи підсумок можна сказати, що формування інвестиційної стратегії на автотранспортних підприємствах являється доволі складним процесом, що на основі наукового обґрунтування дає змогу активізувати інвестиційний процес та систематизувати її управління дій в інвестиційній діяльності автопідприємства. Ефективність інвестиційної стратегії базується на прогнозуванні інвестиційного клімату й інвестиційної привабливості бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Гайдай Г.Г. Механізм формування інвестиційної стратегії АТП в умовах ринкової економіки. Управління проектами, системний аналіз і логістика. Науковий журнал. №13. К., 2014. С 261-271.

2. Гайдай Г.Г. Особливості застосування статистичного імітаційного моделювання при оцінці ефективності інвестиційних проектів автотранспортних підприємств. Управління проектами, системний аналіз і логістика. Науковий журнал. №14 .К., 2014. С18-27.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Соболева Ганна Григорівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та маркетингу
Харківський національний університет міського господарства
ім. О.М. Бекетова

Аналіз та оцінка інвестиційної привабливості підприємства, з одного боку є основою для розробки його інвестиційної політики, а з іншого – дозволяє виявити недоліки у функціонуванні підприємства та передбачити кроки щодо видалити їх. та покращити здатність залучати інвестиційні кошти. Це надає інвесторам додаткову інформацію про їхнє рішення інвестувати в діяльність компанії.

Приймаючи рішення про вкладення капіталу в той чи інший інструмент інвестування, інвестор комплексно враховує привабливість інвестиції, враховуючи гарантію високої привабливості на всіх етапах процесу прийняття інвестиційного рішення. Всі рівні інвестиційної привабливості взаємопов'язані. Слід зазначити, що методологічні дослідження інвестиційної привабливості мають ґрунтуватися насамперед на логіці інвестиційного рішення щодо розміщення коштів там, де є найбільш сприятливі умови для інвестування.

Для оцінки привабливості компаній інвестори використовують наступні фактор:

- стабільність попиту;
- потенціал зростання компанії;
- збільшення або зниження прибутковості компанії через дії конкурентів і драйверів;
- серйозність проблем, які можуть виникнути у компанії;
- посилити чи послабити вплив конкурентних сил;
- позитивний і негативний вплив рушійних сил на компанію;
- ступінь ризику та невизначеності рушійних сил.

Комплексна оцінка інвестиційної привабливості підприємства повинна включати абсолютний і порівняльний методи визначення привабливості підприємства як інвестиційної цілі.

Усі розроблені у вітчизняній та міжнародній практиці методи оцінки інвестиційної привабливості щодо джерела інформації про результати можна умовно поділити на три великі групи:

- 1) методи, засновані на різних експертних думках;
- 2) методи на основі статистичної інформації;
- 3) комбіновані методи на основі експертно-статистичних розрахунків.

Одним із головних показників аналізу інвестиційної привабливості є прибуток, який є основним джерелом створення фінансів і накопичення капіталу. Виграш зміцнює фінансово-ринкову позицію суб'єкта господарювання, а також є механізмом захисту від можливості банкрутства. Цей показник відіграє

відносно важливу роль в аналізі функціонування підприємства, зокрема в аналізі інвестиційної привабливості. Інвестори прагнуть працювати на внутрішньому ринку переважно в тих секторах, де зосереджені найменші ризики та гарантовані прибутки. Основною метою інвестування є збільшення активів інвестора. однак, У сучасній економічній літературі досі немає однозначної думки щодо визначення та аналізу цього показника. Це, зокрема, стосується специфіки структури прибутку підприємства, оскільки його прибуток є консолідованим. У теорії та практиці фінансового аналізу використовуються різні показники рентабельності капіталу, що відрізняються за призначенням, способом розрахунку та інтерпретацією: рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність оборотного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність власного капіталу. . власний основний капітал, рентабельність оборотних коштів тощо.

Тому основною метою підвищення інвестиційної привабливості підприємства є створення оптимальних умов для інвестування фінансових та інших ресурсів, що забезпечують збільшення інвестиційного доходу та розвиток підприємницької діяльності. Зі сказаного видно, що в даний час існує багато комплексних методів оцінки інвестиційної привабливості фірми, використання яких визначається метою оцінки та перспективами її використання. Ці методи відрізняються за призначенням і функціональним визначенням, системами показників, інформаційним забезпеченням тощо. Комплексна оцінка привабливості та аналітичний огляд існуючих методів оцінки інвестиційного потенціалу дозволяє об'єднати їх в окремі групи за розрахунково-функціональними характеристиками:

За спрямованістю аналізу:

- ретроспективні методи, або методи, що враховують стан підприємства та основні показники його попередньої діяльності. Більшість охарактеризованих методів належать до цієї групи;

- прогностичні методи, що враховують зміни показників інвестиційного потенціалу після завершення інвестицій та завершення інвестиційних проектів. Особливістю цієї групи методів є тип прогностичного (і тому ризикового) розрахунку. Методи цієї групи дають змогу розрахувати приблизне значення оцінки інвестиційного потенціалу.

За методами оцінки:

- методи, засновані на концепції дисконту;
- методи, засновані на методі факторного аналізу;
- методи, засновані на побудові багатовимірних моделей;
- методи, засновані на побудові функціональних залежностей.

Отже, розглянуті методи мають ряд переваг і недоліків. До основних недоліків методів, які використовувалися досі, можна віднести відсутність накопичення даних про ділову активність та заплановані інвестиції для оцінки зміни інвестиційного потенціалу, визначення його розміру для подальшого використання в ранжуванні та порівняння окремих компаній. Більшість методів не виконують всебічного аналізу фінансового стану компанії та не враховують її

виробництво, власність і людський потенціал.

Список літератури

1. Іванов В.Л. Аналіз інвестиційної привабливості на основі комплексної оцінки фінансово-економічної діяльності. Економіка, менеджмент, підприємництво. 2001. № 6. С. 11-15.
2. Козаченко Г.В., Антіпов О.М. Управління інвестиціями на підприємстві: навчальний посібник. Київ. Знання. 2004 р. 298 с.

ЗЕЛЕНИЙ КУРС ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ДОСВІД ЄС

Чичуліна Ксенія Вікторівна,

кандидат технічних наук,
доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Збиранник Оксана Миколаївна,

старший викладач кафедри «Бізнес адміністрування, маркетингу і туризму»,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Разно Марія,

студентка
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Європейський зелений курс – це програма дій Європейської Комісії, в основі якої лежить амбітний план переходу до кліматично нейтральної Європи [1]. Це стратегія перетворення ЄС на ресурсоефективну економіку, де до 2050 році заплановано досягнення нульового балансу викидів парникових газів, а економічне зростання не буде пов'язане з використанням природних ресурсів.

Україна планує приєднатися до цього курсу, задекларувавши в Національній економічній стратегії намір досягти кліматичної нейтральності в 2060 році. Однак, такий перехід може стати величезним викликом для нашої країни через застарілі технології, не ефективне державне управління та кризові наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Зелений курс був офіційно представлений Президентом Європейської комісії Урсулою фон дер Ляйен в Європарламенті 11 грудня 2019 року.

Ключовими напрямками Європейського зеленого курсу (ЄЗК) є чиста енергетика, кліматичні заходи, будівництво та реконструкція, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення навколишнього середовища, біорозманіття, стійка сільськогосподарська політика [1].

ЄС визнає, що успіх ЄЗК залежить не лише від здатності організації запроваджувати необхідні зміни, а й від того, наскільки цілі, норми та стандарти, визначенні нею, приймаються та впроваджуються як сусідніми державами, так і країнами у всьому світі [2].

Україна, як Сторона Кіотського протоколу та Паризької угоди, зобов'язалася, зокрема, вжити заходів щодо обмеження викидів ПГ та адаптації до зміни клімату.

Енергетичний перехід є однією з найбільших проблем, з якою стикаються малі та середні підприємства в усьому світі. На думку бізнес-асоціацій, підприємців у цьому переході необхідно рішуче підтримувати Європейський

енергетичний шлях. Європейська Комісія також має уважно вивчити сукупний вплив нових зобов'язань для компаній, які походять з ЄЗК.

Реалізація Зеленого курсу в Україні має позитивним чином вплинути на енергетичний баланс та забезпечити розвиток галузі, зокрема враховуючи необхідність:

- створення повноцінного конкурентного середовища на енергетичному ринку України;
- зміни у виробництві тепла відновлюваними джерелами енергії та повна трансформація вугільних регіонів;
- забезпечення споживачів пропорційними тарифами;
- розробка пропорційної тарифної політики у сфері використання відновлюваних джерел енергії;
- збереження високої частки атомної генерації з урахуванням необхідності забезпечення дотримання максимальних термінів експлуатації, безпеки та заопігання антропогенних ризикам [1].

24 березня 2021 року на засіданні Уряду України схвалено постанову «Про утворення робочої групи для узгодження підходу щодо застосування до України механізму коригування вуглецю на кордоні для проведення консультацій з Європейською Комісією». Документом формується склад та затверджується положення про відповідну робочу групу.

Для успіху ЄЗК ЄС необхідно не уникнути ефекту «витоку вуглецю», тому можна очікувати доступ до інструментів технічної та фінансової підтримки ЄС. Ця допомога може бути спрямована на розвиток інфраструктури, зокрема будівництво та вдосконалення міжконекторів, а також вирішення структурних проблем, зокрема розвиток балансової та акумулюючої потужностей, що дозволить електричній системі стабільно функціонувати в умовах для постійно зростаючої частки відтворювальних джерел енергії.

Європейський зелений курс є частиною міжнародних зусиль із боротьби зі зміною клімату. Ідея його реалізації полягає в мотивації прикладом ЄС. Це означає, що якщо Європейський Союз може досягти сталого зростання, одночасно роблячи планету чистішою та безпечнішою для наших дітей, інші країни також мають можливість долучитись до нього [3].

Таким чином, Європейський Зелений Курс – це план ЄС із розвитку сталої економіки, в якому:

- 1) до 2050 року викиди парникових газів будуть зведені до нуля;
- 2) економічне зростання буде відокремлене від збільшення використання ресурсів;
- 3) жодна людина чи територія не залишаться осторонь внесених змін.

Список літератури

1. Європейський Зелений Курс [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-uevrolejska-zelena-ugoda> (дата звернення 25.10.2022)

2. Європейський Зелений Курс та потенційні наслідки його впровадження сусідніми державами для України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://prismua.org/green_deal_1 (дата звернення 23.10.2022)

3. Європейський Зелений Курс: можливості та загрози для України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/571/files/european-green-dealuafinal.pdf> (дата звернення 28.10.2022)

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Шкабара Н.В.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Хмельницького національного університету

Баксалова О.М.,

к.е.н, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницького національного університету

На сучасних умовах ринкової економіки надважливу роль відіграє питання мотивація праці для забезпечення успішної діяльності будь – якого підприємства.

Саме персонал відіграє особливу роль у діяльності підприємства і здатен підвищити ефективність господарської діяльності, зміцнити конкурентоспроможність на ринку та впливати на всі аспекти виробництва. Для керівництва підприємства персонал є основною рушійною силою його ефективного функціонування та розвитку. Власне, успіх підприємства значною мірою визначається кількісними і якісними характеристиками персоналу, зокрема: правильність їх підбору та підбору відповідно до потреб підприємства; компетентність персоналу; якісне виконання робіт; виконання роботи згідно правил і стандартів; бажання працювати на результат тощо.

Ефективне функціонування сучасних підприємств має ґрунтуватися на ефективній системі мотивації персоналу, використовувати інструменти, які стимулюють співробітників продуктивно працювати для досягнення особистих цілей і цілі підприємства.

Тому актуальними є розроблення і впровадження систем стимулювання якості праці.

Мотивація праці персоналу – це одна з головних рушійних сил в реалізації загальної стратегії підприємства. Забезпечення залежності винагородження працівника від досягнутих ним результатів і кваліфікації максимально зацікавить його у реалізації фізичного або інтелектуального потенціалу, що сприятиме досягненню стратегічних цілей підприємства, його подальшому розвитку. [1]

Вивченню проблеми мотивації присвячена велика кількість наукових праць з менеджменту, дана проблематика завжди залишається актуальною. Це пояснюється надзвичайною складністю самого явища мотивації і чималим впливом мотивації на поведінку і результати діяльності людини.

У економічній літературі є безліч визначень мотивації, які розкривають її сутність із різних сторін, що представлено у табл.1.1

Таблиця 1

Наукові погляди на визначення поняття «мотивація»

Автор	Визначення категорії «мотивація»
А. М. Колот, С. О. Цимбалюк [2]	Мотивація - це процес свідомого вибору особистістю певного типу поведінки відповідно до поставленої мети, яка спонукає її до певних дій чи бездіяльності
М. Мескон [3]	Мотивація – процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей та цілей організації
Вернадський А.А. [4]	Мотивація-це свідоме прагнення до певного типу задоволення потреб, до успіху
Сердюк О.Д. [5]	Мотивація - процес спонукання та стимулювання кожного працівника і колективу в цілому до результативної діяльності для досягнення особистих цілей та головної мети підприємства
Травін В.В. [6]	Мотивація – це прагнення працівника задовольнити свої потреби за допомогою трудової діяльності

Опрацювавши різні джерела можемо побачити наскільки різноманітне поняття «мотивація» представлене серед науковців, у сфері управління персоналом.

Таким чином виходячи з визначень вказаних у таблиці 1, можемо зазначити, що поняття «мотивація» – це комплекс взаємопов’язаних заходів, які дають стимул для працівника або колективу в цілому і призводить до досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності підприємства.

Наступним етапом варто розглянути основні завдання, які необхідні для позитивного результату на підприємстві за допомогою методу мотивації.

Основні завдання, які призначена вирішувати мотивація на підприємстві зазначені на рисунку 1.

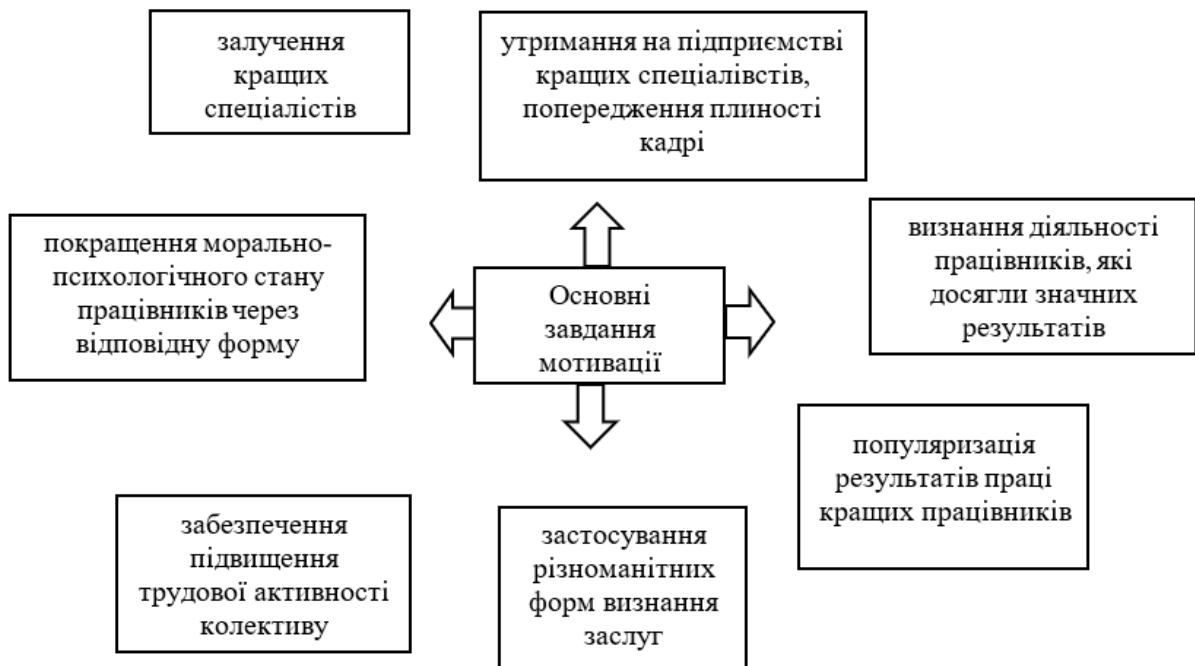

Рисунок 1 – Основні завдання мотивації [7]

Проаналізувавши основні завдання мотивації бачимо, що на рисунку 1 зазначені дійсно вагомі аспекти, за допомогою яких підприємство може функціонувати, розвивати свій потенціал, бути сильними та конкурентоспроможними на ринку. Саме тому наступним чином варто розглянути, які виділяють види мотивації.

Виділяють наступні види мотивації (рис 2).

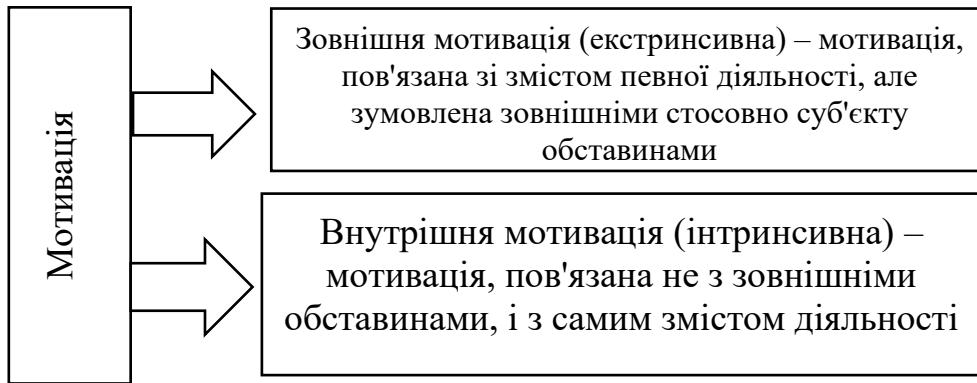

Рисунок 2 – Види мотивації в залежності від напрямку впливу [8, с.19-22]
Крім цього, існує й інша класифікація видів мотивації (рис.3.):

Рисунок 3 – Класифікація видів мотивації [9]

Мотивація працівників є надзвичайно важливою для кожного підприємства через переваги, які вона приносить, а саме:

1) збільшення прихильності працівників (коли працівник мотивований до роботи, він, докладе максимальних зусиль для виконання того чи іншого покладеного на нього завдання);

2) поліпшення задоволеності працівників (задоволеність дуже важлива, оскільки вона призводить до позитивного зростання самого підприємства);

3) постійний розвиток співробітників (полегшує працівникові досягнення його особистих життєвих цілей, а також сприяє саморозвитку кожної особистості. Після того, як такий працівник виконує різні початкові цілі, він усвідомлює існування чіткого зв'язку між його особистими зусиллями та результатами, що, у свою чергу, ще більше мотивує досягати вищого рівня);

4) підвищення ефективності співробітників (рівень ефективності працівників базується не лише на їхніх здібностях чи кваліфікації. Щоб підприємство отримало найкращі результати, працівник повинен мати хороший баланс між бажанням та здатністю виконувати дане завдання. Такий баланс дасть для підприємства підвищення продуктивності праці та підвищення ефективності) [10, с. 227].

Таким чином, мотивація праці – це фундамент якісного управління та виконання головної мети підприємства.

На сьогодні наша країна перебуває в несприятливих умовах господарювання. Це саме той час, коли багато зусилля варто приділити саме мотивації персоналу задля того аби функціонувати та підтримувати економіку нашої країни.

Тому для підприємства можна дати ряд наступних рекомендацій:

1. Розробити програму дій в умовах війни та кризи (впевненість в тому, що колектив здатний впоратися із кризою, а підприємство зможе подбати про свій колектив).
2. Створення належних умов для трудової діяльності.
3. Швидка адаптація до зовнішніх змін.
4. Забезпечення соціального захисту для працівників.

Список літератури

1. Чебан А.А. Ефективна система мотивації праці як елемент підвищення конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/11/125.pdf>

2. Колот А.М., Цимбалюк С.О., Мотиваційний менеджмент, Підручник, КНЕУ Київ 2014 р.;

3. Шаповал, О.А. Шляхи підвищення ефективності мотивації персоналу підприємства харчування [Текст] / О.А. Шаповал // Вісник Національного технічного університету «ХПІ» : Зб. наук. праць. Х.: НТУ «ХПІ», 2014. Вип. 4 (1047). С. 131–138.

4. Вернадський А. А. Механізм мотивації персоналу / А.А. Вернадський. — К., 2000. — 410 с.

5. Сердюк О.Д. Теорія та практика менеджменту: навч. посібник / О.Д. Сердюк. — К.: Професіонал, 2010. — 432 с.

6. Травін В.В. Основи кадрового менеджменту: практ. посібник / Травін В.В., Дятлов В.А. — 3-е вид., випр. і доп. — М.: Справа, 2001. — 336 с.
7. Васюта В.Б. Мотивація праці персоналу на підприємстві в сучасних умовах господарювання. Ефективна економіка. №6 — 2016.
8. Блюм М.А., Коробова О.В., Уляхін Т.М. HR-менеджмент у системі управління комерційним підприємством // Монографія. М-во освіти та науки РФ, ТДТУ. Тамбов: ТОВ «Консалтингова компанія Юком», 2016. — 95 с.
9. Власенко О.С., Чарикова Ю.В. Мотивація персоналу в умовах кризи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 224–229.
10. Климчук А.О., Михайлов А.М. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищенні інноваційної діяльності. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 218-234. 5

GENDER ASPECTS IN THE HISTORICAL ORIGINS OF MILITARY TOURISM (ON THE EXAMPLE OF THE CZECH AMAZON WOMEN)

Smyrnov Igor,

Doktor of Geographical Sciences, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Hryniuk Diana,

PhD of Economic and Social Geography,
Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Stepanets Inna

PhD of Economic and Social Geography,
Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Анотація. Розкрито значення історичного контексту у розвитку воєнного туризму. Наголошено на важливості врахування гендерного аспекту в історичній ретроспективі європейців. Висвітлено героїзацію жінок на прикладі чеських амазонок, що продемонстрували відвагу у виборюванні гендерної рівності. Даний аспект допоможе відшукати історичну єдність стосовно питань гендеру, лідерства та мілітарних форматів. Досвід європейської історії вимагає поширення в українських реаліях боротьби з агресором, що героїзує жінку як Матір, Сестру, Колегу та Воїна.

Ключові слова: гендерна рівність, воєнний туризм, історична ретроспектива.

Abstract. The significance of the historical context in the development of military tourism is revealed. The importance of taking into account the gender aspect in the historical retrospective of Europeans is emphasized. The heroization of women is highlighted in the example of the Czech Amazons, who demonstrated courage in fighting for gender equality. This aspect will help to find historical unity regarding issues of gender, leadership and military formats. The experience of European history requires spreading in the Ukrainian realities of the fight against the aggressor, which heroizes a woman as a Mother, Sister, Colleague and Warrior.

Key words: gender equality, military tourism, historical retrospective.

In modern society, there are constant discussions about issues of gender, leadership, and military formats in the aspect of historical retrospect. It is natural to study history in order to explain the present. This is useful for Ukrainian society, which has been in particularly difficult circumstances since February 24, 2022, in connection with the acute phase of Russian aggression against Ukraine. The experience of other

states, the historical periods of their development and formation, the social dimensions of certain historical events teach us to avoid mistakes and objectively evaluate all the facts and factors involved in the events.

In 2019, many travel companies offered interested tourists tours of castles in Slovakia, the Czech Republic, and Central Europe. Among them are Kyiv companies: OOO "Planet of Hotels Ukraine", "Anga Travel", "Joinup" offering a tour of the same name departing from Sambir. The Lviv company Adriatic-travel also offered unique castle tours from the coffee capital of Ukraine. In the period of uncertainty, when tourism was reformatted into social and military volunteerism, it is very important to remember that Victory for Ukraine and tourism are awaiting a new milestone in its development, new perspectives, new types of creative activity, and new ideas. We draw attention to one of such demonstrative and socially useful examples in ancient European history.

Bohemia is a historical region in Europe. Currently, its territory is part of the Czech Republic and occupies approximately half of the territory of this country. Bohemia borders Germany in the north and west, and Austria in the south. Prague, Karlovy Vary and such cities as Pilsen, Ustí nad Labem, Ceske Budejovice are located on the territory of Bohemia. In the historical past, the Czech Republic was called Bohemia. The Kingdom of Bohemia arose in the 12th century, first as part of the Holy Roman Empire, and then the Austrian Empire. The kingdom officially ceased to exist in 1918 [1, 2].

The earliest traces of Devin settlement date back to the 5th century BC, 400 years before the Celts settled the area. The castle has a vivid medieval history. It served as a border fortress, a military station and a trade center. Devin Castle commemorates the patron saints Kyryl and Mefodii, who began their mission here in 863. They developed the first alphabet to be used for Slavic manuscripts, translated the Bible and wrote the first Slavic Civil Code, which was used in Great Moravia [1].

The ancient name of this castle (Dowina) comes from the Slavic word deva (girl). The fortress acquired its current dimensions in the 15th century. The watchtower, the most famous part of the castle, is called the Maiden's Tower. It serves as the basis for legends about beautiful virgins imprisoned in the tower, who jumped to their death from it in a desperate search for salvation. In 1809, Napoleon himself ordered the castle to be destroyed, as part of regional military neutralization. In its modern form, with traces of partial destruction, Devin Castle appears to tourists now. The exhibits of the branch of the City Museum of Bratislava are located in the restored premises of the fortress [3].

Legends about the Amazons are the property of not only the ancient Greeks and the peoples of the Black Sea. Militant women were also found in other parts of the country. The Czech Republic was no exception in this regard, where the glorious warrior Vlasta, who terrorized the men of Bohemia, is still remembered. After the death of Princess Libushe (Eastern Europe, VIII century), the power in the Czech principality passed to her husband - Przemysl, who was nicknamed Pahar. The insignificant origin of the new emperor led to the fact that a part of the subjects in the composition of the beautiful half of the human race refused to obey him. They were led by Vlasta, a friend of the late princess.

At all times, the separation of powers is an ancient and favorite occupation of the "crowds at the throne" at the time of his release. Only in Bohemia at that time everything had a special character. Libushe herself inherited power legally after the death of her father - Prince Krok. Despite her wise rule, not everyone in the principality was ready to obey the woman. Noticing such discontent, Libushe appointed her loyal friends to key posts and entrusted her wife to the bravest and strongest of them - Vlasta. The princess received real support, although it did not make her more popular.

After persistent requests from her subjects to give them a male ruler, Libushe decided to choose a life partner. Vlasta and her wives dissuaded the ruler: they said that this would not appease the people, and a man could begin to claim power and limit "women's rule". A glorious female warrior offered to execute some of the disaffected so that others would quiet down, but Libusche was adamant. She chose a farmer named Przemysl as her husband. On the one hand, the princess announced her choice with a sign from above, and on the other - she believed that a peasant who was not noble and incapable of managing the country would not prevent her from reigning.

The death of Libuše in 735 was greeted calmly by the Czechs, because a male ruler had already come to power, as was customary in neighboring states. Using male support, Przemysl began to remove female leaders from their posts until he came to power. History is silent about how exactly her resignation took place, it is known that the military female warrior left the country's capital Vyšehrad and together with her Amazons founded the Devin fortress (according to other sources - Devingrad) on Mount Vidlova.

After that, Vlasta announced that she would not obey the new prince, and called on all women to join her. Married women who killed their husbands before coming to Devin were especially welcomed. Here, these new parishioners were trained in military affairs. In addition to horse warriors, female infantrymen were also trained. Subsequently, the Czech Amazons began raiding neighboring estates to replenish supplies, taking male peasants captive. Convicts had their right eyes gouged out so they could not aim with a bow, and their thumbs cut off so they could not hold weapons and could not try to rebel.

The prince repeatedly offered the authorities to meet and discuss the terms of the truce, but each time he was refused. The military female warrior was going to eventually create a real army and bring back to Bohemia the days of women's rule, as it was before Libusche's marriage.

Women's raids were not taken seriously at first. But soon the warriors began raiding the surrounding feudal lords who supported Przemysl. They gathered a small force and marched towards Devin's castle, hoping to easily deal with the Power Amazons. However, her well-trained and armed wife defeated the village militia, replenishing the ranks of the slaves with new prisoners.

After the defeat, the frightened feudal lords sent a delegation to Prince Przemysl in Vyšehrad with a request to restore order in the princely possessions. With obvious reluctance, the prince sent one of his best commanders, named Tstirad, along with part of his wife to this matter. Neither the leader of the detachment nor its participants particularly smiled at such a mission - it was considered shameful to fight against

women. And the stories of the feudal lords about the fact that the soldiers of the Vlasta were good in battle were accepted with laughter by the soldiers.

The punitive squad quickly reached the forest near Mount Vidlov. It was in the thickets that the soldiers saw an interesting picture - a girl was tied to a tree. Near her were jugs of mead and a signal horn, however, cleverly tied knots did not allow the girl to get either one or the other. Tstirad helped the girl by untying her, and asked why she was tied here. The girl said that her name was Sharko and that she had sinned against Vlasta, for which the warrior punished her by leaving her tied to a tree. Seeing such coveted drinks, the commander suggested the army make a short halt for rest and further details from the lips of the rescued girl about the road to the Devin fortress. His surprise knew no bounds when the warriors began to fall asleep. Meanwhile, Sharka grabbed the horn and blew into it. This was a sign to attack. The Amazons, led by Vlasta, cut down the drunken warriors with ease.

When the news of the defeat of the punitive detachment reached Vyšehrad, the prince was in a rage. He was no longer going to tolerate women's "liberties" in his possessions. Przemysl acted quickly and with all seriousness, against the strongest and most dangerous enemy. As a result, he managed to approach the fortress quite inconspicuously in order to besiege it.

Despite the lack of supplies of food and drinking water, the government forces managed to repulse several assaults, moreover, even the unprepared Devin resisted for more than a month. On the fifth week of the siege, the attacks of the prince's army stopped. A trumpeter and a squire with a letter from Przemysl approached the walls of the fortress early in the morning. He offered brave warriors the last chance for salvation: women were ordered to disarm and go to any monastery to pray for their sins until the end of their days.

The authorities decided to bring to the wall 20 prisoners during the storming of the prince's soldiers, so that they would be beheaded in front of those storming the city. After that, knowing that there were no reserves left and that a new assault could not be withstood, the military leader ordered to go for the last attack. Vlasta herself stepped forward at the head of the cavalry, hoping to meet face-to-face with the knights of Przemysl and die in hand-to-hand combat. The prince did not risk his knights, moreover, the cavalry of the Amazons was met by the peasants with long pikes, on the tips of which Vlasta was killed by her soldiers. One of those who survived the battle was the treacherous Sharka. The prince ordered to capture her, but the girl managed to climb a high rock and throw herself into the abyss. Since then, the rock has been called Divčí Skok, which means "girl's jump" in Czech.

Unfortunately, nothing was named in honor of the brave warrior, because Przemysl ordered his subjects to forget her name, being ashamed of his victory over women. Indeed, it was not the best reason for pride for the prince, although the Amazons proved to be worthy opponents. The prince tried to pretend that nothing like this had happened during his reign, but his attempts were in vain. The name of the brave and unruly Government is engraved in history...

Since the beginning of the full-scale invasion, the outlook of many Ukrainian women has changed, there has been a revaluation of values, which has strengthened

the gender aspect and the need to be useful to society. Women perform the functions of military personnel in many armies of the world. It is interesting that the most famous army in the world, where women serve, is the Israeli one; all citizens of the country upon reaching the age of 18 are subject to conscription there. Israeli women serve on an equal footing with men in the army, navy, and air force, but are mostly committed to the artillery or border forces. The term of service for women in Israel is one year less than for men and is 2 years. Also, Israel is the only country in the world where conscripts can participate in military operations. Every third Israeli soldier is a woman (according to statistics, 33% of the total number), their total number is 176,500. Women can receive deferment from service only in connection with pregnancy or religious beliefs. In light of recent events and the military situation in Ukraine, Israel's experience is quite revealing and useful. It is Israel and Ukraine that have a lot in common in matters of a military nature, gender, and the struggle for statehood. The interesting news was announced by the Deputy Minister of Defense of Ukraine Hanna Maliar at the Second Summit of First Ladies and Gentlemen, which took place in Kyiv on July 23, 2022. In particular, it was reported that more than 38,000 women are currently serving in the Armed Forces of Ukraine, 7,000 of them joined the army after the start of the full-scale war. It is noteworthy that as early as October 2021, the Armed Forces had 31,000 female servicemen. Currently, there are 38,000 women in the Armed Forces, and another 12,000 are civilian women who joined the Ukrainian army. For the first time in the history of the Armed Forces of Ukraine, a unified female military uniform will be created for women serving in the army. According to Hanna Maliar, the Ministry of Defense took a direct course to improve and organize space for women even in wartime conditions [5]. Such are the realities of today. Gender equality proves the usefulness of many initiatives in the state, including under martial law. A woman of Ukraine honorably fulfills the high missions assigned to her by her family, community, and state; Today, a Ukrainian woman is a mother, sister, colleague, leader and soldier for the sake of the dream Victory of Ukraine. Addressing all the women who are fighting for the existence of Ukraine today, Hanna Maliar emphasized: "... a low bow for each such woman from all those who now remain in the rear."

References

1. Devín Castle. URL: <https://www.slovakia.com/castles/devin-castle/>
2. History of the Czech Republic. URL: https://study.tbs-group.cz/blog/live_in_cz/the-history-of-the-czech-republic/
3. Smyrnov I.H., Hryniuk D.Yu., Tiunov V.A., Stepanets I.O. The phenomenon of digitalization and practical experience in preserving the cultural heritage of ukraine during the enemy invasio Moderní aspekty vědy: XXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 527-540. UDC 001.32: 1/3] (477) (02) C 91. <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-22.pdf>
4. The world factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>
5. We travel the world of travelers together. Devin Castle. URL: <http://surl.li/crtae>

6. Women's war: how many women are currently defending Ukraine in the army.
URL: <https://vikna.tv/video/ukrayina/skilky-zhinok-sluzhyt-v-ukrayinskij-armiyi-zaraz/>

РОЗПОДІЛ ГЕРМАНІЮ У ВУГІЛЬНОМУ ПЛАСТІ С₄² ПОЛЯ ШАХТИ «САМАРСЬКА», УКРАЇНА

Ішков Валерій Валерійович

кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
старший науковий співробітник
інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, Україна

Козій Євген Сергійович

кандидат геологічних наук, директор ННЦ підготовки іноземних громадян,
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
доцент, Дніпровський держ. аграрно-економічний університет, Україна

Чернобук Олександр Іванович

заступник директора, департамент стратегічного планування виробництва,
Грузинський марганець, Грузія

Козар Микола Антонович

кандидат геологічних наук, старший науковий співробітник,
інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененко, Україна

Пашенко Павло Сергійович

кандидат геологічних наук, старший науковий співробітник,
інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, Україна

Вступ. Загальна актуальність дослідження вмісту Ge у вугільних пластах обумовлена можливістю його промислового вилучення та використання в якості цінного попутного компонента.

Вугілля - найважливіше джерело германію в Україні, в Китаї (германієносні вугільні родовища в Китаї розробляються у провінції Юньнань і провінції Внутрішня Монголія), а також в Росії (92,6% загальних запасів германію по категоріям А+В+С₁ зосереджено у вугільних родовищах, які розташовані головним чином в межах Приморського, Забайкальського, Красноярського країв, а також Сахалінської і Кемеровської областей).

У вугіллі Ge відноситься до групи елементів – домішок, котрі повинні обов'язково досліджуватись в процесі геологорозвідувальних робіт, що виконуються на вугільних родовищах України.

Для об'єктивної геолого-економічної оцінки можливості попутного вилучення германію з вугілля, відходів і продуктів його переробки та планування найбільш ефективних організаційно-технічних заходів з цього приводу, перш за все необхідно мати відомості про характер розподілу і рівень концентрації цього елементу у вугіллі і вуглевміщуючих породах. З метою одержання такої

інформації були виконані детальні дослідження розподілу германія по площі і в розрізі вугільного пласта c_1 поля шахти «Самарська».

Останні досягнення. Раніше досліджені особливості розподілу «елементів домішок», які відносяться до групи «токсичних та потенційно токсичних елементів» та Ge у вугільних пластах шахт [1-69] геолого-промислових районів Донбасу. У той же час, аналіз розподілу германію у вугільному пласті c_4^2 поля шахти «Самарська» раніше не виконувався.

Мета роботи: встановлення особливостей розподілу Ge по площі і в розрізі вугільного пласта c_4^2 поля шахти «Самарська».

Методика досліджень. Особливістю проведених досліджень була неможливість безпосереднього спостереження геологічних процесів. У таких випадках розгляд їх динаміки традиційно виконується шляхом порівняння статистичних даних й аналізу картографічних матеріалів стосовно розподілу хімічних елементів в об'єктах які розглядаються. Потім отримані результати осмислюються з урахуванням фізико-хімічних й геологічних особливостей. Тобто, отримання інформації стосовно розподілу хімічних елементів в геологічних об'єктах є першим етапом дослідження, що йде від узагальнення фактичного матеріалу, через його теоретичне осмислення до перевірки виявлених закономірностей дослідним шляхом.

Проби відбиралися в гірських виробках (пластові проби, відібрані борозновим способом і з дублікатів керна особисто авторами за участю співробітників геологічних служб вугледобувних підприємств і виробничих геологорозвідувальних організацій в період з 1981р. по 2013р. Обсяг контрольного випробування склав 5% від загального обсягу проб. Всі аналітичні роботи виконувалися в центральних сертифікованих лабораторіях виробничих геологорозвідувальних організацій. Вміст Ge визначався кількісним емісійним спектральним аналізом. Якість результатів аналізів (правильність і відтворюваність) оцінювалася як значимість середньої систематичної похибки, яка перевіряється за допомогою критерію Стьюдента і значимість середньої випадкової похибки, яка перевіряється за допомогою критерію Фішера. Оскільки вказані вище похибки при рівні значимості 0,95 є не значимими, якість аналізів визнано задовільною.

За допомогою програм Excel 2016 і Statistica 11.0 на початковому етапі обробки первинної геохімічної інформації розраховувалися значення основних описових статистичних показників, виконувалась побудова частотних гістограм вмісту і встановлення закону розподілу германію.

При побудові всіх карт використовувалася програма Surfer 11. В ході побудови карт, графіків і розрахунку коефіцієнтів кореляції всі значення концентрацій Ge й технологічних параметрів вугілля нормувались за формулою: $X_{\text{норм}} = (X_i - X_{\text{min}}) / (X_{\text{max}} - X_{\text{min}})$, де: X_i – результат одиничного значення концентрації Ge; X_{max} – результат максимального значення концентрації Ge; X_{min} – результат мінімального значення концентрації Ge.

Нормування здійснювалося для приведення вибірки до одного масштабу незалежно від одиниць виміру та розмаху вибірок.

Результати досліджень. В геолого-промисловому плані поле шахти «Самарська» розташовано в межах Павлоградсько-Петропавлівського геолого-промислового району Західного Донбасу, що знаходиться на південно-західному борті Дніпровсько-Донецької западини. Геологічна будова поля шахти складна. Широко розвинуті розривні та складчасті дислокації. Товща осадових порід пологим моноклінальним заляганням з падінням на північний схід під кутом 2 - 5°. На полі шахти «Самарська» концентрація Ge у вугіллі пласта с₁ варіює в межах від 0,16 г/т до 9,48 г/т (рис. 1а), при середньому значенні - 5,49 г/т. Найбільша концентрація германію знаходиться у південній частині шахтного поля в районі свердловини №14336. Регіональна складова його вмісту зростає в напрямку зворотному падінню пласта в південно-західному напрямку (рис. 1б). Для встановлення впливу на концентрацію Ge варіацій потужності вугільного пласта, зольності і сірки загальної було проведено дисперсійний аналіз. Розраховані за його допомогою коефіцієнти наведені у таблиці 1. У розрізі пласта підвищені концентрації Ge спостерігаються на ділянках безпосередньо розташованих біля ґрунту та покрівлі і / або партингів. Звертає увагу наявність ділянок збільшення вмісту германію біля зон з підвищеною тріщинуватістю та епігенетичною мінералізацією.

Основні висновки: регіональна складова загального вмісту германію збільшується в північно-східному напрямку та істотно залежить від потужності та зольності пласта.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів, які характеризують ступінь впливу кожного із факторів на розподіл германію

Фактори	Значення коефіцієнта
Потужність пласта	0,955
Зольність	0,036
Вміст сірки загальної	0,009

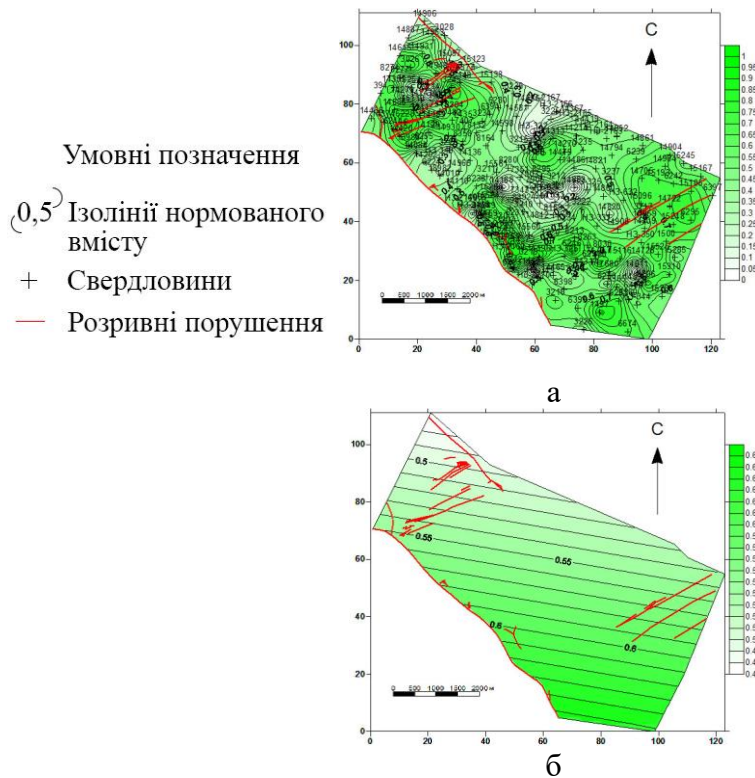

Рис. 1 Карта ізоконцентрат (а) та карта зміни регіональної складової (б) нормованого вмісту германію у вугільному пласті c_8^B (ш. Західно-Донбаська)

Основна практична цінність виконаних досліджень полягає у побудові карт вмісту Ge у пласті c_4^2 які дають можливість виконати середньо- і довготерміновий прогноз вмісту цього елемента у видобуваємії гірничій масі і планувати заходи направлені на управління його вмістом в продуктах і відходах вуглевидобутку. Основне наукове значення отриманих результатів полягає у встановленні для розглянутого шахтопласту характеру розподілу Ge, що має полігенний і поліхронний характер накопичення.

Список літератури

1. Козій Є.С., Ішков В.В. (2017). Класифікація вугілля основних робочих пластів Павлоград-Петропавлівського геолого-промислового району за вмістом токсичних та потенційно токсичних елементів. *Збірник наукових праць «Геотехнічна механіка»*. № 136, – С. 74 - 86
2. Ишков В.В., Сердюк Е.А., Слипенький Е.В. Особенности применения методов кластерного анализа для классификации угольных пластов по содержанию токсичных и потенциально токсичных элементов (на примере Красноармейского геолого-промышленного района) // Сб. науч. тр. НГУ. -2003. - № 19, Т. 1. - С. 5 - 16.
3. Ishkov V.V., Koziy E.S., Lozovoy A.L. Definite peculiarities of toxic and potentially toxic elements distribution in coal seams of Pavlograd-Petropavlovka region / *Збірник наукових праць НГУ* . 2013. № 42. – С.18 - 23.
4. Ишков В.В., Козий Е.С. О распределении токсичных и потенциально-токсичных элементов в угле пласта c_6^H шахты «Терновская» Павлоград - Петропавловского геолого-промышленного района / *Матеріали міжнародної конференції «Форум гірників»*. 2013. – С. 49 – 55.

5. Ишков В.В., Козий Е.С. Новые данные о распределении токсичных и потенциально токсичных элементов в угле пласта с₆^н шахты «Герновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района / *Збірник наукових праць НГУ*. 2013. № 41. – С. 201 – 208.

6. Ишков В.В., Козий Е.С. О распределении золы, серы, марганца в угле пласта с₄ шахты «Самарская» Павлоград - Петропавловского геолого-промышленного района / *Збірник наукових праць НГУ*. 2014. № 44. – С. 178 - 186.

7. Ишков В.В., Козий Е.С. О классификации угольных пластов по содержанию токсичных элементов с помощью кластерного анализа // *Збірник наукових праць НГУ*. 2014. № 45. – С. 209 – 221.

8. Ишков В.В. Кобальт и ванадий в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района Донбасса // *Науковий вісник НГУ*. –2009. - №10. – С. 48-53.

9. Ишков В.В., Козий Е.С., Труфанова М.О. Особливості онтогенезу уролітів жителів Дніпропетровської області. *Мінерал. журн.* 2020. 42, № 4. С. 50 - 59. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.42.04.050>

10. Ишков В.В., Нагорный В.Н. О закономерностях накопления ртути в угольных пластах Красноармейского геолого-промышленного района // *Науковий вісник Національної гірничої академії України*. № 2. – Днепропетровск, 2005. – С. 84-88.

11. Ишков В.В. Мышьяк и фтор в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района // *Збірник наукових праць Національного гірничого університету* № 33, т. 1. - Днепропетровск, 2009. – С. 5 - 16.

12. Ишков В.В., Козий Е.С. Розподіл ртуті у вугільному пласті с₇^н поля шахти «Павлоградська» / *Наукові праці Донецького національного технічного університету*, Серія: «Гірничо-геологічна». 2020. №1 (23) - 2(24). – С. 26 - 33.

13. Козар М.А., Ишков В.В., Козий Е.С., Стрельник Ю.В. Токсичні елементи мінеральної та органічної складової вугілля нижнього карбону Західного Донбасу / *Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України*. 2021. – С.55 - 58.

14. Ишков В.В., Козий Е.С. Накопление Со и Мп на примере пласта С5 Западного Донбасса как результат их миграции из кор выветривания Украинского кристаллического щита / *Материалы XVI Международного совещания по геологии россыпей и месторождений кор выветривания «Россыпи и месторождения кор выветривания XXI века: задачи, проблемы, решения»*. 2021. – С. 160 - 162.

15. Ишков В.В., Козий Е.С., Стрельник Ю.В. Результати досліджень розподілу кобальту у вугільному пласті k₅ поля ВП «шахта «Капітальна» / *Збірник праць Всеукраїнської конференції «Від мінералогії і геонозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди XXI століття» (MinGeoIntegration XXI)*. 2021. – С. 178 - 181.

16. Ішков В.В., Козій Є.С. Аналіз поширення хрому і ртуті в основних вугільних пластах Красноармійського геолого-промислового району / Вид-во ІГН НАН України. Серія тектоніка і стратиграфія. 2019. № 46. – С. 96 - 104.

17. Ішков В.В., Козій Є.С. Деякі особливості розподілу берилію у вугільному пласті k₅ шахти «Капітальна» Красноармійського геолого-промислового району Донбасу / Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2020. Т. 25, вип. 1(36). – С. 214 - 227.

18. New data about the distribution of nickel, lead and chromium in the coal seams of the Donetsk - Makiivka geological and industrial district of the Donbas / Kozar M.A., Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Pashchenko P.S. / Journ. Geol. Geograph. Geocology. 2020. № 29(4). pp. 722 - 730. <http://doi.org/10.15421/112065>

19. Ішков В.В., Козій Є.С. Особливості розподілу свинцю у вугільних пластах Донецько-Макіївського геолого-промислового району Донбасу / Вид-во ІГН НАН України, Серія тектоніка і стратиграфія. 2020. № 47. – С. 77 - 90.

20. Ішков, В.В., Козій, Є.С. Розподіл арсену та ртуті у вугільному пласті k₅ шахти "Капітальна", Донбас / Мінерал. журн. 2021. Вип. 43, № 4. – С. 73 - 86. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073>

21. Ішков В. В. Проблеми геохімії «малих» і токсичних елементів у вугіллі України // Наук. вісник НГА України. - № 1. – Дніпропетровськ, НГАУ, 1999. – С. 128 – 132.

22. Nesterovskyi V., Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Toxic and potentially toxic elements in the coal of the seam c_{8n} of the "Blagodatna" mine of Pavlohrad-Petrovavlivka geological and industrial area. Visnyk Of Taras Shevchenko National University Of Kyiv: Geology, 88(1), 17-24. <http://doi.org/10.17721/1728-2713.88.03>

23. Ишков В.В., Лозовой А.Л. О закономерностях распределения токсичных и потенциально токсичных элементов в угольных пластах Павлоград – Петропавловского района // Наук. вісник НГА України. - № 2. –Дніпропетровськ, НГАУ, 2001. – С. 57 – 61.

24. Yerofieiev, A.M., Ishkov, V.V., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2021). Research of clusterization methods of oil deposits in the Dnipro-Donetsk depression with the purpose of creating their classification by metal content (on the vanadium example). Scientific Papers of Donntu Series: "The Mining and Geology". pp. 83-93. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1\(25\)-2\(26\)-83-93](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1(25)-2(26)-83-93)

25. Yerofieiev, A.M., Ishkov, V.V., Kozii, Ye.S. (2021). Influence of main geological and technical indicators of Kachalivskiyi, Kulychykhinskyi, Matlakhovskiyi, Malosorochynskiyi and Sofiiivskiyi deposits on vanadium content in the oil. International Scientific&Technical Conference «Ukrainian Mining Forum». pp. 177-185.

26. Yerofieiev A.M., Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Bartashevskiy S.Ye. (2021). Geochemical features of nickel in the oils of the Dnipro-Donetsk basin. Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics". № 160, pp. 17-30. <https://doi.org/10.15407/geotm2021.160.017>

27. Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Distribution of mercury in coal seam c7H of Pavlohradaska mine field. Scientific Papers of DONNTU Series: "The Mining and Geology". № 1(23)-2(24), pp. 26-33. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3\(23\)-4\(24\)-26-33](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3(23)-4(24)-26-33)

28. Ishkov V.V., Koziy E.S. (2017). About peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the coal of the layer c10B of the Dneprovskaya mine of Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbass. Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics". № 133, pp. 213-227.

29. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2020). Peculiarities of lead distribution in coal seams of Donetsk-Makiivka geological and industrial area of Donbas. Tectonics and Stratigraphy. № 47, pp. 77-90. <https://doi.org/10.30836/igs.0375-7773.2020.216155>

30. Ishkov, V. V. Kozii, Ye. S. (2019). Analysis of the distribution of chrome and mercury in the main coals of the Krasnoarmiiskyi geological and industrial area. Tectonics and Stratigraphy. No. 46. pp. 96-104.

31. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2021). Distribution of arsene and mercury in the coal seam k₅ of the Kapitalna mine, Donbas. Mineralogical Journal. № 43(4), pp. 73-86.

<https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073>

32. Ishkov, V.V., Kozar, M.A., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2022). Nickel in oil deposits of the Dnipro-Donetsk depression (Ukraine). Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XXVI International Scientific and Practical Conference. Helsinki, Finland. pp. 25-26. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.26>

33. Ішков В.В., Козій Є.С., Киричок В.О., Стрельник Ю.В. (2021). Перші відомості про розподіл свинцю у вугільному пласті k₅ поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 76 - 86.

34. Ішков В.В., Козій Є.С., Капшученко Є.О., Стрельник Ю.В. (2021). Попередні дані про особливості розповсюдження нікелю у вугільному пласті k₅ поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 21 - 31.

35. Ішков В.В., Козій Є.С., Завгородня В.О., Стрельник Ю.В. (2021). Перші дані про розподіл кобальту у вугільному пласті k₅ поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 55 - 64.

36. Ишков В. В., Чернобук А. И., Михальчонок Д. Я. О распределении бериллия, фтора, ванадия, свинца и хрома в продуктах и отходах обогащения Краснолиманской ЦОФ // Научный вестник НГАУ. – 2001. – №. 4. – С. 89-90.

37. Козар М.А., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Мінеральний склад уролітів мешканців Придніпров'я. Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції (Київ, 8 - 9 вересня 2021 р.). / НАН України, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка. Київ. С.52 - 55.

38. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу геологотехнологічних показників деяких родовищ на вміст ванадію у нафті. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Перспективи розвитку гірничої справи та раціонального використання природних ресурсів». С. 43 - 46.

39. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу основних геолого-технологічних показників нафтових родовищ України на вміст ванадію. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Сучасні проблеми гірничої геології та геоєкології». С. 115 - 120

40. Ишков В.В. Некоторые особенности распределения свинца и хрома в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района. Збірник наукових праць Національного гірничого університету. 2012. № 37. С. 321 - 332.

41. Ишков В.В. Ванадий, хром и никель в угольных пластах Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса. Збірник наукових праць національного гірничого університету. 2010. № 35. С. 17 - 31.

42. Ишков В.В., Козий Є.С. О распределении As, Hg, Be, F и Mn в угле пласта с₄ шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Молодь, наука та інновації». Дніпро: ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2016. С. 12 - 13.

43. Barannik S., Ishkov V., Barannik S. Peculiarities of structure and morphogenesis of ureatic stones in residents of developed industrial region. The XX International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them», May 24 – 27, 2022, Warsaw, Poland. 874 p. P. 350 - 354.

44. Barannik S., Ichkov V., Molchanov R., Barannik S. Signification pratique des caractéristiques de la composition et de la structure des pierres d'urée chez les résidents de la région industrielle développée. The XXI International Scientific and Practical Conference «Actual priorities of modern science, education and practice», May 31 – 03 June, 2022, Paris, France. 873 p. P. 410 - 414.

45. Koziy, E.S., Ishkov, V.V. (2018). Osoblyvosti rozpodilu toksychnykh i potentsiino toksychnykh elementiv v osnovnykh vuhilnykh plastakh po rozrizu Pavlohradsko-Petropavlivskoho heoloho-promyslovoho raionu Donbasu [Peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the main coal seams along the cross-section of the Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbas], Proceedings of the *Forum hirnykiv: Materialy mizhnarodnoi konferentsii (Ukraine, Dnipro, October 10 - 13, 2018)*, pp. 194 – 203.

46. Ишков В. В. Основные результаты первых геолого-геофизических исследований участков днепровских порогов / В. В. Ишков, А. Л. Лозовой, Д. В. Рудаков // Науковий вісник Національного гірничого університету. – Д., 2009. – № 3. – С. 49 – 54.

47. Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості морфології органо-мінеральних утворень нирок населення міста Кам'янське. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 33 – 35.

48. Ішков В.В., Козій Є.С., Клименко А.Г. (2021). Особливості розподілу германію у вугільному пласті с₁ шахти «Дніпровська» Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 42 – 50.

49. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Застосування методів кластеризації до родовищ нафти за вмістом ванадію. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 23 – 28.

50. Альохін В.І., Сахно С.В., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 5 – 11.

51. Сахно С.В., Ішков В.В., Сахно А.І. Мінерал дікіт в осадових вуглевміщуючих породах Донбасу. Наукові праці ДонНТУ. Серія Гірничо-геологічна, 2019, № 1(21) - 2(22), С. 7 – 13. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1\(21\)-\(2\)22-7-13](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1(21)-(2)22-7-13)

52. Широков О.З., Сафронов І.Л. Ішков В.В., Козій Є.С. (2020). Основи методики прогнозу стійкості вуглевміщуючих порід по комплексу геолого-геофізичних методів. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 16 – 24.

53. Ішков В.В., Козій Є.С., Найдєн К.В., Сливний С.О. (2020). Деякі особливості розподілу миш'яку у вугільному пласті с_{8в} поля шахти «Західно-Донбаська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 91 – 94.

54. Ішков В.В., Козій Є.С., Івінська В.О., Снігур А.Д. (2020). Про розподіл берилію у вугільному пласті к₅ поля шахти «Капітальна» Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 73 – 77.

55. Ішков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. О минеральном составе уролитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць НГУ. – 2015. – № 47. – С. 5 – 14.

56. Ішков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. Особенности морфологии уролитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2015. – №. 46. – С. 5-10.

57. Ішков В. В. Новые данные о мышьяке в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2013. – №. 40. – С. 19-25.

58. Ішков В. В. Особенности распределения свинца, хрома и никеля в углях основных рабочих пластов Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 39. – С. 276-282.

59. Ишков В. В. Новые данные о распределении ртути, мышьяка, берилля и фтора в угле основных рабочих пластов Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 38. – С. 19-27.

60. Ишков В. В. Мышьяк в углях Лисичанского и Красноармейского геолого-промышленных районов Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2010. – №. 35 (2). – С. 261 – 271.

61. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Оценка и подсчет запасов угля в расщепляющихся и весьма сближенных пластах Львовско-Волынского бассейна // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 174.

62. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Горно-геологические условия отработки расщепляющихся и сближенных угольных пластов (на примере львовсковолинского бассейна) // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 3. – С. 157-158.

63. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Закономерности угленакопления в карбоне юго-восточной части Днепровско-Донецкой впадины // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 175-179.

64. Сафронов И. Л., Ишков В. В. Прогноз устойчивости угленосных пород Донецкого бассейна по комплексу геолого-геофизических методов // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 3. – С. 161-162.

65. Classification of deposits of the Dnipro-Donetsk oil and gas region by the content of metals in oils / Valerii V. Ishkov, Artem M. Yerofieiev, Oleksii Y. Hryhoriev, Mykola A. Kozar, Stanislav Y. Bartashevsky // *Geology, Geography and Geoecology*, 2022. – №31(3) – Дніпро : ДНУ, 2022. – Pp. 467-483. <https://doi.org/10.15421/112243>

66. Ишков, В. В., Козій, Є. С., Чернобук, О. І., Коваль, С. О., & Кравець, Я. М. (2022). ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ГЕРМАНІЮ У ВУГІЛЬНОМУ ПЛАСТІ С1 ПОЛЯ ШАХТИ «САМАРСЬКА», УКРАЇНА. *EDITORIAL BOARD*, 133.

67. Ишков В. В. Кореляційно-регресійний аналіз вмісту германію з потужністю та зольністю вугільного пласта с8н шахти «Дніпровська» / Ишков В. В., Козій Є. С. // Від мінералогії і геогнозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди ХХІ століття (MinGeoIntegration ХХІ): збірник праць Всеукраїнської конференції, 28-30 вересня 2022 року. – Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2022. – с. 129-134. – Режим дступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161812>

68. Creation of natural typing of sections of different thickness of the C8H coal seam of the «Dniprovsk» mine (Ukraine) according to the germanium content / Ishkov Valerii Valeriiovych, Kozii Yevhen Serhiiovych, Kozar Mykola Antonovych, Chernobuk Oleksandr Ivanovych, Pashchenko Pavlo Serhiiovych, Dreshpak Oleksandr Stanislavovych, Diachkov Pavlo Anatoliiovych, Vladyk Danyil Volodymyrovych //

International Scientific Discussion: Problems, Tasks and Prospects : proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference (September 19-20, 2022). – Brighton : the SPC «InterConf», 2022. – Pp. 137-156. – URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161814>

69. Ishkov, V., Kozii, Y., Chernobuk, O., Kozar, M., Pashchenko, P., Diachkov, P., & Vladyk, D. (2022). MANIFESTATION OF THE PHENOMENON OF COAL ENRICHMENT WITH GERMANIUM OF LOW-POWERED AREAS OF THE SEAMS OF THE DNIPROVSKA MINE (UKRAINE) AND THE «ZYLBERMINTS LAW». *Scientific Collection «InterConf»*, (123), 225-235. – URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161813>

ПОРТАЛ «БІОГРАФІЯ» У ВІКІПЕДІЇ: СТРУКТУРА І ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Вернік Олексій Леонідович,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

Вернік Юлія Вікторівна,
науковий співробітник,
відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

Розглядається структурованість та представленість в «Вікіпедії» біографій відомих історичних персоналій в залежності від локалізаційної складової.

Ключові слова: *біографія, «Вікіпедія», біографічні бази даних*

Український сегмент Вікіпедії містить портал «Біографії» (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Портал:Біографії>), який, з одного боку є міжнародним, й тому містить персоналії, пов'язані з різнорідними культурами, епохами, країнами і народами. З іншого боку, портал існує в різномовних локалізаціях, й тому представлений версіями, що мають свій особистий дизайн й відповідно відмінні бази даних персоналій, які іноді суттєво перетинаються. Аналізувати представленість діячів окремо української культури досить ускладнено, оскільки портал є частиною світової біографічної бази і має обмежені пошукові можливості. Структура головної сторінки містить як спільні елементи, так і оригінальні відповідно до локалізації. Для нашого дослідження ми відібрали англійську, німецьку, польську і українську версії. Було виявлено такі змістовні блоки елементів:

- *Заголовок сторінки*, який складається з двох елементів – титулу і основного поля. Серед розглянутих сторінок, найбільш насиченим виявився титул української версії. Тут представлено назву порталу, заголовний портрет (Пилипа Орлика) й портрети найбільш значущих історичних персон. В інших версіях – зазначена тільки назва порталу. Основне поле містить початок вступної статті про біографію та / чи звернення керівників проєкту й може містити графічну інформацію. В українській версії – це посилання на вікісторінку з роз'ясненням терміну і поясненням. В німецькій і польській сторінках використовується однаковий графічний матеріал.

- *Вибрана стаття / біографія.* В блоці подається початок біографічної статті про випадкову персону, також наявні посилання «Інша стаття» або «Більше випадкових статей». Зазначимо, що в німецькомовній версії даний розділ має назву «Приклад відмінної біографії» й відмічений знаком зеленої зірочки.

- *Вибране фото / портрет.* Даний блок відсутній в німецькомовній версії.

- *Цікавинки / Чи знаєте Ви....* У зазначеному блоці з бази даних персоналій обираються випадковим чином цікаві факти з біографій різних історичних діячів.

- *Нові біографії / останні додані статті.* Подається список посилань на нещодавно додані біографії. В україномовній версії, на відміну від інших версій, до посилання одразу додається автор біографічної статті і дата її додавання до порталу. У зв'язку з останнім виникають й певні проблеми. Зокрема, на липень 2022 року останні додані біографії в україномовному порталі датуються вереснем 2020 року, що звісно викликає питання в актуалізованості і підтримці україномовної версії порталу.

- *Особи, що народилися на поточну дату.* Цікаво, що даний блок презентований в усіх розглянутих нами локалізаціях, за виключенням україномовної.

- *Блок / блоки фільтрів.* Системи фільтрів відбору персоналій є тією складовою, яка забезпечує зручність пошуку як окремої персоналії, так і різних груп. Вона має власну специфіку в кожній локалізації порталу, тому нижче розглянемо її більш детально.

- *Запрошення до співпраці.* Даний блок поділяється на дві частини – в першій користувач може перейти до створення біографії, в другій – доповнити незавершені біографії. При цьому, у польськомовній версії у цьому блоці ще й виводяться конкретні персоналії, біографій яких або бракує, або потребують розширення чи уточнення.

- *Пов'язані портали.*

Розглянемо більш детально блок фільтрів у кожній з версій порталу біографії. Найперше, відзначимо, що найменш зручно структурованою виявилася саме україномовна версія. В ній маємо два головних блоки фільтрів – за категоріями і за регіонами. Регіони, у свою чергу, поділяються на країни, міста, місця народження і, народність. Блок фільтрів «за країною» містить фільтри за конкретними країнами в алфавітному порядку від Австралії до Японії (усього 203 країни), домени за країнами, країни минулого, країни і століття, країни і політичні переконання / партії, країни і професії / дефініції, країни і міста тощо. Кожна країна має різні підкатегорії. Окрім вказаних вище професій, міст, століть, це можуть бути як специфічні категорії, наприклад, «династії Австрії», «австрійські мисливці», так і стандартні: уродженці, померлі, поховані, жінки, українці країни тощо.

Структурування за містами і країнами відбувається подібно попереднього, але вже по конкретних містах країни. Наприклад, у випадку Італії – це 117 міст.

Блок «Категорії» в україномовній версії включає всього 12 категорій, обґрунтованість, повнота й логічна зв'язність яких викликають питання.

Розробниками порталу було запропоновано категорії «Релігійних діячів», «Філософів», «Істориків», «Митців», «Винахідників», «Акторів», «Політиків», «Дипломатів», «Мандрівників», «Військових», «Революціонерів» і «Мовознавців» (?). Чому було обрано саме ці категорії, й чому відсутні, наприклад, науковці, спортсмени, медики та ін. – питання, відповіді на які ми знайти не змогли. Також відзначимо в україномовній версії й відсутність можливості відбору персоналій за алфавітом.

В польськомовному варіанті порталу біографій блок фільтрів представлений більш логічно і зрозуміліше. Він складається з трьох підблоків: по-перше, біографії за професією або заняттям; по-друге, біографії за народністю, нацією; по-третє, біографії за алфавітом. При чому, вибір конкретної професії / народності / літери можливий в самому блоці, тобто в «один клік».

Цікавий спосіб категоризації представлено в англomовній локалізації порталу. Дві базові категорії – біографії і персони, що мають свої під категорії. Тобто категорії фільтрів організовано у вигляді ієрархічного дерева. При чому, переміщення по ньому здійснюється на тій же сторінці. Наприклад, базовий фільтр «Біографії» містить вісім категорій другого рівня, зокрема, біографісти, біографічні журнали, біографічні музеї, біографічні праці. Базовий фільтр «Люди» значно більш складний й містить тридцять п'ять категорій другого рівня, серед яких особи за статтю, мовою, подією, національністю, часом, подією й навіть за станом здоров'я чи хворобою. Дуже цікавими тут є підкатегорії – вигаданих персонажів й метафор, що відносяться до людей. Досить неоднозначним в даній версії нам представляється блок вибраних статей, в якому на головній сторінці представлено більше 1500 посилань.

Найбільш зрозумілу і глибоку, на наш погляд, структуру має блок фільтрів у німецькомовній версії. Він містить такі підблоки:

- Люди в цілому й за статтю за: видами діяльності, національностями, релігією, організаціям, регіонам, місцям перебування, століттям народження і смерті, літні люди й діти;
- За алфавітом;
- За походженням і національністю з представленими в алфавітному порядку національностями;
- За дефініцією / діяльністю, переліченими в алфавітному порядку;
- За авторами (лінгвістичних творів), поетами і письменниками, за жанрами і алфавітом, при чому окремо виділені німецькомовні митці;
- За сферами діяльності – кіно, телебачення, фотографія (також в алфавітному порядку);
- За сферами діяльності – історія і політика, які поділяються на династії, правителі й керівники держав, політики різного роду по країнах чи спрямованості;
- За образотворчими сферами діяльності – художники, музикати;
- За міжнародними відзнаками – лауреати Нобелівської премії, інших премій, почесні громадяни міст Німеччини;

- Філософи і релігійні діячі. Цей розділ є особливим саме для Німеччини, оскільки саме німецькі діячі даних сфер зробили дуже вагомий внесок у світову культуру.

Представлений аналіз біографічної складової порталу «Вікіпедії» надає широкі можливості для досліджень у гуманітарному середовищі, простежити та описати загальні процеси розвитку суспільства в різні історичні епохи, визначити особливості подання біографічної інформації в залежності від культурних традицій на кожному етапі розвитку суспільства.

АНТСЬКИЙ СОЮЗ ЯК ЗАРОДОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Гудзь Віктор Васильович

доктор історичних наук, професор
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

Полякова Лариса Іванівна

кандидат історичних наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

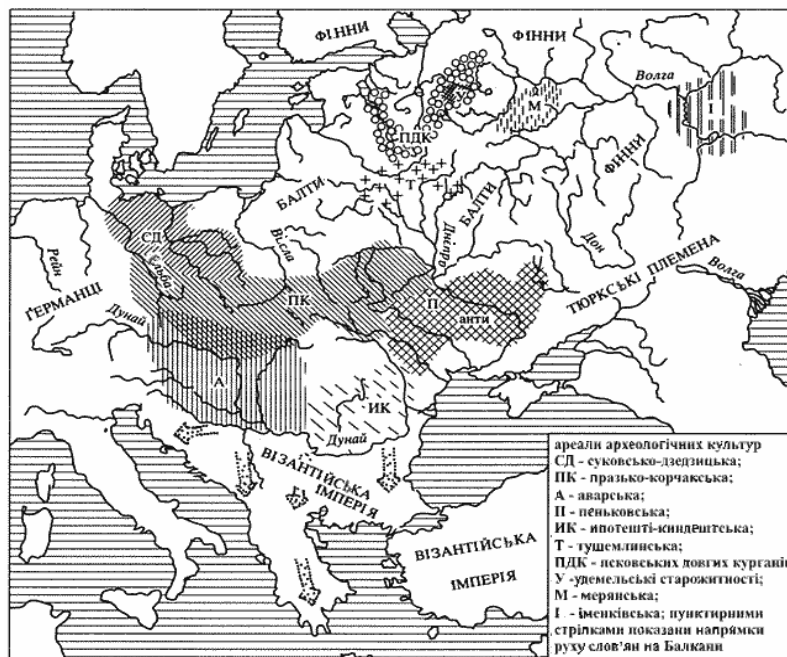
Романенко Яна Володимирівна

кандидат історичних наук, докторантка
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

У той час, коли над Україною нависла смертельна загроза з боку імперської Росії, яка від зазіхань на культурно-історичну спадщину Русі, заперечень історичності українського народу та його держави перейшла до збройного геноциду українців, важливо звернутися до витоків вітчизняної державності і народності. Проблема тяглості української державності завжди мала політичний аспект, тому фальшувалася або замовчувалася у царській та більшовицькій російських імперіях та є предметом політичних спекуляцій у сучасній Росії. У промовах президента В. Путіна та інших політиків Російської Федерації постійно стверджується про штучність держави Україна і саме породження її росіянами. Проблема походження українського народу та витоків його державності є предметом досліджень десятків вітчизняних та зарубіжних фахівців, але залишається актуальною також з наукової точки зору. Справа в тому, що навіть в Україні більшість авторів шкільних підручників з вітчизняної історії, за інерцією, відносять витoki української державності до періоду Русі, а народності – щонайраніше до історії полян VII-IX ст. [1, с.11], руських племен, вказаних Нестором-літописцем [2, с.12] або до Склавинського союзу: «Вони [авари. – Авт.] також поневолили племінне утворення склавинів. Це дещо загальмувало, але не припинило суспільний і господарський розвиток тієї гілки слов'янства, яка в майбутньому стала основою формування українського етносу» [3, с.10]. Але при цьому залишається поза увагою історія іншого – Антського союзу, який, разом із Склавинським, складав основу української народності.

Подібна ситуація склалася і з підручниками для вищих навчальних закладів. Одні автори обходять історію антів взагалі (В.Б.Гарін, І.А.Кіпцар, О.В.Кондратенко, 2012; В.І.Танцюра, 2008), інші, вслід за М. Грушевським визнають антсько-склавинське коріння українців, але ігнорують політичну

історію Антського царства (О.Д.Бойко, 2002; В.В.Нартов, 2006; В.Д.Мирончук та Г.С.Ігошкін, 2002 та ін.). Ще низка авторів, навіть визнаючи протодержавність антів, називають їх племінне утворення «східнослов'янським», «союзом давньослов'янських племен» (Л.І.Кормич і В.В.Багацький, 2006; М.С.Пасічник, 2006; А.І.Мельник, 2008; В.В.Світлична, 2006; В.І.Танцюра, С.М.Куліш, О.О.Пересада, 2014) тобто спільним утворенням майбутніх українців, білорусів і росіян. В академічному двотомнику з історії держави і права йдеться про антську протодержаву у формі військової демократії, але чомусь вона «дарується» також майбутнім росіянам та білорусам – міфічній «давньоруській народності»: «У другій половині I тис. н. є. східнослов'янські племена заселяли велику територію, на якій сформувалася давньоруська народність» [4]. Інші фахові історики зазначають: «Між V і VII ст. на територіях антів і склавнів починають зароджуватися східнослов'янські племінні союзи...» [5, с.23]. Насправді, вказані території не охоплювали нинішні російські чи білоруські землі, де слов'яни з'явилися набагато пізніше. Багаторічний дослідник пам'яток Черняхівської та Пеньківської культури, з якими ототожнюють антські племена, М. Приходнюк окреслив її межі у лісостепу та степу України «від Лівобережжя Дніпра на сході до низовин Пруту на заході» [6, с.21] (Див.: Мапа 1).

Мапа 1. Розселення слов'ян на початку середньовіччя (V–VII ст.): URL: <http://litopys.org.ua/rizne/sedow.htm>

Відповідно проживали в цьому ареалі і формували українську народність уличі, тиверці і поляни, а не «східнослов'янські» пращури росіян та білорусів в'ятичі, радимичі чи кривичі, дреговичі. Втім до учнів і студентів, хоча і рідше, доноситься й інша точка зору – про антів, як творців першої української держави (В.В.Гудзь, 2003, 2008; В.М.Заруба, Р.Ю.Васковський, 2005; О. В.Дудар, О. І.Гук, 2019 та ін.

Взагалі, попри багатолітнє вивчення, науковці світу ніколи не мали узгодження в обґрунтуванні двох ключових питань: 1) чи було Антське царство

повноцінною державою?; 2) чи було антське племінне об'єднання творінням саме українського етносу, а не конгломерату східних слов'ян? Причинами цього неузгодження є те, що джерельна база з історії антів є недосконалою через міграційні та асиміляційні процеси періоду Другого великого переселення народів, поширений обряд трупоспалення серед населення більшої частини лісостепової смуги Східної та Центральної Європи та брак і суперечливість наративних джерел. Крім того, ці питання потребують сукупного і компаративного аналізу даних кількох наук: антропології, археології, історії, лінгвістики, етнографії, біології тощо.

Тому метою нашої розвідки є аналіз історичних фактів, які дають дозволяють дати відповідь передусім на перше з поставлених питань.

Найповніше історія Антського союзу викладена у творах візантійських істориків Йордана «Гетика» (551) і Прокопія Кесарійського «Історія війн» (550–554). Так, Йордан констатував розпад єдиної венедської спільноти слов'ян і повідомив, що станом на VI ст. вже існувало три гілки слов'ян: венеди (басейн Вісли), анти (Подніпров'я) і склавини (Подунав'я) [7, с. 90]. Поява на Півдні Європи антів і склавинів, носіїв спорідненої мовної та етнічної спільноти, засвідчена також в інших наративах цієї доби. Вказані античними істориками територіальні рамки розселення антів охоплюють саме терени України. Відповідно, Прокопій Кесарійський засвідчив наявність політичних ознак державності: слов'янами – склавінами та антами – не править «один муж», але управляє народне зібрання (віче). Проте за часів загальної небезпеки вони обирали царя, який мав право залишати на троні спадкоємців, як у випадку з царем Ідарієм і його синами Мезамиром (Межемиром) і Келагастом близько 560–580 рр.

Одним із вождів антів – найхоробріших між венедських племен (Йордан) – був цар Бож, який на чолі свого війська відбив перший напад остроготів (східних готів). Зрештою, у 375 р. готський король Вінитар (Витимир) обманом, на спільному бенкеті, схопив Божа із синами і 70 антськими старшинами і розіп'яв їх на хрестах вздовж доріг Антії. Врятували антів від повного розгрому їх союзники-гуни під проводом короля Баламбера (Баламира), який не тільки вбив Вінитара, а й здолав готську армію короля Германаріха. Тривалі аваро-слов'янські війни (568–635 рр.), зрештою, спричинили розпад антського союзу. Восстання про антів йшлося у повідомленнях візантійських істориків Феофілакта Симокатти та Феофана Сповідника, які під 602 р. повідомляли про розгром антів (союзників візантійців) аварами на чолі з Апсихом та вбивство антського посольства Межамира. Як Йордан, так і візантіці Прокопій Кесарійський та Менандр характеризували Антський союз племен як міцне політичне об'єднання з демократичним ладом, яке називали «Антським царством» на чолі з вождями, яких називали рексами (царями). Вслід за візантійцями, арабський історик Абдул Хасан Масуді (X ст.) двічі повторив, що анти мали свою державу, «з прадавніх часів»: від кінця IV ст. до початку VII ст. н. е. [8, с. 34].

Грунтовне вивчення історії антів почалося у XIX ст. переважно російськими істориками, які сформувавши російську великодержавну концепцію історії

українського народу. Історики В. Татіщев, М. Щербатов, М. Карамзін, В. Соловйов, В. Ключевський у своїх працях відмовили українцям не те що у державності, а й у їхньому праві бути окремим народом, вважаючи їх лише однією з трьох гілок єдиного російського народу.

В. Ключевський ототожнював антів з венетами або венетами, а дулібів – з волинянами. Науковець пов'язував їх проживання у Прикарпатті («гніздо слов'янства») в VI ст. з початками всього східного слов'янства [9, с.122,124]. С. Соловйов вбачав у антах південно-західну частину східних слов'ян [10, с.86]. Лінгвіст О. Шахматов також розглядав антів як предків «всього взагалі руського племені» внаслідок розпаду якого і наступного розселення утворилися всі східнослов'янські племена [11, с.12].

Ці твердження наприкінці XIX ст. аргументовано спростував видатний український історик М. Грушевський, який наголосив, що анти були предками саме українського народу: «Це були південно-східні українські племена, які захопили тоді все чорноморське побережжя від Дністра до Азовського моря і виступали в історичних джерелах окремо під назвою антів» [12, с.49-50].

Висновки М. Грушевського спричинили полеміку в наукових колах. Видатний чеський історик Л. Нідерле стверджував: «Анти не представляли собою якийсь окремий слов'янський народ – малоросійський або український, – як це трактується деякими новими теоріями, бо українського народу в IV–IX століттях тут ще не було [13, с.142]. При цьому науковець не взяв до уваги, що М. Грушевський писав про українські племена, а не народ. Інший чеський історик Ф. Дворнік, визнавав державність антів у межах аж до Сілезії [14], очевидно об'єднуючи їх із склавинами.

У радянські часи, попри ідеологічні перепони, дискусія з цього питання продовжувалася. Вийшли друком праці московських вчених Б. Рібакова, П. Третьякова, А. Спіцина та ін., де хоча і йшлося про «східних слов'ян» підтверджена «буржуазно-націоналістична» концепція М. Грушевського про те, що Антський союз став зародком української народності і державності як за територією, так і за культурними відмінностями. Так, М. Артамонов, пов'язав антів Середнього Подніпров'я з культурою полів поховань – «особливою східною групою слов'ян», хоч і наближеною до верхньодніпровських [15, с. 5]. В. Сєдов підтвердив, що антські старожитності складають подільсько-дніпровський регіон черняхівської культури, і характерними для слов'янської культури Дніпровсько-Дністровського регіону» [16, с. 599].

Б. Рібаков встановив, яка саме група руських племен між Дніпром, Дністром і Південним Бугом була нащадками Антського союзу: «...тут сформувалися східнослов'янські племена уличів, тиверців, частково древлян, полян, волинян, частково радимичів, сіверян і частково в'ятичів» [17, с. 323]. З дослідження Б. Рібакова випливає, що спадкоємцями антів були саме загальноновизнані українські племена і лише частково та опосередковано – за межами проживання антів – проторосійські племена радимичів і в'ятичів.

Отже, вимушено уникаючи прямого ототожнення антів з українською народністю, радянські вчені визнали: а) «східнослов'янське» походження антів;

б) їх ареал проживання в етнічних межах України; в) їх прямий етнокультурний зв'язок з русами Подніпров'я і Подністров'я; г) спадкоємність «Київської держави» від Антського царства.

Що стосується державності антів, то виглядає більш обґрунтованою думка тих вчених, які вказують на наявність у Антському союзі більшості державних ознак: визначеної території; розвинутого апарату управління із збереженням народних зборів (віче), але й ради старійшин при царі із племінних вождів; елементів престолонаслідування надплемінної влади (царі-«рекси» Бож, Межамир, якого Менандр вважає представником династії Божа, Ардагаст, Добрагаст та ін.); правової системи («Закон про народоправство», «Закон про громадянство», громадські суди тощо; міжнародно-правової суб'єктності (угоди з Візантією та ін. державами, дипломатія); наявність загальнодержавної оборонної лінії; структурованої армії і флоту з походами далеко за межі рідної землі. Крім політичних ознак державності антів, сформувалися її соціально-економічні засади: розгалужена соціальна структура (знать-«вельможі», жерці, службовці, воїни, купці, селяни, ремісники, раби тощо); територіальна община; стала економіка з експортним орним землеробством, розвиненими ремеслами і торгівлею; городища роменського типу; будівництво грандіозних Змієвих валів; ремісничі центри; грошовий обіг; податкова система тощо. Тобто, на нашу думку, попри незавершеність державотворення (не відчужений апарат управління, слабкість єдиної податкової системи), Антське царство мало не менше державних прикмет, ніж сучасні йому Готське королівство, Аварський каганат чи Гунська імперія. Аналізуючи комплекс політичного, культурного та соціально-економічного ладу антів, знаний фахівець В. Седов констатував: «Таким чином, можна думати, що антське суспільство у пізньоримський час було соціально розшарованим і відповідало зрілим формам військової демократії. Анти створили ранньодержавне утворення, на чолі якого стояв вождь, можливо, зі спадкоємною владою» [16, с. 600]. Тож мав рацію історик М. Одинець, який посилався на теоретика права Л. Петражицького: «У той момент, коли військовий вождь виявився в стані підпорядкувати собі родових старійшин або коли один із старійшин став на чолі інших, ... над чистими формами родового побуту була зведена споруда вже не родового, а державного характеру» [18].

Що стосується етнічної належності антської держави, то сучасні археологи і лінгвісти довели, що дуліби, бужани-волиняни, деревляни, хорвати, сіверяни (склавинський союз) та поляни, уличі, тиверці (антський союз) склали ту частину східнослов'янського населення, яке пізніше утворила державу Русь, а в умовах її розпаду склала ядро формування українського народу [19, с. 52-87]. Тож, як доводить професор Г. Півторак: «Але М. Грушевський помилявся, вважаючи, що український етнос і його мова формувалися лише на антській основі. Дуже істотну роль у цьому процесі відіграли й їхні сусіди – склавини» [20].

Таким чином, аналіз доступних даних суміжних наук переконує в тому, що за територіальними, політичними, соціально-економічними етнокультурними, лінгвістичними, антропологічними ознаками Антський союз складав собою

зародок української народності і державності. На території інших східних слов'ян – нинішньої Росії та Білорусії слов'янський етногенез відбувався пізніше і був позначений іншим зовнішнім впливом, ніж в Україні: балтським – в Білорусі і угро-фінським – на теренах Росії. Як писав знаний фахівець з давньої історії Л. Залізник «Отже, маємо певні підстави говорити, що праукраїнці з одного боку і праросіяни та прабілоруси з іншого розвивалися власними історичними шляхами з початкових стадій формування субстрату цих етносів у першій половині 1 тис. до н.е. Не випадково українці належать до іншого антропологічного типу ніж білоруси та росіяни» [21, с.77-78].

Сьогодні, виборюючи – всьоме за свою історію – природне право самостійного державотворення у споконвічному протистоянні з різними імперіями, маємо знати своє коріння. Обґрунтовані висновки представників різних гуманітарних наук дають підстави пропонувати авторам підручників та посібників з історії України донесення молоді знань про важливий історичний етап зародження української народності і, як наголошувалося В. Гудзем, першої серед східних слов'ян держави – Антського царства IV–VII ст. [30, с. 3-4] – спорідненого попередника Русі-України.

Список літератури

1. Власов В. С. Історія України: підручник для 7 класу / В. С.Власов. – К.: Видавництво: Генеза, 2015. – 192 с.
2. Гісем О. В. Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч.закладів / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. – Х. : Видавництво «Ранок», 2015. – 240 с.
3. Смолій В. А. Історія України. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В.А.Смолій, В.С.Степанков. – 192 с.
4. Історія держави і права України: у 2-х томах [Електронний ресурс] / [за ред. В.Я.Тація, А.Й.Рогожина, В.Д.Гончаренка]. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. – Том 1. – 635 с. – [Режим доступу]: URL: book/5198/231039/§%201.%20Формування%20державності%20східних%20слов'ян.%20Утворення%20давньоруськоїдержави%20—%20Київської%20Русі.html
5. Політична історія України: Навчальний посібник для студентів усіх спеціальностей / [за ред. Г.К.Швидько]. – Видання 2-ге перероблене і доповнене. – Дніпропетровськ: Національний гірничий ун-тет, 2005. – 181 с.
6. Приходнюк О. М. Пеньковская культура. (Культурноархеологический аспект исследования) / О.М. Приходнюк. – Воронеж: Воронежский университет, 1998. – 170 с., илл.
7. Иордан. О происхождении и деяниях гетов [вступ. статья, пер., коммент. ... Е.Ч. Скржинской]. – М.: Изд-во восточной литературы, 1960. – 437 с.
8. Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж, Нью-Йорк, Львів: вид. «Молоде життя»-«НТШ», 2003. Т. 1.
9. Ключевский В. О. Сочинения в 9-ти т. / В.О. Ключевский. – М.: Мысль, 1987. – Т. 1. Курс русской истории: ч. 1. – 430 с.

10. Соловьев С. М. История России с древнейших времен: В 15 кн. / С.М. Соловьев; Акад. наук СССР, Ин-т истории. – М.: Соцэргиз, Мысль, 1960 – 1966. – Кн. 1, т. 1-2. – 809, [2] с.
11. Шахматов А. А. Древнейшие судьбы русского племени / А.А. Шахматов. – Пг.: [2-я Гос. тип.], 1919. – 64 с.
12. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М.С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1992. – 544 с.
13. Нидерле Любор. Славянские древности / Любор Нидерле. – М.: Алетея, 2000. – 592 с.
14. Dvornik Francis. The Making of Central and Eastern Europe / Francis Dvornik. London: Polish Research Centre, 1949. Second edition Gulf Breeze, Fla.: Academic International Press, 1974.
15. Артамонов М. И. Спорные вопросы древнейшей истории славян и руси / М.И. Артамонов // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Ин-та истории материальной культуры. – VI. – М. - Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – С. 3-13.
16. Седов В. В. Этногенез ранних славян / В.В. Седов // Вестник РАН. – 2003. – Т. 73. № 7. – С. 594-605.
17. Рыбаков Б. А. Анты и русь / Б.А. Рыбаков // Вопросы древней истории. – 1939. – №1. – С. 319-337.
18. Одинец Д. М. Возникновение государственного строя у восточных Славян [Электронный ресурс] / Д.М. Одинец. – Париж: Издание: Современные записки, 1935. – 184 с. – [Режим доступа]: URL: http://kirsoft.com.ru/skb13/KSNews_246.htm
19. Півторак Григорій. Українці: Звідки ми і наша мова / Григорій Півторак. – К.: Наукова думка, 1993. – 200 с.
20. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» [Електронний ресурс] / Г.П. Півторак. – [Режим доступа]: URL: <http://izbornyk.org.ua/pivtorak/pivtorak.htm>
21. Залізник Л. Л. Від склавинів до української нації / Л.Л.Залізник. –К.: Бібліотека українця, 2004. – 256 с.
22. Гудзь В. В. Початки української державності / В.В. Гудзь // Місце України у світовій історії та особливості вивчення даної проблеми у педагогічному вузі: Тези міжвузівської науково-практичної конференції. – К.: КДППМ, 1992. – С. 3-4.

РОЛЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ У ПІДПИСАННІ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1920 РОКУ З ПОЛЬЩЕЮ

Чигрин Платон Володимирович,

Студент 2 курсу магістратури
Історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Беручись до розгляду ще однієї контроверсійної в історіографії проблеми – Петлюра і Варшавський договір потрібно проаналізувати тогочасну внутрішню та зовнішньополітичну ситуації та її впливу на хід прийняття С. Петлюрою рішень.

Постійні бойові дії по всіх напрямках фронту протягом 1919 року примушували С. Петлюру приділяти більше уваги вирішенню питань оборони, армії, організації збройної боротьби і менше – зовнішній політиці.

Виїхавши до Варшави, С. Петлюра мав наміри зосередитися на полагожденні зовнішньополітичних проблем. Серед проблем у зовнішній політиці, що вимагали нагального вирішення, першочерговими залишалися пошуки союзників поміж сусідами і країнами Антанти; забезпечення подальшої збройної боротьби; отримання медичної та санітарної допомоги [6 с. 176].

Слід зауважити, що УНР вела активну зовнішню політику. М. Павленко наводить дані, що близько 30-ти країн світу мали офіційні відносини з Україною. За наведеною В. Трембицьким статистикою у 25-ти державах світу працювали українські посольства і місії [4 с.195].

Намагання уряду УНР та власне С. Петлюри протягом 1919 року домогтися визнання незалежності України Антантою залишилися безуспішними. Замість того Антанта використала повну блокаду України, таким чином, не дозволивши доставляти навіть медикаменти, які український уряд закупив на суму 8 млн доларів у Американської ліквідаційної комісії. Антанта не пропустила в Україну не тільки зброю, але й одяг і ліки. Боротьба українців тривала при повній ізоляції від західного світу [2 с. 430 - 431].

Директорія і уряд УНР сповідували принципи налагодження добросусідських відносин з усіма країнами, політичні інтереси яких не можуть бути ворожими існуванню самостійної УНР. Такими державами-сусідами, інтереси яких не суперечили ідеї самостійності України, були Румунія та Польща.

Петлюра робив спроби порозумітися з Румунією, щоб якомога скоріше задовольнити потреби Української Армії у зброї та амуніції. Велися консультації у Бухаресті. Однак до справді приязних і дружніх відносин між Румунією і Україною не дійшло. Румунія погодилася лише частково продавати УНР амуніцію. Але договору між державами підписано так і не було.

В такій ситуації Польща залишалася мало не єдиною країною, що була зацікавлена у продовженні визвольної війни України. Вона мала змогу надати їй справжню військову допомогу. Тому перш за все Петлюра мав на меті прискорити порозуміння з Польщею, а потім і з країнами Антанти. Загалом політична та військова ситуація дуже швидко вимагала саме такого кроку. Польща, яка мала вагому підтримку Антанти і мала армію кількістю близько 130 тис. чол., могла стати першорядним союзником України. У листі до А. Лівіцького від 11 листопада 1919 року Петлюра стверджував, що «налагодження наших стосунків з Польщею могло би нас певною мірою нас врятувати – дати нам базу деяку, відносини зі світом і перспективи. Шляхом політики зближення з Польщею Петлюра сподівався здобути визнання УНР Антантою, а згодом, отримавши допомогу для боротьби з більшовиками, повернутися на рідні землі» [3 с. 176].

У квітні 1920 р. було підписано політичну угоду про співпрацю між Українською Народною Республікою та Польщею, що увійшла в історію як Варшавський договір. Відповідно до умов Польща повинна визнавати право УНР на незалежність, а Директорію – як верховну владу УНР (п. 1). Польща зобов'язувалась не підписувати антиукраїнських угод (п. 4) і гарантувала українцям мінімум культурних прав (п. 5). Конвенція визначала також кордони між УНР і Польщею (п. 2). На Волині встановлювалися тимчасові кордони, які пізніше підлягали переглядові [5 с. 32].

Власне на умовах Варшавського договору уже в перші декілька днів після його підписання спіткнулися багато політичних діячів. Угода стала об'єктом шаленої критики, навіть з боку колег і однодумців С. Петлюри. Проте особливо багато обурення виникло серед галицьких політичних кіл. Договір кваліфікувався як помилковий, такий, що мав ознаки державної зради. Він дав також вигідний аргумент для комуністичної пропаганди проти Симона Петлюри. Пам'ять українців про польське панування і прихід польського війська на Правобережну Україну спричинило те, що домовленості Петлюри з поляками не знайшли в українському народі розуміння.

Так, договір став результатом тривалої і нелегкої праці українських дипломатичних працівників в умовах надзвичайно складних українсько-польських відносин. Ще 31 грудня 1918 року до Варшави направлялась комісія з Міністерства закордонних справ УНР яку очолював професор В. Прокопович, яка мала завдання прозондувати ґрунт для можливих переговорів з поляками.

Через складне військове та політичне становище Української Народно Республіки договір не міг бути рівностороннім. Зрада галичан поставила армію та уряд УНР на грань цілковитої катастрофи, що, відповідно, ускладнило подальшу роботу дипломатичної місії. Ситуація підштовхнула поляків до підсилення вимог, а українську сторону змушувала йти на поступки польській стороні. Польський дослідник В. Сулея акцентував увагу, що Пілсудський вважав: безпосередню мілітарну допомогу Україні слід надати тільки тоді, коли вона можливістю свого політичного існування завдячуватиме виключно Польщі. Петлюра також розумів таку позицію польського керівництва [7 с. 114].

Завчасно, ще 19 квітня 1920 року, С. Петлюра звернувся із зверненням до українців, в якій пояснювалася суть нового етапу боротьби крізь призму українсько-польського договору. У відозві, зокрема, говорилось: «Польща стала на справжній шлях допомоги УНР в її боротьбі з большевиками-окупантами, давши змогу частинам її армії формуватися в себе, і ця армія теж йде битися з ворогами України. Але зараз українська армія буде боротися не сама, а разом з армією Польщі проти червоних імперіалістів, які загрожують також і вільному життю польського народу. Між керівництвом Республік був укладений військовий договір, на основі якого війська Польщі увійдуть разом з українськими на терен український як союзники проти одного ворога, а по закінченню боротьби з большевиками польські війська будуть негайно одведені в межі своєї Республіки. Армія вижене ворога з нашого краю і цим дасть можливість в найкоротшій часі скликати народне представництво – Парламент, який і візьме керування справами Республіки до своїх рук і накреслить ті шляхи, по яких в майбутньому має розвиватися життя вільного народу» [2 с. 435].

20 квітня 1920 року відбулося засідання дипломатичної місії за участю Петлюри. Із протоколу засідання місії, що зберігається у фонді Міністерства закордонних справ УНР ЦДАВО України, дізнаємося, що Петлюра переконував: «Громадянство поставиться з розумінням до підписання угоди» і що «уступки Польщі мусять бути переглянуті майбутніми Установчими Зборами».

Однак навіть 21 квітня переговорний процес, який неодноразово був на грані зриву через непоступливість сторін щодо територіальних проблем, зайшов у глухий кут. Лише особисте втручання Ю. Пілсудського та С. Петлюри, які відбули 5-годинну розмову сам на сам, дало змогу знайти взаємоприйнятний варіант, і делегації підписали угоду [5 с. 39]. С. Петлюра, звісно, розумів всю складність становища в якому знаходився уряд та війська УНР, але все ж погодився на підписання цього договору.

Про це сам С. Петлюра писав: «Варшавська умова 22 квітня 1920 року була історично вимушеним фактом, неминучим ланцюгом в ході політично-мілітарних подій нашої новітньої історії, а не штучним утвором політичної нерозважливості чи злої волі, як дехто легковажно і поверхово думає про неї. Її уємні моменти були відомі відповідальним діячам, що підписували її, але не могли бути переборені чи нейтралізовані через об'єктивні причини міжнародного характеру» [5 с. 39].

С. Петлюра покладався на практичний розрахунок, розуміючи, що більшовицький імперіалізм був і залишиться найбільшою небезпекою для існування українського народу, але тоді ослаблена війною Польська республіка не становила такої небезпеки. Проте Петлюра не мав жодних ілюзій ані стосовно Москви, ані стосовно Варшави. Про це у вищезгаданому листі до військового міністра він пише: «Коли я в квітні 1920 року робив умову з поляками, то мав на увазі визначним політичним актом розпочати уперту боротьбу серед нашого громадянства з його нахилами та тенденціями політичних порозумінь і договорів з Москвою, яку вважаю за історичного і вічного ворога нашого. За це я, як Ви знаєте, обливаюсь помями і ріжними інсинуаціями. Петлюра пропонував

розглядати союз з Польщею «як тактичний хід для встановлення зв'язків з Європою, незалежно од того, що цей акт був актом спасіння для дальшого провадження нашої боротьби».

На той час альтернативних варіантів для УНР практично не існувало – Польща вела переговори з Україною з позиції сили. Загроза з боку більшовиків, байдужість з боку Антанти підштовхнули Петлюру на цей крок. Коли виникло питання: Україна поступається західними землями чи повне зникнення її під більшовицькою навалою, Петлюра обрав перший варіант. «Мусимо дивитися на Варшавський договір як на тимчасовий вихід із тяжкої ситуації. Треба нам якось зміцнити свої сили для того, щоб продовжувати боротьбу з нашим головним ворогом – Московщиною», – переконував він прем'єра І. Мазепу [6 с.172].

Для того щоб продовжити боротьбу проти більшовиків нічого іншого не залишалось, як погодитися на підписання такого нерівноправного договору. Петлюра прийняв ці умови з надією стабілізувати ситуацію, а зі зміною ситуації, повернути всі українські землі, включно і Східну Галичину, до України.

Немає сумніву, що Петлюрі нелегко було зважитися на такий крок. Відповідаючи Петлюрі на листовне прохання порадити, український громадський діяч Євген Чикаленко писав: «Що ж, коли ви переможете, то будете превищий за самого Богдана, а коли ні, то пам'ятайте, що ім'я Івана Виговського не увійшло як почесне до нашої Історії» [6,с. 174].

Погоджуючись на підписання Варшавського договору, Петлюра розраховував на корективи, які будуть можливими під час його ратифікації. Тим часом Петлюра давав високу оцінку Варшавського договору. «Я певен, що досягнені нашою місією в Польщі здобутки будуть вписані в історію як сторінка нової ери нашого справді реального державного життя», – писав він у травні 1920 року у листі-подяці голові Дипломатичної місії УНР у Польщі А. Лівіцькому. Пізніше, у грудні 1921 року, в листі до військового міністра УНР він також говорить про значення договору: «Коли ми не засвоїли тої думки, що на певному етапові нашої державности нам потрібно мати тісне порозуміння з поляками, з огляду на небезпеку од Москви, то ми впадемо жертвою безплідних, в'ялових великодержавних, але не своєчасних всеукраїнських планів, давши зайвий доказ нашої незрілості і неуміння йти реальними шляхами, можливими для даного менту. Коли б не польсько-українська згода, не відомою ще була б дальша доля нашої державности».

Але Варшавський договір розколов і до того слабкий соборницький фронт українського національно-визвольного руху. Особливу напругу сіяв галицький емігрантський уряд. Поширювалися вигадки, що Петлюра «продав» Галичину полякам. «Якою неправдою є та груба лайка і тенденційні обвинувачення, що їх, як «з рога ізобілія» сипалось і сиплеться на мою голову з боку галицьких політиків», – говорив С. Петлюра [2, с.556].

Жителі Галичини вважали, що договір надавав полякам найсильніший аргумент для управління Східною Галичиною. Очевидним контраргументом проти таких закидів є те, що Польща вже фактично володіла Галичиною з тих пір, як рішенням мирної конференції в Парижі від 18 червня 1919 року було

здійснено анексію Східної Галичини і Польщі було надано мандат на управління нею протягом двадцяти п'яти років.

Досить стійкими і поширюваними є твердження та безапеляційні висновки про нібито Петлюрину неприязнь до галичан, через яку він і нехтував їхніми інтересами і проблемами. Однак факти, що їх містять історіографічні та архівні джерела, переконливо доводять цілковиту безпідставність таких висновків. Так, ще у жовтні–листопаді 1917 року за безпосередньою участю Петлюри як Генерального секретаря з військових справ позитивно вирішилось клопотання полонених галичан зорганізуватися в окрему військову частину, чим було дано початок славній бойовій формації – куреню січових стрільців під командуванням Є. Коновальця.

Як член Директорії УНР і Головний Отаман Республіканських військ Петлюра беззастережно підтримав ідею об'єднання УНР і ЗУНР в єдину Соборну Українську Державу і всебічно сприяв справі практичного здійснення цієї ідеї.

Петлюра розумів, що дуже складно переконати галичан з їхніми тодішніми вузькорегіональними інтересами. У листі до В. Сальського від 31 березня 1920 року він писав: «Галичани своєю сліпою, нерозважною політикою, вже не раз «зарізали» нас; отже їхні поради, їхні сентенції – є лише хворим відгуком розпуки та дезорієнтації. Ми повинні в ім'я державності зараз не рахуватися з розпукою, а мати тверду державну волю і не піддаватися на провокацію, все одно, чи остання походить з нервів політичних, чи зі свідомих і недобрих мотивів» [2, с. 558].

Варто зазначити, що укладення Варшавського договору підтримувало чимало відомих галицьких діячів, зокрема С. Баран, М. Ганкевич, В. Темницький, митрополит А. Шептицький. За свідченням О. Доценка, А. Шептицький при зустрічі з А. Лівичим говорив, що в тодішніх обставинах, «щоб могли продовжувати війну проти Москви, нічого іншого не залишалось, як піти на заключення Варшавського договору».

Петлюра, попри всі закиди, мав тверду переконаність у правоті своєї позиції. Ось уривок з листа до М. Василька від 3 листопада 1920 року: «Я ніколи не був максималістом в територіальних питаннях, бо вважаю таку позицію ілюзорною і, при даному відношенні внутрішніх сил на Україні, просто злочинною. Хай політичні фантасти за це мене болотом обкидають і агітацію проводять, – я знаю, що той шлях, на якому я стою, скорше до цілі приводить і, замість мрій, тверді підвалини в будівлю держави підведе» [2, с. 559].

Що ж стосується Петлюри, то він мав намір заохотити до спільної боротьби також і галичан. На клопотання С. Петлюри Пілсудський під час їхньої зустрічі у Вінниці 16 травня 1920 року погодився на формування з інтернованих галичан при Армії УНР 5-ї Херсонської дивізії.

Улітку було досягнуто згоди польського командування на проведення акції вербування у польських таборах для полонених серед старшин з Галицької армії, українців з походження, однак останні бойкотували цю акцію. 18 липня 1920 року С. Петлюра підписав відозву Головної команди Війська УНР із закликом до українців-галичан вступати добровольцями в Армію УНР. Водночас він

звернувся до польського Міністерства внутрішніх справ дати відповідні розпорядження щодо цього місцевим органам влади. Листом до Української військової місії у Варшаві від 6 серпня 1920 р. польське МВС повідомило про відмову «дати наказ місцевій владі не перешкоджати вербуванню добровольців в армію Української Народної Республіки».

Однак переважаючи серед галичан настрої, що польський режим у Галичині гірший, ніж радянський на Наддніпрянській Україні, загальмували наплив добровольців. А пізніше, 26 серпня 1920 року, Херсонська стрілецька дивізія, що переважно складалася з галичан, значною частиною свого особового складу залишила український фронт і під проводом генерала Кравса перейшла через Карпати в Чехо-Словаччину, де була інтернована. Наказом Головного командування Військ УНР від 30 жовтня 1920 року (ч. 087) сто старшин Херсонської дивізії було виключено зі списків Армії УНР як дезертирів [2, с. 559].

Повертаючись до питання Варшавського договору, слід наголосити, що його укладення дало змогу Армії УНР продовжити збройну боротьбу проти більшовиків. Для Петлюри вагомим був не лише текст самої угоди, а текст військової конвенції, яка була підписана 24 квітня 1920 року. Конвенція була додатком до самого договору і паралельно таємною угодою про надання військової та економічної допомоги Українській Народній Республіці у спільній війні з більшовиками. У тексті конвенції зазначалося, що «на польській території буде продовжуватися організація українських частин, як-то мало місце до цього часу в Бересті, аж до часу, коли така організація буде можлива на власній території. Начальна Команда Польських військ зобов'язується доставити для Українських військ зброю, амуніцію, снаряження і одяги в кількості, потрібній для трьох дивізій».

Через непопулярність договору в українському громадянстві події та бойові дії Армії УНР у 1920 рік замовчувалися також і в українській історіографії. Тому 1920 рік висвітлений порівняно найменше і найповерховіше. Події описуються дуже стисло, без аналізу військових операцій. Згадуються тільки основні дати, головним чином, про перехід з рук до рук тих чи інших населених пунктів [2, с. 560].

Відразу після підписання декларації 2 грудня 1919 року Пілсудський видав наказ на створення українських частин на території, які були зайняті польськими військами. Це стало свідченням готовності поляків надати військову допомогу ще до підписання Варшавського договору. Вже 20 лютого 1920 року на засіданні уряду УНР військовий міністр, В. Сальський виклав план відродження і формування армії. Відповідно до цієї концепції С. Петлюра видав наказ (ч. 3) від 29 березня 1920 р. про формування військових частин для негайного використання їх на фронті.

25 квітня 1920 р. згідно з військовою конвенцією розпочався спільний похід українських та польських військ на схід проти більшовиків.

Отже, попри всі суперечності треба зазначити, що договір, укладений між УНР і Польщею у квітні 1920 року, став важливим періодом в історії українсько-

польських відносин. Найголовнішим є те, що обидві країни прийшли до усвідомлення необхідності стратегічного партнерства задля забезпечення своєї незалежності. Цей договір створив правову основу для подальшого співробітництва між урядом УНР в еміграції і Польщею, мета якого полягала у послабленні більшовизму.

Список літератури:

1. Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924) / М. Павленко. – Київ, 1999. – 352 с.
2. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – Київ : Либідь, 1995. – Т. 2 : Від середини 17 ст. до 1923 р. – 608 с.
3. Трембицький В. Українська консульська служба 1918–1923 років / В. Трембицький // Симон Петлюра : збірник наукової-студійної конференції в Парижі (трав. 1976) : статті, замітки, матеріали / ред. В. Косик. – Мюнхен ; Париж, 1980. – С. 174–205.
4. Трембицький В. Українська консульська служба 1918–1923 років / В. Трембицький // Симон Петлюра : збірник наукової-студійної конференції в Парижі (трав. 1976) : статті, замітки, матеріали / ред. В. Косик. – Мюнхен ; Париж, 1980. – С. 174–205.
5. Шелухін С. Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 року / С. Шелухін. – 2-ге вид. – Прага : Нова Україна, 1926. – 40 с.
6. Шульгин О. Симон Петлюра та українська закордонна політика / О. Шульгин // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – Прага, 1930. – С. 172–176.
7. Suleja W. Piłsudski a Petlura / W. Suleja // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 113–129

ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ НА ПОСТУ ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Чигрин Платон Володимирович,

Студент 2 курсу магістратури
Історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Із С. Петлюрою пов'язаний цілий період українських національно-визвольних змагань та творення державності. Він без перебільшення є символом української нації. Тому досить важливим періодом його діяльності є час перебування на посту голови Директорії УНР. В радянські часи відомості про життя та діяльність С. Петлюри замовчувались або викривлялись, тому це визначає актуальність досліджуваного питання.

Як наслідок повстання проти гетьмана П. Скоропадського влада перейшла до Директорії. Перед нею постали проблеми у внутрішній та зовнішній політиці. С. Петлюрі, як одному із членів Директорії, довелося зосередити зусилля на виконанні обов'язків Головного Отамана Військ УНР.

У грудні 1918 року Директорія прийняла свою програму – Декларацію, що мала всі ознаки конституції. За нею визначався статус Директорії як «тимчасової верховної влади революційного часу», яка має передати свої повноваження, згодом, виборному парламенту – Конгресу народу України. Таким чином, на період збройної боротьби Директорія проголошувалася органом верховної влади з диктаторськими правами, виконувала неподільно законодавчу, виконавчу, а почасти – й судову функції [2, с.150].

У намірах і планах Директорії були сподівання на мирне співжиття з усіма народами. 28 грудня 1918 року Директорія ухвалила «Звернення до народів всього світу і їх правительств», який підписали В. Винниченко, С. Петлюра та А. Макаренко. У ньому пропонувалося всім народам і їхнім урядам вступити у дружні відносини з Україною.

Проте складність внутрішньої і зовнішньої ситуації чомусь, як правило, мало береться до уваги дослідниками. Акценти зміщуються у площину звинувачень тодішньої влади і, зокрема, С. Петлюри у нездатності навести порядок, організувати армію тощо.

Звісно, найбільшою перепоною у становленні УНР стала друга російсько-українська війна. Ще у грудні 1918 року більшовики зайняли Гомель, Городню, Чернігів; у січні 1919 року – Ніжин, Козелець, Бровари. Уряд Директорії посилав одну за одною (31 грудня 1918 р., 3 і 4 січня 1919 р.) ноти до Москви із запитом про причини наступу військ РСФРР на Україну.

Директорія, сподіваючись на мирне врегулювання конфліктів, також зволікала з оголошенням війни радянській Росії. Тільки 16 січня, як

повідомлялось у «Віснику Державних Законів УНР», вона змушена була проголосити війну.

Між деякими тодішніми українськими діячами ширилася надія, що більшовики припинять агресію проти України, якщо український уряд перейде на «радянську» платформу. До прихильників «радянської влади» належали М. Грушевський, голова уряду В. Чехівський і голова Директорії В. Винниченко. Тому введення радянської форми державної влади, на думку Винниченка, позбавило б Україну необхідності вести війну з російськими більшовиками [1, с.100].

Проблемам визначення політичного курсу, що гостро стояли на порядку денному, була присвячена Державна нарада Директорії, уряду, представників політичних партій та війська, яка відбулася 16 січня 1919 року у Києві.

Багато промовців на нараді висловлювали вимогу перейти на «радянську платформу», мовляв, так налаштовані народні маси, і, відповідно, у такий спосіб більшовики припинять війну. За спогадами Мазепи, «з членів Директорії різко проти більшовиків висловився Петлюра» [3, 171].

С. Петлюра відіграв вирішальну роль, коли на нараді почали переважати настрої за лояльність до більшовиків, припинення війни та запровадження радянської форми влади. На відміну від В. Винниченка та інших українських лідерів, які вважали, що з радянською Росією можливий варіант мирного розв'язання конфлікту через взаємні поступки, Петлюра розумів безперспективність таких кроків, бачив імперську суть більшовизму і тому щодо нього займав безкомпромісну позицію. І те, що Винниченко не зміг схилити Директорію на свій бік, головним чином, заслуга Петлюри.

Проблему форми влади в УНР і конституювання державної влади було винесено на розгляд Трудового конгресу України, що відбувся 23–28 січня 1919 року. На конгресі чимало йшлося не стільки про стратегію державного будівництва, скільки про заходи щодо порятунку. Виступи державних, партійних і військових діячів були переважно тривожними. Конгрес приймає «Закон про форму української влади», відповідно до якого законодавчою владою належала парламенту, а виконавча – уряду, Раді Міністрів. Також було актом, що накреслював напрямки законотворчої роботи, функції Директорії, Ради народних міністрів, органів місцевої влади.

Петлюра у своїй промові на конгресі 28 січня наголошував: «Щоб оборонити край від ворогів і для того, щоб вам дати змогу спокійно творити державну справу – треба мати власне революційне військо. Ми не хочемо мілітаризму, котрий дуже багато коштує, але треба мати міцну силу для оборони від нападів і насильств [3, с.186].

З огляду на небезпечний військовий стан конгрес наділив Директорію сильними повноваженнями, які розглядалися як тимчасові. Він ухвалив доручити владу і оборону краю Директорії УНР, яка до наступної сесії Трудового конгресу має бути верховною владою і видавати закони, необхідні для оборони Республіки, а далі ці закони передавалися на затвердження Трудовому конгресу. Виконавча влада УНР належить Раді міністрів, котра складається Директорією і

в час перерви сесії конгресу відповідає перед Директорією. Владу на місцях мали здійснювати представники уряду в тісному контакті з трудовими радами і під їхнім контролем.

Проголошення Акта злуки, безперечно, відіграло велику історичну роль у житті українського народу. На жаль, ця подія не була спроможна нейтралізувати розбіжності, які існували між східними і західними землями протягом століть. Різні ідеологічні та зовнішньополітичні орієнтації робили соборність фікцією і далі поділяли Україну на схід і захід. Петлюра в листі до Ю. Гуменюка від 10 травня 1926 року визнавав: «Лише скоординованою акцією обох частин – «наддніпрянців» і «галичан» можна було досягнути ідеалу державної самостійності. Цієї скоординованості не було в самому початковій боротьби. Обидві частини не доросли до визнання єдиної керуючої волі щодо того плану і програми, на яких ця боротьба мусіла провадитися. Фактично ідея Соборної України була фразою» [1, с. 102].

Криза українського політикуму змусила керівні державницькі кола УНР шукати підтримки серед партій правого політичного спектра. На знак протесту ЦК УСДРП ухвалив відкликати своїх членів з уряду і Директорії. Відповідну заяву про відкликання членів партії з Директорії та уряду зробив ЦК УПСР. М. Грушевський, В. Винниченко та М. Шаповал втратили будь-які сподівання на успіх подальшої боротьби, вийшли з політичної арени. Розпочалися «великий імміграції» української інтелігенції за кордон.

Кардинально іншим було рішення С. Петлюри. 11 лютого 1919 року він звернувся до ЦК УСДРП з листом, в якому йшлося: «Виходячи з того, що сучасна ситуація для України надзвичайно складна і тяжка, я вважаю, що в даний момент всі творчі сили нашого краю повинні взяти участь у державній праці, не вважаю для себе можливим ухилитися од виконання своїх обов'язків яко сина свого народу перед Батьківщиною і буду, доки це можливо, стояти і працювати при державній праці. З огляду на це я тимчасово виходжу зі складу членів Укр. С.-Д. Партії» [1, с. 103].

Від цього часу саме С. Петлюра здебільшого впливає на весь хід подій і отримав головну роль лідера визвольної боротьби. Адже потрібно було скріплювати владу, встановлювати спокій усередині й обороняти державу ззовні; важкою була проблема формування і зміцнення армії, розбудови державного апарату тощо.

В історіографії поширена думка, що Петлюра від лютого 1919 року став одноосібним керівником держави. Справді, з 11 лютого український уряд було прийнято називати «урядом Петлюри», що підтверджується багатьма джерелами. Однак слід уточнити, що після зречення В. Винниченка з голови Директорії Петлюра обійняв цю посаду не відразу. Насправді Директорія прийняла рішення про черговість головування і рівність повноважень усіх її членів [1, с. 100].

13 лютого 1919 року Директорія обрала новий склад уряду УНР на чолі з безпартійним С. Остапенком. Ця політична сила орієнтувалися на демократичні засади, виступали за боротьбу з більшовиками і досягнення порозуміння з

країнами Антанти, особливо покладаючи сподівання на Францію, яка традиційно виступала із захистом поневолених народів.

Для цього ще 6 лютого 1919 року на станції Бірзула відбулися переговори української делегації (С. Остапенко, О. Греков, С. Бачинський, І. Мазепа) з начальником штабу французького командування, але вони не дали позитивних результатів. Представники Франції під впливом своїх російських радників досить нетактовно ставили дуже тяжкі умови, вимагаючи відкликати зі складу Директорії В. Винниченка, В. Чехівського і навіть С. Петлюру, котрих вважали майже «більшовиками», тобто занадто лівими. Французи висували вимоги скасування закону про відміну приватної власності на землю та передачу її до рук селянства, підпорядкування українських військ англо-французькому командуванню, організації спільного фронту проти більшовиків і встановлення контролю Антанти над українськими землями.

Глави урядів і більшість представників провідних держав Антанти мали проросійську налаштованість. Упевненість у неминучості відродження єдиної Росії виявилася на Заході надто сильною. З-поміж усіх союзників найбільш глибокі економічні інтереси в Росії мала Франція. Великі обсяги інвестицій Франції в Російську імперію та розміри російського боргу змушували французькі правлячі та банківські кола домагатися збереження єдиної Росії.

Петлюра, маючи надію домовитися з французами, 27 лютого 1919 року зустрівся з представниками місії генерала Бертелемі, що прибули до Ходорова на переговори щодо лінії розмежування УГА і польської армії. На той час якраз там, у Ходорові, перебував Головний Отаман, відвідуючи Галицький фронт. Французька місія поставила ультимативну вимогу припинити наступальні дії проти Польщі й запропонувала проект перемир'я. Лінія припинення вогню проходила берегами Бугу і Стрию. До Польщі відходила більша частина Галичини зі Львовом та всіма нафтовими центрами [2, с. 190].

Пізніше у листі до генерал-хорунжого М. Удовиченка Петлюра згадував: «Ознайомившись з ситуацією, я прийшов до висновку, що фронт заломиться, бо Галичина заблокована з усіх боків. Довідавшись, що я прибув в Галичину, антантська комісія у Варшаві приїхала, щоб побачитись зо мною. На чолі з генералом Бертелемі вона приїхала до Ходорова, де в штабі відбулось побачення. Комісія пропонувала певну роз'ємчу лінію. Хоч вона не відповідала в цілому інтересам галичан, але я настоював на прийнятті її, бо цим досягли б ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти; б) отримали б можливість створити бази для підвозу амуніції з Європи і в) оперлися б фактично на Європу в нашій боротьбі з большевиками – себто з Москвою. Галичани за допомогою Омеляновича-Павленка, який ніколи не орієнтувався в державних справах, відкинули ці умовини, хоч я їх і попереджав про корпус Галлера, що формувався у Франції. Галицька Армія потерпіла поразку» [1, с. 105].

Особливого значення Петлюра також надавав участі української делегації, яка з повноваженнями Директорії була направлена на Паризьку мирну конференцію.

Писаних інструкцій Петлюри для членів цієї делегації віднайти не вдалося, але вимоги України були викладені в нотах, які він направляв до Президента мирної конференції 10, 12 і 25 лютого 1919 року. У них висловлювалося прохання допомоги «в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудування української державності та її економічно-фінансових і політичних основ» [1, с. 105].

Орієнтація на Антанту в січні–лютому не спричинила поліпшення становища. Безуспішними залишилися вимоги визнання Антантою незалежності України та надання їй допомоги в боротьбі з більшовиками. Лідери Антанти намагалися підтримувати ті політичні кола, державні утворення, що володіли реальною силою і мали серйозну підтримку у суспільстві. Так, Антанта рішуче підтримувала відновлення Польщі, враховуючи обіцянки останньої активно протидіяти більшовицькій Росії і те, що відповідні сили для цього були; а в самій Росії зробила ставку на лідерів білого руху. В очах Антанти керівники УНР, які революційним шляхом повалили владу гетьмана, мало в чому відрізнялися від більшовиків, про розуміння з якими не могло бути й мови, адже ними в той час лякали всю Європу.

Розвіялися всякі надії, що держави Антанти поставляться прихильно до нового уряду. Петлюра переконувався, що орієнтація на Антанту веде у глухий кут, відриває Директорію від народних мас. Водночас уряд С. Остапенка не спромігся навіть задекларувати свою програму. Очікуваного поліпшення ні в Україні, ні навіть у Директорії ця зміна уряду не дала. Соціалістичні ідеї вже мали на той час велику популярність у народних масах України. Серед суспільного загалу ширилися радянськості настрої. Соціалізм здобув позиції найвпливовішої ідеології в Україні.

У березні більшовики, сконцентрувавши великі сили, розв'язали великомасштабні військові дії з півночі і сходу, окупували Жмеринку, відрізавши український південно-західний фронт від решти української армії. За таких умов Кам'янець-Подільський, куди перемістилися урядові установи та значна частина політичних діячів, міг бути відрізаним від українського фронту і опинитися в руках ворога. Міністерства і установи розпочали евакуацію на північ.

У самій Директорії Петлюрі протистояв тандем П. Андрієвського та Є. Петрушевича, якого на домагання правих 12 березня 1919 року ввели до Директорії як представника від ЗОУНР [1, с. 106 - 107].

З наміром досягти компромісного рішення між урядом і опозицією 6 квітня у Рівному С. Петлюра скликав Державну нараду, де соціал-революціонери і соціал-демократи вносили пропозицію поповнити Директорію двома членами від цих партій.

Дедалі більший тиск обставин: поразка у переговорах з Антантою, наступ більшовицької армії, «радянська» мас та війська і кам'янецькі події – спонукали С. Петлюру шукати порозуміння з лівими і піти на зміну політичних пріоритетів та корекцію політичного курсу УНР.

Для цього 9 квітня уряд С. Остапенка було відправлено у відставку і сформовано новий – під керівництвом соціал-демократа Б. Мартоса, до якого, крім соціалдемократів і есерів-центристів, увійшли також соціал-демократи та радикали Західної України [1, с. 106 - 107].

Саме цей факт став причиною того, що на Петлюру «посипалися» численні звинувачення у формуванні соціалістичних кабінетів. Але Петлюра розумів ситуацію і бачив силу, на яку можна було покластися в інтересах держави. А такою силою на той час були саме українські соціал-демократи і українські соціал-революціонери як партії, що об'єднували найбільшу частину української інтелектуальної еліти і мали реальний вплив на маси.

Однак формування соціалістичного уряду Б. Мартоса і його декларація не стали платформою консолідації українських сил, а ще більше загострили суперечності всередині Директорії, яка перестала збиратися повним складом. До того ж, склалося становище, за якого існувало начебто дві Директорії. Петлюра, Макаренко і Швець перебували у Рівному, Здолбунові, а Андрієвський і Петрушевич – у Станіславі. Таке керівництво призводило до анархії і поразок. Потрібен був порядок насамперед у самій владі.

Для цього 7 травня 1919 року Кабінетом народних міністрів був ухвалений і Директорією УНР затверджений «Закон про склад Директорії Української Народної Республіки», яким встановлювалося: «I. Всі постанови Директорії УНР дійсні і законні лише в тому разі, коли в засіданні приймав участь Головний Отаман Петлюра. II. Для законності постанов і наказів Директорії необхідні підписи двох членів Директорії, в т.ч. обов'язково підпис Головного Отамана. IV. Для дійсності постанов про персональні зміни в складі Директорії необхідні підписи 3-х членів Директорії, в тому числі Головного Отамана». Отже, такі особливі повноваження не були привласнені С. Петлюрою, а були надані законом УНР, що було викликано складністю тодішніх обставин. Але це не спиняло і не спиняє до наших днів численних закидів Петлюрі в узурпації влади [3, с. 179].

Директорія на засіданні 9 травня 1919 року за участю С. Петлюри, А. Макаренка і Ф. Швеця прийняла постанову такого змісту: «За виходом зі складу Директорії Голови Директорії Володимира Кириловича Винниченка, обрати Головою Директорії Члена Директорії, Головного Отамана Українських Республіканських Військ Симона Васильовича Петлюру».

Переобрання ним посади фактичного голови українського державного проводу викликає в історіографії цілу дискусію, діапазон якої сягає від звинувачень у порушенні конституційності засад Трудового конгресу до «узурпації влади», «диктаторства», численних державних переворотів тощо. До такого трактування подій С. Петлюри найбільше вдавалися В. Винниченко, М. Шаповал, С. Шелухін та ін.

Малодоказовими і непереконливими виглядають також звинувачення Петлюри у диктаторстві. Звинувачення Петлюри у диктаторстві започаткували його сучасники – В. Винниченко, С. Томашівський, М. Шаповал, С. Шелухін та ін. Зрештою, висунуті Петлюрі звинувачення у диктаторстві спростовуються

фактами. Так, зокрема, як свідчить В. Оскілко, коли у березні 1919 року деякі політики та військові (голова УПСС А. Макаренко, морський міністр М. Білинський, державний контролер П. Симонов) вимагали від Петлюри жорстких заходів – встановити диктатуру Голови Директорії, розпустити уряд і скликати Військову раду з провідних військових керівників, надавши їй особливі широкі повноваження, – він не пішов на такий крок [3. с. 180].

Однак повернімося до аналізу тогочасної політичної ситуації. Суперечності серед українських політичних сил загострювались, що вело до ще більшого роз'єднання національно-визвольного руху. Коаліційний уряд, створений з представників УСДРП та УПСР, був внутрішньо конфліктним через ідеологічні суперечності партій.

На зборах 11 червня 1919 року, що відбулися на честь прибуття до Кам'янця-Подільського Головного Отамана і в яких взяли участь члени Директорії, міністри, представники місцевої адміністрації та громадянства було виголошено промову С. Петлюри, яка дає чітке уявлення про основні засади та напрямки тогочасної політики Директорії. Головний Отаман заявив, що він бачить Україну тільки демократичною державою, а після вигнання ворога форму влади буде визначено представницьким форумом трудового народу.

Водночас на територіях, зайнятих більшовиками, прокотилася значна хвиля селянських антибільшовицьких повстань. Повстанці, головним чином, перебували під впливом есдеків-незалежників та лівих есерів створюють Центральний повстанський комітет (ЦПК) та Головний повстанський штаб (ГПШ) на чолі з незалежником Ю. Мазуренком та есером З. Малолітком [1, с.107].

Але ці органи повсталих ставили своїм завданням не тільки вигнання з України більшовицьких «російських завойовників», а й боротьбу проти «внутрішньої реакції». Під це визначення підпадала і Директорія. У своїх відозвах та наказах вищезазначені органи вели відверту агітацію проти політики Директорії та уряду УНР. Таким чином, есери, входячи одночасно і в урядову коаліцію, вели подвійну політику.

Тиск на політику уряду УНР підсилювався ще більше після переходу – 16 липня – до Кам'янця-Подільського галицького проводу, який домагався від проводу УНР заміни «трудового принципу» демократичними виборами та скликанням парламенту, зміни соціалістичного уряду Б. Мартоса та скасування міністерства у справах ЗОУНР. І хоч на спільному засіданні проводів УНР і ЗОУНР у міському театрі 20 липня С. Петлюра і Є. Петрушевич показували перед населенням розуміння, що тільки згода між українцями дасть змогу побудувати державу, насправді ж подолати суперечності та дійти згоди вони не змогли. Галицька преса й далі агітувала за об'єднання всіх творчих сил Соборної України, для того щоб змінити уряд УНР та його політику [1, с. 107].

Петлюра та соціал-демократи, відчуваючи тиск «правих» та «лівих» політичних сил, шукали найбільш оптимальний варіант виходу зі скрутного становища. За «правими» стояла боєздатна галицька армія, а за «лівими» була значна кількість повстанських загонів. Необхідно було задовольнити вимоги

«правих», щоб забезпечити успіх на міжнародній арені, і водночас зберегти досить впливових у масах есерів як союзників у подальшій боротьбі.

Потреба налагодження стосунків з Євгеном Петрушевичем, відвертим противником якого був Б. Мартос, змусила Симона Петлюру піти на заміну прем'єра. 27 серпня 1919 року уряд було реорганізовано. Опозиції запропоновано три «портфелі» міністрів. У своїй програмі уряд задекларував прихильність до загального виборчого права при виборах до всіх установ народної влади і при першій можливості обіцяв скликати український парламент з установчими функціями. Крім того, було підтверджено передачу земель великих власників до рук селянства без викупу. Це означало компроміс, яким одночасно декларувався принцип буржуазної демократії та революційний принцип соціалізації землі, що, по суті, взаємовиключали один одного.

Але й надалі боротьба між соціал-демократами і есерами навколо політичних засад державотворення тривала. Київська катастрофа 31 серпня 1919 року, пов'язана, по суті, зі зрадою командування УГА, призвела до нового напруження між опозицією та урядом. Опозиція ставила вимогу негайного скликання передпарламенту із законодавчими та контролюючими функціями, щоб обмежити владу Директорії і домогтися зміни уряду [3, с. 185].

Денікінська навала і поразки на фронті спонукали С. Петлюру вжити заходів до об'єднання всіх політичних сил перед лицем грізної небезпеки знищення української державності.

Навіть у найскладніший період осені 1919 року Петлюра не пропускав можливості залучити до державних справ широкі кола громадянства, хоча б у формі державних нарад. Так, 24 жовтня була проведена Державна нарада у Кам'янці-Подільському за участі Директорії, представників від Буковинської Національної ради та представників партій і кооперативних організацій. Аналіз матеріалів наради показує, що С. Петлюра ставив завдання перебрати на себе керівництво УГА і консолідувати партії на платформі державної самостійності, забезпечення та підтримки армії. Але ні першого, ні другого досягти не вдалося: Є. Петрушевич відстояв окремішність уряду ЗОУНР, а представники «правих» партій піддали різкій критиці політику проводу УНР.

Таким чином, нарада показала неспроможність «лівих» та «правих» партій українського визвольного руху відкинути ідеологічні розбіжності та сконсолідуватися для боротьби за незалежність України. «Багаторуке» керівництво Україною залишалось і надалі.

Влітку і восени 1919 року Директорія працювала злагоджено, й особливих розбіжностей не виникало. Голова Директорії мав підтримку її членів. Проте у цей виникали конфліктні ситуації між Директорією та урядом.

15 листопада 1919 року відбулося останнє засідання Директорії, на якому було ухвалено постанову (1219/Д) про те, що Ф. Швець і А. Макаренко від'їжджають за кордон з представницькою метою, а «головне керування справами покладається на Голову Директорії п. Головного Отамана Симона Васильовича Петлюру, який іменем Директорії затверджує всі закони і постанови, ухвалені Радою Народних Міністрів». Постанова мала тимчасовий

характер і була прийнята на час від'їзду з території УНР Макаренка і Швеця. Окремою постановою Директорії Макаренку і Швецю було надано повноваження брати участь у міжнародних конференціях, затверджувати фінансово-економічні договори, здійснювати контроль за діяльністю урядових інституцій УНР за кордоном, укладати прелімінарно договори і політично-мілітарні угоди тощо. Наголошуємо на суті цих повноважень тому, що пізніше вони стануть предметом серйозних незгод та перекручень [1, с. 109].

Яскравим аргументом, що свідчить про безпідставність закидів Петлюри щодо диктаторських тенденцій, є те як він ставився до постанови Ради міністрів від лютого 1920 року, прийнятої у Кам'янці-Подільському під тиском партій, опозиційних до Директорії. Цією постановою пропонувалося скасувати повноваження членів Макаренка і Швеця та ухвалювався проект «Тимчасового закону про державний устрій та порядок законодавства в УНР», згідно з яким Голова Директорії наділявся необмеженими диктаторськими правами глави держави. Але ж Петлюра не затвердив цю постанову і закон. Отже, вони не набрали юридичної сили.

Найпоширенішим аргументом звинувачень Петлюри у «диктаторстві» найчастіше є постанова Ради міністрів «Про скасування повноважень, виданих членам Директорії А. Макаренкові і Ф. Швецеві». Проте в постанові мова йшла не про скасування повноважень членів Директорії взагалі, а про скасування спеціальних повноважень, наданих Макаренкові і Швецеві 15 листопада 1919 року і тільки Петлюра та Мазепа мали право їх скасувати, як і право закликати повернутися в Україну, чого вимагали державні інтереси. Однак вони, відмовляючись повертатися в Україну, водночас вимагали в листі до С. Петлюри від 8 червня 1920 року інформувати їх про «політику і курс УНР. Після відмови Макаренка і Швеця повернутися на посади Директорія продовжувала свою діяльність в особі її голови, на легітимній основі згідно з постановою Директорії від 15 листопада 1919 року Петлюра в цей час намагався зберегти Директорію і докладав до цього всіх зусиль, які були можливі за умов збройної боротьби, що не припинялася [2, с. 205].

Отже, аналіз історіографічних та архівних джерел засвідчує, що С. Петлюра відіграв вирішальну роль у виборі політичного курсу Директорії на початку 1919 року. Він рішуче відкинув перспективу переходу на радянські позиції і став на шлях безкомпромісної боротьби з більшовиками. Директорія мала легальний титул верховної влади, покладений на неї Трудовим конгресом, який виражав волю народу. Влада Петлюри не була ним захоплена насильницьким способом від когось іншого, а перейняв він її законним демократичним шляхом.

Петлюру вирізняла готовність до співпраці з усіма національними силами. Сам він пережив еволюцію від соціал-демократичного діяча революційного плану до діяча національно-державного. Саме завдяки цьому проявилася його роль як Головного Отамана Військ УНР та Голови Директорії.

Список літератури:

1. Литвин С. Державотворча та військова діяльність Симона Петлюри в добу Директорії Української Народної Республіки / С. Литвин // Воєнна історія. – Київ, 2006. – № 1–3. – С. 99–110
2. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України: документи. – Київ, 1992. – 269 с.
3. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921 / І. Мазепа. – Т. 1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. – Прага : Прометей, 1942. – 212 с.

LES RÉCITS COMME OUTIL DE GUERRE DE L'INFORMATION

Formos Yuliia,

Doctorante,

l'Université nationale de Lviv Ivan Franko

Voitovych Nataliia,

PhD

l'Université nationale de Lviv Ivan Franko

Aujourd'hui, nous vivons à l'ère des processus d'intégration mondiale et des technologies de l'information. Ces derniers, à leur tour, sont utilisés dans presque toutes les sphères de la vie sociale, de sorte que la société en général et chaque individu en particulier dépend de plus en plus du domaine de l'information. Les technologies de l'information sont de plus en plus utilisées pour manipuler la conscience de masse. Les médias de masse et les réseaux sociaux agissent comme des canaux de communication. L'information devient une arme. L'information dans le monde d'aujourd'hui est la ressource mondiale la plus précieuse. Il change constamment à la fois qualitativement et quantitativement - son nombre augmente, le nombre de consommateurs et de sources d'information augmente. Dans le même temps, la vulnérabilité de la société de l'information moderne s'accroît - les consommateurs souffrent d'une augmentation de la quantité d'informations non fiables ou déformées.

Cependant, le développement rapide des technologies de l'information a des aspects à la fois positifs et négatifs. D'une part, elle offre de nouvelles opportunités tant pour l'individu que pour la société, et d'autre part, elle comporte un certain nombre de menaces capables de déstabiliser la vie des gens. L'une de ces menaces est la guerre de l'information et son influence sur la conscience de masse.

Dans cette situation, l'une des composantes les plus importantes de la sécurité nationale est la politique d'information de l'État, qui, à son tour, forme les conditions d'une présence adéquate de l'État sur la scène mondiale. La nécessité d'assurer la sécurité de l'information est due au fait qu'il existe aujourd'hui de telles menaces pour la sphère de l'information du pays qui peuvent causer des dommages importants aux intérêts nationaux généraux.

Le concept de sécurité de l'information est étroitement lié au concept de menace informatique. La guerre de l'information est "l'une des formes de la guerre de l'information, un ensemble de mesures d'influence informationnelle sur la conscience de masse pour changer le comportement des gens et leur imposer des objectifs qui ne correspondent pas à leurs intérêts, ainsi qu'une protection contre des influences similaires" [1]

La guerre de l'information est la collecte d'informations tactiques, assurant ainsi la sécurité de ses propres ressources d'information et diffusant de la propagande ou de la désinformation pour démoraliser l'ennemi et la population. Cela réduit la capacité de l'adversaire à recueillir des informations et la qualité des informations qu'il reçoit. Les

principaux moyens de mener une guerre de l'information sont les armes de l'information - ce sont des dispositifs et des moyens conçus pour infliger un maximum de dommages à la partie adverse au cours de la lutte de l'information au moyen d'influences informationnelles dangereuses.

Les chercheurs affirment que les tactiques de la guerre de l'information ne permettent pas à la société de donner une évaluation objective des événements qui se déroulent. Les principales méthodes de guerre de l'information bloquent ou faussent les flux d'informations et les processus de prise de décision par l'adversaire. La guerre de l'information a plusieurs composantes. L'un d'eux est la fausse information, c'est-à-dire les "faux". Ces informations ont été créées au mépris des normes journalistiques, y compris l'exactitude et la fiabilité des reportages. Les faux et la désinformation ont un impact négatif sur la société et induisent les citoyens en erreur. Après tout, la désinformation, souvent difficile à reconnaître, sème le doute et l'incertitude. Les personnes qui tombent sous l'influence de la désinformation peuvent remettre en question même des faits scientifiquement prouvés.

Depuis plusieurs décennies, la Russie mène une guerre de l'information contre l'Ukraine. Comme indiqué sur le portail Web officiel du Parlement ukrainien : "la guerre russe en Ukraine s'accompagne toujours d'une vaste campagne de désinformation dans laquelle les mensonges purs et simples jouent un rôle clé. Cette opération hybride comprend des moyens non seulement d'occupation militaire et de déstabilisation de l'Ukraine. Son objectif est de saper la position de l'Ukraine aux yeux de la communauté internationale, en semant le doute et la confusion. Outre l'Ukraine, la cible de la propagande pro-Kremlin est aussi ses alliés, en particulier les États membres de l'Union européenne. Pour contrer les mensonges de la machine de propagande du Kremlin et démystifier les mythes qu'elle a créés, le groupe de travail East Stratcom a été créé" [4]. En mars 2015, l'Union européenne a adopté une décision pour contrer les campagnes de désinformation russes, sur la base de laquelle l'équipe de communication East Stratcom Task a été créée en avril 2015.

Comme nous l'avons déjà noté, la guerre de l'information est dangereuse car elle passe parfois inaperçue. Donc, disons que la Russie poursuit activement une politique anti-ukrainienne à la fois sur le territoire de son pays et dans le monde entier, en utilisant non seulement l'espace des médias de masse, mais aussi l'industrie cinématographique. Vitaliy Hordienko sur sa chaîne YouTube "Squad of Cinematographers" dans le programme L'Ukraine dans les films russes. L'histoire du lavage de cerveau du peuple" [5] note que les Russes ont instillé un syndrome d'infériorité chez les Ukrainiens et ont créé une image de l'ennemi à partir d'eux.

Les chercheurs dans le domaine de la psychologie affirment qu'un mensonge répété plusieurs fois devient la vérité. La même chose se produit avec la désinformation. Si elle est répétée plusieurs fois, notre cerveau perçoit cette information comme la vérité, bien qu'il puisse s'agir d'un mensonge pur et simple. La Russie est guidée par ce principe dans la guerre de l'information. D'autres méthodes sont également utilisées lors de la diffusion de la désinformation :

1. "Effet d'écho. Plus différentes sources captent la désinformation, plus elle se propage loin et fort. La tâche des journalistes est de vérifier les faits et les sources.

2. Informations contradictoires - diffuser autant d'informations contradictoires que possible. Convaincre le public qu'il existe tellement de versions qu'il est tout simplement impossible de trouver la vérité

3. L'effet du différend est un terrain fertile pour la désinformation. Là où il n'y a pas d'unité, il est plus facile de semer le doute et la peur, et donc d'imposer de faux messages et croyances" [4].

Comme le prétend Kateryna Ilyuk, la propagation des contrefaçons est la plus petite unité de la guerre de l'information. Au lieu de cela, former et transmettre de faux messages à la société est déjà un niveau supérieur. "Il y a des messages au-dessus des faux - des messages clairs et compréhensibles. Les messages peuvent être véridiques, manipulateurs ou complètement faux. C'est leur danger, car si tout est assez clair avec un faux, alors avec un message ce ne l'est pas. Le message consiste en des faux, c'est-à-dire que la Russie utilise des faux, des demi-vérités et des manipulations pour remplir le message et le façonner. Il y en a beaucoup moins que de contrefaçons, car des ressources sont nécessaires pour créer et promouvoir un message. Il peut y avoir plusieurs messages et parfois ils se contredisent même.

Une collection de messages est combinée dans un récit. Une sorte d'histoire, une histoire qui explique le monde qui l'entoure. La tâche des récits est de former une certaine vision du monde. C'est le récit qui est stratégiquement le plus important, car les messages peuvent être modifiés, et le récit est une histoire permanente" [2]. C'est pourquoi la création par la Russie de faux récits négatifs contre l'Ukraine est extrêmement dangereuse.

Le liste de références:

1. Горбулін В.П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія / В.П.Горбулін, О.Г.Додонов, Д.В. Ланде. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 164 с.

2. Люк К. Інформаційна війна – це не тільки фейки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/29264/2022-03-31-informatsiyna-viyna-tse-ne-tilky-feyky/>

3. Інформаційна безпека: виклики і загрози сучасності : зб. матеріалів наук.-практ. конф., 5 квітня 2013 року, м. Київ. – К. : Наук.-вид. центр НА СБ України, 2013. – 416 с.

4. <https://www.rada.gov.ua/print/192178.html>

5. <https://www.youtube.com/watch?v=evkr6wG3BY0&t=5s>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУ ПРОСУВАННЯ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ КУЛЬТУРИ

Іванова Світлана Анатоліївна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю,
Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

Ан Кирил Вікторович,

факультет систем і засобів масової комунікації,
кафедри реклами і зв'язків з громадськістю
Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

У сучасному світі бібліотеки зазнають широкого спектру реформ, у тому числі і в комунікаційному середовищі. Багато хто вважає, що бібліотеки втрачають актуальність, насамперед через стрімкий розвиток технологій [1]. Наразі відвідувачі закладів, переважно люди похилого віку, які користуються друкованими книжками. Більш діджиталізоване покоління надає перевагу інтернет ресурсам, за допомогою яких можна читати будь-яку літературу. Однак, не завжди через мережу «Інтернет» можна знайти певні джерела, зокрема довідкову літературу та рідкісні книги.

Так, для промоції закладів культури, а саме бібліотек, в нашому місті (м.Дніпро) створюють тематичні сторінки на різноманітних інтернет ресурсах.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні найбільш ефективних методів просування для комунальних закладів на платформі «YouTube».

Реклама у сучасних реаліях передбачає застосування тих засобів (платних або безкоштовних), які наразі є найбільш результативними [2; 3]. Щоб залучити нову аудиторію комунальні заклади культури використовують не лише власний сайт і соцмережі [5], але й інший потужний канал просування, яким є сервіс «YouTube», що поєднує у собі інформаційні та освітні функції [4; 5]. Розвиток свого каналу на цьому відеохостингу дозволить не лише розміщувати тематичні відео на одній із найпопулярніших платформ, але й залучати з їхньою допомогою досить потужну аудиторію.

Але щоб отримати максимум користі від використання такого рекламного інструменту, дуже важливо правильно організувати процес оптимізації каналу на цій платформі. Ефективна розкрутка YouTube-каналу передбачає повний комплекс робіт, спрямованих на досягнення оптимального результату.

За допомогою Youtube-каналу висвітлюються громадські слухання, актуальні новини зі світу культури та видавництва, життя бібліотеки та контент розважального характеру.

Треба додати, що в умовах діяльності комунальних закладів культури менш поширені інструменти просування будуть такі як: телемаркетинг, таргетована реклама тощо.

Для збільшення охоплення, переглядів та підписників на каналі використовується саме контент як засіб просування. Складовими контенту є візуал та зміст.

Візуальна складова контенту який поширюється на каналі комунального закладу культури «Дніпровські міські публічні бібліотеки» на платформі «Youtube» [6], є основою привертання уваги аудиторії і одним з методів просування без допомоги сторонніх ресурсів. Основними компонентами візуальної складової просування є логотип, банер та обкладинка відео. Логотип та банер допомагають ідентифікувати тематику контенту. Обкладинка відео частково відображає зміст та змушує подивитись контент.

Зміст контенту включає авторські програми, а саме такі як:

- літературні новини «Новини з Воскресенської»;
- культурно-розважальні програми «Дивись vs Читай», «Дніпро читає своїх»;
- інтерв'ю «Культ читання».

Вони напряму націлені на споживача.

Однак, цей споживач інтелектуальних продуктів має якимось чином потрапити саме на програми комунального підприємства культури. Для цього широко просуваються в аудиторії ідея підписки на канал, просування контенту на сторінках партнерських організацій, а саме: «Департамент гуманітарної політики», «Бібліотека української діаспори ім. Джона Маккейна», «Управління культури Департаменту гуманітарної політики Дніпровської міської ради» та ін. До просування контенту залучаються також постійні учасники заходів, що проводяться в бібліотеці.

Адміністратор постійно проводить моніторинг коментарів і враховує їх при розміщенні нових продуктів. Цікаві ідеї, висловлені в коментарях, передаються у відділ, що займається розробкою нових програм. На сьогоднішній день вийшло 360 випусків, загальна кількість переглядів яких 70 397. Найбільш успішними вважаються програми: «Читаємо разом», «Новини з Воскресенської», «Дивись vs читай», «Культ читання». Виходячи з цих даних ми розробили деякі рекомендації.

Так, ми вважаємо, що найбільш вдалими на сьогоднішній день, враховуючи дистанційну освіту в Україні, можуть бути тематичні програми для школярів та їхніх батьків. Причому ці тематичні програми можуть бути не тільки в царині літератури, а й наукових знань з дисциплін, що вивчаються. Ці програми можна проводити не тільки силами працівників бібліотек. А й залучати навчальні заклади (зокрема виші) для підготовки таких програм, у такий спосіб надаючи базу для просування галузей знань і вишів, які проводять навчання за цим фахом. При розробці таких програм у їхньому просуванні будуть зацікавлені виші та конкретні викладачі. Такий підхід дасть змогу розширити аудиторію та залучить партнерські організації до створення нових продуктів. При цьому не потребуватимуть додаткових ресурсів.

Висновок. Якщо бібліотека хоче бути сучасною, орієнтованою на користувача, вона має звернути особливу увагу на соціальні медіа та роботу в них, оскільки вони є центром діалогу з користувачами, які самі вирішують, який

контент їм цікавий. Одним з популярних медіа є Youtube. Методи просування на цій платформі можуть відбуватись завдяки контенту без допоміжних засобів просування.

Список літератури:

1. Булахова Г. Рекламна діяльність бібліотек (термінологічний аспект) / Г. Булахова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 256–266.
2. Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2016. – № 1 (231). – С. 18–29.
3. Мар'їна О. Соціально-комунікаційні технології як засіб управління бібліотечно-інформаційною сферою діяльності [Електронний ресурс] / О. Мар'їна // Вісн. Книжк. палати. – 2013. – № 3. – С. 26–28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkr_2013_3_10.pdf. – Назва з екрана.
4. Самсонов М. Представлення бібліотек на веб-сайті YouTube / М. Самсонов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 225–236.
5. Струнгар В. Бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотекознавчих досліджень / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 371–381.
6. Youtube-канал «Дніпровські міські публічні бібліотеки». URL:https://www.youtube.com/channel/UCDPLThpYiRMRaNI007n_PRw. Дата звернення: 26.10.2022.

МАСМЕДІА, ЯК ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТІ

Васюрко Станіслав Романович

Студент

Львівський національний університет імені Івана Франка

Протягом життєвого шляху перед кожною людиною постає вибір приналежності до різнопланових суспільних систем: релігії, мови, культури, етносу, народу, держави, політичних груп і тому подібне. Ці етапи вибору є процесом становлення особистої ідентичності. Ідентичність вирізняє та виділяє людину, націю, народ від інших, а також надає персонального змісту кожному і кожній. Надважливо вміти ідентифікувати себе та оточуючий простір, адже ідентичність керує нами у всьому.

Національна ідентичність є одним із важливим державотворчим чинником, який через різні методи та галузі виокремлює Україну на карті світу. До 2014 році питання національної ідентичності в Україні було завуальовано, не викликало масштабного занепокоєння та дискурсу суспільства. Наше ототожнення з «братньою» державою - це було норма. Початком відліку актуалізації ідентичності українців припало на весну того ж року. Протягом восьми років, з кожним днем, з кожною кулею випущеною у нас, питання ідентифікації набувало все популярнішого і затребуваного змісту серед населення, а вже сьогодні у 2022 році настала кульмінаційна точка ідентифікування. Виходячи з подій ми чітко зрозуміли: ідентифікація – це свобода.

Масмедіа – це спосіб комунікації з великою кількістю людей, звернення до аудиторії та транслявання певного матеріалу. До масмедіа відносяться: телебачення, радіо, інтернет, преса та кінематограф. Основний акцент у даній статті ми хочемо зробити на кінематографі.

Українська ідентичність та імідж України є основними чинниками творення унікального вітчизняного кіно. Щоразу всередині держави зростає рейтинг української тематики відносно фільмів та й усього загалом. В одному з опитувань українців запитали: «З чим асоціюється у вас Україна?», відповіді зазвичай були такі: багатство традицій, обрядовість, музичність, історія, унікальний національний одяг, героїзм, працьовитість та талановиті люди. Дивний збіг, але всі перелічені речі також є і найпопулярнішими зараз у вітчизняних фільмах, адже саме ці речі є ознаками українців, а отже, і є чинниками національної ідентичності та іміджу.

Вплив на образ України у світовому кіно відіграв її стан в той чи інший час. Часто до іміджу України прикріплювались неправдиві стереотипи та кліше. Найперше для більшості світу ми були частиною Росії. Таке кліше пристало до нас, внаслідок світової неправдивої пропаганди Московії. Загалом нашу державу показували найчастіше у злочинній тематиці (прив'язка до влади), українців транслювали, як неосвічених людей із далеких сіл, які весь час вживають

алкоголь, не розуміються на сучасних технологіях та переймаються лише за свою худобу. Після вибуху на ЧАЕС Україну почали масово згадувати у фільмах - українці тоді знову стали жертвою стереотипів. У фільмах показували нас із жахаючим гримом: трьома ногами, покручені тулуби, без очей, неприродних форм, створюючи образ справжніх монстрів. З часом ці міфи почали відходити, хоч цей процес триває і до тепер. Зараз Україна самостійно спростовує усі стереотипи і виборює свій імідж борця і героя на світовій арені.

Вагомий вплив на людину в патріотично-громадянському аспекті робить саме кіно. На даний момент Україна є основним майданчиком для художніх драм військово-історичного спрямування. Саме ці фільми найбільше впливають на патріотичне виховання кожного громадянина. Покоління, на яке випали низка історично-ключових подій в Україні, а це: Майдан, окупація Криму, війна на Донбасі, повномасштабна війна на усій території, мають змогу не лише чути про ці події у новинах, читати у соціальних мережах, чути від знайомих, але і наглядно в художньому вигляді, до деталей побачити і відчувати усе. Часто трапляється, що людина дивиться фільм і паралельно у її пам'яті відновлюються її спогади про ті події, глядач синтезує та обробляє інформацію

До 2014 року кіно в Україні не вважали індустрією в яку потрібно вкладати кошти. Воно було не розвинуте та примітивне. Звісно були одиниці, яким все ж вдавалось вирватись серед нетрів корупції і стоси документів, але таких були одиниці. Причинами були не лише фінанси, а й попит людей на матеріал створений у російському напрямку, а це дешеві мелодрами з одноманітними сюжетами і класичними сценами, або комедії про людей із села, які є неосвіченими, зациклені на городі, худобі і алкоголю. Для людей це була норма і цілком задовільно. Проте, як вже було зазначено все змінилось після Майдану.

І після цього, останніми роками рейтинг українського продукту, як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку виріз вразі. На внутрішньому ринку причинами слугували :

- потреба і бажання народу у своєму - вітчизняному контенті;
- зростання попиту на живі і актуальні (військові, історичні) теми для суспільства;
- збільшення фінансування кіновиробництва державою.

Причини на зовнішньому ринку :

- покращення якості українських фільмів на світовому рівні;
- створення фільмів з тематикою, яку сприймають і розуміють іноземці;
- військова агресія і її показ у вітчизняних фільмах закордоном.

Творці кіномистецтва, які є вихідцями з України зайняли дуже високі світові щаблі. Зараз чи не щодень ми чуємо по новинах, що та чи інша зірка родом з України підтримує свою Батьківщину. По цьому можна зрозуміти наскільки авторитетними українські творці закордоном. Адже вони усі є улюбленцями мільйонів фанатів і багато з них хто цим зараз користує і допомагає Україні.

Мистецтво було одним із небагатьох напрямків, якому вдалось пронести нашу українську ідеологію крізь тиранію років. Які б не були складні часи, але душу завжди тягне до прекрасного – до мистецтва. Мистці та творчі люди

вирізняються особливою любов'ю та трепетом до своєї держави. Вони демонстрували і демонструють цю любов через призму своєї робіт. Кількість таких патріотичних робіт була, на щастя, масштабна, але велика кількість з них була знищена. Проте проукраїнські роботи, які залишались, важкими шляхами, але все ж потрапляли у маси та, наскільки це можливо було в той час, формували українську ідентичність.

ФАКТЧЕКІНГ В УКРАЇНІ: ПРОВІДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

Косюк Оксана Михайлівна,

кандидат філол. наук, доцент
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Фактчекінгові засоби масової інформації – явище доволі нове, тому їх кількість поки не значна, хоча й за кордоном більша, ніж в Україні, бо у нас це явище не зароджувалося, а ширилось за аналогами. Тим не менше, серед вітчизняних медіа можна виокремити п'ять проєктів, що спеціалізуються на перевірці даних: «VoxUkraine (Антологія Брехні) від VoxCheck», «StopFake», «По той бік новин», «НотаЄнота» «БезБрехні» та «Детектор медіа». Підвидом такого ЗМІ слід вважати телевізійну програму «АнтиЗомбі», яка продукується каналом ICTV та розвінчує фейкові вкиди, переважно про російсько-українську війну (2014-2022 рр.).

Спробуємо відслідкувати провідні технології й стратегії діяльності національних фактчекінгових конгломератів, акцентуючи спільне й відмінне. Для цього задіємо необхідні методи: контент-аналіз, порівняння, моделювання, вивчення джерел тощо.

Оскільки комплексних теоретичних праць із вивчення фактчекінгу в Україні ще немає, будемо опиратися на офіційні сайти профільних ЗМІ та заяви їх експертів.

У 2014 році група економістів та юристів, які працюють в Україні та за кордоном, заснували аналітичну платформу VoxUkraine. Метою цієї спільноти, за словами її засновників, стала діяльність, спрямована на розвиток економічних дискусій та надання якісної аналітики про найважливіші соціальні процеси, які тривають в Україні. У січні 2016 року VoxUkraine заснували дочірній проєкт, що спеціалізується на перевірці політичної інформації. Кредо «VoxCheck» – чим менше брехні у висловлюваннях політиків, тим більше критичного мислення у виборців. Над проєктом працюють п'ять аналітиків, двадцять волонтерів та сім членів редакції, які є фаховими експертами у царинах політики й економіки та мають досвід роботи в аналітичних центрах [1].

У матеріалах «VoxCheck» найбільше уваги приділяється Петрові Порошенку, Юлії Тимошенко, Володимирі Гройсману та Арсенію Яценюку. А віднедавна – і діючому Президенту України. Для перевірки вони використовують метод рецензування: моніторять усі виступи, заяви та дописи, вибирають висловлювання, які можна заперечити, і, користуючись відкритими базами даних, констатують результати. Пізніше члени редакції вичитують звіти й зауважують проблемні моменти. Згодом аналітики враховують правки й пишуть остаточну версію. У Грудні 2017 року VoxUkraine випустили підбірку «політичних брехунів»: проаналізували вислови двадцяти найпопулярніших українських політиків та склали рейтинг тих, хто «майстерно» продукує неправдиві повідомлення. З 2019 року проєкт трансформувалася в базу даних заяв

«Антологія брехні», яка на сьогодні налічує більше трьох тисяч висловів українських високопосадовців (та їх оперативний фактчекінг).

2 березня 2014 року в українському медіапросторі постав фактчекінговий засіб StopFake. Це волонтерський інтернет-проект, який створили, щоб викривати неправдиві повідомлення про геополітичну ситуацію в планетарному обсязі. І хоча він позиціонував себе як український, на початках був доступний лиш російською та англійською мовами. Українська версія з'явилася тільки у 2018 році. Наразі сайт можна читати тринадцятьма мовами: російською, англійською, українською, іспанською, румунською, болгарською, французькою, італійською, голландською, чеською, сербською, німецькою та польською [2].

Автор ідеї створення StopFake – Ольга Юркова, засновники – викладачі, випускники й студенти Могилянської школи журналістики. Згодом до StopFake доєдналися й маркетологи, програмісти, перекладачі та ін. За мету творці платформи поставили перевірку й спростування інформації, яка стосується подій в Україні, Сирії, Туреччині, країнах ЄС і колишнього СРСР. На початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну проект частково переспеціалізувався на ресурс розвінчування кремлівської пропаганди.

З моменту появи StopFake творився на волонтерських засадах, згодом йому підключили фінансування через краундфандинг (англ. – «громадське фінансування») – спосіб отримання коштів чи інших ресурсів із залученням небайдужих до ідеї людей. Так споживачі стали самі забезпечувати редакцію фінансовими надходженнями. Згодом до підтримки ресурсу доєдналися міжнародний фонд «Відродження», Національний фонд підтримки демократії, міністерство іноземних справ Чеської республіки, посольство Великої Британії в Україні, а також фонд «Сігрід Раузінг».

З березня 2020 року StopFake став партнером соціальної мережі Facebook у сфері інформаційного захисту. А з липня цього ж року журналісти ресурсу оголосили себе партнерами Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення у царині інформаційної безпеки та домовилися про співробітництво у галузі інформаційного обміну на стадіях збору, моніторингу, обробки й аналізу інформації, яка містить ознаки дезінформації, а також визначили напрями, в яких реалізовуватимуть цю співпрацю [3].

Ще одним фактчекінговий сервіс – «Детектор медіа». Свою роботу він почав 8 лютого 2016 року. Основна мета проекту – інформування аудиторії про найважливіші події вітчизняного та світового медіапросторів, аналіз і критика роботи засобів масової комунікації з метою подальшого підвищення якості продуктів. Також «Детектор медіа» сприяє розвитку медіаграмотності серед широких верств населення (як українських, так і світових [4]). «Детектор... » концентрує увагу на впроваджені медіарефом, прагне до створення й покращення незалежного мовлення, викриває корупцію у царині засобів масової інформації та протидіє перетворенню медіа на засоби ситуативної пропаганди.

Новини, які виробляє антифейковий ресурс, мають безпосередній стосунок не лише до статусних ЗМІ, а й до журналістів, соціальних мереж, політичних

в'язнів, а також – фільмів та книжок. Найбільшою популярністю платформа користується в українських споживачів. Частка іноземної аудиторії поки складає лиш 10%.

«По той бік новин» – фактчекінговий ЗМІ, який теж заснували на волонтерських засадах з метою запобігання поширень неправдивих даних в українському медіапросторі. Редакція спростовує підозрілу інформацію, розповідає, як працюють пропагандистські вкиди та пояснює складні маніпулятивні операції. Цей ресурс – матеріальний вислід інформаційної співпраці Інституту розвитку регіональної преси та Європейського центру свободи преси та ЗМІ, що протидіють дезінформації й спрямовані на розвиток критичного мислення [5].

Плідного 2016 року в медіасфері України з'явився ще один фактчекінговий засіб масової інформації «БезБрехні». Засновники ресурсу – активісти громадської організації «Українська команда реформаторів». «БезБрехні» першим в Україні створив рейтинг «Правди та брехні» політиків, заснував ексклюзивну телевізійну рубрику для телеканалу «Еспресо.TV». Названий сервіс також створює і проводить тренінги з фактчекінгу. У 2017 році журналісти розробили й випустили перший в Україні методичний посібник «Фактчек як тренд журналістських розслідувань» [6], провели спільний тренінг для колег з Казахстану й допомогли їм відкрити свій аналог. Проєкт «БезБрехні» також (за сприяння Association for International Affairs) запровадив перший на теренах України конкурс фактчек-розслідувань серед студентів та журналістів-початківців. За мету організація поставила забезпечення демократичних прав населення, підтримку свободи волевиявлення, вільного вираження поглядів, розвиток незалежних якісних ЗМІ в Україні. Споживачі продукції «БезБрехні» – студенти та викладачі начальних закладів журналістських спеціальностей, працівники ЗМІ, громадські організації і їх активісти (місії яких збігаються з метою фактчекінгового засобу).

Команда «БезБрехні» – фахівці своєї справи: досвідчені журналісти, редактори, наукові експерти, професіонали зі сфери SMM, маркетингу та комунікацій із солідним досвідом роботи. Провідною спеціалізацією цього ресурсу, на відміну від інших аналогічних проєктів, є акцент на просуванні тренду фактчекінгу в регіонах України, залучення до співпраці локальних видань та журналістів. Платформа контактує лишень із незалежними громадськими організаціями, не розміщує політичної реклами чи матеріалів, які мають пропагандистське наповнення. Організація не отримує фінансування від комерційних організацій, політичних чи державних структур, а виключно від незалежних донорів міжнародного рівня [7].

До фактчекінгових національних проєктів можна віднести й телевізійну програму «Анти Зомбі», яка виходить на телеканалі ICTV з 27 березня 2015 року та спеціалізується на розвінчуванні кремлівських фейків. Мета програми – протидія інформаційній війні, яку розпочала Російська Федерація проти України, а також – Європи та Америки, на аудіовізуальному рівні. У випусках журналісти

детально аналізують й спростовують фейки засобів російської пропаганди. Кожна програма – 50 хвилин ефірного часу.

Варто зауважити, що антифейкові засоби масової комунікації – явище для України таки порівняно нове, однак воно стрімко розвивається й розширює горизонти світового медіапростору. І, якщо на міжнародному рівні такі засоби концентрують увагу здебільшого на політиці, то в Україні, крім політики, охоплюють інші суспільно важливі сфери.

Список літератури:

1. Коріновська Н. VoxCheck запустив базу даних заяв політиків, які можна перевірити на правдивість. Громадське телебачення. Останні новини дня. URL: <https://hromadske.ua/posts/voxcheck-zapustiv-bazu-danih-zayav-politikiv-yaki-mozhna-pereviriti-na-pravdivist> (дата звернення: 25.10.2022).

2. Про нас. StopFake. URL: <https://www.stopfake.org/uk/pro-nas/> (дата звернення: 25.10.2022).

3. Нацрада оприлюднила меморандум про співпрацю зі StopFake. Detector.media. URL: <https://detector.media/infospace/article/179030/2020-07-22-natsrada-oprylyudnyla-memorandum-pro-spivpratsyu-zi-stopfake/> (дата звернення: 25.10.2022).

4. Команда ГО «Телекритика» запускає інтернет-видання «Детектор медіа». Sostav.ua – аналітичний медіапортал о ринке реклами, маркетинга, PR в Україні. URL: <https://sostav.ua/publication/komanda-go-telekritika-zapuskae-internet-vidannya-detektor-media-69375.html> (дата звернення: 25.10.2022).

5. Росія автоматизує поширення дезінформації – огляд ЗМІ. BBCNews. Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-41157937> (дата звернення: 25.10.2022).

6. Гороховський Олександр. Фактчек як тренд журналістських розслідувань. URL: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2017/06/AMO_Factchecking-jako-trend-v-investigativni-zurnalisticke-moznosti-a-perspektivy.pdf (дата звернення: 25.10.2022).

7. Хто ми – Без Брехні. Без Брехні. URL: <https://without-lie.info/khto-my/> (дата звернення: 25.10.2022).

ПРОСУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО МЕДІА В СОЦМЕРЕЖАХ

Мироненко Владлена Вячеславівна,

кандидат соціальних комунікацій,
доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю,
Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

Турков Олег Ігорович,

факультет систем і засобів масової комунікації,
кафедри реклами і зв'язків з громадськістю
Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

На даний момент в світі існують багато стереотипів щодо аудиторії: за думками багатьма вона може поділятися лише на чоловіків, жінок, та на вікові або національні відмінності. Хоча насамперед в епоху глобалізації відкрилися всі соціальні двері для знайомства з ще більшими та конкретними аудиторіями. Такою цікавою для просування медіа в маси є християнська аудиторія. Вона ніяк не піддається стереотипізації та потребує досконалого вивчення. У 2015 році налічували приблизно 4,3 мільйона помісних церков у всьому світі. Якщо відбиватися від цієї цифри, то якщо врахувати, що в кожній громаді в середньому 100 осіб, то помісні церкви охоплюють майже півмільярда членів церков. Цілком реально, що християн набагато більше, ніж ці скромні цифри. І це реальна аудиторія зі своїми потребами та конкретними обмеженнями.

Християнські медіа не завжди можна знайти через мережу “Інтернет”. Іноді здається, що набагато легше купити тематичну літературу або якісь тексти пісень.

Але в Україні багато християнських медіа-ресурсів починають створювати сторінки в соціальних мережах, аби люди дізнавалися про їх платформу, та таким чином набиралася аудиторія. Це телебачення, радіо та інтернет-ЗМІ.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні найбільш ефективних методів просування християнських медіа через соціальні мережі “Instagram”, “Tik-Tok”, “Telegram”.

Просування у сучасному розумінні завжди пов'язане з грошовими вкладками у вигляді реклами, наприклад, на платформі “YouTube”. Люди дійсно мають результат, але не завжди треба викладати фінанси у контекстну рекламу. Вся справа в тому, як подати так називаємий “товар” у вигляді медіа, та хто його просуває. Розповісти про предмет можна той, хто добре в цьому розуміється. А той, хто розуміє і сипле термінами, часто знає предмет поверхово [1].

Щоб просувати своє медіа, фахівці часто використовують інструмент сайту. Але сама його присутність у глобальній сітці інтернету взагалі ніяк не допомагає залучити аудиторію. Це більше виступає як надання меню офіціантом в ресторані: нового клієнта не заманює детальне меню з інгредієнтами страв, бо він ще не має змогу з цим ознайомитись. Просування не пов'язане з наданою

інформацією про досконалість медіа. Головна задача просування - допомогти стати впізнаваним та реальним для потенційного глядача [2].

Розвиток власних соціальних джерел допоможе не лише заявити про своє існування, але й задіювати аудиторію у власних проектах, просувати гарні ідеї та створювати такий собі християнський хаб. Бо, як відомо, у самому серці християнства існує велика єдність, тому медіа може послужити платформою для взаємодії людей з різних міст та навіть країн для співпраці. Християнська аудиторія дуже специфічна за своїми особливостями у віруванні та відношенню до світу, але при цьому це люди діла та потенційно кожен із глядачів може бути впливовою людиною для інших людей.

Але щоб правильно використовувати просування медіа у соціальних мережах, треба організувати ефективний процес дій, оптимізувати дизайн і контент. Це системний підхід, який у своєму результаті має потужну аудиторію [3; 4]

За допомогою “Instagram” люди можуть дізнаватися про медіа як бренд та переходити на профіль для знайомства з контентом відповідного медіа (будь то телебачення, радіо або інтернет-видання). “Tik-Tok” призначений більше для підтримування фан-іміджу для молоді: це можуть бути локальні юморески, задіювання мемів із християнською тематикою та для ломання стереотипів щодо релігійної діяльності. Таким чином, люди стануть ближче інформаційно та будуть мати довіру не тільки до продукту, а й до авторів. “Telegram” більше як завершує логічну цепочку просування, бо ціль його застосування: робота зі “своєю” аудиторією у вигляді інформаційної діяльності, фідбеку та більшого розкриття внутрішніх справ робочого колективу та навіть залучення до робочого процесу.

Просування здійснюється завдяки таргетованій реклами, цікавий контент, який охоплює маси (і не тільки християн). Це дуже важливий елемент, бо створювати консервативний контент ніяк не відповідає здоровому глузду, бо це перетвориться на локальну зустріч друзів в котеджу, коли насправді треба познайомитися з новою людиною на вулиці. Ця алегорія показує, що просування має пересікатися з людьми, які ще не знають про медіа-бренд та відповідний контент. Складовими контенту є візуал та зміст.

Візуал для просування в соціальних мережах має бути актуальним для сьогодення та відповідати всім вимогам конкретної медіа-платформи. Тобто, для “Tik-Tok” не можна використовувати інформаційний характер, як в месенджері. У візуал це позначається як ефект подачі, те, що бачить людина: реклама або контент. Це стосується обкладинки, логотипа, кольорової гама, шрифтів, протяжність відео, кількість символів та самої “начинки” кожного відео, посту або сторіс.

Зміст контенту виключно авторський і не містить плагіату. На телебаченні це будуть власні новини, культурно-розважальні програми, інтерв'ю та історичні рубрики. На радіо це, звісно, перелік актуальних новин, зв'язок з слухачами, та тематична музика, яка відрізняється від світського жанру. Інтернет-видання дублює все вищесказане за своїм характером змісту.

Але для споживання контенту глядачем - ось найголовніше, що має відбутися. Лайкнути відео в “Instagram” - це не самоціль просування медіа. Треба, аби людина відгукнулася на виклик перейти до основного каналу авторів, та стала частиною постійної аудиторії, яка через соціальні мережі буде отримувати ніби оповіщення про те, що основний контент завжди чекає на свого споживача.

Куратори та адміністратори медіа-проектів при цьому повинні поважати аудиторію та моніторити думку людей щодо візуалу або змісту. Таким чином, якщо люди будуть дійсно учасниками процесу, то цікаві ідеї, подкасти і все нове, що можна придумати, буде запорукою не директора, а маси глядачів. Це дуже цікаво робити через опитувальник та робити взаємодію платформ “Instagram”, “Tik-Tok”, “Telegram” для просування контенту та свого бренду. Не можна обмежитись лише одним соціальним інструментом, коли можна просунути свій продукт для більших мас через всі доступні можливості, які потребують не стільки грошей, скільки творчості та постійності у виконанні [5].

Тому, автор вважає, що на сьогоднішній день, враховуючи воєнний стан, інформаційний голод людей та прикутість до гаджетів, використовувати соціальні мережі для просування християнських медіа.

Як висновок, якщо християнські медіа хочуть бути сучасними та залучати нову аудиторію, треба звернути увагу на культурні особливості часу, та підлаштувати просування і контент таким чином, щоб стати популярними та стильовими у конкурентній сфері боротьби за увагу.

Список літератури:

1. Андрушкевич М. З. Інтернет-маркетинг у соціальних мережах. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. Вип. 4. С. 163–166
2. Давиденко В. С., Подольна В. В. SMM як інструмент просування в маркетингу. Наукові розробки молоді на сучасному етапі : тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів (18-19 квітня 2019 р., Київ). КНУТД, 2019. Т. 3 : Економіка інноваційної діяльності підприємств.
3. Помаз О. М., Товкайло О. О., Стеценко О. І. Концепція персонального бренду, його ідентифікація і позиціонування. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (11). 2015.
4. Терехов Д. С. SMM-маркетинг у системі управління сучасним підприємством. Наука й економіка. 2015. №1
5. Цільова аудиторія: як її визначити і навіщо це потрібно. RUBARB Digital : веб-сайт.

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Павло Дак,
магістрант
факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

Крупський Іван,
доктор історичних наук, професор, декан факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

Зараз, у час повномасштабної агресії Росії проти України, важливо вміти фільтрувати та розрізняти інформацію, яка щодня з'являється у засобах масової інформації. Пропаганда країни-агресора намагається якнайбільше вплинути на українців. Новини про «брудні бомби», атаки на атомні електростанції та обстріли російської території – ні що інше, як маніпуляції та фейки, які вже давно стали частиною інформаційної війни Путіна проти України.

Такі явища у медіа – це хвороба XXI століття, а впродовж останніх місяців кількість фейкових та дезінформаційних матеріалів в ЗМІ тільки збільшилася. Матеріали з таким змістовим наповненням впливають на людську свідомість, змінюють і формують її, а також викликають відповідну емоційну реакцію.

Згідно з дослідженнями Массачусетського інституту технологій (MIT): сучасні люди мають «кліпове» сприйняття, тобто вони сприймають все швидко і так само швидко втрачають до цього інтерес. Гортаючи соціальні мережі, нам потрібно менше секунди, щоб зрозуміти, чи цікавий запропонований контент. Близько 95% людей сприймають інформацію, лише за заголовками. А фейки поширюються в шість разів швидше за правду.

Перша світова війна дала небувалий поштовх для розвитку інформаційних засобів ведення війни. Після закінчення цього конфлікту значне число дослідників зайнялися розробкою теоретичної бази інформаційної війни. Вперше з'явилось визначення, що метою війни є не знищення армії противника, а підірив морального стану всього населення держави-супротивника до такої міри, щоб воно змусило свій уряд капітулювати.

Президент країни-агресора Володимир Путін має безліч «ручних журналістів», які створюють фейкові та маніпулятивні матеріали стосовно Збройних сил України. Так, у липні в ефірі програми «60 хвилин», російська пропагандистка Ольга Скабеєва розповіла про 1000 знищених в Україні БПЛА Bayraktar. Хоча, за даними українських інформаційних ресурсів, у світі виготовлено всього понад 300 таких безпілотників. [1]

Зазначимо, інформаційна війна Росії спрямована не лише на свідомість росіян та українців, а й на громадян тих країн, які в тій чи іншій мірі негативно

ставляться до політичного курсу Кремля. Російський вчений Андрій Манойло вважає, що “інформаційно-психологічна війна — це і є бойові дії, які сплановані відповідно до піарсценарію, ціль якого — не знищення живої сили і техніки противника, а досягнення бажаного для сторін з метою сильного піар-ефекту”. [2]

Нещодавно у просторах інтернету Міністерство закордонних справ Російської Федерації опублікувало “фотодоказ”, що нібито розкрили деталі підготовки “української брудної бомби” для застосування.

Проте, на цей відвертий фейк відреагував уряд Словенії, який наголосив, що ця світлина належить словенському Національному агентству з радіоактивних відходів та була зроблена у 2010 році.

В умовах активної інформаційної війни Росії варто пам’ятати про “інформаційну гігієну”. Захист національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки стають пріоритетними стратегічними завданнями нашої держави, оскільки стають чинниками збереження національної ідентичності України та функціонування її як незалежної держави.

Варто зазначити, що в контексті національної безпеки інформаційна безпека може трактуватися у двох аспектах: як її самостійний елемент, так і як інтегрована складова будь-якої іншої безпеки (військової, економічної, політичної тощо).

Не менш важливими питаннями для підвищення рівня інформаційної безпеки є покращення інформаційної інфраструктури, вітчизняного інформаційного продукту, захисту і активної протидії у кіберпросторі, посилення контролю з боку держави за дотриманням законів України політичними силами, ЗМІ та особами, які займаються підприємницькою діяльністю в інформаційній сфері.

Список літератури:

1. Ефір національного телемарафону (1.07.2022 р.). URL: <https://youtu.be/vvjtCQdCJBI>
2. Україна на передовій інформаційного фронту. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/download/2258/2391>

ОЦІНОЧНІ СУДЖЕННЯ У ЗМІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЧІ ТА РОЛЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Сиваківський Ярослав,
асистент кафедри теорії і практики журналістики,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Імбіровська-Сиваківська Лілія Анатоліївна,
асистент кафедри теорії і практики журналістики,
Львівський національний університет імені Івана Франка

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабну війну проти України з метою анексії територій, зміни влади, геноциду українського народу та повалення державного суверенітету. Українські засоби масової інформації були змушені мобілізувати усі свої ресурси на боротьбу з російськими окупантами на інформаційному фронті.

Навіть у важких умовах українські журналісти не зрадили професійним принципам та дотримувалися стандартів професійної етики. Журналіст та публіцист Віталій Портніков підкреслює, що в жодних обставинах журналіст не має права знехтувати професійними якостями та знизити планку вимог до своєї роботи, адже «робота в екстремальній ситуації має бути професійною і відповідальною, як і в мирний час»[1].

Журналіст Дмитро Тельпіс поділяє цю думку та переконаний, що війна змінила багато речей, але головне завдання журналістів – інформувати населення про все, що відбувається – залишається незмінним[2].

Офіс Президента, Уряд, Міністерство оборони, Збройні Сили України, Служба безпеки України з першого дня повномасштабного вторгнення російських окупантів наголошували на тому, що вся інформація, яка надходить в інформаційне поле у час війни, повинна бути правдивою, підкріпленою фактами та без жодного натяку на маніпуляції. Заступниця міністра оборони України Ганна Маляр чітко повідомляла, що жодної монополії на інформацію бути не може, вона повинна бути доступною для всіх, за винятком того, що може нашкодити планам Збройних Сил України щодо деокупації територій, протидії ворогу та підготовки до воєнних операцій [3].

Запит суспільства на роз'яснення перебігу подій на лінії фронту та загальної воєнної обстановки зумовив активне залучення до етерів, інтерв'ю, дискусій включень експертів, які спеціалізуються на військовій тематиці та можуть дати розгорнутий коментар щодо будь-якої ситуації із подальшим припущенням, як саме ситуація буде розгортатися в майбутньому та які наслідки матиме на перебіг бойових дій.

Варто розуміти, що будь-які заяви чи коментарі експертів – це лише суб'єктивна думка, яка ґрунтується на попередньому досвіді спікера. Журналісти перед спілкуванням з експертами наголошують про їхній статус та підкреслюють, що вони не є представниками офіційних відомств та не можуть володіти інформацією у тому обсязі, який би дозволяв стверджувати, що їхні коментарі базуються на глибокому знанні поточної ситуації на полі бою, у забезпеченні військ зброєю та спорядженням тощо.

Разом з тим варто розуміти, що активне залучення експертів в інформаційне поле дало позитивний ефект. Генеральний штаб та Міністерство оборони з метою ефективної протидії російським окупантам не можуть розголошувати суспільству подробиці про ведення бойових дій та подальші плани. Короткі дайджести не могли задовольнити інформаційні потреби українців, тож саме експертам довелося заповнювати інформаційний вауум, який російська пропаганда могла використати у своїх цілях.

Окрім того, українське суспільство завдяки добрій поінформованості залишилося дуже вмотивованим дати відсіч російським загарбникам та допомогти Збройним Силам України усіма можливими засобами. Як показали результати дослідження, українці через місяці після повномасштабного вторгнення ворога залишаються психологічно мобілізованими.

В умовах війни правильно подана або оформлена суб'єктивна думка має позитивний ефект та сприяє не лише поінформованості суспільства, а й збереженню його мотивації захищати свою державу на високому рівні. Завдяки великій кількості інформації з фронту та міжнародної арени російські пропагандисти не мали кейсів успішних операцій в українському інформаційному полі.

Журналістам у жодному випадку не можна порушувати професійних стандартів або етичних норм, адже в такому разі довіра аудиторії буде втрачена, що у свою чергу дозволить ворогу проводити успішні інформаційно-психологічні операції. Оскільки інформація від офіційних джерел з об'єктивних причин обмежена, залучення експертів дозволяє пояснити суспільству перебіг подій, допомогти напрацювати алгоритм дій у випадку небезпеки, а також поінформувати, яким саме чином суспільство може допомогти Збройним Силам України здолати ворога. Таким чином суспільство добре знає про поточну ситуацію на фронті, плани ворога та можливі сценарії їх втілення у реальність та найбільш актуальні потреби армії, покрити які можна допомогти через активістів та волонтерів.

Список літератури

1. «Стандарти журналістики в умовах війни», Громадський простір, 27 червня 2022 року. <https://www.prostir.ua/?news=standarty-zhurnalistyky-v-umovah-vijny-u-mediatsentri-ukrajina-vidbulas-dyskusiya-za-uchastyu-vidomyh-medijnykiv>
2. «Журналісти в умовах війни мають виконувати своє головне завдання — інформувати», Факультет журналістики, реклами та видавничої справи, Одеський національний університет імені І.І.Мечнікова, 28 квітня 2022 року.

<http://fj.onu.edu.ua/dmytro-telpis-zhurnalisty-v-umovakh-vijny-maiut-vykonuvaty-svoie-holovne-zavdannya-informuvaty/>

3. «Антиподи», ISLND TV, 22 вересня 2022 року
https://www.youtube.com/watch?v=q_ta84khEyI

4. "Психологічний стан населення України в умовах повномасштабної війни", Інтерфакс-Україна, 13 вересня 2022 року
<http://sub.interfax.kiev.ua/ukr/tape/299463094/5772216/>

МЕДІА-ПРОЕКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ КАНАЛУ D1

Яненко Ярослав Васильович,

Доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри реклами та зв'язків з громадськістю,
Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

Новіков Ярослав Костянтинівич,

факультет систем і засобів масової комунікації,
кафедри реклами і зв'язків з громадськістю
Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

За останні роки війна та діджиталізація внесли зміни в більшість сфер життя, зокрема, медіа. Видання адаптують власний контент під вимоги ринку та зміненого законодавства, згідно з яким, наприклад, велику частину ефірного часу складає спільний з іншими телеканалами ефір «Єдині новини». Така ситуація стимулює розвиток контенту ЗМІ не національного, а регіонального рівня, котрі не мають доступу до участі в телемарафоні, а лише можуть його транслювати на власних ресурсах, що в сполучі з трендом на діджиталізацію активно розвиває ринок електронних ЗМІ, Youtube або Телеграм каналів тощо, та розвиток різних медіа-проектів, задля просування телеканалів в електронному форматі.

Мета дослідження полягає в аналізі існуючих інструментів просування телеканалу D1, з'ясування їх ефективності, та урахування недоліків при подальшому складенню плану просування телеканалу. Порівняння медіа плану та контенту телеканалу з іншими популярними засобами масової комунікації. І, власне, презентація найбільш ефективного плану по просуванню телеканалу D1.

Задля цього, мають бути вивчені та осмислені наступні аспекти. Візуальна складова контенту який поширюється в соціальних мережах телеканалу D1. Адже це є одним з інструментів «продажу» аудиторії контенту без допомоги сторонніх ресурсів. Складовими візуального стилю є логотипи сторінок, текстове оформлення, банери та обкладинки відео. З метою кращого вивчення власних та конкурентних переваг в науковій роботі будуть зроблені: аналіз медіабренду ринку, створення бренд-бука телекомпанії. Також важливою складовою буде чітке складання програмної сітки в ефірі, котре, зазвичай, паралельно транслюється на соціальні мережі телеканалу (Youtube, Facebook). Під час просування телеканалу важливо також проділяти увагу не тільки контенту, а також його оптимізації та розповсюдженню. Тільки якісний та зроблений з утримуванням вимог SEO, зможе вийти на широку аудиторію. Там, де традиційні ЗМІ пропонували пасивне споживання, нові медіа пропонують інтерактивність. Це передбачає взаємодію користувачів з контентом та індивідуалізоване використання ЗМІ. Аудиторія може втручатися в опублікований контент, змінювати його. Користувач стає споживачем контенту.

Часто в інтерактивних мультимедійних проєктах одразу закладений функціонал, в який користувач має активно втручатися.

Висновок. Якщо телеканал хоче отримати доступ до аудиторії в діджитал просторі, він має звернути особливу увагу на контентне, візуальне, а також SEO наповнення контенту в соціальних мережах, а також в ефірі.

Список літератури:

1. Мультимедійна журналістика – молоді України. – Сімферополь: ДІАЙПИ, 2010

2. Теремко В. І. Видавничий маркетинг / В. І. Теремко. — К. : Академвидав, 2009.

3. Балюн О. О. Актуальні питання досліджень телевізійної аудиторії України / О. О. Балюн// Поліграфія і видавнича справа. – Львів, 2017.-N1/-С.

4. Курбан О.В. PR у маркетингових комунікаціях: навчальний посібник/ О.В. Курбан. – Київ: Кондор, 2014.

5. Youtube-канал «Телеканал D1». URL:
<https://www.youtube.com/channel/UCiQnUMjUJ57disHBLF0YwWw>

Дата звернення: 28.10.2022.

ROLE OF EDUCATIONAL FUNCTION OF THE LAW IN FORMATION OF PERSONALITY

Fastovets Nataliia

Associate Professor, Ph.D. in State Administration,
Kyiv National University of Technologies and Design

Introduction. The educational function of the law is unconditional and consists in the fact that the right influences the consciousness and will of a person who exists in a certain society, creates an orientation horizon of values, under the conditions of which the person has a characteristic of the law-abiding person in the society. Thus, the law influences the legal behavior and increases the level of authority of the law, demanding recognition of the legal behavior as an orientation value.

Elements of law in the philosophical-legal dimension include natural and positive law [1, p.891].

«Natural law is a theoretical doctrine according to which the main source of law is nature itself, and not the will of the legislator», says S. Borovik [2, p. 132].

A positive, or written right, is customary to call the normative system of formally defined, mandatory, established and provided by the state rules of behavior that regulate relations in society.

Law without society loses its meaning. Clarifying the role of the educational function of law seems impossible without clarifying the impact of law on a person.

Purpose. To find out what the educational function of law is and how it influences the formation of the person.

The impact of law on a person is manifested in the process of forming this person's attitude to behavior in certain life situations. The influence of the right on a person is manifested in the process of forming in this person attitudes to behavior in certain life situations. The law forms a positive attitude toward behavior, which in a particular society is supported and provided by the state. Thus, legal values are a prerequisite for the formation of a legal culture.

Effective activity of state bodies to provide the society with protection from crime, prevention of offenses, systematic and fair punishment of offenders form public trust in the state power, authority of law and certain pattern of behavior of law abidingness, or law awareness.

From the philosophical point of view, consciousness is the feeling of every person of his own existence and actions [3, c. 412]. The process of thinking is aimed at generalizing the understanding of reality, at the implicit prediction of actions and prediction of their results, at self-control of behavior - inherent only to a person.

The main interrelated elements of consciousness include awareness of phenomena, abstract thinking, self-awareness, emotions, will, intuition.

Thus, law awareness is a mental process, the essence of which is the idea of what is legal or illegal, what is fair and what is not fair. Under the conditions of education in society, people have a sense of justice and injustice and an idea of morality.

Conscience, which is a purely psychological mechanism, controls morality. It is conscience that encourages a person to behave rightfully (fairly).

Those or other characteristics of conscience depend on the following aspects: the environment in which a person has been brought up since childhood, internal defects (born personal qualities), general social values, the understanding that specific values respect all and violation of the law entails punishment at all levels of society, a sense of protection. It should be noted that the issue of nature and sources of moral component of conscience and moral component of such phenomenon as «moral»law remain the subject of acute discussion, there are many views on them.

Historically, the rule of law was based on the idea of the harmonization of social interests, the search for a fair rule that should create a compromise that should satisfy the interests of the majority of the society. Such a compromise is possible if it is decided from the point of view of morality.

Moral norms historically form the basis of law, and therefore serve as a basis for the formation of legal behavior of a person.

Conclusion. The educational function of law in modern democracies is based on the protection and promotion of the norms of natural law and consists in the creation of legal influence on the individual to form respect for general human values and tolerance toward other members of society. For this purpose, it is necessary to maintain the coordination of actions in this direction and to create a cultural heritage.

References:

1. Максимов С. І. Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення / С. І. Максимов // Філософія права / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.

Бобровник С.В. Правова система та джерела права України / С.В. Бобровник, Н. М. Оніщенко // Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / за ред. Ю.С. Шемшученка: Монографія. – К.. : Ін-т держави і права ім.

В.М. Корецького, 2001. – 656 с.

3. Філософія. Ч. 2. Філософські системи [Текст]: навчальнометодичний посібник для самостійного вивчення дисципліни : у 2 ч. / [уклад. О.П. Бойко] ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 113 с.

THE STATE EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE AS A GUARANTOR OF ECONOMIC STABILITY

Fastovets Nataliia

Associate Professor, Ph.D. in State Administration,
Kyiv National University of Technologies and Design

Introduction. A new orientation in the work of the executive service of Ukraine at the present stage is the orientation on solving problems of socially unprotected population, creation of effective instruments of enforcement of court decisions, formation of motivation system for voluntary execution of court decisions. The above trends are the result of reforms in the system of executive power, which has not passed the system of forced implementation of decisions. The structure of the State Executive Service of Ukraine has been updated in the course of reforms.

According to the norms of the current legislation of Ukraine, the State Executive Service of Ukraine is a part of the Ministry of Justice of Ukraine, the main body of the central executive bodies system to ensure the implementation of the state legal policy.

The State Executive Service of Ukraine (hereinafter SES) is created on the vertical principle of subordination. The structure of the Ministry of Justice of Ukraine includes the Department of the State Executive Service, which heads SES bodies in Ukraine, namely [1]:

- the Department of the State Executive Service of the Main Territorial Justice Departments of the Ministry of Justice of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, the regions, cities of Kyiv and Sevastopol, which include the departments of enforcement of decisions made by regional bodies of SES;

- district, district in cities, city (cities of regional importance), city-district, inter-district departments of the state executive service of the relevant territorial administrations of justice make up the territorial bodies of SES.

The management level SES bodies perform the following functions [1]:

- control, which consists in control of the legality, timeliness and completeness of the execution of decisions, conformity in the preparation of official documents, compliance by state executors with official and labor disciplines;

- methodological, which consists in the provision by the governing (higher) SES bodies of relevant recommendations and clarifications on issues of implementation of decisions by state executors in the manner established by law;

- personnel support, which consists of measures related to the organization of selection, placement and improvement of the qualification and professional level of the relevant government officials;

- material and technical support.

The above-mentioned SES structure was created within the framework of the adopted Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings" and the Law of Ukraine "On Bodies and Persons Enforcing Implementation of Court Decisions and Decisions of Other Bodies".

Structural innovations should create favorable conditions for the effective functioning of the institute of private executors in the legal space of Ukraine; expansion of the list of court decisions that are subject to compulsory execution; registration of the system of electronic executive documents; formation of a single register of debtors; formation of an electronic document circulation system; optimization of the terms of implementation of executive actions, etc.

Conclusion. We believe that in the near future, the priority task for the State Executive Service should be the development of effective mechanisms for the execution of court decisions.

References:

1. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1403-VIII // Урядовий кур'єр від 27.07.2016 — № 139.

SOCIAL NORMS AND THEIR FUNCTIONS

Fastovets Nataliia

Associate Professor, Ph.D. in State Administration,
Kyiv National University of Technologies and Design

Introduction. Materialistic philosophy interprets the development processes of human society as a social form of movement of matter. Accordingly, the general forms of existence (being) of matter are space and time. Space expresses the length and structure of material objects, and time - the duration of processes and the sequence of changes in their states.

Each structural level of matter (physical, biological, social) is met by specific spatio-time parameters.

The sphere of human social life contains historical, biological, psychological, artistic, philosophical content of space and time. Given the content of the space and time of social life, the essence of social relations can be divided into material and ideological ones.

K. Marx in his work «A Contribution to the Critique of Political Economy» argued that economic relations, which belong to the material components of the content of social life, form the vector of development of society, including its ideology and policy. «In the public production of their lives, people enter into defined, necessary, independent relations ... that correspond to a certain level of development of their material productive forces. The aggregate of these working relations is the economic structure of society, the real basis on which the legal and political superstructure is raised and which correspond to certain forms of public consciousness. The way of production of material life is conditioned by social, political, spiritual processes of life in general. Not the consciousness of people determines their existence, but on the contrary, their social existence determines their consciousness» [1].

Thus, the level and quality of production determines the level of development of the spiritual sphere of society, which is correlated with the political sphere of this society. The level of economic status directly influences the place and role of a particular subject or social groups in society. Since then, in the process of formation of new philosophical views on social life only the attitude to the person as a person has changed. In the national scientific literature social relations are defined as:

a) a stable system of relations between the individuals, which is formed in the process of their interaction in the conditions of a society, place and time;

b) the relationship of equality and social justice, rule and concord between social groups, as well as within them regarding the distribution of life benefits, the conditions for the formation and development of personality, satisfaction of material, social and spiritual needs [2].

The essence of social relations lies in the process of interaction, which should realize interests and satisfy needs of individuals, social groups and communities, which coexist in a single society.

The importance of the quality of the instruments by which compromise decisions will be made is unconditional. The main tool of social compromise is social norms.

Purpose of the article. To analyze the functions of social norms and define the concept of the function of social norms.

A function in general sense is a role played by one or another element of the social system [3].

The following functions of social norms are allocated in the legal scientific literature [4]:

1. Regulatory is the creation of socially acceptable models of social statuses and behavior acts in certain life situations, which allows to regulate social relations, interaction of people and their collectives, stabilizing society and promoting its development.
2. Orientation — manifested in the influence on the formation of the worldview and, accordingly, the nature of human behavior.
3. Evaluative — consists in creating criteria for evaluating certain acts of people's behaviour and their collectives from the point of view of certain groups of social norms ("lawful" and "unlawful", "moral" and "immoral", "fair" and "unfair » etc).
4. Broadcasting — fixation and transmission of social norms to the next generation of people. In the form of social norms, culture and historical experience are transmitted to subsequent generations through upbringing and education.

Thus, the regulatory function regulates social interactions, reduces the risks of harm (legal norms, technological safety norms), speeds up the production process due to the presence of certain technological models of behavior (technological instructions, action protocols).

The orientation function provides definition and formation of value criteria of behavior; contributes to the formation of worldview and legal awareness.

The evaluative function is responsible for the emergence of an evaluative attitude to various phenomena and processes of social life from the point of view of moral – immoral, legal – illegal, acceptable – unacceptable due to the historically formed system of social values, stereotypes of behavior, psychological attitudes by fixing them in the culture of society, culture of individual peoples, nations, or in a professional environment.

The broadcasting function is based on the fact that social norms contain the achievements of humanity regarding the culture of communication between people, which was formed over generations, the experience of public communications, the experience of international diplomacy, the experience of establishing relations at all known levels, the experience of eliminating conflicts, the experience of organizing social life, etc. The broadcasting function fulfills the task of preserving culture, the rules of relationships between people through education, enlightenment and education.

Conclusion. Thus, the content of social norms indicates that the function of social norms is the process of establishing a relationship between social subjects and the needs of the society in which these subjects exist.

References:

1. Marks, K. A Contribution to the Critique of Political Economy. //K. Marx and F. Engels. Essays. 2nd ed. T.13.
2. Лукашевич М. П., Недюха М. П. Відносини соціальні //Політологічний словник: навч. посіб. / за ред М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. С. 103.
3. Володимир Лук'янюк, «Словник іншомовних слів» 2001-21 <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%F3%ED%EA%F6%B3%FF>.
4. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Київ:Юрінком Інтер, 2019. 584с.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф.Скакун // К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1867010843034/pravo/teoriya_pokolin_prav_lyudini.

CLAUSES OF THE COLLECTIVE LABOUR AGREEMENT

Petco Ana Sergiu

Student

Faculty of General Economics and Law, Human Resources Management,
The Academy of Economic Studies of Moldova

The purpose of concluding a collective labour agreement is to promote equal employment relations, ensure the social interests of employees, prevent or limit conflicts of interest and, above all, prevent strikes. Collective agreements can be concluded at unit, unit, sector and national level, or at the level of a group of companies and autonomous governments, known in law as groups of units.

Article 30 of the Labour Code of the Republic of Moldova entitled "Collective Labour Contract" defines this type of contract as a "legal act regulating labour relations and other social relations in the establishment, concluded in written form between employees and the employer by their representatives". In the legal literature, several definitions have been given to the collective labour agreement, and it has been considered to be:

- "the agreement concluded between the employer or the employers' organisation on the one hand and employees represented by trade unions or otherwise provided for by law on the other hand, setting out clauses on working conditions, pay and other rights and obligations arising from the employment relationship." [1] p. 270.

- "written and previously negotiated agreement concluded between the social partners at different levels, aimed at creating a general and unitary framework for the conduct of employment relations and covering working conditions and any other matters agreed by the parties directly or indirectly related to the employment relationship." [2] pag. 92.

- "The collective labour contract is the agreement between the employer (enterprise) and the employees, which regulates working conditions, wages and other rights and obligations arising from the social employment relationship" [3] p. 97.

The notion of employment contract is also defined by international instruments, thus the International Labour Organization, in its Recommendation No. 91/1951, defines a collective labour agreement as - "any written agreement on terms and conditions of employment concluded between an employer, a group of employers or an employers' association, on the one hand, and the representatives of the employees being elected or appointed by those whom they represent, in accordance with the provisions of national law". This type of contract is called collective because of the circle of persons on whom it has effects. It should be pointed out that the collective employment contract cannot be compared to a simple civil contract, as it has different purposes and a fairly broad scope. Thus, the provisions of this contract extend not only to the participants, but also

to those employees who did not participate directly and in person in the drafting and approval of the collective agreement.

The content of the collective agreement is the totality of the terms and conditions agreed by consensus between the parties during collective bargaining [4] p.80 , with a view to regulating social and labour relations. Collective agreement conditions can be divided into three groups: mandatory, normative (dispositive) and organisational (informational). [5] p.81

The conditions of the contract are concrete obligations assumed by the parties to be fulfilled within deadlines fixed in the contract. Most mandatory clauses are designed to ensure that workers have normal working conditions, eliminating accidents at work, occupational diseases and strikes.

Normative conditions are general rules of conduct governing social and labour relations within the establishment. They take the form of local rules of labour law laid down by the parties within the limits of their competence, which extend only to the workers of the establishment or subdivision concerned. Art. 31 para. (4) of the Labour Code of the Republic of Moldova allows the inclusion of normative clauses in the collective labour contract provided that they do not contravene the legislation in force.

The normative clauses of the collective agreement are of a general nature and apply for the entire period of its validity.

The normative conditions are intended to address 3 groups of legal issues, according to which:

a) The general provisions of labour law are specified with regard to the specific activity of the establishment concerned;

b) The legislation directly provided for the contractual-collective way of regulation;

c) There are obvious loopholes in the legislation, the contractual-collective way of regulation is not in contradiction with legal principles and the interests of the state. [6] p.81

We can thus mention the following categories of normative clauses of the collective agreement: those concerning the forms and systems of remuneration of work; those establishing the size of the tariff wages (function) in relation to the profession, qualification of employees, etc. [7] p.122

The organisational conditions of the collective agreement are provisions determining the procedure for drawing up, concluding, amending and supplementing the collective agreement; the period of action of the collective agreement; the method of implementing the collective agreement; the effects of the collective agreement in the event of: change of ownership, change of name of the unit, reorganisation of the unit by merger, dismemberment or transformation, liquidation of the unit; the method of monitoring compliance with the provisions of the agreement; liability for failure to comply with the terms of the collective agreement.

Another classification of the content (clauses) of collective agreements can be determined depending on certain categories of collective labour agreements, i.e. depending on collective agreements at national level and at branch or unit level. [8]

p.213-217

In this respect we can distinguish:

1. Clauses common to all categories of collective labour agreements, covering working conditions, pay (basic pay, bonuses, bonuses), other rights and obligations arising from the employment relationship, working time, working hours and working conditions, employment protection, etc.

2. The content of collective labour agreements at national level, which refers to the way individual labour contracts are concluded, amended and terminated, the basic obligations of employees, the procedure and methods for settling collective labour disputes, the use of labour, working and rest time, work organisation and pay, social assistance, labour and health protection, the work of employees with children and minors, etc.

3. The content of collective labour agreements at other levels (unit or branch level). A contract at branch level contains concrete clauses specific to that unit. The content of a collective labour agreement at lower levels will refer to clauses relating to: wages, i.e. the establishment of the wage system and the method of calculating wages; working and rest time, specifying the minimum duration of rest leave, the method of calculating it, the duration and the method of granting other categories of leave; rules on protection and hygiene at work; vocational training; other rights and obligations of the parties in the labour process.

Of course, by virtue of the full freedom of the parties and the freedom of negotiation, the concrete content of each type of collective agreement will be determined by their agreement, in relation to their objectives and interests, as well as the material conditions and resources available.

However, there must be four categories of mandatory benchmarks to be included in the content of collective agreements, as well as some limiting codifications. Thus, collective labour agreements must cover at least the following issues:

- the salaries of staff falling within their scope;
- the duration of working time;
- work schedule;
- working conditions.

The collective labour agreement not only establishes the rights and obligations of the parties, but also harmonises the interests of employees and employers, promotes balanced labour relations that ensure social protection and reduces or even eliminates labour disputes.[9] p.41 It is therefore important that the structure and content of the collective agreement be determined by the parties following negotiations.

In accordance with Art. 31 para. 2 of the Labour Code [10] , the collective labour agreement may contain mutual commitments of the employees and the employer concerning:

- the forms, systems and amount of remuneration for work;
- payment of allowances and compensation;
- the mechanism for regulating labour remuneration, taking into account the level of inflation and the achievement of the economic indices provided for in the collective labour agreement;

- working time and rest time, as well as matters relating to the granting and duration of leave;
- improving working conditions and labour protection for employees, including women and youth;
- respect for the interests of the employees in the event of privatisation of the unit and of the rental property on its balance sheet;
- environmental safety and health protection of employees in the production process;
- guarantees and facilities for employees who combine work and studies;
- recovery of health, rest of employees and their family members;
- control of the execution of the clauses of the collective labour contract, the procedure for its amendment and completion;
- ensuring normal working conditions for the employees' representatives;
- liability of the parties;
- the waiver of the strike in case of fulfilment of the clauses of the collective labour agreement;
- other commitments determined by the Parties.

Also, Art.31 para. (3) of the CM stipulates that the collective labour agreement may provide, depending on the economic and financial situation of the employer, for benefits and advantages for employees, as well as more favourable working conditions compared to those provided by the legislation in force and collective agreements.

At the same time, according to Article 12 of the labor Code, clauses in individual employment contracts, collective employment contracts and collective agreements that worsen the situation of employees in comparison with labour law are null and void and have no legal effect.

Remaining within the general issue of the content of the collective labour contract, we note that according to the legal provisions, they are concluded in compliance with the legal provisions in force, its clauses can be established only within the limits and conditions provided by law. [11] p.39

Clauses in employment contracts negotiated in breach of the law are void. Thus, absolute nullity occurs if clauses have been stipulated which are contrary to public policy or which establish lower rights than the legal rules and collective agreements at a higher level, or, finally, if clauses have been inserted which exceed the maximum legally admissible obligations for employees. [12] p.94 The invalidity of such clauses is established, at the request of the party concerned, by the competent court.

It should be pointed out that, although absolute, nullity does not by its nature affect the collective labour contract in its entirety, but only the unlawful clause, the law providing in this respect the right of the interested party to request negotiation of the invalid clause or clauses.

If the differences concerning the recognition of the nullity of the collective labour agreement have turned into a labour dispute, the settlement will be made according to the provisions of Chapter III of Title II of the Labour Code. Thus, according to Article 361 of the CM, the application for the settlement of the labour dispute concerning the declaration of nullity of the collective labour contract or of some of its clauses may be

filed by the party with the court starting from the date of signing the collective labour contract.

Depending on the economic and financial situation of the employer, the collective labour agreement may provide for concessions and advantages for employees, as well as more favourable conditions than those laid down by the legislation in force. These may relate to additional leave, pension bonuses, early retirement, compensation for transport costs, free or partially paid meals for employees at work, etc.

Also, an integral part of the collective agreement are the annexes to it, drawn up by the contracting parties.[13] p.82

These annexes include:

1. Regulation on collective bargaining and the settlement of disputes between employees and employers;
2. List of jobs, occupations and positions with heavy and harmful working conditions;
3. Rules on awards, etc. [14] p.123

The collective labour agreement is the legal act which includes certain clauses established following negotiations, the form and structure of which are the end in themselves, which establish not only the rights and obligations of the parties, but also harmonise the interests of employees and employers, promote balanced labour relations to ensure social protection, reduce and even eliminate labour disputes, or avoid strikes. [15] p.41

Collective labour agreements try to analyse the employment and working conditions of employees very carefully. One thing is clear from the above provisions: the content of the collective labour agreement cannot lead to a worsening of the situation of employees in relation to the legal provisions. The rights contained in the labour legislation constitute a minimum from which no derogation can ever be made to their detriment. Any derogation from these clauses is absolutely null and void, from which it follows that the clauses laid down by the parties ensure stability of employment and a guarantee of their rights and freedoms in the sphere of labour law. The terms of the collective labour agreement have normative value because they constitute a 'labour law' of their own for those who conclude it, establishing a status not only for employees but also for employers, on the basis of which legal employment relations will be established.

That is why the drafting of collective agreements requires good information and a lot of work, so that the clauses they contain do not violate the rights of the parties in the labour process, and so that social labour relations are based on the law and the principles of labour law.

Bibliography

1. Sanda Ghimpu, Alexandru Țiclea. "Labour Law", ALL Beck Publishing House, Bucharest 2000, p. 270.
2. Ion Traian Ștefănescu. "Collective Labour Law", Lumina Lex, Bucharest 1998. pag. 92.
3. Nicolae Ramandaș, "Labour Law" USM, Chisinau 1997, p. 97

4. Teodor Negru, Cătălina Scorțescu, Labour Law. University course, Chisinau, 2010, p.80
5. Teodor Negru, Cătălina Scorțescu, op.cit., Chisinau, 2010, p.81
6. Teodor Negru, Cătălina Scorțescu, op.cit., Chisinau, 2010, p.81
7. Nicolae Romandaș, Eduard Boișteanu, Labour Law, Chisinau, 2007, p.122
8. Sanda Ghimpu, Alexandru Țiclea, Labour Law, Ed. ALL Beck, Bucharest 2000, p.213-217
9. Constantin Bratu, Collective Labour Contract. Ploiesti, 2001, p.41
10. See: art.31 of the Labour Code of the Republic of Moldova
11. Alexandru Țiclea, Treatise on Labour Law, 2007, p.39
12. Ion Traian Ștefănescu, Collective Labour Law, Ed. Lumina Lex, Bucharest 2000. p.94
13. Elena Mocanu, Course of lectures on labour law (general part), Chisinau, 1997, p.82
14. Nicolae Romandaș, Eduard Boișteanu, Labour Law, Chisinau, 2007, p.123
15. Constantin Bratu, Collective Labour Contract. Ploiesti, 2001, p.41

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Salmanov Oleksii

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ

Topchii Andrii

курсант навчальної групи Ф1-401 факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ

24 лютого 2022 року перші полонені почали потрапляти до полону, а вже 26 лютого з ним почали працювати правоохоронні органи. Успіх допиту залежить від багатьох факторів, однак розглянемо такі важливі складові підготовки до проведення допиту, як технічна підготовка до проведення допиту, психологічне налаштування та керування часом.

Технічна підготовка до проведення допиту військовополоненого в першу чергу полягає у визначенні місця проведення цієї процесуальної дії, це може бути як правило камера слідчого ізолятора чи інше місце утримання військовополоненого. Особа, яка буде проводити цю слідчу (розшукову) дію має, в першу чергу, забезпечити наявність всіх необхідних технічних засобів для фіксації прямо на місці проведення допиту. Підготувати заздалегідь відеокамеру, інші звуко- відео- записуючі пристрої, штатив, карти пам'яті мікро-sd, подовжувач тощо. Під час попередньої підготовки до допиту військовополоненого потрібно попередньо усвідомити всю картину подій, яка відбувалася із військовополоненим, як під час повномасштабного вторгнення на територію України, так і до цього. Для цього доцільно буде ознайомитися із матеріалами його особової справи як військовополоненого, а також можливо із попередніми допитами які до цього проводилися із даною особою. Усвідомити усю картину подій, яка відбувалася із військовополоненим, з'ясувати у нього із якого часу він почав підготовку до наступальних дій на територію України й що саме він робив на передодні вторгнення 24 лютого 2022 року. Потім важливо буде дізнатися ту картину подій, яка відбувалася із ним уже під час вторгнення на територію України, цей етап є необхідним та важливим для формування загальної картини допиту.

Щодо планування допиту військовополоненого потрібно чітко та конкретно формувати питання, які будемо задавати військовополоненому, потрібно усвідомити які саме відповіді можливо отримати на ці запитання. Так рядовий збройних сил рф навряд розкаже про плани генерального штабу збройних сил рф щодо планування та нападу на територію України. Питання мають бути конкретними, чіткими, логічними відповідно до кожного суб'єкту допиту.

Наступний етап підготовки до допиту військовополоненого це розв'язання питання щодо необхідності залучення спеціаліста. В такому випадку ним може бути перекладач відповідно до ч. 12 ст. 615 КПК України, передбачено умова за якої прокурор, слідчий або дізнавач може самостійно без залучення спеціаліста-перекладача проводити допит підозрюваного, а саме у випадку коли немає технічної можливості залучити такого спеціаліста у момент проведення процесуальної дії, а також коли особа, яка проводитиме допит на належному рівні володіє мовою, яка є рідною або із якою достатньо обізнаний суб'єкт допиту [1].

Наступним питанням при проведенні допиту військовополоненого це чи необхідні спеціальні знання у випадку допиту офіцера збройних сил рф, а саме особи для якої війна є фахом, потрібно розуміти, що необхідно залучити відповідного спеціаліста зі Збройних сил України. Це стосується під час проведення допиту офіцера артилериста, пілота, розвідника, оскільки в таких випадках може виникнути необхідність у фаховій консультації відповідних осіб, у такому разі необхідно знайти та залучити військового спеціаліста зі складу ЗСУ належного та відповідного за рівнем, фахом та навичками, подбати про його безпеку та винести постанову про залучення такого спеціаліста із засобами маскування або із легендуванням його особи, важливо пам'ятати, що такі спеціалісти не завжди можуть бути публічними, оскільки виконують бойові завдання у зоні проведення бойових дій.

Щодо питання психологічного налаштування дуже важливо під час допиту бути спокійним та зберігати «холодний розум», немає бути ніякого прояву агресії та зверхності. Важливо пам'ятати, що ми цивілізовані європейці та усвідомлюємо при допиті військовополоненого, що потрібно керуватися правилами поведження із військовополоненими, які закріплені у Женевській конвенції про поведження з військовополоненими [2].

Також важливо слідкувати за часом під час допиту, оскільки його буде категорично мало. Влада зацікавлена поверненням власних військовополонених, тому постійно відбуваються обміни, тому буде досить мало часу для відпрацювання. Потрібно спланувати проведення допиту у максимально стислі часові межі для того, щоб військовополонений офіцер ЗСУ мав шанси як найшвидше повернутися на територію України.

Підсумовуючи викладене, можемо зазначити, що від підготовки до допиту залежить успіх його проведення, а також якість отриманих в ході проведення цієї процесуальної дії показань. Під час досудового розслідування воєнних злочинів показання військовополонених є одним із найважливіших джерел доказів, а також джерелом цінної інформації, яка надалі знадобиться для притягнення до кримінальної відповідальності всіх воєнних злочинців під час розгляду справ у Міжнародному кримінальному суді.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 14.05.2021. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 21.10.2022).

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (укр/рос) // Офіційний вісник України від 21.08.2010 — 2010 р., № 62, стор. 132, стаття 2179, код акта 52370/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_153 (дата звернення: 21.10.2022).

FREE PRIVATIZATION AS A SPECIAL FORM OF ACQUIRING RIGHTS TO A LAND PLOT. AN EXCURSION INTO UKRAINIAN LEGISLATION

Tsvigun Iryna

Candidate of Law Sciences,
senior lecturer of the Department of Civil Law and Procedure, Law Faculty,
West Ukrainian National University

To begin with, it is important to note that along with the usual forms of land acquisition for a foreign community under the terms of a contract (purchase and sale, donation, inheritance, etc.). Ukrainian legislation allows the acquisition of land through free privatization.

Free privatization of land was initiated with the adoption of the Land Code of Ukraine on December 18, 1990. Along with the introduction of a private form of land ownership, the provisions of the Land Code of Ukraine dated December 18, 1990 stipulated that "citizens of Ukraine have the right to acquire land plots for peasant (farming) management; running a personal farm; construction and maintenance of a residential building and farm buildings (homestead); gardening; summer cottage and garage construction" (Article 6) [1]. This form of acquiring rights to a land plot was allowed by citizens of Ukraine according to the established procedure according to the decision of the local Councils of People's Deputies on a free basis according to the submitted application (Article 6) [1]. It is appropriate to note that when making decisions, local self-government bodies - local Councils of People's Deputies, must indicate the surname, first name and patronymic of the acquirer of the land plot, area and purpose of the land plot in accordance with Article 6 of the Land Code of Ukraine dated December 18, 1990, the location of the land plot (address of the house for land plots occupied by development, tracts for agricultural land) and the name, respectively, of the council. The Council's right to make such decisions was limited to the territory covered by the Council's powers. The condition for acquiring the right to a plot of land was not only the adoption of a decision by the Council, but the need to produce land management documentation, which preceded the adoption of a final decision by the Council. In general, free privatization was carried out in three stages, the first stage - granting the applicant permission to produce land management documentation, the second - production of land management documentation by a land management organization at the request of the applicant, the third - approval of land management documentation by the Council with the transfer of the land plot to ownership, followed by the issuance of a state act on the right of private land ownership.

At the same time, the legislator stipulated that "the right to own land... arises after land management organizations establish the boundaries of the land plot in kind (on the locality) and receive a document certifying this right. It is prohibited to start using a land plot...before establishing the boundaries of this plot in kind (on the ground) and

obtaining a document certifying the right of ownership or the right to use the land" (Article 22 of the Land Code of Ukraine dated December 18, 1990) [1].

Since, according to the legislation of the time, establishing the boundaries of a land plot in kind (on the spot) was considered the basis for the emergence of the right of ownership or the right to use a plot of land, accordingly, the state act on the right of private property performed the function of a document that only certified this right and did not serve as the basis for its emergence.

This approach of the legislator in that period is different from the modern one. Currently, the emergence of ownership rights to a land plot is associated with the moment of state registration of these rights in the State Register of Property Rights to Immovable Property - the only state information system that ensures the processing, preservation and provision of information about registered property rights to immovable property and their encumbrances in accordance with of the Law of Ukraine "On State Registration of Property Rights to Immovable Property and Their Encumbrances" [2] and Articles 125, 126 of the Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 No. 2768-III [3] with subsequent issuance of an extract from the State Register of Rights about the state registration rights.

It should be noted that starting from 01.01.2002, which is connected with the entry into force of the new Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 No. 2768-III, the provisions of Articles 125 and 126 were not implemented. In connection with the variability of the legislator's approaches to the emergence of ownership rights to land plots, it is appropriate to note the position of the court, included in the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 16.04.2004 No. 7, that "the decision... of local self-government bodies to redistribute land differently after establishing the boundaries of land plots in in kind (in the area), the receipt by the owner or land user of documents certifying the right to them, and state registration, cannot be grounds for terminating the ownership of the land plot...both in whole and in part" [4]

Regarding the size of the plot of land for free privatization, the legislator introduced appropriate restrictions here. For example, "in order to run a personal subsidiary farm, citizens are given free ownership of land plots, within the boundaries of settlements, in the amounts specified in the land registration documents, or are provided free of charge for ownership in the amount of no more than 0.6 hectares" (Article 56) [1], "for the purpose of conducting collective gardening, cooperatives of citizens...land plots, the size of which should not exceed 0.12 hectares per member of the cooperative, are transferred into ownership" (Article 57) [1] etc.

With the adoption of the Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 No. 2768-III, the right to free land plot privatization by citizens of Ukraine has not lost its relevance and has been preserved by the legislator.

In contrast to the Land Code of Ukraine of December 18, 1990, the new legislative provisions partially changed the areas and types of purpose that are permissible for free privatization (into ownership) of state or communal land plots.

In particular, Article 121 of the Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 stipulates that "citizens of Ukraine have the right to free transfer of land plots from

state or communal property in the following amounts: for farming - in the amount of a land share (share), defined for members of agricultural enterprises located on the territory of the village, settlement, city council where the farm is located. If several agricultural enterprises are located on the territory of a village, settlement, or city council, the size of the land share (share) is determined as the average for these enterprises. If there are no agricultural enterprises on the territory of the relevant council, the size of the land share (share) is determined as the average for the district; for personal farming - no more than 2.0 hectares; for gardening - no more than 0.12 hectares; for the construction and maintenance of a residential building, farm buildings and structures (homestead) in villages - no more than 0.25 hectares, in towns - no more than 0.15 hectares, in cities - no more than 0.10 hectares; for individual cottage construction - no more than 0.10 hectares" [3].

Along with the above, in Section 1 of Section X of the Transitional Provisions of the Land Code of Ukraine, it is established that "decisions on the transfer of land plots to citizens of Ukraine free of charge into private ownership, adopted by local self-government bodies in accordance with the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 26, 1992 "On Privatization land plots", is the basis for registration of ownership rights to land plots of these citizens or their heirs in accordance with the Law of Ukraine "On state registration of property rights to immovable property and their encumbrances" [3].

Regarding the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 26, 1992 "On Privatization of Land Plots" [5], this normative legal act establishes that Ukrainian citizens, along with the free acquisition of the right to a land plot, have the right to sell or in other ways alienate land plots transferred them for running a personal farm, construction and maintenance of a residential building and outbuildings (homestead), gardening, summer cottage and garage construction. The possibility of alienation of land plots acquired under the terms of free privatization is preserved in modern legislation.

Having found out the norms of free privatization of land by types of purpose, let's focus on one more form of land privatization - by unsoldering lands of the collective form of ownership of collective agricultural enterprises or farms.

In accordance with the laws of Ukraine "On the procedure for allocating in kind (on-site) land plots to owners of land shares (shares)" and "On farming" the "organizational and legal principles for allocating land plots in kind (on-site) to owners of land shares (shares)" are defined from the lands that belonged to collective agricultural enterprises, agricultural cooperatives, agricultural joint-stock companies under the right of collective ownership, as well as the procedure for exchanging these land plots, the peculiarities of land disposal and the use of land that remained in collective ownership after the distribution of land plots among the owners of land shares (shares)" [6] and "members of farms are transferred free of charge into private ownership of land plots previously granted to them for use in the amount of the land share (share) of a member of an agricultural enterprise located on the territory of the relevant council. Land plots on which residential buildings, farm buildings and constructions are located are transferred free of charge to private ownership at the

expense of a land share (share)" (Article 13) [7]. Such forms of free privatization concern primarily agricultural lands suitable for appropriate cultivation. In case, for example the occupation of a land plot by a farm estate, the provision of a land plot is carried out taking into account this feature, while preserving the main category of land - agricultural purpose, but with a change in the composition of land and the classification of the latter as non-agricultural (land under farm buildings and yards).

The availability of the legislative possibility of free privatization of the land plot is limited by the indication in the law, in particular in paragraph 4 of Art. 116 of the Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 stipulates that the transfer of land plots to citizens free of charge is carried out once for each type of purpose within the limits of the areas allowed by land legislation.

At the same time, the long-term practice of applying the procedure of free privatization led to a significant number of legal disputes.

For example, in the resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated September 29, 2020, in case No. 688/2908/16-ts, a dispute regarding the granting of a permit for the development of a land management project regarding the transfer of the same land plot to ownership (use) was referred to the court for consideration to several persons, according to the results of which the court stated the following. "The absence of contractual relations between the parties before the conclusion of the contract does not mean that at the pre-contractual stage the parties do not have any obligations towards each other. Good faith and reasonableness belong to the fundamental principles of civil law (paragraph 6 of part one of Article 3 of the Civil Code of Ukraine). Therefore, even at the pre-contractual stage, the parties must act lawfully, in particular, behave in good faith, reasonably consider each other's interests, refrain from dishonest actions or inaction. Manifestations of such obligations and unscrupulous or unreasonable behavior are numerous and cannot be defined in an exhaustive manner (Clause 37 of the resolution)...The development of the land management project regarding the allocation of the land plot and its approval, although carried out by the applicant for the purpose of obtaining the land plot for use, is nevertheless carried out precisely in the interests of the territorial community or the state for the purpose of forming such a land plot. Therefore, in the case of not receiving the use of such a land plot, the person who incurred costs for the development and approval of the land management project, subject to the formation of the land plot, may claim reimbursement of the incurred costs (clause 67 of the resolution)" [8].

In the decision of the Great Chamber of the Supreme Court of March 20, 2019 in case No 514/1571/14-ts, it was noted that "disagreement of the boundaries of the land plot with adjacent owners and land users cannot serve as a reason for the refusal of the relevant local council to approve the technical documentation, provided lawful actions of each of the land users... The court considers cases on the restoration of the boundaries of the land plot as a dispute about the renewal of the right, establishing the boundaries of the land plot in kind (on the ground) is not the competence of the court. In the event that the buyer of the land plot fulfills in good faith the obligations regarding the agreement of boundaries with the users or owners of adjacent land plots, in the event that the user or owner of the adjacent land plot unreasonably evaded the

agreement of boundaries and did not sign the act, the mere absence of such an act of agreement of boundaries does not indicate illegality the decision on approval of the land management project and on the transfer of the land plot into ownership". [9]

Also, starting in 2018, another form of free privatization began to operate - the acquisition of the right to a land plot based on the statute of limitations (acquisitive statute of limitations). Thus, Article 119 of the Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 stipulates that "citizens who in good faith, openly and continuously use a land plot for fifteen years, but do not have documents certifying that they have rights to the specified land plot, can apply to ... the executive authority or the local self-government body with a request for the transfer of such a land plot into their ownership... the acquisition by citizens of the right of ownership of a land plot based on the statute of limitations is carried out in the order of free privatization of land plots" [3], i.e. in three stages, primarily permission for the production of land management documentation, in the future - development of the latter, at the final stage - approval of land management documentation and adoption of a decision by the council on free privatization, entry of information about the acquired right into the State Register of Property Rights.

The interpretation of the use of the terms "in good faith, openly and continuously for fifteen years use the land plot" [3] can be found in the resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of May 15, 2019 in case No. 729/608/17 - "conditions for acquiring the right to own a land plot according to the statute of limitations, there are: 1) good faith use of the land plot, which consists in the fact that the person does not obstruct the owner of the land plot in realizing his ownership right to this property for 15 years; 2) openness of use, which should be obvious to all other persons; 3) continuity of use for 15 years; 4) lack of documents that would indicate that the citizen has rights to this land plot. The absence of any of the listed elements excludes the possibility of acquiring the right of ownership of the land plot by the acquisition statute" [10].

To sum up, Ukrainian legislation includes a variety of forms of acquisition of rights to a land plot on a free basis. At the same time, a significant amount of court practice, which arose as a result of the long-term effect of the norms regarding free privatization, is evidence of a significant number of issues that need to be settled at the legislative level.

During the period of martial law, the acquisition of rights to a land plot on a free basis was suspended (Clause 27 of Chapter X of the Land Code of Ukraine dated October 25, 2001) [3]. Based on the actual circumstances, further ensuring the balance of private and public interests, in our opinion, can be determined not by restricting the legislator's right to alienate a plot of land belonging to a citizen of Ukraine on the right of private ownership, but by the possibility of a retreat and the initiation of a legal discourse regarding the revision of the norms of free privatization on the subject their effectiveness, which, in our opinion, will serve as an effective tool for filling the country's budget in the future.

References:

1. Land Code of Ukraine dated December 18, 1990 No. 561-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12#Text>

2. Law of Ukraine "On State Registration of Real Property Rights and Encumbrances" of July 1, 2004 No. 1952-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
3. Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 No. 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
4. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated April 16, 2004 No. 7 "On the practice of applying land legislation by courts in the consideration of civil cases" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04#Text>
5. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 26, 1992 "On privatization of land plots" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-92#Text>
6. Law of Ukraine "On the procedure for allocating in kind (on-site) land plots to owners of land shares" dated June 5, 2003 No. 899-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text>
7. Law of Ukraine "On Farming" of June 19, 2003 No. 973-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
8. Resolution of the Supreme Court, 29.09.20, case No. 688/2908/16-ts (proceedings No. 14-28ts20) URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/02_07_2021_Gudyma_D_A_practicum.pdf
9. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated March 20, 2019 in case No. 514/1571/14-ts URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest_VP_zemelni_spory_2018_2019.pdf
10. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated May 15, 2019 in case No. 729/608/17 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest_VP_zemelni_spory_2018_2019.pdf

ПЛАГІАТ: СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Ільченко Маргарита,

студентка 3 курсу
Одеський національний морський університет

Курило Євангелина

студентка 3 курсу
Одеський національний морський університет

Іванова Ольга

старший викладач кафедри цивільного та трудового права
Одеський національний морський університет

Слово «плагіат» походить із латинського *plagiatus* — «викрадений» [1, с. 137]. Наприкінці березня 2017 року Організація економічного співробітництва та розвитку презентувала звіт «Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017». У 8 главі звіту «Academic dishonesty – cheating and plagiarism in Ukrainian higher education» зазначили, що високий рівень цих явищ існує на території України [2]. Тому все частіше постає питання, щодо збереження доброчесності, через те, що у зв'язку із великою кількістю інтернет-ресурсів, з кожним роком стає все складніше дотримуватися добросовісності у науковій діяльності. Тому, ми вважаємо, що аналіз питання академічного плагіату у чинному законодавстві потребує особливої уваги, як підстава якісної роботи, підсилює актуальність роботи.

Слід з'ясувати зв'язок академічного плагіату з академічною доброчесністю. Насамперед, Закон України «Про освіту» (далі - Закон) визначає під академічною доброчесністю сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [3, ст. 42]. В свою чергу Закон відносить академічний плагіат до одного із видів порушень академічної доброчесності.

Тому, під академічним плагіатом слід розуміти оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства [3, ст. 42]. Закон України «Про вищу освіту» закріплює, що заклади вищої освіти та наукові установи здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату [4, ст. 69]. З метою належної реалізації норм зазначених Законів Міністерством освіти і науки України прийняті Рекомендації щодо

запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах, що додаються [5].

Тобто, як ми бачимо, в нашій країні проблема плагіату не тільки існує, і навіть визнана на законодавчому рівні, прийняті акти для боротьби з плагіатом та розвитку академічної доброчесності. Вищі навчальні заклади, в свою чергу, також приймають положення щодо дотримання академічної доброчесності. Наприклад, в американських та європейських ЗВО прийнято використання «кодексів честі», а також написання спеціальних підручників для студентів щодо академічної доброчесності та видів її порушень. Наприклад, у підручнику в Массачусетському технологічному інституті (м. Кембридж, США) авторства П. Бренеке під назвою «Академічна доброчесність в Массачусетському технологічному інституті» визначає наступні академічних правопорушень: обман/шахрайство; плагіат; купівля наукової роботи; неузгоджене співробітництво без дозволу прикріпленого інструктора [6, с. 84].

Українське законодавство визначає під порушеннями доброчесності: самоплагіат, плагіат, обман, фабрикацію тощо. Проаналізувавши Закон України «Про освіту», можливо визначити наступні види відповідальності за порушення доброчесності. Наприклад, відповідальність науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників у відмові присудження ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; для студентів: відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії та інше [3, ст. 42]. Перелік не є вичерпним. В свою чергу п.4 Рекомендацій щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах зазначає, що академічна відповідальність не є різновидом юридичної відповідальності, але не заважає притягненню осіб чи закладів (установ) до юридичної (кримінальної, адміністративної, цивільної чи дисциплінарної) відповідальності у випадках, передбачених законами [5].

В. Бухришин зазначає, що академічний плагіат не можна ототожнювати з порушенням авторського права, як різновидом права інтелектуальної власності. Захист авторського і суміжних прав стосується, насамперед, особистих немайнових прав, а також майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав. Натомість норми щодо академічного плагіату спрямовані не на них, а на осіб, які порушують академічну доброчесність через ненадання достовірної інформації про авторів певних ідей, текстів, наукових результатів тощо. Академічний плагіат розглядається як порушення етичних норм академічної спільноти, а порушення авторського права – правопорушення, відповідальність за яке встановлюється законодавством (в Україні – Цивільним кодексом) [7].

Кисіль Н.В., Чепис О.І., Чепис Т.В. відносять у своїх дослідженнях академічний плагіат до порушення авторського права [8; 9]. На офіційному сайті Центру судової експертизи та експертних досліджень, також зазначають, що суди, як правило, відносять порушення доброчесності у вигляді плагіату до порушень авторського права [10]. Згідно з пп. «д» ст. 50 Закону України «Про

авторське право та суміжні права» вчинення дій, що створюють загрозу порушення аторського права, віднесені до порушення авторського права та (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту [11].

Переважає більшість таких спорів розглядається у цивільному судочинстві, а позивачем виступає особа, яка вважає, що її немайнові та майнові права були порушені шляхом повного або часткового використання її творів. Також спостерігається посилення уваги правоохоронних та контролюючих органів до якості науково-дослідних робіт. Під час досудового розслідування та розгляду цієї категорії справ у суді з метою встановлення фактів наявності відтворення фрагментів творів інших авторів та виявлення наявності ознак плагіату у наукових роботах залучаються експерти, які в установленому законодавством порядку отримали кваліфікацію судового експерта у сфері інтелектуальної власності за експертною спеціальністю 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними та художніми творами та інші». При цьому висновок експерта є одним з джерел доказів по справі. Виходячи з експертної практики судові експертизи та експертні дослідження переважно проводяться щодо таких літературних творів наукового характеру, як дисертації, монографії, статті, звіти про науково-дослідні роботи, навчальні посібники [10].

В свою чергу заклади вищої освіти пропонують перевіряти роботи у системах АНТИПЛАГІАТ. Наприклад, можливо виокремити наступні програми: Copyscape, Unplag, Antiplagiat.ru, EtxtАнтиплагіат, Плагіата.НЕТ, Istio тощо [12, с. 13]. В Україні одним із якісних сервісів для перевірки текстів відзначають Unichesk. Згідно зі статистикою Unichesk, в Україні у 2018 році середній показник текстових збігів у перевірених системою роботах сягнув 33,16% [2]. Тобто в результаті того, що є безліч різноманітних антиплагіат програм, які зазвичай є платними, це не сприяє розвитку боротьби з плагіатом, тому що немає єдиної офіційної доступної загальнодержавного рівня бази наукових робіт, якою можливо було б користуватися усім споживачам.

Справа у тому, що сучасні програми перевірки на плагіат не є досконалыми. Кожна з них показує різний відсоток в залежності від використовуваного алгоритму і бази текстів для порівняння, а також налаштувань самої програми. Визначити чи то плагіат, чи то законна цитата вони також не можуть. Є тематика робіт, в яких досягти унікальності 90% за сумлінної праці не так і важко. Натомість, якщо в роботі цитується багато законодавства (юридичні науки), чи то багато стандартної термінології, яку не викласти інакше (наприклад медицина), – досягти, 60% оригінальності буде вже досить важко [13]. Зазначене спричиняє до попиту на послуги з лексичної зміни оригінальних текстів (рерайтинг), що не усуває проблеми плагіату у текстах, а навіть призводить до ще більшого її поширення.

Тобто, на підставі вищевикладеного можемо зазначити, що академічний плагіат - перелік приписів етичного характеру та норм, закріплених у законодавстві, які повинні дотримуватися, здобувачі вищої освіти, учасники освітнього процесу, навчальні та наукові працівники для закріплення якісних підсумків навчання або наукових, а також творчих успіхів.

Вважаємо, що в сучасному законодавстві є деякі питання, що потребують корективи, з огляду на те, що рівень ступеню доброчесності все важче дотримуватись у зв'язку із невинним поширенням інформації у мережі Інтернет. На нашу думку, слід закріпити на законодавчому рівні відсоток, необхідний для уникнення плагіату для кожного виду наукового дослідження, спеціалізації, спеціальності, оскільки є напрями (юриспруденція, медицина, психологія), в яких важко досягти навіть 60% оригінальності, тому у здобувачів ЗВО виникають складнощі із розвитком та залученням до наукової діяльності.

Список літератури

1. Рижко О. Поняття, види, класифікації плагіату. 2016. С.134-150. URL: <https://u.to/3LwDHA> (дата звернення: 05.02.22).
2. Сідлярєнко А. Як боротися з плагіатом в Україні. Освіта.ua. 2019. URL: <http://surl.li/dactl> (дата звернення: 07.02.22).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. Ст. 380 (редакція від 05.07.2022).
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. Відомості Верховної Ради. 2014. № 37-38. Ст. 2004 (редакція від 12.05.2022).
5. Стосовно Рекомендацій щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо): Лист від 15.08.2018. Міністерство освіти і науки України. 2018.
6. Нагорна Н., Гуца П. Академічна доброчесність як основа розвитку сучасної науки. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип. 23(3). С. 81-85. URL: <http://surl.li/dmvkt> (дата звернення: 25.10.22).
7. Бухришин В. Академічний плагіат і самоплагіат в науці та вищій освіті: нормативна база і світовий досвід. Освітня Політика. Портал громадських експертів. 2018. URL: <http://surl.li/ddoeb> (дата звернення: 28.10.22).
8. Касиль Н.В. Доказування плагіату наукових творів: судова практика та експертні технології. С. 92-106. URL: <http://surl.li/dmvky> (дата звернення: 28.02.22).
9. Чепис О.І., Чепис Т.В. Студентський та учнівський плагіат як порушення принципу академічної доброчесності: причини та шляхи подолання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 61, т. 2. С. 51-55. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/14-1.pdf> (дата звернення: 28.10.22).
10. Плагіат у наукових творах: основні поняття та шляхи забезпечення доказової бази. Центр судової експертизи та експертних досліджень. 2017. URL: <https://ics.gov.ua/expert/useful/publications/359391/> (дата звернення: 28.10.22).
11. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64 (редакція від 05.01.2022).

12. Касаткін Д.Ю., Касаткіна О.М. Інформаційні технології та програмні засоби вирішення проблеми плагіату в освітній та науково-дослідницькій діяльності ВНЗ. Національний університет біоресурсів і природокористування України. С. 34. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/1_2021/14.pdf (дата звернення: 05.02.22).

13. Який відсоток плагіату є допустимим? Антиплагіат. URL: <https://u.to/-rwDNA> (дата звернення: 05.02.22).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Булик Ірина Леонтіївна

доцент кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Бондар Ангеліна Володимирівна

здобувач вищої освіти ННІ № 3 НАВС

З моменту повномасштабного вторгнення в Україну агресора російської федерації життя українців кардинально змінилось. Перебуваючи в умовах військового стану фактично всі сфери людського життя зазнали в тій чи іншій мірі змін і були змушені пристосовуватись до нових реалій сьогодення. Необхідність адаптації до нової реальності спонукає до нововведень, і насамперед у законодавстві.

1 липня 2022 року Верховна Рада України прийняла за основу законопроект № 7404 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану» [1].

Вважаємо за необхідне зупинитися на основних нововведеннях законопроекту № 7404. Так, у тексті вказаного документу пропонується доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення новим розділом VI, де врегульовуватимуться особливості обчислення строків накладення адміністративного стягнення; провадження у справах про адміністративні правопорушення та обчислення розгляду строків розгляду цих справ; повідомлення про розгляд справ; обчислення строків розгляду скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення, апеляційної скарги, розгляду заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом; відстрочки виконання постанови про накладення адміністративного стягнення; обчислення строків давності виконання постанов про накладення адміністративних стягнень.

Окрім цього, в прикінцевих та перехідних положеннях зазначеного законопроекту визначено, що його норми застосовуватимуться також і до проваджень у справах про адміністративні правопорушення, які були відкриті до набрання ним чинності [2].

Разом із тим, важливо звернути увагу на строки під час дії воєнного стану. Статтею 331 КУпАП визначатиметься, що під час дії воєнного стану строки накладення адміністративного стягнення, встановлені статтею 38, зупиняються до дня припинення або скасування воєнного стану.

Що стосується обчислення строків розгляду справ про адміністративні правопорушення, то встановлюватиметься, що під час дії воєнного стану, якщо відсутня об'єктивна можливість розгляду справи про адміністративне правопорушення в строки, передбачені законом, строк розгляду справи

зупиняється органом (посадовою особою), уповноваженими розглядати таку справу.

Зазначимо, що перелік обставин, які вказуватимуть на відсутність об'єктивної можливості розгляду справи, не передбачений вищезгаданим законопроектом, тож це питання суд буде вирішувати в кожному конкретному випадку на власний розсуд, беручи до уваги певні обставини [1].

Разом із тим, стаття 335 КУпАП встановлюватиме, що під час дії воєнного стану, якщо відсутня об'єктивна можливість розгляду скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення, апеляційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом у законодавчо встановлені строки, такий розгляд має бути здійснено впродовж розумного строку.

Окрім цього, під час дії воєнного стану перебіг строку давності виконання постанов про накладення адміністративних стягнень, встановленого статтею 303 КУпАП (зокрема, цією статтею визначено, що не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців із дня прийняття) зупиняється до дня припинення або скасування воєнного стану [3].

Також важливою зміною стане те, що за наявності обставин, які ускладнюють виконання постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт чи адміністративного арешту або роблять її виконання неможливим, суд зможе відстрочити її виконання до дня припинення або скасування воєнного стану.

Принагідно зупинитися на особливостях провадження у справах про адміністративні правопорушення під час дії воєнного стану. Так, статтею 332 регламентуватимуться особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Визначено, що під час дії воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають присутність особи, яка бере участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, така особа може брати участь у цьому провадженні в режимі відеоконференції з використанням власних або доступних технічних засобів [4].

Водночас підтвердження особи, яка бере участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису — в порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянства України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України.

Зауважимо, що ці зміни зазнають певної критики. Наприклад, у науково-експертному висновку від 6 вересня 2022 року Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України адміністративна відповідальність порівнюється з кримінальною як така, що має карний характер, а тому наголошується на ймовірності виникнення ризиків та на необхідності забезпечення належного рівня безпеки під час проведення відеоконференцій.

Проте ініціатори вказаного законопроекту кажуть, що запровадження можливості проведення судового засідання у справах про адміністративні правопорушення в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів досить активно використовується в інших видах судочинства, зокрема цивільному та господарському. Розгляд справ відбувається із урахуванням умов об'єктивної реальності, тому ці зміни не можуть негативно відобразитися на дотриманні належної правової процедури та на результаті судового засідання в контексті захисту прав та інтересів учасників судового провадження [1].

Усе ж не можна не відмітити те, що у зв'язку із запровадженням воєнного стану в країні, а також веденням бойових/воєнних дій на окремих територіях та окупацією певних територій процедура здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, безумовно, потребує адаптації до сьогоденної ситуації.

Отже, передбачатиметься, що під час дії воєнного стану, якщо відсутня об'єктивна можливість забезпечити повідомлення осіб, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, повідомити таких осіб про дату, час і місце розгляду справи можна телефоном, електронною поштою, факсимільним зв'язком, шляхом надіслання телеграми чи текстового повідомлення з використанням мобільного зв'язку [3].

Окрім цього, законопроектом пропонується встановити особливості повідомлення осіб про розгляд справи.

Таким чином передбачатиметься, що під час дії воєнного стану, якщо відсутня об'єктивна можливість забезпечити повідомлення осіб, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, повідомити таких осіб про дату, час і місце розгляду справи можна телефоном, електронною поштою, факсимільним зв'язком, шляхом надіслання телеграми чи текстового повідомлення з використанням мобільного зв'язку.

Належним підтвердженням отримання особою повідомлення про дату, час і місце розгляду справи є розпис особи про отримання повідомлення, зокрема на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повідомлення, будь-які інші дані, що підтверджують факт доставлення чи вручення особі повідомлення або ознайомлення особи з його змістом.

Отже, буде запроваджено спрощений порядок повідомлення осіб, які братимуть участь у провадженні.

Наразі Проект Закону про внесення змін до кодексу України про адміністративні правопорушення щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану очікує розгляду в другому читанні, тож чи будуть прийняті зміни, які ним запроваджуються, дізнаємося згодом [4].

Підсумовуючи викладене вище, варто акцентувати, що законодавчі новели, передбачені цим законопроектом, будуть діяти лише під час воєнного стану, а після його припинення або скасування відповідні норми застосовуватись не будуть. Однак зауважимо, що запровадженні зміни дадуть змогу оптимізувати та дещо спростити процедуру розгляду справ, що на цьому етапі необхідно, а

ризиками, які можуть виникати, є все ж незначними порівняно з перевагами запропонованих змін.

Список літератури:

1. Проект Закону про внесення змін до кодексу України про адміністративні правопорушення щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39662>
2. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 468 с.
3. Statute of the international Court of justice URL: <http://www.icj-cij.org>.
4. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану» URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1343828>

СПІЛЬНА СЛІДЧА ГРУПА ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Васюта Юлія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:
Чорноус Юлія Миколаївна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сучасні тенденції злочинності з іноземним елементом потребують міжнародної співпраці правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень. З метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини й громадянина, а також проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження і судового розгляду, розроблено механізм діяльності спільних слідчих груп, який наразі передбачений низкою міжнародних договорів та Кримінальним процесуальним кодексом України.

На нашу думку, доцільно дослідити поняття спільної слідчої групи, а також встановити її місце в структурі механізму міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, у практичному посібнику, який розроблений експертами з питань спільних слідчих груп Європейського Союзу, запропоновано визначення спільної слідчої групи як інструменту міжнародного співробітництва, що заснований на підставі угоди між компетентними органами, як судовими (суддями, прокурорами, слідчими суддями), так і правоохоронними органами двох або більше держав, які утворені на обмежений термін та з певною метою, для проведення кримінальних розслідувань в одній або декількох задіяних державах [9, с. 7].

У свою чергу, відповідно до Рекомендацій з використання спільних слідчих груп, запропонованих програмою Європейського Союзу щодо боротьби зі злочинністю, спільна слідча група – це слідча група, яка створюється з метою розслідування конкретного складного кримінального правопорушення з чітким міжнародним виміром і складається з компетентних органів різних країн [7, с. 6]. До ключових елементів інтерпретації спільної слідчої групи варто віднести: 1) міжнародний вимір (узгодження та координацію дій компетентних органів різних держав); 2) конкретне (спеціальне) кримінальне правопорушення з іноземним елементом; 3) обмежений період часу розслідування кримінальних правопорушень, при цьому максимально швидко спрямовуючи слідчі

(розшукові) дії, задля досягнення поставленої мети; 4) офіційну угоду, яка створює правову основу діяльності спільних слідчих груп; 5) спільне розслідування кримінальних правопорушень, задля дослідження комплексу транскордонної злочинності, на відміну від традиційного розслідування [7, с. 6-7].

Здійснюючи термінологічний аналіз поняття спільної слідчої групи, акцентуємо увагу на визначенні, яке висвітлено у довіднику з діяльності спільних слідчих груп із питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, а саме: спільна слідча група – це слідча група, утворена на визначений період часу, на підставі угоди між двома чи більше державами чи іншими компетентними органами, для розслідування певних видів кримінальних правопорушень [8, с. 9].

Також візьмемо до уваги інтерпретацію вищезазначеного поняття командою Національного інституту юстиції Болгарії у межах міжнародного судового співробітництва у кримінальних справах, яка пропонує розглянути спільну слідчу групу як групу суддів та юристів правоохоронних органів двох або більше держав-членів, які проводять розслідування кримінальних правопорушень в межах однієї або декількох держав-членів [10, с. 8].

Варто звернути увагу на міжнародно-правовий аспект створення спільних слідчих груп як особливої форми міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень. Насамперед, розглянемо положення Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року, який доцільно вважати фундаментом для формування національного законодавства з питання міжнародного співробітництва. Згідно з ч. 1 ст. 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року «за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу». Також «спільну слідчу групу може бути створено у випадках, коли: а) розслідування злочинів Стороною вимагає проведення складних та комплексних слідчих заходів, пов'язаних з іншими Сторонами; б) кілька Сторін проводять розслідування злочинів, обставини яких вимагають ужиття скоординованих, погоджених дій на території відповідних Сторін» [1].

Так, міжнародні стандарти дають підстави виокремити правові особливості діяльності спільних слідчих груп у національному законодавстві. Відповідно до ч. 1 ст. 571 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI «для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи». Також згідно з ч. 2 ст. 571 КПК України «Офіс Генерального прокурора розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та

компетентних органів іноземних держав» [4]. З огляду на окремі аспекти нормативного положення, підтримуємо думку експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо запропонованої зміни, яка передбачає заміну фрази «Офіс Генерального прокурора» на «Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки)» для цілей розгляду й вирішення питань про створення спільних слідчих груп [2, с. 10].

До окремих принципів діяльності спільної слідчої групи, згідно з повноваженнями її членів, належать: «1) діяльність спільної слідчої групи проводиться відповідно до законодавства держави, в якій вона працює, та під наглядом керівника спільної слідчої групи, призначеного цією державою; 2) відряджені члени мають право бути присутніми під час розслідування, якщо керівник спільної слідчої групи держави перебування не вирішить інакше, за наявності на те підстав; 3) керівником спільної слідчої групи може бути доручено відрядженим членам здійснювати слідчі заходи за згодою держави, де діє спільна слідча група, та держави, яка їх відрядила; 4) відряджені члени мають право ділитися зі спільною слідчою групою інформацією, наявною у держави, яка їх відрядила. В разі виникнення підстав, вони можуть ініціювати розслідування у державі перебування відповідно до умов, передбачених її національним законодавством» [3, с. 133-134].

Слушною є думка Ю.М. Чорноус, яка вважає, що досвід Європейського Союзу, з приводу нормативного закріплення можливості залучення до складу спільних слідчих груп представників Європолу та Євроюсту, є позитивним. Доцільно залучати до складу спільної слідчої групи представників Робочого апарату Укрбюро Інтерполу, що сприятиме швидкому та ефективному вирішенню поставлених завдань, зокрема, з питань обміну інформацією, перевірки об'єктів по криміналістичних обліках тощо [6, с. 374]. Нині процесуальні та організаційно-тактичні засади створення і діяльності спільних слідчих груп потребують удосконалення, розробки рекомендаційного характеру алгоритму дій співробітників правоохоронних органів, формування правових аспектів на законодавчому рівні.

Створення спільних слідчих груп – це важливий захід міжнародного співробітництва, який потребує значних зусиль та орієнтований на досягнення високих результатів. З метою безпосереднього сприйняття слідчим, що здійснює розслідування кримінального правопорушення з міжнародними зв'язками, проведення процесуальної дії, передбачена можливість використання відеоконференції (ст. 567 КПК України), що дозволяє представникам компетентних органів не лише отримувати показання відповідного учасника кримінального провадження, але й спостерігати за його поведінкою, вербальними та невербальними реакціями [4; 6, с. 374]. Окрім того, необхідно зазначити, що кількісний склад спільної слідчої групи залежить, зокрема, від складності кримінального правопорушення, яке розслідують, кількості епізодів злочинної діяльності підозрюваних, геоданих із місць вчинення злочинних дій, кількості осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень,

необхідності їх встановлення, кількості потерпілих та їх місцезнаходження, обсягу доказової інформації.

Водночас поза межами правової регламентації міжнародного співробітництва залишено окремі аспекти передачі матеріалів кримінального провадження: «1) умови, за дотримання яких слідчий має право звернутися з клопотанням про передачу незавершеного кримінального провадження до прокурора-процесуального керівника з розслідування, з метою його подальшого передання компетентному органу іноземної держави; 2) в які строки прокурор, як процесуальний керівник з розслідування, повинен розглянути вказане клопотання; 3) яке процесуальне рішення він може прийняти за результатами розгляду клопотання; 4) яким процесуальним документом оформити рішення щодо розгляду клопотання; 5) в який строк повернути клопотання разом з матеріалами кримінального провадження та відповідними додатками на доопрацювання слідчому, або все зазначене після погодження направити прокурору для подальшого його передання на розгляд уповноваженому центральному органу» [5, с. 340-341].

Отже, однією з форм міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень є створення і діяльність спільних слідчих груп, що зумовлено потребою ефективної взаємодії компетентних органів різних держав. Євроінтеграційні процеси виступають суттєвим поштовхом до удосконалення чинної нормативної бази, яка регулює діяльність інституту спільних слідчих груп, та практики її застосування. Розглядаючи діяльність вищезазначеної форми міжнародного співробітництва у правовому аспекті, зауважимо, що в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України передбачена одна стаття – 571 «Створення і діяльність спільних слідчих груп», при тлумаченні змісту якої важко знайти вичерпну відповідь, зокрема, на запитання щодо правового статусу учасників спільної слідчої групи, поширення їхньої діяльності на певну територію держави тощо. У зв'язку з цим, питання функціонування інституту спільних слідчих груп перебуває на стадії подальших наукових досліджень, які стануть орієнтиром для регламентації законодавчих норм, як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Список літератури

1. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.

2. Експертний висновок експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп», 09 червня 2022 року. 17 с.

3. Красноборова М.П. Кадрове забезпечення спільних слідчих груп, створених у межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць. Випуск 5. Том 2. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 130-134.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Федченко В.М., Павлова Н.В. Передання та перейняття кримінального провадження у рамках міжнародного співробітництва: його окремі аспекти. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 338-341.

6. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: Монографія. Ю.М. Чорноус. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

7. Guidelines on the use of joint investigation teams. 12 p. URL: <https://rm.coe.int/16806f720a>.

8. Handbook on Joint Investigation Teams, «IPA 2010 – Fight against organized crime and corruption: Strengthening the Prosecutors» Network. 111 p. URL: http://www.prosecutorsnetwork.org/uimages/publicationspdf/JIT_Handbook_on_Joint_Investigation_Teams.pdf.

9. Joint investigation teams practical guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 100 p.

10. Using the joint investigation team as a legal tool for investigating human trafficking for sexual exploitation within the EU. International judicial cooperation in criminal matters. 20 p. URL: <https://www.ejtn.eu/PageFiles/17290/WR%20TH-2018-01%20BG.pdf>.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Вербановський Володимир Володимирович,

Аспірант кафедри державознавства, права та європейської інтеграції
Інституту публічної служби та управління Національного університету
«Одеська політехніка»

В цілому світі корупція, як явище, являється великою проблемою для держав та їх розвитку, і завжди була притаманна, в тій чи іншій мірі, практично усім країнам. Незалежно від статусу та рівня розвитку країни, наявність в системі публічного управління корупційних проявів підриває легітимність влади, загрожує її суверенітету, стримує процесу розвитку та реформ, а також викликає недовіру з боку інших держав, що у перспективі унеможлиблює їх співпрацю. Оскільки, у кожній країні державна служба є показником її розвитку та безпосередньо «авторитетом» держави, здатність державної служби ефективно протидіяти корупційним проявам та адаптуватися до різних їх форм, шляхом вдосконалення своїх інститутів, стає прикладом адекватної відповіді на такі соціальні виклики.

Ефективне запобігання та протидія корупції, розробка та впровадження дієвих заходів антикорупційного спрямування було, і мабуть завжди буде, одним із основних напрямків на шляху розвитку державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Особливості сучасного стану формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби зумовлені тим, що корупція підриває довіру до державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, стримує розвиток інституту державної служби та перешкоджає конструктивному діалогу між владою та громадянськістю, оскільки одним із найбільш чітких каталізаторів соціального невдоволення державною політикою залишається високий рівень корупції в системі державного управління, що вимагає вдосконалення формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби України, зокрема нормативного забезпечення запобігання та протидії корупції в цій сфері.

Досліджуючи сучасний стан та шляхи вдосконалення антикорупційної політики в системі державної служби України, слід звернути увагу на те, що у провідних країнах світу (Данія, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Сінгапур), на всіх рівнях публічного управління, у сфері запобігання та протидії корупції значна увага приділяється формуванню системи цінностей стосовно стандартів сектору публічних послуг і поведінкової етики, створенню етичних норм публічного управління, застосуванню передового досвіду корпоративного управління в системі публічної адміністрації та унормуванню виборчого

законодавства й фінансування політичних партій, які є найбільш уразливими для проявів корупції. При цьому, міжнародні організації (наприклад, Міжнародна організація з вивчення прозорості (Transparency International) вказують, що для ефективної антикорупційної політики в системі державної служби необхідні єдині підходи та має бути забезпечена тісна й чітка співпраця між органами, відповідальними за формування й реалізацію антикорупційної політики, також обов'язкова співпраця з громадськістю та міжнародними організаціями. В свою чергу, в Україні майже в кожному державному органі створюються відділи боротьби з корупцією, однак вони забезпечують переважно просвітницьку роботу, у них не існує чіткої ієрархії, підзвітності єдиному органу тощо.

З огляду на це, подолання корупції в системі державної служби України можливе лише у разі реалізації дієвої антикорупційної політики, шляхом різносторонньої стратегічної комунікації, а саме урахування думки громадськості в прийнятті певних рішень, які будуть обмежуватися в умовах прозорості та відкритості діяльності посадових осіб у системі державної служби; усі рішення повинні бути економічно обґрунтованими, виваженими, ухвалюватися тільки за результатами детального вивчення всіх запропонованих варіантів. Отже, підґрунтям формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби повинні стати показники дослідження корупційних проявів громадськістю та оцінка їх небезпеки.

Варто погодитися із науковцями, які вважають, що в державному управлінні існує об'єктивна необхідність державного регулювання адміністративних, економічних та інших відносин, оскільки це поступово впливає на зниження рівня корупції. Крім того, на думку П. Гамана, рівень корупції можна знизити лише шляхом реалізації таких завдань: попередження корупційних правопорушень; створення правового механізму, який перешкоджає підкупу осіб, що мають публічний статус; забезпечення відповідальності за корупційні правопорушення в усіх випадках, безпосередньо передбачених нормативно-правовими актами; відшкодування збитків, заподіяних корупційними правопорушеннями; моніторинг корупційних факторів та ефективності заходів антикорупційної політики; формування антикорупційної суспільної свідомості; сприяння реалізації прав громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції, а також на їх вільне висвітлення в засобах масової інформації; створення стимулів для заміщення державних посад, посад державної і муніципальної служб непідкупними особами [1, с. 6].

В будь-якому випадку, прямо і безпосередньо на цей процес впливає, в першу чергу, людський фактор. Це зумовлено тим, що державні органи, які виконують у суспільстві контрольні й розподільні функції, змушені делегувати державним службовцям повноваження для надання таких послуг, і вже залежно від моральних якостей державних службовців виникає проблема щодо відносин суспільства та державних службовців. Такий вид діяльності для державних службовців, з позиції максимізації власної корисності, дає можливість збільшити частку сукупного доходу, яка набувається в результаті обіймання певної посади

в структурі державного апарату [2, с. 28]. Такі дії підривають довіру суспільства до легітимного виконання державними службовцями своїх функцій та провокують подальше поширення корупції в органах державної влади, що спричиняє недовіру суспільства в дієвість головного принципу державної влади – верховенства права.

Погоджуючись із наведеним, слід зазначити, що Кустова Т.С. вважає, що найбільш ефективним засобом подолання корупції є необхідність зробити її ризикованою та не вигідною. Допоки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик покарання буде мінімальним, жодні вжиті заходи не матимуть позитивного результату. [3, с. 141]. Приймаючи такий вектор подолання корупційних ризиків, основою антикорупційної політики в системі державної служби слід вважати збільшення соціального значення державної служби (престиж, матеріальна забезпеченість) і крайню ризикованість учинення корупційних злочинів. Для цього необхідно внести реальні зміни до антикорупційного законодавства, яке є основою антикорупційної політики в системі державної служби, до прикладу: закріпити кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення не лише для фізичних, а й для юридичних осіб; поширити кримінальну відповідальність на більшу частину корупційних правопорушень, при цьому визначити можливість застосування спеціальних штрафів та обмежень щодо державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які вчинили корупційне правопорушення; запровадити більш жорсткі вимоги до фінансового контролю державних службовців; забезпечити відсутність імунітету для посадових осіб будь-якого рівня; на законодавчому рівні закріпити повний захист осіб, які надали інформацію про корупційні діяння (наприклад, від звільнення з місця роботи); чітко розмежувати функції між органами, які здійснюють боротьбу із корупцією; забезпечити першочергове і безперешкодне висвітлення проблем корупції в засобах масової інформації.

Таким чином, можна зробити висновок, що успішна протидія корупції можлива за умови наявності належного антикорупційного законодавства, ефективного його застосування відповідними органами державної влади та координованості, а тому ефективність реалізації заходів щодо запобігання корупційній злочинності не може бути досягнута шляхом поодиноких і несистемних дій на різних рівнях, необхідні довгострокові соціально-економічні, політичні та правові перетворення, ця діяльність має ґрунтуватися на поєднанні низки запобіжних і репресивних заходів.

Список літератури:

1. Гаман П. І. Антикорупційна державна політика: проблеми та перспективи розвитку / Гаман П. І. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2018. – № 10. – Режим доступу : http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/3.pdf.
2. Западинчук О. П. Механізми мінімізації корупції в системі державної служби / Западинчук О. П., Гончарук Н. Т. // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокварт. зб. – 2014. – № 4(33). – С. 26 – 33.

3. Кустова Т.С. Форумування й реалізація антикорупційної політики в системі державної служби України: сучасний стан та шляхи вдосконалення / Кустова Т.С. // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2019. – № 3 (42). – С. 137-143.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРАНТІЙ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Дем'янчук Юрій Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну

Антонюк Тарас Сергійович,

здобувач 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Бабалієв Фарід Тахірмірза огли,

здобувач 2 курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Попрієнко Руслан Олексійович,

здобувач 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Притульська Вікторія Владиславівна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Вступ. Трудові відносини як вид фундаментальних суспільних відносин, що почали формуватися на рубежі VIII–XIX століть на базі нових економічних реалій, пов'язаних із промисловою революцією. Саме з цього моменту трудові відносини динамічно розвиваються під впливом наступних факторів: економічних інтересів власників технічних засобів виробництва, економічних інтересів найманих працівників, рівня соціальної напруги в суспільстві, глобалізації економічних процесів, національних інтересів держави, здобутків науково-технічного прогресу та інших. Поряд із розвитком трудових відносин стали з'являтися перші законодавчі акти, що регулюють працю найманих працівників та захищають осіб найманої праці від надмірної експлуатації.

Виклад основного матеріалу. Розвиток трудового права відбувався, з одного боку, в рамках особистих взаємин між роботодавцем та працівником, а з іншого боку, через державне регулювання цих відносин.

Надалі трудове законодавство розвивалося дуже інтенсивно. Значні зміни були внесені до законів, що регулюють та захищають трудові відносини до другої половини ХХ століття.

У даний час праця, перш за все в галузі науки, в галузі високих технологій та у соціальній сфері, визначає розвиток суспільства, а також його економічне, соціальне та політичне благополуччя.

При цьому значну роль у сфері регулювання соціальної напруженості всередині держави відіграють гарантії та компенсації у трудових відносинах.

Історія трудового права, а також інституту гарантій та компенсацій в Україні є унікальною. Довгі роки у нашій країні держава була не просто гарантом надання зазначених преференцій під час трудової діяльності та після її припинення, а також надавала їх, оскільки була основним власником майна.

У сучасній Україні основні види соціальних гарантій трудящих, які роботодавець має за законодавством надавати працівникам, є частково спадщиною СРСР.

В Україні право на працю та основні гарантії у трудових відносинах закріплені у Главі II статті 43 Конституції України. Відповідно до зазначеної статті „Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [4]. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я працях забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом” [1]. Безпосередньо трудові відносини та інші відносини, пов'язані з ними, регулюються Кодексом законів про працю України” від 17.12.1971.

В Україні на законодавчому рівні поняття трудових відносин немає, проте вже існує проект Закону України від 09.02.2021 № 5054: „Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо визначення поняття трудових відносин та ознак їх наявності”. Він дає визначення терміну відповідно у Главі III статті 21: „Трудові відносини – відносини між працівником і роботодавцем, що передбачають виконання за дорученням, під керівництвом і контролем роботодавця особисто працівником за винагороду визначеної роботодавцем роботи” [2].

Також, в нашому законодавстві не має визначення терміна „компенсація” та терміна „гарантія” й із-за цього виникають справедливі питання та суперечки, так як не містить розшифрування того, що саме мав на увазі законодавець під засобами, способами та умовами [3].

Крім цього, зміст Глави VIII КЗпП України „Гарантії і компенсації”, відображає всю сукупність можливих гарантій і компенсацій. Окрім того, виникають питання, що вважатимуться гарантією. Наприклад, оплата праці. З одного боку, оплата за працю гарантується державою і з цього погляду є гарантією. З іншого боку, самі по собі трудові відносини передбачають виконання трудової функції за плату і, отже, взагалі не можуть розглядатися як щось додаткове та вимагає додаткового узгодження на відміну, наприклад, оплати при вимушеному простої [5].

Очевидно, що ці питання потребують обговорення і що йдеться як мінімум, про три види гарантій. По-перше, це гарантії, які випливають із положень Конституції України; по-друге, це гарантії, що захищають інтереси працівника та роботодавця в рамках трудових відносин; по-третє, це гарантії, що захищають інтереси працівника та роботодавця в рамках відносин, пов’язаних із трудовими.

Висновок. На основі вищевказаного можна дійти висновку, що гарантії у сфері трудового права – це сукупність способів захисту та реалізації трудових прав працівників і працедавців, використання яких настає в разі виникнення певних умов, закріплених у трудовому законодавстві й інших нормативно-правових актах, що містять норми трудового права, в колективному договорі, угоди, локальні нормативні акти та трудовий договір у цілому.

Список літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к / 96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.10.2022).

2. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо визначення поняття трудових відносин та ознак їх наявності: Проект України від 09.02.2021 № 5054. Включено до порядку денного: 06.09.2022. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71071 (дата звернення: 29.10.2022).

3. Дем’янчук Ю. В., Суббот А. І., Годяк А. І. Науково-практичний коментар до Глави 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницькій діяльності). Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

4. Demianchuk Yu., Savchenko L., Subbot A. Influence of corruption on the economic development of Ukraine in terms of reformation: a retrospective analysis. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House „Baltija Publishing”, 2018. Vol. 4, № 3 June. P. 276–282.

5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Дата оновлення: 29.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 29.10.2022).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ДОМЕННОГО ІМЕНІ

Коваль Ольга Миколаївна

доцент кафедри приватного та публічного права,
кандидат юридичних наук

Іленок Валерія Сергіївна

студентка 2 курсу
Інституту права та сучасних технологій
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ України

Анотація: Визначити, що таке домен. Розглянути види та рівні доменів. Пояснити поняття кіберсквотінгу та домейнінгу. Аргументувати проблемні питання доменного імені.

Ключові слова: домен, кіберсквотінг, домейнінг.

Виклад основного матеріалу. Домен (Domain name) – унікальний буквено-цифровий набір символів, що визначає сайт в пошукових системах і для відвідувачів. Іншими словами, доменне ім'я – ім'я сайту в інтернеті.

Що стосується, видів та рівнів доменів, то вони класифікуються за такими ознаками:

Рівні вкладеності доменів:

Перший-це буквене позначення в кінці символного запису, відокремлюється від основної назви сайту точкою, друга назва цього рівня-доменна зона.

Другий – цей рівень формується шляхом додавання унікального назви сайту, яке має бути не лише оригінальним, але і звучним, що запам'ятовується, не дуже довгим і нести смислове навантаження.

Третій – це допоміжний рівень, який використовується на декількох сайтах, з допомогою третього рівня вкладеності прописуються, наприклад, форуми (forum.site.ru), блоги (blog.site.ru) і т. д. Також третій рівень символного імені застосовують для створення міні-сайтів, landing page і інших невеликих ресурсів. Такі домени можна створювати безкоштовно і самостійно в необмеженій кількості, на базі придбаного доменного імені другого рівня.

Щоб визначити, яке символне ім'я першого (вищого) рівня краще вибрати для реєстрації веб-ресурсу, потрібно знати які зони існують. Вони розподілені за кількома ознаками:

Національні – в цю зону входять імена для сайту першого рівня, що складаються з літерного позначення країни (.ru,.uk,.kz,.cn.us). Реєструвати в цю зону можна інтернет-майданчики, спрямовані на залучення аудиторії певної країни або держави.

< li>територіальні — ця зона включає регіональні та субрегіональні домени, прив'язані не до однієї країни, а до географічної місцевості або міста -. asia,. eu,.moscow, .berlin. Також використовуються символні імена другого рівня при прив'язці до зони -. kiev.ua, .spb.ru, .msk.ru. використовують такі доменні зони для цільового залучення аудиторії в певній територіальній області та регіоні.

< li>міжнародні-зареєструвати сайт в таких доменних зонах може будь-хто. Відомі імена – .biz — для бізнес-проектів .com — для сайтів комерційної спрямованості, .net – загального використання. Сама використовується доменна зона .com, в якій реєструються не тільки комерційні сайти. Якщо передбачається залучати інтернаціональну аудиторію, то потрібно зупинитися саме на цьому типі доменів першого рівня.

Тематичні – такі домени вищого рівня передають тематику ресурсу .safe, .shop, .photography, .sale, і рідше використовуються при реєстрації інтернет-платформ. Це є перевагою, так як легше знайти оригінальне і унікальне ім'я для свого сайту. Також такий доменний запис надає оригінальності назві сайту і може швидше запам'ятатися відвідувачам ресурсу.

Нажаль в наш час викрадення доменів є дуже популярним. Зараз стає дедалі більше варіантів як вкрасти домен. В основному, виділяють такі як:

Кіберсквотинг:

Шахраї реєструють адреси, схожі з назвами найпопулярніших брендів.

Реєстрація співзвучних імен із назвами торгових марок, які ще не створили свої сайти.

Домейнінг (або доменне інвестування);

Це покупка милозвучних доменних імен і перепродаж їх зацікавленим компаніям. Це можуть бути галузеві назви або словосполучення, які можна використовувати в бізнесі (nails.best, town.info). Буває, що на момент покупки вони вже коштують недешево, тому інвестор ризикує коштами, намагаючись спрогнозувати, як продати домен дорожче і що буде популярним на ринку.

Домен є важливим критерієм для створення власного сайту в мережі Інтернет і тому виникає багато питань щодо його захисту. Розглянемо найпроблемніші питання з цього приводу.

Встановлення статусу clientTransferProhibited;

Автоматична установка статусу clientTransferProhibited – поширена практика багатьох провайдерів. З його допомогою виконання автоматичного трансферу домену до іншого реєстратора стає неможливим.

Незважаючи на наявність даного статусу у переважної більшості провайдерів, варто все ж таки заздалегідь дізнатися, чи він встановлений.

Підключення двоетапної авторизації;

Після підключення двоетапної авторизації навіть за наявності логіну та пароля для входу в обліковий запис потрібно буде підтвердити свою особу за допомогою телефонного дзвінка або вказівки коду, що прийде як СМС.

Двоетапна авторизація підключається в одному з розділів облікового запису реєстратора домену або хостинг-провайдера;

Приховування даних;

Якщо деякі доменні зони приховують інформацію про власника доменного імені, то у випадку з міжнародними, такими як com, net, org, biz, знайти цю інформацію не важко. Добре, що можна скористатися послугою приховування даних – йдеться про платну функцію, проте коштує вона дешево.

Відбувається приховування електронної пошти, злом якої найчастіше й стає головною метою шахраїв. Для перевірки підключення цієї функції достатньо буде скористатися послугами сервісу Whois. Якщо функцію підключено, користувач не зможе побачити електронну адресу власника домену.

Реєстрація домену на реальні дані;

Іноді під час реєстрації клієнти не вказують свої реальні дані. Однак у разі виникнення проблем і необхідності підтвердження свого права на доменне ім'я можуть виникнути труднощі.

Рекомендується вказувати реальні дані. Тоді, якщо треті особи вдадуться до неправомірних дій, у вас буде можливість звернення до судової інстанції або до арбітражу Всесвітньої організації інтелектуальної власності, щоб вирішити суперечку в досудовому порядку.

Список літератури:

1. Види доменів і особливості вибору доменної зони. URL:
<https://www.avahost.ua/ua/vidi-domeniv-i-osoblivosti-viboru-domenno%D1%97-zoni/>
2. Домейнінг і кіберсквотінг. URL:
<https://cityhost.ua/uk/blog/chto-takoe-domeyning-i-kiberskvotting.html#domaining>
3. Захисту доменного імені від крадіжки. URL:
<https://yaizakon.com.ua/korisni-rekomendatsiyi-shhodo-zahistu-svogo-domenu-vid-kradizhki/>
4. Офіційна онлайн сторінка «Юридична клініка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого», URL:
<http://legalclinic.nlu.edu.ua/2019/04/11/a-vi-za-legalizatsiyu/>
5. Koval O. The right of publicity: some issues of legal regulation. Potere della ragione Editore. Rome, 2021. P. 344-346.
6. Koval O. Certain shading in the use of pen names in copyrights. Virtus: Scientific Journal / Editor-inChief M.A. Zhurba. 2021. № 58.

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ОДЕРЖАННЯ ПОДАРУНКІВ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

Ковандра Анна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти 3 курсу
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

Бухтіярова Ірина Геннадіївна,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
кандидат юридичних наук
Національної академії внутрішніх справ

Для більшості людей прийняти подарунок – цілком звична та приємна справа. Однак, отримання подарунку державним службовцем або іншими посадовцем може вплинути на прийняття ним певних рішень, що суперечать інтересам держави.

Вступаючи на державну службу, особа, крім прав та основних обов'язків державного службовця, свідомо й добровільно приймає встановлені законодавством обмеження і заборони. Правові обмеження державних службовців зумовлені специфікою виконуваних ними державних функцій і службових повноважень.

Головна мета обмежень – це забезпечення ефективного функціонування державної служби, встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями державних службовців, створення умов для належного виконання посадових повноважень і реалізація встановлених Конституцією прав і свобод службовців.

Заборони та обмеження щодо одержання подарунків є відносно новим явищем для вітчизняної правової системи. Але, деякі дослідники зазначають, що законодавче закріплення таких заборон та обмежень «сягає своїм корінням у історичну давнину. Так, наприклад, можна згадати Укази Петра I «Про заборону хабарів та посулів», Олександра I «Про заборону приносити подарунки начальникам губерній та іншим чиновникам», Миколи I «Про заборону начальницьким особам приймати підношення від суспільства», Уложення про покарання кримінальні та виправні, які містили положення, які забороняли приймати подарунки у вигляді грошей, речей чи у іншій формі» [2].

В незалежній Україні обмеження, пов'язані з отриманням подарунків, були встановлені для осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування ще законом України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року, проте у законодавстві не передбачалося відповідальності за їх порушення. Кодекс України про адміністративні правопорушення в 2011 році було доповнено статтею 172⁵, якою передбачається адміністративна відповідальність за порушення встановлених обмежень щодо одержання подарунків [1].

Незважаючи на низку нововведень, норми антикорупційних законів мали ряд недоліків – було відсутнє визначення поняття «подарунок», відсутнє розмежування заборони та обмеження щодо одержання подарунків, що ускладнювало правозастосовну практику.

Обмеження щодо одержання подарунків займає одне з головних місць серед значної кількості існуючих способів обмежень для державних службовців. Не вартує недооцінювати роль подарунку як засобу можливого впливу на об'єктивність, неупередженість діяльності відповідних осіб. Адже, отримання посадовою особою подарунків часто є першим кроком на шляху до корупції.

Отже, законодавством України під поняттям «подарунок» розуміє грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової.

Потребує уваги, що законодавець, пропонуючи визначення подарунку, акцентує увагу на його можливих формах зовнішнього існування та безоплатній або нижче мінімальної ринкової основі отримання. Саме це й дає змогу відмежовувати подарунок від неправомірної вигоди.

У законодавстві зарубіжних країн також можна знайти доволі розширені визначення подарунку. Так, відповідно до законодавства США, термін «подарунок» означає грошові суми, прихильність, знижки, розваги, гостинність, кредит, відмову від учинення певних дій або інший елемент, який має грошову цінність. Подарунок охоплює такі поняття, як: «послуги», «навчання», «транспорт», «проживання і харчування», що надають у натуральній формі, або придбання квитка для подорожі чи поїздки, передоплати або відшкодування витрат. Винятки з цього правила чітко визначені на законодавчому рівні. Наприклад, не вважаються подарунками прохолоджувальні напої чи кава, вітальні картки або аналогічні сувеніри незначної вартості [4, 5].

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, можна дійти висновку, що заборони та обмеження щодо одержання подарунків державними службовцями регламентуються виключно кодексами поведінки державних службовців. Але цікавим є той факт, що такі країни, як Данія, Швеція, Нідерланди та Фінляндія, тобто лідери у боротьбі з корупцією, не мають уніфікованих актів щодо поведінки державних службовців. Як слушно зауважує С. Ращупкін, що «важливим є аспект саме ментальності, рівня правосвідомості та правової культури населення тієї чи іншої країни. Не завжди правові санкції та нормативне регулювання забезпечує високий рівень протидії корупції» [3].

Відповідно до українського законодавства порушення обмежень щодо одержання подарунків, вважається правопорушенням, пов'язаним з корупцією, і слугує підставою для притягнення особи до дисциплінарної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності.

Традиційно в складі цього правопорушення виокремлюємо об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону.

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини, які визначають зміст і порядок законної діяльності суб'єктів владних повноважень, який встановлює законодавець. Предметом правопорушення є подарунок.

Об'єктивна сторона порушення обмежень щодо одержання подарунків складається з дії – одержання подарунка, причинно-наслідкового зв'язку між одержанням подарунка та суспільно-шкідливими наслідками – використання службових повноважень для задоволення інтересів дарувальника та третіх осіб через прийняття/неприйняття рішень, вчинення/невчинення дій. Активні дії виражаються через вимогу чи прохання подарунку, в той час як пасивна дія – через безпосередньо одержання подарунку.

Суб'єкт цього виду правопорушень спеціальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років і володіє додатковими ознаками, тобто є уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Суб'єктивною стороною є внутрішній бік правопорушення, тобто психічні процеси, що відбуваються у свідомості суб'єкта, характеризують його волю і ставлення до вчиненого ним діяння. Порушення обмежень щодо одержання подарунків учиняє особа виключно умисно, тобто усвідомлює протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачає її шкідливі наслідки й бажає їх або свідомо допускає настання цих наслідків [6].

Адміністративна відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків передбачена статтею 172⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення [1], де визначено, що порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого подарунка.

Державні службовці є кадровим складом органів державного управління. Будучи співробітниками державного органу, вони фактично перебувають на службі у держави і виконують її завдання та функції. Саме вони є останньою ланкою державного управління, через яку реалізується виконавча влада. З огляду на ці фактори державні службовці зобов'язані неухильно дотримуватись законодавства при виконанні своїх повноважень за для підтримки авторитету державних установ і держави в цілому [7].

Отже, обмеження щодо одержання подарунків державними службовцями є особливим різновидом спеціального обмеження (щодо особливих суб'єктів зі специфічним видом професійної діяльності), яке, завдяки поєднанню загальних ознак, притаманних обмеженню взагалі, та особливих ознак (наявність певного майнового аспекту у будь-якій зовнішній формі прояву), є дієвим засобом запобігання вчиненню правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. 1984. Відомості Верховної Ради УСРС. 1984. № 51, стаття 1122.
2. Дудоров О. О., Коломоєць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні: колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.

3. Роцупкін С. В. Особливості обмеження щодо одержання подарунків в країнах Західної Європи. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 366–370.

4. Коломоєць Т., Лютіков П. Обмеження щодо одержання подарунків як засіб запобігання правопорушенням, пов'язаним із корупцією: правовий аспект. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 164–168.

5. Бухтіярова І.Г., Осіпова Я.О. Адміністративно-правова характеристика сумісництва в публічній службі. Часопис Київського університету права. 2021. Випуск 4. С. 75-79. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2021.14>

6. Коломоєць Т. О. Подарунки для публічних службовців в Україні: заборона, обмеження чи дозвіл як оптимальна модель правового регулювання / Т. О. Коломоєць, Р. О. Кукурудз. – 2018 р. № 1. – 92–96 с.

7. Бухтіярова І.Г., Гайдамака А. Ю. Особливості відповідальності державних службовців. The XI International Science Conference «Modern aspects of science and practice», November 30 – December 03, 2021, Melbourne, Australia. 590 The XI International Science Conference «Modern aspects of science and practice», November 30 – December 03, 2021, Melbourne, Australia. 590 p. с. 201-204

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Лисько Тетяна Давидівна,
доцент кафедри кримінального права і процесу, к.ю.н.,
Київ, Національний авіаційний університет

Захарчук Надія Павлівна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Київ, Національний авіаційний університет

У ході здійснення фізичними та юридичними особами своєї діяльності, користування своїми правами та виконання обов'язків нерідко виникають життєві ситуації, при яких порушуються права та свободи інших осіб.

Більшість осіб, які вважають, що їх права кимось порушені, звертаються за захистом до правоохоронних органів і судів. Проте існують і такі особи, що намагаються врегулювати конфлікт іншими способами: здійснюють самоуправління, залучають третіх осіб для залякування боржників, застосовують фізичне і психічне насильство тощо. Такі методи захисту своїх дійсних або передбачуваних прав нерідко відбувається з порушеннями закону, і як наслідок несуть за собою встановлену законодавством відповідальність.

В цілях створення для громадян та юридичних осіб правової основи для вибору способу вирішення конфлікту, в тому числі і без звернення до відповідних державних органів, а також з метою підвищення рівня цивілізованості суспільства виник так званий інститут «медіації», який являє собою мирне вирішення конфлікту за допомогою третьої нейтральної сторони-медіатора.

Відповідно до положень Закону України «Про медіацію» медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Іншими словами можна зазначити, що медіація - це процес, коли об'єктивна третя сторона допомагає конфліктуючим сторонам у вирішенні конфліктів за допомогою спеціалізованих методів спілкування та ведення переговорів, яка орієнтована насамперед на потреби, права та інтереси сторін.

Статею 3 Закону України «Про медіацію» передбачено, що процедурою медіації можна врегулювати будь-яких конфлікти (спори), у тому числі у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [1].

У кримінальному праві України чинниками, що зумовили необхідність у провадженні «медіації» як способу альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів без застосування кримінального покарання є такі обставини, як: велика кількість учинюваних кримінальних проступків, нетяжких злочинів; низька ефективність загальної профілактики злочинності; відсутність ефективного захисту прав та законних інтересів потерпілих [2, с.232].

Кримінальним кодексом України задля зменшення рівня злочинності передбачено інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Взагалі, під звільненням особи від кримінальної відповідальності розуміється врегульована кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством відмова держави в особі компетентних органів від засудження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та від застосування до неї примусу у вигляді покарання або інших заходів кримінально-правового впливу [3, с.33].

У статті 46 КК України передбачене звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (саме таке примирення можливе за допомогою процедури медіації). Зміст даної статті полягає у тому, що особа яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Даною статтею також передбачені кримінальні правопорушення, при вчиненні яких особа не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, а саме при вчиненні: корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [4].

Примирення винної особи з потерпілим належить розуміти як акт прощення її ним в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів [5]. Тобто, ініціатором примирення може бути як і підозрюваний (обвинувачений), так і потерпілий. У разі виявлення тиску, примирення буде визнаватися вимушеним, тобто таким, що не має юридичного значення для провадження та не буде вважатися підставою для звільнення винуватого від кримінальної відповідальності за статтею 46 КК України.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, відповідно до статті 46 КК України є можливим тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. При цьому закон не вимагає, щоб шкоду потерпілому було відшкодовано в повному обсязі. Головне, щоб підозрюваний задовольнив претензії потерпілого.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України у своїх положеннях закріпив можливість укладати угоди про примирення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення із потерпілим щодо широкого переліку складів злочинів, які передбачені кримінальним кодексом України. Це можна

розцінювати як реалізацію принципу гуманізму щодо особи потерпілого, а також зробило актуальним питання про поширення в Україні медіаційних практик як одного з елементів відновного правосуддя [6].

Також варто зазначити, що, якщо підозрюваний, не визнаючи своєї винуватості у вчиненому злочині, погоджується на примирення з потерпілим, сподіваючись у такий спосіб уникнути обвинувального вироку та покарання, про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням не йдеться.

Отже, інститут примирення винного з потерпілим головним чином виявляється у звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України). Примирення винного з потерпілим є загальною обов'язковою, безумовною підставою звільнення від кримінальної відповідальності, яка застосовується у разі позитивної посткримінальної поведінки особи, винної у вчиненні злочину.

Список літератури

1. Про медіацію: Закон України від 16 лис. 2021 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Лазаренко А.М., Остапчук Л.Г. Деякі аспекти застосування медіації в теорії кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 232-234
3. Лисько Т.Д., Захарчук Н.П. Правові обмеження звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. С. 32-36.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 04.10.2021 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>
6. Тимофеева Л.Ю. Переваги відновного правосуддя в сучасному кримінальному праві України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України* : науковий фаховий журнал. Вип. № 17. Грудень 2018 р. С. 6.

СПРАВЕДЛИВА ЦІНА У ПРОЦЕДУРІ SQUEEZE-OUT

Литвинюк Ярослав Михайлович,

Студент

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Розвиток ринку та чесної конкуренції базується на захист прав фізичних осіб, у тому числі прав акціонерів. Незважаючи на зусилля численних авторів, розвиток судової практики та низку правових реформ, шлях до вирішення труднощів, що виникли через протиріччя між інтересами цих двох груп – міноритарних і мажоритарних акціонерів – досі відсутній. Однією із таких проблем є метод визначення справедливої ціни при проведенні процедури «squeeze-out». «Squeeze-out» - це процедура обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу особи (осіб які діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій. Дана процедура вирішує проблему великої кількості дрібних акціонерів, які не брали участі у справах акціонерного товариства, але формально були присутні в реєстрах власників, інформування яких коштувало товариствам надмірних витрат. Закон надав цим товариствам можливість переглянути свої витрати й побудувати більш ефективну систему управління. З огляду на таке, «Squeeze-out» транзакції є досить спірними, оскільки мажоритарні акціонери можуть експропріювати акції міноритарних акціонерів за невідповідними цінами.

Процедура «Squeeze-out» передбачена статтею 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», де у частині 4 цієї статті встановлено, що протягом 90 днів з дня подання повідомлення відповідно до частини другої цієї статті та за умови виконання нею дій, передбачених статтею 65 або 65-1 цього Закону, особа, яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, або будь-яка її афілійована особа, або уповноважена особа має право надіслати до товариства публічну безвідкличну вимогу про придбання акцій в усіх власників акцій товариства. У разі подання до товариства публічної безвідкличної вимоги всі акціонери акціонерного товариства, крім осіб, що діють спільно із такою особою, та її афілійованих осіб, та саме товариство зобов'язані у безумовному порядку продати належні їм акції цього товариства заявнику вимоги [1].

Верховний суд у своєму рішенні від 24 листопада 2020 року, справа № 908/137/18 зазначає, що у разі оскарження міноритарними акціонерами процедури примусового відчуження належних їм акцій суд має встановити: 1) чи проводилась ця процедура відповідно до норм закону; 2) чи здійснювалась вона з легітимною метою, а саме чи відповідали мотиви мажоритарних акціонерів суспільним інтересам у запровадженні цієї процедури; 3) чи є запропонована міноритарним акціонерам вартість викупу акцій справедливою, та відповідно, чи дотриманий критерій пропорційності втручання у права позивачів. Критерій пропорційності вимагає спів розмірного обмеження прав і свобод людини для досягнення публічних цілей. Дотримання вказаного критерію передбачає, що втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно з

національним законодавством і в інтересах суспільства, все одно буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не було дотримано розумного балансу між втручанням у право особи та інтересами суспільства. Одним із важливих елементів дотримання критерію пропорційності при втручанні в право на мирне володіння майном є надання справедливої та обґрунтованої компенсації [2].

У фінській правовій системі питання визначення справедливої ціни також не однозначне. Автор зазначає, що немає однозначної відповіді щодо того, що таке справедлива ціна, оскільки її визначення залежить від багатьох змінних, незалежно від того, зареєстрована це компанія чи не зареєстрована на біржі. Нинішня ситуація така, що для справедливої ціни можна отримати багато різних значень, і всі вони самі по собі будуть «справедливими» [3, с. 139-140]. Дана позиція цілком справедлива для визначення ціни акцій відповідно до українського законодавства.

Примусове позбавлення міноритарних акціонерів права власності на акції можливе лише у разі суспільної необхідності, з дотриманням вимог закону, принципу справедливості і балансу інтересів та за умови попередньої повної компенсації її ринкової вартості [4, с. 178].

О. О. Посикалюк вважає, що механізм права squeeze-out повинен, зокрема, гарантувати справедливу ціну примусового викупу акцій, при визначенні якої повинно поєднуватися два правила: експертної оцінки та мінімальної ціни [5]. Слід взяти до уваги аргумент Л. Дорошенко, про те, що принцип «пропорційності», вимагає сумірного обмеження прав і свобод людини для досягнення публічних цілей. І одним із важливих елементів дотримання принципу «пропорційності» у разі втручання у право на мирне володіння майном є надання справедливої та обґрунтованої компенсації [6, с. 80-81].

Підсумовуючи, вище зазначені позиції, цілком чітко вбачається, що українське законодавство не захищає належним чином міноритарних власників акцій через гарантування їм справедливої ціни під час процедури squeeze-out. Сама процедура визначення ціни є неоднозначною, що дуже часто призводить до несправедливого її визначення у більшості випадків. Таким чином, справедлива ціна є вагомим критерієм у процедурі squeeze-out, а тому підхід до її визначення повинен бути максимально чітким та з дотриманням балансу інтересів як мажоритарних власників акцій так і міноритарних.

Список літератури:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 19.12.2008 — 2008 р., № 50, / № 50-51 /, стор. 2432, стаття 384.
2. Рішення Верховного Суду від 24.11.2020. Справа № 908/137/18.
3. Otto Elonen. Redemption of Minority Shares and Related Fair Price Determination in the Finnish Legal System. *Udayana journal of law and culture*. Vol. 6, No. 2, July 2022, pp. 125-142
4. О. Маленко, О. Кологойда. Правові аспекти оцінки ринкової вартості акцій у процедурах squeeze-out та sell-out. *Право України*. 2019. №8. ст. 156-180

5. Посикалюк О. О. Механізм примусового продажу акцій squeeze-out: досвід ЄС та перспективи впровадження в законодавство України. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції*. 2015. С. 94-102.

6. Дорошенко Л. Щодо відповідності процедури обов'язкового продажу акцій (squeeze-out) принципу непорушності права власності. *Підприємництво господарство і право*. 2020. № 7. С. 76-82.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЗА ВЧИНЕННЯ ЕКОЦИДУ В УКРАЇНІ

Морозова Анастасія Олексіївна

Студентка 3 курсу, юридичного факультету,
Академія праці, соціальних відносин та туризму

Ключові слова: екоцид, війна, небезпека, екологічна катастрофа, нормативно-правові акти, міжнародні статuti.

Актуальність проблеми: З початку війни в Україні з'явилася досить серйозна небезпека – екоцид. Кожного дня фіксують випадки екоциду (на сьогодні їх більше 260). Загроза з кожним днем стає все серйознішою. І зараз вже постає питання про наше здоров'я та майбутніх поколінь. Отруйні води та ґрунти, лісові пожежі, викиди хімічних речовин та катастрофа радіаційних аварій – це невеликий перелік загроз через обстріли російських військових, але це небезпека не тільки для України, але й для всього світу.

Що ж таке екоцид? В кримінальному кодексі України в Розділі XX, у статті 441 зазначено, що екоцид – це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [1].

З початку повномасштабного вторгнення «Українському довкіллю завдано нечуваних збитків. За цей час російські військові штовхнули світ на межу нової ядерної катастрофи, влаштували масштабні пожежі у Зоні відчуження площею майже 14 тисяч гектарів. Завдали шкоди понад чверті усіх екосистем. На сьогодні підтверджено 264 випадки екоциду та нараховано півтори тисячі фактів знищення українського довкілля», – про це повідомив Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець [2].

На початку війни була окупована Чорнобильська АЕС, а саме сховища відпрацьованого ядерного палива, в березні була обстріляна та окупована Запорізька АЕС, загроза є навіть зараз, вона досі знаходиться під окупацією і на її території розміщена російська військова техніка, тому загроза є для всього світу. Також обстрілюються дамби, наприклад, у Кривому Році ракетного обстрілу зазнали гідропоруди, рівень води піднявся, місто залишилось без води, а в деяких районах евакуювали жителів. В кожні області обстрілюють нафтобази, що несуть за собою масові пожежі. Ці злочини несуть загрозу повітрю, воді, ґрунту, атмосфері і не тільки в Україні, а також за її межами.

Екоцид як військовий злочин знайшов своє відображення і в міжнародних нормативно-правових актах. Одним із них є Римський статут Міжнародного кримінального суду. З 2016 року МКС додав до військових злочинів екоцид як «екологічна небезпека», «знищення довкілля», «загроза середовищу» під час бойових дій, які мають політичну та військову ціль [3]. Україна в 2000 році підписала Статут, але не ратифікувала його. Цей факт ускладнює користування

правами держав-учасниць. Ратифікація Статуту дозволить притягти усіх винних у воєнних злочинах, в тому числі екоциду. Україна стане повноправним членом Асамблеї держав-членів і таким чином зможе виносити певні питання на порядок денний Асамблеї, включаючи пропозиції внесення змін до Римського статуту та Правил процедури і доведення МКС, а також брати безпосередню участь у її роботі з правом голосу.

До того ж, цілеспрямоване знищення довкілля під час військових дій забороняє I Додатковий протокол до Женевської конвенції, де в третій частині 35 статті зазначається, що «Заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу» [4]. Також, можна згадати про Конвенцію про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого впливу на природне середовище [5]. Україна є учасницею, та має право звернутися зі скаргою прямо в Раду Безпеки ООН.

Отже, екоцид – це досить серйозна проблема, яка завдає шкоди всій екології нашої країни на даний момент та є загроза у майбутньому. Наша держава стримує ворога у межах своїх кордонів, але вона не може стримувати забруднення води, повітря та ґрунти, яке завдає шкоди на територіях наших країн-сусідів. А радіація може розповсюдитись по всьому світі. Потрібно пам'ятати, що знищення природи відбувається кожного дня, у кожному куточку нашої держави. Мирне та спокійне майбутнє це спільна робота України та західних партнерів. В першу чергу потрібно ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду в Україні. Міжнародні злочини не мають строку давності, тому притягнути країну-агресора до відповідальності за скоєні злочини та знищення природного середовища є дуже важливим.

Росія підготувалася до такого розвитку подій і створила собі юридичну “подушку”. Так, із 2016 року вона не є учасницею Римського Статуту, тому МКС не може покладати на неї зобов'язання. Зазначу, що оновлена Конституція РФ дозволяє країні ігнорувати й інші міжнародні судові рішення, а президент путін, як і інші лідери країн, які не є учасницями Римського Статуту, має абсолютний персональний імунітет від покарання за воєнні злочини, вчинені на посаді. Вважаю, що найбільший шанс на покарання путіна – створення спеціального трибуналу щодо України за аналогією з Нюрнберзьким процесом. Робота над його створенням вже розпочалася. У підсумку, рішення міжнародних судів є обов'язковими, а міжнародні злочини не мають строку давності – до відповідальності за них можна притягнути будь-коли. Очікується, що Міжнародний суд ООН присудить компенсацію за порушення росією її міжнародних зобов'язань, зокрема у сфері захисту довкілля, а МКС, чи радше Спеціальний трибунал, покарає за злочини проти довкілля в цілому, та екоциду зокрема, відповідальних осіб росії.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року, Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n3053>

2. Дані Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Електронний ресурс: <https://mepr.gov.ua/news/39034.html>

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду, від 17 липня 1998 року, Електронний ресурс: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court>

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року; Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

5. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, від 18 травня 1977 року; Електронний ресурс: <https://regulation.gov.ua/documents/id209742>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Нікітенко Лілія Олександрівна,

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Демократичні перетворення в будь-якій державі потребують наукового обґрунтування через проведення правового дослідження. Достовірні результати правового дослідження отримуються за умови вживання дослідником дієвої методології. Проблематика методології дослідження в межах української правничої науки довго недооцінювалась. Останнім часом із зміною парадигми праворозуміння створюється теоретичне та філософське підґрунтя для формування нової методології дослідження правових явищ [1, с. 54]. Сьогодні наявна критична слабкість методологічної основи науково-правових досліджень сучасних питань демократії, зокрема ідей партисипативної демократії. Такий стан зумовлює посилену увагу до методологічного складника цих питань.

Термін «методологія» трактується як наука про методи, де методом є «шлях до чогось», процедура, певні дії, що спрямовані на досягнення поставленої мети. Однак, варто враховувати специфіку методології саме правової науки. Поширеним є трактування методології правової науки як системи підходів, методів і способів наукового дослідження, як теоретичні засади використання їх під час вивчення державно-правових явищ. Основу методології правової науки становлять філософсько-світоглядні підходи, загальнонаукові, групові та спеціальні методи [2, с. 304].

При цьому, ключовим елементом методології правової науки вважається система спеціальних правових (юридичних) методів, яка охоплює, перш за все, системний, структурно-функціональний, історико-правовий, компаративістський (порівняльно-правовий) та догматичний (формально-юридичний) методи. Сукупність саме цих методів характеризує методологію дослідження концепції партисипативної демократії.

Так, системний метод правового дослідження допомагає з'ясувати взаємозв'язок партисипативної демократії з іншими правовими інститутами, а також реалізувати комплексний підхід до їх вивчення.

Структурно-функціональний метод дає змогу досягнути загальний вплив партисипативної демократії на суспільні відносини, виокремити її структурні елементи відповідно до їх функціонального призначення.

Історико-правовий метод дослідження дозволяє окреслити історичні аспекти розвитку партисипативної демократії.

Застосування компаративістського (порівняльно-правового) методу сприяє осмисленню процесів та явищ, що впливають на партисипативну демократію, а також дослідженню її публічно-правового характеру.

Догматичний (формально-юридичний) метод допомагає виокремити партисипативну демократію з-поміж інших видів демократії, визначити її зміст поза впливом різних соціальних факторів.

Варто наголосити, що категорія партисипативної демократії має міждисциплінарний характер. Цей факт об'єктивно зумовлює пошук синтетичних методологічних моделей, які б дозволили виявити багатоаспектність партисипативної демократії, прямо доводить необхідність концептуалізації наукового знання про згадане явище. Така концептуалізація позначатиме найвищий рівень науково-теоретичного узагальнення найістотніших рис, властивостей, форм прояву, природу партисипативної демократії, що мають необхідний, цілеспрямований та закономірний характер [3, с. 40]. У цьому сенсі вияв правової природи партисипативної демократії саме як правового феномену здатний наблизити дослідника до пізнання й опанування тими правовими закономірностями, які є характерними саме для даного феномену. Міждисциплінарні підходи й методи пізнання виникають на межі різних наукових дисциплін, притаманні сучасним науковим дослідженням та відображають інтегративні тенденції в розвитку науки. До міждисциплінарного інструментарію відносяться історичні, наукознавчі, інформаційні, організаційні та інші підходи.

При побудові методології правового дослідження партисипативної демократії важливим є враховування, окрім національного, наднаціонального (міжнародного) характеру контексту правового дослідження. До того ж, при дослідженні концепції партисипативної демократії з точки зору національного права необхідно орієнтуватись на волю держави. У випадку дослідження з позиції міжнародного права, то слід виходити з ідеї міжнародної спільноти. Національні та міжнародні системи цінностей мають впливати із загальних та спільних цінностей, таких як гідність, рівність та свобода, що підтверджують дотримання основних прав людини.

Отже, методологія дослідження партисипативної демократії пов'язана із залученням до методологічного арсеналу таких науково-теоретичних підходів, що забезпечують поглиблене та всебічне пізнання цього явища в єдності його онтологічних (сутнісних), аксіологічних (ціннісних), феноменологічних (форм зовнішнього прояву), структурних, функціональних, діяльнісних та нормативно-правових компонентів. Методологію дослідження концепції партисипативної демократії характеризує співвідношення «чисто» юридичних методів дослідження та «міждисциплінарних» підходів. Методологічний інструментарій необмежений, що пов'язано із закономірним розвитком права та процесами глобалізації правового життя.

Список літератури:

1. Копча В. В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 54–58.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К: Укр. енцикл., 1998. Т. 3: К–М. 792 с.

3. Загуменна Ю. О. Концептуалізація феномену національної безпеки в теоретико-правовій науці: особливості сучасної методології. *Форум Права*. 2020. 66 (1). С. 37–55.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ

Пасічник Юлія Олександрівна

студентка III курсу
юридичного факультету ЗУНУ

Науковий керівник:

Паращук Л.Г.,
к.ю.н., викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету ЗУНУ

Вступ. Шлюбний договір або іншими словами шлюбний контакт виступає ефективним регулятором майнових відносин подружжя. Ці поняття є відносно новими, та вони активно досліджуються й удосконалюються. Закріплення у Кодексі про шлюб та сім'ю України можливості осіб, що планують шлюб укладати шлюбний договір, стало новим етапом регулювання майнових відносин у сімейному праві. Далі це право також було зазначено у новому Сімейному кодексі, який зазначає, що подружжя має право укладати між собою будь-які договори, що не заборонені законом. Це призвело до значного розширення майнових прав подружжя, оскільки їм була надана можливість визначати свій майновий режим та майнові відносини самостійно.

Часто шлюбний договір сприймають як вияв недовіри та вважають його не обов'язковим елементом відносин між подружжям. Але як показує практика особи, що планують шлюб, все частіше почали використовувати цей спосіб регулювання майнових відносин та в більшості це стосується саме нового покоління. Особливо ефективний шлюбний договір для осіб, які вступають у шлюб вже не вперше або ж, укладаючи шлюб володіють майном, щодо якого хочуть встановити особливий режим власності-. Надалі це може допомогти уникнути суперечок в побутовому житті і спростити поділ майна в разі розірвання шлюбу, оскільки не буде необхідності вирішувати справу у судовому порядку.

Згідно з законодавством право на укладення шлюбного договору мають особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя. Якщо говорити про зміст цього договору, то шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. Також цей договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Укладається він у письмовій формі і нотаріально посвідчується, а набирає чинності у день реєстрації шлюбу [1].

На сьогодні, в Україні особи недовірливо ставляться до шлюбного договору, вважаючи, що укладання даного виду договору свідчить про недовіру один до одного та є ознакою шлюбу за розрахунком. Це спричинено невисоким рівнем правової культури, недовірою до юридичних механізмів та

непроінформованістю про можливість цього договору. Тому, що цей вид договору регулює не лише питання поділу майна подружжя при розлученні, але й допомагає встановити чи буде рахуватись все набуте майно, набуте під час шлюбу сумісною власністю, як буде розподілятися бюджет, яким чином буде утримуватись один із подружжя у разі хвороби та непрацездатності і так далі [4, с.52].

На цей момент, в багатьох країнах укладення цього договору є невід'ємною частиною укладання шлюбу та формування подружніх відносин. На мою думку, непопулярність цього договору саме в Україні, зумовлено тим, що люди не повністю розуміють його суть та необхідність. Також, причиною може бути саме наш особливий менталітет та нерозуміння навіть, в такий прекрасний день, коли утворюється нова сім'я думати про такі практичні аспекти. При укладенні шлюбу звичайно особи не думають про розлучення та проблеми. Та насправді, при грамотному укладенні цього договору можна уникнути багатьох проблем в майбутньому, відчувати себе у безпеці та користуватись тим режимом використання майна, який є зручним саме для вашої сім'ї.

У деяких країнах таких як США, наприклад, у шлюбному договорі можна прописати будь-що, що стосується вашого сімейного життя, у тому числі порядок прибирання та інші побутові питання. Але, на мою думку, це може обмежувати права подружжя. На відміну від таких країн, в Сімейному Кодексі України передбачено, що шлюбний договір може регулювати лише майнові та фінансові питання, що виникають під час спільного життя.

З переліку умов, що можуть бути зазначені в цьому договорі, можна навести такі як: яка власність належить особисто кожному з подружжя на праві власності, власність, що підлягає режиму спільного майна, режим майна, яке було подароване на весілля, яке майно і кому залишається при розірванні шлюбу, умови при яких шлюбний договір може визнатись недійсним, доля подарунків, які були подаровані під час сімейного життя, як діляться витрати, яку долю доходу кожен із подружжя вносить у спільний бюджет та порядок приживання родичів у спільній квартирі. І навпаки, не можуть бути прописані у цьому договорі такі пункти як: обов'язок одного із подружжя прийняти віру, порядок роботи на дачі, обмеження кількості дітей або права когось із подружжя закінчити навчальний заклад, пріоритет жінки або чоловіка у розв'язанні сімейних питань, яке прізвище буде носити подружжя, їхні діти та порядок утримання одного із подружжя у разі необхідності [3, с.106].

Головною метою цього договору становить надання подружжю можливості врегулювання майнових відносин у своїх інтересах за взаємною згодою сторін. Тобто пара може визначити свої права та обов'язки, але тільки винятково матеріального характеру. Умови щодо чинності шлюбного договору такі ж, як і будь-якого цивільного договору, але його зміст не повинен суперечити закону. Наприклад, шлюбний договір не повинен обмежувати права подружжя, не містити інших умов, які б поставили одного з подружжя у вкрай не вигідне матеріальне становище або суперечили б основним засадам сімейного права та моральним засадам суспільства [5, с. 289].

Тобто, шлюбний договір не може передбачати та регулювати особисті відносини подружжя. Не можна прописати у договорі обов'язок любити, поважати, підтримувати себе у гарній формі й так далі. Його дія може поширюватись лише на відносини, що стосуються майна та режиму користування ним. По суті, цей договір є різновидом цивільного договору та володіє всіма його ознаками, але зі своїми особливостями. Наприклад, цей договір може укладатись не між всіма охочими особами, а лише між чоловіком і дружиною, які є у шлюбі або особами, які подають заяву на реєстрацію шлюбу. При цьому цей контракт не є обов'язковим при укладанні шлюбу та може укладатись за згоди обох із подружжя, як і перед реєстрацією шлюбу, так і вже впродовж спільного сімейного життя.

Істотною умовою шлюбного договору є його предмет. Предметом шлюбного договору є саме дії сторін, які спрямовані на встановлення договірного правового режиму подружнього майна. Зміст та умови прописані у цьому договорі впливають лише на відносини конкретної сім'ї. Якщо говорити про майно, щодо якого шлюбний договір регулює права та обов'язки то це майно, яке було куплене сторонами до шлюбу, а також майно яке буде набуто після того, як вони уклали шлюб. Таким майном можуть бути: нерухомість, рухоме майно, депозитні вклади, цінні папери, зарплата або інші доходи від професійної діяльності. У шлюбному договорі має бути наявний не лише перелік майна, але й реквізити майна. Тобто, якщо йдеться про земельну ділянку, то це реєстраційний та кадастровий номери, якщо ми говоримо про автомобіль, то марку, модель і так далі [2, с. 47].

Отже, шлюбний договір укладається подружжям щодо майнових питань. Його популярність в Україні суттєво зростає, оскільки з'являється розуміння що цей договір дає, яких проблем помагає уникати у майбутньому. Шлюбний договір є взаємним договором та має бути вигідним для обох сторін. Він є дуже корисним, коли особи укладають шлюб вже в старшому віці і на той час мають свій особистий бюджет, нерухомість або якісь активи. Коли все прописано наперед, це суттєво зменшує суперечки у майбутньому. Особи можуть, наприклад, прописати, яку частину доходу вони виділяють на свої потреби, а яку долю вкладають у сімейний бізнес або бюджет. Деколи обставини змінюються й умови договору стають не актуальними або ж договір потребує уточнення. Це звичайно можливо, але тільки за взаємною згодою обох із подружжям. Також, якщо при укладенні шлюбу особи не передбачили, що шлюбний договір буде потрібний, вони можуть без проблем, укласти цей контракт вже після довгого проживання разом.

Список літератури:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 21-22, ст.92.
2. Байрачна М.І. Правова природа шлюбного договору. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30. С.45-49.
3. Білоусов В. М., Дмитришина В. А. Шлюбний договір в Україні: практичне втілення. *Юридичний вісник*. 2016. Вип.4. С.105-108.

4. Горобченко Ю. Ю. Правова природа шлюбного договору в цивільному законодавстві України. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 21. С. 48-51.

5. Гофман Ю. В. Шлюбний договір як різновид цивільних договорів у сімейному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 287-292.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТІ ЗА УМИСНЕ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК - ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Фальковський Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державознавства, права та європейської інтеграції Навчально-наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»

Розбудова незалежної України потребує пробудження національної свідомості, адже протягом багатьох років українські території перебували під впливом інших держав, які щосили намагались знищити нашу самобутність. Важливу роль у цьому процесі відіграє культурна спадщина, що поглинула в собі дух багатой української минувшини. На сьогодні на державному обліку знаходиться більш ніж 130 тис. пам'яток археології, історії, архітектури, монументального мистецтва та містобудування [15, с. 74]. Пам'ятники й пам'ятні місця, будинки, монументи, меморіальні комплекси, музейні експозиції та інші візуальні компоненти не тільки віддзеркалюють історичне минуле, а також сприяють позитивним зрушенням у суспільній свідомості, становленню й зміцненню національної ідентичності.

Нині ми спостерігаємо масштабне руйнування та втрату великої кількості абсолютно унікальних об'єктів культурної спадщини України. Особливо ця проблема загострилась в умовах російсько-української війни. З огляду на це актуальним є дослідження кримінальної відповідальності за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток-об'єктів культурної спадщини, як засобу впливу держави на попередження таких дій та збереження історико-культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Метою даної статті є виявлення особливостей кримінальної відповідальності за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини та визначення шляхів її нормативного удосконалення.

На ранніх етапах формування української державності й панування іноземних держав на нашій території збереження об'єктів культурної спадщини не було пріоритетним завданням. Протягом тривалого часу були відсутні нормативно-правові акти, що встановлювали б відповідальність за протиправний вплив на культурні цінності української нації, а за радянських часів законодавче регулювання відповідних суспільних відносин носило класово-репресивний характер. Лише здобувши незалежність, Україна почала активно захищати свою культурну спадщину та закріпила відповідні прагнення у власній Конституції. Так, у ст. 54 Основного Закону регламентовано: «Культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для

повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [6]. Для забезпечення належної реалізації конституційних положень 5 квітня 2001 року Верховною Радою України прийнято Кримінальний кодекс України (далі – КК України), у ч.ч. 2-5 ст. 298 якого закріплено кримінальну відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини [7].

Відповідно до приписів ч. 2 ст. 298 КК України, «умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин – караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [7]. Розташування даної статті у розділі XII КК України «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» дає змогу зробити висновок, що родовим об'єктом вказаного кримінального правопорушення є моральність «як порядок поведінки, що склався у суспільстві на основі традиційних культурних і духовних цінностей і який мотивується моральними ідеалами, переконаннями і принципами» [10, с.8]. Натомість основним безпосереднім об'єктом є моральні засади суспільства в частині ставлення до історичних та культурних цінностей. Останні, серед іншого, висвітлені у розділах V, VI, VI¹ Закону України «Про охорону культурної спадщини». Наприклад, у ст. 24 визначено обов'язки щодо утримання та використання пам'яток для збереженості [14]. Окрім того у даного кримінального правопорушення існує й додатковий обов'язковий об'єкт – відносини власності щодо пам'яток - об'єктів культурної спадщини чи їх частин, оскільки відповідно до ст. 17 вказаного акту, «пам'ятка, крім пам'ятки археології, може перебувати у державній, комунальній або приватній власності» [14].

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 298 КК України, виступають пам'ятки - об'єкти культурної спадщини. Чинне законодавство регламентує останні як «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [14]. У ст. 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини» також закріплено класифікацію пам'яток - об'єктів культурної спадщини, однак її детальне вивчення дає змогу знайти прогалину цього нормативно-правового акту, що негативно відображається на захисті таких об'єктів. Так, правовий режим охорони культурної спадщини в даному законі стосуються нерухомих об'єктів або рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами. Таким чином, поза охороною держави залишаються рухомі предмети, які також мають значну цінність. Дана прогалина не лише суперечить Закону України «Про

вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [12], який визначає перелік відповідних рухомих предметів, перешкоджає ефективному притягненню до кримінальної відповідальності винних осіб, а й ставить під загрозу знищення, руйнування або пошкодження рухомих об'єктів культурної спадщини.

Окрім того, у якості кваліфікаційної ознаки досліджуваного кримінального правопорушення у ч. 3 ст. 298 КК України предметом визначено спеціальні об'єкти культурної спадщини – пам'ятки національного значення. Ними є пам'ятки, охоронний статус яких надано рішенням Кабінету Міністрів України та включено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Аналіз диспозиції ч. 2 ст. 298 КК України дає змогу дійти висновку, що умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом. Однак, об'єктивна сторона ознака складу досліджуваного кримінального правопорушення викликає чимало дискусій серед вітчизняних науковців з огляду на неоднозначне законодавче формулювання. Загалом позиції науковців з цього питання можна поділити на дві групи. Погляди дослідників першої групи (Н.О. Антонюк [2, с. 369], О.О. Дудоров [1, с. 202], С.А. Миронюк [9, с. 8]) сходяться на тому, що в складі досліджуваного кримінального правопорушення діяння й суспільно небезпечні наслідки збігаються: це альтернативно визначені знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини. Натомість дослідники другої групи (О.В. Білаш [3, с. 11], В.І. Маркін [8, с. 4], Л.М. Палюх [11, с. 87]) наголошують, що знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини є суспільно-небезпечними наслідками. У якості аргументу Л.М. Палюх справедливо стверджує, що «якщо винний учиняв діяння, спрямовані на знищення, пошкодження чи зруйнування відповідних об'єктів, однак суспільно небезпечні наслідки у вигляді знищення, пошкодження, зруйнування не настали з незалежних від нього причин, такі діяння кваліфікуються як замах на відповідне кримінальне правопорушення. Водночас настання наслідку у вигляді хоча б часткового пошкодження, тоді як умислом винного охоплювалося його знищення, кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення у формі пошкодження відповідного об'єкта» [11, с.87].

Розділяючи думку науковців другої групи вважаємо, що діяння як ознака об'єктивної сторони являє собою протиправний вплив на пам'ятки - об'єктів культурної спадщини у формі дії та бездіяльності. Дія може проявлятися у різний спосіб: розламування, розрізання, розбиття, зривання елементів, вплив на річ вогнем, водою чи іншими шкідливими речовинами, проведення археологічних, будівельних, ремонтних, меліоративних, шляхових, земляних й інших робіт без відповідних дозвільних документів тощо. Бездіяльність як форма діяння у даному кримінальному правопорушення проявляється у пасивній поведінці власника або уповноваженого ним органу, користувача, що виражається у формі невиконання обов'язку утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно провадити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення. Не

дивлячись на все різноманіття способів, як свідчить аналіз судової практики, найчастіше протиправний вплив здійснюється у результаті незаконного здійснення земляних робіт. У якості прикладу можна навести вирок Світловодський міськрайонний суд Кіровоградської області від 06 липня 2022 року у справі № 401/1309/22. Як вбачається із даного судового рішення, «всупереч вимог керівництва підприємства, розуміючи про наявність на земельних ділянках об'єкту культурної спадщини, маючи намір швидкого проведення робіт, умисно, використовуючи сільськогосподарську техніку, обвинувачений провів передпосівну підготовку ґрунту під посів сільськогосподарських культур без врахування межі об'єкту культурної спадщини, в результаті чого умисно незаконно розорав по всій поверхні курган №39 курганної групи №III, який відповідно до рішення Кіровоградського обласного виконкому від 17.09.1969 року № 404 «Про взяття на державний облік нововиявлених пам'яток археології та затвердження охоронних зон навколо них», є пам'яткою археології місцевого значення Олександрійського району» [5].

Невід'ємною ознакою об'єктивної сторони досліджуваного кримінального правопорушення є суспільно-небезпечні наслідки. Останні являють собою негативні зміни в пам'ятці - об'єкті культурної спадщини, внаслідок яких зменшується або втрачається їх археологічна, естетична, етнологічна, історична, архітектурна, мистецька, наукова, художня цінність, та власна автентичність. Диспозиція ч.ч. 2-5 ст. 298 КК України передбачає настання таких наслідків як знищення, руйнування або пошкодження відповідних пам'яток. Тлумачні словники української мови визначають наведені терміни як синонімічні, тому для з'ясування різниці між ними, на нашу думку, слід звернутись до судової практики. Як вбачається із п. 2 Постанови «Про питання, що виникли в судовій практиці в справах про знищення та пошкодження державного і колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення правил пожежної безпеки» № 4 від 2 липня 1976 року у редакції Постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 року № 3, «знищенням державного або колективного майна є приведення його у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність. Пошкодженням майна є погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у не придатний до використання за цільовим призначенням стан» [13]. З огляду на вказане, вважаємо, що знищення як наслідок досліджуваного кримінального правопорушення передбачає припинення існування пам'ятки - об'єкта культурної спадщини або повну втрату його цінності; руйнування передбачає значні поломки/псування пам'ятки - об'єкта культурної спадщини, суттєву втрату цінності та тривале обмеження його використання з можливістю повернення у попередній стан; пошкодження передбачає незначне виведення з ладу пам'ятки - об'єкта культурної спадщини, несуттєву втрату цінності та нетривале обмеження його використання з можливістю повернення у попередній стан.

Аналіз визначених законодавством ознак особи, що підлягає кримінальній відповідальності за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження

пам'яток - об'єктів культурної спадщини, дає змогу зробити висновок про існування загального та спеціального суб'єкта даного кримінального правопорушення. Загальний суб'єкт закріплено у ч.ч. 2-4 ст. 298 КК України та відповідно до ст. 18 цього нормативно-правового акту являє собою фізичну осудну особу, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16 років [7].

Характеризуючи суб'єктивну сторону досліджуваного кримінального правопорушення насамперед слід відмітити, що ч.ч. 2-5 ст. 298 КК України передбачає лише умисну форму вини, залишаючи поза межами складу необережність та її види. Мета як ознака суб'єктивної сторони має кваліфікуюче значення лише в ч. 4 ст. 298 КК України та визначена як «пошук рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини» [7]. Разом з тим, видається, що таке законодавче формулювання не точне, оскільки неправильно відображає справжню мету злочинця. Як свідчить судова практика в даному випадку доречніше мету визначити як «заволодіння рухомими предметами, що є об'єктами культурної спадщини або походять від них», адже пошук як процес не є уявною моделлю майбутнього злочинного результату, до якого прагне суб'єкт, вчиняючи дане кримінальне правопорушення. Для підтвердження наведеної думки видається доцільним навести вирок Піщанського районного суду Вінницької області від 08 червня 2012 року у справі № 219/814/12. Як вбачається із цього судового акту, «двоє обвинувачених за попередньою змовою між собою, шляхом побиття пошкодили склеп поховання «Польська Альтанка «графів Чорноминських, який являється пам'яткою архітектури національного значення, зменшили його культурну вартість та таємно викрали чотири металевих рейси, заподіявши Чорноминській сільраді шкоду на загальну суму 884 грн.» [4]. Мотив досліджуваного кримінального правопорушення не має впливу на кваліфікацію та може бути будь-яким (корисливим, хуліганським, політичним, особистим тощо).

Дослідивши основні елементи складу даного кримінального правопорушення та проблемні питання їхнього визначення для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, на нашу думку, слід звернути увагу на необхідність доповнення ст. 298 КК України. Аналіз судової практики засвідчив, що умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини може вчинятися групою осіб за попередньою змовою, шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально-небезпечним способом, заподіювати майнову шкоду у великих розмірах, й навіть спричиняти загибель людей чи інші тяжкі наслідки. Існуюче на сьогодні законодавче формулювання не відповідає тяжкості і суспільній небезпеці цього кримінального правопорушення, й таким чином послаблює кримінальну відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини. Тому з урахуванням і вище наведених пропозицій, видається доцільним внести системні зміни та доповнення у ст. 298 КК України.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що кримінальна відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини є засобом впливу держави для збереження історико-культурної спадщини України. Єдиною підставою для притягнення винної особи до досліджуваної кримінальної відповідальності є вчинення нею суспільно небезпечного діяння, що містить склад відповідного кримінального правопорушення. На сьогодні законодавче формулювання окремих елементів даного складу має певні суттєві недоліки. Окрім того необхідним є внесення доповнень до ст. 298 КК України в частині доповнення кваліфікаційних ознак умисного незаконного знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини. Видається, що необхідні зміни варто внести щонайшвидше, адже в умовах російсько-української війни збереження пам'яток - об'єктів культурної спадщини є пріоритетним завданням нашої держави для виховання національної свідомості майбутніх поколінь незалежних українців.

Список літератури

1. Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. Київ.: Атіка, 2008. 712 с.
2. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 514 с.
3. Білаш О.В. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2013. 20 с.
4. Вирок Піщанського районного суду Вінницької області від 08 червня 2012 року у справі №219/814/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24682669> (дата звернення 24.08.2022).
5. Вирок Світловодський міськрайонний суд Кіровоградської області від 06 липня 2022 року у справі № 401/1309/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105111091> (дата звернення 24.08.2022).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.
8. Маркін В.І. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право», Львів, 2012. 18 с.
9. Миронюк С.А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право», Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

10. Одайник Б.М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток-об'єктів культурної спадщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», Київ, 2010. 19 с.

11. Палюх Л.М. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини: проблеми визначення ознак об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2018. № 48. Том 2. С. 86-89.

12. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст.405.

13. Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 року N 4 «Про питання, що виникли в судовій практиці в справах про знищення та пошкодження державного і колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення правил пожежної безпеки» (зі змінами, внесеними постановами Пленуму від 22 грудня 1978 року № 9, від 6 липня 1979 року № 6, від 4 червня 1993 року № 3 та від 3 грудня 1997 року № 12): Постанова Верховного Суду України від 3 березня 2000 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-00#Text> (дата звернення 24.08.2022).

14. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст.333.

15. Чорна Н. Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2021. Вип. 36. С.67-74.

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В ЄС ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРДЕР НА АРЕШТ

Франковська Світлана Андріївна,

студентка

Запорізький національний університет

Науковий керівник:

Галіцина Наталя Вікторівна

д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Важливим досвідом Європейського Союзу (далі – ЄС) в сучасних реаліях кримінально-правової сфери є застосування екстрадиції на його території із подальшим залученням європейського ордеру на арешт, за допомогою якого, рішення про екстрадицію прийняте в одній із держав-членів ЄС розповсюджується й на інші держави-члени. Тому існує необхідність в дослідження еволюції екстрадиції в ЄС із виникненням такого явища як європейський ордер на арешт. Необхідно визначити також нормативно-правову базу підкріплення цієї системи.

Спочатку необхідно визначити саме поняття екстрадиції. Історичні джерела проаналізовані Я. Броунлі свідчать про те, що вперше термін «екстрадиція» можна зустріти в договорі 1781 року між Францією і Базельським єпископом, після чого він набирає популярність і розповсюджується по іншим договорам та міжнародним актах [1, с. 159-160].

Щодо тлумачення самого поняття, то найвдаліше, на нашу думку його описали відразу в вузькому та широкому сенсі П. М. Маланчук та А. П. Молчанова, за ними «у вузькому сенсі він є синонімом поняття «видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку», а в широкому – виступає як узагальнюючий термін, що охоплює не тільки видачу для кримінального переслідування, а й суміжний з нею під інститут передачі осіб міжнародних судових органів, а також інститут передачі осіб з метою відбування покарання» [2, с. 88].

В ЄС же екстрадиція застосовується із дотриманням Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), а саме ст. 3 ЄКПЛ про заборону будь якого катування під час застосування процедури екстрадиції й перебування особи під вартою, ст. 5 ЄКПЛ про право на свободу та особисту недоторканість окрім законного арешту або затримання особи із застосуванням процедури депортації або екстрадиції, ст. 6 ЄКПЛ про право на справедливий суд, ст. 7 ЄКПЛ про неможливість покарання без застосування закону і т.д. [3].

Зазвичай права, закріплені в ЄКПЛ та порушені стосовно правил екстрадиції оспорується особами в Європейському Суді з прав людини (далі - ЄСПЛ). Прикладами є Рішення ЄСПЛ по справі «Солдатенко проти України» де судом було встановлено, що затримання і взяття під варту особи має бути законним [4].

Ще одним прикладом є порушення гарантій безпеки у разі екстрадиції особи відповідно до Рішення ЄСПЛ по справі «Салах Шеєх проти Нідерландів» де особу мали повернути до Сомалі, проте національні органи влади Нідерландів не могли гарантувати безпеки цього громадянина [5].

Перейдемо до дослідження європейського ордеру на арешт. Положення про нього закріплені в Рамковому рішенні Ради від 13.06.2002 р. про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами. Відповідно до цього Рамкового рішення європейський ордер на арешт - це судове рішення, винесене державою-членом з метою арешту та передачі іншою державою-членом розшукуваної особи для цілей ведення кримінального переслідування або виконання покарання у вигляді позбавлення волі чи тримання під вартою. Держави-члени повинні виконувати будь-який європейський ордер на арешт на основі принципу взаємного визнання та відповідно до положень цього Рамкового рішення.

Також в вищезазначеному рішенні наведений перелік злочинів, за які він застосовується, ними є: участь у злочинній організації, тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація дітей і дитяча порнографія, незаконна торгівля наркотичними засобами та психотропними речовинами, незаконна торгівля зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, корупція, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, підроблення грошей, комп'ютерні злочини, екологічні злочини, сприяння в'їзду та проживанню без дозволу, вбивство, завдання тяжких тілесних ушкоджень, незаконна торгівля органами та тканинами людини, викрадення, незаконне позбавлення волі та захоплення заручників, расизм та ксенофобія, організоване або збройне пограбування, незаконна торгівля культурними цінностями, в тому числі антикваріатом і витворами мистецтва, шахрайство, рекет і вимагання, виготовлення контрафактної та піратської продукції, підроблення адміністративних документів і торгівля ними, підроблення платіжних засобів, незаконна торгівля гормональними речовинами та іншими стимуляторами росту, незаконна торгівля ядерними або радіоактивними матеріалами, торгівля викраденими транспортними засобами, зґвалтування, підпал, незаконне захоплення повітряних/морських суден, саботаж.

Аналізуючи положення цього рішення, можна зробити висновок, що європейський ордер на арешт є найважливішою формою співпраці у сфері юстиції, конкретного та фактичного впровадження у сфері кримінального права принципу взаємного визнання та вільного пересування у кримінальних справах. Суть взаємного визнання судових рішень полягає в тому, що судові рішення, винесене в одній державі-члені Європейського Союзу, автоматично підлягає визнанню та виконанню в іншій.

Основною основою функціонування цього інструменту співпраці є підвищений рівень довіри та співпраці між державами-членами. Однак слід зазначити, що Рамкове рішення не впливає на застосування державами-членами Європейського Союзу положень про екстрадицію, викладених у міжнародних договорах, до відносин з іншими країнами, що не входять до ЄС. Також

зазначено, що це простий документ, який містить ім'я та громадянство розшукуваної особи, підтвердження чинного судового рішення щодо цієї особи, характер та правову кваліфікацію злочину, його опис та відповідні покарання, які підлягають застосуванню, а також відомості про судовий орган який видав цей ордер.

Основними суб'єктами Європейського ордеру на арешт є: орган, який видав ордер і орган який його виконує. Рамкове рішення для виконання цих функцій покладається на судовий орган держави-члена Європейського Союзу, який уповноважений робити це відповідно до національного законодавства. Інші органи можуть виконувати лише завдання допомоги суду у здійсненні його повноважень щодо Європейського ордеру на арешт, наприклад, отримувати та надсилати ордери на арешт. Водночас кожна держава-член ЄС має право визначити у своєму внутрішньому законодавстві, які судові органи будуть наділені такими повноваженнями.

Цікавим прикладом застосування європейського ордеру на арешт є наведений М. І. Траскевичем та О. Г. Гурченко приклад, за яким в 2007 році вдалося затримати Хусейна Османа за виписаним судом Великобританії ордером на арешт, він підозрювався в організації вибуху в Лондоні в 2005 році і завдяки європейському ордеру на арешт його дуже швидко вдалося передати за процедурою екстрадиції з Італії до Великобританії [7, с. 102].

Таким чином, досліджуючи використання європейського ордеру на арешт та аналізуючи правову природу цього інструменту міжнародного співробітництва, можна зробити наступні висновки. Європейський ордер на арешт є ефективним, дієвим та вдалим об'єднанням інструментів міжнародного співробітництва. Європейський ордер на арешт також має перевагу стосовно процедури екстрадиції, він більш простіший, механізми його реалізації доволі легкі та чіткі.

Порівняно з екстрадицією Європейський ордер на арешт підлягає особливій терміновості та виконанню – виконання в найкоротші терміни, на дату, яку визначають сторони, що є безперечною перевагою та недоліком. Але мінусом є термін, який зосереджується не на правах особи, а на самій формальній процедурі, оскільки винність особи у злочині, що підлягає процедурі видачі, до кінця не досліджена.

Література:

1. Броунли Я. Міжнародне право. Кн. 1. 1977. 448 с.
2. Маланчук П. М., Молчанова А. П. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. Суми: Правові горизонти, 2017. № 3. С. 86–91.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.06.2022 р.).
4. Рішення ЄСПЛ по справі «Солдатенко проти України» від 23.10.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_504#Text (дата звернення: 11.06.2022 р.).

5. Рішення ЄСПЛ по справі «Салах Шеєх проти Нідерландів». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-105480&filename=CASE%20OF%20SALAH%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D.pdf> (дата звернення: 11.06.2022 р.).

6. Рамкове рішення Ради від 13.06.2002 р. про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b17#Text (дата звернення: 11.06.2022 р.).

7. Траскевич М. І., Турченко О. Г. Європейський ордер на арешт. Київ, 2020. С. 99-106.

УСИНОВЛЕННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНА ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БІТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Чорна Катерина Любомирівна

студентка III курсу
юридичного факультету ЗУНУ

Науковий керівник:

Паращук Лілія Георгіївна
к.ю.н., викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету ЗУНУ

Чинним законодавством України передбачено пріоритет сімейного виховання дітей. Ця норма виникла не випадково, адже цілком зрозуміло, що дитина, яка зростає в турботливій і люблячій сім'ї з більшою ймовірністю зможе отримати належне виховання, повноцінно фізично й духовно розвиватися.

На жаль, через різні життєві обставини, зокрема смерть батьків, хворобу, через яку вони не можуть належним чином виконувати свої обов'язки, небажання займатися вихованням дитини тощо, деякі діти залишаються без батьківського піклування. Причин сирітства чимало, однак вирішення цієї проблеми державою має бути конкретне – забезпечити кожному дитину умовами, в яких вона б змогла вирости фізично і психічно здоровою особистістю, отримати освіту та належні соціальні навички.

Одним із найважливіших напрямів державної політики України є всебічний захист інтересів дитини. Саме тому охорона дитинства – це загальнонаціональний стратегічний пріоритет держави, реалізація якого забезпечується низкою юридичних засобів. До них, в першу чергу, відносяться законодавчі норми, які визначають основні права, свободи дитини, а також способи їх реалізації. Органи державної влади зобов'язані контролювати дотримання цих прав і своєчасно реагувати в разі їх порушення.

Держава забезпечує належне виховання дітей, позбавлених батьківського піклування за допомогою підтримання різних правових інститутів, таких як опіка, піклування, патронат, виховання у дитячому будинку сімейного типу. Проте одне з центральних місць в даній системі належить саме усиновленню, адже з моменту його здійснення у дитини виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між нею та усиновлювачем і його родичами за походженням (ч. 3 ст. 232 СК України) [1].

Аналізуючи чинне сімейне законодавство, можна звернутися до ч. 1 ст. 207 СК України, за якою усиновлення визначається як прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду [1].

Усиновлення можна вважати актом великої соціальної важливості та гуманізму, оскільки воно здатне задовільнити інтереси як усиновлювачів, які за його допомогою реалізують свої природні потреби материнства та батьківства, так і дитини, яка отримує сім'ю.

Як соціально-правове явище усиновлення має досить давню історію, хоча шляхи становлення його як правового інституту є дуже неоднозначними й більшою мірою залежать від рівня соціального розвитку народу, національних особливостей і правових відносин, що панують в суспільстві. Усиновлення значною мірою пов'язане з політичними і соціальними зрушеннями в державі і останнім часом в межах національного законодавства все більше можна прослідкувати його наближення до загальновизнаних стандартів[2, с.116].

У 1991 році Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини. Це стало точкою відліку для визнання і гарантування пріоритету інтересів дитини у суспільстві, а також необхідності особливої турботи про соціально незахищених дітей, особливо про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Згідно з Конвенцією, дитина, що постійно або тимчасово позбавлена батьківського піклування не повинна залишатися в такому становищі і має беззаперечне право на особливий захист і допомогу з боку держави. І все більше провідних науковців останнім часом акцентують увагу на тому, що саме усиновлення є пріоритетною формою виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування[3, с.161].

Основним завданням інституту усиновлення є забезпечення дитини нормальними умовами для всебічного розвитку в умовах сім'ї. Саме тому держава не може довірити виховання дитини будь-кому, а встановлює чіткі вимоги до особи, що виявила бажання стати усиновлювачем і прийняти дитину під свою відповідальність. Таким чином, враховується не лише майновий стан такої особи, але й вік, стан здоров'я, законслухняність тощо.

Умови усиновлення дитини можна поділити на ті, які ставляться до усиновлювача, і ті, що ставляться до дитини, яка усиновлюється.

Умови, які ставляться до усиновлювача прийнято поділяти на позитивні та негативні. Позитивні умови – це ті, що повинні існувати при усиновленні, тобто це певні якості, якими володіє особа, яка бажає усиновити дитину. До них відносяться: дієздатність, дотримання вікової різниці між усиновлювачем і усиновлюваною дитиною (не менше п'ятнадцяти років для неповнолітньої і вісімнадцяти років для повнолітньої дитини відповідно) та наявність подружніх відносин (або фактичних шлюбних відносин в порядку виключення). Щодо негативних умов, – то це такі обставини, що мають бути відсутні при усиновленні[4, с.485]. До них, згідно зі ст. 212 СК України, можна віднести недієздатність, позбавлення батьківських прав, якщо ці права не були поновлені, перебування на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері, зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами тощо[1].

При цьому до умов, які ставляться до особи, що усиновлюється, слід віднести такі: вік (максимальний вік – до 18 років. В порядку винятку законом

передбачено усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування), проінформованість усиновлювача про стан здоров'я усиновлюваної ним дитини, заборона роз'єднання братів і сестер (окрім випадків, зумовлених об'єктивною необхідністю за згодою органів опіки і піклування)[4, с.485].

Згідно із ч. 2 ст. 207 СК України, усиновлення дитини має провадитися у її найвищих інтересах задля забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Тому цілком логічно, що при усиновленні потрібно враховувати згоду дитини, аби воно цілком відповідало її бажанню та інтересам. Таким чином, у ч. 1 ст. 218 СК України передбачено, що згода дитини на усиновлення дається у формі, що відповідає її вікові та стану здоров'я. Проте існують такі випадки, коли врахування волі дитини не є обов'язковим. Наприклад тоді, коли вона через вік або стан здоров'я не може усвідомлювати самого факту усиновлення, або коли проживає у сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками[1].

Окрім того, СК України виділяє право на таємницю усиновлення як важливий засіб забезпечення стабільності сімейних відносин. За своєю правовою природою таємниця усиновлення є складовою частиною права на приватність і гарантується державою. Це означає, що усиновлювачі мають беззаперечне право на те, щоб не розголошувати факт усиновлення дитини, і вимагати цього від інших осіб (в тому числі тих, кому така інформація стала відома внаслідок виконання службових обов'язків). Окрім приховування даної інформації від сторонніх людей, законодавець передбачив також можливість батьків тримати факт усиновлення в таємниці і від самої дитини, якщо вони вважають, що це може зашкодити її інтересам, що визначено у ч. 2 ст. 227 СК України. Варто зазначити, що це право діє як до, так і після досягнення усиновленою дитиною повноліття. Звідси впливає також і можливість усиновлювача бути записаним матір'ю, батьком дитини, змінювати відомості про місце та дату народження, прізвище, ім'я та по батькові дитини, задля забезпечення повної таємниці усиновлення (ч. 1 ст. 229 СК України) [1].

Виходячи з цього, можна сказати, що наша держава повністю знаходиться на стороні таємниці усиновлення і робить усе для того, щоб як на побутовому, так і на законодавчому рівні забезпечити приватність сім'ї і конфіденційність її особистої інформації[5, с. 55].

Отже, захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань держави, яке реалізовується, в тому числі, через усиновлення якнайоптимальнішої форми сімейного влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Інститут усиновлення постійно удосконалюється, наближаючись до міжнародних стандартів. Він виступає принципово важливим для кожної держави правовим інститутом, який захищає інтереси не лише дитини, забезпечуючи їй належні умови для зростання і формування як особистості, але й для усиновлювача. Адже нерідко подружні пари, які хочуть і здатні виховувати дітей, не можуть з тих чи інших причин їх мати, і саме можливість усиновлення дитини дає їм надію на щасливе сімейне життя.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Письменна О.П., Мордяк І.А. Основні аспекти усиновлення українських дітей іноземними громадянами. *Науковий юридичний журнал*. 2020. № 10. С. 115–120.
3. Ковальчук І. В. Генеза інституту усиновлення на українських землях. *Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 161– 163.
4. Швачій С. І. Усиновлення в Україні. *Modern science, practice, society*. 2020. №1. С. 485–487.
5. Даниленко С.К. Таємниця усиновлення: проблеми та сучасні погляди. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права*. 2017. С. 55– 56.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ БАГАЖУ

Чорна Катерина Любомирівна

студентка III курсу
юридичного факультету ЗУНУ

Науковий керівник:

Фрончко Володимир Вікторович
старший викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету ЗУНУ

Транспортні послуги, безумовно, стали невід'ємною частиною нашого життя. Практично щодня кожен із нас переміщується за допомогою громадського транспорту на роботу чи навчання, без використання поїзда чи літака не обходиться жодна відпустка. В таких умовах, нерідко мають місце випадки, коли пасажиру необхідно перевезти з собою певні особисті речі (багаж).

Основною правовою підставою виникнення взаємних прав і обов'язків між пасажиром та перевізником щодо перевезення багажу виступає двосторонній правочин – договір перевезення пасажирів та багажу, який укладається із врахуванням чинних норм цивільного законодавства.

Чинне цивільне законодавство, а саме ЦК України визначає, що за договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити цей багаж та видати його особі, яка має право на його одержання, а пасажир, у свою чергу, зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення [1].

На думку Сумкіна О. О., договір перевезення багажу вважається більше супутнім, хоча і є самостійним за своїм предметом, договором відносно основного договору перевезення пасажирів, оскільки без виникнення відносин стосовно перевезення пасажирів об'єктивно не зможе мати місце і перевезення його багажу [2, с. 143].

Проведений нами ґрунтовний аналіз нормативно-правового забезпечення перевезення пасажирів і багажу дозволяє зробити висновок про двосторонній і оплатний характер даного договору. Окрім того, особливою його рисою є те, що при перевезенні пасажирів він вважається консенсуальним, а при транспортуванні багажу – реальним.

Підтримуємо позицію Гришко У., що суб'єктами надання транспортних послуг є юридичні особи та фізичні особи-підприємці, основним видом діяльності яких є здійснення перевезень пасажирів, багажу з обов'язковим дотриманням вимог ліцензування. Щодо пасажирів, – то ним завжди є фізична особа [3, с. 14].

Особливого дослідження потребує перевезення багажу пасажирів. В даному контексті варто звернути увагу на Закон України «Про залізничний

транспорт», який визначає багаж як речі чи інші матеріальні цінності, які відправляються пасажиром за окрему плату за наявності проїзних документів у спеціальному багажному вагоні, що прямує в тому самому напрямку, що й пасажир [4].

Правове регулювання багажу пасажирів має свої особливі риси в залежності від виду транспорту, яким безпосередньо здійснюється перевезення.

Так, у Правилах перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України визначено, що багаж (вантажобагаж) легковаговий – це певні предмети (речі), об'єм 1 кг ваги якого перевищує 8000 см. куб [5].

Якщо звернутися до Правил повітряних перевезень та обслуговування пасажирів та багажу, то можна з'ясувати, що речі пасажира залежно від їх розміру, ваги та інших характерних особливостей можуть перевозитися двома способами:

- 1) як зареєстрований багаж, який здається пасажиром перед посадкою і перевозиться окремо (при цьому вага такого багажу має становити не більше ніж 32 кг., а сума трьох вимірів окремого місця багажу до 158 см);
- 2) як незареєстрований багаж – так звана ручна поклажа, що перевозиться разом з пасажиром за місцем його сидіння [6].

Варто зупинитися також на особливостях перевезення багажу автомобільним транспортом. Згідно з Правилами надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, багажу дається наступне визначення – це вантаж, розміри якого не перевищують 100 x 50 x 30 сантиметрів, а вага становить від 10 до 40 кілограмів.

При цьому багаж пасажирів автомобільного транспорту перевозиться у спеціально відведеному місці – багажному відділенні за окремо встановлену плату. Але варто зазначити, що в даному випадку пасажир обов'язково повинен мати квиток на проїзд та квитанцію на перевезення, які дійсні тільки на зазначений у них день і рейс автобуса [7, с. 261].

Існує чітко визначена законодавством процедура прийому і видачі багажу, яка здійснюється безпосередньо на станціях і вокзалах наступним чином: перевізник, який виступає суб'єктом господарювання приймає багаж від пасажира на підставі проїзного документа (квитка). При цьому до перевезення в якості багажу приймаються такі речі і предмети, які за своїми розмірами, упаковкою та якістью можуть бути завантажені в багажний вагон і не завдаватимуть шкоди багажеві інших пасажирів. У свою чергу перевізник видає відправнику багажну квитанцію, в якій зазначається кількість і вага прийнятого до перевезення багажу і яка має бути повернута на станції призначення при видачі даного багажу [5].

Особливу увагу законодавець приділяє правовому регулюванню ручної поклажі. Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України дають можливість вважати, що ручною поклажею є особисті предмети або речі пасажирів, які безоплатно перевозяться разом з ними. До них відносяться різні за своєю природою предмети, які можуть

легко переноситися і за габаритами безперешкодно розміщатися у вагонах та спеціально відведених місцях в автобусах і літаках [5].

Залежно від виду транспорту встановлюються різні обмеження в розмірах і вазі ручної поклажі, яка може перевозитися безоплатно. Наприклад, в залізничному транспорті встановлюється гранична вага 36 кг і розмір за сумою трьох вимірів до 200 см; в автомобільному транспорті – до 10 кг і розміри не більше 60 x 40 x 20 см; для повітряного транспорту обмеження встановлюються правилами кожного авіаперевізника окремо.

Опираючись на зазначені характеристики, можемо визначити певні відмінності між багажем і ручною поклажею. Першим критерієм розмежування є розмір і вага, які встановлені для багажу в значно більших розмірах, аніж для ручної поклажі. Окрім того, різниця полягає в оплаті, – за перевезення ручної поклажі в межах встановлених вимог плата не стягується, чого не можна сказати про багаж, який оплачується в обов'язковому порядку. І, нарешті, на відміну від багажу, ручна поклажа не переходить у фактичне тримання перевізника, а знаходиться у постійному володінні пасажира [7, с. 261].

Не можна залишити поза увагою такий аспект як відповідальність перевізника за втрату, нестачу, псування чи пошкодження багажу пасажира. За загальним правилом, після того, як перевізник у встановленому порядку приймає багаж для перевезення, він автоматично вважається відповідальним за нього і несе витрати у розмірі фактично заподіяної шкоди, якщо не доведе, що втрата, нестача, псування чи пошкодження виникли з не залежних від нього причин [4].

Проте варто наголосити, що мова йде саме про багаж, який був окремо зданий пасажиром перевізникові на підставі проїзного документа (квитка). Дане правило не стосується ручної поклажі, яка перевозиться пасажиром особисто під час поїздки.

Згідно з Правилами перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом, збереження ручної поклажі, яка перевозиться разом з пасажиром, під час перевезення, завантаження та вивантаження у/з вагон(а) забезпечує її власник. Тобто, в даному випадку можна визначити певну захищеність прав перевізника [5].

Отже, перевезення багажу відіграє велику роль у житті кожної особи як супутній договір щодо перевезення пасажира. Чинним законодавством передбачені різні вимоги до багажу, в залежності від виду транспорту, яким він перевозиться і визначена відповідальність за його втрату, нестачу, псування чи пошкодження як пасажиром, так і організацією, що здійснює перевезення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.)
2. Сумкін С.О. Загальна характеристика договору перевезення пасажира та багажу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 36. С. 140 – 143.

3. Гришко У. Договір перевезення пасажирів та багажу як різновид споживчого договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С.12 – 16.

4. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 р. № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.)

5. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України: Наказ Міністерства транспорту і зв'язку України від 27.12.2006 р. № z0310-07. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.)

6. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу»: Наказ Державної авіаційної служби України від 26.11.2018 р. № z0141-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-19#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.)

7. Донець А. Г. Щодо проблеми зберігання речей пасажирів під час його пасажирів. *Актуальні проблеми приватного права*. 2016. № 2. С. 259 – 262.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Чулінда Людмила Іванівна,

к.ю.н., доцент
Національний авіаційний університет

Чайка Катерина Олександрівна

студентка другого (магістерського) рівня
Національний авіаційний університет

Верховенство права є одним з фундаментальних складових основних засад конституційного ладу будь-якої сучасної незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Значення даного принципу для правової держави є важливим, оскільки він, перш за все, передбачає проголошення основних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення неупередженого і справедливого правосуддя, зменшення рівня корупції в країні, правомірну стабільну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб, прийняття справедливих законів та правильне їх застосування. З огляду на це, перед кожною державною стоїть завдання щодо створення сприятливих умов для належного впровадження та забезпечення даного принципу, встановлення на законодавчому рівні основних гарантій його забезпечення та певного механізму захисту при порушенні.

Закріплення і забезпечення в Україні на конституційному рівні принципу верховенства права привертало увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема питання щодо сутності та змісту даного принципу висвітлюється у роботах М.І. Козюбри, О.Ф. Скакун, Н.М. Оніщенко, В.М. Співака, Р.Ф. Гринюка, А.П. Зайця, Д.О. Вовка, В.М. Гайворонського, В.Ф. Погорілка, А.М. Колодія, П.М. Рабіновича, В.В. Сухоноса, В.М. Корельського та інших.

Стаття 8 Конституції України встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [1]. Таким чином, закріплення даного принципу в Основному Законі передбачає мету нашої держави будувати правову систему, що базується на принципах, які є фундаментальними для демократичного суспільства, та означає, насамперед, панування права у суспільстві, його важливу роль у суспільних відносинах між різними суб'єктами, діяльності державних та недержавних організацій, спільнот, об'єднань тощо.

У юридичній науці принцип верховенства права розглядається у двох аспектах: по-перше, в широкому значенні – як принцип правової організації державної влади у суспільстві, так би, мовити, у сенсі «верховенства права над державою», саме так цей принцип тлумачиться за межами континентальної моделі правової держави за посередництвом англomовної конструкції

верховенства (панування) («Rule of law»); по-друге, у вузькому розумінні, а саме у контексті співвідношення однорідних правових категорій – права та закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом» [2, с. 41].

Аналізуючи право як форму відображення діючої свободи особи, принцип верховенства права визначається в такій категорії як пріоритет загальнолюдських цінностей у всіх сферах державного будівництва, зокрема у визнанні найвищої цінності людської особи, невідчужуваності її прав та свобод, які є основою для визначення засад, напрямів, пріоритетів та функцій внутрішньої і зовнішньої політики держави, а не результатом реалізації правотворчої і правозастосовної діяльності її державних органів.

У даному контексті хибним є ототожнення принципу верховенства права з такими категорійними поняттями, як «верховенство конституції» і «верховенство закону», оскільки верховенство права роуміється як складне багатогранне явище, яке складається не тільки з законності, що є лише одним з найважливіших його структурних елементів, а також і з інших принципів: конституційності, гуманізму, рівності, розумності, пропорційності, незалежності, неупередженості, правової визначеності та інших.

У сучасній українській юридичній літературі існують різні погляди щодо визначення змісту та ролі принципу верховенства права, що є наслідком реформування системи права з моменту проголошення України незалежною державою, приведенням законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до міжнародних стандартів, імплементації міжнародних норм у національне законодавство, а також гармонізації українського законодавства із системою права Європейського Союзу.

Як вже зазначалося, принцип верховенства права є конституційним. Щодо його чіткого визначення, то Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні у своєму рішенні № 15-рп/2004 від 02 листопада 2004 року зазначив: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [3].

Крім того, на сучасному етапі розвитку суспільства у зв'язку з євроінтеграційними процесами верховенство права отримало правове визнання серед міжнародної спільноти, оскільки на його основні будуються правові системи країн світу. Положення стосовно його утвердження та дотримання знаходять своє відображення у багатьох міжнародних документах, зокрема в

міжнародних договорах, деклараціях, хартіях, статутах, актах провідних міжнародних та європейських регіональних організацій таких, як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі тощо. Так, фундаментальні принципи верховенства права втілені у «Договорі про Європейський Союз», вимоги щодо дотримання принципу верховенства права відображені у Преамбулі та ст. 3 Статуту Ради Європи, застосування принципу верховенства права визнається необхідним у багатьох резолюціях та рекомендаціях Ради Європи [4, с. 35].

Важливим кроком на шляху забезпечення принципу верховенства права була ратифікація Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також протоколів до неї. Даний принцип пронизує всі положення вищезгаданої Конвенції, тому безпосередньо пов'язаний з діяльністю судового органу, юрисдикція якого поширюється на всі держави, що ратифікували Конвенцію, а саме Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Питання щодо застосування принципу верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ регламентуються Законом України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини, Постанові Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та інших нормативно-правових актах.

За результатами систематизації рішень ЄСПЛ, що містять положення про верховенство права, до основних груп рішень, у яких зазначені вимоги щодо змісту принципу верховенства права (враховуючи те, що в одній справі чи рішенні може міститися дві та більше ознак, істотних елементів принципу верховенства права відповідно до їх розуміння, сформованого судовою практикою ЄСПЛ), слід віднести:

1) справи та прийняті ЄСПЛ рішення (узагальнено — рішення ЄСПЛ), що містять посилання на зміст, юридичне значення концепції та/або принципу верховенства права в узагальненому значенні (справа «S.W. проти Великобританії» від 24 червня та 27 жовтня 1995 р., справа «C.R. проти Великобританії» від 24 червня та 27 жовтня 1995 р.);

2) рішення ЄСПЛ, де вміщено вимоги щодо якості закону, у т. ч. щодо законного обмеження реалізації прав і свобод людини (справа «Amuur проти Франції» від 24 січня, 22 лютого та 20 травня 1996 р., справа «Крюслен проти Франції» від 24 квітня 1990 р.);

3) рішення ЄСПЛ, у яких розглянуто різні аспекти доступу до суду й справедливого судового розгляду, що забезпечує спеціальний механізм Конвенції та відповідність принципу верховенства права (справа «Хорнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р.);

4) рішення ЄСПЛ, які встановлюють межі дискреційних повноважень та вимоги щодо обмеження свавілля органів публічної влади відповідно до принципу верховенства права (справа «Оллсон проти Швеції» від 24 березня 1988 р.);

5) рішення ЄСПЛ, що містять вимоги щодо ефективного контролю за реалізацією прав і основоположних свобод людини, гарантованих Конвенцією, та пов'язані з реалізацією принципу верховенства права (справа «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» від 25 березня 1983 р.) [4, с. 36].

ЄСПЛ розкриває суть верховенства права через встановлення вимог, які він виводить безпосереднього з принципу, а саме: визнання державою природних невідчужуваних прав людини як реально дієвого механізму, який не може бути порушено; доступність та неупередженість суду, право людини на справедливий суд у розумні строки тощо. На думку ЄСПЛ, головною є умова про якість закону, який трактується та застосовується, тобто норми, які прописані в законі, мають бути загальнодоступними і містити чіткі та зрозумілі формулювання для осіб, такими, що давали б змогу самостійно їх тлумачити в процесі використання. Крім того, ЄСПЛ передбачає ще одну умову, яка полягає в тому, що закон повинен відповідати пропорційності інтересів особи та суспільства й іншим складовим верховенства права.

Отже, можна стверджувати, що принцип верховенства права передбачає основоположний принцип правової держави, який ґрунтується на провідних юридичних ідеях і теоріях та реалізується шляхом забезпечення основних прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Поняття «верховенство права» має багато різних підходів до розуміння сутності даної категорії, кожна з яких відіграє вагомий роль у дослідженні цього поняття, оскільки саме верховенство права є конституційним принципом, на основі якого базуються відносини, що виникають у суспільстві, а тому, з огляду на це, множинність поглядів дає можливість зрозуміти дане явище з різних точок зору для застосування в практичній діяльності. Принцип верховенства права є важливим не лише для національних, а й для міжнародних правових систем.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2022).

2. Хаустова М. Г.. Верховенство права – як основоположний принцип правової системи України в умовах модернізації. Права людини і демократія. Харків, 2018. Вип. 1. С. 40–45.

3. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року №15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 21.10.2022);

4. Пухтецька А.А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. Вісник Національної академії наук України. Київ, 2010. № 3. С. 33-43.

FEATURES OF SEGMENTATION OF THE TOURIST MARKET

Garmatiuk Olena

Senior Lecturer,
Uman State Pedagogical University named after
Pavlo Tychyna, Uman

Tourism is quite a profitable and diverse niche today. To simplify the analysis of tourism, market segmentation is used, that is, the division of the market into homogeneous components, namely groups or segments, the parts of which are quite similar but not the same. Segmentation is one of the elements of choosing a marketing strategy. To summarize, market segmentation is necessary for a more convenient approach to customers, as each of them is individual, has its own desires and needs. All these factors form the heterogeneity of the market.

The choice of the market is the main element of the firm's strategic decisions for its effective struggle with potential competitors. It is the choice of the potential market that determines its further division into parts that contain separate elements to meet the needs of consumers and thus create favorable marketing opportunities for the tourism industry.

With today's market trends, when one factor can radically change the conditions of doing business, a key aspect for the tourism sector is a thorough, constant analysis and control of the external environment.

That is why market segmentation plays an important role for any enterprise. The result of the analysis of the segmentation of individual parts of the enterprise is a rather large array of data describing the development of the elements of the tourism industry. At the same time, the influence of internal and external factors, trends of changes in tourist enterprises is taken into account.

Segmentation of the tourist services market is a key element when choosing a marketing strategy. Since hotels operate in difficult market conditions, the key aspect of their activity is the image among their customers, their service, the provision of a high-quality package of services that will satisfy the needs and tastes of customers. With the help of segmentation, certain types (market segments) are selected from the total number of consumers [1].

Today, there is quite a large number of segmentation of the tourist services market, but as practice shows, not all of them are effective. If customers of tourism services usually stay in tourist rooms of the same category and of the same quality, the segmentation of the tourism market will contribute to the acquisition of a tangible benefit.

When choosing a specific approach for segmentation, the following factors are taken into account, namely:

- segmental capacity, which is an indicator of potential consumers, and the need to use production capacities for their creation;

- channels for the promotion of tourist services and their subsequent sale on the market,
- the stability of the tourist market, which helps to make a choice about the expediency of loading the hotel's capacities;
- profitability, is an indicator of the profitability of promoting a tourist product and its services in a given market segment, the main goal is to focus on a marketing strategy to acquire a large number of potential consumers;
- the compatibility of the tourist market segment with the market of the main competitors, allows you to compare the strengths and weaknesses of your competitors and the willingness to accept additional costs when focusing on such a segment.
- assessment of the actions of the personnel of the main competitors (i.e. administrative, marketing, engineering) in a specific segment of the tourist market and further application of appropriate measures;
- protection of already captured positions on the market, maintenance of a positive image that was formed among customers;
- importance of the segment for the enterprise;
- availability of development of the segment for the enterprise;
- the efficiency of the selected segment in the long term;
- variability — a certain measure thanks to which the purchasing power of the tourist market can be measured;
- effectiveness — choosing the most effective marketing program for further attracting potential customers [2].

Segmentation of the tourism market by consumer groups is usually divided into geographic, demographic, psychographic and behavioral. This segmentation takes place based on the initial coincidence of several characteristics in separate groups of consumers.

Functional and technological parameters, price, etc. are the central features of the segmentation of the tourist market by tourist product groups.

Among the main features of the segmentation of the tourist services market of competitors, the indicators of the tourist product, their prices, channels of promotion and sale of the tourist product should be highlighted.

Today, the segmentation of consumers, tourism products and competitors are mutually complementary, so all the current results obtained from their analysis help to form the most effective segments of the tourism market [3].

Geographical segmentation is the division of consumers of tourist services according to their geographical features. This method is most effective if the culture or climate is different in the territories where your tourism product is promoted and sold, which is essential for its use.

This segmentation assumes the division of the tourist market into separate geographical units, namely: states, regions, and cities. A tourist enterprise can decide to operate: in one or more regions, or in all areas, but taking into account the needs and features determined by geography.

The location of a tourist service in one or another region may differ significantly in terms of income, cultural aspects, social values and other consumer factors. An example can be: religion, culture or certain rites or traditions.

The next indicator of the profitability of promoting a tourist product in a certain area is: the number and density of the population, they show whether the product will be in demand and how easily it can be promoted to the masses.

Another important indicator is the transport network of the region. A region with a limited network of mass public transport is likely to have different specific needs than a region with a well-developed transport and passenger car system.

Climate is one of the main aspects of the segmentation of the tourist market, for example, hotels specializing in sea vacations or ski resorts that require a completely different climate.

The structure of commercial activity in the region includes targeting tourists, workers and employees, and other persons living in this region. In this way, tourists will prioritize hotels and other accommodation facilities, public catering places with fast service, while local residents will have a peaceful rest in conditions of sufficient comfort. Large cities usually have shopping districts, and suburbs have shopping centers. Each of the shopping districts is designed differently and has its own unique image in the combination of different hotels.

The dynamics of the development of the region can be characterized by stability, decline or growth, it will face a "raw" tourism market in a developing region and a saturated tourism market in a stable or shrinking region.

Demographic segmentation — this segmentation divides the hotel market into groups of consumers based on specific characteristics, namely: gender, age, nationality, family structure, annual income, religion, etc.

Among all these signs, the main one is age, which is used most often, as interests, financial status, and consumer activity change with age. For example, the recreation needs of young people are significantly different from recreation of the older generation.

Gender is a popular segmentation variable, it has a weak influence on the use of a tourism product and is more indicative of design.

Education can be a key factor when segmenting many tourism segments [4].

Demographic segmentation is very popular because it often identifies real differences in benefits between different groups of buyers. Also, another advantage of demographic segmentation is the possibility of forming an appropriate advertising campaign. However, in many countries, demographics provide only a general idea of what can be seen as benefits or persuasive advertising appeals.

Observing the latest development trends in industrially developed regions, significant socio-demographic changes have occurred: a decrease in the birth rate, an increase in life expectancy, an increase in the number of working women, later marriages, an increase in the number of divorces, an increase in the number of single-parent families with one parent. Such indicators play a significant role in choosing a form of recreation. In this way, new segments of the tourist market are formed, while conditioning existing market segments to the requirements.

Income classification divides consumers into groups with low, medium and high incomes. Each of these categories has a different material basis for purchasing tourist products.

Marital status and family size can also form the basis of segmentation. Some groups of hotels focus on unmarried young people, others on families with one or more children. Depending on the size of the family, the supply of tourist products of the enterprise is formed.

With psychographic segmentation, buyers are divided into groups based on the characteristics of belonging to a social class with its inherent psychology, lifestyle and psychological properties. With each of the types of buyers, the manufacturer tries to establish a separate communication, producing a specialized (for this category of consumers) product. The latter is important, since each age group can have completely different psychographic profiles.

Thus, differences in lifestyle determine the formation of various tourist products.

Today, the segmentation of the tourist services market is an important element when choosing one or another marketing strategy. The tourist enterprise operates in rather difficult market conditions, therefore, special attention should be paid to the questions of whom, how to serve, to ask questions about its image, about the products produced, about the preferences and tastes of customers. It is the correct positioning of your product on the market that leads to success. But before conducting market research, you need to realize the need to divide it into numerous segments, since one product cannot meet the needs of all potential consumers. With the help of segmentation, certain types (market segments) are selected from the total number of consumers. The segmentation of the tourist market involves an individual approach to individual groups of customers, and all of them together form a broad market, but the elements of the marketing complex are determined according to different market segments.

In this way, it can be summarized that segmentation performs two important functions: it is used to find a certain part of the market of tourist services, focusing on the marketing activities of its competitors; another function is a management approach to the market decision-making process and a basis for choosing the optimal combination of elements of the marketing complex.

References:

1. Lozynska M.Iu. Segmentation of the tourist services market. Visnyk NU «Lvivska Politekhnik». 2004. №499. P.183-191.
2. Zaiachkovska. H. Theoretical aspects of market segmentation of international tourist services. Halytskyi ekonomichnyi visnyk. 2011. №3(32). P.180-186.
3. Palatkova M. Travel and tourism marketing-review. Czech Journal of Tourizm. 2012. #1. p. 30-52.
4. Mostert P.G. Buying behaviour of South African Internet users. Pretoria : University of Pretoria, 2002. – 517 p.

STATE SUPPORT OF THE INNOVATIVE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES

Voronina Alevtyna,

Ph.D., Associate Professor
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Pereviazko Mykyta,

Undergraduate
Dniprovsk State Technical University,
Kamianske, Ukraine

Administrative implementation of innovations in industrial production is ineffective, instead, market mechanisms for matching supply and demand for innovative products are an effective incentive for the activation of innovative activities. At the same time, the implementation of socially significant but commercially unattractive innovative projects completely depends on the state innovation policy [1].

State policy in the field of innovation should focus on multifaceted stimulation of business entities and rely on private initiatives. As the experience of developed countries shows, the main areas of influence of government bodies on processes in the innovation sphere are planning, financial and credit regulation, incentives, legal order and organization of production activities [2].

In Ukraine, a normative field has been formed to a large extent, which determines the legal basis for the development of scientific, scientific and technical and innovative activities. The Verkhovna Rada, the President and the Cabinet of Ministers of Ukraine, ministries and departments have adopted a number of laws, resolutions, decrees and other legal acts regulating the implementation of scientific, technical and innovative activities by business entities of various branches of the national economy, including industry, and also determine the principles, tasks and mechanisms of implementation of state policy in these areas. The Laws of Ukraine "On Innovative Activity" and "On Scientific and Scientific-Technical Activity" are basic. The key legislative acts that form the basis of state policy include the Laws of Ukraine "On priority areas of development of science and technology", "On the foundations of state policy in the field of science and scientific and technical activity", "On priority areas of innovative activity in Ukraine", " On scientific and scientific and technical expertise", "On the special regime of innovative activity of technological parks", "On state regulation of activities in the field of technology transfer".

In accordance with the Law of Ukraine "On Innovation Activities", the priority direction of innovation policy at the state level should be to ensure the socio-economic, organizational and legal foundations of the effective reproduction of development and involvement of the scientific and technical potential of Ukraine, the implementation of new ecologically safe, energy and resource-saving production, production and sale of new competitive products.

Our country provides business entities with appropriate conditions for innovative development, thereby creating common civilized rules and methods for distinguishing entities and objects of innovative activity.

The innovative sphere, in which innovative projects are implemented, requires the provision of financial support through:

- sufficient lending without paying interest (taking into account inflation) the most important innovative developments financed by the State Budget of Ukraine, the budget of the Autonomous Republic of Crimea and local budgets;
- partial (up to 50%) crediting without paying interest (taking into account inflation) innovative developments financed from the state budget, local budgets if the executor has the remaining funds necessary for the implementation of the project;
- provision of state guarantees to commercial banks providing loans to priority innovative projects;
- insurance of property necessary for the implementation of innovative developments by insurance companies in accordance with the Law of Ukraine "On Insurance".

The main areas of state regulation of innovative activity include the following:

- formation of national priorities in the innovation sphere;
- creation of conditions for preservation, development and use of domestic scientific, technical and innovative potential;
- formation of a regulatory legal framework in the field of innovative activity;
- focusing on the innovative development of our state's economy;
- formation of state orders for R&D, which provide the initial demand for innovations, and then spread throughout the economy;
- coordination of innovative activities;
- comprehensive support for the development of science, including applied science, and the formation of small innovative entrepreneurship;
- stimulation of the innovation process and innovative activity by supporting competition, as well as the use of economic methods of direct and indirect action, such as: financial subsidies, benefits, insurance of the impact of innovative risks, etc.;
- creation of a legal framework for innovation processes - formation of the necessary legislation;
- human resource support for innovations by creating appropriate training programs in state educational institutions that would increase the nation's creative potential;
- raising the social status of innovative activity through encouraging innovators, ensuring their social protection, promoting scientific and technical achievements;
- institutional support of innovative processes through the creation of state organizations and units that perform R&D and carry out innovations in the public sector (defense, security, health, education);
- formation of scientific and innovative infrastructure, information systems, advisory and legal services;

- regional regulation of innovation processes through rational placement and use of innovation potential;
- regulation of international aspects of innovation processes with the help of definition of general economic and innovation strategy aimed at international scientific and technical cooperation.

The main goal of the state innovation policy is to create socio-economic, organizational and legal conditions for the effective reproduction, development and use of the country's scientific and technical potential, ensuring the implementation of modern ecologically clean, safe, energy- and resource-saving technologies, the production and sale of new types of competitive products [24, p. 40].

In Ukraine, innovations are supported in every possible way, which determines the scientific development of small innovative business entities and restrains the monopoly of enterprises thanks to the existing antimonopoly laws. The number of enterprises in the innovative sphere, competing with each other, is increasing, this contributes to the improvement of innovative development.

The main priorities of the state policy of Ukraine are:

- in the field of scientific development: fundamentalization of education, real research and technologies in which our state has achieved tangible success and has the appropriate scientific and technological and personnel potential, which can raise the prestige of domestic products at the world level; system of modern education, promotion of modern training of scientific and pedagogical staff in the most important directions of the scientific and technical sphere; improving people's health and environmental protection; effective intra-scientific communication on a modern technical basis;
- in the field of technological development: studying and promoting the formation of modern working conditions and everyday life of citizens; modern technical equipment of health care facilities, providing the population with medicines, means of disease prevention; creation of resource- and energy-saving technologies;
- modern technologies and equipment for the power industry, processing industries, primarily agro-industrial complex, light and food industry;
- in the field of production: creation of production processes using science-intensive technologies, assistance in the formation and operation of new divisions, in particular technology parks and incubators; substantiation of competitive raw material processing enterprises; technical and technological improvement of the leading branches of the economy; implementation of effective innovation and investment programs.

The main factors that stand in the way of innovative changes in the country include:

- significant threats associated with the introduction of innovations, lack of risk hedging methods;
- ineffective codification of law in the state, which makes it impossible to form proper legal relations in the innovation sphere;
- insufficient professional training of top-level managers and, in general, employees at the enterprise and state level, unpreparedness for effective management of the innovation process at various stages of promotion;
- insufficient funds to update the organizational structure of the enterprise;

- lack of information about the latest technologies, proposals for their transfer and the state of the innovation market [2].

So, let's present a list of legislative acts that it would be advisable to additionally adopt to stimulate scientific, technical and innovative activities in Ukraine:

- On stimulating the participation of commercial banks in investing in innovative activities;
  - About innovative markets and innovation exchanges;
  - About the indicative plan of scientific, technological and innovative development of Ukraine;
  - About innovation funds;
  - About risk insurance of investments in innovative projects.

State policy should be aimed at the comprehensive protection of domestic innovation capabilities, authoritative scientific research and design centers, at the implementation of an acceptable scientific and technical policy that reaches global significance. All this indicates that our state should form such ways of forming "high" technologies, for the implementation of which Ukraine already has the necessary conditions and sufficient scientific and technical opportunities to gain stable positions at the world level.

List of references:

1. Voronina A.V., Yefimova Y.D. Attracting investments for innovative development of a metallurgical enterprise / A.V. Voronina, Y.D. Yefimova // Eastern Europe: economy, business and management. Electronic scientific publication. — 2017. — P.103—107.
2. Voronina A.V., Yefimova Y.D. Study of problems and prospects of innovative development of Ukrainian enterprises / A.V. Voronina, Y.D. Yefimova // Sustainable development in the conditions of global challenges. Scientific and practical internet conference. — 2017. — P.56-57

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Євась Тетяна Володимирівна,
старший викладач кафедри бізнесу і права,
Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»

Раціональність організації та здійснення управлінської діяльності визначає та забезпечує результативність та ефективність функціонування підприємства. Якість менеджменту є одним із головних чинників, що впливають на економічне зростання підприємства, яке, в свою чергу можна забезпечити, розвиваючи здатність працівників системи управління ефективно реагувати на об'єктивні процеси зміни та ускладнення внутрішнього і зовнішнього середовища організації. Тому, без адекватної системи організації, забезпечення та оцінки управлінської діяльності неможливо розробити програми формування та розвитку потенціалу підприємства [1, с. 40].

У менеджменті критерій «ефективність» – один з найчастіше вживаних і застосовується в тих випадках, коли йдеться про конкретне оцінювання.

Критерій ефективності – це наближене вираження критерію раціональності у прийнятті рішення. Тому коли вимірюють чи оцінюють ефективність, потрібно знати, які або чії цінності максимізуються. Визначивши їх, потрібно встановити, як виміряти ступінь досягнення цих цінностей. Наступне завдання – поєднання ступеня досягнення цінностей з конкретною практичною діяльністю, тобто прогноз того, які результати будуть досягнуті, якщо обрати саме цей варіант управління. А в кінцевому підсумку необхідно зіставити ці результати з витратами вибору.

Менеджмент будь-якої організації безпосередньо бере участь у розробці й затвердженні різних варіантів стратегії, визначає шлях розвитку нових і нових ринків, намічає перспективи просування на ринку та ін. Успіх чи провал цих заходів визначається такими чинниками:

- відповідністю зовнішньому середовищу;
- ефектом часу;
- швидкістю й рішучістю;
- ефективністю організаційної структури тощо.

Ці чинники можна назвати також критеріями ефективності менеджменту [2].

В теорії та практиці менеджменту на сьогодні можна виділити наступні основні підходи до оцінки ефективності управління підприємством:

1) цільовий: ґрунтується на думці, що головною метою діяльності будь-якої системи управління є досягнення організацією встановлених цілей її основної діяльності найбільш раціональним (економічним) способом. Відповідно ефективність управління вимірюється ступенем досягнення організацією показників, що характеризують головні цілі її діяльності;

2) функціональний: дозволяє визначити ефективність управління з точки зору організації праці та функціонування управлінського персоналу, тобто спирається на результати та витрати самої управлінської системи. Результат (ефект) управлінської праці вимірюють, зокрема, наступними показниками: продуктивність управлінської праці; зменшення трудомісткості управлінських робіт; скорочення управлінського персоналу, термінів обробки інформації; скорочення втрат робочої години; зменшення плинності управлінських кадрів тощо;

3) композиційний: ставить за мету визначення ступеню впливу управлінської праці на результати діяльності організації в цілому. Серед показників, що характеризують результат (ефект) діяльності організації, найбільш широко використовуються наступні: продуктивність праці в організації; розмір зниження собівартості продукту; обсяги приросту прибутку; обсяги реалізації продукту тощо;

4) поведінковий: заснований на вимірюванні ступеню задоволення потреб всіх груп, зацікавлених у результатах діяльності організації. У складі таких груп інтересів вирізняють зовнішні щодо організації (споживачі, постачальники, акціонери, держава тощо) та внутрішні (підрозділи, групи, індивіди) [1, с. 42];

5) інтегральний: ґрунтується на побудові синтетичного (інтегрального) показника, який охоплює декілька часткових показників ефективності управління. Необхідно зауважити, що в умовах ринкових відносин та конкуренції важливим узагальнюючим критерієм оцінки ефективності управління організацією є її конкурентоспроможність;

6) рівневий: виокремлює в процесі оцінки три рівні ефективності: індивідуальний; груповий; організаційний та відповідні фактори, що на них впливають. Ефективність управління при цьому формується як інтегрований результат індивідуальної, групової та організаційної ефективності з урахуванням синергічного ефекту;

7) часовий: виокремлює в процесі оцінки коротко-, середньо- та довгострокові періоди, для кожного з яких можна визначити специфічні критерії оцінки ефективності управління, основними з яких є: продуктивність, якість, ефективність, гнучкість, задоволеність, конкурентоспроможність та розвиток [3, с. 228-232];

8) селективний: у своєму складі поєднує підходи до оцінювання ефективності управління підприємством, які ґрунтуються на оцінці ефективності виробництва, економічної ефективності, ефективності витрат на управління та ефективності управлінської праці;

9) комплексний: об'єднує підходи, що ґрунтуються на оцінці за кінцевими результатами роботи та ефективним використанням трудових ресурсів, оцінці за ефективністю системних ресурсів, за загальними показниками результативності діяльності конкретної системи управління та на основі збалансування інтересів груп зовнішнього та внутрішнього середовища;

10) фрагментарний: у своєму складі об'єднав підходи, які базуються на ефективності управлінських рішень, ефективності вдосконалення управління та на основі виміру вартості бізнесу [4, с. 189].

Порівняння наведених підходів дозволяє зробити висновок, що жоден з них немає абсолютних переваг, а тому у практиці оцінювання ефективності управлінської діяльності доцільно використовувати їхню комбінацію.

Отже, єдиного методичного підходу до оцінки ефективності управління підприємства не існує, що пов'язано з необхідністю забезпечення відповідності критеріїв ефективності та системи показників відповідно до форм власності, сфери діяльності, розміру та цілей підприємств, для яких проводиться оцінка ефективності. Для оцінки ефективності управлінської діяльності застосовуються як традиційні, так і сучасні підходи. Виходячи з цілей діяльності та інтересів кожне підприємство формує власну систему показників та обирає актуальну методику для оцінки рівня ефективності управління.

Список літератури:

1. Євась Т.В., Коломієць А.М. Методичні підходи до оцінки ефективності системи менеджменту підприємства. *Подільський науковий вісник*. 2019. №2 (10). С. 39-45. URL : http://pnv.in.ua/images/Magazine/2_2019.pdf#page=39.

2. Менеджмент організацій : підручник. За заг. ред. Л.І. Федулової. Київ : «Либідь», 2004. 448 с.

3. Гуторова О.О. Менеджмент організацій : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 267 с.

4. Щеглова О.Ю., Судакова О.І., Лаже М.В. Ефективність управління підприємством та підходи до її визначення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12 Ч.2. С. 186-190. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/42.pdf.

ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Андрушкевич Зінаїда

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу
Хмельницького національного університету
Україна

Слободянюк Анжеліка

магістр спеціальності 075 «Маркетинг»
Хмельницького національного університету
Україна

Декальчук Альона

магістр спеціальності 075 «Маркетинг»
Хмельницького національного університету
Україна

В сучасних умовах господарювання, що характеризується високим ступенем невизначеності, швидкою мінливістю зовнішнього середовища та жорсткими бюджетними обмеженнями всіх суб'єктів ринку особливої важливості набувають питання щодо використання маркетингових інструментів задля удосконалення діяльності підприємств.

Важливого значення набуває усвідомлення керівниками підприємств факту, що маркетингова діяльність підприємства та маркетингові інструменти зводяться не лише до реклами.

Основними завданнями маркетингової діяльності підприємства є:

- вивчення поточного стану ринку;
- позиціонування підприємства та його продукції за показниками співвідношення ціни та якості в порівнянні із конкурентами;
- визначення конкурентоспроможності підприємства та його продукції на ринках;
- дослідження портрету цільового споживача, його уподобань та потреб;
- здійснення впливу на задоволення існуючих потреб та створення нових потреб споживачів;
- адаптація існуючої продукції підприємства до потреб цільових споживачів;
- створення позитивного іміджу та репутації підприємства на ринку;
- обґрунтування політики ціноутворення на продукцію підприємства на різних ринках;
- заходи щодо просування продукції;
- створення різних маркетингових програм, які будуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємства;

- створення та підтримання зворотного зв'язку із споживачами;
- формування програм лояльності клієнтів;
- формування позитивного клієнтського досвіду;
- забезпечення повторних покупок споживачів та інші заходи.

Формування вдалого маркетингового інструментарію має важливе значення для підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку та збільшення обсягів продажу.

Традиційні маркетингові інструменти за умов розвитку цифрової економіки перестають бути настільки ефективними як були раніше. Так, покоління молодих людей (покоління Z) все частіше відмовляється від паперових газет і журналів, телебачення, віддаючи перевагу перегляду цифрових медіа. Згідно досліджень проведених соціальною мережею Фейсбук, інтернет-користувачі щоденно витрачають до однієї години на перебування у таких соціальних мережах як: Фейсбук, Інстаграм або чат-месенджерах [1].

Такі компанії як: Google та Bing підняли ринок інтернет-реклами на якісно новий рівень, вони запропонували малому і середньому бізнесу можливість таргетувати (націлювати) рекламу на локальних покупців за географічними, віковими характеристиками, уподобаннями та іншими характеристиками.

Цифровий маркетинг в сучасних умовах господарювання представляє собою щось більше, окрім продажу товарів он-лайн та забезпечення комунікаційної політики в інтернет-мережі. В сучасних умовах господарювання компанії та бренди все більше уваги звертають на цифрові канали просування продукції.

Цифровий маркетинг виступає основою сучасної бізнес-моделі, що дозволяє будь-якому підприємству, незалежно від його розміру, охопити максимально широку цільову аудиторію.

До складу основних інструментів цифрового маркетингу відносять:

- SEO – оптимізацію сайту для пошукових систем;
- SEM (Search Engine Marketing) – пошуковий маркетинг;
- ECRM (e-Customer Relationship Management) – клієнтоорієнтовану стратегію розвитку підприємства в інтернет-мережі;
- SMM – соціальний медіамаркетинг;
- VSM (Video Search Marketing) – маркетинг відео систем;
- PR 2.0 (Public Relations) – створення іміджу підприємства в інтернет-мережі;
- таргетинг і ретаргетинг;
- WOM (Word of Mouth Marketing) – вірусний маркетинг;
- Big Data – технології;
- AM (Affiliate Marketing) – партнерський маркетинг;
- контекстну і медійну рекламу в інтернет-мережі та інші інструменти.

Розглянемо особливості використання основних інструментів цифрового маркетингу у діяльності підприємств.

SEO, або оптимізація сайту для пошукових систем – це комплекс дій, який здійснюється щодо структури сайту, налаштування його пошуку з метою

збільшення органічного трафіку із пошукових систем. Основними елементами цього цифрового маркетингового інструменту є:

- аналізування стратегії пошукової оптимізації, дослідження ключових слів, які використовують конкуренти;
- побудова семантичного ядра із повним переліком пошукових запитів, ключових слів і словосполучень, які характеризують специфіку діяльності підприємства та містять повну інформацію про його товари та послуги;
- визначення та аудит зворотніх посилань;
- аудит позицій сторінок корпоративного сайту у пошукових системах.

Такий інструмент цифрового маркетингу як контент-маркетинг передбачає формування підприємством комунікацій з потенційними споживачами за допомогою опублікування на своїх інтернет-сторінках інформації корисної для цільової аудиторії, яка певним чином асоціюється із діяльністю підприємства. Популярним інструментом контент-маркетингу є ведення блогу підприємства, у якому висвітлюється інформація цікава для потенційних споживачів, комунікація з ними відбувається через коментарі. Додатковими елементами контент-маркетингу можуть бути такі елементи як: e-mail розсилки, публікації графічних, текстових, фото або відео повідомлень у соціальних мережах тощо.

E-mail маркетинг є важливим інструментом цифрового маркетингу, який забезпечує пряму комунікацію із цільовою аудиторією. Проте значна кількість підприємств використовують даний інструмент не ефективно. Вони орієнтуються на кількісні показники розповсюдження рекламних повідомлень цільовим споживачам, а тому в автоматичному режимі розсилають багато електронних листів. А необхідно використовувати даний інструмент для створення якісних комунікацій з потенційними споживачами. Адже, спам негативно впливає на імідж підприємства. Переважна частина цільової аудиторії негативно відноситься до значної кількості автоматичних e-mail повідомлень та відмічає такі листи як «спам», що в результаті знижує можливості e-mail маркетингу. Таким чином, використовувати цей інструмент цифрового маркетингу необхідно орієнтуючись на якісні, а не на кількісні показники ефективності інструменту.

SMM або маркетинг у соціальних мережах передбачає створення інтернет сторінок підприємства у таких соціальних мережах як Фейсбук, Інстаграм, Твітер, Тік-Ток та за допомогою певного алгоритму дій, залучає цільову аудиторію споживачів, формує свій контент, який відповідає специфіці соціальної мережі та є цікавим для спільнотам користувачів.

Найбільшою популярними серед світової інтернет аудиторії є: YouTube (80 %), Фейсбук (76 %) та Інстаграм (47 %). За результатами опитування, проведеного компанією Research&Branding Group популярність соціальних мереж в Україні була наступною: Фейсбук (58 %), YouTube (41 %), Інстаграм (28 %) [2].

Медійна, контекстна та банерна реклами є цифровими маркетинговими інструментами, які впливають на споживачів у інтернет-мережі за допомогою

різноманітних варіантів рекламних онлайн повідомлень, які максимально відповідають на запитам користувачів у пошукових мережах.

Перевагою цифрових пристроїв, які використовуються для передачі інформації, є можливість 24 години на добу 7 днів на тиждень мати доступ до потенційної аудиторії, спілкуватися з нею та миттєво реагувати на негативні відгуки. Суттєвою перевагою цифрового маркетингу є більш глибока взаємодія підприємства із споживачами.

Завдяки використанню підприємством інструментів цифрового маркетингу споживачі можуть відвідувати корпоративний сайт, отримати інформацію про товари, оцінювати їх візуально, а також оформити замовлення або здійснити покупку в інтернет-мережі, отримати зворотній зв'язок із виробником.

Використовуючи можливості цифрового маркетингу підприємці мають змогу зацікавити потенційних споживачів чіткою та лаконічною інформацією про товари і послуги підприємства, розміщеною на сайті підприємства. Саме можливість порівнювати товари і ціни різних виробників та продавців виступає однією з найбільших переваг, що спонукає інтернет користувачів використовувати інтернет-мережу для пошуку інформації про товари, порівняння їх функціональних характеристик, цін та купівлі товарів. Споживачам більше немає потреби витратити багато часу на відвідування магазинів з метою порівняння цін на товари. Також, використання цифрових маркетингових інструментів знімає часові обмеження для здійснення покупок і споживач може здійснити онлайн покупку товару у зручний для нього час, незважаючи на те чи фізичний магазин в цей час працює чи ні, чи сьогодні вихідний день чи ні.

Цифровий маркетинг надає інтернет користувачам можливість поділитися своїми враженнями про продукт чи послугу, якість обслуговування з іншими користувачами. Ще однією перевагою, яка спонукає споживачів переходити в інтернет-мережу, є відкриті ціни. Використовуючи інструменти цифрового маркетингу підприємство може порівняти ціни конкурентів та встановлювати конкурентні ціни на свою продукцію. Також, підприємство має можливість у змінювати ціни і встановлювати знижки та спеціальні пропозиції на товари та послуги, а споживачі будуть миттєво отримувати інформацію про такі зміни та акції.

Основними перевагами використання цифрових маркетингових інструментів є можливість максимізації результатів підприємницької діяльності при оптимальних витратах, можливість контролювати інтерес до продукції і послуг підприємства за рахунок таких інструментів як: веб аналітика, лічильник переходів на інтернет сайт, визначення способів переходу на сайт, визначення показників конверсії тощо. Ще одним важливим фактором є можливість максимального залучення цільової аудиторії до перегляду рекламних повідомлень за використання інструментів таргетингу та ремаркетингу, використання в якості рекламного майданчика інтернет сторінок в соціальних мережах, інтернет ресурсів лідерів думок тощо. Основним негативним моментом впровадження маркетингових цифрових інструментів в діяльність підприємства

є новизна цього напрямку та відсутність перевірених методичних розробок та визначення ефективності впровадження кожного інструменту для підприємств різних галузей та напрямів діяльності.

Зважаючи на вищевикладене, можемо зробити наступні висновки:

- все більше людей проводить час в цифровому середовищі і з метою розваг і з метою пошуку інформації про товари та здійснення їх купівлі;
- значно розширилися можливості застосування цифрових технологій у маркетинговій діяльності підприємств.

Отже, маркетологам необхідно організувати управління складними відносинами з споживачами за різними каналами – цифровими і традиційними, розробляти та впроваджувати відповідні рішення щодо застосування цифрових технологій у маркетинговій діяльності підприємств не менш ефективно, ніж для традиційних маркетингових інструментів, що сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності в сучасних трансформаційних умовах господарювання.

Список літератури:

1. Not Just Another Digital Marketing Trends 2022 Post [Electronic resource]. – <https://www.semrush.com/blog/category/marketing/>. – Title from the screen.
2. Українці назвали найпопулярніші соціальні мережі // RBC.UA: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraintsy-nazvali-samye-populyarnye-sotsialnye-1582734412.html>.

МОНІТОРИНГ ПРОФЕСІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ ГРУПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ОСВІТНИМИ ПРОГРАМАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 073 «МЕНЕДЖМЕНТ»

Гречаник Олена

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри наукових основ управління
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна

У Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди акредитовано дві освітні програми за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент»: «Управління закладом освіти», «Менеджмент організацій і адміністрування». Випусковою є кафедра наукових основ управління.

Питання необхідності проведення моніторингу групи забезпечення перебуває в полі нашого зору ще з 2017 року, коли було акредитовано спеціальність «Управління навчальним закладом». Саме з того часу ми ретельно відслідковували професійно-особистісне зростання науково-педагогічних працівників, які забезпечують освітній процес. Проте якщо раніше якість забезпечення освітнього процесу була регламентована Постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності», то з 24 червня 2021 року стали чинними зміни, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365. Кадрові вимоги до групи забезпечення викладено в статтях 35-38 зазначеної постанови [1].

Так, здобувач ліцензії (ліцензіат) повинен забезпечити кожний освітній компонент освітньої програми на відповідному рівні вищої освіти науково-педагогічними (педагогічними) та/або науковими працівниками з урахуванням відповідності їх *освітньої та/або професійної* кваліфікації. Науково-педагогічні працівники, які забезпечують освітній процес, повинні мати *не менше чотирьох досягнень у професійній діяльності за останні п'ять років*, визначених у пункті 38 Ліцензійних умов.

Забезпечують здобуття освіти за вказаними освітніми програмами 10 науково-педагогічних працівників чотирьох кафедр:

- наукових основ управління (7 осіб: професори Р. Черновол-Ткаченко, О. Мармаза, Є. Кайлюк, доценти О. Гречаник, Т. Куценко, О. Темченко, Т. Хлебнікова);
- практики англійського усного та писемного мовлення (1 особа – доцент Т. Ведернікова);
- інформатики (1 особа – професор В. Андрієвська);
- технологій дистанційного навчання та цифрової дидактики в дошкільній освіті (1 особа – доцент В. Москаленко).

Відповідно до статті 37 Ліцензійних умов зазначимо щодо освітньої та професійної кваліфікації таке:

1) за вказаними освітніми програмами відповідну вищу освіту мають:

- за ОП «Управління закладом освіти» – 100 % викладачів;
- за ОП «Менеджмент організацій і адміністрування» – 70 % викладачів;

2) присудження наукового ступеня за відповідною спеціальністю – по 20 % НПП із кожної програми;

3) досвід практичної діяльності не менше 5 років (за виключенням педагогічної, науково-педагогічної діяльності) – по 50 % НПП із кожної ОП;

4) керівництво (консультування) дисертації на здобуття наукового ступеня за спеціальністю – по 10 % за кожною ОП;

5) публікації в наукових виданнях у кількості не менше 5, включених до відповідних баз даних, протягом останніх 5 років – по 60 % НПП.

Отже, у кожного науково-педагогічного працівника з кожної ОП є наявність мінімум 1 підпункту та максимум 4-х підпунктів.

Оскільки із зазначених освітніх програм випусковою є кафедра наукових основ управління, пропонуємо далі детальніше розглянути розв'язання проблеми моніторингу саме на її прикладі.

Відповідно до статті 38 Ліцензійних умов ми двічі на рік здійснюємо моніторинг *професійних досягнень* за останні 5 років, пам'ятаючи про вимогу статті 36 щодо того, що кожен НПП повинен мати таких досягнень не менше 4.

Наприклад, на засіданнях кафедри наукових основ управління ми обговорюємо напрями професійного руху й намагаємося на засадах партисипативного управління долучатися до цієї діяльності. Нам здається, що спільна праця полегшує, як матеріально, так і фізично, досягнення поставленої мети.

Так, до речі, науково-педагогічні працівники, які мають спільні наукові інтереси, викладають дисципліни циклу професійної підготовки, готують фахові статті у співавторстві. Крім того, всі НПП кафедри долучені до написання й видання методичних рекомендацій із таких проблем: організація виробничої та науково-дослідної практики здобувачів освіти, підготовка кваліфікаційних робіт магістрів, підготовка до складання вступних випробувань зі спеціальності 073 «Менеджмент» тощо [2].

2019-го року всі НПП працівники, які на той час забезпечували провадження вище вказаних освітніх програм, підготували документи й отримали авторські свідоцтва на свої наукові твори, загальною кількістю по кафедрі 42 свідоцтва. Зараз ми розуміємо, що через рік цей підпункт втратить свою чинність, якщо не отримаємо нові свідоцтва, тому на грудень 2022 року заплановано оформлення документів. Ця робота здійснюється централізовано, ми призначаємо відповідального, який з'ясовує всі нюанси, консультує колег, залучає їх до перевірки на правильність оформлення й знов-таки централізовано направляємо до відповідної установи, до компетенції якої належить розгляд цього питання.

У різні роки кафедрою наукових основ управління були укладені угоди з усіма управліннями освіти адміністрацій усіх районів Харківської міської ради,

з іншими організаціями різних сфер господарювання, відповідно до яких члени кафедри здійснюють консультивання з таких проблем: розроблення стратегії розвитку організації, різноманітних положень, що регламентують діяльність установи, оцінювання видів управлінської діяльності, розроблення методичних рекомендацій щодо її вдосконалення тощо. Необхідно наголосити на тому, що саме корпоративний підхід до цієї діяльності полегшує наявність підпункту 11 ст. 38, адже адміністрація уклала відповідні угоди про співробітництво й працівнику потрібно долучитися до їх виконання.

Два роки поспіль члени кафедри разом із магістрантами беруть участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт, і два роки ми маємо призерів, які посідають треті місця. Цей успіх також забезпечує кропітка й колективна діяльність. Зокрема, на засіданнях кафедри ми обговорюємо тематику цих робіт, їх оформлення, структурні компоненти, допомагаємо в стислий термін опублікувати студентам свої наукові статті, готуємо шаблони актів про впровадження в практику роботи тієї чи іншої організації результатів дослідження [3].

Ще один підпункт статті 38 Ліцензійних умов – участь науково-педагогічного працівника в професійних та/або громадських об'єднаннях. На сьогодні 70 % викладачів кафедри є членами таких ГО, іноді двох: «Міжнародна фундація науковців та освітян» (проф. О. Мармаза, доц. О. Гречаник, О. Темченко, Т. Хлебнікова), «Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами» (проф. Р. Черновол-Ткаченко, доц. О. Темченко, Т. Хлебнікова), «Українська академія акмеології» (доц. О. Гречаник), «Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство “Духовно-інтелектуальне виховання і навчання в ХХІ столітті”» (проф. О. Мармаза).

Намагаємося свої науково-теоретичні положення та здобутки реалізовувати в практичній діяльності, відтак 5 НПП кафедри мають досвід практичної діяльності відповідно до освітніх програм із менеджменту.

Отже, моніторинг професійних досягнень групи забезпечення освітніх програм дозволив нам збільшити кількість показників, що підтверджують наукову та професійну активність. Так, у порівнянні з 2019 роком маємо такі результати, наприклад, за освітньою програмою «Управління закладом освіти»:

№ з/п	П.І.Б.	Кількість показників відповідності	
		2019	2022
1	Г.О.Є.	6	12
2	К.Є.М.	3	5
3	К.Т.В.	3	4
4	М.О.І.	7	11
5	Т.О.В.	5	7
6	Х.Т.М.	5	11
7	Ч.Р.І.	7	11

Між тим, підбиваючи підсумки нашої роботи, необхідно окреслити проблеми, що потребують подальшого розв'язання:

1) співпраця з науково-педагогічними працівниками інших кафедр, які не є випусковими, задля якісного провадження освітньої діяльності за вказаними програмами, залучення їх до підготовки спільних наукових, навчально-методичних видань, наукових статей тощо;

2) своєчасне оновлення й розширення професійних і наукових здобутків відповідно до кожної освітньої програми;

3) удосконалення показників професійної та наукової діяльності з освітньої програми «Менеджмент організацій і адміністрування».

Список літератури

1. Постанова КМУ «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-%D0%BF#Text>.

2. Гречаник О. Є. Удосконалення підготовки та перепідготовки фахівців у системі післядипломної освіти в контексті модернізації системи освіти України. *Управління школою*. 2020. № 22–24. С. 2–18.

3. Хлебнікова Т., Гречаник Є., Тищенко Т. Використання інтерактивних методів навчання менеджерів освіти як умова вдосконалення їх інноваційної діяльності. *Theory, Practice and Science. Abstracts of XXIII International Scientific and Practical Conference*. Tokyo, Japan. April 27-30, 2021. P. 324–329.

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Жукова О.А.

Старший викладач кафедри бізнесу і права
Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»

Впровадження новітніх та удосконалення існуючих технологій, розширення переліку продукції та послуг, зміни потреб і смаків споживачів, посилення конкурентної боротьби вимагає від підприємств розвитку такої компетенції, як здатність ефективно та швидко реагувати на нагальні виклики.

Для успішної реалізації змін необхідно мати відповідний інструментарій управління змінами. Тому однією з найбільш актуальних проблем теорії і практики управління стає створення на підприємстві системи управління змінами, яка сприяла би підвищенню ефективності перетворень.

Проблеми ефективного впровадження змін на підприємстві та управління ними знайшли своє відображення у працях зарубіжних і вітчизняних учених, таких як Є. Гроув, Ф. Друкер, Л. Грейнер, Д. Мутон, Рамперсад, К. Хюберт, М. О. Беседін, А.П. Міщенко, В.А. Рудьєв, С.Р. Стеців, Г.М. Тарасюк та ін.

У менеджменті поняття «зміни» використовують досить широко, оскільки саме зі змінами пов'язані основні можливості розвитку підприємства. Під розвитком підприємства розуміють перехід системи господарювання в новий стан унаслідок незворотних, спрямованих, закономірних змін техніки, технології, організації праці та управління. У філософії поняття розвиток визначається співвідношенням його з поняттями рух і зміна. Зміна – це перехід предметів, явищ з одного стану в інший. Вона протилежна "стійкості" і має спрямований характер – прогресивний чи регресивний.

Зміни на підприємстві зумовлені його реакцією на розвиток зовнішнього середовища та є невід'ємною рисою сучасного підприємництва. Компанії всього світу вступають в епоху безпрецедентної мінливості, у якій «виживають тільки параноїки», а успішним буде лише «бізнес зі швидкістю думки» [1].

Під змінами на підприємстві, ми розуміємо, будь-яку зміну в одному або кількох структурних підрозділах на будь-якій стадії його життєвого циклу.

До змін на підприємстві відносяться:

– в основній структурі — характер і рівень ділової активності, правова структура, власність, джерела фінансування, міжнародні операції та їх вплив, диверсифікація, злиття, спільні підприємства;

– у завданнях і діяльності — асортимент продукції і набір послуг, що надаються, нові ринки, клієнти та постачальники; у застосовуваній технології — обладнання, знаряддя праці, матеріали та енергія, технологічні процеси, канцелярська техніка;

- в управлінських структурах і процесах — внутрішня організація, трудові процеси, процеси прийняття рішень і управління, інформаційні системи;
- в організаційній культурі — цінності, традиції, неформальні відносини, мотиви і процеси, стиль керівництва;
- в людях — керівництво та службовий персонал, їх компетентність, мотивація, поведінка та ефективність в роботі;
- в ефективності роботи організації — фінансові, економічні, соціальні та інші показники для оцінки зв'язку організації з навколишнім середовищем, виконання своїх завдань і використання нових можливостей;
- престиж організації в ділових колах і в суспільстві[2].

Беручи до уваги різноманіття змін та їхню природу, можна стверджувати, що жодна зміна не відбувається ізольовано, оскільки вона спричиняє наслідки, що потребують проведення наступних змін на підприємстві і даний процес має бути керованим.

Поняття «управління змінами» доцільно визначати з позицій відомих підходів в управлінні, а саме[3]:

1. Процесний підхід. Управління змінами розглядають як процес, складовими якого є послідовні взаємопов'язані дії. Іншими словами, управління змінами – це реалізація відомих управлінських функцій, кожна з яких сама є процесом.

2. Системний підхід. Управління змінами трактують як механізм побудови сукупності елементів (внутрішньокорпоративних та зовнішніх), кожен із яких впливає на підприємство та безпосереднє управління. Застосування цього підходу потребує бачення перспектив для підприємства загалом та зв'язків його з навколишнім середовищем (вплив середовища на підприємство та навпаки).

3. Ситуаційний підхід підкреслює значення «ситуаційного мислення». Управління змінами розглядають із погляду вибору пріоритетних елементів – складових проекту на певному етапі змін – та здійснення першочергового впливу на них.

Зміни виступають необхідною умовою стратегічного розвитку підприємства, а тому постає необхідність удосконалювати управління підприємством із використанням концепції управління змінами.

Систему управління підприємством визначають як сукупність активних соціальних і пасивних технічних об'єктів, що реалізують процеси управління в межах існуючих організаційної структури та організаційної культури. [4].

Функціонування системи управління змінами на підприємстві є принципи випередження, комплексності, системності, синергетичності, економічності, альтернативності, досяжності, синхронності, інформаційного забезпечення та зворотного зв'язку.

Управління змінами становить невід'ємну частину загальної стратегії підприємств, особливо у випадках настання кризових явищ. Сьогодні підприємства конкурують не лише у сфері виробництва продукції та послуг, але і на предмет здатності системи управління вчасно реагувати на зміни у

зовнішньому середовищі та забезпечити підприємству пристосування до нових умов діяльності.

Отже, ефективне управління змінами є одним зі складних, але водночас необхідних завдань менеджменту. Управління змінами на вітчизняних підприємствах більшою мірою орієнтоване на використання наявних можливостей і переваг підприємства не орієнтуючись на розвиток. Інакше кажучи, управління змінами має здійснюватися на засадах адаптивного підходу, який передбачає використання як бази організаційних змін існуючого потенціалу підприємства та виявлення його незадіяних резервів.

Список літератури:

1. Порудєєва Т.В., Кишковська О.Л., Скрипник К.М. Теоретичні основи управління змінами на підприємствах . ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО Випуск №19. – 2018. С.568-572 – URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/88.pdf

2. Гайдей О.О. Управління змінами на підприємстві / О.О. Гайдей // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу № 3 (19) 2012. С. 71–75. – URL: <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/13-3-19-2012.pdf>

3. Гринько Т.В., Гвініашвілі Т.З. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЕТАПИ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ. «Економіка та менеджмент – 2013: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку». Колективна монографія. – URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/monography/17_Grynko.htm

4. Нікітченко Т.О. Управління системними змінами стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». –Мелітополь, 2018. – URL: <http://www.tsatu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/sites/49/dysertacija-nikitchenko-1.pdf>

КООПЕРАТИВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ КЕРУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Задерей Аліна

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та
підприємництва на морському транспорті
Національний університет «Одеська морська академія»

Панова Дар'я

студентка 2 курсу,
Національний університет «Одеська морська академія»

Азаренкова Марія

студентка 2 курсу,
Національний університет «Одеська морська академія»

Ще з давніх давен людство користується системою організації людей, за якої відокремлюється одна особа, імператор, король, менеджер, яка скеровує діяльність більшості людей – підлеглих. Цей вплив здійснюється через накази приписи, які є непорушними і обов'язковими для виконання. Незалежно від того чи це перше століття нашої ери, коли за невиконання доручення людину могли вигнати з громади, тим самим прирікши її на смерть, залишивши в дикій природі на одинці; чи у 20-му столітті, коли за непослух людину чекала не більш сприятлива доля – така як втратити роботу і отримати негативні рекомендації від керівника, що ускладнюють працевлаштування на новому робочому місці, що призведе до неспроможності задоволення первинних потреб, тобто загрози виживанню, як і на початку розвитку людської цивілізації.

Саме на цій системі управління людство збудувало свою тисячолітню історію. Чи можна вважати її поганою, неефективною? На нашу думку, ні, однак, як і будь яке явище, яке існує протягом багатьох років, воно потребує змін, удосконалень. Як відомо, людське суспільство – це живий рухомий організм що постійно змінює свою форму. На даному етапі розвитку все частіше фокус уваги зміщується з ефективності організації в цілому на кожен елемент, який утворює цю організацію, тобто на кожен окрему людину як особистість.

Саме тому, спостерігаються докорінні зміни у даній системі в 21-у столітті, коли потреби людського суспільства вже не спроможна задовольнити в повній мірі традиційна система управління, яку обов'язково має очолювати одна особа, маючи при цьому відмінний статус. Винайдено новий вид організації і керування підприємством. Це явище має назву кооперативні організації (об'єднання).

Щоб не втрачати ефективність прийнятих рішень, вміти взаємодіяти з сучасним бізнес середовищем, важливо розуміти сутність кооперативних організацій. Цим обумовлюється актуальність теми.

Кооперативні організації – це асоціації осіб, які об'єдналися на добровільній основі для задоволення своїх фінансових, культурних та соціальних потреб і прагнень шляхом створеного у спільній власності та в контрольованому демократичними принципами підприємстві.

Важливо не плутати кооперативи з корпораціями, тому що це докорінно різні поняття. Вираження кооператив походить від слова «кооперуватися», тобто люди, які відносяться до певної організації такого роду, за власним бажанням згуртуватись вирішили це зробити та співпрацюють заради взаємної, різнопланової вигоди. А кооперація – це переважно створена акціонерами юридична особа, акціонерне товариство, фінансова база яких власне формується завдяки утворенню акціонерного капіталу через поєднання ресурсів її учасників та за допомогою механізму випуску і продажу цінних паперів [2].

Щодо головної різниці кооперативів від звичайних фірм, то вона полягає в тому, що в останніх – весь прибуток, який надходить, отримує саме власник, в його правах розпоряджуватися ним на свій розсуд, але звісно в рамках трудових договорів, які були укладені з найнятими працівниками. А в кооперативах частку доходу отримає кожен член організації.

Також важливий аспект різниці стосується влади на підприємстві такого типу. Можливості впливу на розвиток компанії мають всі її учасники завдяки демократичним принципам, на які вони спираються. Якщо у звичайній компанії власник визначає топ-менеджера, то в рамках кооперативу саме колектив обирає Раду директорів, а вони в свою чергу визначають топ-менеджера [1].

Взагалі також можна помітити, що робота в кооперативі впливає на міцність та ентузіазм людей, вони відчують силу роботи разом, у гурті, отримують мотивацію від відчуття взаємної підтримки, рівності, справедливості.

Якщо виділити цінності, якими керуються ці підприємства, то ми можемо назвати принципи такі як: демократичність, солідарність, справедливість та рівність, взаємодопомога, особиста та соціальна відповідальність, а також немало важливість мають етичні норми як чесність, відкритість, турбота про інших.

Це явище раніше розглядалось з точки зору двох підходів. Перший підхід описував кооперативи як приватні підприємства у сфері бізнесу, що реалізують свою діяльність в умовах ринкових відносин. А другий погляд стосувався тих об'єднань, що були контрольовані в деякому ступені державою та провідними політичними силами у країнах. Спочатку функції держави як елемент кооперативного права розглядалися тимчасовими, але протягом існування організацій вплив владних сил країни все збільшувався. Це викликало деякі думки та сумніви щодо раціональності та можливостей для кооперативів під таким ретельним наглядом зі сторони правлячих ланок суспільства. Одне з найбільших хвилювань полягало в тому, чи є ймовірність обмеження кооперативних прав, їх шляхів розвитку саме в тих темпах, які вважаються за потрібним самими учасниками, державою шляхом їх дискримінації наприклад через механізм оподаткування, чи встановлення квот та ліцензій на їх діяльність [3].

З часом кооперативні концепції перейшли до підходу, у якому зазначалось, що ці організації ґрунтуються на приватній власності та мають більше свободи від держави. Прослідковується чітка орієнтація кооперативного законодавства на зменшення контролю та підтвердженості впливу з її сторони так, що кооперативи можуть існувати без надмірного або додаткового втручання держави для підтримання своєї життєдіяльності.

Отже, кооперативи є не стандартними формами комерційних підприємств. Їх головною метою є не отримання прибутку, а повне задоволення потреб економічного характеру своїх членів-клієнтів. Ми можемо навіть назвати це явище високоорганізованою формою взаємодопомоги. Це явище новітнє, проходить стадію укорінення в людському суспільстві, однак, безперечно, вже почало впливати на економічний ринок, удосконалюючи систему керування і висуваючи працівника підприємства вище за матеріальні показники. Саме завдяки цьому підходу дане явище розповсюджується з кожним днем. Тепер головним джерелом влади є не соціальний статус в кар'єрній драбині, а працівник.

Список літератури

1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.creatorsociety.org/index.php/cooperation-ua/theory-of-cooperation-ua/what-is-coop-ua>
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ru.spot-the-difference.info/difference-between-cooperatives>
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/1277__2_Zagalna_harakteristika_kooperativnogo_pra_va_zarybijnih_krain_Mijnarodni_organizacii.html

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ У ЗБУТОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Карпенко Віталій Леонідович

к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу
Хмельницького національного університету, Україна

Костинюк Сергій Олександрович

аспірант кафедри маркетингу
Хмельницького національного університету, Україна

Закржевський Олександр Іванович

магістр кафедри маркетингу
Хмельницького національного університету, Україна

Сучасні цифрові інформаційно-комунікативні системи і технології здійснюють потужний вплив як на маркетингову діяльність підприємств в цілому, так і на збутову політику зокрема, активно змінюючи їх форми та методи. Особливо помітними зміни стали після початку боротьби з пандемією COVID-19. Це зумовило появу нових підходів до управління маркетингом та використання удосконаленого маркетингового інструментарію в збутовій діяльності підприємств. В таких умовах сформувався і набув розвитку окремих напрямків – цифровий маркетинг, який активно і ефективно впливає на усі напрями діяльності підприємств, зокрема і збутової.

Зауважимо, що традиційні інструменти маркетингу все частіше виявляються не достатньо ефективними в умовах розвитку інформаційного суспільства. Вони не можуть відчутно впливати на підвищення ефективності маркетингової збутової діяльності підприємств та досягнення ними конкурентних переваг.

Застосування ж цифрового маркетингу дозволяє створити прозору систему відносин з кінцевими споживачами та миттєво передавати інформацію на основі використання соціальних мереж та комунікацій. Розширюються також і можливості ефективного здійснення сегментації споживачів – сучасні технології штучного інтелекту дозволяють застосувати тергетингові підходи до процесу сегментації, що надає підприємствам можливість максимально задовольняти попит як існуючих, так і потенційних споживачів [1].

Ще однією суттєвою перевагою цифрового маркетингу є інтерактивність – залучення споживачів у активну взаємодію з маркетинговими та збутовими підрозділами підприємства; усунення кордонів при реалізації поставлених маркетингових та збутових цілей; легкість доступу до Інтернет-ресурсів та соціальних мереж підприємства; можливість швидкого, комплексного оцінювання ефективності маркетингових заходів; управління подіями в режимі реального часу.

Зауважимо, що на відміну від Інтернет-маркетингу, який використовує фактично один канал розповсюдження – Інтернет, цифровий маркетинг використовує значно більшу кількість каналів (соціальні мережі, месенджери тощо), кількість яких в майбутньому буде зростати [2].

Акцентуючи увагу саме на соціальних мережах, відмічаємо, що останніми роками значної активності набув розвиток SMM-маркетингу – методу цифрового маркетингу, що створює соціальні спільноти в мережі Інтернет для просування інформації про підприємство та його продукцію до споживачів. Серед переваг SMM-маркетингу можна зазначити, що учасники соціальних спільнот обмінюються інформацією, яка на них вплинула та активно її розповсюджують, тобто використовується механізм вірусного маркетингу – спільнота сама (добровільно і безкоштовно) розповсюджує інформацію.

Варто особливо наголосити на відмінностях в організації збутової діяльності підприємства за умов використання різних видів маркетингу [3].

За умов використання лише традиційного маркетингу формуються оф-лайн канали розподілу, тобто стаціонарні магазини і точки продажу. Завдання маркетингу в даному випадку – залучити клієнтів до магазинів, а безпосередньо в магазинах схилити їх до здійснення покупок.

За умов поєднання традиційного маркетингу та Інтернет-маркетингу додатково формуються он-лайн канали розподілу, тобто до стаціонарних магазинів і точок продажу додаються Інтернет-канали продажу. Завдання маркетингу в даному випадку – залучити клієнтів до магазинів, в тому числі через Інтернет-комунікації, а безпосередньо в магазинах схилити їх до здійснення покупок або здійснити видачу товару, купленого через Інтернет.

За умов переходу до цифрового та постцифрового маркетингу для більш ефективної взаємодії та надання необмежених можливостей для покупців здійснювати покупки у будь-який час, в будь-якому місці, будь-яким зручним для них способом, необхідно використовувати усі можливі канали продажу (стаціонарні магазини, Інтернет-канали, мобільні пристрої, листи та інформаційні матеріали)), що мають бути взаємоузгодженими. За такого підходу формується омніканальна стратегія продажу, згідно з якою кожен із каналів максимально взаємоузгоджений з іншими каналами і надає необмежені можливості для пошуку товарів, ознайомлення із пропозиціями продавця, здійснення вибору, замовлення, оплати, доставки тощо.

Омніканальна стратегія являє собою інтегрований підхід до організації обслуговування клієнтів, що базується на єдиній платформі усіх каналів для просування товарів та послуг. Такий підхід дозволяє покупцю вільно переходити з одного каналу на інший, одержувати при цьому необхідну інформацію, порівнювати та обирати товар, здійснювати покупку та обирати спосіб доставки. Використання однієї платформи для усіх каналів продажу та комунікації дозволяє швидко одержувати дані про клієнтів, їх вподобання щодо використання тих чи інших каналів.

Таким чином, інтенсивний розвиток та використання цифрових технологій в сучасному інформаційному суспільстві обумовив активне запровадження

цифрового маркетингу в збутовій діяльності підприємств. Використання підприємствами інструментів і методів цифрового маркетингу значно впливає на поведінку цільових сегментів ринку, активізує програми лояльності, сприяє посиленню іміджу, досягненню запланованих маркетингових цілей, конкурентних позицій підприємств і в цілому підвищує ефективність господарської діяльності.

Література

1. Мозгова Г.В. Інструменти Інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств [Електронний ресурс] / Г.В. Мозгова. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2429>.
2. Романенко Л.Ф. Цифровий маркетинг: сутність та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / Л.Ф. Романенко. – Режим доступу: <https://zenodo.org/record/3678906#.Y10PHNZByUk>
3. Черненко О. На шляху до пост-цифрового маркетингу в Україні: проблеми та завдання / О. Черненко // Маркетинг в Україні. – 2016. – № 3 (96). – С. 4-11.

MLM-МАРКЕТИНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

Ніколаєнко Сергій Миколайович

кандидат економічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Формування ефективних агентських мереж є істотною проблемою практично для всіх страховиків, які працюють на ринку. Досвід багатьох фірм свідчить, що із десяти осіб, які йдуть у страхові агенти, залишається лише двоє, у кращому випадку – три-п'ять [1, с. 79]. Саме тому суть управління агентською мережею полягає в тому, щоб економічно правильно організувати всіх агентів і скерувати їх на досягнення кінцевої мети.

Практика показує, що управлінські структури агентської мережі, як правило, будуються страховиками з використанням трьох моделей. Форма моделі залежить від кількості учасників, рівня їхньої кваліфікації, оплати праці та ролі агента, страховика і страхувальника як суб'єктів страхових відносин, а також залежно від способу організації взаємодії суб'єктів ринку та основних функцій, які вони виконують [2, с. 35].

Моделі управлінської структури агентської мережі:

1. Проста горизонтальна. Страховик повністю контролює діяльність агентської мережі і кожного залежного агента окремо. Він сам формує мережу, підбирає, навчає і консулює агентів силами спеціального штатного підрозділу. При цьому агент, як правило, укладає агентську угоду зі страховиком, працює самостійно під контролем штатних працівників компанії і за кожен укладений договір страхування отримує комісійну винагороду.

2. Пірамідальна. Страховик призначає генеральних агентів, а ті, своєю чергою, призначають субагентів, поділених на кілька рівнів (відповідно до частки в загальній сумі агентської винагороди). Середня європейська страхова компанія має 4 – 6 рівнів таких субагентів. Винагорода розподіляється за всіма рівнями мережі у зворотню пропорційну залежності – чим вищий рівень, тим менша частка. Генеральний агент отримує винагороду за рахунок підпорядкованої йому мережі страхових агентів.

3. Багаторівнева (МЛМ). Страхувальник, купуючи страховий поліс, сам стає агентом і одержує право продавати страхові продукти. Отже, у цій моделі агентами є безпосередньо страхувальники – фізичні особи. Здебільшого така модель є поширеною при страхуванні життя [3, с. 28].

У зарубіжній практиці вже протягом значного часу багаторівневий маркетинг є досить дієвим засобом при реалізації страхових послуг та управлінні агентською мережею.

При розробці системи мережевого маркетингу використано деякі закономірності, що діють у суспільстві і на споживчому ринку.

1. Люди, здійснюючи покупки, діляться інформацією про придбані товари і послуги з друзями та знайомими.

2. Люди схильні прислухатися до думки близьких з приводу споживчих товарів і послуг.

3. Як правило, кожна людина прагне наслідувати того, хто їй симпатичний, у тому числі і у споживчих перевагах.

4. Багато покупок на ринку відбуваються саме за рекомендацією знайомих. Зазвичай, люди більше довіряють знайомим, ніж рекламі в засобах масової інформації.

5. У багатьох людей споживчі переваги визначають довіру до виробників і осіб, які їх представляють.

6. Люди рідко відмовляються від можливості заробити і отримати додатковий дохід [4, с. 5].

Основним завданням мережевого маркетингу є інформаційне охоплення максимальної кількості людей. Основною ланкою системи мережевого маркетингу є дистриб'ютор – особа дієздатного віку, що підписала з компанією угоду. Він набуває право купувати продукцію компанії за оптовою ціною, залучати (спонсорувати) інших дистриб'юторів та отримувати винагороду у вигляді комісійних і бонусів від покупок створеної ним дистриб'юторської мережі відповідно до плану компенсацій компанії.

До переваг мережевого маркетингу відносять:

- забезпечення економії на рекламі і торгових площах;
- збут продукції базується на демонстрації її винятковості;
- формування лояльності клієнтів, які вважають за краще купувати тільки у знайомих їм людей;
- стимулювання підвищення обсягів продажів значними комісійними виплатами дистриб'юторам;
- мережеві компанії краще переживають економічні кризи, ніж традиційний бізнес.

Недоліками мережевого маркетингу є:

- схожість зі схемами фінансових пірамід;
- примушування початківців-дистриб'юторів до непродуктивних витрат на початковому етапі (участь у платних семінарах, тренінгах та інших заходах, придбання навчальних матеріалів тощо);
- наголос на розширенні мережі за рахунок залучення нових учасників, що перешкоджає збільшенню фактичних продажів;
- заохочення, а іноді примусове ведення практики закупівлі дистриб'юторами продукції MLM-компанії для власного вжитку;
- потенційна можливість використання особистих відносин в якості каналу рекрутування нових учасників мережі і способу забезпечення розширення продажів;
- запрошення осіб на зустрічі без пояснення конкретної мети [5, с. 7].

Мережевий маркетинг як ділова система, розроблений для того, щоб кожна людина могла при бажанні стати підприємцем і почати свій власний бізнес при мінімальних витратах. Механізм є досить простим: дистриб'ютор пропонує клієнту стати дистриб'ютором і поширювати продукцію компанії, а потім

залучати, знайдених ним споживачів, які у свою чергу, теж будуть залучати своїх розповсюджувачів.

Значна частина спеціалістів у сфері страхування вважають багаторівневий маркетинг досить перспективним напрямом розвитку страхових продажів. За результатами проведених досліджень з'ясувалося, що МЛМ-система дуже вдало потрапляє в так званий споживчий простір середньостатистичного страхувальника. Так, Агентство масових страхових комунікацій «АМСЬКОМ» і Всеросійський центр вивчення громадської думки «ВЦИОМ», проаналізувавши чинники прийняття рішення про страхування і вибору страхової компанії, дійшли висновку, що при прийнятті рішення про страхування страхувальники, в першу чергу, піддаються впливу агента (25,9%), а потім прикладу або пораді знайомого (в сукупності також 25,9%).

Аналогічна картина спостерігається і при виборі страхової компанії. У більшості випадків на вибір клієнта впливає візит страхового агента (26,8%), дещо менше, але вагоме значення займає фактор «рекомендації знайомих, у тому числі працюючих в компанії» (20,4%) [6].

На підставі цих даних були сформовані три споживчі моделі поведінки страхувальників: рекомендаційна, агентська і результативна. До рекомендаційної моделі відносяться 41% страхувальників з добровільних видів страхування, вони здійснюють свій вибір на підставі рекомендації знайомих. В агентській моделі нараховується 34% страхувальників і рушійним фактором виступає агент. І приблизно 25% страхувальників відносяться до результативної моделі і роблять вибір на підставі власного досвіду та інформації про страховика [6].

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що успіх багаторівневої агентської моделі, яка базується на концепції багаторівневого маркетингу, в страхуванні полягає в тому, що вона успішно поєднує якості рекомендаційної та агентської моделей поведінки. За таких умов консультант сам споживає страхову послугу і рекомендує її іншому споживачу, але водночас він виступає в якості агента, оскільки зацікавлений в отриманні комісійних. Практикою доведено, що найбільш успішними у сфері страхування є співробітники, які користуються послугами чи продуктами страхової компанії, в якій працюють. В деяких страхових компаніях, що працюють на ринку України, вимагають від своїх співробітників мати один або декілька страхових продуктів.

Список літератури:

1. Ткаченко Н. Шляхи розвитку посередництва на страховому ринку України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2007. № 6. С. 77–84.
2. Бастринчев В. С., Зубермеха Є. М. Посередницький страховий ринок України: маркетингові аспекти. Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2008. № 633. С. 32–38. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7460/1/04.pdf>.

3. Приказюк Н. В. Управління агентською мережею страхової компанії. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 126/2011. с. 27-30. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/126_8.pdf.

4. Заячківська Г. А. Конспект лекцій з дисципліни «Мережевий маркетинг» (студентів напряму підготовки 6.030507 „Маркетинг” денної форми навчання). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 71 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/49544/мережевий.pdf>.

5. Брызгалов Д. В. MLM-технологии в страховании. URL: <https://forinsurer.com/public/08/07/18/3555>.

6. Финансовый консалтинг – накопительное страхование жизни. Блог финансовых консультантов компании LIFE-LINE. URL: <https://bestworldmoney.wordpress.com/2010/06/24/почему-страховые-компании-предпочит/>.

INDICATORS OF MORPHOLOGICAL AND BIOCHEMICAL EXAMINATION OF THE BLOOD OF CHILDREN WITH DIFFERENT ACCUMULATION OF LEAD IN THE BODY

Hnidoi Ihor,
Ph.D., Associate Professor,
International Humanitarian University, Odesa

Hnida Natalia,
Intern doctor,
Odesa Regional Children's Clinical Hospital

The World Health Organization's 2021 update of the "Public health impact of chemicals: knowns and unknowns" estimate that 2 million lives and 53 million disability-adjusted life-years were lost in 2019 due to exposures to selected chemicals. And nearly half of them were due to lead exposure [1]. Human exposure is usually assessed through the measurement of lead in blood. Lead exposure can have serious consequences for the health of children [2].

The purpose of this investigation was to study the indicators of morphological and biochemical examination of the blood of Ukrainian children depending on the level of lead in their blood.

50 children of a random sample aged from 7 to 15 years were examined. Determination of lead was carried out in heparinized venous blood by the method of atomic absorption spectrometry with electrothermal atomization.

To determine the dependence of studied indicators on the level of lead in the blood, children were divided into 4 groups: 1) with lead content up to 49 $\mu\text{g/l}$, $n = 22$; 2) 50-99 $\mu\text{g/l}$, $n = 11$; 3) 100-199 $\mu\text{g/l}$, $n = 11$; 4) more than 200 $\mu\text{g/l}$, $n = 6$.

Indicators in which changes were detected are presented in Table 1.

Comparison of the average content of hemoglobin in the blood of children of different groups revealed a significant decrease of this indicator with an increase in the level of lead. The analysis of the number of erythrocytes allowed to reveal statistically reliable decrease in the same groups.

Thus, we see a pronounced tendency to development of anemia in children even with relatively low levels of lead in the blood. It is known that anemia itself can cause a decline intellectual development of the child [3]. And taking into account the fact that lead also has negative neurotropic effect [2], anemia with lead intoxication has particularly unfavorable prognostic value in this regard.

Table 1.
Indicators of morphological and biochemical examination in children of different groups

Indicators	Groups of children			
	1	2	3	4
Hb, g/l	134.32±1.85	126.91±2.15*	126.00±3.04*	127.33±5.56
Erythrocytes, T/l	4.30±0.07	4.02±0.07*	4.02±0.11*	4.00±0.21
Eosinophils, %	2.68±0.38	4.64±0.96*	6.09±2.38*	5.00±1.03*
ALT, μmol/l/sec	0.39±0.02	0.40±0.02	0.44±0.02*	0.33±0.01

Note. * - The difference is significant ($p < 0.05$) with the indicators of the first group.

A slight severity of changes in group 4, in which the level of lead was the highest and in which the most significant violations were expected, can obviously be explained by the small the number of children in this group, which affected the statistical analysis.

The relative number of blood eosinophilic leukocytes was increased in groups 2 - 4 compared to group 1 in 1.7 - 2.3 times. This indicates a possible allergization of the body due to long-term exposure to lead.

References:

1. The public health impact of chemicals: knowns and unknowns (who.int). <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-FWC-PHE-EPE-16-01>
2. Lead poisoning (who.int). 31 August 2022. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/lead-poisoning-and-health>
3. Samson KLI, Fischer JAJ, Roche ML. Iron Status, Anemia, and Iron Interventions and Their Associations with Cognitive and Academic Performance in Adolescents: A Systematic Review. *Nutrients*. 2022 Jan 5;14(1):224. doi: 10.3390/nu14010224. PMID: 35011099; PMCID: PMC8746955. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35011099/>

CONTENT OF CELL NUCLEI AND RESIDUAL DOUBLE-STRANDED DNA FRAGMENTS IN A CELL CARRIER AS A CAUSE OF LYSIS OF OSTEOPROGENITOR TRANSPLANT USED TO REPLACE COMBAT DEFECTS OF LONG LIMB BONES

Oksimets Vladimir

PhD, MD

Center for Restorative Orthopedics "Healthy Bones"
Private Higher Educational Institution "Kyiv Medical University"
Institute of Emergency and Reconstructive Surgery. VC. Husak of the National
Academy of Medical Sciences of Ukraine

Zlatskaya Alena

Medical company "Good Cells"

Institute of Genetic and Regenerative Medicine at the National Scientific Center
"Institute of Cardiology, Clinical and Regenerative Medicine named after
Academician M.D. Strazhesk of the National Academy of Medical Sciences of
Ukraine"

Oksimets Vitaly

Center for Restorative Orthopedics "Healthy Bones"
Institute of Emergency and Reconstructive Surgery. VC. Husak of the National
Academy of Medical Sciences of Ukraine

Domochka Oleksii

Medical company "VostokMedservice"

Domochka Sofiia

Medical company "VostokMedservice"

Post-traumatic defects of long bones are a serious problem in restorative orthopedics [1]. Every year in the USA and Europe, over half a million operations related to the restoration of bone defects are performed [2]. The financial costs associated with treating this pathology are estimated at 17 billion USD [3]. Osteoplastic operations are performed to restore bone defects, in which bone auto-, allo- and xenografts, or synthetic materials are used as plastic material. Autografts are the gold standard, but they have a number of significant drawbacks - a limited graft volume and pain in the area of the donor bone [4, 5, 6]. Bone allografts and xenografts solve the problem of limited volume but can be subject to immune rejection and promote disease transmission [4, 6, 7]. Synthetic materials do not have these problems, but their osteoinductive and osteoconductive properties are significantly lower than those of

allo- and xenografts. To enhance these properties, synthetic materials are often used in combination with biologically active molecules or cell-based products [3]. The first reports on the successful use of combined grafts based on a demineralized bone matrix and cell culture were made by B.T. Rougraff and T.J. Kling in 2002 in the treatment of solitary bone cysts in 23 patients [8]. In 2003 S.T. Price et al. reported the use of a similarly combined graft for the fusion of vertebral fractures in 77 patients [9]. In their work, the authors noted similar results compared with bone autografts. The same conclusions were reached by D. Neen et al., [10] and Y. Gan et al. [11].

A combined graft consisting of xenogenic bone chips and autologous mesenchymal stem cells (MSCs) was first successfully applied by us in 2006 in 8 patients with post-traumatic marginal defects of the tibial diaphysis. In 2009, we developed a technology for biological osteogenic induction of MSCs, which is based on the co-cultivation of bone marrow mesenchymal stem cells with osteogenic periosteal cells (OPC) [12]. Based on this technology, a technology was developed for creating a three-dimensional osteoprogenitor graft (3D OPG), consisting of xenogenic bone and cultures of autologous MSCs and OPC [13]. Considering the cellular component of this 3D OPG and its histomorphological picture (Fig.1), this graft can be considered an analog of an autologous bone graft.

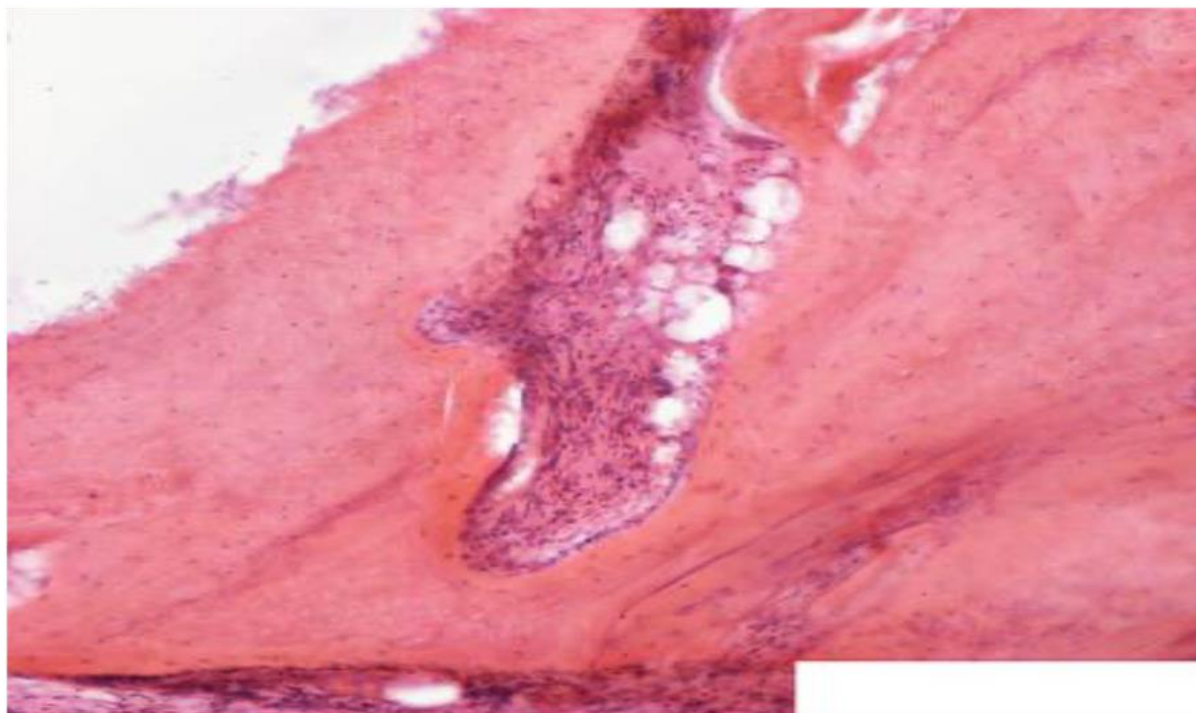

Figure1. Photograph of a histopreparation of a three-dimensional osteoprogenitor graft (microphotomontage, stained with hematoxylin and eosin, magnification 75).

In 2014, the 3D OPG was modified. The graft included endotheliocyte cells, which contributed to its rapid vascularization [14, 15]. From 2014 to 2018 a modified 3D OPG was used in the treatment of 71 wounded with bone defects resulting from combat (shrapnel and bullet) wounds to the extremities. In 53 patients, the integrity of

the bone tissue was completely restored. In 18 patients (25.4%), partial or complete graft lysis was noted. It is known that graft lysis may be associated with its antigenic properties or infectious processes in the transplantation area. No infection was noted in the transplant area in patients. Therefore, a possible cause of graft lysis could be its antigenic properties. Because in the manufacture of 3D OPG, autologous cell cultures and xenogenic bone material (bone chips and blocks) were used; we put forward a hypothesis according to which the cause of lysis of the 3D OPG is the antigenic properties of xenogenic bone material (XBM).

To test this hypothesis, studies were carried out, the **goal** of which was to study the antigenic properties of xenogenic bone material, which was used to create 3D OPG. The main factors causing antigenic host-graft reactions are lipids, phospholipids, non-collagen proteins, and the content of the cell nucleus (nucleic material) [16-20]. Therefore, we studied the content of lipids, phospholipids, non-collagen proteins, nucleic material (residual fragments of double-stranded DNA), and cell nuclei in XBM and compared these data with the results of transplantation.

In each case, during the manufacture of 3D OPG, part of the XBM was left and placed in a labeled glass vial for storage. The labeling of the vial reflected the data on the patient for whom the XBM was used in the manufacture of 3D OPG.

XBM of patients who had partial or complete lysis of 3D OPG was removed from vials and subjected to analysis for the content of non-collagenous proteins, lipids and phospholipids, residual double-stranded DNA fragments (RDNA), and the presence of cell nuclei. The XBM of patients who did not have 3D OPG lysis was taken as a control. The extracted XBM was divided into three groups. The first group (control) was formed by XBM of patients who did not have graft lysis (n=10). The second group consisted of XBM of patients with partial graft lysis (n=14) and the third group consisted of XBM of 4 patients who had complete graft lysis.

The studies were carried out in the conditions of the laboratory base of the medical company "Good Cells". The study was financed by the medical company VostokMedservice.

Determination of the content of non-collagenous proteins (total protein) was carried out with 0.5 cm³ of XBM according to the Bradford method using a standard solution of the Coomassie brilliant blue G-250 dye. The measurements were carried out on a NanoDrop™ 1000 spectrophotometer (Thermo Scientific, USA) at a wavelength of 595 nm. Determination of the total protein content was carried out by comparing the data obtained with the data, pre-built calibration curve. In order to be able to evaluate the values of the protein content in XBM, the protein content was determined in 10 samples of untreated xenogeneic bone.

The presence of lipids and phospholipids was determined by staining the XBM with an alcohol solution of the dye Sudan III and Sudan black B, respectively.

The content of residual double-stranded DNA fragments (RDNA) in XBM was determined by isolating them from samples using the TRIzol™ reagent (Thermo Fisher Scientific, USA) in accordance with the manufacturer's protocol. The resulting DNA precipitate was dissolved in 8 mM NaOH. The RDNA content was determined on a

NanoDrop™1000 spectrophotometer (Thermo Scientific, USA) at a wavelength of 260 nm.

To assess the presence of cell nuclei in XBM, preparations were stained with PI (propidium iodide) (Sigma-Aldrich, USA). Preparations were examined using inverted fluorescence microscopy AxioObserver A1 and ZEN (Carl Zeiss) (Software 2012) at 100x magnification. The number of nuclei in five different fields of view of the microscope was counted and the average value was determined.

The content of non-collagen proteins in all three groups of XBM was approximately the same and ranged from 0.8 µg/ml to 2.3 µg/ml (Fig. 3), in untreated xenogenic bone, the protein content ranged from 2.1 mg/ml to 3, 5 mg/ml (average 2.82 mg/ml) (Table 1).

Table 1.
The content of non-collagen proteins in the bone material (mg/ml)

Untreated xenogenic bone (n=10)	Groups		
	first (n=10)	second (n=14)	third (n=4)
2,82±0,7	0,0018±0,0005	0,0012±0,0006	0,0019±0,0003

When studying the presence of *lipids and phospholipids* in XBM, the results were negative.

The content of RDNA in XBM varied from 18 ng/mg dry matter to 153 ng/mg. The smallest amount was contained in the XBM of the first group, and the largest was in the XBM of the 3rd group (Table 2).

Table 2.
Content of residual double-stranded DNA fragments in bone material (ng/mg of dry matter)

Content		Groups		
		first (n=10)	second (n=14)	third (n=4)
Residual fragments of double-stranded DNA	average	33,9±15,6	83,9±20,9	141,3±9,8
	max	49	98	155
	min	18	59	130

Table 2 shows that the content of RDNA in XBM of the first group was less than 50 ng/mg of dry matter, in the second group - more than 50 ng/mg of dry matter, but less than 100 ng/mg of dry matter. In the third group, the content of RDNA was more than 130 ng/mg of dry matter.

The number of cell nuclei in the field of view of the microscope and the surface area of the preparation on which they were located was different in all groups of XBM. In the XBM of the first group, single nuclei were observed or they were located on the surface, which accounted for less than 30% of the surface of the XBM preparation (Fig. 2).

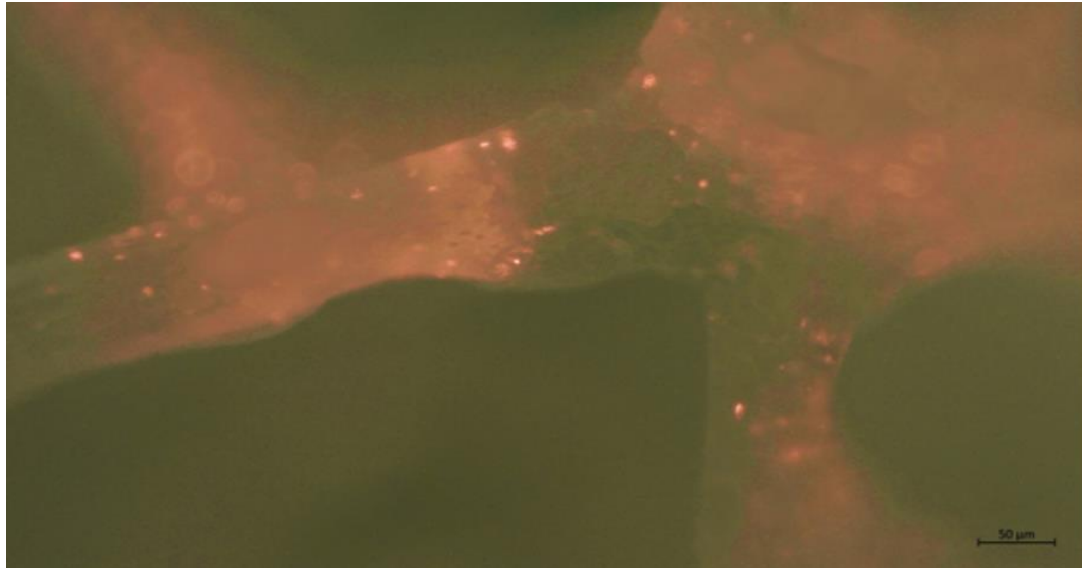

Figure 2. The presence of cell nuclei in the xenogenic bone material of group 1 (staining with propidium iodide, magnification 100): cell nuclei occupy less than 30% of the surface of the bone material.

In XBM of the second group, cell nuclei were observed in an area that occupied more than 30% of the preparation surface (Fig. 3). In XBM of the third group, cell nuclei occupied its entire surface (Fig.4).

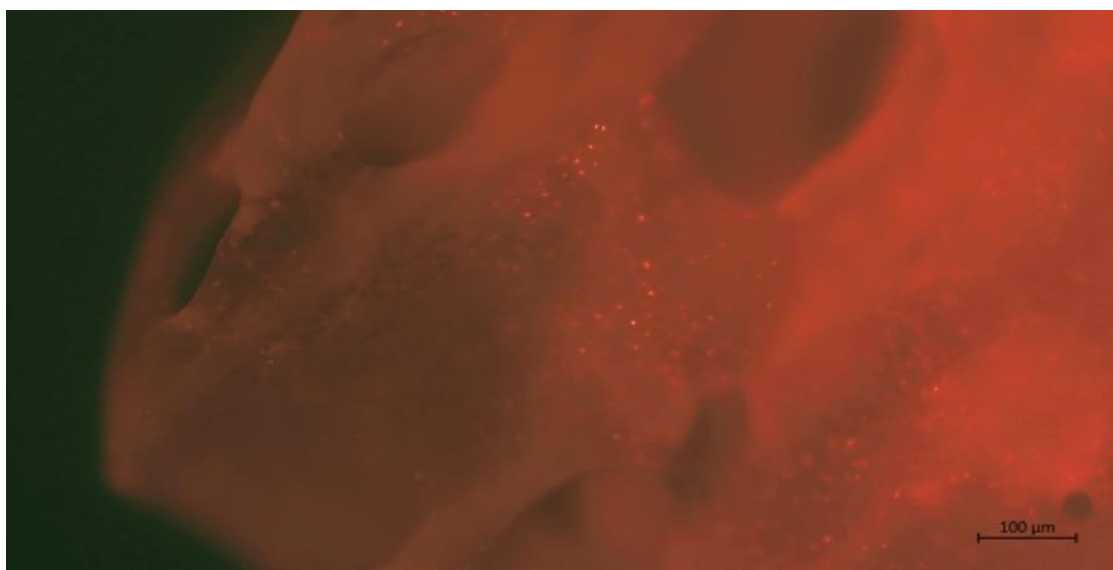

Figure 3. The presence of cell nuclei in the xenogenic bone material of group 2 (staining with propidium iodide, magnification 100): cell nuclei occupy more than 30% of the surface of the bone material.

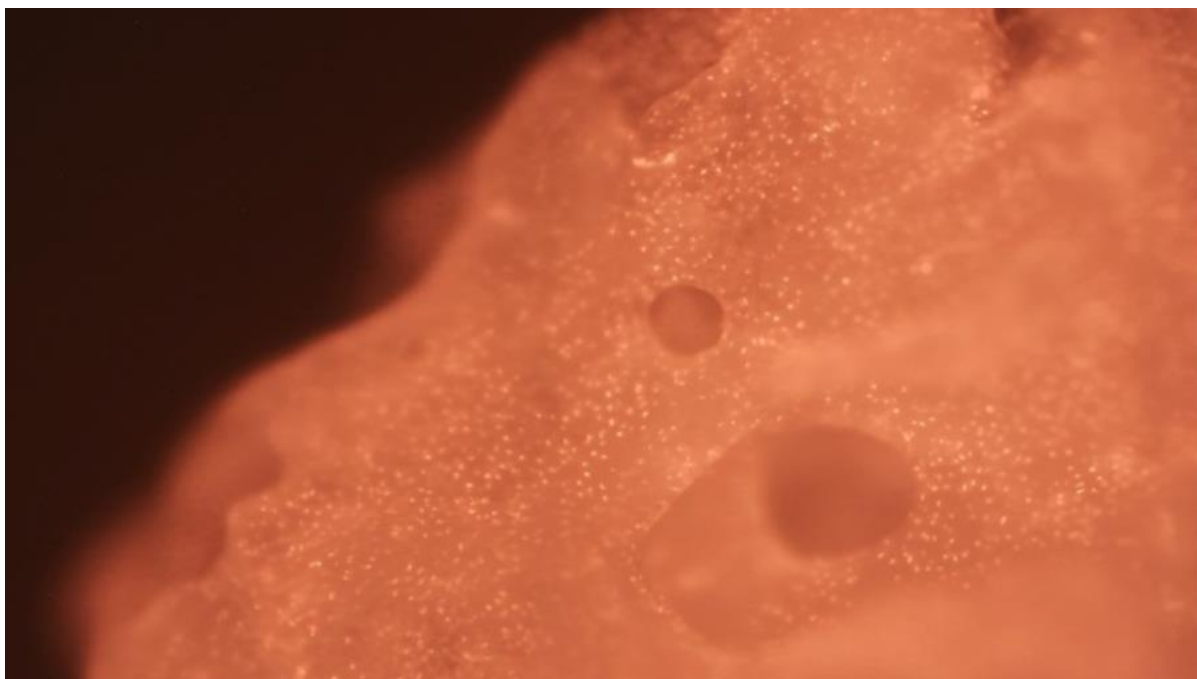

Figure 4. The presence of cell nuclei in the xenogenic bone material of group 3 (staining with propidium iodide, magnification 100): cell nuclei occupy the entire surface of the bone material

The data obtained as a result of the study indicate that in all three groups of XBM, the content of non-collagen proteins, lipids and phospholipids did not differ significantly. Lipids and phospholipids were absent in all three groups. The content of non-collagen proteins did not exceed 2.3 $\mu\text{g}/\text{ml}$ and was almost 1000 times less than in the untreated bone material. Those traces of proteins remained in the RMC of all three groups. The content of proteins both in the group where there was no graft lysis and in the groups with partial and complete graft lysis was almost the same ($p > 0.5$). This suggests that such content of non-collagenous proteins in XBM cannot be considered as the cause of the lysis of 3D OPG. A different situation was observed when comparing the content of RDNA in the bone material of different groups. In the first group, the content of RDNA was two times less than in the second group and almost three times less than in the third group ($p < 0.001$ for the two groups). In the second group, the content of RDNA was almost two times less than in the third group ($p < 0.001$). The same regularity was observed when comparing the number of cell nuclei in XBM with the processes of lysis of 3D OPG. So, if single cell nuclei were observed in the XBM preparation or they occupied less than 30% of the surface of the preparation, there was no lysis of 3D OPG. If the cell nuclei occupied more than 30% of the XBM surface, partial lysis of the graft occurred. If cell nuclei were observed on the entire surface of the XBM, the graft was completely lysed. This allows us to state that the content of RDNA in the inert material fully correlates with the content of cell nuclei in the bone material. Thus, the smallest amount of RDNA was contained in the XBM with single cell nuclei, and the largest in the material, where the nuclei occupied the entire surface of the XBM.

A significant excess of the RDNA content and the number of cell nuclei in the XBM of the second and third groups compared to the first group indicates that the main cause of 3D OPG lysis is the content of cell nuclei, which has a pronounced antigenic effect. These data completely coincide with the statements of S. Nagata et al [17], M.H. Zheng et al [18], B.N. Brown et al [19], and H.Xu et al [20], who assign the main role in the antigenic properties of any transplant to the nucleic material.

Thus, our data indicate that the main reason for the lysis of a three-dimensional osteoprogenitor graft is the antigenic properties of the XBM, which was used in its creation. The presence in the XBM of the contents of cell nuclei in the form of double-stranded DNA fragments and their amount determines the antigenic properties of the 3D OPG and the likelihood of its lysis. When the content of RDNA in the bone material is less than 50 ng/mg of dry matter, lysis of 3D OPG does not occur, and new bone tissue is formed in the graft area. When the content of RDNA is more than 50 ng/mg of dry matter, lysis of 3D OPG occurs. The severity of lytic processes in 3D OPG depends on the content of cell nuclei in the XBM. When the content of RDNA is more than 50 ng/mg of dry matter, but less than 100 ng/mg of dry matter, partial lysis of 3D OPG occurs. Complete lysis is observed when the content of RDNA exceeds 100 ng/mg of dry matter. But in any case, even slight graft lysis is undesirable as it worsens the results of treatment. Therefore, when creating a 3D OPG, the determination of the content of nucleic components in the bone material should be a mandatory procedure. Since the method for determining the content of RDNA is a rather laborious and expensive procedure and takes a lot of time, the identification of cell nuclei in XBM can be used as a preliminary assessment of the suitability of this material for creating a 3D OPG. XBM can be considered suitable and subjected to further study for the content of RDNA if single cell nuclei are observed in the field of view of the microscope and/or they occupy less than 30% of the preparation surface. Otherwise, XBM must be considered unsuitable for creating a 3D OPG and discarded.

References:

1. Keating J. F., Simpson A. H., and Robinson C. M. (2005). The management of fractures with bone loss. *J. Bone Joint Surg. Br.* 87, 142–150.
2. Amini A. R., Laurencin C. T., and Nukavarapu, S. P. (2012). Bone tissue engineering: recent advances and challenges. *Crit. Rev. Biomed. Eng.* 40, 363–408. doi: 10.1615/critrevbiomedeng.v40.i5.10.
3. Ho-Shui-Ling A., Bolander J., Rustom L. E., Johnson A. W., Luyten F. P., and Picart C. (2018). Bone regeneration strategies: engineered scaffolds, bioactive molecules and stem cells current stage and future perspectives. *Biomaterials* 180, 143–162. doi: 10.1016/j.biomaterials.2018.07.017.
4. Fillingham Y., and Jacobs J. (2016). Bone grafts and their substitutes. *Bone Joint J.* 98, 6–9.
5. Morris M. T., Tarpada S. P., and Cho W. (2018). Bone graft materials for posterolateral fusion made simple: a systematic review. *Eur. Spine J.* 27, 1856–1867. doi: 10.1007/s00586-018-5511-6.

6. Haugen H. J., Lyngstadaas S. P., Rossi F., and Perale G. (2019). Bone grafts: which is the ideal biomaterial? *J. Clin. Periodontol.* 46, 92–102. doi: 10.1111/jcpe.13058.
7. Klifto C. S., Gandi S. D., and Sapienza, A. (2018). Bone graft options in upper-extremity surgery. *The J. Hand Surg.* 43, 755–761.
8. Rougraff, B. T., and Kling, T. J. (2002). Treatment of active unicameral bone cysts with percutaneous injection of demineralized bone matrix and autogenous bone marrow. *J. Bone Joint Surg.* 84, 921–929. doi: 10.2106/00004623-200206000-00005.
9. Price C. T., Connolly J. F., Carantzas A. C., and Ilyas I. (2003). Comparison of bone grafts for posterior spinal fusion in adolescent idiopathic scoliosis. *Spine* 28, 793–798. doi: 10.1097/01.brs.0000058930.38079.24.
10. Neen D., Noyes D., Shaw M., Gwilym S., Fairlie N., and Birch N. (2006). Healos and bone marrow aspirate used for lumbar spine fusion: a case controlled study comparing healos with autograft. *Spine* 31, E636–E640.
11. Gan Y., Dai K., Zhang P., Tang T., Zhu Z., and Lu J. (2008). The clinical use of enriched bone marrow stem cells combined with porous beta-tricalcium phosphate in posterior spinal fusion. *Biomaterials* 29, 3973–3982. doi: 10.1016/j.biomaterials.2008.06.026.
12. Спосіб біологічної стимуляції остеогенного диференціювання мезенхімальних стовбурових клітин / Гринь В.К., Климовицький В.Г., Попандопуло А.Г., Оксимець В.М., Оберемко А.В., Буше В.В., заявник і патентовласник Донецький державний медичний університет ім. М. Горького, ДУ «Інститут невідкладної і відновної хірургії ім. В.К. Гусака» Академії медичних наук України: Пат. 46095 Україна, МПК С12N 5/00. № u200905926; заявл. 09.06.2009; опубл. 10.12.2009, Бюл. № 23.
13. Спосіб отримання тримірному остеопрогеніторного трансплантата / Гринь В.К., Климовицький В.Г., Попандопуло А.Г., Оксимець В.М., Оберемко А.В., Буше В.В.; заявник і патентовласник Донецький національний медичний університет ім. М. Горького, ДУ «Інститут невідкладної і відновної хірургії ім. В.К. Гусака» Академії медичних наук України: Пат. 45773 Україна, МПК С12N 5/00. № u200905927; заявл. 09.06.2009; опубл. 25.11.2009, Бюл. № 22.
14. Оксимець, В. М., Зубов, Д. О., & Васильєв, Р. Г. (2017). *Медичний продукт на основі клітин людини для корекції остеорепаративних процесів* (Патент України № UA 115089 C2). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.
15. Oksymets, V. M., Zubov, D. O., & Vasyliiev, R. H. (2020). *Human cell-based medicinal products and methods for osteoreparation* (U.S. Patent No. US 10,821,206 B2). U.S. Patent and Trademark Office.
16. Peter M. Crago, Thomas W. Gilbert, and Stephen F. Badylak, An overview of tissue and whole organ decellularization processes. *Biomaterials.* 2011 April ; 32(12): 3233–3243. doi:10.1016/j.biomaterials.2011.01.057.
17. Nagata S, Hanayama R, Kawane K. Autoimmunity and the clearance of dead cells. *Cell.* 2010; 140(5):619–630.
18. Zheng MH, Chen J, Kirilak Y, Willers C, Xu J, Wood D. Porcine small intestine submucosa (SIS) is not an acellular collagenous matrix and contains porcine DNA:

possible implications in human implantation. *J Biomed Mater Res B Appl Biomater.* 2005; 73(1):61–67.

19. Brown B.N., Valentin J.E., Stewart-Akers A.M., McCabe G.P., Badylak S.F. Macrophage phenotype and remodeling outcomes in response to biologic scaffolds with and without a cellular component. *Biomaterials.* 2009; 30(8):1482–1491.;

20. Xu H., Wan H., Sandor M., Qi S., Ervin F., Harper J.R., et al. Host response to human acellular dermal matrix transplantation in a primate model of abdominal wall repair. *Tissue Eng Part A.* 2008;14(12):2009–2019.

SURGICAL TREATMENT OF COMPLICATIONS OF PORTAL HYPERTENSION IN PATIENTS WITH LIVER CIRRHOSIS

Petiunin Oleksii,
Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv Institute Of Medicine And Biomedical Sciences

Sypliviy Vasil
Doctor of Medicine, Professor
Kharkiv National Medical University

Background. Liver cirrhosis (LC) is a chronic polyetiological progressive disease that occurs with damage to the parenchymal and interstitial parts of the organ with necrosis and dystrophy of hepatocytes, nodular regeneration and diffuse growth of connective tissue, and disruption of the architecture of the organ [1, 2]. A significant part of patients with LC seek medical help in the decompensation stage, when complications of portal hypertension (PH) ((bleeding from esophageal and gastric varices (BEGV), ascites, splenomegaly with hypersplenism syndrome)) already develop. The leading method of treatment of these LC complications is surgical [3]. At present, there are more than 300 operative methods of treatment of LC, which, for the most part, are aimed at correcting the PH syndrome and its complications, as well as the effect on the cirrhotic liver, however, this problem is still relevant today [1-4].

The purpose of this study is to define the efficacy and clinical consequences of distal splenorenal shunt by Warren (DSRS), extraperitonization of the right hepatic lobe with intraoperative laser irradiation (ERHL,LI), ligation of the left gastric artery and vein, splenic artery (LLGAV,SA) in liver cirrhotic patients with complications of PH.

Methods and results. The work was performed on the basis of examination and treatment of 121 patients with LC. DSRS was performed in 81 patients, ERHL,LI – in 22 patients, LLGAV,SA – in 18 patients with LC. By gender, the patients were distributed as follows: 90 (74.4%) males and 31 (25.6%) females. The age of the patients ranged from 9 to 66 years. The average age of the patients was 42.5 years.

In 52 (43.0%) patients, a viral etiology of LC was established, in 51 (42.1%) patients - alcoholic, in 5 (4.2%) patients LC occurred after malaria, in 4 (3, 3%) patients as a result of long-term contact with hepatotropic poisons, in 9 (7.4%) patients it wasn't possible to identify the etiological factor of the disease.

The diagnosis of LC in 17 (14.1%) patients was established for the first time after bleeding from the gastrointestinal tract, in 47 (38.8%) - after the development of ascites, in the remaining 57 (47.1%) patients - after the detection of splenomegaly on the background of dyspeptic disorders, weight loss, jaundice.

Indications for DSRS surgery in patients with LC were various manifestations of PH : BEGV, ascites, hypersplenism syndrome. Indications for ERHL,LI in patients with LC were the presence of PH symptoms and ascites. The indication for LLGAV,SA was II-III degree of gastroesophageal varices in combination with splenomegaly and hypersplenism.

Clinical and laboratory, biochemical, and instrumental methods of examination were used for patients upon admission to the hospital and in the postoperative period. The general clinical examination of the patients included a general blood count, differential blood count, general urinalysis, urine analysis according to Zimnytskyi, determination of blood group, Rhesus factor, electrocardiography, respiratory function tests. In addition, the daily diuresis, the amount of liquid taken, and the abdominal circumference were measured. The functional liver tests, which characterize protein, pigment, and carbohydrate metabolism, were studied. The activity of secretory, indicator and excretory enzymes, blood coagulation factors, urea, blood creatinine was determined.

Fiberoesophagogastroduodenoscopy was performed to examine the upper parts of the gastrointestinal tract for the detection of esophageal varices. At the same time, the degree of gastroesophageal varices was assessed by the diameter of the vessel during endoscopy according to the classification of A.G. Scherzinger [5].

For the study of hepatic blood flow, the rheohepatography method was used according to the V.I. Polishchuk [6]. During the analysis of rheohepatograms, along with the shape of the curve, quantitative characteristics were assessed: systolic rheographic index (SRI), systolic-diastolic index (SDI), the ratio of inflow time (α) to the duration of the descending part of the curve (β), relative volumetric pulse (RVP), fast filling time (FFT), maximum fast filling speed (MFFS), slow filling time (SFT), average slow filling speed (ASFS).

To assess the state of vessels and organs of the hepatobiliary system, along with ultrasonography of abdominal organs, portal blood flow was determined by ultrasound doppler flowmetry of the portal and splenic veins. The linear portal vein blood velocity (LPVBV), linear splenic vein blood velocity (LSVBV), portal vein volumic blood flow (PVVBF), splenic vein volumic blood flow (SVVBF), and the portal congestion index (PCI) were determined according to the method of Moriyasu et al. [7].

Statistical analysis of the material was done using parametric and non-parametric criteria (Student, Pearson - Chi-square), multivariate correlation - regression analysis on a personal computer using Microsoft Excel 2000 and SPSS 10.0 for Windows.

The functional state of the liver in the early postoperative period was studied in 99 (81.8%) patients with LC. In the postoperative period, complications occurred in 58 (47.9%) patients with cirrhosis. The most frequent complication was acute-on-chronic liver failure (ACLF), which was observed in 41 (33.9%) patients, in 8 (6.7%) of which hepatorenal failure developed. The combination of ACLF with thrombosis of DSRS was observed in 3 (2.5%) patients, with thrombosis of the veins of the portal system in 2 (1.65%), with intra-abdominal bleeding in 3 (2.5%), with spontaneous bacterial peritonitis in 3 (2.5%), with acute gastric ulcers in 4 (3.3%), with eventeration in 3 (2.5%), with pneumonia in 15 (12.4%) patients. The development of ascites was

observed in 10 (8.3%) patients, in 3 (2.5%) patients spontaneous bacterial peritonitis developed, a hematoma in the area of the splenorenal shunt was diagnosed in 4 (3.3%), a hematoma of a postoperative wound - in 6 (4.9%), evisceration – in 3 (2.5%), acute fibrinolysis – in 3 (2.5%), pneumonia – in 24 (19.8%); postoperative pancreatitis – in 3 (2.5%) patients after DSRS. The most frequent cause of death was ACLF, which in 14 (11.6%) patients caused death in the early postoperative period. Spontaneous bacterial peritonitis was detected in 3 (2.5%) patients, and thrombosis of the splenorenal shunt was detected in 2 (1.7%). In 3 (2.5%) patients, the cause of death was a recurrence of bleeding from gastroesophageal varices due to thrombosis of the splenorenal shunt, in 3 (2.5%) - bleeding from acute gastric ulcers, in 1 (0.8 %) – acute fibrinolysis, 1 (0.8%) – brain stroke.

The lowest number of postoperative complications and the lowest mortality was observed after ERHL,LI - complications occurred in 2 (9.1%) patients, 1 (4.5%) of them died. Complications occurred in 2 (11.1%) patients after LLGAV,SA, both of them died. The largest number of postoperative complications and the highest mortality rate were noted in patients who underwent DSRS surgery - complications occurred in 54 (66.7%) patients, 19 (23.4%) of them died.

To determine liver dysfunction, functional liver tests in the early postoperative period we analyzed. The study of the proteinogram of patients with LC in the early days after DSRS showed that in the first 7 days, in the surviving patients, there is a decrease in total protein, blood albumin by an average of 10-14% compared to the preoperative level, the level of fibrinogen and gamma globulins increases. When the patients were discharged from the hospital, the level of total protein reached preoperative values, albumin was decreased, blood fibrinogen was increased.

In patients after ERHL,LI, a decrease in total protein and blood albumin was observed in the first 7 days compared to preoperative values, and at the time of discharge from the hospital, the level of total protein increases slightly, the level of albumin remained practically unchanged. The level of fibrinogen and gamma globulins increases in the first 7 days after the operation.

After the operation of LLGAV,SA, a significant decrease in the level of total protein was observed up to 5-7 days of the early postoperative period, which was maintained at the time of discharge of the patients from the hospital. The level of albumin and gamma globulins also changed, but the differences were unreliable, and at the time of discharge of the patients from the hospital, they practically corresponded to the preoperative values. The level of fibrinogen gradually decreases and at the time of discharge of the patients from the hospital was lower, compared to the preoperative values.

As a result of the change in portal blood flow in the first days after DSRS, the concentration of bilirubin increases at the expense of both its fractions. At the time of discharge from the hospital, its concentration decreases and was lower than the preoperative values. An increase in the activity of alanine- and asparagine aminotransferases (ALT and AST), alkaline phosphatase (AP) was observed. At the time of discharge of patients from the hospital, the activity of cytolytic enzymes

decreases, reaching preoperative values. AP activity remains elevated even at the time of discharge from the hospital.

In the early postoperative period after ERHL,LI, an increase in the concentration of total bilirubin was observed, due to its indirect fraction and an increase in the activity of aminotransferases. The maximum level of bilirubin was observed 1-3 days after the operation. At the time of discharge of the patients from the hospital, the level of total bilirubin was lower than the preoperative values, but was increased compared to the physiological norm, the activity of cytolytic enzymes decreases, reaching normal values. When studying the indicators of pigment exchange after LLGAV,SA surgery, it was established that in the first 3 days of the early postoperative period, the concentration of total bilirubin increases due to both of its fractions. At the time of discharge of the patients from the hospital, the level of total bilirubin slightly decreases compared to the values obtained on the 7th day after the operation, but was higher compared to both the preoperative and physiological normal values. When studying the indicators of the activity of aminotransferases and AP in the blood serum of patients with LC, a decrease in their concentration was noted in the first 7 days of the postoperative period. However, at the time of the patients' discharge, the activity of AST was increased, and the activity of ALT decreased by half compared to the preoperative values and was within the normal range. AP activity gradually decreases throughout the early postoperative period and by the time patients were discharged from the hospital, it was 2.3 times lower, compared to preoperative values.

When analyzing peripheral blood parameters after DSRS, it was established that the content of RBC's remains stable after the operation. In the first three days after the operation, the WBC's increases, compared to the preoperative values, which then begins to decrease, reaching normal values by the time the patients are discharged from the hospital. At this time, the percentage of lymphocytes in the blood is also approaching the initial values. There are no changes in the platelet content in the first 7 days after the DSRS, and a significant increase in concentration occurs only at the time of discharge. The study of the composition of peripheral blood after ERHL,LI showed that leukocytosis and lymphopenia developed in the first 3 days, which persisted until the 5th day. No significant change in platelet content was observed in the early postoperative period.

In the first 3 days after the operation of LLGAV,SA in patients with LC, an increase in the content of RBC's, WBC's and platelets was observed in the peripheral blood, and the number of lymphocytes decreased. By the 7th day of the postoperative period, there was a further increase in the number of RBC's and platelets, and the number of WBC's decreases. At the time of discharge, the number of RBC's, WBC's and platelets in the peripheral blood was higher than before the operation, the level of lymphocytes was lower than the preoperative values.

The study of changes in hepatic blood flow after DSRS according to the data of direct rheohepatography revealed a significant decrease in SRI, RVP, a decrease in SFT, ASFS, and an increase in FFT. The obtained results indicate that exclusion of blood from the splenic vein from the portal blood flow after DSRS worsens the hepatic blood circulation in the postoperative period. During the analysis of ultrasound data, it

was established that in the postoperative period in patients with LC, both after ERHL,LI and after LLGAV,SA, signs of PH remain, which was manifested by an increase in the size of the spleen, as well as the diameter of the portal and splenic veins. Despite the fact that the diameter of the vessels of the portal system did not normalize in the postoperative period, its decrease was noted compared to the preoperative values, but the differences were not statistically significant ($P < 0.001$). The LPBV in patients after both types of surgical interventions in the postoperative period increases significantly and amounted to 15.0 ± 0.74 cm/s for patients after ERHL,LI and 16.16 ± 0.6 cm/s for patients after LLGAV,SA. In accordance with the increase of LPBV in the postoperative period, the PVVBF also increased reliably. The increase in this indicator occurred only at the expense of an increase in the LPBV, since the diameter of the portal vein did not increase after the operation, but even had a tendency to decrease. In the postoperative period PCI in patients both after ERHL,LI and after LLGAV,SA was significantly lower compared to preoperative values, which indicated an improvement in portal blood flow.

Thus, it was established that ERHL,LI and LLGAV,SA lead to a decrease in the diameter of the vessels of the portal system, an increase in LPBV, PVVBF, and a decrease in PCI in patients with LC. This allows us to say that the manifestations of PH syndrome under the influence of surgical treatment stabilized and did not have a tendency to progress. An increase in LPBV, as well as PVVBF which occurred in parallel with a decrease in the diameter of the vessels of the portal system, a decrease in PCI, indicated an improvement in the functional state of the liver under the influence of surgical treatment.

Conclusion. 1. The most frequent cause of negative results of surgical treatment of patients with LC with complications of PH is ACLF, which complicates the postoperative period in 33.9% of patients and leads to death in 11.6% of cases.

2. In the early postoperative period, in patients with LC, after various types of surgical interventions, there is a change in the functional liver tests, which is manifested by the development of hypo- and dysproteinemia, an increase in the concentration of bilirubin, the activity of aminotransferases, and alkaline phosphatase. Changes in the blood formula in the form of moderate anemia, leukocytosis, and lymphopenia, which occur in the first 7 days of the postoperative period, with a favorable course of the postoperative period, gradually normalize by the time the patients are discharged from the hospital.

3. Exclusion of blood from the portal blood flow of the splenic vein after DSRS worsens the hepatic blood circulation in the postoperative period, which is manifested by a significant decrease in SRI, RVP, a decrease in SFT, ASFS, and an increase in FFT according to direct rheohepatography.

4. ERHL,LI and LLGAV,SA lead to an improvement in the functional state of the liver and stabilization of the manifestations of PH, which is confirmed by a decrease in the diameter of the vessels of the portal system, increase in LPBV, PVVBF, and a decrease in PCI in patients with LC.

References

1. Roth G.A., Abate D., Abate K.H., Abay S.M., Abbafati C., Abbasi N. et al. Global, regional, and national age-sex-specific mortality for 282 causes of death in 195 countries and territories, 1980–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *Lancet*. 2018; 392: 1736-1788. Available from: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(18\)32203-7/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(18)32203-7/fulltext) DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32203-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32203-7)
2. Wenyi Gu, Hannah Hortlik, Hans-Peter Erasmus, Louisa Schaaf, Yasmin Zeleke, Frank E. Uschner et al. Trends and the course of liver cirrhosis and its complications in Germany: Nationwide population-based study (2005 to 2018) *The Lancet Regional Health – Europe* 2022;12: 100240 Published online 4 November Available from:<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S266677622100226X?token=5BF87D5E949222931B690339EF20DF492D77C293E773908E861F266659EF43A74D487128B8491420E495C49617D3302F&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220221091738> DOI:<https://doi.org/10.1016/j.lanep.2021.100240>
3. Русин В.І., Сипливи́й В.О., Русин А.В., Бересне́в О.В., Румянце́в К.Є. Декомпенсований цироз печінки. Ужгород : ВЕТА-Закарпаття; 2006.
4. Scott W. Biggins, Paulo Angeli, Guadalupe Garcia-Tsao, Pere Ginès, Simon C. Ling, Mitra K. Nadim et al. Diagnosis, Evaluation, and Management of Ascites, Spontaneous Bacterial Peritonitis and Hepatorenal Syndrome: 2021 Practice Guidance by the American Association for the Study of Liver Diseases. *Hepatology* 2021; 2: 1014-1048. Available from: <https://aasldpubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hep.31884> DOI:<https://doi.org/10.1002/hep.31884>
5. Русин В.І., Переста Ю.Ю., Русин А.В. та ін. Лікування портальної гіпертензії у хворих цирозом печінки. УЖДУ: 1999
6. Дистальный спленоренальный венозный шунт: клинические и патофизиологические последствия, прогнозирование исходов операции / Сипливи́й В.А., Бересне́в А.В.- Харьков: ХНАДУ, 2007.-152 с.
7. Moriyasu F., Nishida O., Ban N., Nakamura T, Miura K., Sakai M. et al. Measurement of portal vascular resistance in patients with portal hypertension. *Gastroenterology* 1986; 90 (3): 710-717.

TAENIASIS IN VARIOUS COUNTRIES: TYPOLOGICAL ASPECTS AND ASYMMETRY TAKING INTO CONSIDERATION

Tkachenko Elena

Candidate of medical sciences, Physiology chair assistant
Poltava State medical university

Jha Sahil Kumar

General medicine student
Poltava State medical university

Pandey Harsh

General medicine student
Poltava State medical university

Bheraram Akash

General medicine student
Poltava State medical university

Al-Madaineh Mohammad

General medicine student
Poltava State medical university

WHO identified human taeniasis as a potentially eradicable disease; though taeniasis caused by taenia solium as well as cysticercosis are thought to be among the diseases affecting the population in the Southern Asia without necessary attention but with neglecting. Cultural factors are described as the contributive ones together with the socioeconomic, agricultural (because this parasite affects both human beings and pigs) in part in the tropical island, Bali, Indonesia, Democratic Republic of Congo, Colombia; separate provinces and districts in part in the people of Tha Song Yang District Tak Province in Thailand. European countries are affected by mentioned worms much more seldom: in part there were the data concerning to only two cases since 1990 to 2015.

Ethnic typological aspect is reflected not only in the data about different countries involvement in these diseases study but in the fact that many countries paid and pay much attention into monitoring the results of interventions against these parasites for example Australia, Peru, Switzerland [1]; current status and perspectives of cysticercosis development in various countries in part in Japan [2]. Strategies for the elimination of these diseases are developed in various countries while testifying to ethnic typological aspect taking into account importance.

The topic studied actuality and ethnic typological aspect taking into consideration essentiality are increased by presence of neurocysticercosis affecting

nervous system of the sick paid particularly in Peru by the representatives of Cysticercosis Working Group in Peru [3; 4], the USA [5], Ecuador [6], Spain and Mexico (giant forms in both countries), Brazil, India with atypical involvement of the lateral ventricle in the pathological process as well as with rare anterior interhemispheric fissure cyst formation (ethnic typological aspect plus anterior-posterior asymmetry) [7]. Asymmetric lateral ventricular neurocysticercosis is thought to be a separate nosologic unit and is paid much attention in the USA, Japan, India [8]. There is a Parasitic Disease Epidemiology Branch in a Center for Disease Control and Prevention in American city Atlanta where there was performed and investigation concerning to tapeworms and seizures [9].

As we can see Southern Asia, Latin America and Africa have increased distribution of these parasite worms and therefore increased interest to their multifaceted study namely concerning to etiopathogenesis, clinics, diagnostics, therapy, prevention and with their own eradication programs creating and implementing in the Health Care. Although such programs are developed in other countries as well that increases the ethnic typological aspect significance for excessive time. Some of them are strictly individual while others can help in other cities, districts, areas, villages, countries and continents partially or completely. The areas urban or rural character should be taken into obligatory consideration and this represents important typological aspect because the habitants without modern conveniences, abilities to maintain hygiene, living under bad or very bad conditions in part in semi-slum or slum areas are in the group of risk on having mentioned diseases as well. We think that there must be separate preventing and eliminating programs for people without normal living conditions. And also we insist on typological aspects taking into consideration essentiality at every stage of studying these diseases and fighting against them as well. It should be mentioned that updates on epidemiology, pathogenesis, diagnosis, and management are performed rather often in various countries in part in the USA [10], because the disease multifaceted study was and is performed not only in the mentioned countries and continents with its bigger distribution but in other countries and continents too because of very dangerous character of this disease and possible distribution to another areas anytime. Immune system was found to get involved into fighting with such parasites damaging CNS as *Plasmodium falciparum*, *Toxoplasma gondii*, *Trypanosoma brucei*, *Neisseria meningitidis* and *Taenia solium* with significant varieties expression observed by the specialists from Sweden, Uganda, the UK, Kenya, South Africa, Kuwait, France, the USA and immune response is studied at molecular and genetic levels in part while distinguishing the specific membrane markers and sites for the immune cells and human immune agents interaction to the microorganisms. Neuroimmunology represents relatively young separate science with significant developmental prospects.

References list

1. Lightowers MW, Garcia HH, Gauci CG, Donadeu M, Abela-Ridder B. Monitoring the outcomes of interventions against *Taenia solium*: options and suggestions. *Parasite Immunol.* 2016; 38(3):158-169.

2. Yamasaki H. Current status and perspectives of cysticercosis and taeniasis in Japan. *Korean J Parasitol.* 2013; 51(1): 19-29.
3. Garcia HH, Del Brutto OH. Neurocysticercosis: updated concepts about an old disease. *Lancet Neurol.* 2005; 4(10): 653-661.
4. García HH, Gonzalez AE, Evans CA, Gilman RH. Cysticercosis Working Group in Peru. *Taenia solium* cysticercosis. *Lancet.* 2003; 362: 547-556.
5. Serpa JA, Yancey LS, White AC Jr. Advances in the diagnosis and management of neurocysticercosis. *Expert Rev Anti Infect Ther.* 2006; 4(6): 1051-1061.
6. Alarcón F. Neurocysticercosis: its aetiopathogenesis, clinical manifestations, diagnosis and treatment. *Rev Neurol.* 2006; 43(1): S93-100.
7. Gupta P, Agrawal M, Sinha VD, Gupta A. Intraventricular racemose type neurocysticercosis with anterior interhemispheric fissure cyst: A rare case report. *J Neurosci Rural Pract.* 2015; 6(2): 234-237.
8. Kalra S, Jaiswal AK, Behari S, Jain VK. Lateral ventricular neurocysticercosis: A case report. *Indian J Radiol Imaging.* 2006; 16: 775-778.
9. Maguire JH. Tapeworms and seizures – treatment and prevention. *N Engl J Med.* 2004; 350(3): 215-217.
10. White AC Jr. Neurocysticercosis: updates on epidemiology, pathogenesis, diagnosis, and management. *Annu Rev Med.* 2000; 51: 187-206.

PRETERM LABOR: THE INFLUENCE OF ENDOCRINE DISORDERS

Zhabitska Lesia

PhD, Assistant Professor
Department of Obstetrics and Gynecology №1
Bogomolet`s National Medical University,
Perinatal center, Kyiv, Ukraine

Zhabitska Larysa

PhD, obstetrician-gynecologist
Medical center «Dobrobut»,
Kyiv, Ukraine

Objective. Despite numerous studies on the etiology and pathogenesis of preterm labor, the development and implementation of new medicines and ways to treat for this pathology, the frequency of preterm labor is not decreasing, occurring in 5 to 18 percent of births worldwide [1, 2, 3, 4].

Approximately 15 million children are born prematurely every year [1]. Preterm labor is a leading cause of infant mortality, morbidity, and long-term disability [5, 6, 7, 8], and these risks increase with decreasing gestational age [3, 9]. Approximately 1 million children die each year due to complications of preterm birth [10]. Prematurity is also a major socio-economic problem. In addition to intensive neonatal care, most premature infants require long-term medical care at high financial cost. Despite being a common public health problem, the causes of preterm labor are largely unknown. Recently, many authors attach particular importance to the concept of heterogeneity of causes of prematurity, pointing out that preterm labor can be caused by a large number of direct and indirect factors [11, 12]. We support this statement, given our recent research, including our analysis of women with preterm labor. However, it should be noted, that a large group of diseases associated with the development of prematurity are endocrine disorders (ED), [13, 14]. As our experience shows, in obstetric practice recently among the diseases that complicate the course of pregnancy and delivery, the share of various forms of ED is increasing.

Materials and methods. We conducted a retrospective study to research the structure and frequency of endocrine disorders in 2,426 women with preterm labor. The study group included women who gave birth prematurely in the period from January 2018 to November 2021 in the Perinatal Center of Kyiv (Ukraine). We evaluated spontaneous preterm labor, defined as labor that starts before 37 weeks of pregnancy, presenting with premature rupture of membranes, spontaneous preterm labor, or both [15]. Gestational age was calculated on the basis of recommendations from the American College of Obstetricians and Gynecologists, self-reported date of the last menstrual period (LMP) was collected at the first study visit and used in combination with early ultrasound measurements to determine gestational age at birth [16]. Briefly, the LMP was used as the gold standard and was compared to ultrasound

measurements taken primarily before 14 weeks gestation. Gestational age was changed from the LMP estimate to the ultrasound estimate if the difference between the two methods was greater than a certain number of days, depending on which week the ultrasound was performed. All women agreed to participate in the study. In the study group of women with preterm labor evaluated the frequency of ED, such as: hyperandrogenism (polycystic ovary syndrome (PCOS), non-classic congenital adrenal hyperplasia (CAH), Cushing's syndrome), thyroid disorders (hypothyroidism, autoimmune thyroid disease, hyperthyroidism), hyperprolactinaemia, diabetes mellitus, including gestational diabetes mellitus; hyperparathyroidism. Research results were adjusted for maternal age, education, parity, marital status, alcohol consumption, smoking and year of delivery.

Results. Our results showed that endocrine disorders was observed in 37% of women with preterm labor (898 women out of 2,426 women with preterm labor). The structure of ED in women with preterm labor was analyzed. In particular, 364 (15%) women with preterm labor had diabetes mellitus, including gestational diabetes mellitus, 339 (13,8%) - PCOS, 170 (7%) - non-classic congenital adrenal hyperplasia, 3 (0.12%) - Cushing's syndrome. Hyperprolactinaemia was observed in 267 (11%) women with preterm labor, hyperparathyroidism - in 2 (0.08%) women with preterm labor. Thyroid disorders occurred in 582 (23,9%) women with preterm labor. Within this cohort, 151 women (26%) had clinical hypothyroidism, 221 women (38%) had subclinical hypothyroidism, 76 women (13%) had isolated hypothyroxinemia and 82 (14%) had thyroid peroxidase antibody (TPOAb) positive. Hyperthyroidism occurred in 52 (9%) women with thyroid disorders. Among women with preterm labor and thyroid disorders, the largest group was women with mild thyroid dysfunction, such as subclinical hypothyroidism, isolated hypothyroxinemia or TPOAb positivity - 379 (65%) women out of 582 women with thyroid disorders. 2 These findings validate, that mild thyroid dysfunction, such as subclinical hypothyroidism, isolated hypothyroxinemia and TPOAb positivity in pregnant women are also risk factors for preterm labor. It imply that it is important to actively plan to assess early gestational thyroid function tests in women known to be thyroid disorders preconception. In addition, it is significant, that women with preterm labor most often had uncontrolled endocrine disorders, whether poorly controlled pre-conception or first diagnosed during pregnancy - 503 (56%) women out of 898 women with ED.

Conclusions. The high frequency of endocrine disorders among women with preterm labor (37%), revealed in our study, indicates that today ED remains an important factor of preterm labor. In addition, results of our study showed, that among women with preterm labor and thyroid disorders, the largest group (65%) was women with mild thyroid dysfunction, such as subclinical hypothyroidism, isolated hypothyroxinemia or TPOAb positivity. It also imply that it is important to actively plan to assess early gestational thyroid function tests in women known to be thyroid disorders preconception. It is significant, that women with preterm labor most often had uncontrolled endocrine disorders, whether poorly controlled pre-conception or first diagnosed during pregnancy. This should be considered when developing a strategy

for the prevention of preterm labor and planning a pregnancy in women with endocrine disorders.

References

1. WHO. Preterm birth. /<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/pretermbirth> (Accessed on 19 February 2018).
2. Robinson J.N., Norwitz R., Preterm birth: Risk factors, interventions for risk reduction, and maternal prognosis. March 2022.
3. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Infant Mortality. <https://www.cdc.gov/reproductivehealth/maternalinfanthealth/infantmortality.htm> (Accessed on January 21, 2021).
4. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Premature Birth. <https://www.cdc.gov/reproductivehealth/features/premature-birth/index.html> (Accessed on July 08, 2019).
5. Luyckx V.A. Preterm Birth and its Impact on Renal Health. *Semin Nephrol* (2017) 37:311–9. doi: 10.1016/j.semnephrol.2017.05.002.
6. Leung M.P., Thompson B., Black J., Dai S., Alsweiler J.M. The Effects of Preterm Birth on Visual Development. *Clin Exp Optom* (2018) 101:4–12. doi: 10.1111/cxo.12578.
7. Spittle A.J., Morgan C., Olsen J.E., Novak I., Cheong J.L.. Early Diagnosis and Treatment of Cerebral Palsy in Children With a History of Preterm Birth. *Clin Perinatol* (2018) 45: 409–20. doi: 10.1016/j.clp.2018.05.011.
8. Schubert U., Muller M., Abdul-Khaliq H. et al. Preterm Birth Is Associated With Altered Myocardial Function in Infancy. *J Am Soc Echocardiogr* (2016) 29:670–8. doi: 10.1016/j.echo.2016.03.011 3
9. WHO. Newborns: improving survival and well-being. <https://www.who.int/newsroom/fact-sheets/detail/newborns-reducing-mortality> (Accessed on January 21, 2021)
10. Liu L., Oza S., Hogan D. et al. Global, regional, and national causes of under-5 mortality in 2000-15: an updated systematic analysis with implications for the Sustainable Development Goals. *Lancet* (2016) 388(10063): 3027-35.
11. Williams T.C., Drake A. J. Preterm birth in evolutionary context: a predictive adaptive response? Published: 25 February 2019.
12. Carlo Di Renzo G., Giardina I., Clerici G. Et al. Progesterone in Normal and Pathological Pregnancy. *Horm Mol Biol Clin Investig* (2016) 27:35–48. doi: 10.1515/hmbci-2016-0038.
13. Chong H.P., Alazzani H., Boelaert K. Endocrine disorders in pregnancy. *Obstetrics, Gynecology and Reproductive Medicine* (2019) VOLUME 29, ISSUE 11: 301-305.
14. Cathey A.L., Watkins D.J., Rosario Z.Y. et al. Gestational Hormone Concentrations Are Associated With Timing of Delivery in a Fetal Sex-Dependent Manner. *Front. Endocrinol.*, 15 September 2021 | <https://doi.org/10.3389/fendo.2021.742145>.
15. Preterm labour and birth (NG 25). NICE guideline /www.nice.org.uk/guidance/ng25.

16.Pettker C., Goldberg J., El-Sayed Y., Copel J. Committee Opinion №700: Methods for Estimating the Due Date. *Obstet Gynecol* (2017) 129:e150–4. doi: 10.1097/AOG.0000000000002046.

ПІСЛЯДИПЛОМНЕ НАВЧАННЯ ЛІКАРІВ УКРАЇНИ: ЯКІ ФОРМИ ОБИРАЮТЬ ЛІКАРІ

Доценко Микола Якович,

д.мед.н., професор,
завідувач кафедри кардіології

ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»

Босв Сергій Сергійович,

к.мед.,н., доцент кафедри кардіології

ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»

Шехунова Ірина Олександрівна,

к.мед.,н., доцент

ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»

Герасименко Лариса Вікторівна,

к.мед.,н., доцент

ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»

В даний час в Україні продовжується реформа системи охорони здоров'я. Ця реформа торкнулася й післядипломної освіти. Так, раніш в Україні основною формою післядипломного удосконалення лікарів, крім самонавчання, було навчання на курсах удосконалення лікарів, котрі проводилися на базах вищих навчальних закладів. Також лікарі могли отримувати нові знання на конференціях, з'їздах тощо. З 90-х років ХХ століття в Україні отримала широке розповсюдження така форма навчання, як виступи відомих у країні спікерів, котрі приїздили у різні міста держави.

На сьогодні в Україні в рамках післядипломної освіти діє наказ про так званий «безперервний професійний розвиток», який передбачає отримання 50 «балів» при навчанні на курсах удосконалення, за участь у роботі конференції, конгресу, майстер-класу, захист дисертації, написання статті тощо. Можна підсумувати, що на наш час в Україні діють три основні форми післядипломної освіти: навчання на курсах удосконалення, лекціях спікерів, що приїжджають і дистанційно (участь у конференціях, конгресах, майстер-класах то що).

У відкритих джерелах нам вдалося знайти обмаль повідомлень по питанню, що обговорюється. Так, Ю. М. Степанов та спів. приходять до висновку, що використання різноманітних методів та форм навчання у безперервній післядипломній освіті лікарів дозволяє активувати сам процес навчання, підняти рівень підготовки тих, хто навчається, направити всі зусилля на формування у слухача прагнень до самонавчання та самовиховання. Все це сприяє гармонійному, творчому та професійному розвитку лікаря.

За результатами заочного опитування встановили, що 77,7% респондентів зазначили, що дистанційне навчання (ДН) може бути допоміжною формою традиційного навчання. При цьому менше ¼ вказують на неприйнятність ДН у медичних вишах. Під час навчання лікарі зіткнулися з труднощами - відсутністю навичок роботи з онлайн-сервісами (68%). З усіх форм ДН 71,7% обрали телеконференції. На запитання: «Наскільки Вам важливий момент особистого спілкування з викладачем?» 69,9% вказали, що важливий, а 30,1% вважали, що він є принципово важливим.

Метою нашої роботи стало вивчення питання, якій формі навчання практикуючі лікарі віддають перевагу.

Нами у 2021 році проведено анонімне опитування лікарів, котрі проходили навчання на нашій кафедрі кардіології. Усього пройшли добровільне опитування 76 лікарів, яких ми поділили на 2 групи: 1-ша - кардіологи (65,8%) і 2-а - терапевти разом із сімейними лікарями (34,2%). В 1-й і 2-й групах середній вік ($46,58 \pm 1,85$ і $41,12 \pm 2,80$) відповідно і стаж роботи ($19,88 \pm 1,81$ і $15,31 \pm 2,76$) суттєво не різнилися. Необхідно зауважити, що чимала частина лікарів у анкеті вибирали зразу 2 або 3 відповіді. Тому отримані дані ми наводимо у відсотках, щоб не було плутанини.

Представлено питання, котрі були надані лікарям та їх відповіді відповідно до спеціальності, у таблиці. 1.

Як виходить із отриманих даних, у цілому більшість опитаних лікарів у післядипломному навчанні віддають перевагу навчанню на курсах підвищення кваліфікації.

Таблиця 1.

Питання, поставлені лікарям та їх відповіді відповідно до спеціальності

Якій формі навчання Ви віддаєте перевагу:	На курсах підвищення кваліфікації	На лекціях спікерів, що приїжджають	Дистанційно
Усі лікарі разом	45.5%	11.1%	43.4%
Кардіологи	49%	14%	37%
Терапевти	41%	8%	51%

При цьому кардіологи віддають перевагу навчанню на курсах удосконалення лікарів, а терапевти – дистанційно. Навчанню на лекціях спікерів віддає перевагу не велика частина лікарів.

Ми також проаналізували вподобання лікарів формам навчання в залежності від місця роботи й віку, у таблиці. 2

Таблиця 2.
Результати опитування лікарів по вподобаним формам навчання в залежності від місця роботи й віку

	Воліє вчитися на курсах удосконалення	Воліє вчитися на виступах спікерів	Воліє вчитися дистанційно
Лікарі, які працюють у стаціонарах	45%	7,5%	47,5%
Лікарі, які працюють у поліклініці	49,0%	12,2%	38,8
Вік лікарів 50 років і більше	54,3%	17,1%	28,6%
Вік лікарів 36–49 років	47,2%	11,1%	41,7%
Вік лікарів до 35 років	33,3%	6,7%	60,0%

Виходячи з отриманих даних, вподобання лікарів відносно форми навчання суттєво не залежать від місця роботи. При цьому можна зауважити, що лікарі, які працюють у стаціонарах, однаково часто віддають перевагу навчанню на курсах вдосконалення й дистанційно. Відносно вподобань лікарів при розподілі за віком виявлена чітка тенденція. Так, лікарі старшої вікової групи (50 років і більше) віддають перевагу курсам удосконалення (54,3%), а лікарі до 35 років – дистанційному (60,0%). Хочемо зауважити, що виступи спікерів найбільше поважає старша вікова група (що ми пояснюємо придбаним клінічним досвідом).

Обговорення. На нашу думку на вподобання лікарів при виборі форми навчання впливають ряд факторів, серед яких можна виділити:

- Ефективність навчання (якість засвоєння з обговоренням варіантів ведення пацієнтів у різних клінічних випадках, проведення актуальних й якісних тестів, практична направленість, зрозуміла лікарям).

- Якість навчання (відсутність «реklamних» виступів, практична направленість занять, зрозуміла лікарям, послідовність викладання матеріалу згідно традицій педагогіки та психології, і є такою, що добре засвоюється слухачами без зайвого нагромадження другорядних фактів, які чи навряд знадобяться лікарям у роботі).

- Зручність навчання (навчання у не робочий час, при високій здатності слухачів засвоювати матеріал).

- Професійні потреби (якщо терапевтів, сімейних лікарів більше цікавлять загальні, «стандартні» підходи ведення пацієнтів за останніми рекомендаціями, то кардіологів – «тонкощі», ведення пацієнтів з коморбідною патологією).

Необхідно зупинитися на перевагах та недоліках з кожної форми навчання, що обговорюються. Слід підкреслити нашу повну згоду з сучасними

тенденціями навчання на курсах удосконалення, а саме: значне скорочення лекцій за рахунок самостійної підготовки та практичних занять. Також ми згодні, що у «класичному вигляді» ця форма є застарілою, не достатньо ефективною. Найбільш цікавими заняттями при цій формі є, на наш погляд, реферативні та патолого-анатомічні конференції, обходи і консультації пацієнтів з професором, доцентами, заняття по типу майстер-класу з обов'язковим щоденним тестуванням.

Стаціонарне навчання на курсах удосконалення.

- Переваги: це очне навчання на базі клінік на відміну від на коротких семінарах та лекціях спікерів, можливість індивідуального навчання (малими групами), проведення занять у зручний час, великий досвід викладачів у проведенні навчання, складанні тестів, можливість для слухачів отримання відповідей за тими темами, які йому важко засвоювати;

- недоліки: необхідність лікарям відлучитися від роботи, недостатня кількість занять за типом майстер-клас (старі програми навчання такого не передбачали, все ж таки обмежені можливості змінювати програму навчання на конкретному циклі на вимогу потреб слухачів).

Навчання на виступах спікерів.

- Переваги: приємно послухати шановного спікера, відомого в країні, заслуговує уваги його досвід виступів, спілкування, подання матеріалів;

- недоліки: часто такі виступи проводяться після роботи лікарів, коли їх можливість засвоєння нового матеріалу знижена, буває, що виступи перевантажені рекламним матеріалом, а також лектор намагається представити новітні положення, які не завжди доходять до практичного втілення, далеко не всі спікери надають алгоритми ведення пацієнтів у різних ситуаціях.

Дистанційне навчання.

- Переваги - розширено можливості самостійного вдосконалення лікарів, «легкість» отримання необхідних для атестації балів, широка тематика;

- недоліки: під великим питанням якість такого навчання. Так, як свідчить практика, при вимогах організаторів «присутності», наприклад, на конференції, лікар заходить на сайт конференції з мобільного телефону, виключає звук і продовжує звичайну роботу. Більшість тестів, які пропонуються після конференції (ті, що доходили до нас) є недостатньо продуманими, короткі, нерідко включають рекламні матеріали, не мають практичної направленості.

Висновки. При проведенні анонімного опитування лікарів кардіологів, терапевтів і сімейних лікарів встановлено, що у післядипломному навчанні більшість з них віддають перевагу навчанню на курсах підвищення кваліфікації (45,5%). При цьому кардіологи віддають перевагу навчанню на курсах удосконалення лікарів (49%), а терапевти – дистанційно (51%). Навчанню на лекціях спікерів віддає перевагу не велика частина лікарів (8 – 14%). Вподобання лікарів відносно форми навчання суттєво не залежать від місця роботи. Лікарі віком 50 років і більше віддають перевагу курсам удосконалення (54,3%), а лікарі до 35 років – дистанційному (60,0%). Виступи спікерів найбільше поважає старша вікова група (що ми пояснюємо придбаним клінічним досвідом).

Список літератури

1. Вдосконалення форм і методів післядипломного навчання лікарів по модулю “гастроентерологія”/ Ю. М. Степанов, І. М. Кононов, А. В. Саленко та інш.// Медична освіта. - 2018. - № 4. -С. 99-101.

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЗАХВОРЮВАНЬ ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЦІЄНТІВ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Зборовський Олександр

к. мед. н., с. н. с. відділу відновного лікування,
ДУ «Інститут невідкладної і відновної хірургії
імені В.К. Гусака НАМН України»

Норейко Сергій

д. мед. н., професор кафедри фтизіатрії та пульмонології,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця,
завідувач відділу загальної хірургії,
ДУ «Інститут невідкладної і відновної хірургії
імені В.К. Гусака НАМН України»

Данилова Юлія

к. мед. н., с. н. с. відділу загальної хірургії,
ДУ «Інститут невідкладної і відновної хірургії
імені В.К. Гусака НАМН України»

Кравець Анатолій

В.о вченого секретаря, н.с. відділу загальної хірургії,
ДУ «Інститут невідкладної і
відновної хірургії імені В.К. Гусака НАМН України»

Кульбака Олена

Голова Ради молодих вчених, н.с. відділу загальної хірургії,
ДУ «Інститут невідкладної і
відновної хірургії імені В.К. Гусака НАМН України»

Анотація. У медичному контексті термін «якість життя» вперше був вжитий в 1966 році, а саме в редакторській статті J. R. Elkinton «Медицина і якість життя» журналу «Annals of Internal Medicine», присвяченій проблемам трансплантології (В.З. Кучеренко, 2004).

Внаслідок розв'язаної війни Росії проти України рівень захворюваності населення України значно зріс, кардинально змінилася структура захворюваності, знизилась «якість життя» [1]. У лютому 2020 року на базі Державної Установи «Інститут невідкладної і відновної хірургії імені В.К. Гусака Національної академії медичних наук України» було розпочато науково дослідницьку роботу «Мультидисциплінарний аналіз та оцінка якості життя пацієнтів зони операції об'єднаних сил та внутрішньо переміщених осіб (ВПО),

які зазнали хірургічних втручань, травм та перенесли гострі соматичні порушення здоров'я»[8]. Отримані показники проміжного звіту, були порівняні з результатами статистичних даних структури захворюваності за 19.10.2022.

З 24 лютого 2022 року після розпочатої відкритої збройної агресії та терористичних дій Росії проти України, різко погіршився рівень захворюваності та смертності населення регіонів України, що перебували під окупацією Росії.

В рамках виїзних консультацій спеціалістами Національної академії медичних наук України в деокуповані (повернені території під контроль України) від загарбників РФ зони, було виявлено різку зміну структури захворюваності. Системний інформаційно-аналітичний, клініко-анамнестичний, соціально-демографічний, клініко-психопатологічний, психодіагностичний, катамнестичний та математико-статистичний аналіз вказують на кардинальне погіршення статистичних даних захворюваності населення України. Зростання рівня смертності пов'язаної з соматичними травмами, зростання смертності від захворювань серцево-судинної системи, раптове зростання психічних розладів пов'язаних зі стресом [2,3,8].

Інтенсивне зростання рівня соматоформних порушень є результатом впливу екстремальної події, яка спровокованою війною [4,12].

Ключові слова: захворюваність, внутрішньо переміщена особа, війна в Україні, військова агресія Росії, статистичний аналіз, структура захворювання, посттравматичний стресовий розлад, «якість здоров'я».

Інтерпретація. При використанні системного інформаційно-аналітичного методу дослідження було проведено аналіз статистичних результатів другого етапу наукового дослідження «Мультидисциплінарний аналіз та оцінка якості життя пацієнтів зони операції об'єднаних сил та (ВПО), які зазнали хірургічних втручань, травм та перенесли гострі соматичні порушення здоров'я» з результатами статистичних даних виїзних консультацій спеціалістів Національної академії медичних наук України в деокуповані від Російських військ зони [5,8]. Проводилась верифікації ступеня важкості соматоформних порушень у пацієнтів деокупованих територій та ВПО з рівнем впливу екстремальної події (війни та терору населення), на основі вивчення медичної документації та даних об'єктивного обстеження соматичного стану постраждалих проводилися спостереження, бесіди, опитування та анкетування постраждалих.

Спостереження застосовувалося для збору інформації про структуру захворюваності, поведінку пацієнтів, які зазнали травми, гострі соматичні та соматоформні порушення здоров'я, у стресогенній обстановці, також оцінювався ступінь їх стресостійкості за зовнішніми реакціями та адекватністю поведінки. Виявлені таким шляхом дані аналізувалися та порівнювалися за допомогою системно інформаційно-аналітичного, клініко-анамнестичного, соціально-демографічного, клініко-психопатологічного, психодіагностичного, катамнестичного та математико-статистичного методів.

Для експрес-діагностики станів емоційного стресу у пацієнтів використовувалася методика експрес-діагностики станів емоційного стресу та

проводилось анкетування, консультації з лікарями первинного та вторинного рівня медицини [6]. Оцінка якості життя пацієнтів деокупованих територій та зони ООС, ВПО які зазнали травми, гострі соматичні та психічні порушення здоров'я, проводилась з використанням опитувальника EQ-5D (EuroQo) [7].

Результати та обговорення. Було встановлено, що після 24 лютого 2022 року внаслідок Російської військової агресії, терору українського населення рівень «якість життя» знизився до критичного. В структурі захворювань на перше місце вийшли нозології, які є основною причиною смертності та впливають на тривалість життя. Відмічається тенденція до збільшення захворювань з психосоматичними механізмами патогенезу. Внаслідок ракетних та артилерійських обстрілів мирного та військового населення, що проводить РФ збільшилась кількість жертв, надзвичайних ситуацій і катастроф, що вплинуло на структуру травматологічних захворювань, зросли показники інвалідизації населення [8]. Стресові фактори - повітряні тривоги.

Проміжний мультидисциплінарний аналіз структури захворювань та оцінка якості життя пацієнтів деокупованих територій і ВПО, вказує на зростання рівня захворюваності серцево-судинної системи: гіпертонічна хвороба – 38,1%; серцева недостатність – 17,1%; атеросклероз – 15,1%; ішемічна хвороба серця – 13,8%. У структурі захворювань ендокринної системи провідне місце зайняли: цукровий діабет – 28,6%; вузловий зоб – 17,3%; предіабет – 14,1%. Структура захворювань нервової системи: астеноневротичний синдром - 48,8%; спинний синдром – 45,1%; дисциркуляторні енцефалопатії та хронічна недостатність мозкового кровообігу – 26,8%. Майже у 88,7% респондентів відмічались різноманітні психічні порушення обумовлені впливом екстремальної події - війною. У 55,3% пацієнтів відмічались ознаки посттравматичного стресового розладу, домінуючим у структурі якого є тривожно-депресивний синдром – 51,2%. Соматоформна дисфункція вегетативної нервової системи становить – 47,9%. Захворювання опорно-рухової системи: остеоартрози – 23,4%; травми та запальні захворювання опорно-рухової системи (фасциїт, міозит, тендиніт, бурсит) – 42,5%. Мультидисциплінарний аналіз структури захворювань та оцінка якості життя пацієнтів деокупованих територій і ВПО вказує на збільшення захворюваності, що притаманних для літніх людей, зросли епізоди гіпертонічної енцефалопатії на – 27,3%; вікова деменція зросла на 23,4%. Це пов'язано з евакуацією, мобілізацією та переміщенням осіб молодого віку (мобільних груп населення) у західні регіони [8,9].

Висновок. Військова агресія Росії та розв'язання війни призвела до критичного зниження рівня «якості життя». В основі негативних факторів є:

- військова агресія РФ, щодо України: ракетні та артилерійські обстріли території України, пошкодження інфраструктури, до складу якої входять заклади охорони здоров'я. Обстріл лікарень, пологових будинків, мирного та військового населення, що збільшує кількість жертв надзвичайних ситуацій і катастроф внаслідок дій РФ. Що прямо пропорційно впливає на рівень захворюваності та «якість життя» [8].

- проведення масових розстрілів та інвалідизація населення України, що перебуває на тимчасово окупованих територіях.

-економічна нестабільність в країні пов'язана з війною (екологічними, соціально-економічними, матеріально-побутовими, психогенними, виробничими).

- міграція населення та евакуація до західних регіонів.

-недостатність медичного персоналу та оснащення на окупованих територіях.

Перелічені фактори негативно впливають на поняття «якість життя». Оцінка якості життя на деокупованих територіях, та ВПО є провідним елементом скринінгу. Якість життя є комплексним, інтегральним показником психологічного, емоційного, соціального благополуччя після проведеного лікування (Е.Ф. Juniper, 1996.; А.Н. Белова, 2003; П.А. Воробьев, Л.В. Сидорова, Ю.А. Кулигина, М.В. Авксентьева, 2003; М.Г. Гусейнадзе, 2006; М.Н. Денкевиц, Ю.С. Пименов, С.Ю. Бочкарев, А.А. Девяткин, 2009; Е.В. Афанасьева, 2010; В.А. Кисляков, В.Н. Оболенский, Н.В. Оболенский, 2016; Н.И. Полякова, 2016; Н.Е. Маслов, А.Г. Михеева, 2018) [10,11].

Проміжний мультидисциплінарний аналіз структури захворювань та оцінка якості життя пацієнтів деокупованих територій і ВПО дозволив дослідникам зробити висновок, що вказує на зростання рівня захворюваності серцево-судинної системи (гіпертонічна хвороба, серцева недостатність, атеросклероз, ішемічна хвороба серця), що є основною причиною смертності. Зростання захворювань ендокринної системи: цукровий діабет, вузловий зоб, предіабет. Зростання захворювань нервової системи: астеноневротичний синдром, спинний синдром, дисциркуляторні енцефалопатії та хронічна недостатність мозкового кровообігу.

Психічні розлади є пусковим фактором для розвитку вищеперерахованих нозологій. Інтенсивне зростання психо-соматичного впливу пов'язаних зі стресом, зростання рівня соматоформних порушень є результатом впливу екстремальної події спровокованою війною [8].

В екстремальних умовах, якими є бойові дії, повітряні тривоги та вимушене переміщення, людина підпадає під вплив низки потужних психотравмуючих факторів, які обумовлені загрозою для персонального життя, так і подальшим страхом перед майбутнім, переживанням за долю рідних та близьких. Людське реагування не є специфічним для цього чинника, але відчувається більш стресогенним внаслідок того, що джерелом травматизації стає інша людина [12].

Саме це призводить до великих базових порушень світогляду та відображається різким зростанням або загостренням існуючих соматичних розладів, а також у виникненні стресових розладів (В. Бройтигам, П.Кристиан, М. Рад, 1999; Ф.Б. Берези, 2010; І.В. Лінський, В.Н. Кузьмінов, Н.В. Позднякова та ін., 2014; Л.М. Юр'єва, С.І. Вишніченко, 2015; К.А. Ідрисов, В.Н. Краснов, 2015; Р.Г. Набиев, Д.З. Шибкова, О.Г. Кондратьєва, 2015; В.С. Підкоритов, 2015; В.В. Кондрюкова, І.М. Слюсар, 2013; П.В. Козира, М.В. Маркова, 2015; L.K. Jacobsen, S.M. Southwick, T.R. Kosten, 2001).

Відмічається збільшення соматичних (декомпенсація хронічних захворювань) та нервово-психічних порушень серед усіх вікових категорій населення. Зростання рівня смертності пов'язаної з соматичними травмами, зростання смертності від захворювань серцево-судинної системи, різке зростання психічних розладів, що пов'язані зі стресом.

Сьогодні існує гостра потреба впровадження та активного використання ефективних лікувально-діагностичних, профілактичних і реабілітаційних заходів, з метою запобігання порушення фізичного і психічного здоров'я пацієнтів деокупованої території та ВПО, і відновлення їх соціально-професійного статусу. Відповідним визначенням Всесвітньої Організації Охорони здоров'я «якість життя» - це сприйняття індивідами їх положення в житті в контексті культури і системі цінностей, в яких вони живуть, відповідно до цілей, очікуваннями, нормами і турботами. Якість життя визначається фізичними, соціальними та емоційними факторами життя людини, що мають для нього важливе значення і на нього впливають. Якість життя - це також ступінь комфортності людини як всередині себе, так і в рамках свого суспільства.

Для зниження показників захворюваності населення потрібно:

1. Швидке відновлення інфраструктури деокупованих територій. Виключення, або зниження рівня травмуючих факторів:

- екологічних;
- соціально-економічних;
- матеріально-побутових;
- психогенних;
- виробничих.

2. Забезпечення первинної медичної допомоги пацієнтів деокупованих територій:

- скринінг населення на наявність захворювань серцево-судинної системи та ендокринної системи;

- використання опитувальників загального типу у первинній медичній ланці, що дозволить швидко відслідковувати динаміку захворюваності населення на деокупованих територіях і ВПО. Рекомендовано використання опитувальника: 36-Item Short-Form Health Survey (SF-36), WHOQOL-100, WHOQOL-BREF, Sickness Impact Profile (SIP), Nottingham Health Profile (NHP), EuroQoL-5D (Г.Ф. Андреева, Р.Г. Оганов, 2002; D.F. Cella, 1994; The World Health Organization Quality of Assessment (WHOQOL): development and general psychometric properties, 1998; V. Murphy, H. Herrman, G. Hawthorne, T. Pinzone, H. Evert, 2000 [14].

- виконання плану обстежень та лікування;
- аналіз результатів досліджень;
- призначення медичних препаратів;
- надання медичної допомоги пацієнтам у невідкладному стані;
- здійснення імунопрофілактики [13].

3. Забезпечення вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги пацієнтів деокупованих територій.

4. Забезпечення надання психіатричної допомоги пацієнтів деокупованих територій та ВПО.

5. Комплексна оцінка умов нервово-психічної адаптації, подальша психо- і соціотерапія пацієнтів деокупованих територіях і ВПО, що зазнали посттравматичний стресовий розлад.

Список літератури:

1. Кризові стани в сучасних умовах: діагностика, корекція та профілактика : навчальний посібник для лікарів-психіатрів, сімейних лікарів та медичних психологів / Л. М. Юр'єва [та ін.]; за ред. Л.М. Юр'євої; Центр.метод. каб. з вищ. мед. освіти, Дніпропетр. мед. акад. МОЗ України. - Київ:Галерея Принт, 2017. - 172 с.
2. Акутравма в зоні бойових дій. Надання медичної допомоги при сенсоневральних порушеннях слуху: діагностика, лікування, етапність, профілактика : методичний матеріал. - Київ : [б. и.], 2017. - 64 с.
3. Гостра бойова контузійна черепно-мозкова травма: патогенез, діагностика, лікування / Бовт Ю. В. [та ін.]; за ред. В. О. Коршняка. - Харків: Лібуркіна Л.М., 2018. - 154 с.
4. Ільницька, Т.Ю. Клінічні особливості посттравматичного стресового розладу в учасників бойових дій з гіперкінетичним розладом у преморбіді: автореферат дис. ... канд. мед. наук: 14.01.16 - психіатрія / Т. Ю. Ільницька ; Укр. н.-д. ін-т соц. і суд. психіатрії та наркології. - Київ: [б. в.], 2018. - 20 с. Гайда І.М. Особливості структури та перебігу сучасної бойової травми у військовослужбовців Збройних Сил України / І.М. Гайда, М.І. Бадюк, Ю.І. Сушко // Патологія. - 2018. - №1. - С. 73-76.
6. Longitudinal course of posttraumatic growth among U.S. military veterans: results from the national health and resilience in veterans study / Tsai J, Sippel LM, Mota N, Southwick SM, Pietrzak RH.// *Depress Anxiety*. - 2016. - Vol. 33(1):9-18.
7. Реабілітація постраждалих в умовах надзвичайних ситуацій та бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад / К. Д. Бабов [та ін.] ; за ред.: К. Д. Бабова, І. Я. Пінчука, В. В. Стеблюка. - Одеса : Поліграф, 2015. - 238 с.
8. Зборовський, О. М. Мультидисциплінарний аналіз та оцінка якості життя пацієнтів зони операції об'єднаних сил та внутрішньо переміщених осіб/ О. М. Зборовський, А.Г. Петринська, В.М. Михайлик, Т.А. Мельник / Доповідь на науково-практичній конференції з міжнародною участю «Мультидисциплінарний підхід у невідкладній і відновній медицині», Київ, 27-28 травня 2021 р.
9. Стрес як нагальна медико-соціальна проблема в умовах військової агресії / підгот: Є. Лук'янчук // *Укр. мед. часопис*. - 2015. - N 1. - С.11-12.
10. Social rehabilitation for military veterans with traumatic brain injury, psychological trauma, and chronic neuropsychiatric symptoms: Intervention development and initial outcomes / McCarron KK, Dasgupta MK, Campbell CA, Hull AE, Namazi S, Adams AH [et al.] // *Psychiatr Rehabil J*. - 2019. - Vol. May 9. - [doi: 10.1037/prj0000361].

11. Health-related quality of life in active duty military: A secondary data analysis of two randomized controlled trials / Talbot LA, Brede E, Price M, Metter EJ. // Nurs Outlook. - 2017. - Vol. 65(5S):S53-S60.
12. Psychological and Physical Health in Military Amputees During Rehabilitation: Secondary Analysis of a Randomized Controlled Trial / Talbot LA, Brede E, Metter EJ. // Mil Med. - 2017. - Vol. 182(5):e1619-e1624.
13. Медична та фізична терапія при бойових ушкодженнях на етапах відновного лікування / Б. А. Пустовойт [та ін.]. - Харків : Планета-Прінт, 2019. - 303 с. : іл, фот. - Бібліогр.: с. 257-262. - Дод.: с. 263-301.
14. The Development of Two New Computer Adaptive Tests To Evaluate Feelings of Loss in Caregivers of Individuals With Traumatic Brain Injury: TBI- CareQOL Feelings of Loss-Self and Feelings of Loss-Person With Traumatic Brain Injury / Carlozzi NE, Kallen MA, Ianni PA, Sander AM, Hahn EA, Lange RT [et al.] // Arch Phys Med Rehabil. - 2019. - Vol. 100(4S):S31-S42.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АЛКОГОЛЮ НА РОЗВИТОК ЗЛОЯКІСНИХ НОВОУТВОРЕНЬ

Кертис Станіслав Ярославович,
студент 3 курсу, медичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Грига Василь Іванович,
Ph.D., доцент кафедри біохімії та фармакології,
медичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вступ. У сучасному світі вживання алкоголю стало глобальною проблемою. За даними статистики, алкогольною залежністю страждає близько 140 мільйонів осіб, 3 мільйони – щорічно помирають від алкоголю, з них приблизно в 400 тисяч було діагностовано рак. Через це, Всесвітня організація охорони здоров'я визначає алкоголь як причину неоплазій ротової порожнини, глотки, стравоходу, ШКТ, гортані, печінки та грудної залози. Алкоголь негативно впливає на біохімічні процеси та структурно-функціональну організацію клітин. Краще розуміння механізмів даних процесів має велике значення для розробки ефективних методів лікування та профілактики виникнення злоякісних новоутворень, асоційованих з вживанням алкоголю.

Мета роботи. Дослідити особливості впливу алкоголю на організм людини та проаналізувати механізми утворення злоякісних новоутворень, асоційованих з вживанням алкоголю.

Матеріали та методи дослідження. Використано бібліосемантичний метод. Проведено контент-аналіз сучасної наукової літератури на платформах Scopus, PubMed, Google Scholar відносно питань механізму утворення злоякісних пухлин під впливом алкоголю.

Результати. В організмі людини алкоголь метаболізується під дією фермента алкогольдегідрогенази до ацетальдегіду. В свою чергу, ацетальдегід є високотоксичною речовиною, тропною до генетичного апарату клітин, що може призводити до появи мутацій і подальшого канцерогенезу. Оцтовий альдегід здатний зв'язуватися з структурними білками клітини, а також м-РНК, блокуючи синтез функціонально важливих сполук, зокрема глутатіону і S-аденозилметіоніну, які беруть участь в процесах метилювання ДНК. Також ацетальдегід порушує функціонування мітохондрій – енергетичних станцій клітини [1].

Ацетальдегіддегідрогеназа бере участь у перетворенні ацетальдегіду в ацетат і кодується декількома групами генів. Варіант алелі ALDH2*2 різко пригнічує активність ферменту і тим самим підвищує рівень оцтового альдегіду, стимулюючи пухлиноутворення. Носіями даного алельного гена є близько 30-40% населення Східної Азії, чим і можна пояснити релігійні традиції заборони алкоголю в даних народів [2].

Надмірне вживання спиртних напоїв може призводити до зниження вмісту окисленого нікотинамідаденіндинуклеотиду (НАД⁺) і накопичення відновленої форми НАД2Н. Недостатність НАД⁺, як кофермента багатьох біохімічних процесів призводить до порушень окисно-відновних реакцій і є одним з чинників пухлинного росту [3].

Етанол підвищує активність цитохрому Р-4502Е1, що призводить до посиленого утворення активних форм кисню (АФК) – супероксид-аніону і перекису водню. АФК мають здатність до перекисного окиснення ліпідів (ПОЛ) клітинних мембран, продуктами якого є високотоксичні альдегіди, які сприяють розвитку генетичних мутацій. Підвищена активність цитохрому Р-4502Е1, а також безпосередній вплив етилового спирту на клітини сприяє порушенню метаболізму ретиноїдів. Похідні вітаміну А є важливими факторами регуляції клітинного поділу, проліферації, диференціації клітин, тому порушення утворення ретиноевої кислоти призводить до підвищення ризику утворення злоякісної пухлини [1, 2].

Алкоголь здатний пригнічувати діяльність імунної системи через пригнічення утворення білків-перфоринів та цитокінів, які необхідні для здійснення протипухлинних функцій НК-клітинами та Т-лімфоцитами. Спиртні напої є індукторами запалення, створюючи оптимальне середовище для канцерогенезу [4].

Алкоголь призводить до порушення сталості мікрофлори ротової порожнини та ШКТ. Під його впливом порушується баланс мікроорганізмів на користь тих, що мають алкогольдегідрогеназну активність. Відповідно, збільшення кількості таких мікроорганізмів призводить до посилення утворення оцтового альдегіду, який має канцерогенні властивості [2].

Під впливом алкоголю відбувається активація інших канцерогенних агентів, зокрема тютюнового диму та хімічних речовин. Це пов'язано з активацією цитохрому Р-4502Е1, який посилює трансформацію протоонкогенів і їх проходження через мембрани клітин [1].

Етанол призводить до посилення утворення естрогенів через блокаду ферментативних систем, що метаболізують стероїди. Підвищення активності цих гормонів стимулює поділ клітин грудної залози і виникнення неоплазій [1].

Крім того, неякісний алкоголь може містити в своєму складі метанол, який під впливом алкогольдегідрогенази перетворюється в формальдегід, який має сильніші онкогенні властивості за ацетальдегід [1, 4].

Висновки. Отже, алкоголь негативно впливає на проліферацію, диференціацію, структурно-функціональну організацію та біохімічні процеси, що відбуваються у клітинах і може призводити до розвитку злоякісних пухлин.

Список літератури

1. Rumgay, H.; Murphy, N.; Ferrari, P.; Soerjomataram, I. Alcohol and Cancer: Epidemiology and Biological Mechanisms. *Nutrients*. 2021, 13, 3173. <https://doi.org/10.3390/nu13093173>

2. Rodriguez FD, Coveñas R. Biochemical Mechanisms Associating Alcohol Use Disorders with Cancers. *Cancers (Basel)*. 2021 Jul 15;13(14):3548. doi: 10.3390/cancers13143548. PMID: 34298760; PMCID: PMC8306032.

3. Rungay, H.; Shield, K.; Charvat, H.; Ferrari, P.; Sornpaisarn, B.; Obot, I.; Islami, F.; Lemmens, V.E.P.P.; Rehm, J.; Soerjomataram, I. Global burden of cancer in 2020 attributable to alcohol consumption: A population-based study. *Lancet Oncol*. 2021, 22, 1071–1080.

4. Barve, S.; Chen, S.-Y.; Kirpich, I.; Watson, W.H.; McClain, C. Development, Prevention, and Treatment of Alcohol-Induced Organ Injury: The Role of Nutrition. *Alcohol Res*. 2017, 38, 289–302.

ВПЛИВ ГІДРОКІНЕЗОТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Корнєєва Вікторія,

студентка кафедри фізичної реабілітації, ерготерапії
та домедичної допомоги

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Бражанюк Андрій,

асистент кафедри фізичної реабілітації, ерготерапії
та домедичної допомоги, доктор філософії

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми. Розлади аутистичного спектра (РАС) – це один із найпоширеніших видів розладів психологічного розвитку у дітей, який характеризується порушеннями у сферах соціального розвитку дитини, розвитку мови, здатності спілкуватися, а також стереотипною, обмеженою поведінкою [3].

Сьогодні у всьому світі аутистичні розлади у дітей зустрічаються частіше за дитячі онкологічні захворювання, синдром Дауна, глухоту та відсутність зору, взятих разом. Аутизм стає однією з головних причин дитячої інвалідності. Прогноз залежить від ступеня тяжкості аутистичних розладів, наявності чи відсутності органічних уражень, розвитку інтелекту, мови та своєчасності лікувальних заходів. Відомо, що за відсутності лікування та корекційної допомоги майже 70% дітей з аутизмом мають надалі тяжкі інвалідизуючі порушення та потребують постійного догляду сторонніх осіб. Своєчасне лікувально-корекційне втручання значно покращує прогноз. Рання діагностика та ранні інтервенції можуть змінити ситуацію на краще [4].

Однією з найефективніших форм терапії є заняття водною терапією та плавання у басейні. Такий вид лікування добре сприймається дітьми, тому що швидше реагують на нього як на розвагу чи гру, а не як медичну процедуру. Гідрокінезотерапія дітей з РАС передусім передбачає створення умов їх комфортної адаптації у світі. Під час лікувальних процедур у басейні фізичний терапевт ознайомлює дітей із різними властивостями води, такими як температура, в'язкість, плинність. Після цього діти з РАС краще пізнають безпеку тактильних контактів та легше витримують їх.

Так чи інакше, розлади аутистичного спектра – це сучасна проблема, такі діти потребують допомоги впродовж усього життя, що посилює її актуальність, а отже важливим напрямком наукових досліджень є розробка ефективних заходів фізичної терапії.

Клінічні, психопатологічні та медико-психологічні проблеми дитячого аутизму досліджували Т.Скрипник, Г.Хворова, О.Чернецька, А.Чуприков та ін. Проте, незважаючи на численну кількість наукових досліджень з питань розладів спектру аутизму, проблеми реабілітації дітей засобами гідрокінезотерапії з діагнозом «розлади аутистичного спектра» наразі

залишаються актуальними.

Мета дослідження: вивчити ефективність застосування гідрокінезотерапії у комплексній реабілітації дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення відомостей науково-методичної літератури; аналіз даних карт обстежень дітей із розладами аутистичного спектру, які проходили курс реабілітації; аналіз анкетних даних; аналіз різних видів вправ; методи математичної статистики.

Результати дослідження. Дослідження проводилося на базі дитячого басейну «Dolphin» у селі Годилів, Чернівецької області. Під спостереженням знаходилося 20 дітей від 4 до 6 років із діагнозом «дитячий аутизм». Для дітей експериментальної групи (10) ми склали індивідуальну програму гідрокінезотерапії, діти контрольної групи (10) проходили курс реабілітації за традиційною схемою, без занять гідротерапії.

На початку дослідження були проведені бесіди з батьками, інформування їх про позитивний вплив води на розвиток дитини, здійснено анкетування, надано відповідну літературу. Також дітей оглядали лікар-невролог, психолог та фізичний терапевт.

Під час огляду оцінювались такі категорії:

- руховий розвиток (рівень, відповідність до віку дитини);
- м'язовий тонус;
- рефлeksi (умовні, безумовні, патологічні);
- виконання рухів (які здійснює, а які ні).

Обстеження дало можливість чітко визначити завдання, мету першого етапу фізичної терапії. Для визначення ефективності та якості застосовуваних методів фізичної реабілітації лікар-невролог оглядав дітей через кожні 30 днів. Відомості записували в карту обстежень, що заводиться на кожну дитину.

Основна мета гідрокінезотерапії при реабілітації дітей з розладами аутистичного спектру:

- гальмування стереотипних рухів;
- нормалізація м'язового тонузу і полегшення довільних рухів;
- формування послідовного розвитку рухових навичок у дітей із затримкою розвитку рухових функцій;
- формування мотивації дитини до занять у воді;
- поліпшення роботи дихальної, серцево-судинної, травної систем, а також загальне зміцнення та загартування організму дитини.

Ми проводили заняття 3 рази на тиждень, добирали вправи, посильні для дитини, поступово і послідовно збільшували навантаження.

Під час занять гідрокінезотерапії дитина сприймає термічний, механічний, фізичний і гігієнічний впливи води.

Механічний вплив води на тіло дитини полягає в тому, що завдяки воді, організм отримує легкий і корисний масаж, який сприятливо діє на периферичну нервову систему. Сила тиску води діє рівномірно на всю поверхню тіла, впливаючи на кровоносні судини, які розміщені в шкірі. Тиск води полегшує

периферичний кровообіг і діяльність серця, а також сприяє збільшенню глибокого видиху, що є чудовим профілактичним засобом для попередження захворювань дихальної системи. У воді дитина глибоко дихає і в активному диханні задіяна легенева тканина, добре вентилюється вся площа легень. Завдяки цьому відходять бактерії і створюються умови, неможливі для їх активізації. Крім того полегшується приток венозної крові до серця.

Оздоровча дія води незаперечна, адже під час занять зміцнюються м'язи, суглоби, підвищується загальна витривалість. Рух у воді позитивно впливає на функціонування всього організму.

До попередніх впливів приєднується і вплив активних рухів, виконання яких є полегшеним в умовах перебування у воді.

Під час занять з гідрокінезотерапії ми дотримувалися принципів, що є обов'язковими при роботі з дитиною:

- ✓ послідовність у застосуванні різних вправ;
- ✓ поступовість у зростанні навантажень, у збільшенні та подовженні заняття і кількості вправ;
- ✓ дотримувались виконання вимог до температури, чистоти води, ванни басейну;
- ✓ негайне припинення заняття при виникненні негативних емоцій у дитини;
- ✓ проводили постійний контроль стану здоров'я дитини та ефективності реабілітаційного впливу гідрокінезотерапії у лікаря-невропатолога;
- ✓ вели щоденник проведення занять з гідрокінезотерапії, куди записували тривалість проведення заняття, вправи, які проводились, а також кількість їх повторень, емоційний стан дитини під час заняття та після.

Заняття гідрокінезотерапії ми розпочинали з 30 хвилин, збільшуючи тривалість заняття через кожні 5-10 процедур на 5 хв і доводили до 45-50 хв.

Температура води на заняттях гідрокінезотерапії була 31,5°C.

Залежно від індивідуальних особливостей і самопочуття дитини ми вносили поправки – подовжували або зменшували тривалість заняття, збільшували навантаження та дозування вправ. Під час занять зверталася увага на поведінку, настрій дитини, бажання займатися. При негативному сприйнятті заняття, поганому настрою дитини, заняття негайно має припинитися з тим, щоб продовжити його при сприятливішому відношенні.

Плавальні вправи були розподілені на такі групи:

- ходьба по мілкій частині басейну та стрибки біля бортика;
- виконання видихів у воду;
- пасивні допоміжні вправи для активації у дитини рухів ногами;
- пасивні допоміжні вправи для активації рухів руками;
- виконання активно-пасивних вправ на животі та спині;
- виконання поливань водою у ігровій формі для швидшої адаптації;
- ігри на воді з використанням іграшок;
- стрибки з бортика у воду спершу без занурення у воду, а надалі з зануренням.

При плануванні занять ми приділяли особливу увагу розвитку такої навички,

як пірнання, щоб дитина відчувала дію води всією поверхнею тіла та вчилася затримувати дихання. Для збільшення механічного впливу води на організм дитини ми закінчували процедуру душем.

Під час занять використовувалась велика кількість плаваючих іграшок, які були добре знайомі та пріоритетні для дитини: ігри гальмували страх, використовувались як активний відпочинок. Тут є велика можливість для винахідливості і фантазії для зацікавлення дитини, це сприяє підвищенню емоційності заняття, робить його різноманітнішим і яскравішим. Це чудово поліпшує та розвиває дрібну моторику: гра з іграшками у воді, їх захоплення, опускання, дістання з води, дна, бортика басейну.

При заняттях у басейні з іншими дітьми дитина вчиться спілкування, вміння ділитися іграшками. У спільних іграх діти розвивають розумові здібності, навчаються здорової конкуренції та підвищують упевненість у собі. Заняття у воді завдяки атмосфері безпеки полегшують встановлення зорового контакту дитини з фізичним терапевтом та іншими дітьми.

Плавання в басейні може допомогти таким дітям концентрувати увагу. Під час занять діти вчаться зосереджуватися на певних завданнях, поступово виконувати складніші вправи, розширюючи діапазон мобільності та рухливості.

Водна терапія поліпшує усвідомлення та контроль тіла, а також допомагає дітям вчитися радіти. Також фізичний терапевт вчить дитину контролювати поведінкові імпульси, навчає дотримуватися інструкцій та вміння сприймати розчарування та невдачі.

Спеціалісти АВА-терапії радять дотримуватися таких рекомендацій:

- на занятті обов'язково демонструвати дитині винятково правильну техніку;
- говорити з дитиною спокійним, чітким та стриманим голосом;
- використовувати особливі інтереси дитини;
- використовувати наочні матеріали;
- ретельно планувати заняття, адже рутинна послідовність дій допоможе заспокоїти дитину та збільшить її впевненість у тому, що вона успішно впорається з поставленими завданнями.

Через 3 місяці, проводячи контрольний огляд дітей як експериментальної, так і контрольної груп, ми отримали такі результати:

1) поліпшення рухового розвитку: у 6 (60%) дітей експериментальної групи він відповідав хронологічному віку, тоді як у дітей контрольної групи – тільки у 2 (20%) дітей; 10 (100 %) дітей експериментальної групи мали поліпшену рухову активність, а у 3 (30%) дітей контрольної групи була різко обмежена рухова активність;

2) поліпшення емоційного стану (сон вночі, апетит, бажання активно гратися, позивне сприйняття масажу, вправ) у 10 (100 %) дітей експериментальної групи. Вони проявляли ознаки радісного збудження та нетерпіння при вигляді води у ванній, при звуку дзюрчання води, при вході у ванну кімнату або басейн. У 4 (40%) дітей контрольної групи спостерігалася негативна реакція на процедури масажу, терапевтичних вправ, батьки скаржились на поганий сон, неспокій,

емоційну неврівноваженість дітей.

У ході гідрокінезотерапії доведено такі особливості фізичної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра: корекція емоційно-вольової (афективної) сфери; навчання цілеспрямованої регуляції поведінки, викликані потребами того чи іншого рівня, і задоволення цих потреб у соціально прийнятній формі; навчання навичок управління власним тілом, розпізнавання його потреб і встановлення контролю над ним; корекція і розвиток рухової (моторної) сфери; розширення уявлень про навколишній світ; розвиток психічних функцій (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова).

Висновки. Гідрокінезотерапія є ефективним засобом фізичної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра, оскільки нормалізує тонус м'язів, що сприяє збільшенню активних рухів, сприяє розвитку сили м'язів, збільшенню рухових можливостей організму. Вправи у воді та плавання значно підвищують фізичний, розумовий і психічний розвиток дитини, заспокоюють нервову систему, нормалізують сон, тренують дихальну й серцево-судинну систему, опорно-руховий апарат, сприяють поліпшенню емоційного стану дитини з розладами спектра аутизму, дають можливість повірити у власні сили, допомагають якнайшвидшій та успішній адаптації дитини в колективі, підвищують соціальний статус дитини, адаптуючи до сучасних вимог суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Вржевський І. В. Плавання як засіб зміцнення здоров'я / Вржевський І. В. - К: Молодь, 1986. - 98 с.
2. ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З АУТИЗМОМ : Монографія. – Львів : «Тріада плюс», 2012. – 520 с.
3. Розлади спектра аутизму [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://childrenhealth.center/development/disorders/autism-spectrum/>.
4. Сильченко В. В. ДИТЯЧИЙ АУТИЗМ – ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ / В. В. Сильченко. // Корекційна педагогіка. – 2020. – №39. – С. 90–97.
5. Шаповалова І., Псарьова А. Вплив засобів фізичної реабілітації на дітей у раннім дитячим аутизмом та з розладами спектра аутизму. Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. праць. Житомир. 2017. Вип. 4 (23). С. 288–292.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЕКСТРАКОРПОРАЛЬНОЇ ДЕТОКСИКАЦІЇ У ЛІКУВАННІ ГОСТРИХ ПОБУТОВИХ ОТРУЄНЬ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Курділь Наталія,

к.мед.н., заступник директора ДП «Науковий токсикологічний центр імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Андрющенко Владислава,

лікар-анестезіолог вищої категорії, волонтер Лікарні Сан-Бортоло, м. Віченца, Італія

Іващенко Олег,

кандидат медичних наук, доцент, кафедра медицини невідкладних станів, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

Шейман Борис,

доктор медичних наук, провідний науковий співробітник ДП «Науковий токсикологічний центр імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Калиш Микола,

завідувач відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації, КНП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги», м. Київ, Україна

Вступ. Структура ксенобіотиків, що викликають отруєння і необхідність госпіталізації, постійно змінюється. Сьогодні психотропні і наркотичні речовини та їх прекурсори стали основною причиною тяжких отруєнь, що потребують надання екстреної медичної допомоги [1, 2]. Водночас іншою проблемою є комбіноване вживання наркотичних речовин і алкоголю, що нерідко обумовлює поліорганну дисфункцію і спонукає лікарів до пошуку нових підходів лікування, використовуючи традиційні методи аферентної і еферентної терапії в комплексі з сучасними технологіями екстракорпоральної детоксикації [3].

Мета. Дослідження змін структури гострих побутових отруєнь та аналіз особливостей застосування методів екстракорпоральної детоксикації при лікуванні пацієнтів в умовах токсикологічного центру.

Матеріали і методи дослідження. Проведено когортний ретроспективний аналіз 1685 карт стаціонарних хворих з гострими отруєннями (Форма №003/0) та 5025 протоколів процедур штучної детоксикації. Використані дані звітів відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації КНП

«Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги» (далі – КМКЛШМД) за період 1990-2020 рр., з інформацією про структуру медичних технологій (мембранних, центрифужних, сорбційних та інших) і кількість методів штучної детоксикації, застосованих протягом періоду дослідження.

Токсикологічний скринінг здійснено з використанням: рідинної і газової хроматографії, іммунохроматографічного аналізу і мас-спектрометрії. Гемодіаліз проводився на апаратах для діалізу марок: Fresenius (моделі 5003, 5008); B.Braun (модель Dialog), Gambro (модель АК200 Ultra S); переважно використовувався бікарбонатний буфер; застосовано системну гепаринізацію. Процедура мембранного плазмаферезу здійснювалася за допомогою апаратів: «Гемофенікс» (Hemofenics) та апарату АС-В-02 з мембранним фільтром ПФМ-800 (membrane plasmafilter PFM 800), комплектом магістралей «Фенікс-АМП»; процедура центрифужного плазмаферезу здійснювалася на апараті «Гемонетікс» (Haemonetics PCS 2, USA). Озонотерапія проводилася на апаратах: VozonH+ (Module «Vozon-BAGTO-LAZER» для інфузії озонованої крові), Module «Vozon MOF» (для інфузії озонованого фізіологічного розчину). Гемосорбція (селективна та неселективна) проводилася на апаратах УЕГ та АС-В-02 (Україна) з використанням вуглецевих гемосорбентів (СКН-2К, КАУ, СУГС, ГСГД); іонообмінних смол (Jafron HA330, HA130, HA230); гідрогелів (Гемо-протеазсорб (Овосорб), ЛПС-ГЕМО (у складі з поліміксинами В, Е, М). Гіпербарична оксигенація здійснювалася у камерах ОКА-МТ.

Дослідження є фрагментом науково-дослідної роботи (державний реєстраційний номер – 0112U001133) на тему: «Встановити причинно-наслідкові зв'язки при формуванні сучасних побутових отруєнь та обґрунтувати модифікацію технологій штучної детоксикації організму при соціально значущих отруєннях хімічними речовинами та їх мікстами».

Дослідження виконані відповідно до Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» (1964 р.) та схвалено місцевим комітетом з етики.

Результатидослідження. В середньому, за рік у КМКЛШМД надається медична допомога близько 2500 дорослим пацієнтам з отруєннями хімічної етіології в стаціонарі, з них близько 1500 пацієнтів отримують допомогу в умовах відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації. За період 1990-2020 рр. в токсикологічному центрі м. Києва було надано медичну допомогу більше ніж 60 тис. пацієнтам з гострими отруєннями.

Встановлено, що структура гострих отруєнь суттєво змінилася: поступово відбулося зменшення щорічної чисельності отруєнь пестицидами (фосфорорганічні речовини, карбамати, перитроїди), технічними рідинами і розчинниками (етиленгліколь, дихлоретан, метанол), металами (свинець, ртуть), корозивними речовинами (кислоти, луги). Водночас залишилася суттєвою доля отруєнь алкоголем і його сурогатами, токсинами рослинного походження і грибами, виробами побутової хімії. Поступово збільшилася частка побутових, суїцидальних і кримінальних отруєнь лікарськими засобами. Однак, найбільші показники зростання чисельності випадків отруєнь були відмічені у групі

наркотиків і психотропних речовин: після 2015 року суттєво зросло число отруєнь, обумовлених прийомом нелегального метадону, героїну, нових синтетичних опіоїдів, які нерідко комбінувалися з бензодіазепінами, мет- і амфетаміном, кокаїном, іншими психотропними речовинами і етанолом. Вцілому, питома вага наркотичних отруєнь за останні 30 років зросла у 3,5 рази. Першу п'ятірку речовин, виявлених під час скринінгу у 2020 р., склали: бензодіазепіни, метадон, барбітурати, амфетамін і марихуана. Наприклад, протягом 2005-2014 рр. число госпіталізацій при отруєннях метадонем збільшилося у 152 рази, що було викликано споживанням нелегального метадону у поєднанні з алкоголем. Відмічено зростання показника госпітальної летальності серед пацієнтів з комбінованими отруєннями: метадон-етанол; метадон-етанол-амфетаміни; метадон-етанол-бензодіазепіни; метадон-етанол-кокаїн. За результатами судово-медичних досліджень найчастіше виявлялися: гостра ниркова недостатність, токсична гепато-нефропатія; синдром тривалої компресії м'яких тканин, ускладнений рабдоміолізом; аспірація шлункового вмісту з розвитком респіраторного дистрес-синдрому легень; тромбо-геморагічні розлади; апалічний синдром та ін. Відмічений значний негативний вплив поліморбідності на перебіг отруєнь, що обумовило необхідність застосування персоніфікованого підходу до програми інтенсивної терапії і вибору методів екстракорпоральної детоксикації.

Досліджуючи щорічну кількість процедур екстракорпоральної детоксикації, встановлено, що протягом періоду дослідження мембранні технології залишилися найбільш поширенішими у лікуванні отруєнь: гемодіаліз, ультрафільтрація, гемо перфузія (рис 1). Водночас відбулося зменшення числа сорбційних технологій та збільшення числа центрифужних технологій і мембранного плазмаферезу(рис. 2).

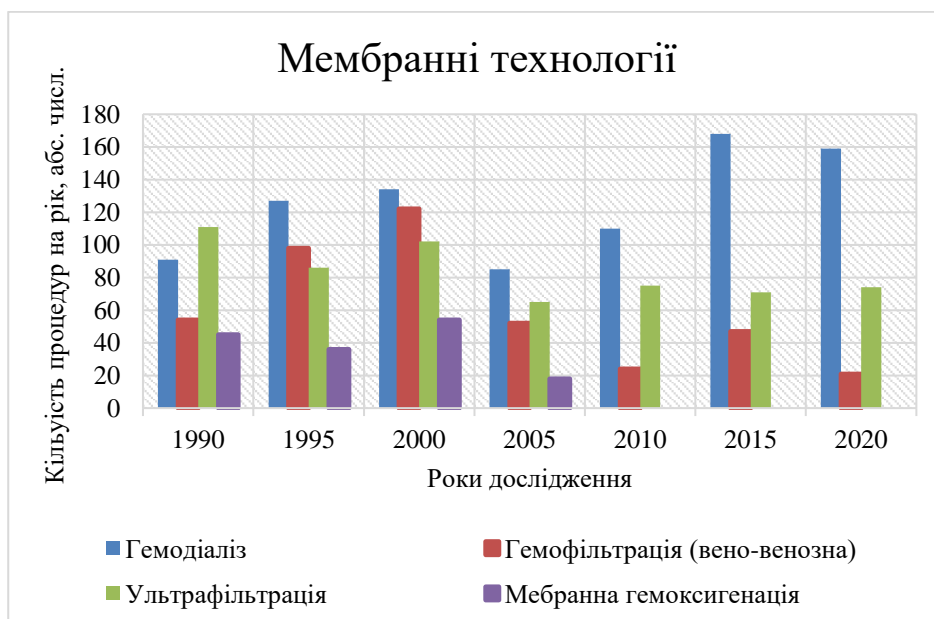

Рисунок 1. Мембранні технології обробки крові (N=2029) та їх динаміка за період дослідження (дані Токсикологічного центру міста Києва, 1990-2020 рр.).

Рисунок 2. Центрифужні технології обробки крові (N=517), в тому числі мембранний плазмаферез, та їх динаміка за період дослідження (дані Токсикологічного центру міста Києва, 1990-2020 рр.).

Суттєві зміни відбулися у напрямку застосуванні методів оксигенації крові, що підтверджується фактичним припиненням застосування гіпербаричної оксигенації (ГБО) в лікуванні гострих отруєнь. Натомість, розпочато активне впровадження методі озонування аутокрові (ВАГТ) і фізіологічного розчину (рис. 3).

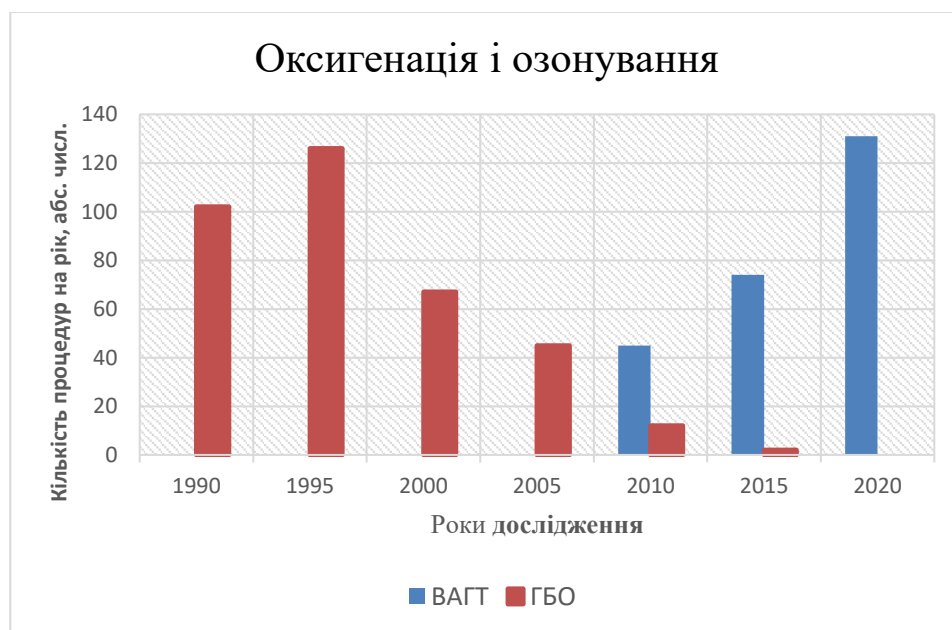

Рисунок 3. ГБО, озонування крові (ВАГТ) та інфузійних розчинів (N=1069), їх динаміка за період дослідження (дані Токсикологічного центру міста Києва, 1990-2020 рр.).

Висновки. В умовах зміни спектру токсичних речовин, поширення нових наркотичних і психотропних речовин та збільшення кількості комбінованих отруень, виникає необхідність удосконалення існуючих підходів до екстракорпоральної детоксикації, зокрема у напрямку поєднання різних технологій обробки крові (мембранних, сорбційних, центрифужних, електромагнітних, преципітаційних та ін.) у комплексній інтенсивній терапії гострих отруень.

Ключові слова: гострі отруєння, наркотики, екстракорпоральна детоксикація.

Список літератури:

1. Looking back on 25 years of annual reporting on the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2020. Electronic resource. URL: https://www.emcdda.europa.eu/publications/brochures/25-years-annual-reporting_en. doi:10.2810/199193.
2. Wilson N., Kariisa M., Seth P., Smith H. 4th, Davis N.L. Drug and Opioid-Involved Overdose Deaths – United States, 2017-2018. MMWR Morb Mortal Wkly Rep. 2020 Mar 20; 69(11):290-297. doi:10.15585/mmwr.mm6911a4.
3. Іващенко О.В., Андрющенко В.В., Богомол А.Г., Калиш М.М., Курділь Н.В. Сучасні підходи до комплексної діагностики та лікування пацієнтів з комбінованими отруєннями метадоном в умовах спеціалізованого токсикологічного центру. Український медичний часопис. 2018. №2 (124). Т-2 – III/IV. С.34-37. doi:10.32471/umj.1680-3051.124.125260.

МІКРОБІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВУЛЬОВОАГІНІТІВ У ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ

Пахаренко Людмила Володимирівна

Д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Басюга Ірина Омелянівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Жураківський Віктор Миколайович

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Ласитчук Оксана Миколаївна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Моцюк Юлія Богданівна

К.мед.н., асистент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Вульвовагініт – це запальний процес вульви та слизової оболонки піхви. Захворювання проявляється патологічними вагінальними виділеннями, які можуть бути посиленими, мати неприємний запах, супроводжуватись печією, свербінням, болючістю та дискомфортом та ін. Дана патологія є досить поширеною серед жіночого населення. Відомо, що 75 % жінок та дівчат зустрічались з нею протягом свого життя [1]. Вульвовагініт у дівчат-підлітків разом з перекрутом додатків матки та виразками статевих органів, які отримані нестатевим шляхом, відносять до невідкладних гінекологічних станів [2] і є однією з частих причин звернень до гінеколога [3]. Етіологічні фактори захворювання є достатньо різноманітними [3]. Встановлено, що неспецифічний вульвовагініт без домінантного або ізольованого збудника зустрічається частіше, ніж вульвовагініт із потенційним збудником [4], а серед найбільш поширених мікроорганізмів виявлять *Streptococcus pyogenes*, *Haemophilus influenzae* та *Candida albicans* [5].

Мета дослідження: встановити мікробіологічні особливості вагінальних виділень у дівчат-підлітків з вульвовагінітом.

Матеріали та методи. До дослідження увійшло 33 дівчинки-підлітка у віці 11-14 років з проявами вульвовагініту, які становили основну групу. Контрольну групу склали 14 дівчат без вказаної патології. Всі обстежені заперечили статеве життя. Для бактеріологічного дослідження проводили забір виділень з вульви та

нижньої третини піхви стерильним тампоном, який поміщали в контейнер для транспортування. Після посіву на поживні середовища інкубація становила 18-24 години в термостаті при температурному режимі 37°C. Потім вивчали тип колоній за морфофункціональними та культуральними властивостями. Ідентифікацію мікроорганізмів проводили на автоматичному аналізаторі Vitek 2 Compact 15 (виробництво bioMérieux, Франція) за біохімічними властивостями. Ідентифікували наступні мікроорганізми: грам-негативні, грам-позитивні, анаероби, нейсерії та гемофільні палички, дріжджеподібні, бацилярні.

Результати. Найбільш поширеними скаргами у дівчат-підлітків в основній групі були дискомфорт в ділянці піхви та вульви – 21 (63,64 %), печіння – 14 (42,42 %), свербіж – 12 (36,36 %), посилення виділень – 6 (18,18 %). При огляді у 29 (87,88 %) хворих відмічено почервоніння вульви, посилення виділень – у 9 (27,27 %) пацієнток. За результатами бактеріологічного дослідження в основній групі грам-позитивні мікроорганізми встановлено у 14 (42,42 %) осіб, грам-негативні – 10 (30,30 %). У 9 (27,27 %) дівчат з вульвовагінітом виявлено бета-гемолітичний стрептокок групи А, 4 (12,12 %) – *Haemophilus influenzae*, 4 (12,12 %) – *Escherichia coli*, 3 (9,09 %) – *Enterococcus* spp., 2 (6,06 %) – *Staphylococcus aureus*, гриби роду *Candida* – 3 (9,09 %). У 6 (18,1 %) дівчат діагностовано бактеріальний вагіноз.

Висновки. У дівчат-підлітків з вульвовагінітом при бактеріологічному досліджень вагінальних виділень найбільш часто виявляють умовно-патогенні мікроорганізми.

Список літератури:

1. Lanis A, Talib HJ, Dodson N. Prepubertal and Adolescent Vulvovaginitis: What to Do When a Girl Reports Vaginal Discharge. *Pediatr Ann.* 2020 Apr 1;49(4):e170-e175. doi: 10.3928/19382359-20200317-01.
2. Cizek SM, Tyson N. Pediatric and Adolescent Gynecologic Emergencies. *Obstet Gynecol Clin North Am.* 2022 Sep;49(3):521-536. doi: 10.1016/j.ogc.2022.02.017.
3. Baka S, Demeridou S, Kaparos G, Tsoutsouras K, Touloumakos S, Dagle M, Meretaki S, Chasiakou A, Koumaki V, Tsakris A. Microbiological findings in prepubertal and pubertal girls with vulvovaginitis. *Eur J Pediatr.* 2022 Sep 26. doi: 10.1007/s00431-022-04631-4.
4. Jariene K, Drejeriene E, Jaras A, Kabašinskienė A, Čelkienė I, Urbonavičienė N. Clinical and Microbiological Findings of Vulvovaginitis in Prepubertal Girls. *J Pediatr Adolesc Gynecol.* 2019 Dec;32(6):574-578. doi: 10.1016/j.jpag.2019.08.009.
5. Hu BF, Hua CZ, Sun LY, Chao-Fang, Zhou MM. Microbiological Findings of Symptomatic Vulvovaginitis in Chinese Prepubertal Girls. *J Pediatr Adolesc Gynecol.* 2021 Dec;34(6):799-804. doi: 10.1016/j.jpag.2021.05.012.

СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ВІТАМІНОМ D₃ ДІТЕЙ М. КИЄВА (УКРАЇНА)

Починок Тетяна

Ph.D., Professor

Department of Pediatrics № 1, O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv,
Ukraine

Васюкова Марина

Ph.D., Associate Professor

Department of Pediatrics № 1, O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv,
Ukraine

Казакова Лариса

Ph.D., Associate Professor

Department of Pediatrics № 1, O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv,
Ukraine

Мельничук Віктор

Magistrate of medicine, Ph.D.,

Clinic of innovative family dentistry, Kyiv,
Ukraine

Актуальність теми. Проблеми, що пов'язані з D-гіповітамінозом та порушеннями кальцій-фосфорного метаболізму в організмі дитини, на сьогодні залишаються вкрай актуальними.

Дефіцит вітаміну D₃ в організмі може сприяти розвитку різних патологічних процесів, в першу чергу з боку кістково-м'язової системи: порушення постави, рахіту, остеомалаяції, остеопорозу, карієсу зубів, а також ураження інших органів і систем з розвитком серцево-судинної патології, захворювань шлунково-кишкового тракту, вторинної імунної недостатності з формуванням інфекційних, аутоімунних, алергічних процесів та захворювань обміну речовин, цукрового діабету, інших [1, 2].

Дослідженнями Т.В. Починок та співав., 2014 показано, що у пацієнтів пубертатного віку на фоні недиференційованої дисплазії сполучної тканини (НДСТ) вміст загального кальцію та неорганічного фосфору в сироватці венозної крові істотно знижений у порівнянні з групою пацієнтів без НДСТ [3]. Відомо, що порушення кальцій – фосфорного обміну в організмі людини, зазвичай пов'язано з дефіцитом холекальциферолу (вітаміну D₃).

Відомо що порушений кальцієвий гомеостаз пов'язаний з дефіцитом вітаміну D₃ найбільш чутливий у періоди інтенсивного росту кісткової тканини дитини: на першому році життя та у періоди першого (5 – 8 років) та другого (11

– 18 років) «витяжіння». Саме у ці періоди життя організм дитини потребує поступлення вітаміну D₃, кальцію та інших мікроелементів, що відіграють активну роль у кальцієвому гомеостазі (магнію, міді, цинку, заліза, кобальту, марганцю) [4].

В той же час в Україні на сьогодні практично відсутні роботи щодо забезпеченості вітаміном D₃ дітей підліткового віку, що мають недиференційовану дисплазією сполучної тканини. Тому *метою* роботи було дослідити рівень забезпеченості вітаміном D₃ дітей підліткового віку з недиференційованою дисплазією сполучної тканини, шляхом визначення рівня 25ОНD₃ у сироватці венозної крові.

Матеріали та методи дослідження

В роботі були обстежені 43 дитини (21 дівчинка і 22 хлопчика) віком 10 – 16 років з використанням клініко-анамнестичних та лабораторно-інструментальних методів. У 27 виявлена недиференційована дисплазія сполучної тканини (13 дівчаток і 15 хлопчиків); вони склали основну групу. У 15 дітей (8 дівчаток і 7 хлопчиків) контрольної групи НДСТ не спостерігалась. Для визначення фенотипового варіанту дисплазії був використаний принцип розподілу НДСТ Т.І.Кадуріної (MASS-подібний фенотип, елерсоподібний та марфаноподібний фенотипи) [5]. Діагноз НДСТ встановлювали за наявності 6 і більше фенотипових ознак НДСТ на підставі розробленої і запатентованої таблиці фенотипових дисембріогенетичних стигм - ознак НДСТ [6].

У дітей основної та контрольної груп у сироватці венозної крові визначали рівні 25ОНD₃ за допомогою електрохемілюмінесцентного методу на аналізаторі Eleksys 2010 (Roche Diagnostics, Німеччина) тест системами Cobas в ДУ «Інститут геронтології ім. Д.Ф. Чеботарьова НАМН України». Оцінку D-вітамінного статусу здійснювали відповідно до класифікації M.F.Holick et al., 2011 [7]. Відповідно до класифікації дефіцит вітаміну D₃ верифікується при рівнях 25ОНD₃ у сироватці крові нижче 50 нмоль/л, недостатність вітаміну D₃ - при рівнях 25ОНD₃ між 75 – 50 нмоль/л. При рівні 25ОНD₃ у сироватці крові показники від 75 нмоль/л до 150 нмоль/л вважались нормальними.

Результати дослідження та їх обговорення

За клінічними ознаками серед дітей з НДСТ найчастіше спостерігався MASS-фенотип - 19 дітей (70,4%), Елерсоподібний фенотип НДСТ виявлено у 5 (18,5%) дітей, Марфаноподібний фенотип – у 3 (11,1%). У більшості обстежених дітей з НДСТ (25 дітей - 92,6%) виявлені малі аномалії розвитку внутрішніх органів або їх поєднання: пролапс мітрального клапану мали 23 (92%) дітей, додаткові хорди лівого шлуночка – 19 (76%) дітей, аномалії розвитку жовчного міхура – 23 (92%) дітей, нирок (подвоєння мисок) – 10 (40%) дітей. У 22 (88%) з 25 дітей було виявлено 2 та більше аномалій внутрішніх органів. Серед соматичної патології у дітей обох груп переважали порушення кістково-м'язової системи. Вони діагностовані у всіх дітей основної групи і зазвичай у поєднанні. Найчастіше спостерігалось ураження хребта у вигляді порушення постави та сколіозу I, II ступеня, порушення склепіння стопи, частіше плоскоступості, а також ознаки кісткових змін перенесеного в ранньому дитинстві рахіту не менш

як середньої важкості. У 100% дітей з важкими проявами НДСТ спостерігався множинний, різного ступеня важкості карієс зубів: у 23 (85,2%) дітей - множинний, декомпенсований, а у 17 (62,9%) дітей - ускладнений. У дітей без НДСТ лише поодинокі зуби були уражені карієсом у стадії плями (12 дітей), та поверхневим карієсом (3 дітей).

Результати вивчення рівня 25ОНD₃ у сироватці венозної крові дітей основної та контрольної груп наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень 25ОНD₃ в сироватці венозної крові обстежених дітей, M±m

Групи обстежених дітей	Основна група (діти з НДСТ) n=27	Контрольна група (діти без НДСТ) n=15	Межі нормальних коливань 25ОНD ₃
Показник 25ОНD ₃ в нмоль/л	17,34 ± 1,12* (**)	37,03 ± 1,11*	75 - 150

Примітка: * - різниці показників обстежених дітей вірогідні у порівнянні з показниками нормальних коливань (P<0,05)

** - різниці показників дітей з ДСТ вірогідні у порівнянні з показниками у дітей без ДСТ.

Проведене дослідження виявило значне зниження рівня 25ОНD₃ в сироватці венозної крові дітей основної та контрольної груп нагляду, яке відповідно до класифікації, наведеної вище можна трактувати як дефіцит вітаміну D₃ в організмі. Причому у дітей основної групи рівень 25ОНD₃ в сироватці венозної крові був значно нижчим в порівнянні з дітьми без НДСТ.

В основній групі дітей рівень 25ОНD₃ в сироватці венозної крові в середньому був значно нижчий ніж у дітей контрольної групи: у 8 (29,6%) дітей був менше 10,0 нмоль/л; у 6 (22,2%) дітей в межах 11-20 нмоль/л; у 8 (29,6%) – в межах 21-25 нмоль/л; у 5 (18,52%) – в межах 26-30 нмоль/л. Слід зазначити, що у 81,4% дітей з НДСТ рівень вітаміну D₃ був нижче 25 нмоль/л, тобто спостерігався глибокий дефіцит цього вітаміну в організмі дітей.

У дітей контрольної групи рівень 25ОНD₃ в сироватці венозної крові у 5 (33,3%) був в межах 26-30 нмоль/л; у 4 (26,7%) - в межах 31-35 нмоль/л; у 2 (13,3%) - в межах 36-40 нмоль/л; у 2 (13,3%) - в межах 41-45 нмоль/л; 1 (6,7%) – 57,5 нмоль/л; 1 (6,7%) – 68,4 нмоль/л (таблиця 2). У 86,6% дітей також спостерігався дефіцит вітаміну D в межах від 26-45 нмоль/л і лише у двох дітей показники 25ОНD₃ відповідали недостатності вітаміну D в організмі, тобто показники 25ОНD₃ знаходились у межах 75-50 нмоль/л.

Найбільш вірогідним є те, що у дітей з НДСТ відмічається недостатне поступлення екзогенного та ендогенного вітаміну D в печінку, куди вітамін надходить у вигляді комплексу із вітамін – D – зв'язуючим білком, внаслідок порушення синтезу останнього. Крім того, відомо, що в печінці відбувається утворення транспортної форми вітаміну D₃. за участю мікросомального

ферменту 25-гідроксилази. Тому зниження рівня 25ОНD₃ у дітей з НДСТ може бути пов'язано з мутаціями генів ферменту 25-гідроксилази [8].

Результати аналізу анамнестичних даних дітей з основної та контрольної груп наглядно свідчать про те, що 84,6% дітей основної групи та 82,4 % дітей контрольної групи мали порушення харчового раціону (не споживали продуктів моря, біля 43% дітей обох груп взагалі не мали в раціоні молочних продуктів). Переважна більшість дітей вела малорухомий спосіб життя (дітей до школи возили на машинах, діти не займалися спортом, багато часу проводили за телевізором та комп'ютером).

Таблиця 2
Розподіл за рівнем 25ОНD₃ у сироватці венозної крові
обстежених дітей в групах

Показники 25ОНD ₃ (нмоль/л)	Основна група (n =27)		Контрольна група (n =15)	
	Абс.	%	Абс.	%
<10,0	8	29,6	-	-
11-20	6	22,2	-	-
21-25	8	29,6	-	-
26-30	5	18,5	5	33,3
31-35			4	26,7
36-40	-	-	2	13,3
41-45	-	-	2	13,3

Примітка: межі коливань у сироватці венозної крові 25ОНD₃ (нмоль/л):

- нормальний рівень 25ОНD₃ (75 – 150 нмоль/л),
- недостатність 25ОНD₃ (75-50 нмоль/л),
- дефіцит 25ОНD₃ (<50 нмоль/л).

Висновки:

1. у зв'язку з порушенням способу життя та харчування у дітей обох груп спостерігається дефіцит вітаміну D₃ ;
2. у дітей з НДСТ дефіцит вітаміну D₃ в середньому був значно більш виражений у порівнянні з дітьми без НДСТ (P<0,05);
3. у дітей з НДСТ більш значущий дефіцит вітаміну D₃, який спостерігався внаслідок недостатнього його синтезу та поступлення в печінку, може бути пов'язаний з поліморфізмами або мутаціями генів ферменту 25-гідроксилази на фоні порушення денного режиму та харчової поведінки.

Список літератури

1. Practical guidelines for the supplementation of vitamin D and the treatment of deficit in Central Europe – recommended vitamin D intakes in the general population and groups at risk of vitamin D deficiency / P. Pludovski, E. Karczarewicz, M. Bayer [et al.] // *Endokrynologia Polska*.- 2013.- Vol. 4 (64).- P.319-327
2. Лукьянова Е.М. Роль витамина D3 в сохранении и улучшении здоровья детей / Е.М. Лукьянова, Ю.Г. Антипкин, Л.И. Омельченко, Л.В. Квашнина, Л.И. Апуховская // *Перинатология и педиатрия*. – 2006.-№3(27).- С. 91-96.
3. Починок Т.В. Електролітний баланс у дітей пубертатного віку з проявами дисплазії сполучної тканини /Т.В.Починок, Т.В.Веселова //Международный журнал педиатрии, акушерства и гинекологии.-2014.- Т.5, №2.- С. 29-38
4. Gartner Z.M. Prevention of Rickets and Vitamin d Dificiency: new Guidelines for Vitamin D Intake / Z.M. Gartner Z.M., Frank R. Green // *Pediatrics*.- 2003.- Vol.111, №14.- P. 908-910
5. Кадурина Т.И. Наследственные коллагенопатии: клиника, диагностика, лечение, диспансеризация /Т.И. Кадурина.- СПб.: Невский диалект, 2000. - 271 с.
6. Пат. Україна № 15959 Спосіб прогнозування формування дисплазії сполучної тканини та порушень імунітету у дітей / Починок Т.В., заявник та власник патенту Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. – 2006. – Бюл. №7. – с. 5.23 від 17.07.2006.
7. Holick M.F. Evaluation, Treatment, and Prevention of Vitamin D Deficiency: An Endocrine Society Clinicfl Prractice Guideline. / M.F. Holick, N.C. Binkley, H.A. Bischoff-Ferrari// *J. of Clin. Endocrinol. & Metab.* – 2011/- Vol. 96. - №7. – P. 1911-1930.
8. Mithal A.Global vitamin D Status and determinants of hypovitaminosis D / A. Mithal, D.A. Wahl, P. Burckhardt // *Osteoporos int.* – 2009/ - №20.- P. 1807-1820.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В НОВИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ

Сисоєнко Надія Василівна,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальної медицини
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Складних умовах сьогодення, пов'язаних з пандемією COVID та військовими діями на території нашої держави, важливе значення в збереженні освітнього потенціалу нації належить вирішенню проблем організації навчання та виховання дітей шкільного віку в закладах середньої освіти. Значною мірою їх вирішенню допомагає застосування нових форм навчання, перш за все – поєднання проведення шкільних уроків в класах з дистанційними формами навчання. Не менш важливим, поряд із збереження освітнього потенціалу, є збереження здоров'я підростаючого покоління як важливої складової здоров'я нації.

Тому, дані дослідження, присвячені проблемам адаптації учнів молодшого шкільного віку в нових умовах організації навчання та їх впливу на стан здоров'я є актуальними.

Вивчення особливостей адаптації організму дітей молодшого шкільного віку в нових умовах навчання є ключовим для виявлення впливу “шкільних” факторів на їх розвиток і здоров'я. Обґрунтуванням такого підходу є те, що процес адаптації в контексті медичної парадигми базується на сучасній концепції нерозривного зв'язку стану здоров'я з рівнем адаптаційних можливостей організму, яка розглядає хворобу як результат “поломки” адаптаційно-приспосувальних механізмів організму. [1,2,3]

При цьому слід зазначити, що важливою складовою та критерієм оцінки стану здоров'я дитини є її фізичний розвиток, який досить чутливо реагує на тривалий вплив несприятливого протікання адаптаційних процесів.

Важливе значення поряд з дослідження адаптаційних процесів в перші роки шкільного навчання має також дослідження режиму життєдіяльності дітей та їх способу життя, які значною мірою взаємопов'язані з умовами навчання, а з іншого боку є важливим фактором впливу на стан здоров'я.

Метою нашої роботи було дослідження особливостей адаптаційних реакцій організму дітей молодшого шкільного віку на навчальне навантаження, їх фізичного розвитку, формування способу життя та провідної хронічної патології в нових умовах організації шкільного навчання.

Характер адаптаційних процесів в наших дослідженнях оцінювався за показниками функціональних реакцій серцево-судинної системи. Оцінка досягнутих рівнів та гармонійності фізичного розвитку проводилася на основі антропометричних досліджень за загальноприйнятими методиками [4]. Стан соматичного здоров'я дітей оцінювався за даними викопіювання інформації з

первинної медичної документації та результатів медичних оглядів. Режим дня і спосіб життя дітей досліджувались шляхом анкетного опитування. В дослідженні брали участь 98 учнів 1 та 2 класів закладів загальної середньої освіти.

Проведені дослідження дозволили встановити, що навчання молодших школярів в нових умовах характеризувались складностями протікання адаптаційних процесів, про що свідчить висока питома вага несприятливих типів реакцій серцево-судинної системи після навчального навантаження. На початку навчального року у першокласників і другокласників вони були домінуючими і досягали відповідно від $54,33\% \pm 4,29\%$ до $61,21\% \pm 4,59\%$ та від $40,21\% \pm 3,96\%$ до $51,72\% \pm 3,86\%$ випадків. До кінця навчального року число їх значно зменшилось за рахунок зростання реакцій сприятливого типу і спостерігалось лише відповідно в $23,91\% \pm 3,42\%$ та $20,61 \pm 3,12\%$ випадках.

Таким чином, це вказує на несприятливий характер протікання адаптаційних процесів у досить значної частини дітей молодшого шкільного віку в нових умовах навчання.

Вивчаючи особливості режиму дня було встановлено, що серед дітей із несприятливим характером адаптаційних реакцій спостерігались значні порушення фізіолого-гігієнічних основ формування здорового способу життя, що безперечно можна віднести до однієї з причин порушень адаптаційних процесів та здоров'я дітей.

Найчастіше порушувались такі важливі умови життєдіяльності дітей, як тривалість нічного сну, відпочинку на свіжому повітрі, достатньої рухової активності, тривалість виконання домашніх завдань та роботи з ПК. Серед них найбільш поширеним порушенням було скорочення тривалості нічного сну: відповідно у $94,83\% \pm 3,61\%$ та $96,42\% \pm 3,84\%$ випадків серед першокласників та другокласників. При цьому у $43,64\% \pm 2,91\%$ випадків дефіцит нічного сну складав 1-2 години та більше. Не менш важливим порушенням є значне перевищення гігієнічних норм приготування домашніх завдань та роботи з ПК: відповідно у $42,86\% \pm 2,68\%$ та $98,97\% \pm 2,06\%$ випадків.

На нашу думку, такі порушення режиму дня можна віднести до провідних факторів формування нездорового способу життя, який надалі створює суттєвий вплив на порушення адаптаційних процесів, негативні зрушення у фізичному розвитку та стані здоров'я.

При вивченні стану здоров'я було встановлено, що серед дітей молодшого шкільного віку гармонійний фізичний розвиток визначався лише у $58,16\% \pm 3,13\%$ досліджень. Однак слід зазначити, що отриманні дані достовірно не відрізнялись від отриманих результатів в наших попередніх дослідженнях ($59,73\% \pm 3,34\%$ $p > 0,05$) [5].

Разом з тим в даних дослідженнях серед дітей молодшого шкільного віку спостерігалось достовірне збільшення питомої ваги випадків відставання фізичного розвитку дітей, котрі мали показники фізичного розвитку нижчі за середні і низькі, яка досягла $15,30\% \pm 2,09\%$ у порівнянні з $10,65\% \pm 2,01\%$ $p < 0,05$ [5].

При аналізі захворюваності дітей молодшого шкільного віку було встановлено, що провідною патологією як і в попередні роки є хвороби органів дихання, серед яких найбільша питома вага належить хронічним тонзилітам. Однак у порівнянні з попередніми дослідженнями виявлено достовірно вищий рівень порушень зору, хвороб ока та придаткового апарату ($t=2,3$) та хвороб кістково-м'язової системи ($t=2,1$) [5].

На нашу думку, нові умови організації навчального процесу із включенням дистанційних форм навчання вимагають суттєвої уваги щодо можливого негативного впливу на умови життєдіяльності та спосіб життя дітей та за нестачі заходів вдосконалення можуть бути факторами порушення фізичного розвитку та сприяти зростанню порушень зору та хвороб кістково-м'язової системи.

Висновок:

1. Нові умови навчання учнів молодшого шкільного віку, які характеризуються поєднанням аудиторних та дистанційних форм організації навчального процесу потребують вдосконалення режиму дня та попередження формування нездорового способу життя дітей.

2. Поєднання несприятливого протікання адаптаційних процесів в нових умовах навчання та недотримання базових фізіологічних потреб в тривалості сну, перебування на свіжому повітрі та руховій активності здатні негативно впливати на стан здоров'я та фізичний розвиток дітей даного віку.

Література:

1. Квашніна Л. В. Поняття адаптації і адаптованість як інтегральний інтегральний показник здоров'я // Перинатологія та педіатрія. – 2000. – №1. – с. 33-36.

2. І.Л. Височина. Адаптація та її особливості у часто хворіючих дітей шкільного віку з дитячих будинків // Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків: Матер. наук.-прак. конф. (Харків 7-8 листопада 2012 року) / Відп. ред. М.М. Кренев / Харків 2012 / С. 41-42.

3. Сисоєнко Н.В. Адаптация младших школьников к учебной нагрузке в школах разного типа в условиях реформирования образования в Украине. Здоровье, обучение, воспитание детей и молодежи в XXI веке: матер. межд. конгресса (12-14 мая 2004г.) -- М., 2004 — ч III - с. 190-192.

4. Фізичний розвиток дітей різних регіонів України – міські школярі / Під ред. А. М. Сердюка, Н. С. Польки. – Київ: "КІМО", 2003, - вип. 2- 230с.

5. Сисоєнко Н. В. Стан здоров'я та особливості фізичного розвитку школярів 16-17 років, які навчались в загальноосвітніх закладах різних типів // Вісник Черкаського університету. Серія біологічні науки. Випуск 180. – Черкаси, – 2010. – С. 97-105.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ – СІМЕЙНОЇ МЕДИЦИНИ ЩОДО ВЕДЕННЯ ХВОРИХ ВІЛ З ЛІКАРСЬКО – СТІЙКИМ ТУБЕРКУЛЬОЗОМ

Скороходова Наталя

Д.мед.н., професор
кафедри фтизіатрії і пульмонології
ДЗ “ЗМАПО МОЗ України”

Сімейна медицина визнана основою ефективної системи охорони здоров'я, оскільки саме вона може вирішувати більшість пов'язаних зі здоров'ям проблем, що існують у суспільстві, з досягненням найкращих результатів у забезпеченні й підтриманні здоров'я, співпраці з пацієнтами. Сьогодні комунікація розглядається не лише як трансляція інформації, але і як соціальний процес, який має емоційну і експресивну сторону. Останню ознаку дуже важливо враховувати при міжособистісному спілкуванні [1].

Питання протидії туберкульозу (ТБ) в Україні є одним з пріоритетних напрямків державної політики у сфері охорони здоров'я і соціального розвитку і предметом міжнародних зобов'язань. ТБ представляє собою не тільки медичну проблему а й має соціальне значення, характеризуючись підвищенням показників інвалідності у державі. Особливо загрозливим є несвоєчасне звернення хворих за медичної допомогою, поєднанні форми ТБ із ВІЛ/СНІД та вірусними гепатитами [2].

На виживаність ВІЛ-інфікованих хворих впливають безліч чинників ризику смерті, таких як рівень первинних CD4 Т- лімфоцитів, споживання наркотиків, хронічний гепатит туберкульоз та інші, тому максимальне зниження смертності ВІЛ-інфікованих можливе тільки в разі впливу на кожен із них [3].

У зв'язку з реформуванням протитуберкульозної служби увага приділяється веденню хворих у сімейного лікаря. Цикли тематичного удосконалення присвячені актуальним питанням туберкульозу та ВІЛ/СНІДу в сучасних умовах. Ціль — скоординувати дії лікаря загальної практики — сімейної медицини в конкретних клінічних ситуаціях, уникаючи помилкових і неефективних втручань у роботі з хворими на туберкульоз та супутні з ним захворювання.

Діагностика та лікування туберкульозу є серйозною проблемою серед хворих з ВІЛ. Пізня діагностика ТБ через недоступність тестів, а також нестачу досвіду та практичних навичок з діагностики призводить до зростання смертності. При організації лікування хворих на лікарсько - стійкий необхідно враховувати додаткові фактори, такі як депресія та стигма які є у більшості хворих. Побічні реакції від протитуберкульозних препаратів можуть також викликати та заглиблювати депресію, що знижує прихильність до лікування. Лікування ТБ здійснюється за людино - орієнтованим підходом з урахуванням

індивідуальних особливостей, протипоказань та за результатами визначення чутливості до лікарських засобів. З метою підвищення ефективності лікування та запобігання розвитку та поширенню резистентності необхідне впровадження заходів щодо формування прихильності пацієнтів до лікування. У хворих з ВІЛ-інфекцією необхідні нові тести для діагностики ураження нервової системи та оптимізація нових схем лікування. Але цього буде недостатньо без удосконалення індивідуальної психологічної роботи з пацієнтами.

Якість навчання залежить від багатьох складових частин. Сучасний теоретичний матеріал поєднується з дискусіями, рольовими іграми. Для зростання професійної компетентності лікаря необхідно створювати умови для незалежного стилю мислення, готовності до змін і спроможності до самореалізації. Навчання допомагає знаходити рішення проблем через розв'язування типових і нетипових професійних задач на основі аналізу ситуації.

Основною метою впровадження амбулаторної моделі ведення хворих на туберкульоз є запобігання формуванню та поширенню стійкості мікобактерії туберкульозу до ліків за рахунок зниження ризику внутрішньолікарняного зараження й посилення контролю за прийомом протитуберкульозних препаратів. Істотною перевагою амбулаторної моделі є максимальне наближення медичної допомоги до місця проживання хворого. У результаті цього значною мірою мінімізуються несприятливі соціальні й матеріальні збитки від туберкульозу для вразливих верств населення.

Сімейна медицина визнана єдиною запорукою підвищення якості, ефективності та своєчасності надання медичної допомоги населенню, а лікар загальної практики — сімейний лікар є лікарем первинного контакту пацієнта з системою охорони здоров'я. Саме на цьому рівні формуються заходи та етапність проведення первинної профілактики туберкульозу серед населення, його інформування, просвітницькі та навчальні заходи щодо протидії епідемії туберкульозу. Ефективна взаємодія лікаря первинного контакту з фтизіатричною службою є запорукою своєчасного виявлення та лікування хворих на туберкульоз.

Список літератури

1. Пасієшвілі Л.М. Комунікаційна компетентність сімейного лікаря – від інтернатури до повсякденної практичної діяльності.//Л.М. Пасієшвілі, А.А.Заздоровнов // Сімейна медицина —2019. — № 3. — С. 27—32.

2.Борисова І.С. Туберкульоз у практиці сімейного лікаря: особливості оформлення документів для проходження медико-соціальної експертної комісії. /І.С. Борисова, Г.Ю. Трайдук, Н.А. Марченко // Сімейна медицина —2018. — № 1. — С. 107—109.

3.Деякі клініко-епідеміологічні аспекти виживання пацієнтів з ВІЛ-інфекцією на тлі антиретровірусної терапії. /Л.П. Шостаковіч-Корецька, О.В.Шевельова, О.П.Шевченко–Макаренко.// Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція. —2018. — № 1. — С. 27—32.

НОВА КОНЦЕПЦІЯ В ОБЛАСТІ БІОЛОГІЇ ЛЮДИНИ І ПАТОГЕНЕЗУ ЗАХВОРЮВАНЬ: МЕХАНІЗМИ І БІОЛОГІЧНИЙ СЕНС СПІРАЛІЗАЦІЇ ДНК

Ярешко Анатолій Григорович

доктор медичних наук, професор
Полтавський державний медичний університет

Колбун Микола Дмитрович

Інститут хвильових технологій АН України

Куліш Марина Володимирівна

Полтавський державний медичний університет

Вступ. Хвильові технології в лікуванні хворих почали вивчати з кінця 90-х років минулого сторіччя і відмічали в основному позитивні результати в лікуванні різних захворювань (Petrenko et al, 1991; Gayovich, 1992; Khomenko et al, 1994; Yarotsinskiy, 1996, Bousquet et al, 2021). Наш досвід використання інформаційно-хвильової терапії (ІХТ) (Kolbun ND, 1991) в лікуванні різних форм туберкульозу показав, що її вплив на організм характеризується широким діапазоном позитивних клінічних ефектів і значно скорочує терміни одужання хворих (Yareshko et al, 2003; Yareshko et al, 2010; Yareshko et al, 2021), коли вилікування досягалося в 2-3 рази швидше протокольного. Оскільки технологія ІХТ базується на дії електромагнітного поля (ЕМП) як фактор впливу на організм, очевидно, що і лікувальний ефект ІХТ обумовлений впливом ЕМП. Але механізми позитивної дії ЕМП на організм людини сучасна наука не може пояснити, оскільки не має знань як формується ЕМП клітин тіла людини. Фізики зазначають, що ЕМП впливає на внутрішньоклітинні, міжклітинні, популяційні та міжвидові комунікації біологічних об'єктів, але механізми цього впливу не відомі або носять різномовний характер (Devyatkov, 1983; Vinti et al, 2003).

Сьогодні в розумінні поняття ЕМП панує визначення, сформульоване 157 років тому Д. К. Максвеллом, яке гласить, що це «сукупність електричного і магнітного полів, які при визначених умовах можуть породжувати одне одного, а по суті являються одною сутністю». Механізми виникнення ЕМП у визначені не дано. Електрон як фундаментальний носій заряду в ті часи був невідомий оскільки ідентифікований як елементарна частка Дж. Томсоном тільки у 1897 році. В сучасній фізиці ЕМП визначають як фундаментальне фізичне поле взаємодії між електрично зарядженими тілами, а також з тілами, які мають дипольні або мультипольні електричні і магнітні моменти. Такими тілами є така матерія, як елементарні частки, атоми, молекули, клітини, всі біологічні форми життя, планети, зірки, сузір'я і галактики Космічного простору, що дає підстави вважати ЕМП середовищем існування Всесвіту і земної біології, але які

структури і механізми біологічних форм земного життя забезпечують виникнення в них ЕМП і взаємодію із зовнішнім ЕМП не встановлено.

Мета дослідження: надати клініко-теоретичне обґрунтування ролі спіралізації ДНК як фактору генерації ЕМП клітин і взаємодії із зовнішнім ЕМП, що забезпечує підвищення ефективності лікування хворих шляхом дії інформаційно-хвильової терапії.

Матеріали і методи. Проведено аналіз ефективності лікування 200 хворих на туберкульоз легень у віці 19-61 років. У всіх хворих був деструктивний туберкульоз з бактеріовиділенням. За характером лікування хворі були розділені на 2 групи. 1-шу складала 88 хворих, яким протокольну протитуберкульозну терапію доповнювали ІХТ за допомогою апарату ІХТ «Поріг» професора Колбуна М. Д., що генерує електромагнітні хвилі наднизької інтенсивності з частотою 0,1-100 ГГц з середнім значенням спектральної щільності потужності потоку $10^{-17} - 10^{-18}$ Вт•Гц/см². В розробку взяті історії хворих, які отримали 20 і більше процедур ІХТ. Контрольну групу склали 112 хворих ідентичні дослідній за статтю, віком, клінічними формами туберкульозу легень і резистентністю, які отримали завершений курс антимікобактеріальної протитуберкульозної терапії за протоколом. Дія ІХТ була спрямована на зони грудної клітки в проекції патологічного процесу в легенях, рефлексогенні зони і точки акупунктури.

Результати досліджень та їх обговорення. Ефективність лікування хворих на туберкульоз із застосуванням ІХТ виявляє залежність від форми і перебігу захворювання. Клінічне покращення за час лікування відмічали всі хворі на чутливий і резистентний туберкульоз незалежно від характеру перебігу хвороби. У хворих на вперше діагностований чутливий туберкульоз легень за основними об'єктивними показниками ефективності лікування встановлено: припинення бактеріовиділення склало 94,3% (83/88), закриття порожнин розпаду – 86,4% (76/88), тоді як в контрольній групі ці показники склали відповідно 59,0% (67/112, $p < 0,05$) і 50,9% (57/112, $p < 0,05$), що значно нижче показників групи хворих, які отримували антибактеріальні препарати в поєднанні з ІХТ. В Україні ефективність лікування хворих на чутливий до антибактеріальних препаратів туберкульоз легень у 2018 році становила 74,3%, тоді як ВООЗ рекомендує для успішного завершення програми «Стоп ТБ» до 2035 року підвищити цей показник до рівня 85%. Наші результати по ефективності лікування вперше діагностованого чутливого туберкульозу із застосуванням ІХТ перевищили показники, рекомендовані ВООЗ до 2035 року. Ще більш показовою є ефективність лікування хворих з рецидивами і хронічним перебігом туберкульозу, випадки яких були резистентні до дії протитуберкульозних препаратів. Припинення бактеріовиділення і закриття порожнин розпаду в групі ІХТ було досягнуто у 87,5% (21/24) і 70,83% (17/24) відповідно, тоді як контрольній групі ці показники становили відповідно 45,65% (21/46, $p < 0,05$) і 36,95% (17/46, $p < 0,05$), що дає підстави вважати ІХТ важливим патогенетичним фактором підвищення ефективності лікування не тільки вперше діагностованого туберкульозу, а й резистентних форм. Результати наших досліджень показали не тільки високу клінічну ефективність застосування ІХТ мм діапазону в лікуванні

туберкульозу, а й відсутність побічних ефектів і протипоказань (Kolbun, 1993; Yareshko et al, 2003; Yareshko et al, 2010; Yareshko et al, 2021), що узгоджується з даними літератури (Petrenko et al, 1991; Gayovich, 1992; Khomenko et al, 1994; Yarotsinskiy, 1996).

Теоретичне обґрунтування механізмів лікувальної дії ІХТ.

Оскільки отримані результати показують, що уже сьогодні з допомогою ІХТ в лікуванні хворих на туберкульоз можна досягти результатів, рекомендованих ВООЗ до 2035 року, вважаємо необхідним надати логічне теоретичне обґрунтування такої високої клінічної ефективності ІХТ.

Носієм генетичної інформації і спадкових властивостей всього живого є дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК) генетичного апарату клітин. Молекула ДНК – це складний біоорганічний полімер, структуру якого складають 2 пари азотистих основ - пуринові (аденін, гуанін) і піримідинові (цитозин, тимін або урацил), а також сахар дезоксирибоза і фосфатна група (АТФ). В 1953 році на основі результатів рентгенологічних досліджень структури ДНК Розалінди Франклін і Мориса Уїлкінса, Френсис Крик і Джеймс Уотсон (Watson et al, 1953) запропонували спіральну структуру ДНК, що стало визначною подією в історії біології, за що Д. Уотсон, Ф. Крик і М. Уїлкінс були удостоєні Нобелівської премії. Минуло 68 років, але механізм спіралізації, функція спіралізації і біологічний сенс спіралізації ДНК сучасна наука не пояснила. В пошуках відповіді на ці питання ми пішли шляхом відомих науковців М. Фарадея, Г. Герца, нобелівських лауреатів Э. Резерфорда, Н. Бора, М. Митчела і інших, які зробили свої відкриття шляхом припущення (постулатів).

Спіралізацію ДНК, функціональну важливість спіралізації і біологічний сенс можна пояснити, якщо припустити таку ДНК, ланцюги якої є провідниками електричного струму. Підставами для такого припущення є злиття двох різностатевих гамет при заплідненні і особливості кріплення ланцюгів ДНК. Перший ланцюг ДНК з однієї сторони кріпиться до 3¹-атома, до вільної гідроксильної групи (ОН-), а її інший кінець з'єднується з 5¹- атома вільної фосфатної групи. Другий ланцюг ДНК кріпиться діаметрально протилежно. Таке кріплення ланцюгів ДНК обумовлює створення на їх кінцях різниці потенціалів, що є умовою переміщення електронів і іонів. Коли на кінцях провідника створюється різниця потенціалів, по ньому тече електричний струм. Оскільки ланцюги ДНК з'єднані різнополярно і мають діаметрально протилежну спрямованість, то електричний струм в ланцюгах ДНК теж різнополярний. А. М. Ампер у 1883 році встановив, що однойменні заряди відштовхуються, а протилежні (різнополярні) заряди притягуються (Lotstsi, 1970). Саме тому ланцюги ДНК, як провідники різнополярного електричного струму, який має однакові параметри, притягуються, але, будучи стабілізованими азотистими основами, вони не з'єднуються, а закручуються в спіраль. Оскільки електричний струм – це упорядкований потік електронів, а вони мають два вектори обертання, то спіралізація ДНК створює умови для набуття електронами 3-го вектору торсійного обертання. Внаслідок цього його роторна енергія зростає, енергія силового поля ДНК також зростає і виникає електромагнітне поле ДНК. Так

спіралізована ДНК стає генератором електромагнітного поля клітини. ЕМП клітини дуже слабке і виміряти його сучасними апаратами неможливо. Але таких клітин в тілі людини 10^{15} і всі вони генерують електромагнітні поля, які взаємодіють між собою, формуючи ЕМП кожного органу і всього організму як енергетичну цілісність.

Природа за законами фізики на рівні генетичного апарату клітин формує ДНК як генератор різнополярних енергій, взаємодія і збалансованість яких забезпечують зародження і життя нового організму.

Отже, спіралізація ДНК це важливий фізико-біологічний процес енергетичного забезпечення Життя і управлінської функції ДНК як генератора силового електромагнітного поля кожної клітини і кожної істоти всіх форм життя земної біології. Як фундаментальний засіб взаємодії в природі зовнішнє ЕМП взаємодіє з ЕМП всіх біологічних форм і шляхом резонансу формує енергетичну і інформаційну єдність життя земної біології і космічного простору. Стародавні цивілізації знали важливість збалансованості енергій в житті і підтримці здоров'я людей. В стародавній китайській медицині ці енергії були названі «інь і ян» і на основі їх балансу були розроблені методи лікування, які і сьогодні не втратили свого значення, і до розуміння яких ми тільки починаємо наближатись. У древніх індусів ця енергія космічного простору була названа «Акаші» і до сьогоднішнього дня вона вважається 5-м найбільш важливим елементом в природі і життєдіяльності земної біології.

Гармонійний баланс різнополярних енергій генетичного апарату клітин кожної живої істоти є основною умовою її життя, розвитку і збереження здоров'я організму, тоді як порушення балансу цих енергій на будь-якому етапі життя є патогенетичною умовою зародження і розвитку хвороби.

Здатність ДНК бути генератором ЕМП ядра клітини робить зрозумілими і управлінські функції генетичного апарату, який шляхом поляризації атомів і молекул всіх структурних елементів клітини здійснює генетичне управління внутрішніми процесами формоутворення, життєдіяльності клітини, взаємодію між клітинами, органами, забезпечує цілісність організму, а також здійснює постійний електромагнітний і інформаційний зв'язок із зовнішнім ЕМП. Цей зв'язок має подвійне значення. Кожна молекула ДНК клітин на своїх частотах шляхом резонансу отримує від зовнішнього ЕМП енергетичну підтримку, без якої існування земної біології, як без кисню, неможливе. Одночасно з енергетичною підтримкою, генетичний апарат отримує із зовнішнього ЕМП і програмні інформаційні завдання, які лежать в основі адаптації до зміни космічного середовища, в якому рухається сонячна система, що лежить в основі еволюції всіх форм земного життя. За таких умов стають зрозумілими механізми генетичного управління структурною будовою і функціями кожної клітини організму. Молекули біологічних тканин є біполями, тому навіть слабке ЕМП ДНК шляхом взаємодії з електронними хмарами атомарних структур молекул анатомічних елементів клітин, обумовлюють їх активацію шляхом поляризації, створюючи енергетичне середовище для їх активного виконання програмних функцій.

Отже, генетичний апарат клітин це є гармонійне поєднання різнополярних ланцюгів ДНК, взаємодія яких за законами фізики забезпечує спіралізацію, внаслідок якої ДНК набуває функцію генератора ЕМП клітини, що є базовим фізіологічним процесом створення силового енергетичного середовища для генетичного управління процесами життєдіяльності кожної клітини, її електромагнітну взаємодію і набуття життєдайної енергії шляхом хвильового резонансу структур генетичного апарату з ЕМП космічного простору, в якому постійно рухається Сонячна система з швидкістю 230 км в секунду. Передачею енергії і інформаційних програм на біологічні об'єкти зовнішнє ЕМП активно здійснює підтримку, адаптацію і еволюційний процес всіх форм життя Земної біології.

З цих позицій становиться зрозумілим і механізм лікувальної дії апарату інформаційно-хвильової терапії. Апарат ІХТ це широкополосний випромінювач ЕМП, яке охоплює весь фізіологічний діапазон випромінювання клітин. Дія зовнішнього ЕМП реалізується через ЕМП поле генетичних структур клітини шляхом резонансу, коли кожний структурний елемент ДНК клітин на властивих тільки йому частотах відгукнеться резонансом на дію ЕМП ІХТ і отримає енергетичну підтримку, яка забезпечує нормалізацію функціональної здатності кожної клітини хворого органу, внаслідок чого і відбувається лікувальний ефект. Оскільки це енергетичний вплив на клітини хворого організму, стає зрозумілим чому ІХТ не має протипоказань, не викликає побічних реакцій, нівелює токсико-алергічні реакції організму на різні хімічні і антибактеріальні препарати і клінічно проявляє тільки позитивні ефекти, що дає підстави називати інформаційно-хвильову терапію медициною майбутнього.

Висновки.

1. ДНК є фундаментальна біополімерна структура, яка формує генетичний апарат ядра клітин біологічних форм життя шляхом з'єднання різнополярних ланцюгів ДНК.
2. Спіралізація ДНК здійснюється за фізичними законами взаємодії різнополярних зарядів.
3. В спіралізованій ДНК електрон як фундаментальний двохвекторний носій заряду, набуває третього вектору торсійного обертання, внаслідок чого електричне силове поле трансформується в електромагнітне.
4. Електромагнітне поле ДНК, як фундаментальне поле взаємодії, забезпечує управлінські функції генетичного апарату клітин, взаємодію клітин, органів і цілісність організму, взаємодію із зовнішнім ЕМП і шляхом резонансу отримує його енергетичну і інформаційну підтримку, чим забезпечує розвиток, життєдіяльність і еволюційний процес.
5. ІХТ забезпечує високу ефективність лікування туберкульозу як джерело енергії ЕМП, не має протипоказань, не дає ускладнень, нівелює побічні ефекти хіміотерапії, що дає підстави вважати ІХТ медициною майбутнього.
6. Запропонована теоретична концепція спіралізації ДНК і її ролі в життєдіяльності біологічних форм життя відкриває нове розуміння формування індивідуального генетичного коду кожної людини, хвильового

імунітету, старіння, патогенезу захворювань і шляхів розробки хвильових технологій лікування хвороб.

Дотримання етичних стандартів. Дослідження було виконане у відповідності до стандартів Good Clinical Practice та принципів Хельсинської Декларації. Всі пацієнти до включення в дослідження надали письмову згоду на участь.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Роботу виконано згідно завдань планової науково-дослідної роботи «Вивчити ефективність патогенетичних засобів в комплексному лікуванні деструктивного туберкульозу легень з резистентністю до антимікобактеріальних препаратів» (номер держреєстрації 0117 U 000304).

Список літератури

1. Petrenko VM. Korzhov VI. Gayovich AI. i dr. (1991) Primeneniye mikrovolnovoy rezonansnoy terapii v kompleksnom lechenii bolnykh tuberkulozom legkikh s soputstvuyushchim khronicheskim bronkhitom. Probl. tub. 2:46-8. [in Russian]
2. Gayovich AI. (1992) Kliniko-biokhimicheskaya otsenka effektivnosti primeneniya elektromagnitnykh voln krayne vysokoy chastoty nizkoy intensivnosti v kompleksnom lechenii bolnykh tuberkulezom legkikh s soputstvuyushchim khronicheskim bronkhitom [dissertatsiya]. Kiyev; 22 s. [in Russian]
3. Khomenko AG. Chukanov VI. Novikov LN. (1994) Effektivnost lecheniya bolnykh tuberkulezom legkikh khimioterapatsiyami v sochetanii s elektromagnitnym izlucheniyyem krayne vysokoy chastoty. Probl. tub. 3:2 – 410. [in Russian]
4. Yarotsinskiy VB. (1996) Stan oksidantno-antioksidantnoy sistemi u khvorikh na tuberkuloz legen ta ikh korektsiya z dopomogoyu elektromagnitnykh khvil milimetrovogo diapazonu. Ukr. Pulm. Zh. 4:39-40. [in Russian]
5. Bousquet J. et al (2021) ARIA digital anamorphosis: Digital transformation of health and care in airway diseases from research to practice. Allergy: European Journal of Allergy and Clinical Immunology. 76:168-190. DOI: 10.1111/all.14422.
6. Kolbun ND. (1991) Bionicheskoye modelirovaniye vozdeystviya operatora v mm-diapazone dlin voln: ustroystvo i metod informatsionno-volnovoy terapii. Elektron. prom-st. 43-4. [in Russian]
7. Ярешко А.Г., Колбун М.Д. (2003) Спосіб лікування полірезистентного туберкульозу. Укр. пульм. журн. 2:419.
8. Ярешко А.Г., Колбун М.Д., Коптев М.М., Куліш М.В., патентовласники. Спосіб лікування хронічного туберкульозу легень. Патент України № 48325. UA Бюл. № 5, 10.03.2010.
9. Ярешко А.Г., Колбун М.Д., Куліш М.В. (2021) Нова концепція в області біології людини і патогенезу захворювань: механізми лікувальної дії інформаційно-хвильової терапії. Матеріали науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми вивчення медико-екологічних аспектів здоров'я людини». 2021 Вер. 30 – Жовт. 1; Полтава: ПДМУ; с.106-107.

10. Devyatkov ND. (1983) Vliyaniye elektromagnitnogo izlucheniya milimetnrovogo diapazona na biologicheskie obyekty. Uspekhi fiz. nauki. 110(3):453-4. [in Russian]
11. Binti VI. Savin AV. (2003) Fizicheskiye problemy deystviya slabykh magnetnykh poley na biologicheskiye sistemy. Obzory aktualnykh problem. Uspekhi fizicheskikh nauk. 73(3):265-300. [in Russian]
12. Kolbun ND. (1993) Informatsionno-volnovaya terapiya. Nauchno-prakticheskoye rukovodstvo. Kiyev: Ukr. Entsiklopediya; 304 s. [in Russian]
13. Watson JD, Crick FHC. (1953) Molecular Structure of Nucleic Acids: A Structure for Deoxyribose Nucleic Acid. Nature. 71:737-8. DOI:10.1038/171737a0.
14. Lotstsi M. (1970) Istoriya fiziki. Moskva: Mir; 464 s. [in Russian]

OPTIMISING FOREIGN-LANGUAGE SCIENTIFIC DISCOURSE AT ENGINEERING UNIVERSITIES

Bryntseva Olena

Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages Training, European Integration and International Cooperation of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

At the present time society is making completely new demands on the specialists' activity, as well as on the higher education institutions involved in their training. Ukraine today needs mobile and highly qualified professionals who are ready for lifelong learning and able to make responsible decisions independently. The ability to interact effectively with co-workers and influence their relationships correlates with the students' ability, skills and knowledge to recognize, understand and interpret the specifics of the communication process. This ability of a modern graduate of an engineering university, both at undergraduate and graduate levels, is considered to be the most important quality of his/her personality and qualifies the level of his/her professional competence. In the current educational context, the aim of foreign language education in the implementation of language learning programs for students of technical disciplines is becoming more and more complex. In the sphere of foreign language education of non-linguistic university students, there is a special challenge and, accordingly, a great interest in increasing the effectiveness of students' foreign language communicative competence development through teaching foreign-language scientific discourse.

The researchers define the purpose of scientific discourse as the exchange of scientific knowledge concerning the performed scientific research in the form accepted in the scientific community, as well as the discussion of scientific results in the format of scientific discussion [1, p. 148; 3, p.124]. Participants of scientific discourse are scientists, graduate students, students.

There are several genres of the scientific discourse. The genre should be understood as a well-formed group of scientific works united by a set of content and formal properties. Thus, the genres of scientific discourse include a dissertation, a monograph, a scientific article, abstracts of reports or speeches at a conference, a grant application, an application for participation in a scientific activity (conference or congress), a scientific report, a scientific dialogue (forum), a presentation of a speech, a poster presentation, reviews, an abstract, an annotation.

In addition to scientific discourse, the term "academic discourse" can be found in many scientific papers [2, p. 6; 3, p. 84]. The genres of academic discourse include summaries, different types of essays, reports, term papers. Thus, the key goal of academic discourse is an educational goal, namely, to teach students to write texts of the appropriate genre. The main purpose of scientific discourse is the transfer of scientific knowledge about the performed scientific research in the form accepted in the scientific community, as well as the discussion of scientific results in the form of scientific discussion. Based on the above, it can be concluded that the teaching of

foreign scientific discourse should not be carried out from the very beginning, but it is a logical and necessary continuation of mastering foreign academic discourse. At the same time, academic discourse will not turn into scientific discourse for all students, but undergraduate and graduate students who study scientific discourse already have a number of relevant skills of written academic discourse. The transition from academic discourse to scientific discourse is best traced in parallel with the transition from one level of foreign language proficiency to another and from one stage of study to another.

The purpose of the scientific discourse for students of engineering disciplines is to master academic writing as a professionally-oriented productive creative activity of producing a scientific text based on knowledge of scientific vocabulary and scientific style, on the skills of working with scientific texts (summarizing, extracting, annotating, reviewing), on the ability to logically and meaningfully develop your own scientific text and present it in writing and speaking, on the knowledge of the norms of presentation of this scientific text. In accordance with this definition, the main tasks of the foreign scientific discourse course include: introduction to the basic concepts of academic (scientific) style and scientific discourse, development of skills in working with foreign scientific texts, development of skills in creating different types of own scientific text and presenting it to the public (at a conference).

The content of the foreign scientific discourse course should be divided into the following stages:

The purpose of the *preparatory stage* is to introduce students to the basic concepts of scientific discourse. Suggested topics for study may include: disclosure of the concept of scientific discourse, strategies of written speech, features of scientific style; vocabulary of scientific style (stable expressions, word-links, Latin expressions); specifics of the use of grammar in scientific texts. For example, at this stage, students perform tasks to identify and analyze the studied grammatical phenomena; the concepts of cohesion and coherence are revealed, various means of cohesion are considered (reiteration, collocation, pronominalization, ellipse, use of conjunctions and articles) and tasks are performed to recognize the means of cohesion and coherence.

At the *reproductive-analytical stage*, students are offered various forms of scientific texts, which they process, analyze and correct. The topics that should be studied at the above stage are: scientific texts (their types and formats, main features and specifics); abstracts, summaries and reviews; scientific articles (structure and content, language of design); scientific theses. For example, students are presented with the compositional structure of the article (sections: introduction, methods and materials, results and discussion, conclusion and their corresponding compositional steps and tactics) and the task of identifying the compositional format of the article, reconstructing the deliberately deformed compositional structure of the article and its sections, comparing the compositional structure of individual sections of the article (for example, abstract and introduction), the task of identifying the lexical and grammatical features of a scientific article.

According to the stages, the content modules are allocated and the topics that are included in each stage are determined. The *productive-reflective stage* involves the design of students' own scientific research and related documents, as well as improving

the ability to present the results of their research in public and, in general, the analysis of the work done. Thematically, the tasks can be defined as follows: preparation of own scientific research - an article or abstract and related information (list of sources, information about the author); preparation of recommendation letters, applications for participation in projects, mini-projects; preparation for public speaking (ability to present your report, answer questions, behave properly); public speaking (at the conference) and its reflection.

The study shows the importance of introducing the teaching of foreign language scientific discourse into the content of higher engineering education, which is primarily aimed at forming the mobility of students in the world educational space.

References

1. Ahtaeva L.A. (2010) Nauchnyj diskurs kak specificheskaja raznovidnost' diskursivnoj deja-tel'nosti [Scientific discourse as a specific kind of discursive activity]. *Molodoj uchenyj - Young scientist*. 7. pp. 144-150.

2. Kazakova N.V. (2012) Formirovanie institucional'nyh osobennostej nauchno-uchebnogo diskursa (na materiale anglijskih grammatik 16–19 vv.) [Formation of the institutional features of the scientific and academic discourse (on the material of English grammars 16-19 centuries)]: Abstract of Doctoral Diss. Izhevsk.

3. Savignon S. (2002). *Interpreting communicative language teaching: Contexts and concerns in teacher education*. New Haven : Yale University Press. 256 p.

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF MEDICAL STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Kovalenko Polina

Donetsk National
Medical University
Kropyvnytskyi

Raksha-Slyusareva Olena

Donetsk National
Medical University
Kropyvnytskyi

Slyusarev Oleksiy

Donetsk National
Medical University
Kropyvnytskyi

Boieva Svitlana

Donetsk National
Medical University
Kropyvnytskyi

The training of qualified specialists with higher education, capable of competent and effective activity in their specialty at the level of European and world standards, is possible under the condition of increasing the role of independent work of students.

In modern higher education, the teacher's role is increasingly reduced to the organization of students' cognitive activities. The student must learn by himself, and this is of fundamental importance. Only knowledge acquired by one's own labor is strong, deep and effective. It is only through intense brain activity that one can perfectly master the subject. The student's independent work (SRS) forms the skills of independent activity in general, which is absolutely necessary in any professional activity, develops the ability to independently make responsible decisions, find the optimal way out of difficult situations. Thus, SRS plays a significant educational role. It forms independence as an important character trait that occupies a leading place in the personality structure of a modern specialist. Scientists, teachers, taking into account these regularities, always emphasized the need to organize the independent cognitive activity of a person [2].

An integral part of the training process of a modern specialist is the independent work of students, which is necessary not only for mastering the content of a certain discipline, but also for the formation of the ability to take responsibility, independently solve a problem, find constructive solutions and a way out of a problematic situation.

Effectively organized SRS ensures the mastery of the skills of educational, scientific and professional activity, contributes to the deepening and expansion of knowledge, the awakening of interest in cognitive activity, the mastering of methods of the process of cognition, the development of cognitive abilities. It is independent work that serves as an effective means of forming analytical, creative clinical thinking of future doctors of any specialty, as well as a means of educating future doctors' conscious attitude to mastering theoretical and practical knowledge, instilling the habit of intense intellectual work [1].

Conclusions: Studying in higher educational institutions is the creation of a reliable foundation for further independent cognitive activity throughout life. As a result of painstaking cognitive work, the graduate should receive a reliable compass that will help him confidently move in the sea of knowledge, choose from them the most important, the most essential in accordance with the needs of professional activity[2].

References

- 1) Ministry of Health of Ukraine Higher state educational institution of Ukraine "Ukrainian Medical Dental Academy" INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS OF MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS Materials of the educational and scientific conference with international participation on March 23, 2017, Poltava - 2017
- 2) Kuzminsky A.I. Pedagogy of high school. Educational manual / K.: Znannia, 2005.-308p

COMPENSATORY COMPETENCE DEVELOPMENT OF ENGINEERING STUDENTS IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Podorozhna Alina

Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages Training, European Integration and International Cooperation of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

At the current stage, foreign language is becoming one of the most popular academic disciplines in engineering universities. A sufficient level of proficiency in a foreign language provides the student with the opportunity not only to receive professionally relevant information, but also to learn about the peculiarities of the culture and traditions of the country of the language being studied, to expand their own worldview, to form the ability to make new, independent, non-standard decisions, to undergo advanced training abroad. Competency-based approach is considered to be a topical means of building an effective process of professional training in engineering universities meeting the requirements of the labor market.

The purpose of teaching a foreign language in engineering universities is to develop students' communicative competence. However, a preliminary survey among the students of Ukrainian Engineering Pedagogics Academy (UEPA) suggests that most students do not know how to get out of difficult situations of foreign language communication due to insufficient compensatory competence. In other words, students' compensatory skills, which are understood as the ability to compensate for the lack of language knowledge and experience in communicating in a foreign language, are not sufficiently developed to help them face these difficulties in communicative situations.

Compensatory competence is the ability to mobilize a system of knowledge, skills, abilities, mental and personal qualities that are necessary for the absorption of new information, the assimilation of foreign language terminology, their use in academic discourse. The development of compensatory competence of students is the ability to fill the gaps in the foreign language knowledge and linguistic experience of foreign language communication. The process of compensatory competence development is progressive and involves mastering certain compensatory skills at the receptive and reproductive levels of their subsequent complex application at the productive level. The formation of compensatory competence is carried out within the competence approach, which is a combination of personality-oriented, cultural and interactive approaches.

The development of compensatory competence allows the engineering student to primarily fill in the gaps in existing knowledge; compensate them in language means; ensures the inclusion of cognitive processes in the process of foreign language learning; communicate at the receptive and productive levels, despite the lack of foreign language means of expression and the presence of unfamiliar elements in listening and reading texts; replenish the terminological vocabulary in the specialty. The

development of the above-mentioned type of competence occurs, on the one hand, through the development of knowledge, skills and abilities of linguistic, discursive, socio-cultural and social competences and, on the other hand, by supplementing the set of compensatory strategies and means. The development of compensatory competence and technical vocabulary takes place in foreign language classes in the process of processing authentic written professionally oriented text.

The content of training for the development of compensatory competence includes the following components: *Activity component* - the use of paralinguistic means (facial expressions, gestures); the use of rhetorical questions; the ability to use the reference apparatus (comments, footnotes); the use of necessary models of behavior in intercultural the necessary models of behavior in intercultural communication depending on the purpose and situation of communication; predicting the content of the text on the basis of preliminary information (title, beginning); understanding the meaning of unstudied linguistic means on the basis of linguistic and contextual assumptions. *Cognitive component* - simplified knowledge about compensatory competence and its role in the process of learning a foreign language; key knowledge about the types of relationships in the social and professional context of the language culture (business etiquette, teamwork, etc.); knowledge of the main historical and socio-political factors influencing own and foreign cultures; knowledge about verbal means of compensation in situations of communicative difficulties in the process of foreign language communication; knowledge about non-verbal elements of communicative behavior of representatives of cultures. *Behavioral component*, or attitude, that is, the development of students' openness, curiosity, willingness to abandon prejudice, acceptance of culture and empathy for representatives of other countries [1, p. 68].

It is reasonable to include the following exercises in the complex of exercises aimed at forming all components of students' compensatory competence:

1. Exercises aimed at the development of the cognitive component of compensatory competence: to collect, systematize and summarize information about the culture, traditions and history of the country whose language is being studied; to understand the meaning of speech phenomena related to the culture, life and traditions of the country; to know and understand verbal and non-verbal means of compensation.

2. Exercises aimed at forming compensatory competence skills: to use the necessary models of behavior depending on the purpose and situation of communication; to predict the content of the text based on preliminary information (title, beginning); to understand the meaning of unlearned linguistic means; to use periphrases, interpretations, synonyms, equivalent substitutions, clarifications.

3. Exercises aimed at developing the behavioral component of compensatory competence: to be aware of the diversity of our society and the presence of various ethnic groups in it, to develop social sensitivity, empathy and tolerance towards the representatives of the country whose language is studied; to be aware of prejudice, stereotypical and prejudicial attitudes towards representatives of other cultures and to be ready to abandon them; to subject to conscious comprehension of the peculiarities of their own and other cultures.

The teaching methodology for the formation of compensatory competence of engineering students, in addition to a set of exercises, may also include the organization of the educational process in accordance with the above principles. The proposed methodology should be applied both in special optional foreign language classes and in the main learning process. In this case, some exercises can be carried out both in the classroom and in the form of independent work.

References

1. Papikyan A. V. Formirovanie kompensatornoy kompetentsii kak sredstva uprezhdeniya i preodoleniya sotsiokulturnoy interferentsii: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Anzhela Valeriondovna Papikyan ; Pyatigorskiy gos. ling. un-t. — Pyatigorsk., 2011. -198 s
2. Bachman L.F. Fundamental considerations in language testing. Oxford, 1991
3. Smith M. Second language learning: theoretical foundations. L., 1994. P. 12-15.

ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

Voitsekhivska Nataliia,
Doctor of Philology, Lecturer
Communal Higher Educational Institution
«Vinnytsia Humanities Pedagogical College»

Інтеграція України до європейського інтелектуального простору зумовлює необхідність у підготовці майбутніх фахівців із високим рівнем комунікативних здібностей, дискурсивної та іншомовної компетентності.

Поняття «компетентність» стосовно майбутнього вчителя-філолога розглядається як складна інтегрована особистісна характеристика, що зумовлює здатність застосовувати свої знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, життєвий досвід у професійній діяльності та соціальній сфері, відповідальність за результати діяльності, постійне самовдосконалення в умовах соціально-економічних трансформацій у суспільстві; як набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; як коло питань, в яких людина добре розуміється не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища; як сукупність особистісних якостей (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом діяльності [6; 7: 392–393]. Згідно з Міжнародною комісією Ради Європи, «компетентність» містить знання, вміння, ставлення, що забезпечують досягнення успіхів у різноманітних сферах життя.

Комунікативна компетентність – це сукупність комунікативних якостей особистості, якими вона оволодіває для того, щоб взаємодіяти з людьми в соціумі, іншими об'єктами довколишнього світу, виконувати соціальні ролі, орієнтуватися в потоках інформації, знаходити, аналізувати та передавати її [7: 393].

Комунікативна компетенція в представлених Радою Європи «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» постає єдністю таких складових: а) лінгвістична компетенція (фонологія, орфографія, словник, морфологія, синтаксис, семантика і прагматика); б) соціолінгвістична компетенція; в) прагматична компетенція, до складу якої входить дискурсивна компетенція [3].

Поняття дискурсивної компетентності пов'язується з теорією дискурсу та лінгвістикою тексту.

У мовознавстві під дискурсом розуміють складний соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, визначається (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-

ситуативними, психологічними та іншими чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвальну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвальну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який упродовж розгортання дискурсу «будується» його репродуцентом (автором) та інтерпретується реципієнтом (слухачем, читачем тощо) (К. С. Серажим). Це «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (іноді значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається у межах одного чи кількох каналів комунікації, регулюється стратегіями й тактиками учасників спілкування та є складним синтезом когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колоритом «форм життя», залежних від тематики спілкування» (Ф. С. Бацевич). Текст як дискурсивне утворення має певні ознаки, умови появи та структуру, характеризуючись інтерактивністю, фреймовим характером, підпорядкованістю механізмам соціальної і діалогічної регуляції та координації, збігом/незбігом у когнітивній сфері мовців, однаковістю/неоднаковістю в інтерпретаціях світу суб'єктами спілкування та ін. [2: 17].

З погляду педагогіки, дискурс – це складова частина мовленнєвої події, вербальний і невербальний обмін, що відбувається в мовленнєвій ситуації та складається з вербальної поведінки; акустичної поведінки (гучність, висота тону, інтонація, темп, паузація, ритм); кінесичної поведінки (жести, міміка, поза), просторової поведінки (проксеміка, знакове використання простору) [8: 51].

Дискурсивна компетентність пов'язується зі знанням різних типів дискурсів і правил їхньої побудови, а також із умінням їх створювати і розуміти з урахуванням ситуації спілкування (М. Canale, M. Swain); з умінням сполучати речення в уривки дискурсу і структурувати смислове ціле із серії висловів (Г. Браун); з умінням будувати своє мовлення зв'язно, оперуючи знанням принципів тематичної організації тексту, його структури, зв'язності, логічної організації, стилю мовлення (розмовний, офіційно-діловий, літературний, публіцистичний, науковий) та реєстру (високий, нейтральний, розмовний, фамільярний, грубий, вульгарний), принципів риторичної ефективності, тобто впливу на слухача (читача) (І. Андрійко, Л. Панова, С. Тезікова); з умінням будувати й сприймати цілісні дискурси різних типів (усні та писемні) відповідно до комунікативного наміру в межах конкретної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їх семантико-прагматичної й граматичної організації на макро- та мікрорівні і взаємозв'язку екстралінгвальних і лінгвальних компонентів [1: 77; 5: 54].

Серед важливих дискурсивних умінь дослідники називають здатність будувати висловлювання відповідно до певних лексичних, граматичних, стилістичних, композиційних правил; поєднувати окремі речення у зв'язні усні уривки дискурсу, використовуючи для цього синтаксичні та семантичні засоби

когезії; аналізувати ситуацію спілкування та її компоненти; враховувати контекст комунікативної взаємодії; проектувати спілкування, визначаючи модель побудови дискурсу і мовні засоби її реалізації; інтерпретувати дискурс згідно з комунікативною ситуацією; структурувати дискурс відповідно до особливостей функціонального стилю і жанрової форми; регулювати загальну модальність дискурсу; виділяти лінгвальні та екстралінгвальні параметри дискурсу; встановлювати й усвідомлювати зв'язок з екстралінгвальними аспектами комунікації [1: 77–78].

Дослідники виділяють п'ять рівнів дискурсивної компетенції мовної особистості: 1) рівень правильності – дотримання певного мінімуму правил, за яким певне висловлювання зараховується до певної мови; 2) рівень швидкості породження дискурсу; 3) рівень насиченості дискурсу багатствами мовних засобів мови; 4) рівень адекватного вибору стилістичних засобів і 5) рівень «бездоганної» побудови та сприймання мовленнєвого твору [1: 37; 11: 68].

Крім того, важливим для опанування навичками успішного комуніканта є розуміння студентами ключових понять дискурсу – комунікативної стратегії та комунікативної тактики. Комунікативна стратегія «складається з сукупності запланованих мовцем і реалізованих у процесі комунікативної взаємодії тактик, спрямованих на досягнення комунікативної мети» [7: 115]. Структура комунікативної стратегії розглядається як складне утворення, що включає такі етапи: аналіз комунікативної ситуації (умови, предмет комунікації, особливості комунікантів, оточення тощо) – загальна мета комунікації – визначення конкретних завдань комунікативної взаємодії – вибір жанру педагогічного дискурсу та комунікативного стилю – визначення змісту та обсягу інформації – встановлення співвідношення інформації зі станом свідомості співбесідників і чинником емпатії – визначення видів комунікативних тактик – добір вербальних та невербальних засобів – реалізація тактик – досягнення мети – рефлексія – корекція досвіду комунікативної взаємодії.

Залежно від комунікативної мети (інтенції), стратегій і тактик обираються мовні на немовні засоби їхньої реалізації. Вибір співрозмовниками засобів вираження думки не є довільним. Мовець намагається «видобути» з кожної мовної одиниці максимальний ефект, керуючись нормою, особистісними вподобаннями, комунікативною компетенцією, особливостями сприйняття дійсності, манерою кодування і декодування інформації, а також враховуючи інтенцію й комунікативний статус адресата [2: 15].

Враховуючи вихідні положення теорії дискурсу, лінгводидактами була запропонована система вправ на формування дискурсивної компетентності: 1) *інформаційно-рецептивні вправи*, спрямовані на засвоєння, осмислення та систематизацію теоретичного матеріалу дискурсивної лінгвістики; 2) *аналітичні вправи*, що допомагають студентам-філологам осмислити зв'язки і відношення між дискурсивними явищами, відпрацювати й закріпити теоретичні відомості (виділення, характеристика та класифікація дискурсивних явищ, порівняння й зіставлення різних аспектів дискурсу, дискурсивний аналіз тексту); 3) *реконструктивні вправи* як перехідна ланка від репродуктивного до

продуктивного виду діяльності передбачають роботу з різними типами дискурсів (перебудова, розширення й редагування дискурсів); 4) *конструктивні вправи* – креативно-конструктивні та креативно-дослідницькі – забезпечують формування вмінь будувати цілісні дискурси з урахуванням їхніх типологічних ознак [5: 115–120].

Л. В. Юрчук, досліджуючи дискурсивну компетенцію студентів мовних ЗВО, зазначає, що, дискурс, на відміну від тексту, пов'язаний із реалізацією «комунікативних намірів у контексті конкретної комунікативної ситуації щодо співрозмовника, представника іншої культури», тому здобувачам освіти не слід «зазубрювати тексти як взірці мовної реалізації, а доцільніше створювати/сприймати дискурси виходячи з комунікативної мети та ситуації спілкування» [9: 377]. Відтак, дослідниця називає засади, на яких базується формування дискурсивної компетенції:

1. Дискурс посідає центральне місце в системі навчання міжкультурної комунікації.

2. Навчання має передувати відбір типів дискурсів.

3. Ознайомлення з конкретним дискурсом має базуватися на аудіовізуальному уявленні, за допомогою якого презентується автентична комунікативна ситуація, комуніканти-представники іншої культури, їхня мовна і немовна поведінка, культурне тло.

4. Набуття навичок творення/сприймання дискурсу передбачає три етапи:

- *ознайомлення* (вступна бесіда викладача з посиланням на комунікативну мету спілкування, представлення дискурсу, контроль розуміння, аналіз ситуації);

- *тренування* (сприйняття та аналіз кількох дискурсів одного типу, вправи для закріплення мовних засобів, відтворення дискурсів);

- *практика* – кероване спілкування (творення/розуміння акту спілкування з використанням вивчених типів дискурсів на основі проблемної ситуації іншомовного культурного середовища) [10].

Схожий погляд на формування англомовної дискурсивної компетенції у Н. С. Бершадської. Згідно з дослідницею, існує три етапи:

1) *когнітивно-збагачувальний етап* (озброєння знаннями термінологічної бази дискурсу, формування лінгвокомунікативного мінімуму студентів у межах дидактичного дискурсу через виконання лінгвістичних і реконструктивних вправ на практичних заняттях і конспектування нової інформації під час лекцій);

2) *репродуктивно-комунікативний етап* (формування дискурсивних умінь студентів, формування стратегічного й тактичного компонентів дискурсивної компетентності засобами обговорення, рольових ігор, моделювання реальних комунікативних ситуацій дидактичного дискурсу, виконання реконструктивних, аналітичних, креативно-конструктивних вправ);

3) *конструктивно-творчий етап* (закріплення та вдосконалення дискурсивних умінь студентів через проведення рольових ігор, міні-конференцій, бесід, проєктів, створення реальних дискурсів у режимі online, прослуховування та аналіз лекцій носіїв мови, проведення міні-лекцій і відеопрезентацій) [1: 132].

На різних етапах формування дискурсивної компетентності використовують різні принципи навчання студентів стратегічного планування комунікативної взаємодії:

1. *Принцип навчання на основі моделювання комунікативних ситуацій*, особливо ситуацій із ускладненими параметрами, які передбачають відхід від стереотипних рішень.

2. *Принцип використання прототипового підходу* у формуванні комунікативних знань. Особливості процесу педагогічної комунікації полягають у невідкладній реакції викладача, у свідомості якого повинен бути готовий «репертуар» знань, однотипних комунікативних явищ, схем, еталонів (наприклад, через використання шаблонних висловлювань у межах стратегії ввічливості).

3. *Принцип фреймування* використовується для опрацювання однотипних ситуацій зі змінними параметрами й передбачає відхід від індивідуального досвіду здобувачів освіти. Фрейм – це структура, що репрезентує стереотипні ситуації у свідомості людини і призначена для ідентифікації нової ситуації, що ґрунтується на такому стереотипному шаблоні. Суть фреймування полягає в тому, що комунікативна подія поміщається в «рамку» зі стереотипним набором дійових осіб і відомою послідовністю дій, відтак здобувачам освіти непотрібно самостійно конструювати дискурс, а лише ідентифікувати ситуацію й обрати відповідний фрейм.

4. *Принцип ритуалізації* комунікативної поведінки уможливорює реалізацію стратегічно-тактичного підходу. На заняттях студентам можна запропонувати добирати назви до комунікативних тактик, які легко буде запам'ятати. Основою можуть слугувати певні норми, цінності, настанови, умови, що стосуються ситуації чи учасників спілкування.

5. *Принцип навчання на «негативному» мовленнєвому матеріалі*, що вчить студентів-філологів будувати дискурси, розуміючи невідповідність між комунікативною ціллю (інтенцією) та результатом (перлокутивним ефектом), розмежовуючи основні та додаткові цілі комунікації й усвідомлюючи альтернативні мовленнєві дії.

6. *Принцип ретроспективного осмислення мовленнєвої взаємодії* задля набуття комунікативного досвіду, коли стратегічне планування базується на моделі комунікативної ситуації з різними параметрами та модифікаціями [4: 175].

Отже, здобувач освіти, який володіє дискурсивною компетентністю на належному рівні, по-перше, знає особливості побудови й функціонування дискурсів різного типу; по-друге, уміє обирати з-поміж різних типів дискурсу той із них, що відповідає комунікативній меті розмови; по-третє, уміє створювати дискурси залежно від умов комунікації, сфери й ситуації, з урахуванням комунікативного статусу співрозмовника; по-четверте, у власній комунікативній поведінці опирається на базові знання про культуру, звичаї та традиції країни, мова якої вивчається. Формування дискурсивної компетентності студентів-філологів відбувається в умовах особистісно зорієнтованої освіти

через використання низки принципів і комплексу вправ та уможливорює розвиток комунікативної компетентності здобувачів освіти в цілому.

Список літератури:

1. Бершадська Н. С. Методика формування англомовної усної дискурсивної компетенції у студентів мовних спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2011. 303 с.
2. Войцехівська Н. К. Категорія згоди в українському літературному діалогічному дискурсі (на матеріалі художньої літератури ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Київ, 2003. 273 с.
4. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учеб. пособие для студ., обучающихся по спец. «Связи с общественностью». Москва : Флинта, 2011. 224 с.
5. Кучерява О. А. Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2007. 219 с.
6. Мікаєлян В. В. Формування дискурсивної компетентності як актуальне завдання професійної підготовки студентів-медиків. URL: http://dspace.vnmu.edu.ua/bitstream/handle/pdf_ (дата звернення: 02.10. 2022).
7. Оліяр М. П. Теорія і практика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів : монографія. Івано-Франківськ, 2015. 500 с.
8. Педагогическое речеведение : словарь-справочник / Под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. Москва, 1998. 312 с.
9. Юрчук Л. В. Дискурсивна компетенція в системі навчання міжкультурної комунікації. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15, Т.1. С. 377–380.
10. Юрчук Л. В. Дискурсивна компетенція, її роль та формування в системі навчання міжкультурної комунікації у студентів немовного вузу : тези доп. І Всеукраїнської науково-практичного семінару «Лінгвістичні та методологічні проблеми технології навчання іноземним мовам в сучасних умовах», 13 лютого 2012 р. Київ, 2012. С. 37–38.
11. Discourse as Structure and Process. *Discourse Studies* / Teun A. van Dijk. London, 1997. Vol. 1. P. 63–111.

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ, ЯК ФАКТОР БОРОТЬБИ ЗІ СТАРІННЯМ

Атаманюк Світлана Іванівна

Доктор педагогічних наук, доцент
Національний Університет «Запорізька політехніка»

Кириченко Олена Віталіївна

Старший викладач
Національний Університет «Запорізька політехніка»

Старіння - це руйнівний процес в організмі, що неминуче розвивається з віком в результаті наростаючого ушкоджує дію зовнішніх факторів і веде до недостатності фізіологічних функцій організму. Млявість м'язів – перший сигнал про початок старіння. Щоб підтримати їх тонус, необхідне регулярне фізичне навантаження.

Необхідність з'ясування ролі та значення рухового режиму, впливу та конкретних форм активного відпочинку, що забезпечують найбільший лікувально-профілактичний ефект, диктується самим життям. Широкий та масовий розвиток фізкультурно-оздоровчої роботи потребує знання нового вікового аспекту впливу засобів та методів фізичної культури.

У вирішенні завдання профілактики передчасного старіння особливе значення у наші дні набуває руховий режим. Правильна організація рухового режиму, застосування фізичних вправ відповідно до функціональних можливостей організму, використання різноманітних засобів активного відпочинку є одним із найсильніших факторів способу життя людини, здатних запобігти передчасному старінню, підтримати на високому рівні працездатність і, зрештою, продовжити його життя.

Найважливішою соціально-гігієнічною проблемою є боротьба за довголіття та активну старість. У сучасних передових умовах праці, підвищенні життєвого рівня людей, культури побуту важливе місце належить правильно організованій системі фізичного виховання.

Наше уявлення про значення активного рухового режиму як про фактор, що сприятливо діє на стан організму та його діяльність у період старіння, ґрунтуються на:

- експериментальні дослідження та клінічні спостереження, що свідчать про роль фактора обмеження рухової активності як однієї з причин розвитку передчасного старіння;
- аналіз спостережень низки авторів над способом життя довгожителів;
- узагальнення багаторічних лікарських спостережень над особами, які ведуть систематичне фізичне тренування з молодого віку та після досягнення похилого віку;
- результати дослідження осіб, які розпочали вперше систематичне тренування лише у відплаті 50-65 років;

- спеціальних дослідженнях, спрямованих на розкриття механізмів позитивного впливу активного рухового режиму на стан здоров'я та працездатність організму.

Найдієвіший стимулятор усіх функцій – рухова активність. Вона додає адаптаційні можливості людини у віці. Фізичні вправи дозволяють як уповільнювати процеси старіння і продовжувати життя, а й продовжувати творчу активність людини.

Старість – це період життя, що є наслідком старіння. Вікові градації для старшого віку: літній вік – 60-74 роки, старечий – 75-89 років, довгожитель – 90 років і старше.

Оздоровча рухова активність як складова навчально-виховного процесу вирішує освітні, виховні, лікувально-оздоровчі і корегувальні завдання. Заняття оздоровчою руховою активністю сприяють: оволодінню власним тілом; розвитку просторово-часових відчуттів; розвитку координаційно-рухових умінь і навичок; формуванню довільної регуляції; створенню функціонального ресурсу діяльності особистості. За допомогою основних рухів: ходьби, бігу, плавання, занять у групах здоров'я для людей похилого віку підтримуються прикладні уміння і навички, необхідні у повсякденному житті. Фізичні вправи є основним засобом оздоровчої фізичної культури. До них відносять: гімнастичні вправи, фізичні вправи прикладного характеру, силові, швидкісно-силові, на розслаблення, у рівновазі, дихальні тощо.

В даний час надається можливим розрізнити два шляхи використання лікувально-профілактичного впливу фізичних вправ: поряд з відносно краще вивченим тренуванням організму, що забезпечує в результаті систематичних напруг функціональних систем розширення адаптації організму, такою можливістю є активний відпочинок. Його вплив забезпечується іншим механізмом і проявляється у зниженні величини вегетативних реакцій при стимуляції працездатності, посиленні відновлювальних процесів.

Між цими різними шляхами досягнення оздоровчого ефекту існує найтісніший взаємозв'язок. Це вказує на необхідність поєднання при використанні тренування та активного відпочинку для підвищення ефективності кожного з них та створення найбільш раціонального рухового режиму людей різного віку.

Систематичні заняття фізичною культурою значно покращують фізичний розвиток, візивають глибоку функціональну перебудову в організмі людей середнього та похилого віку. В умовах спокою вплив фізичного тренування проявляється в економізації роботи апарату кровообігу, поліпшенні перебігу окислювально-відновних процесів.

Як у процесі тренування, так і при використанні фізичних вправ з метою активного відпочинку слід зважати на найважливіший фактор, що визначає адаптацію організму до м'язової діяльності та кінцевий ефект її впливу на організм, - інтенсивністю фізичного навантаження.

Поряд з інтенсивністю, важливе значення для адаптації організму при старінні має структура та особливості форми вправ. Сучасними вченими

зазначено, що вплив різних за характером вправ на організм осіб похилого віку показали, що повна відмова від використання вправ зі зміною положення тіла, силових вправ, статичних є не виправданим.

Слід завжди пам'ятати, що для людей похилого віку несприятливі такі положення, при яких утруднюється дихання і з'являються неприємні відчуття припливу крові до обличчя, голови, шуму у вухах і т.д.

Займаючись фізичною культурою, люди похилого віку повинні періодично радитися з лікарем. Консультацію можна отримати у лікаря з лікувальної фізкультури свого територіального лікувального закладу або лікаря-терапевта.

Для створення раціональної системи занять фізичними вправами у літньому віці важливе значення має оцінка ефективності різних засобів та методів фізичної культури.

Аналізуючи наукову літературу встановлено можливість широкого використання групового методу у заняттях з людьми похилого віку, що створює умови для масового охоплення фізичною культурою контингентів дорослого населення і не виключає можливості суворого дозування та індивідуалізації навантаження.

Раціональна система фізичних вправ для осіб похилого віку має передбачати комплексування як протягом річного періоду, так і в процесі кожного окремого заняття. Використання різноманітних засобів фізичної культури з урахуванням підготовленості, стану здоров'я та реальних умов проведення занять. Для групових занять адаптивною фізкультурою доцільно створювати групи здоров'я з приблизно рівним рівнем фізичної підготовки учасників. Це дає можливість проводити заняття у адекватному руховому режимі, сприяти прогресії фізичних можливостей та мінімізувати ризики перевтоми.

Заняття у групах здоров'я повинні проводитися не менше двох разів на тиждень, а за наявності можливостей – три рази. Тривалість занять на початку - 30-40 хвилин із подальшим збільшенням часу занять до 50-60 хв. Чи не найціннішим і найдоступнішим видом фізичних вправ для літньої людини є ходьба. Цей природний вид руху, у якому беруть участь більшість м'язів скелета, сприятливо впливає обмін речовин. Дослідження встановили, що ходьба зі швидкістю 3 кілометри на годину збільшує обмін речовин приблизно у півтора рази.

Цілком доступні для практично здорових людей похилого віку взимку-катання на лижах, влітку-купання і плавання. Зі спортивних ігор можуть бути волейбол, теніс. Широко використовуються: полювання, риболовля, катання на човнах, велосипеді, помірна робота на дачних ділянках і т.д. Циклічні аеробні тренування переважно розвивають кардіореспіраторну систему. Суглобова гімнастика - початковий варіант тренування кардіореспіраторної системи, вона покращує рухливість суглобів, не погіршує венозний відтік, тому рекомендується при наявному варикозі нижніх кінцівок.

Загальнорозвиваючі тренування підвищують м'язову силу, витривалість, координацію, гнучкість; вони обов'язково включають освоєння дихальних технік, медитативних та релаксаційних практик. Усі східні оздоровчі практики

та фізична активність у стилі Body and mind ідеально вписуються у формат адаптивної фізкультури. Музичний супровід посилює релаксаційний ефект. Всупереч поширеній думці зумба і танці не є кардіотренуванням, оскільки відсутня циклічність і можливість контролю пульсу. Але при цьому вони є чудовим засобом тренування пам'яті, координації та підвищення емоційного фону. Заняття під музичний ритм дуже підходять людям похилого віку з хворобою Паркінсона, депресією.

Рекомендовані вправи та заняття повинні виконуватися у повільному темпі, м'яко, ритмічно, забезпечувати глибоке та повне дихання.

На заняттях для підвищення емоційності та інтересу можна використовувати елементи змагального методу з використанням спортивних ігор, а також показові виступи. Проведення змагань у певній віковій групі (Спартакіаді, змагання ветеранів з обраного виду спорту, участь у Чемпіонатах світу та Європі тільки у своїй віковій групі та за особливо розробленими правилами, що враховують їх вік.)

Проведення дослідження показують позитивний вплив спортивного тренування на організм, Проте є підстави вважати, що тренування не стільки попереджає чи затримує розвиток захворювань цього періоду, що компенсує наступні вікові зміни та хвороби, підтримує працездатність на високому рівні і робить старість активнішою.

Все це є свідченням високої ефективності занять фізичними вправами в літньому віці. Однак це не означає, що профілактика передчасного старіння вичерпана. Для досягнення активного довголіття виключно важливе значення має правильно організоване фізичне виховання у дитячому та юнацькому віці. Раціональний рушійний режим, заняття фізичною культурою та спортом сприяють гармонійному розвитку зростаючого організму і тим самим закладають основу активного довголіття.

Особи, обтяжені вираженими хворобливими змінами, до загальних груп здоров'я не приймаються. Вони повинні займатися у кабінетах лікувальної фізкультури при медичних чи реабілітаційних центрах.

Застосовувані фізичні вправи необхідно суворо дозувати за кількістю повторень, темпу виконання, амплітуді рухів. Необхідно чергувати силові вправи з релаксаційними чи дихальними. Слід уникати різких переходів з горизонтального у вертикальне положення, щоб уникнути ризику розвитку ортостатичного колапсу, стрімких прискорень, надмірної силової напруги, напруження та струсу тіла. Комплекс вправ повинен бути збудований у послідовну логічну зміну вихідних положень, починаючи з позиції стоячи (або сидячи на стільці) і закінчуючи лежачи; з останнього положення вертикалізуватися повільно та за відсутності запаморочення.

Агітаційна робота серед населення є однією з найважливіших умов широкого використання лікувально-профілактичного впливу фізичної культури. Ця робота має вестись на сучасному науковому рівні, з використанням конкретного та переконливого наукового матеріалу, а також усіх інтернет ресурсів, радіо, телебачення, лекції, показові виступи, керівництво професійних тренерів.

Двигуна активність найдоступніший і практично безкоштовний засіб боротьби за довге та здорове життя. У режимі життя людей похилого віку вона може не тільки не зменшуватись у порівнянні з попереднім віковим періодом, а й зростати, хоча інтенсивність рухового режиму знижується. З відходом на пенсію збільшується час дозвілля, який доцільно присвятити регулярним заняттям фізкультурою, збільшується можливість використання корисних природних факторів (таких як свіже повітря) та дотримання індивідуального режиму занять, відпочинку, сну, харчування та інших спеціальних гігієнічних умов.

Список літератури:

1. Апанасенко Г.Л. Проблемы управления здоровьем человека //Наука в анатомическом спорте. – 1999 – спец. выпуск. – С. 56-60.
2. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. Медицинская валеология. – К.: Здоров'я, 198. – 248 с.
3. Аронов Д.М. Сердце над защитой. М.: Физкультура и здоровья, 1985. – С. 33-35.
4. Бальсевич В.К., Запорожанов В.А. Физическая активность человека. –К.: Здоров'я, 1987. – 224с.
5. Вайкбаум Я.С. Дозирования физических нагрузок. – М.: Просвещение, 1991. – 64с.
6. Иващенко Л.Я., Круцевич Т.Ю. Методика физкультурно-оздоровительных занятий. - К.: УГУ ФВС, 1994. – 126с.
7. Круцевич Т.Ю. Теория и методика физического воспитания. – 2 том. –К.: Олимпийская литература, 2003.- С. 201-252.
8. Макилова В.Н. Физическая культура в пожилом возрасте. – К.: Здоров'я, 1980. – с.-3-9.
9. Пирогова Е.А., Иващенко Л.Я., Странко Н.М. Влияния упражнений на работоспособность и здоровье человека. – К.: Здоров'я, 1986. – 152с.
10. Симаков А.Ф. Рецепты для здоров'я. М.: Физкультура и здоровье, 1996.- С. 5-9.
11. Солодовиченко О.Е. Самостоятельные занятия оздоровительной гимнастикой для женщин второго зрелого возраста.: Метод. Рекомендации. – К.: Олимпийская литература, 1996. – 24с.
12. Транквилимати. Золотая осень жизни. М.: Физкультура и здоровье, 1989. – С. 80-92.
13. Фомин Н.А., Филинг В.П. Возрастные основы физического воспитания. М.: Физкультура и спорт, 1972. – 176с.
14. Шенкман С.Б. Физкультура и здоровье. М.: Физкультура и спорт, 1984. – С.48-52.

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З АУТИЗМОМ

Бойко Світлана Петрівна

Асистент кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Карпенко Марія Сергіївна

Здобувач другого (магістерського) рівня
кафедри дошкільної освіти,
Криворізького державного педагогічного університету
Кривий Ріг, Україна

Загальновизнано, що процес соціалізації є одним із найважливіших завдань як теорії так і практики дошкільної освіти, адже він є невід'ємною частиною становлення розвитку психіки кожної людини, що передбачає пристосування до навколишнього світу, суспільного середовища, засвоєння, привласнення знань, норм певного угруповання [1]. Тому, важливим є пошук найбільш ефективних засобів та методів досягнення цієї мети.

Зазначимо, що в умовах сучасної соціально-економічної ситуації в Україні дедалі більшої важливості набуває проблема соціалізації саме дітей з особливими освітніми потребами. За даними ООН, у світі налічується приблизно 450 000 000 людей із порушеннями психічного та фізичного розвитку. Це становить 1/10 частину жителів нашої планети. Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що кількість таких жителів у світі сягає 13% (3% дітей народжуються з вадами інтелекту та 10% дітей з іншими психічними та фізичними вадами). У нашій країні також спостерігається тенденція зростання кількості дітей з інвалідністю – за останнє десятиліття збільшилася вдвічі [2]. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України, станом на 1 січня 2020 року отримують освіту 4681 вихованців з особливими освітніми потребами. Зазначимо, що однією з актуальних особливостей розвитку на сьогодні є аутизм [3].

Проблема дитячого аутизму є однією з найбільш важливих у галузі як психології, так і педагогіки. Це пояснюється як високою частотою розвитку цієї аномалії, так і певними труднощами своєчасної діагностики та відсутністю детально розробленої системи спеціалізованої допомоги, що у майбутньому може привести до більш серйозних порушень розвитку.

Переконані, що однією з найбільш актуальних технологій у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, що мають аутизм є казкотерапія. Це пояснюється тим, що завдяки представленій у цікавій формі історії, такі діти можуть отримати важливі знання про оточуючий світ, проаналізувати моделі поведінки у різних

життєвих ситуаціях, а це в свою чергу сприятиме поступовому процесу соціалізації. Її особливість полягає у тому, що вона змушує дитину сміятися і плакати, переживати та сподіватися, проявляти почуття та емпатію, розпізнавати мотиви моральної поведінки. Казка цільовим призначенням потрібна для навчання правилам і мети життя, необхідності захисту свого «ареалу» та гідного ставлення до інших людей. Важливо відзначити, що казка несе в собі колосальну інформаційну складову, що передається з покоління в покоління, віра в яку ґрунтується на повазі до своїх предків.

За допомогою казкотерапії формується емоційний інтерес дитини, який допомагає їй проводити паралелі між собою та героями. Таким чином, казка стає засобом, що дозволяє дитині вивчати норми, цінності та зміст поведінки у різних ситуаціях. А тоді, як діти здебільшого порівнюють себе з позитивними героями і хочуть ними бути, казкотерапія сприяє особистісному зростанню старших дошкільників з аутизмом.

Аналіз наукової літератури дав можливість стверджувати, що проблема соціалізації старших дошкільників з аутизмом, та пошуку найбільш дієвих технологій у цьому процесі є достатньо висвітленою у сучасному науково-дослідницькому дискурсі. Зокрема, аналізуючи проблему соціалізації дошкільників з аутизмом варто згадати таких вчених як В. Тарасун, Г. Хворова, Л. Стівун, Г. Супрун, О. Колосову, О. Анонюк, А. Іваненко. Над особливостями використання казкотерапії у практиці з дітьми-аутистами працювали С. Бойко, О. Мамічева, С. Березка, Л. Рень, Ю. Рибак, О. Муращук, Ю. Бугера.

Важливо відзначити, що соціалізація дітей старшого дошкільного віку з аутизмом є складним та тривалим процесом, що має свої особливості та періоди. Схематично його можна розділити на 3 етапи:

I етап соціалізації – входження дитини в соціум: першою сходинкою є адаптація її в сім'ї. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі – результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї.

II етап соціалізації – це перебування дитини у освітньому закладі. Важливу роль має відіграти такт педагогів, повага до дитини з особливими освітніми потребами. Налаштування дитини на перебування у закладі, на важливість нових змін у її житті виконують члени родини.

III етап соціалізації – адаптація дитини та її сім'ї власне у суспільстві, (пошук інших сімей з подібними проблемами, встановлення контактів, пошук своєї «соціальної ніші») [4].

Переконані, лише за умови фахово організованої діяльності фахівців дошкільних закладів можливий успішний психолого-педагогічний вплив на перебіг досліджуваного нами процесу. Як було зазначено нами раніше, дієвою технологією у цьому напрямку є казкотерапія.

Вважаємо, що використання казкотерапії у процесі соціалізації дітей старшого дошкільного віку з аутизмом варто проводити у кілька етапів.

На першому етапі слід провести ознайомлення дітей із певною тематикою (2-3 заняття). Теми вибираються з урахуванням вікових, індивідуальних та психофізичних можливостей дитини. Варто, щоб заняття включали образотворчі види діяльності (ліплення, аплікація, малювання, орігамі). Завершити заняття можна створенням групової роботи на певну тему.

На другому етапі можна закріпити раніше отримані знання з використанням простої форми казки, відповідно темам заняття, що були раніше. Казки мають бути емоційно забарвлені, із простим сюжетом, із включенням діалогу.

На третьому етапі доречно провести бесіду про казку, з метою активації пізнавальних та когнітивних процесів вихованців.

Доречним, щоб четвертий етап включав переказ казки дитиною.

Отже, здійснений нами аналіз досліджуваної проблеми дає змогу дійти висновку, що соціалізація дітей старшого дошкільного віку з аутизмом – це одна з важливих задач теоретиків та практиків психолого-педагогічної ланки, адже завдяки фахово організованому підходу до цього процесу можливо уникнути у майбутньому серйозних порушень розвитку особистості. На наш погляд, доречною технологією соціалізації старших дошкільників з аутизмом є казкотерапія, адже цікава та захоплююча форма казок може ознайомити кожного вихованця з оточуючим світом. *Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у продовженні аналізу особливостей використання казкотерапії у роботі зі старшими дошкільниками, що мають аутизм.*

Список літератури

1. Бойко С. П. Соціальна адаптація у процесі формування особистості вихованців закладів дошкільної освіти. Сучасні проблеми спеціальної освіти: теорія, досвід, інновації : монографія. Слов'янськ, 2018. Т. 2. С. 165-173

2. Черкашенко В. О. Соціально-педагогічні проблеми соціалізації з обмеженими можливостями. Наукова скарбниця Донеччини. 2014. № 2. (19). С. 92-103.

3. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт: URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani> (дата звернення: 18.10.2022).

4. Бойко С. П. Формування соціальної компетентності дошкільників як запорука їх адаптації в інклюзивному освітньому просторі: теоретичний аспект. Сучасні проблеми спеціальної освіти: теорія, досвід, інновації : монографія. Слов'янськ, 2019. Т. 3. С. 124-136.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З АУТИЗМОМ

Бойко Світлана Петрівна

Помічник кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Пуцанкова Каріна Андріївна

Здобувач другого (магістерського) рівня
кафедри дошкільної освіти,
Криворізького державного педагогічного університету
Кривий Ріг, Україна

Загальноновизнано, що гра є особливим способом повноцінного та ефективного розвитку кожної особистості, що властивий всім віковим періодам і особливо важлива на етапі дошкільного віку. Ігрова діяльність є провідним видом діяльності у дошкільному віці. Саме в рамках цієї діяльності відбувається освоєння соціальних ролей та розвиток внутрішньої культури дитини, розвиток усіх психічних процесів та компонентів особистості, набуття найважливіших психічних новоутворень, що забезпечують успішність підготовки до школи.

Ігрова діяльність у дітей із загальним розвитком протікає плавно і не вимагає особливого втручання сторонніх. Проте роль батьків у розвитку та вдосконаленні ігрової діяльності сучасного дошкільника важко переоцінити. Дорослий здійснює передачу соціокультурного досвіду, який дитина трансформує, перетворює, осмислює і передає в ситуації ігрових взаємин, однак зовсім інакше складається цей процес у дошкільнят з проявом аутизму.

Слід зазначити, що аутизм це диспропорційний розвиток психіки, що характеризується порушенням взаємодії з навколишнім довкіллям і світом соціальних взаємин.

Одна з головних проблем, що характеризують дітей з аутизмом – це нестача здібності та інтересу для залучення до ігрової діяльності. Їхня гра з іграшками та іншими об'єктами нецілеспрямована і часто незвичайна. Вони, як правило, демонструють відсутність інтересу у взаємодії та грі з іншими дітьми. Деякі діти з аутизмом можуть проводити годину за годиною, виконуючи монотонні та повторювані дії. Це створює великі труднощі у тому випадку, коли інші намагаються залучити їх до осмисленої ігрової діяльності. Незважаючи на це, дитина з аутизмом може навчитися грати і навіть отримувати насолоду, беручи участь в ігровій діяльності з іншими людьми. Гра може відкрити нові шляхи для аутичних дітей.

Таким чином, гра – це ключовий фактор у розвитку дитини. Сутність гри багатозначна; вона сприяє загальному розвитку особистості різних аспектах. Ігрова діяльність полягає у відтворенні дітьми дій дорослих та відносин між

ними та спрямована на пізнання навколишньої дійсності, засвоєння соціальних зв'язків та відносин.

Аналізуючи науково-дослідну літературу, можна відзначити, що тематика дітей дошкільного віку з аутизмом; особливості ігрової діяльності таких дітей є достатньо визначеною у діяльності сучасних дослідників. Зокрема, варто згадати таких учених як: М. Шеремет, М. Базима, Г. Супрун, К. Суятинову, С. Берізка, С. Казакова, О. Царькова, В. Олексюк, Л. Гречко, М. Грінчук, М. Євдокимова, О. Чеканова.

Розглянемо різні підходи до вивчення особливостей розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом різними дослідниками. У психологічній теорії аутизму Ф. Аппе окреслює сформовані психологічні особливості психосоціального розвитку дітей з аутизмом та дефіцитні. До сформованих особливостей у сфері соціальної взаємодії дослідниця включає такі: наявність прихильності до батьків; здатність до фізичної самоідентифікації; здатність ідентифікувати сторонніх осіб та сигналізувати про це; наявність диференційованого ставлення до різних осіб та до різних способів взаємодії. До несформованих (дефіцитних) особливостей дітей з аутизмом Ф. Аппе відносить такі: нездатність регулювати увагу іншої людини під час взаємодії; нездатність відстежувати напрям уваги іншої людини; нездатність вказувати на об'єкт, що є бажаним для дитини; труднощі з відтворенням дії за зразком; труднощі з розпізнанням емоційного стану партнера та з орієнтуванням на стан партнера. Закордонні дослідники традиційно виокремлюють тріаду аутистичних порушень: у сфері соціальної взаємодії, комунікативних навичках та сфері розвитку воображення (символічна гра, коло інтересів)/ Л. Вінг, Д. Гулд розкривають психологічні особливості дітей з аутизмом у трьох сферах функціонування: соціальна взаємодія та кому символічна гра та сфера уяви. Дослідниці встановили позитивну кореляцію між порушеннями соціальної взаємодії та мовленнєвим розвитком. У аутичних дітей порушення соціальної взаємодії були встановлені на тлі відсутності інших труднощів. Зарубіжні дослідники спираються на так звану «тріаду аутистичних порушень», запропоновану Л. Вінгом: порушення у сфері соціальної взаємодії, комунікації, у сфері уяви та символічної гри [1].

Досліджуючи науково-дослідні надбання психолого-педагогічної галузі, виокремлено низку особливостей ігрової діяльності дошкільників з аутизмом:

- найчастіше аутична дитина грає з власними відчуттями: її гра націлена на самостимуляцію певних слухових, зорових, тактильних та інших привабливих нею відчуттів.

- Дитина часто грає з неігровими предметами (кришки від каструль, папірці, вершки).

- У грі найчастіше немає сюжету.

- Дошкільник не грає у гру запропоновану дорослими [2].

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що аутичні діти люблять маніпулювати предметами. Через цей етап пізнання предметного світу проходять у ранньому віці усі діти. На відміну від звичайних однолітків, аутичні діти

надовго «застряють» на етапі вивчення предметного світу. При цьому основний мотив їх маніпуляцій із предметами та іграшками — привабливі сенсорні властивості: яскраві кольори кубиків, гладка лакована поверхня ляльки та ін.

Саме прагненням витягувати з оточуючого різноманітні сенсорні ефекти пояснюється активний інтерес аутичної дитини до предметів: їй подобається чіпати, крутити, підкидати, кидати на підлогу, нюхати, пробувати на смак. Але діяти з предметами відповідно до функціонального призначення аутична дитина часто відмовляється, оскільки соціальне призначення предмета для нього менш важливе, ніж його окрема сенсорна властивість. Так, дитина з шелестом перегортає сторінки книги, не намагаючись читати... Те саме відбувається і з іграшками: дитина катає кільця від пірамідки, але не хоче зібрати її, розкидає кубики та конструктор, відмовляючись від будівництва та складання. При цьому аутичній дитині часто вдається навчити діяти з предметами та іграшками відповідно до закладеного в них сенсу (зібрати пірамідку, побудувати вежу з кубиків, нанизати намисто на нитку), але її не приваблюють ці дії, їй більше подобається отримання в процесі маніпуляцій з іграшками різноманітних сенсорних ефектів.

Однак слід зазначити, що виділення дитиною окремих сенсорних властивостей, які їй приємні, лягає в основу проведення з нею сенсорних ігор, які, безперечно, дають нові можливості розвитку дитини.

У багатьох дітей з аутизмом, поряд з маніпуляціями, зустрічаються і так звані процесуальні дії, коли дитина безперервно повторює той самий ігровий процес: одягає і роздягає ляльку, будує і руйнує споруду з кубиків, розкидає і ставить на місце предмети.

Таким чином, серед багатьох напрямів роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру, важливе значення має навчання гри. Гра впливає на розвиток комунікації та соціальної взаємодії. Відсутність навичок гри, відповідних віку, може бути величезним соціальним недоліком. Якщо дитина не вміє грати, то їй буде важче встановити соціальні зв'язки з однолітками: у неї можуть виникнути труднощі в умінні ділитися, домовлятися, робити щось по черзі, не кажучи вже про навички самостійної діяльності, поведінку в громадських місцях, дотримання правил етикету і так далі.

У вихованні аутичної дитини, так само як і у вихованні звичайної, дуже важливо встановлювати межі дозволеного, при цьому необхідно проявляти твердість і послідовність, адже розпещена аутична дитина є малопривабливим видовищем.

Найуспішніша дитина з порушеннями у розвитку набуває нових навичок у цікавій грі. Для дітей з порушенням у розвитку, а в даному випадку з аутичною симптоматикою корисні терапевтичні ігри. За допомогою гри можна коригувати, покращувати, розвивати у дітях важливі психічні властивості, людські особисті якості. Дитина, граючи, постійно прагне йти вперед. Багато дорослих цього не розуміють, очевидно тому, що забули себе в дитинстві. В іграх діти все роблять утрюх: їх підсвідомість, розум, фантазія «працюють» синхронно, беруть участь в осмисленні і відображенні світу постійно. Під час терапевтичних ігор перед

дорослими стоїть важливе завдання пояснити дитині її поведінку шляхом емоційного коментаря. Основний зміст коментаря — дати дитині зрозуміти, що вона «не погана», а те, що відбувається, — це така гра. Зазвичай дитина приймає такий спосіб легалізації власної поведінки.

Гра у дошкільників з аутизмом некомунікативна, діти грають самостійно, у відособленому місці. Присутність інших дітей ігнорується, в окремих випадках дитина може продемонструвати результати своєї гри. Рольова гра нестійка, може уриватися безладними діями, імпульсивною зміною ролі, яка теж не набуває свого розвитку (В. Лебединський, О. Співаковська, О. Раменська). Гра наповнена аутодіалогами (розмовою з самим собою). Можуть зустрічатися ігри-фантазії, коли дитина перевтілюється на інших людей, тварин, предмети. У спонтанній грі дитина з розладом аутизму, незважаючи на застрявання на одних і тих же сюжетах і великій кількості просто маніпулятивних дій з предметами, здатна діяти цілеспрямовано та зацікавлено. Маніпулятивні ігри у дітей цієї категорії зберігаються і у старшого віку [3].

Вважаємо доречним наголосити, що при правильній організації педагогами ігрової діяльності вихованців з проявами аутизму, можливо спостерігати успіх у розвитку мовлення:

- у грі розвивається можливість емоційної взаємодії з іншими людьми; осмислюється та приймає культурні форми сенсорний та емоційний досвід дитини;
- розвивається здатність до наслідування інших людей.
- Імітуючи поведінку інших людей, дитина засвоює нові форми соціальної поведінки;
- завдяки ігровому наслідуванню та осмисленню сюжету гри прогресує мова.

Ми переконані, що лише за цілеспрямованого впливу ігрової діяльності можливий всебічний розвиток дітей з аутизмом, адже С. Бойко окреслює, що проблема формування у дитини з перших років його життя таких взаємовідносин з оточуючими людьми, які були б з моральних принципів гуманізму – актуальна сьогодні як у теорії, так і на практиці виховання підростаючого покоління. У нашому суспільстві ці відносини характеризуються дружнім співробітництвом, взаємоуваженням, піклуванням людей один про одного, взаємодопомогою. Саме в дошкільному віці закладаються основи соціальної компетентності дитини, визначається напрямок її розвитку та успішної адаптації у соціумі [4].

Отже, вважаємо, що саме ігрова діяльність є характерним засобом розвитку дитини дошкільного віку з аутизмом; важливим фактором у становленні такої дитини як активного члена суспільства, формуванні основ соціальної компетентності, що в майбутньому є важливою умовою для успішної інтеграції дошкільників з аутизмом у соціальне середовище.

Список літератури

1. Супрун Г. В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ: дис. канд. псих, наук: 19.00.08 спеціальна психологія. 295 с.

2. Євдокимова Н.О., Чеканова О.С. Особливості ігрової діяльності дітей з аутизмом. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Психологія навчання. Генетична психологія Медична психологія 2020. Том. X. Вип. 34. С. 99-108.

3. Особливості діяльності дітей з розладами спектру аутизму. Спеціальна психологія. URL :https://pidru4niki.com/82832/psihologiya/osoblivosti_diyalnosti_ditey_rozladami_spektru_autizmu (дата звернення: 27. 10. 2022).

4. Бойко С. П. Практичне забезпечення формування соціальної компетентності дошкільників засобом дидактичної гри. Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., посвяч. 80-річчю з дня народж. та 60-річчю професійної діяльності академіка О. М. Богущ. Одеса, 2019. С. 27-30.

ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Бойко Світлана Петрівна

Асистент кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Ісаєва Дар'я Юрївна

Здобувач другого (магістерського) рівня
кафедри дошкільної освіти,
Криворізького державного педагогічного університету
Кривий Ріг, Україна

На сьогодні вивченню проблеми розвитку зв'язного мовлення дошкільнят присвячується велика кількість науково-дослідних робіт психологів та педагогів. Зокрема, особливості формування зв'язного мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку було об'єктом вивчення Х. Єфімцевою, В. Тарасун, Л. Вавіною, О. Слепович, Р. Тригер, Г. Бартиш, О. Мамічевою, А. Мазур. Проблемою впливу художніх творів на процес формування зв'язного мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку займалися Н. Федорова, І. Іванова, І. Омельченко. Отже, варто наголосити, що окреслена нами проблема є достатньо визначеною у науково-дослідних джерелах психолого-педагогічного профілю, а тому потребує систематичного визначення та узагальнення.

Дослідники відзначають, що постійний розвиток та вдосконалення мовленнєвих навичок, оволодіння літературною мовою є необхідними компонентами всебічного розвитку кожної дитини, а тому формування зв'язного мовлення, розвиток вміння змістовно та логічно будувати висловлювання є одним із головних завдань мовленнєвого виховання дошкільнят. Це пов'язано, передусім, з соціальною значимістю цього явища і у провідною роллю у формуванні особистості. Саме у зв'язному мовленні реалізується основна, комунікативна, функція мови та мовлення.

Вважаємо, що лише за умови фахового організованого процесу мовленнєвого розвитку, набуттю особливостей цією компетентності, що прописана у БКДО (2021 р.) сприятиме оволодінню якісним, зв'язним мовленням яке б складалося з цілісної, об'єднаної системи фонетичних, лексичних, граматичних, діалогічних й монологічних складників [1].

Вважаємо, що одним з методичних засобів, що має позитивний вплив на формування зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку є художні твори. Це пов'язано з тим, що художні твори – велике за обсягом джерело яскравої, цікавої та актуальної інформації, що

стосується кожного члена суспільства, зокрема, буде актуальним і для дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. Завдяки майстерному слову художніх творів кожний такий дошкільник матиме приклад якісного українського мовлення, а тому, переконані, що вони є необхідним засобом у формуванні зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

Художні твори – це своєрідне джерело із знань для дітей, особливо для дошкільників з затримкою психічного розвитку, адже завдяки її багатоаспектному впливу можна сприяти розвитку багатьох важливих частин розвитку, зокрема зв'язному мовленню.

На нашу думку, одним з видів художніх творів, що можуть активно використовуватися на практиці задля розвитку зв'язного мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку – це казки. Казка вносить різноманітність у життя дитини, дарує йому радість і є одним із найефективніших способів розвитку мовлення, в якому найяскравіше проявляється принцип навчання: вчить граючи. Особливість казки полягає в тому, що розвиток особистості дошкільника відбувається в гармонії узгодженості з успішним оволодінням грамотною та зв'язковою мовою. Казка – інтегративна діяльність, у якій події уявної ситуації пов'язані з реальним спілкуванням, вкладеним у активність, самостійність, творчість, регулювання дитиною своїх емоційних станів.

Для розвитку зв'язного мовлення найблагодатніший ґрунт, що має великі розвиваючі та виховні можливості – казка. Завдяки казці дитина пізнає світ як розумом, а й серцем. Казка не дає прямих настанов дітям, але в її змісті завжди закладено урок, який вони поступово сприймають, багато разів повертаючись до тексту казки. Яскраві образи емоційно сприймаються дітьми, будять їхню фантазію, уяву, розвивають спостережливість та інтерес до всього навколишнього, є невичерпним джерелом розвитку дитячої мови. Усі діти люблять казки. З казок вони черпають свої перші уявлення про навколишній світ, простір і час, про зв'язок людини з природою і т.д.

Використовувати в роботі з дітьми із ЗПР, оскільки казка:

- створює особливу атмосферу, яка перетворює мрію на дійсність та дає можливість приймати необхідні рішення;
- дає дошкільнику поборотись із страхами, комплексами, негативними рисами характеру, та вийти з цієї боротьби переможцем;
- дає дитині відчуття впевненості в собі та захищеності;
- застосовується для розвитку мовлення та коригування поведінки;
- використовується у роботі з психосоматикою як засіб створення наміру та бажання одужати.

Деякі правила казкотерапії для дошкільнят:

- казка має бути із щасливим кінцем;
- головний герой може зазнавати невдач, мати безліч труднощів, але нарешті він повинен здійснити свою мрію;
- обирати казки, що транслюють родинні цінності.

Приклади позитивних казок: «Бременські музиканти», «Снігова королева», «Ріпка» - тут герої отримують те, чого бажають чи на що заслуговують. Негативні казки: «Про рибака і рибку», «Колобок», історії про «покемонів» та «телепузиків»;

- дорослому не варто інтерпретувати казку по-своєму, компенсувати за її рахунок свої комплекси чи проблеми;

- у дитини має бути право самостійно оцінювати, висловлювати свою думку. Тільки в такому випадку вона навчається самостійно думати, а не отримувати готові рішення;

- у дитини має бути можливість відчувати себе господарем ситуації. Вона може вигадувати свої сюжетні лінії, змінювати закінчення казки, створювати нові правила разом з дорослим [2].

Відтак, нами було здійснено спробу теоретично обґрунтувати й проаналізувати особливості формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку засобами художніх творів.

Можемо дійти висновку, що, казка – це великий простір для реалізації потенціалу кожного вихованця, своєрідне середовище, де можна компенсувати нестачу чогось в реальному житті та фахово працювати над різними проблемами розвитку дітей.

Список літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти 2021 р. МОН. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 27.10.2022).

2. Петренко Г. Казкотерапія як метод соціально-психологічної роботи з дітьми з затримкою психічного розвитку (ЗПР). Національний авіаційний університет. 2020.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ Й СОЦІАЛЬНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГА

Біла Людмила

вихователь,

ОЗ Котелецька гімназія № 1 імені С. А. Ковпака

Полтавської області, Україна

Проблема професійної самореалізації педагога привертає увагу дослідників, оскільки сучасні педагоги, з одного боку, потребують реалізовувати свої плани, ідеї, новації, творчі задатки, розвиваючи таким чином і себе, і здобувачів освіти, а з іншого – існує чимало факторів, що заважають продуктивному розвитку й реалізації себе в професії, наприклад прихильність сталим стереотипам, відторгнення нового, нерозвиненість мотивів творчості, консерватизм мислення тощо.

Ми погоджуємось із думкою науковців, які вважають найважливішими детермінантами професійної самореалізації об'єктивні й суб'єктивні умови життя та професійної діяльності педагога, які впливають на зміну характеристик професійної самореалізації [1]. Об'єктивні умови – це зовнішні чинники, суб'єктивні – особливості самого педагога.

Отже, об'єктивні умови професійної самореалізації педагога можна поділити на дві групи – організаційно-педагогічні та соціальні.

Найважливішими компонентами організаційно-педагогічних умов професійної самореалізації педагога є:

- творчий стиль управління адміністрації закладу освіти або його відсутність чи недостатній рівень розвитку [2];
- кількісний і якісний склад педагогічного колективу (у великому колективі професіоналів більше вірогідності знайти однодумців);
- високий потенціал педагогічного колективу;
- визнання досягнень педагога колегами по роботі;
- об'єктивність атестації педагогів;
- умови роботи в закладі освіти (організаційні, морально-психологічні, матеріально-технічні, валеологічні, інформаційні тощо) [3];
- рівень наукової організації праці тощо.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури, стан розв'язання цієї проблеми в практиці роботи закладів освіти дозволив визначити такі основні організаційно-педагогічні умови, які сприяють самореалізації особистості педагога:

- забезпечення можливості реалізації педагогом своїх здібностей у найважливішій сфері його життєдіяльності – трудовій, а саме: в освітньому процесі, у пізнавальній роботі, у системі підвищення кваліфікації з метою самоствердження, розвитку почуття самоповаги;

- сприяння самовизначенню кожного педагога в усіх сферах життєдіяльності закладу освіти завдяки розвитку індивідуальних здібностей, реалізації індивідуально-особистісних запитів;

- детальне вивчення найбільше значущих для педагогів видів громадської діяльності та сприяння виявленню особистості кожного педагога в певному виді громадської діяльності для його самовизначення, самоствердження й самореалізації завдяки їм;

- створення (і подальший розвиток) творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в колективі [3];

- утвердження в колективі демократичного стилю спілкування, свободи критики, творчих дискусій;

- забезпечення вільного часу педагогів (реалізація в практичній діяльності ідей інтенсифікації праці, оптимізації освітнього процесу, наукової організації праці) із метою створення умов для самореалізації особистості педагога під час дозвілля, підвищення його загальної культури;

- своєчасна позитивна оцінка діяльності педагога для розвитку в нього почуття задоволення – від праці, наукової діяльності, професійного ділового спілкування тощо;

- уміння керівника помічати, розвивати й цінувати неповторну творчу індивідуальність кожного педагога;

- забезпечення соціального захисту педагога, матеріальних умов його життя та праці (диференційована заробітна плата, обладнані методичний кабінет, приміщення групи, кімната емоційного розвантаження, домашня бібліотека тощо);

- забезпечення естетичних умов праці.

До соціальних умов самореалізації педагога в професійній діяльності ми відносимо такі:

- соціально-політичну, економічну політику держави як таку;

- політику держави в галузі освіти;

- гендерну систему (тобто усталені ролі, стандарти, стереотипи про «жіноче» та «чоловіче») та її втілення в освітній системі;

- існуючу систему управління й контролю з боку органів державної влади та місцевого самоврядування;

- рівень оплати праці педагогічних працівників, їхнє матеріальне становище та побутові умови;

- допомога закладу освіти з боку наукових та науково-дослідних установ, окремих науково-педагогічних працівників;

- систему підвищення кваліфікації педагогів;

- забезпеченість навчальною та методичною літературою;

- вплив соціокультурного середовища (тобто вплив сім'ї та осіб найближчого оточення – батьків, братів, сестер та ін., творчого потенціалу закладу освіти, школи або вишу на професійну самореалізацію педагога тощо).

Характеризуючи суб'єктивні умови, які визначають процес самореалізації педагогів у професійній діяльності, необхідно виділити, перш за все, такі з них:

- особистісні якості педагога;
- ставлення педагога до професії на основі розуміння її самоцінності, професійна культура;
- уявлення про себе як професіонала;
- потреба в професійному вдосконаленні;
- творчий підхід до професійної діяльності;
- психологічне самопочуття й комфортність на роботі.

Особистісні якості та професійна культура педагога є, на наш погляд, основними чинниками самореалізації педагогів – передусім, етичні, інтелектуальні якості й загальна культура. Складовими професійної культури вчителя є знання свого предмету, володіння інноваційними освітніми технологіями, сучасними технічними засобами навчання, виховання та розвитку особистості, наявність власної педагогічної концепції, оригінальної методики й авторської програми.

Отже, розвиток професійної самореалізації педагогів і підвищення на цій основі результативності освітнього процесу перебуває в прямо пропорційній залежності від умов педагогічної діяльності – як об'єктивних, так і суб'єктивних, – від правильно обраних шляхів розвитку та реалізації творчої педагогічної діяльності, від особистісних якостей педагога.

Список літератури

1. Гречаник О. Є. Удосконалення підготовки та перепідготовки фахівців у системі післядипломної освіти в контексті модернізації системи освіти України. *Управління школою*. 2020. № 22–24. С. 2–18.
2. Тищенко Т. І., Гречаник О. Є. Управління формуванням психологічних якостей керівників закладів освіти як наукова проблема. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. Харків : УПА, 2021. Вип. 11 (20). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/issue/view/20>
3. Хлебнікова Т., Гречаник Є., Тищенко Т. Використання інтерактивних методів навчання менеджерів освіти як умова вдосконалення їх інноваційної діяльності. *Theory, Practice and Science. Abstracts of XXIII International Scientific and Practical Conference*. Tokyo, Japan. April 27-30, 2021. P. 324–329.

УТРИМАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ АКВАРІУМНИХ РИБ У ШКІЛЬНОМУ АКВАРІУМІ

Вискушенко Дмитро Андрійович

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи

Максименко Юлія Вікторівна

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи

Ткаченко Владислав Віталійович

студент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Вознюк Любов Василівна

вчитель початкових класів
Ліцей №23 міста Житомира ім. М. Очерета

В наш час серед акваріумістів, як аматорів, так і професіоналів, все більш популярними стають генетично модифіковані форми різноманітних акваріумних гідробіонтів, про утримання і навіть існування яких ще десять-двадцять років тому було важко навіть уявити. З іншого боку вчителі початкових класів, біології або ж інші фахівці, які опікуються куточком живої природи у загальноосвітній школі, як правило, мають недостатню або не зовсім достовірну інформацію щодо особливостей утримання цих нових для них тварин. В той же час ці яскраві, але досить невибагливі гідробіонти можуть стати окрасою будь якого акваріума, викликаючи у дітей неабиякий інтерес.

У зв'язку з викладеним вище, ми вирішили провести дослідження особливостей утримання досить популярної у наш час акваріумної рибки барбуса суматранського *Glo Fish*, який є генетично модифікованою формою барбуса суматранського *Puntigrus tetrazona* (Bleeker, 1855). Ми вважаємо, що наші дані стануть у пригоді вчителям загальноосвітніх шкіл, а також широкому колу відповідних аматорів.

Як відомо, *GloFish* – це запатентована комерційна назва генетично модифікованих акваріумних рибок. Назва походить від двох англійських слів «glow» – «світіння» та «fish» – «риба» і найбільш точно відображає головну особливість цих незвичайних жителів акваріуму: здатність до флуоресценції, а також надзвичайне яскраве забарвлення, яке стає значно помітнішим і інтенсивнішим при ультрафіолетовому освітленні обговорюваних гідробіонтів. Також відмітимо, що спочатку експерименти стосовно генетичних модифікацій деяких тропічних риб проводилися з суто науковими цілями: ці гідробіонти повинні були служити індикаторами забруднення води, тобто при наявності в ній

небезпечних токсичних речовин змінювати своє забарвлення. Але пізніше на одній з наукових конференцій були представлені зразки трансгенних риб, що зацікавило представників компанії, яка спеціалізується на продажі акваріумних гідробіонтів [1].

Одразу ж зазначимо, що барбус суматранський Glo Fish в порівнянні з своєю вихідною формою в утриманні сильно не розрізняються, хоча і є деякі особливості, які варто було б врахувати.

Перевагами барбуса суматранського Glo Fish є його відносна невибагливість до умов утримання, що і робить його настільки популярною акваріумною рибкою. У природі барбус суматранський населяє повільно текучі річки і озера Індонезії, зокрема і острів Суматра (в честь якого він і отримав свою назву). Тому більшість акваріумістів і ми в тому числі намагались забезпечити схожі природні умови в акваріумі. Комфортною температурою для утримання барбуса суматранського Glo Fish є, згідно наших спостережень, від +22 до +25 градусів. Кислотність в акваріумі повинна бути в межах від 6.5 до 7.5, а найліпша жорсткість води для утримання і розведення цих тварин має становити 4-10 німецьких градусів.

Особливістю барбуса суматранського Glo Fish, а також його вихідної форми є його деяка агресивність до гідробіонтів, що мають вуалеві плавники. Тому разом з обговорюваними гідробіонтами краще утримувати рибок з схожим характером і розмірами. Ще однією рисою барбуса суматранського Glo Fish є його відносна невибагливість до харчового раціону. Однак, водночас, цей вид є ненаситним і якщо зазначений гідробіонт буде регулярно переїдати, то це може призводити до виникнення ожиріння і як наслідок в такому випадку можуть з'являтися різні супутні хвороби і, навіть іноді передчасна загибель особин.

Щодо розведення барбусів суматранських Glo Fish, то принципових відмінностей з вихідною його формою немає. Особливу увагу потрібно приділити підбору пар, вибираючи рибок, які проявляють зацікавленість один до одного у загальному акваріумі. Потенційних плідників варто відсадити у окремі ємності і протягом двох-трьох тижнів годувати високоякісними живими на комбінованих кормах. Відмітимо, що мальки барбусів є досить чутливими до забрудненої води, тому частіша її підміна необхідна для прискорення їх росту і нормального самопочуття.

Отже, виходячи з наведеного вище, ми рекомендуємо до утримання у шкільному акваріумі барбусів суматранських з генетичною модифікацією Glo Fish, оскільки вони відносно невибагливі, а тому не вимагають якогось особливого догляду та складного і дорогого обладнання. З іншого ж боку ця акваріумна рибка досить яскрава і приваблива, діти з задоволенням спостерігають за її поведінкою та харчуванням в умовах акваріума. Також наприкінці зазначимо, що ми не виявили якихось принципових відмінностей у умовах утримання вихідної форми барбуса суматранського та його генетичною модифікацією Glo Fish, а тому, на наш погляд, наявні у достатній мірі дані щодо утримання *Puntigrus tetrazona* (Bleeker, 1855) значною мірою можуть бути застосовані і щодо його генетичної модифікації Glo Fish.

Література

1. Stewart, C. Neal, Jr. Go with the glow: Fluorescent proteins to light transgenic organisms. Trends in Biotechnology. Berlin, 2006. 76 p.

САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Власюк Олена Олександрівна

к.фіз.вих., доцент,

доцент кафедри гімнастики

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Вступ. У сучасній Україні відбуваються складні політичні і соціально-економічні процеси, які супроводжуються негативними демографічними змінами, погіршенням матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення системи фізичного виховання школярів.

У цих умовах підвищення рівня фізичного здоров'я молодого покоління є одним з головних завдань фізичного виховання, яке регламентоване низкою державних документів: Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [8], Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здоров'я нації» [17], «Здоров'я – 2020: основи Європейської політики в підтримку дій держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя» [9], Закон України «Про освіту» [7] та ін.

Молодший шкільний вік – найбільш відповідальний період у процесі формування особистості дитини. В цьому віці закладаються основи культури рухів, успішно засвоюються нові, раніш невідомі вправи і дії, фізкультурні знання. Саме у цьому віковому періоді закладається і зміцнюється фундамент здоров'я та розвиток фізичних якостей, необхідних для ефективної участі у різних формах рухової активності.

Однак, зараз яскраво проявляється протиріччя між декларативними заявами про необхідність удосконалення системи фізичного виховання (в тому числі – молодших школярів) і практичною діяльністю у цій сфері.

Сучасні соціально-економічні умови життя висувають високі умови до рівня фізичного розвитку, роботоздатності та функціонального стану організму дітей. Саме тому вдосконалення відомих і створення нових ефективних методів, що підвищують резервні можливості організму дитини, є досить актуальним [5, 20, 21].

Пошуку шляхів підвищення ефективності фізичного виховання дітей і підлітків присвячена значна кількість досліджень. Особливу значущість набувають питання підбору засобів та методів фізичного виховання, які спрямовані на здобуття максимального оздоровчого ефекту під час занять фізичною культурою у молодшому шкільному віці, що було висвітлено у дослідженнях О. Д. Дубогай [6], Л. В. Волкова [4], Н. В. Москаленко [16], Пангелова Н. [15].

Розробка і впровадження новітніх технологій у навчальний процес школярів є також одним з актуальних завдань сучасного фізичного виховання. В останні роки були проведені дослідження у даному напрямі: С.В. Власова (2019) обґрунтувала і розробила організаційно-методичні засади використання засобів катання на роликівих ковзанах у фізкультурно-оздоровчих заняттях з учнями 5-6 класів [1]; І.О. Юзковець (2020) визначила педагогічні умови комплексного розвитку фізичних здібностей учнів 3-4 класів засобами міні-баскетболу [19]; Л.С. Михно (2017) розробила методiku застосування засобів йога-аеробіки у фізичному вихованні молодших школярів [13]; Н.В. Москаленко і О.М. Демідова (2019) запропонували як інноваційний засіб фізичного виховання спортивні танці, а також визначили їх вплив на фізичний стан молодших школярів [14].

Особливої гостроти набуває необхідність оптимізації фізкультурно-оздоровчої роботи у закладах загальної середньої освіти у зв'язку із збільшенням кількості учнів з низьким рівнем фізичного здоров'я, яке прогресує [12, 18].

За слушними зауваженнями професора Т.Ю. Круцевич, незважаючи на те, що школа є навчальним закладом, який спрямовує свою діяльність на гармонійний розвиток дітей, виразно простежується невпинне зниження рухової активності школярів і – як наслідок – зниження рівня їхнього фізичного стану та підвищення рівня захворюваності [10, 11, 15]. Нераціонально планується вільний час школярів. Рухова активність школярів протягом дня доповнюється фізкультхвилинками, рухливими перервами, домашніми завданнями з фізичного виховання. Але ці форми роботи є недостатніми для забезпечення необхідного об'єму рухової активності школярів молодшого шкільного віку.

Тому перед діячами в галузі фізичного виховання актуальною є проблема пошуку форм збільшення фізичної активності дітей молодшого шкільного віку. Однією з таких форм є організація самостійних занять фізичними вправами.

Проблема дослідження полягає у необхідності створення системи організації самостійної фізкультурно-оздоровчої роботи, яка забезпечить покращення здоров'я та фізичного стану дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – визначити вплив авторської системи самостійних занять фізичними вправами на розвиток рухових якостей дітей молодшого шкільного віку, в залежності від рівня їхньої фізичної підготовленості.

У дослідженні взяли участь 47 учнів других класів (28 хлопчиків та 19 дівчаток віком 7-8 років). Дослідження проводилось у НВК № 66 м. Дніпра. Від усіх учасників було отримано інформовану згоду на участь у цьому експерименті. Експеримент тривав 1 навчальний рік. У процесі дослідження були використані такі методи: аналіз науково-методичної літератури; педагогічне спостереження; педагогічне тестування; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Результати дослідження. Розробка експериментальної системи ґрунтувалась на основних положеннях програми з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти, де зазначається, що головною метою в роботі вчителя фізичної культури в початкових класах є виховання бажання займатися

фізичними вправами та навчити дітей самостійно виконувати найпростіші рухові дії, ігрові вправи; правила безпеки.

З врахуванням цих аспектів ми розробили систему занять, що включає комплекси фізичних вправ з оздоровчою спрямованістю. Вона передбачає використання зошитів «Вперед, до джерела здоров'я!» з сюжетними пригодами, де вправи імітують дію у сюжеті [2, 3]. Рекомендується щоденне виконання вправ.

В основу формування експериментальної системи нами були покладені такі педагогічні положення:

1. Комплексний підхід до розвитку фізичних якостей.
2. Раціональна побудова комплексів вправ, яка дозволяє всебічно впливати на організм дитини.
3. Використання ігрового методу для підвищення мотивації дитини до занять фізичними вправами.
4. Використання системи самоконтролю при визначенні приросту показників фізичних якостей.
5. Тісний зв'язок програми самостійних занять з програмним матеріалом фізичного виховання школярів.

Процес виконання фізичних вправ передбачав дотримання таких педагогічних принципів:

- принцип свідомості і активності. Ми забезпечували свідому та активну рухову діяльність дітей в домашніх умовах через створення у них чіткої уяви про вплив систематичного виконання фізичних вправ на їх організм.

- принцип наочності. При складанні системи самостійних занять фізичними вправами враховувалась схильність дітей молодшого шкільного віку до предметного, образного мислення. Для цього кожна вправа мала 2 ілюстрації: перша – дія за сюжетом, друга – як треба виконувати вправу, що імітує дію.

- принцип доступності реалізовувався з урахуванням вікових особливостей стану здоров'я дитини та її рухової підготовленості. Це надавало процесу розвитку рухових якостей оздоровчого ефекту.

- принцип оздоровчої спрямованості реалізовувався шляхом включення до занять вправ, що спрямовані на профілактику плоскостопості, формування правильної постави а також вправ дихального характеру.

Методичні правила навчання “від відомого до невідомого”, “від простого до складного”, “від легкого до важкого” були покладені в основу методики самостійних занять. Система комплексів вправ розподілялася на три ступіня складності: найпростіша, середньої складності, найскладніша. Кожна ступінь вміщувала три комплекси вправ.

- індивідуальний підхід у створенні системи самостійних занять фізичними вправами з оздоровчою спрямованістю дітей молодшого шкільного віку виражався у диференціюванні тренувальних завдань, норм фізичних навантажень. Головним критерієм оцінки ефективності самостійних занять фізичними вправами за даною системою був не рівень показників фізичних якостей, а рівень приросту цих показників у кожної дитини.

- принцип систематичності передбачав щоденне виконання фізичних вправ, поступове збільшення обсягу та інтенсивності навантаження і поступовий перехід від однієї ступені до іншої.

- принцип міцності. Одним із основних завдань навчально-виховного процесу ми вважаємо отримання дітьми міцних знань, умінь і навичок, які можуть бути застосовані ними на практиці. Вирішальне значення у здійсненні принципу міцності ми надавали систематичному повторенню раніше вивчених вправ. Тому в нашій системі на кожній ступені підвищувалась складність рухових завдань, планувалась оптимальна кількість повторення рухів [2, 3].

Аналіз показників фізичної підготовленості школярів показав, що в експериментальній групі після експерименту більша кількість показників має статистично значущі ($p < 0,05$; $p < 0,01$) зміни порівняно з показниками контрольної групи.

Для того, щоб визначити вплив експериментальної системи самостійних занять фізичними вправами на організм дітей, в залежності від рівня фізичної підготовленості, ми поділили експериментальну групу на 3 підгрупи, в залежності від фізичного стану досліджуваних. ЕГ-1 склали діти, які за результатами тестування мали високий та вище за середній рівень фізичної підготовленості – 25% хлопчиків і 11% дівчат. До ЕГ-2 були включені діти з середнім рівнем фізичної підготовленості – 36% хлопчиків і 42% дівчат. ЕГ-3 склали діти з нижчим за середній та низьким рівнем фізичної підготовленості – 39% хлопчиків і 47% дівчат. Всі діти до експерименту мали нижче за середній та низький рівні здоров'я.

Аналіз показав, що найбільші зміни в результатах випробувань фізичної підготовленості відбулися в групах ЕГ-2 і ЕГ-3. В обох групах як у хлопчиків, так і у дівчат, спостерігається вірогідний приріст результатів практично всіх тестів ($p < 0,01$).

Лише у тесті на швидкість (біг 30 м) вірогідність приросту результатів $p > 0,05$. Це можна пояснити тим, що комплекси вправ для самостійних занять розраховані на виконання в домашніх умовах. Проте швидкісні здібності успішно розвиваються переважно за допомогою рухливих та спортивних ігор, виконанням вправ на місцевості.

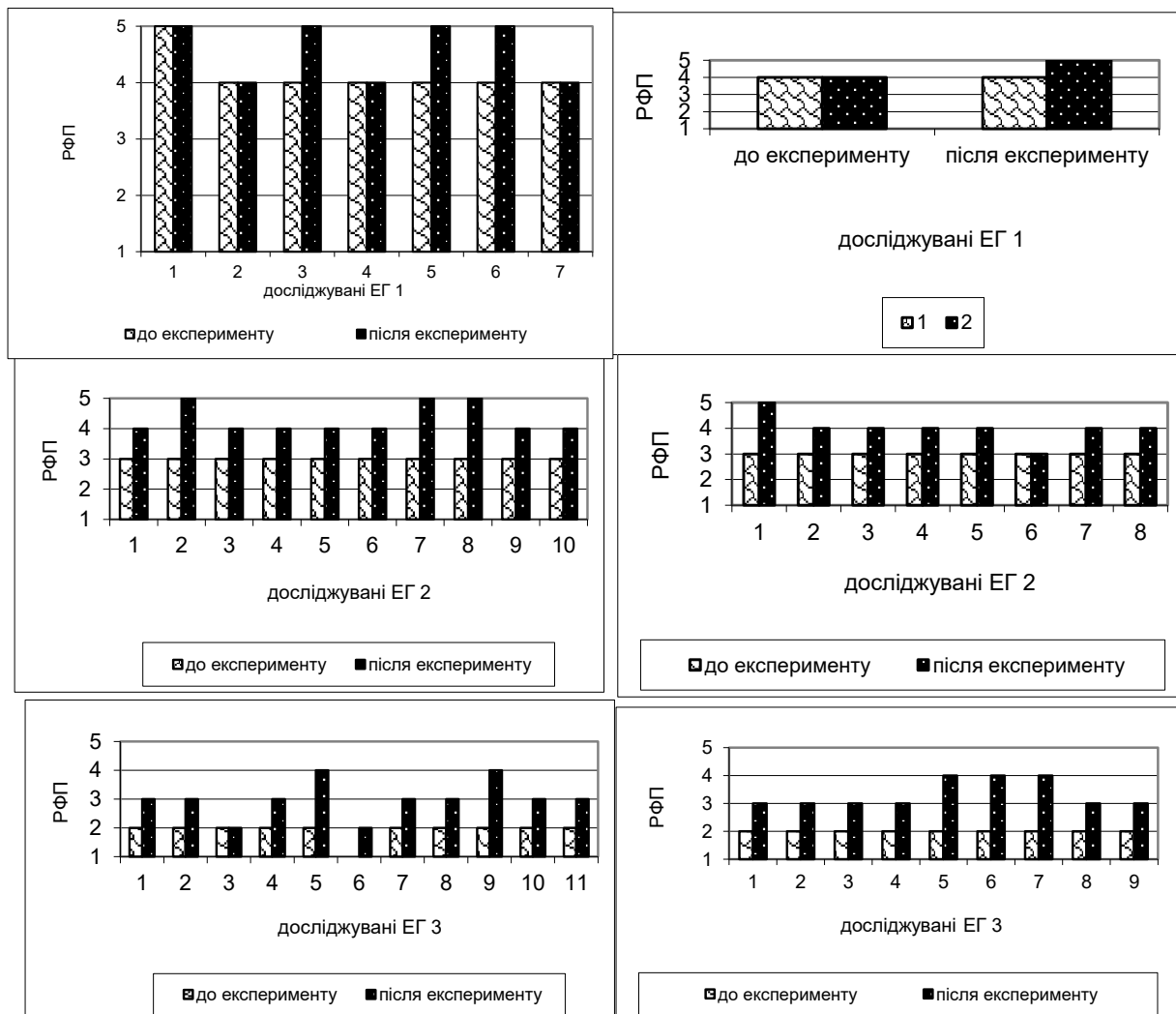
В підгрупі ЕГ-1 вірогідний приріст показників фізичної підготовленості спостерігається у таких тестах: хлопчики – згинання і розгинання рук в упорі лежачи, присідання за 30 с, біг на місці за 15 с; дівчата – згинання і розгинання рук в упорі лежачи.

На рис. 1 і 2 показаний вплив експериментальної системи самостійних занять фізичними вправами на кожного з досліджуваних експериментальних підгруп.

Рівні фізичної підготовленості позначені цифрами: 1 – низький рівень, 2 – нижче середнього, 3 – середній рівень, 4 – вище середнього, 5 – високий рівень.

В ЕГ-1 три хлопчики з семи перейшли з вище середнього на високий рівень

Рис.1 Показники зміни рівня фізичної підготовленості хлопчиків 7-8 років

Рис. 2 Показники зміни рівня фізичної підготовленості дівчат 7-8 років

фізичної підготовленості (рис. 1). В ЕГ-2 (кількістю 10 чол.) 7 хлопчиків перейшли з середнього на вище середнього рівень фізичної підготовленості, а 3 хлопчики – з середнього на високий рівень. В ЕГ-3 (кількістю 11 чол.) 1 хлопчик перейшов з низького на нижче середнього рівень фізичної підготовленості, 7 хлопчиків перейшли з нижче середнього рівня на середній і 2 хлопчики – з нижче середнього на вище середнього рівень фізичної підготовленості. Лише один досліджуваний залишився на рівні, нижчому за середній. Як бачимо, система самостійних занять фізичними вправами найбільший вплив мала на хлопчиків ЕГ-2 і ЕГ-3. Після експерименту високий та вище середнього рівні фізичної підготовленості мали 19 хлопчиків (до експерименту – 7), середній – 7 хлопчиків (до експерименту – 10), нижче середнього – 2 хлопчики (до експерименту – 11).

До ЕГ-1 на початку експерименту входило лише 2 дівчинки. Вони мали вище середнього рівень фізичної підготовленості. Після експерименту одна дівчинка

перейшла до високого рівня фізичної підготовленості (рис. 2). В ЕГ-2 (кількістю 8 чол.) одна дівчинка перейшла з середнього рівня на високий рівень фізичної підготовленості, 6 дівчат перейшли з середнього на вище середнього рівень і лише одна дівчинка залишилась на середньому рівні фізичної підготовленості. В ЕГ-3 (кількістю 9 осіб) 6 дівчат перейшли з нижче середнього на середній рівень фізичної підготовленості і 3 дівчинки – з середнього на вище середній рівень. Експериментальна система самостійних занять фізичними вправами найбільший вплив мала на дівчат ЕГ-2 і ЕГ-3. Після експерименту високий та вище середнього рівні фізичної підготовленості мали 12 дівчат (до експерименту – 2), середній рівень мали 7 дівчат (до експерименту – 8). Жодна дівчинка не мала нижче середнього та низького рівня фізичної підготовленості.

Ці дані підтверджують, що система самостійних занять має найбільший вплив на дітей ЕГ-2 та ЕГ-3. Отже, дослідженням ЕГ-1 необхідно займатися фізичними вправами за іншою, більш складною системою занять. На нашу думку, дітям з високим рівнем фізичної підготовленості можна рекомендувати заняття в ДЮСШ. Це, по-перше, задовольнить їхню потребу в русі, а по-друге, покращить розвиток фізичних якостей.

Висновки.

1. За даними наукової літератури, розробка і впровадження новітніх технологій у навчальний процес школярів є одним з актуальних завдань сучасного фізичного виховання. Особливої гостроти набуває необхідність оптимізації фізкультурно-оздоровчої роботи у закладах загальної середньої освіти у зв'язку із збільшенням кількості учнів з низьким рівнем фізичного здоров'я, яке прогресує. Тому перед діячами в галузі фізичного виховання актуальною є проблема пошуку форм збільшення фізичної активності дітей молодшого шкільного віку. Однією з таких форм є організація самостійних занять фізичними вправами.

2. З врахуванням основних положень програми з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти ми розробили систему самостійних занять, яка включає комплекси фізичних вправ з оздоровчою спрямованістю. Вона передбачає використання зошитів «Вперед, до джерела здоров'я!» з сюжетними пригодами, де вправи імітують дію у сюжеті. Експериментальна система містила педагогічні умови, педагогічні принципи. Система самоконтролю ґрунтувалась на визначенні приросту показників фізичної підготовленості, що сприяє формуванню мотивації до самостійних занять фізичною культурою.

3. Експериментальна система самостійних занять фізичними вправами має найбільший вплив на зміни в результатах випробувань фізичної підготовленості підгрупи дітей з середнім рівнем фізичної підготовленості та підгрупи дітей з нижчим за середній та низьким рівнями фізичної підготовленості. Тому можна стверджувати, що запропонована система самостійних занять з урахуванням індивідуальних особливостей організму дитини є ефективною, і її можна рекомендувати як один з варіантів збільшення рухової активності і підвищення рівня фізичної підготовленості учнів молодших класів.

Список літератури

1. Власова С.В. Організаційно-методичні засади використання засобів катання на роликівих ковзанах у фізкультурно-оздоровчих заняттях з учнями 5-6 класів: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: [спец.] 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Придніпр. держ. ак-я фіз. культури і спорту. Дніпро, 2019. 19 с.
2. Власюк О.О. Обґрунтування методики самостійних занять фізичними вправами оздоровчої спрямованості дітей молодшого шкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я, 2005. №2. С. 99-102.
3. Власюк О.О. Самостійні заняття фізичними вправами як спосіб покращення здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 7: У 3 т. – Л., 2003. – Т.2. С. 44-46
4. Волков Л. В. Теорія та методика дитячого та юнацького спорту. – Вид. 2-е перероб. і доп. – К. : Освіта України, 2016. – 464 с.
5. Дикий О.Ю. Сучасні підходи до організації фізичного виховання школярів. Педагогічний пошук. 2019. №1. С. 24-28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2019_1_9.
6. Дубогай О. Д. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини. – К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2006. – 128 с.
7. Закон України «Про освіту» №1060-ХІІ із змінами від 11 червня 2017 р.
8. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» // <http://www.rada.gov.ua>
9. Здоров'я – 2020: основи Європейської політики в підтримку дій держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ue-edu.org/ua/euedu/html>.
10. Круцевич Т. Двигательная активность и качество жизни человека в современном обществе. Фізичне виховання різних груп населення. 2018. С. 175-185.
11. Круцевич Т. Концепция системы физического воспитания в общеобразовательных школах. Теорія і методика фіз. виховання і спорту. 2015. № 2. – С. 72-80.
12. Костенко Л.Д. Теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, Кропивницький, 2021. 567 с.
13. Михно Я.С. Фізичне виховання молодших школярів на основі застосування засобів йога-аеробіки: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02. Київ, 2017. 20с.
14. Москаленко Н., Демідова О., Бодня В. Вплив занять спортивними танцями на фізичний стан дітей молодшого шкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019. № 1. С. 205-208.
15. Москаленко Н., Круцевич Т., Пангелова Н. Теоретичні аспекти проблеми контролю та оцінки навчальних досягнень школярів з фізичної культури. Спортивний вісник Придніпров'я. 2021. № 2. С. 101-110

16. Москаленко Н. Організаційно-методичні аспекти сучасного уроку фізичної культури. Спортивний вісник Придніпров'я. – 2016. – № 1. – С. 196–201.

17. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здоров'я нації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.

18. Рубан В.В. Організаційно-методичні засади оптимізації процесу фізичного виховання учнів початкових класів в умовах сільської загальноосвітньої школи: дис. ... канд. наук з фіз. вих. та спорту: спец. 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення, Переяслав-Хмельницький, 2021. 391 с.

19. Юзковець І.О. Комплексний розвиток фізичних здібностей учнів молодших класів засобами міні-баскетболу: дис. ... ступеня доктора філософії: спец. 017 Фізична культура і спорт. Переяслав, 2020. 278с.

20. Foster D. Physical education and sport in schools. Briefing Paper. 2018. Oct 10. №6836. P.34.

21. Physical Education (HKDSE). Part I: Physical Education, Sport, Recreation, Leisure and Wellness: History and Recent Development. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. 2018. 35 p.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ БІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДУНІВЕРСИТЕТИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Гнілуша Ніна Володимирівна,
Канд. пед. наук, доцент, старший викладач
Криворізький державний педагогічний університет

Раковенко Влада Євгеніївна
магістр
Криворізький державний педагогічний університет

Організація професійної підготовки майбутніх вчителів – це процес практичної реалізації взаємопов'язаних організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування у студентів професійних компетенцій та готовність студента до професійної діяльності підчас навчання у педагогічному університеті.

Актуальним є організація навчально-виховного процесу, яка б сприяла розвитку всебічно розвиненої особистості, формуванню високої інформаційної культури. При цьому університети розглядаються як ключові ланки формування збалансованого майбутнього у наступних напрямках: міждисциплінарність, передача нового досвіду.

Так, система організації професійної біологічної освіти у педагогічних університетах – це, на нашу думку, сукупність компонентів організації професійної підготовки (моделей, засобів та інше), які спрямовані на підготовку фахівця, який здатний здійснювати професійну діяльність. Одним із важливих компонентів цієї системи є зміст підготовки, а саме, деталізація навчальної інформації (предметна область знань).

Біологічна освіта формує світосприйняття, розуміння закономірностей і принципів існування біологічних систем. Тісно пов'язана з екологією та іншими галузями освіти, а саме інформаційною освітою.

Різні аспекти застосування комп'ютерних технологій у біологічній освіті розкриваються у працях Н. Матяш, Л. Міронець, О. Стефаненко, І. Сліпчук, та ін.

Використання у біологічній освіті технологій інформатизації і комунікації у сьогоденні є одним із важливих професійних умінь майбутнього вчителя біології. Тому необхідно володіти знаннями і вміннями щодо застосування засобів інформатизації і комунікації для організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти. Важливо розробити методику застосування даних засобів навчання, а також методичні рекомендації у відповідності програми дисципліни.

Можливості впровадження комп'ютерних технологій при виконанні лабораторних занять з біології представлено у методичних рекомендаціях Ю.О. Дорошенка. Він зазначив, що організація і проведення лабораторного уроку з біології – складна методична задача, а отже їх проведення у формі інформаційних уроків є надзвичайно перспективним [1].

На сьогодні при підготовці і проведенні уроків біології можливо використання наступних інформаційних засобів: програмно-педагогічні засоби навчання; інтерактивна дошка; мультимедійні презентації; ресурси мережі Інтернет [2].

Підчас проходження виробничої практики у закладах освіти при плануванні уроків із застосуванням інформаційних технологій студенти повинні дотримуватись дидактичних вимог, у відповідності з якими: чітко визначати педагогічну мету застосування даного ресурсу у навчальному процесі; урахувати специфіку навчального матеріалу, особливості класу, характер нової інформації.

Розвиток нових інформаційних технологій здійснило сильний вплив на сферу освітянської діяльності і сприяло появі нової форми навчання, такої як, наприклад, дистанційна освіта у закладах вищої освіти. Освітні мультимедіа курси є основою методичного забезпечення дистанційної освіти.

Підводячи підсумок, слід зауважити, що застосування комп'ютера, методик з використанням комп'ютерних технологій навчання дасть змогу реалізувати ефективність заняття і зробити його більш наглядним, цікавим. Але слід враховувати і те, що на уроці біології інформаційні технології у повній мірі не можуть замінити натуральні об'єкти, вивчення живих організмів у природньому середовищі існування.

Список літератури

1. Дорошенко Ю.О. Біологія та екологія з комп'ютером: методичні рекомендації / Київ: Вид. дім «Шкільний світ», 2005. С. 27
2. Захарюгіна Н.М. Активізація розумової діяльності учнів шляхом використання інноваційних технологій на уроках біології // Біологія. – 2009. №16-18. С. 19-32

ОСОБЛИВОСТІ ЕТАПІВ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Завітренко Долорес

к.п.н., доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Нагорна Олена

к.п.н., старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнський державний університет

Дарієва Анастасія

студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв

Мовлення – це акт вживання людиною мови для спілкування. Новонароджене дитя звертається до дорослого за допомогою *крику*: біль, голод. У 1,5 місяця – дитина потребує емоційного спілкування з батьками, 2 місяці – зосереджується на голосі дорослого. Вона затихає, коли чує його. Навіть шепіт викликає більшу концентрацію уваги, ніж інші гучніші не мовленнєві звуки. Від 2 до 3 місяців у дитини виникає потреба бачити обличчя дорослого. При розмові, якщо дитина відволіклася, поверніть її обличчя до себе. У 3 місяці – період агукання – етап, коли маля потребує самостійного відтворення звуків мовлення. Відбувається неконтрольовано, завдяки хаотичним рухам язика. Період від 4 до 6 місяців життя – лепет.

Лепет – відрізняється від агукання тим, що звуки, з яких він складається є чіткішими, точнішими, і вже відображається звуковий склад рідної мови. Дитина поєднує приголосні звуки з голосними, може промовляти склади, чує кількість складів, а також визначає наголошений склад, зміцнюється артикуляційний апарат. Починаючи з 8–9 місяців, дитина здатна повторювати певні спрощені слова.

Не варто вимагати від неї ідеальної вимови слова – мовленнєві навички є дуже слабкими. Достатньо аби дитина правильно вимовляла ритмічний малюнок слова. Подальший розвиток залежить від діяльності: хапати різні іграшки, перекладати їх і т.д. До 10 місяців дитина розрізняє мовлення оточуючих, лише за рахунок інтонації та ритмічним малюнком. За нормованими показниками малюк 1 року життя має знати від двох до десяти слів. Які він чітко співвідносить з предметами, діями та явищами.

Словниковий запас – це набір слів, яким володіє людина у знайомій їй мові. Словниковий запас, як правило, росте та розвивається з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань.

Другий рік життя поділяється на *два періоди*. Від 1 року до 1,8 місяців, і 1,8 місяці до 2 років. Визначним саме є другий. Кількісний запас словника дітей до 1 р. 8 міс. досягає 30-40 слів (у деяких дітей – 80–100 слів), до 2 років збільшується до 200–300 слів. Здатність до наслідування в першому півріччі

проявляється лише по відношенню до звукосполучень і окремих слів, а в другому – діти по наслідуванню можуть відтворювати цілі речення, граматично оформлені, осмислені фрази. Розвиток мовлення як засобу спілкування у першому півріччі тільки намічається, а в другому – при сприятливих умовах розвитку та виховання – мовленнєвий спосіб спілкування з дорослими стає провідним. Вміє вимовляти Голосні звуки – [а], [о], [е]. Приголосні звуки – [п], [б], [м].

Період від 3 – 4 років. Чіткість звуків, словниковий запас збільшується в 3–4 рази. Малюк знає назви предметів, охоче розповідає, де він був і що бачив. Вимовляє: голосні звуки – [і], [и], [у], приголосні звуки – [ф], [в], [т], [д], [н], [т'], [д'], [н'], [г], [к], [г], [х], [й], Суфікси -щик, -ник з'являються у мовленні в 3 роки і 3 місяці - Зроки 6 місяців - ець - у 3 роки 9 місяців - тель. Фонематичні процеси недостатньо сформовані. Діти можуть плутати звуки схожі за звучанням та артикуляцією. Дитина називає: своє ім'я, стать і вік; розуміє значення простих прийменників, виконує завдання, наприклад, «поклади кубик під чашку», «поклади кубик в коробку»; вживає в реченні прості прийменники і сполучники: «тому що», «якщо», «коли»; опановує множину іменників і дієслів. Малюк розуміє прочитані короткі розповіді і казки з опорою на картинки і без них, може оцінити свою і чужу вимову, ставить запитання про значення слів. У лексиконі малюка з'явиться нове запитання: «Для чого?», «Чому?», яке вказує вже на достатньо високий рівень розвитку не лише його мови, але й мислення. Адже він вимагає пояснень причинно-наслідкових зв'язків, явищ. Наші, «дорослі», пояснення не завжди зрозумілі для дитини, але приносять їй задоволення.

Період від 4 – 5 років. Емоційно – забарвлене усвідомлення мовлення. Словниковий запас 2000 і більше слів. Промовляє дії, коли грає наодинці з іграшкою. Розповідає невеликі вірші та переказує казки за допомогою дорослих, вимовляє слова з чотирьох складів, складає речення з 5 – 8 слів. Вже з'являються: складносурядні і складнопідрядні речення; вживаються прийменники «по», «до», «замість», «після»; сполучники «що», «куди», «скільки».

До 5 років у дитини вже цілком сформований мовленнєвий апарат: завершується розвиток мовленнєво–рухового та мовленнєво–слухового аналізаторів, що дозволяє швидко і точно координувати рухи органів мовлення (губи, язик, зуби, нижня щелепа, м'яке піднебіння, голосові зв'язки).

У п'ятирічному віці зникає загальна пом'якшеність мовлення, заміна шиплячих звуків (ж, ч, ш) свистячими (с, з, ц). До п'яти років діти оволодівають вимову звука (р); зменшується кількість скорочень звуків у словах, їх перестановок, пропусків; удосконалюється мовленнєве дихання.

Мовленнєве дихання – можливість виконувати короткий глибокий вдих і розподіляти повітря при видиху з одночасним промовлянням різних буквосполучень. (Вдихаємо через ніс, видихаємо - ротом).

Фонематичний слух – це здатність аналізувати те, що ми чуємо, діти вміють регулювати темп мовлення (зникає швидкий темп мовлення) і силу голосу. Сформовані фонематичні процеси є основою для чіткої звуковимови, правильної

побудови складової структури слова, фундаментом для опанування граматичної сторони мовлення, успішного опанування письма і читання.

Проте у деяких дітей ще трапляються неточності у вимові звуків (р, ш, ч, ц, дж, дз). Можуть бути мовленнєві порушення внаслідок органічного ушкодження мовленнєвого апарату або у зв'язку зі зміною молочних зубів на постійні (з'являються міжзубні шиплячі, пом'якшується вимова із цих приголосних).

Фізіологічні особливості. Словниковий запас 2500 -3000 слів. В активному мовленні вживає всі частини мови. Помітно збільшується кількість абстрактних понять, що характеризують взаємовідносини між людьми, морально – етичних понять(чемність, хоробрість, ввічливість, дружби, гостинність). Узагальнених понять: речі, тваринний світ, засоби пересування. Легко підбирають антоніми і синоніми. Користуються образними виразами, порівняннями. Має засвоїти суфікси на позначення жіночої статі, дійової особи, дитинчат тварин збірності тощо. Наприклад, суфікси у 5 років; «- ар», «-ун» 5 років 6 місяців; «-ух», «-х», «- к» , «-ач-» у 6 років. Процес засвоєння суфіксів на позначення тварин триває до 7 років.

Період 6 років. Мовленнєва діяльність реалізується у різних формах: наочно–дійове, наочно–образне й логічне мислення. На шостому році життя інтенсивно розвиваються вищі форми наочно – образного мислення, на основі яких формуються узагальнені знання. Діти не тільки виділяють загальні властивості предметів і явищ, а й встановлюють прості залежності між ними. Вони вчаться розмірковувати про явища, за якими спостерігають довкола, робити елементарні висновки. Навчаються виділяти в предметі ті істотні ознаки, за якими одиничний предмет можна зарахувати до певної категорії або до групи. Здатна на індивідуальний та дедуктивний висновок.

Дедуктивним (від латинського слова deductio - виведення) називається умовивід, у якому висновок про окремий предмет класу робиться на підставі класу в цілому. Наприклад: всі птахи мають пір'я. Папуга – це птах, отже, папуга має пір'я. Діти вже можуть зіставляти отримані від дорослих запитання з тими, що їм відомо, порівнюють висловлюють сумніви, вступають у суперечку. Активне формування орієнтацій щодо знання слова. Формується свідоме ставлення до метафор, фразеологізмів, інших образних слів. Суфікси–ух, -х,- к , - ач - у.

На кожному з вікових періодів, треба звертати увагу якщо дитина:

- до 2 років мовчить або лепече – на незрозумілій мові, відвертається, коли йому ставлять запитання, спілкується жестами, в мові майже немає слів;
- 2-3 роки –діти не використовують мову, як засіб спілкування, активний і пасивний словник вкрай малий, діти не можуть побудувати навіть коротке речення, не розуміє суті казки, не може відповісти на просте запитання щодо його змісту.
- 3-4 роки – діти говорять однією їм зрозумілою мовою, вони неохоче повторюють за дорослим слова і пропозиції, на прохання «скажи ще раз, повтори краще» дитина не відгукується, помітні порушення дрібної моторики, недоступні точні рухи, діти не знають назви оточуючих їх предметів, вони не

розуміють значення прийменників, дитина не може виконати артикуляційні рухи за зразком дорослого в потрібній послідовності;

- 4–5 років – мова нерозбірлива, в ній відсутні багато звуків, часті перестановки складів і звуків, відповіді на питання односкладові, словниковий запас бідний, обмежений побутовими словами, не може розповісти про предмет, про щось з власного досвіду, у словах пропускаються і переставляються склади і звуки.

- 5–6 років – говорить нерозбірливо, неможливо визначити на слух, чи правильно використовує слова, прийменники, погоджує частини мови. Словниковий запас вкрай малий. Говорить короткими неповними пропозиціями. Не вимовляє велику кількість звуків. Перекручує слова, переставляє в них звуки і склади місцями.

Чим раніше виявити мовленнєві порушення, тим краще і швидше вдасться їх усунути, і дитина зможе грамотно, красиво, чітко оволодіти рідною мовою.

Список літератури:

1. Батькам про дітей. Поради логопеда №3. Основні етапи розвитку мовлення в дітей

http://zakinppo.org.ua/images/2020/docs/05/%D0%91%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BC_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9_3.pdf.

2. Мова і мовлення їх значення в спілкуванні.
https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/r228.htm

3. Логіка Розділ 8. ДЕДУКТИВНІ УМОВИВОДИ
<http://thales2002.narod.ru/zher8.html>

4. Дедуктивний метод. Що таке дедукція - переваги та недоліки методу Дедукція хто вигадав. <https://goaravetisyan.ru/uk/deduktivnyi-metod-hto-takoe-dedukciya---dostoinstva-i/>

5. «Розвиток мовлення дітей дошкільного віку А.М. Богруш, Н.В. Гавриш».

6. Мовний розвиток дітей 2-3 років <https://sfp.org.ua/movnij-rozvitok-ditej-2-3-rokiv/>

7. Етапи мовленнєвого розвитку дитини http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1237

8. ЩО ТАКЕ ФОНЕМАТИЧНИЙ СЛУХ І ЯК ЙОГО РОЗВИВАТИ ВДОМА
<https://ranok-school.com/2020/05/28/shcho-take-fonematychnyj-slukh-i-iak-joho-rozvyvaty-vdoma/>

ЧЕРЛІДИНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Коломієць Яна Миколаївна

магістранка

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Шестерова Людмила Єгорівна

завідувачка кафедри теорії та методики фізичного виховання,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Сьогодні досить гостро стоїть питання здоров'я молоді, дотримання нею здорового способу життя та корисного дозвілля. Це пов'язано з тим, що з кожним роком серед студентів поширюється малорухомий спосіб життя, причинами чого є низька мотивація до занять фізичними вправами, дистанційне навчання, проведення багато часу в соціальних мережах.

Для усунення цих причин необхідно шукати шляхи зацікавлення студентів до занять фізичними вправами. Серед багатьох видів спорту відзначається черлідінг, який, на наш погляд, є сучасним та ефективним засобом для вирішення цих завдань.

Регулярні заняття черлідінгом позитивно впливають на опорно-руховий апарат і на організм в цілому, допомагають в боротьбі з депресією, підвищують стресостійкість, адже призводять до отримання позитивних емоцій, що зараз, при великому розумовому навантаженні молоді, в край необхідно. Черлідінг як різновид фітнесу і вид спорту, є гімнастикою з елементами акробатики в гармонійному поєднанні з різними танцювальними шоу-рухами. Серед величезного розмаїття складно координаційних, гімнастичних і танцювальних видів спорту, черлідінг виділяється специфічним змістом видовищних показових і змагальних програм, тому, на наш погляд, включення такого модуля до складу програм фізичного виховання студентів буде доречним і підвищить відвідуваність занять.

Мета дослідження – експериментально перевірити вплив занять черлідінгом на фізичну працездатність студентів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел, опитування, тестування рівня фізичної підготовленості, функціонального стану, розумової і фізичної працездатності, психоемоційного стану та соматичного здоров'я студентів, педагогічний експеримент, методи математичної статистики

Рівень рухової активності студентської молоді значною мірою обумовлений не стільки віковою потребою, скільки способом життя, що пов'язаний з навчальною діяльністю у ЗВО. Фахівці вважаються, що нормами для підлітків

і молоді є 10-15 тис. кроків на день або 12-14 годин на тиждень при достатньому фізичному навантаженні. Нормою рухової активності студентів ЗВО можна вважати таку величину, котра повністю задовольняє біологічні потреби у рухах, відповідає функціональним можливостям організму, сприяє його розвитку, фізичній підготовленості та збереженню здоров'я.

Дослідження свідчать про нераціональний режим дня у студентів і доводять необхідність його корекції через включення заходів, що сприяють підвищенню спеціально організованої рухової активності. Отримані результати акцентують важливість потреби підвищення мотивації студентів до збільшення рухової активності [1].

Л. М. Пустолякова [2] вказує на можливості людини зміцнювати та підвищувати ресурси організму засобами фізичного навантаження, зважаючи на їхню генетичну обумовленість. На заняттях з фізичного виховання студенти мають змогу зміцнювати морфологічні, фізичні, емоційні ресурси організму, що позитивно позначається на їх загальному стані здоров'я.

Досліджуючи рухову активність М. П. Горобей [3] вказує, що звична гіпокінезія серед студентів є різновидом саморуйнівної поведінки та зазначає необхідність посилення роботи щодо формування в них переконання в необхідності рухової активності як невід'ємного фактору самозбережувальної поведінки, спрямованої на зміцнення здоров'я тощо.

Сучасна література містить багато даних про позитивний вплив занять танцювальними видами спорту (різновиди аеробіки, черлідінг, сучасні спортивні танці та ін.) на організм [4; 5]. Різноманітність, високий емоційний фон занять завдяки музичному супроводу і танцювальному стилю рухів, постійне оновлення логічно побудованих та науково обґрунтованих програм дозволяє танцювальним видам спорту протягом багатьох десятиліть утримувати високий рейтинг серед інших видів фізкультурної діяльності та використовувати їх в системі підготовки спортсменів різних спеціалізацій. Проблема вдосконалення фізичного виховання в закладах вищої освіти різного профілю набуває дедалі більшої актуальності, оскільки останнім часом низка авторів вказують на стійку тенденцію до зниження рівня здоров'я, фізичного стану, фізичної підготовленості студентської молоді України [6]

З метою визначення впливу занять черлідінгом на фізичну підготовленість функціональний стан, розумову і фізичну працездатність, психоемоційний стан та соматичне здоров'я студентів в навчальний процес з фізичного виховання було впроваджено модуль «Черлідінг».

В таблиці 1 представлені результати дослідження, за якими можна судити про вплив модулю «Черлідінг» на вище зазначені показники.

Таблиця 1

Показники функціонального стану та фізичної підготовленості студентів на початку та наприкінці дослідження

Контрольні тести	Показники на початку дослідження	Показники наприкінці дослідження	t	p
Індекс Руф'є, (у.о.)	9,9±0,492	9,94±0,41	0,06	>0,05
Коректурний метод В.П. Анфімова, (у.о.)	82,2±6,27	83,59±5,65	0,16	>0,05
Правильність виконаної роботи (за формулами Г.М. Уіпла), (у.о.)	0,9±0,009	0,96±0,002	6,51	<0,001
Розумова працездатність, (у.о.)	191,4±3,158	198,23±3,93	1,35	>0,05
Кількість оброблених знаків (помилки), (В.П. Анфімов)	894,5(12,3)±15,2	922,8(6,9)±13,9	1,37	>0,05
Короткочасна зорова пам'ять (к-сть запам'ятованих об'єктів)	3,9±0,102	4,03±0,076	1,02	>0,05
Обсяг, розподіл, переключення уваги, (к-сть правильних відповідей)	35,4±0,692	36,59±0,641	1,26	>0,05
Фізична підготовленість, (бали)	25,0±0,769	32,0±0,615	7,11	<0,001
Соматичне здоров'я, (бали)	9,6±0,358	12,72±0,3	6,68	<0,001

Дані представлені в таблиці 1, свідчать про те, що в результаті впровадження модуля «Черлідінг» у студенток, які брали участь у дослідженні, достовірно покращилися показники фізичної підготовленості ($p < 0,001$), соматичного здоров'я ($p < 0,001$) та правильності виконаної роботи (за формулами Г. М. Уіпла) ($p < 0,001$). Слід зазначити, що показники соматичного здоров'я студентів після експерименту стали відповідати середньому рівню. Показники фізичної підготовленості студентів під впливом занять черлідінгом значно покращилися у всіх тестах.

Аналіз результатів доводить, що показники у всіх інших тестах також змінилися, але достовірності відмінностей в них не спостерігається ($p > 0,05$). Найменші зміни відбулися в показниках індексу Руф'є, тобто в показниках функціональних резервів серця.

Таким чином, експериментальним шляхом доведено, що черлідінг позитивно впливає на фізичну підготовленість, функціональний стан, розумову і фізичну працездатність, психоемоційний стан та соматичне здоров'я студентів. Найбільш значні зміни відбулися в показниках фізичної підготовленості ($p < 0,001$), соматичного здоров'я ($p < 0,001$) та правильності виконаної роботи (за формулами Г. М. Уіпла) ($p < 0,001$).

Список літератури

1. Druz V .A., Iermakov S. S., Nosko M. O., Shesterova L. Ye., Novitskaya N. A. The problems of students' physical training individualization. *Pedagogic, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. 2017. Т. 21. № 2. С. 4-12.
2. Пустолякова Л. М. Форми і методи підвищення резервних можливостей організму студентів з різним рівнем фізичної підготовки. *Педагогіка здоров'я: IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 28-29 квітня 2016 року): зб. наук. праць за аг. ред.. акад. І. Ф. Прокопенка. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. – С. 583-586.
3. Горобей М. П. Рухова активність як фактор самозбережувальної поведінки студентів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 139. Ч. II. С. 40– 42.
4. Айвазова Е. С. Чирлидинг – інноваційний вид спорту в преподаванні фізической культури в СКАГС. *Материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. «Физическая культура, спорт и туризм: сегодня и завтра»*. Ростов н/Д., 2005.
5. Боляк А., Боляк Н. Вплив занять чирлідингом на формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів. *Спортивна наука України*. 2016. № 2 (72). С. 61–67.
6. Кондаков В. Л., Копейкина Е. Н., Балышева Н. В., Усатов А. Н., Скруг Д. А. Отношение студентов к занятиям физической культурой и спортом в образовательном пространстве современного вуза [Электронный ресурс] // *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1–1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/viewid=18861>.

ВЧИТЕЛЬ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Лалак Наталія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

Томинець Мирослава Петрівна,
здобувач вищої освіти,
Мукачівський державний університет

Реформування системи освіти в реаліях сьогодення набуло глобального характеру. Перед педагогічною системою особливо гостро постала проблема удосконалення роботи навчальних закладів, орієнтація на сучасні тенденції суспільного розвитку, впровадження особистісно орієнтованих технологій для формування траєкторії розвитку школярів. Результативність роботи кожного закладу загальної середньої освіти вимагає високого рівня професійної підготовки педагогічних кадрів, що забезпечить конкурентоздатність педагога на ринку освітніх послуг. Сучасна модель початкової освіти висуває вимоги до особистісного та професійного розвитку вчителя початкових класів.

Проблема про те, яким бути вчителю й наскільки широким має бути спектр його професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок хвилювало педагогів уже давно. Теоретичною основою досліджуваного питання виступили наукові розвідки як зарубіжних (Й. Герbart, А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці), так і вітчизняних (А. Макаренко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський) авторів. Різні аспекти проблеми професійної підготовки вчителя у сучасних умовах вивчали: В. Андрущенко, І. Богданова, М. Воронка, М. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Єременко, І. Зязюн, Г. Ісаєва та інші.

Видатний педагог А. Макаренко вважав, що майстерністю педагога при бажанні може оволодіти кожен, і вона не є якимось особливим мистецтвом, що потребує таланту. Для цього потрібно переглянути програми педагогічних вузів із метою вдосконалення підготовки вчителя до викладання та виховної роботи. За період навчання студенти повинні здобути не тільки спеціальну освіту, а й спеціальне виховання, вони мають бути організовані, підтягнуті, виховати волю і стриманість, отримати фізкультурну підготовку, взагалі вони повинні бути культурними в усіх відношеннях [1, с.308].

Продовжуючи ідеї А. Макаренка, В. Сухомлинський наділяв учителя такими позитивними рисами, як освіченість, педагогічний такт, доброзичливість, відчуття прекрасного [2, с.591]. Сучасні дослідники, зокрема В. Андрущенко, вважають, що сучасна вища освіта має сформувавати такого вчителя, який би був ерудованим, патріотично налаштованим, політично грамотним, культурним, а також володіти новітніми інформаційними технологіями та освоїти основи екологічної освіти [3, с. 201].

Варто зазначити, що упродовж ХХ століття проводились різноманітні дослідження щодо моделювання портрету ідеального вчителя. Учні 30-х років включали в портрет педагога такі якості: знання предмета й володіння методикою; хороші взаємини з учнями; вміння справедливо оцінювати знання; дотримання дисципліни; зовнішній вигляд. Можна резюмувати, що діти цього історичного періоду у вчителів більше цінували знання предмета, ерудицію, високу моральність. В очах школярів 60-х років ХХ ст. домінуючими були особистісні якості педагога: урівноваженість, авторитет, сильна воля. Наприкінці ХХ ст. такої якості, як любов до дітей, школярі віддали одне з перших місць.

Освіта в контексті сьогодення вносить свої корективи щодо моделювання портрету сучасного вчителя. Нещодавно, у 2021 році, за сприянням Міністерства освіти і науки України, було проведено інтернет-опитування для вчителів і батьків учнів щодо їхніх очікувань від сучасних педагогів. Опитуваним запропонували сформулювати портрет ідеального вчителя, обравши найважливіші компетентності, якими той має володіти [6]. Ці компетентності, зокрема, закладені в новий професійний стандарт вчителя. Проаналізуємо такий портрет сучасного вчителя детальніше:

- повага до кожного учня, рівне ставлення до всіх – 72% ;
- вміння зацікавити навчанням, надихати учнівство – 70% ;
- розуміння дітей, вміння знаходити з ними спільну мову – 67% ;
- здатність розкривати учнівський потенціал – 51% ;
- комунікабельність, відкритість до спілкування – 48% ;
- терплячість та самоконтроль – 43% ;
- турбота про здоров'я та емоційний стан учнівства – 36% ;
- оригінальний стиль викладання – 33% ;
- вміння розв'язувати конфлікти – 31% ;
- досконале знання свого предмета – 30% ;
- вимогливість до учнівства – 22%.

Загалом, на думку більшості опитаних українців, учитель має надихати, розуміти та поважати учнів, уміти розкривати їхній потенціал і бути відкритим до спілкування та постійного самовдосконалення.

Підсумовуючи дані дослідження, можна зазначити, що основними вимогами до педагога є: любов до дітей, що дає змогу прийняти кожну дитину з усіма її індивідуальними особливостями; комунікативність, що дає змогу налагодити контакт; професійна підготовленість.

Окрім того, доречно виділити такі вимоги до професійних та особистісних якостей вчителя: професійна спрямованість, емпатія, педагогічний такт, педагогічний оптимізм, культура професійного спілкування, педагогічна рефлексія, авторитетність. Сучасний вчитель – це передусім інноватор, агент змін, який відчуває нові життєві тенденції, тримає руку на пульсі часу, добре орієнтується у пріоритетах сучасності, керується в своїй роботі вимогами

Державного стандарту про компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний підходи [6].

В умовах Концепції Нової української школи розширюються функції та можливості вчителя, з'являються нові соціально-професійні ролі педагога в освітньому процесі [4]. Зокрема, це:

- Вчитель-фасилітатор (від англ. facilitation — допомога, полегшення) - людина, яка забезпечує успішну групову комунікацію; праця проходить в абсолютно невимушеній атмосфері, за власним бажанням, в умовах фасилітації та співпраці; виробляє вміння ставити і формувати завдання, вирішувати їх якісно.

- Вчитель-тьютор (від англ. «tutor» – наставник) - вибудовує і реалізує особисту стратегію виховання, що враховує особистий потенціал дитини; доводить того, кого навчає своїми питаннями до запланованого результату; направляє самоосвіту, індивідуальну навчальну траєкторію.

- Вчитель-коуч (від англ. coaching — тренерство) - розробляє індивідуальну програму, критерії, які забезпечують бажаний результат для суб'єкта; надає практичні поради в процесі роботи за індивідуальною траєкторією.

- Вчитель-супервайзер (англ. supervisor, від to supervise — спостерігати) – головне в його роботі – управлінська і контролююча функції; відслідковує графік виконання роботи; не допускає нераціонального витрачання часу.

- Вчитель-модератор (лат. moderor — той, що стримує) – керівник (впорядковувач, управлінець) роботи в групі; володіє прийомами комунікації; добре розуміє педагогічний процес в сучасній школі.

- Вчитель-ментор – це наставник, який допомагає вивчати щось нове щодня, займатися саморозвитком; допомагає учням слідкувати за власним процесом навчання і використовувати для цього власні ресурси; допомагає учням поглиблювати знання у сфері своїх інтересів.

Отже, у своїй діяльності вчителю потрібно переосмислити власну позицію в освітньому процесі, зосередити свою увагу на самоосвіті, оновити професійне мислення згідно з викликами сучасного соціуму та потребами учнів. Фахівець початкової освіти має прагнути стати справжнім професіоналом, майстром своєї справи, досягти вершин педагогічної майстерності.

Список літератури

1. Макаренко А.С. З любов'ю та тривою. – К.: Вид-во Укр. с.-х. акад. 1989. – 480 с.

2. Сухомлинський В.О. Роль особи вчителя в духовному житті колективу та особистості // Вибрані твори: В 5-ти тт. – К., 1976. - Т. 1. – 520 с.

3. Табачек І. Особистість вчителя: філософсько-педагогічний екскурс // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – Випуск 42. – С. 196 – 207.

4. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>. – 40 с.

5. Професійний стандарт вчителя початкових класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/reform/61636/>

6. Портрет ідеального вчителя очима українців – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/portret-idealnogo-vchitelya-ochima-ukrayinciv-rezultati-internet-opituvannya>

ШКІДЛИВІ ЗВИЧКИ ЯК ОДНА З ПРИЧИН ПОЯВИ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ ТА РОЗЛАДІВ ЗУБОЩЕЛЕПНОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Лук'яненко Анна Валеріївна

лікар-стоматолог
аспірантка Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

Порушення зубощелепної системи та пов'язані з ними мовленнєві розлади у дітей дошкільного віку зустрічаються доволі часто. Вони можуть бути спровоковані як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. У період становлення зв'язного мовлення потрібно приділяти мовленнєвому розвитку багато уваги. Якщо батьки помічають, що дитина не вимовляє деякі звуки чи плутає або пропускає склади у словах, краще звернутися по допомогу до логопеда. Відомо, що правильно сформоване мовлення - один із факторів повноцінного розвитку дитини, її соціальної адаптації. Саме тому виявлення порушень мовлення та їх усунення краще проводити якомога раніше. Якщо логопед помічає у дитини будь-які розлади зубощелепної системи, він радить звернутися до ортодонта. Співпрацюючи між собою, логопед та ортодонт зможуть скласти найбільш дієвий план корекційної роботи для кожного конкретного випадку.

На сьогоднішній день питання щодо вирішення проблем діагностики і корекції мовленнєвих розладів та порушень зубощелепної системи, що розвиваються внаслідок наявності тих чи інших шкідливих звичок, розглядаються у працях вітчизняних і зарубіжних вчених (Е. Безвушко, М. Дрогомирецька, К. Лихота, Л. Смаглюк, П. Фліс, В. Філоненко, М. Шеремет та ін.). Причиною порушень мовлення також можуть стати зміни у співвідношенні зубних рядів, функціональної активності жувальних м'язів, колового м'яза рота, губ, язика, захворювання ЛОР-органів (О. Дорошенко, Д. Заболотний, Т. Костюк, В. Куроєдова, В. Неспрядько, О. Павленко, Н. Пахомова, Д. Шпак та ін.). Усі ці фактори знаходяться у причинно-наслідковому взаємозв'язку, тому потребують комплексного інтегративного підходу при лікуванні.

Найсприятливішим періодом для розвитку мовлення вважається ранній дошкільний вік. Особливе значення приділяється саме ранній діагностиці мовленнєвих розладів та порушень зубощелепної системи, а також своєчасній організації комплексної корекційної допомоги. Рання корекція мовлення та порушень прикусу допомагає попередити тяжкі мовленнєві розлади, що можуть виникати у початковій школі. На сьогоднішній день існують спеціальні логопедичні пункти, які надають корекційну допомогу дітям дошкільного віку. Також на базі багатьох дошкільних навчальних закладів створюються логопедичні та стоматологічні кабінети [4].

Перед тим, як розробляти план корекційної роботи, логопед повинен не тільки познайомитися з дитиною і вислухати скарги батьків, а й зібрати анамнез життя, щоб зрозуміти причину появи наявних розладів мовлення. Однією з найбільш частих причин, що можуть спровокувати мовленнєві розлади у дітей дошкільного віку, вважаються шкідливі звички, яких дитина набуває у перші роки життя. До них відносять: інфантильний тип ковтання; ротове дихання; смоктання пальця, соски, губ, язика; неправильне положення губ та язика; звичка спати в одній позі; «ледаче жування» та харчова вибірковість; множинний карієс тимчасових зубів, а також їх тривала ретенція; недостатня рухливість м'язів язика та губ. Чим раніше почати працювати над усуненням таких шкідливих звичок, тим краще буде результат комплексної логопедичної корекції [1].

Якщо дитина у стані спокою зазвичай тримає рот напіввідкритим, можна говорити про неправильне положення язика та губ. При цьому губи розімкнуті, язик упирається в нижні зуби або ж лежить між зубними рядами. Якщо рот у дитини постійно напіввідкритий, це може призвести до формування порушень прикусу, деформації форми зубних рядів та обличчя. У такому випадку, при переважанні вертикального типу росту обличчя, воно стає пласким та витягнутим. У дитини спостерігається скошене підборіддя, порушення прикусу у вигляді звуження зубних рядів, мляві атонічні губи. Верхня щелепа розвивається краще, ніж нижня, з'являється прогнатія. Зміщення язика вниз та назад, а також його низьке положення призводить до порушень артикуляції.

Неправильне ковтання часто стає причиною появи розладів мовлення. У нормі під час ковтання язик має бути щільно притиснутий до твердого піднебіння. У такому положенні м'язи язика виштовхують вперед верхню щелепу, сприяючи її нормальному розвитку. Якщо ж язик опускається з правильного положення, він починає тиснути на нижні зуби, що призводить до надмірного виведення нижньої щелепи у переднє положення, тобто, до розвитку прогенії. Шкідливою звичкою вважається також інфантильний тип ковтання у дітей до 1,5 року. Зубощелепна система дітей пристосована до смоктання, тому під час ковтання язик відштовхується від зімкнутих губ. З появою молочних зубів дитина починає жувати і з'являється соматичний тип ковтання, коли кінчик язика відштовхується від зімкнутих зубів і переднього відділу твердого піднебіння, але губи при цьому зімкнені. При неправильному ковтанні зубні ряди не змикаються між собою, а язик прокладається між зубами, що може призвести до розвитку відкритого прикусу [5].

Найчастіше порушення мовлення спостерігаються у період формування молочного прикусу, якщо у дитини закріплюються шкідливі звички смоктання пальця, соски, губ і язика. У нормі при вимові багатьох звуків язик повинен розташовуватися на твердому піднебінні. Порушення звуковимови з'являється, коли дитина прокладає язик між зубами.

До порушень формування зубощелепної системи та пов'язаних з ними мовленнєвих розладів призводить також недостатня рухливість м'язів губ та язика. У даному випадку розлади у вимові звуків виникають внаслідок порушення м'язового тону. У таких дітей найчастіше спостерігаються парези

м'язів губ та язика. Дитина не може витягнути губи вперед, зробити язик широким чи відхилити його в один бік, усмішка асиметрична. При висовуванні язика з рота спостерігається мимовільне загинання його кінчика на нижню губу. Дитина не може підняти кінчик язика до верхньої губи без допомоги нижньої. При таких порушеннях органів артикуляції спостерігається надмірний розвиток верхньої щелепи та недорозвиток нижньої [3].

Особливу увагу ортоданти приділяють положенню голови під час сну, тобто звичному положенню тіла. Якщо дитина спить в одній позі або ж підкладає руку під щоку, щелепи розвиваються асиметрично, звужуються, нижня щелепа зсовується в один бік. Внаслідок цього спостерігається недорозвиток нижньої щелепи, деформація зубних дуг, розвивається відкритий та перехресний прикус. Усе це сприяє прокладанню язика між зубними рядами, що спричиняє тяжкі порушення звуковимови.

До ускладнень, що призводять до неправильного розвитку зубощелепної системи, можна віднести також несвочасне звернення батьків до стоматолога для лікування тимчасових зубів. Дитина рано втрачає молочні зуби, які не можуть бути заміщені постійними, тому відбуваються зміни у функціонуванні всього жувального апарату. У таких випадках порушуються анатомічні і функціональні характеристики зубних рядів і жувальних м'язів. Спостерігаються порушення у функціонуванні скронево-нижньощелепних суглобів. Дитина прокладає язик у наявні дефекти зубних рядів, що, у свою чергу, призводить до спотворення вимови багатьох звуків та до формування відкритого прикусу [2].

Отже, якщо при зверненні батьків дитини із мовленнєвими розладами логопед виявить порушення зубощелепної системи, необхідно обов'язково звернутися до ортодонта. Одночасна логопедична і стоматологічна допомога буде сприяти швидшій адаптації дитини до програми корекційної роботи. Усунення виявлених у дитини при зборі анамнезу шкідливих звичок зробить процес ортодонтичного лікування та логопедичної корекції порушень вимови звуків ефективним та найбільш результативним.

Список літератури:

1. Фліс П. С. & Омельчук М. А. & Ращенко Н. В. (2007). «Ортодонтія»: підручник. Вінниця: Нова книга, 360 с.
2. Якимчук Г. (2019) Шкідливі звички, що можуть призвести до проблем із вимовою. Дошкільне виховання, № 8, 14-15 с.
3. Шеремет М. К. (2010). Логопедія: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 672 с.
4. Пахомова Н. Г. & Смаглюк Л. В. & Трофименко М. В. (2019) Комплексний медико-психолого-педагогічний підхід у корекційній роботі з дітьми із зубощелепними аномаліями та деформаціями. Хрестоматія з логопедії: навч. посіб. [за заг. ред. Шеремет М.К]. Київ: Книга-плюс, 88-93 с.
5. Куроедова В. Д. & Сірік В. А. (2005) Логопедія в ортодонтії. Полтава: Верстка, 125 с.

РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ВИМОГА ЧАСУ

Любива Віталіна Вячеславівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Куліш Інна Дмитрівна

кандидат педагогічних наук, доцент
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Конопля Арсен Ігорович

студент III курсу факультету,
бакалавр спеціальності 012 Дошкільна освіта
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Таровик Леся Віталіївна

магістрантка II курсу,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Сучасний стан розвитку суспільства обумовлений ситуацією, яка відбувається в країні. Перед кожним громадянином, перед фахівцями різних галузей постають нові й нові виклики. Всі ми маємо не лише пристосовуватися до тих умов, які є, але й бути готовими до майбутнього. У зв'язку з цим, перед педагогами-вихователями дітей дошкільного віку постає важливе завдання: як підготувати дітей, як навчити, які навички сформувані у них, щоб це допомогло їм не лише вижити у складних умовах, а й стати затребуваним мобільним фахівцем для своєї Батьківщини.

На думку футурологів, майже 50% сьогоdnішніх професій зникнуть до 2040-х років через роботизацію. В першу чергу, роботи замінять людей, що займаються монотонною ручною працею, – працівників заводів, прибиральників і кур'єрів. З часом буде повністю автоматизована робота, яку виконують іпотечні брокери, юристи та бухгалтери. І, відповідно, найменше автоматизація торкнеться фахівців у галузях, пов'язаних із соціальною взаємодією та креативом, – фахівців з HR, педагогів, лікарів тощо. У майбутньому будуть затребувані навички, які можна віднести до «гнучких»: здатність до лідерського та соціального впливу, комплексне бачення та здатність знаходити рішення складних задач, емоційний інтелект [1].

Вперше визначення Soft Skills з'явилося наприкінці 90-х, але вивчення цієї області проводилося ще у 60-х. Стрімкий розвиток технологій та необхідність підлаштовуватися під нову реальність показали, наскільки важливі та потрібні «soft skills» сучасній людині.

Для кращого розуміння слід звернутися до значення дефініції «soft skills», яка є іншомовного походження. «Soft skills» у перекладі з англ. мови означає «гнучкі (м'які) навички». Вони вважаються універсальними та потрібні людям усіх професій. Їм протиставляються жорсткі навички – hard skills, це вміння для кожної окремої професії. Наприклад – програмування, знання мов, володіння конкретними інструментами (аналітика, дизайн, шаблони проектування тощо). Якщо ж «hard skills», то з ними простіше: можна пройти курси, вчитися у ЗВІ, запозичити досвід у інших людей, а ось «soft skills» – це надпрофесійні навички, які не прив'язані до конкретного виду діяльності. До них належать: вміння спілкуватися, слухати та чути інших, приймати рішення, брати відповідальність, бути самостійним, емпатичним, швидко навчатися, будувати стосунки з людьми та багато іншого. Тому, власне, і важливо розвивати ці надзвичайно важливі навички у дітей вже з дошкільного віку [2].

Зазначимо, що нині є обмежена кількість праць, присвячених дослідженням «soft skills». Аналіз останніх досліджень і публікацій показали, що теоретичні основи сутності поняття «soft skills» розглядали такі науковці як О. Барінова, О. Абашкіна, Є. Гайдученко, О. Марушев, В. Давидова, О. Сосницька та ін.; методи організації формування та розвитку цих навичок досліджували Б. Всесвятський, І. Плотніков, А. Склеряно, В. Шипілов та ін.; технології розвитку «soft skills» у позанавчальній діяльності розвивали такі дослідники як С. Бацунов, А. Далібожко, М. Мазниченко, Г. Папазян та ін.

Групи навичок, які дозволяють людині бути успішною незалежно від специфіки основної діяльності і забезпечують професійну мобільність були також предметом наукових розвідок таких вчених як: О. Воєділова, Л. Іванова, О. Скорнякова, Н. Длугунович, К. Коваль, А. Тютюнник, В. Шипілов, Ф. Ахмед (F. Ahmed), Л. Цапретц (L. Capretz), Ц. Скаффіді (C. Scaffidi), Б. Счулз (B. Schulz) та ін.

Розвиток «soft skills» у спеціалістів різного профілю досліджували: Є. Єгоров (туристична галузь), К. Коваль (розвиток soft skills у студентів), С. Бацунов, І. Кунгурова та О. Слизькова аналізували сучасні детермінанти розвитку «soft skills».

Питанню розвитку «soft skills» дітей присвятили свої дослідження Ю. Зоря та Н. Степанова. Зокрема, Ю. Зоря та Н. Степановою створено медіаальбом «soft skills» для розвитку дитини». Це збірка вправ і методичних засобів для розвитку «м'яких навичок» наймолодших дітей дошкільного віку (3-4 р.) Матеріал дібраний для таких «м'яких навичок» як емоційний інтелект, вміння комунікувати та медіаграмотність. Медіаальбом розраховано також на вихователів/льок і методистів/ок закладів дошкільної освіти, які прагнуть урізноманітнити свої заняття, розвиваючи критичне мислення, та на батьків [3].

Серед праць зарубіжних науковців: Binky Laureta («Soft skills and early childhood education: Strange bedfellows or an ideal match?»), Carr, M. (1998) (Assessing children's experiences in early childhood. Wellington: New Zealand Council for Educational Research), de Haan, J., Kuiper, E., & Pijpers, R. (2011). (Young children and their digital skills in the Netherlands. International Journal of Media & Cultural Politics, 6(3), 327-333.), Evans Allvin, R. (2016). (The push up of 21st century learning skills: The answer has always been in the early years. Young Children, 71(3), 48-51.), Fulghum, R. (1988). (All I really need to know I learned in kindergarten. New York, NY: Ballantine Books) [4] та ін.

Проте, як бачимо, цілісного дослідження процесу розвитку «soft skills» у дітей дошкільного віку нашими вітчизняними науковцями здійснено не було, не зважаючи на її актуальність. Важливість проблеми формування м'яких навичок дітей вже з дошкільного віку та її недостатня розробленість обумовлюють актуальність подальших наших наукових розвідок у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Hard Soft skills: 5 навичок, які допоможуть дитині стати затребуваною у майбутньому URL: <https://declifeschool.com.ua/hard-soft-skills-5-navichok-yaki-dopomozhut-ditini-stati-zatrebuvanoyu-u-majbutnomu/> (дата звернення: 27.10.2022)

2. Що таке soft skills, навіщо вони потрібні та як їх розвивати? URL: <https://kiev.itstep.org/blog/what-are-soft-skills-why-do-you-need-them-and-how-to-develop-them> (дата звернення: 27.10.2022)

3. Soft skills for child development: emotional intelligence, communication, and media literacy URL: <https://www.aup.com.ua/en/soft-skills-dlya-rozvitku-ditini-emocijnyu-inte/> (дата звернення: 27.10.2022)

4. Soft skills and early childhood education: Strange bedfellows or an ideal match? URL: <https://www.hekupu.ac.nz/sites/default/files/2018-05/05%20Laureta.pdf> (дата звернення: 27.10.2022)

РОЛЬ І МІСЦЕ ВИНАХІДНИЦЬКИХ ЗАДАЧ З ФІЗИКИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Майстренко Наталія

викладач вищої категорії

ВСП «Конотопського індустріально - педагогічного фахового коледжу СумДУ»

Пономарьов Іван

студент 931 групи спеціальності 274 Автомобільний транспорт

ВСП «Конотопського індустріально - педагогічного фахового коледжу СумДУ»

Сформувати професійну компетентність майбутніх спеціалістів автомобільного транспорту у процесі навчальної діяльності в коледжі можливо лише за умови ефективного органічного поєднання у змісті освіти загальноосвітньої та фахової складових, як зазначено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») [1]. Фундаментальні природничо – математичні дисципліни забезпечують формування основ професійної діяльності майбутнього спеціаліста, а також світоглядної, економічної, екологічної культури майбутніх фахівців.

Роль і місце природничо-математичних дисциплін у процесі професійної підготовки спеціалістів автомобільного транспорту визначено в основних нормативних освітянських документах, у яких йдеться про важливість поєднання основ класичних фундаментальних дисциплін і сучасного розуміння закономірностей будови світу. Досліджуючи сутність та структуру професійної компетентності спеціалістів автомобільного транспорту та значення природничо - математичних дисциплін у процесі її формування, доцільно проаналізувати систему загальнонаукових та професійних знань та вмінь, які відображені в галузевому стандарті вищої освіти України.

У галузевому стандарті вищої освіти України освітньо-професійної програми підготовки фахового молодшого бакалавра спеціальності 274 Автомобільний транспорт зазначені компетенції, якими повинен володіти випускник [2].

Нормативну частину змісту навчання та рекомендований перелік навчальних дисциплін і практик, які мають забезпечити формування зазначених компетенцій відповідно до вимог освітньо – кваліфікаційної характеристики, поділено на два блоки:

1. Цикл загальної підготовки. Серед переліку дисциплін науково - природничого змісту, які є предметом нашого дослідження, до цього блоку належать дисципліни: фізика, вища математика.

2. Обов'язкові освітні компоненти, що формують спеціальні компетентності. Фундаментальними природничо – математичними дисциплінами, які забезпечують професійну підготовку майбутніх майстрів виробничого навчання, є теоретична механіка, електротехніка та електроелектроніка, технологія

конструкційних матеріалів та матеріалознавство, технологічна експлуатація автомобілів [3].

В останній час зростає важливість фундаментальної природничо-математичної підготовки майбутніх спеціалістів автомобільного транспорту. Змістове наповнення усіх фахових дисциплін базується на загальних фізичних, математичних та хімічних закономірностях. Органічна єдність усіх живих систем дозволяє використовувати фізичні та хімічні процеси, які відбуваються у природі, в процесі вивчення роботи поршня, колінвала, рульового, гальмі, щеплення та інше.

Автомобільна галузь характеризується значною модернізацією, зміною характеру та змісту праці спеціаліста автомобільного транспорту, які передбачають вдосконалення існуючих та упровадження нових автомобільних конструкцій. Розширення асортименту автомобільної продукції істотно змінює підхід до викладання предметів не лише фахового спрямування, а і до природничо – математичного напрямку. За таких умов важливим є трансформація змісту фундаментальних дисциплін, включення в робочі програми розділів і тем, які б сприяли формуванню професійних компетентностей, особистісних рис та якостей, які є показником успішності студента спеціальності 274 Автомобільний транспорт.

У галузевому стандарті фахової перед вищої освіти України відображено вагоме значення природничо - математичних дисциплін [2]. Зазначені компетенції, які є складовими професійної компетентності майбутнього спеціаліста автомобільного транспорту, ілюструють, що багато базових професійних знань закладаються саме у природничо - математичних дисциплінах. Але це є лише стандартизована вимога до майбутнього спеціаліста автомобільного транспорту, рівень реалізації компетентностей прямо пропорційно залежить від педагогічної майстерності викладачів навчального закладу та від рівня вже сформованих базових компетенцій студента під час навчання. Викладач природничо - математичних дисциплін має чітко визначити предметні природничі та математичні компетентності студентів, які повинні бути сформовані в процесі вивчення природничо - математичних дисциплін.

Предметну компетентність студентів спеціальності 274 Автомобільний транспорт розглядаємо як сукупність знань, умінь, способів діяльності та мислення, завдяки яким вирішується вузькоспеціалізоване коло складових системи знань, необхідних для здійснення особистісних та професійних виробничих завдань. Для визначення спектру предметних компетентностей природничо - математичних дисциплін, їх доцільно розглянути за двома групами: фізичні та математичні дисципліни:

У результаті аналізу навчального плану спеціальності 274 Автомобільний транспорт та навчальних та робочих програм з дисциплін «Фізика», «Технічна механіка», «Вища математика», та, опираючись на власний практичний досвід, а також визначені в галузевому стандарті вищої освіти України компетенції, розробимо систему предметних компетентностей з фізики та математики, які

повинні бути сформовані в студентів у результаті вивчення природничо - математичних дисциплін.

Розглядаючи різні види завдань та фізичних задач що сприятимуть розвитку компетентностей спеціалістів автомобільного транспорту з фізики на практичних, лабораторних заняттях слід відзначити деякі особливості:

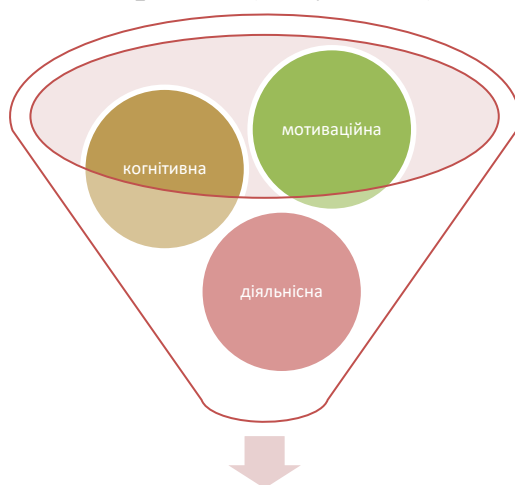
1) завдання та задачі повинні бути різної тематики та видів;
2) фронтальне обговорення розв'язування задач;
3) використання різних джерел інформації викладачем для складання фізичних задач;

4) використання фізичних задач, які дозволяють шукати взаємозв'язок між фізичними явищами;

5) розв'язування фізичних задач має бути спрямоване на підвищення ефективності навчання у закладах фахової передвищої освіти та на розвиток мислення студентів;

6) використання фізичних задач, які спрямовані на підвищення пізнавального інтересу та активності студентів у процесі вивчення загального курсу фізики у закладах фахової передвищої освіти.

Зазначене дає підстави виділити фізичні компетентності, які формуються в студентів у процесі навчання фізики (Рисунок 1.).

Структура предметної компетентності з фізики

Рис. 1 Структура предметной компетентности

Отже, зміст фізичних компетентностей, які ми запропонували для студентів автомобільного транспорту невід'ємно пов'язані із предметними та ключовими, що буде сприяти розвитку всіх видів їхніх компетентностей.

Список літератури:

1. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Київ: Компас 1992..

2. Затвердженні стандарти вищої освіти. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti>.

3. https://kipt.sumdu.edu.ua/pdf/navchannja/OPP/%D0%9E%D0%A0%D0%A0-2022/OPP_ORAD.pdf

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ ІНТЕГРОВАНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ ЗВО

Медведовська Т.П.

к.пед.н., доцент, заступник директора
Міжгалузевого навчально-наукового інституту
безперервної очно-дистанційної освіти,
доцент кафедри туризму та економіки підприємства,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Сьогодні ми живемо у дуже динамічному та швидкоплинному світі у якому майбутньому фахівцю сьогодні дуже важко інтегруватися у суспільстві та знайти своє місце в житті. Саме тому, сучасна орієнтація змісту освіти на компетентнісний підхід й дозволяє пов'язати навчальний процес з потребами часу та суспільства, й надати молодій людині можливості у самореалізації на ринку праці та у суспільних процесах, сформувати систему її компетентностей. Цьому також покликаний сприяти і інтегративний підхід у навчальному процесі.

Вирішенню цих завдань сприяє впровадження в початковий процес методик навчання на основі інтеграції знань. Проте у сучасній науково-педагогічній літературі й досі немає однозначного визначення-характеристики «компетенції» та «компетентності». Ми наведемо ті, які будуть застосовані нами: 1) **компетенції** - це сукупність знань, умінь і навичок, що визначають здатність робітника виконувати трудові дії в конкретній сфері діяльності; 2) **компетентність (компетентності)** - здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності та інші особистісні якості; 3) **професійні компетентності** - результат набуття робітником компетенцій, які дають йому змогу виконувати трудові функції, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності [1-4].

Ми вважаємо за потрібне, звернути увагу саме на соціальні компетенції майбутнього фахівця які були визначені Г. Селевка та А. Хуторським, серед яких ми особливу відзначаємо наступні: 1) **психологічні компетенції** - готовність і прагнення ефективно взаємодіяти з оточуючими, розуміти себе та інших при постійному видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища; 2) **когнітивні компетенції** - готовність до постійного підвищення освітнього рівня, потреба в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння, здатність до саморозвитку; 3) **інформаційні компетенції** - вміння добувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел; 4) **комунікативні компетенції** - вміння спілкуватися усно та письмово, рідною та іноземними мовами, навички роботи в групі, знання способів спілкування з людьми [2, 3].

Зважаючи на те, що оскільки компетентність на думку багатьох науковців є інтегрованою характеристикою особистості, в процесі навчання майбутніх фахівців повинно відбуватися комплексне формування їх професійних та

ключових компетенцій, тобто їх інтеграція. Відповідно повинна бути розроблена методика, що сприяє формуванню компетенцій в їх взаємозв'язку один з одним у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. В даному сенсі досить цікавими є результати дослідження Н. Божко [1] стосовно формування інтегрованих компетенцій студента в ЗВО, який конкретизував визначення понять «інтеграція компетенцій», «інтегрована компетенція», визначив механізми, що сприяють інтеграції компетенцій, розробив методику формування інтегрованих компетенцій. Проведемо аналіз запропонованої Н. Божко методики. Під **компетенцією** автор розуміє сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, особистісних якостей), що має відношення до певної галузі діяльності, застосування якої обумовлює продуктивну діяльність в цій галузі [1].

Компетентність автор розглядає як здатність застосовувати компетенції для досягнення якісного результату. **Інтеграція компетенцій** це процес і результат об'єднання в ціле диференційованих сукупностей якостей особистості (тобто знань, вмінь, навичок, особистісних якостей), що визначають поведінку по відношенню до себе та навколишнього світу, і необхідних для продуктивної діяльності в обумовлену даним цілісним об'єднанням області [1].

Структурними компонентами інтегрованої компетенції є знання, вміння, навички, особистісні якості, **функціональними** - інтегративно-інформаційний, інтегративно-діяльнісний, інтегративно-регулюючий [1].

Цілісну систему інтегрованих компетенцій студенти можуть отримати завдяки інтеграції змісту, як в рамках конкретної дисципліни, так і між іншими соціально-гуманітарними дисциплінами.

За Н. Божко формою реалізації інтеграції у цьому випадку можуть виступати наступні: інтегровані уроки, лекції, семінари, практичні заняття, курси, інтегровані навчальні дисципліни [1, 4]. **Інтегроване заняття** - це особлива форма, що поєднує в собі навчання одночасно з декількох дисциплін при вивченні одного поняття, теми або явища, де завжди виділяються: ведуча дисципліна, яка виступає інтегратором, і дисципліни допоміжні, сприяють поглибленню, розширенню, уточненню матеріалу провідної дисципліни як у повному їх обсязі, так і окремо складові - зміст, методи [4]. Застосування інтегрованих занять успішно впливає на формування професійних та ключових компетенцій, тобто формування інтегрованих компетенцій. Інформаційні компетенції формуються на таких заняттях через інформаційні засоби навчання (комп'ютер, Інтернет-ресурси, мультимедіа, інтерактивна дошка тощо).

Таким чином, перевага інтегрованих занять полягає в тому, що вони: сприяють підвищенню мотивації навчання, формуванню пізнавального інтересу студентів, гармонійно та інтелектуально розвиненої особистості.

Список літератури

1. Божко Н.В. Здійснення навчального процесу на підставі компетентнісного та інтегративного підходів / Н.В. Божко // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Цінності сучасного суспільства». - Краматорськ: Вид.-во Вінниця «Нілан-ЛТД», 2016. - С. 34 - 41.

2. Селевко Г. Компетентності та їх класифікація / Г. Селевко // Народна освіта. - 2004. - № 4. - С. 138-143.
3. Хуторської А. Ключові компетенції як компонент особистісно-орієнтованої парадигми навчання // Народна освіта. - 2003. - №2. - С. 58-64.
4. Шлей К.Й. Інтеграція педагогічних та психотерапевтичних компетенцій в навчальних процесах / К.Й. Шлей, Н.В. Божко // Міжнародний академічний вісник. - 2016. - Вип.№ 3 (15). - С. 31-36.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Молотильнікова Віра Сергіївна,
викладач кафедри фізичної культури та спорту
Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського

Алдабаєва Олександра Павлівна
студентка IV курсу спеціальності
014.11 Середня освіта (Фізична культура)
Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського

Сучасний ритм життя значно змінив характер праці й спосіб життя людини. Недостатня рухова активність дітей – серйозна проблема сьогодення, оскільки вона спричиняє зниження розумової та фізичної працездатності. Як відомо, більшість здобувачів освіти займаються фізичними вправами лише на уроках фізичної культури, що негативно відображається на їхньому здоров'ї.

Саме тому проблема оптимізації процесу фізичного виховання школярів потребує постійного вдосконалення. Для цього доцільно використовувати інноваційні технології та найрізноманітніші форми фізкультурно-оздоровчої роботи в урочний та позаурочний час, виховувати в дітей потребу в щоденних заняттях фізичними вправами.

У науковій літературі існує низка наукових досліджень, присвячених проблемі застосування інноваційних технологій у системі фізичного виховання дошкільників (О. Г. Лахно), молодших школярів (Н. В. Москаленко), дітей середнього та старшого шкільного віку (Д. С. Єлісєєва, В. Л. Маринич) та ін. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання, присвячені обґрунтуванню сутності та змісту інноваційних технологій в організації фізкультурно-оздоровчої роботи у закладах загальної середньої освіти в умовах модернізації освіти.

Педагогічний процес фізичного виховання здійснюється через різноманітні форми занять, на яких учні оволодівають предметом фізичної культури, роблячи його своїм надбанням, формуючи і збагачуючи особисту фізичну культуру. Структура занять із фізичної культури передбачає їхню загальну педагогічну спрямованість і специфічний зміст, який забезпечує вирішення завдань фізичного виховання.

Фізкультурно-оздоровча робота в режимі навчального дня є невід'ємною частиною фізичного виховання учнів, важливим напрямком впровадження фізичної культури в освітнє середовище, яка сприяє підтриманню та зміцненню здоров'я дітей та має здійснюватися з обов'язковим урахуванням стану їх здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку [1].

Система фізкультурно-оздоровчої роботи в ЗЗСО здійснюється безпосередньо під керівництвом учителя фізичної культури. Кожен педагог у своїй діяльності використовує відповідні методи.

Фізкультурно-оздоровча робота повинна включати в себе систему різноманітних заходів, які спрямовані на вдосконалення фізичних можливостей та інтелектуальних здібностей учнів, підвищення психоемоційної стійкості та адаптаційних резервів їхнього організму.

Сучасна практика фізичного виховання свідчить, що ефективними формами фізкультурно-оздоровчої роботи є:

- заняття фізичними вправами протягом навчального дня (гімнастика перед заняттями, фізкультхвилинки та фізкультпаузи, рухливі перерви, години здоров'я);

- туристичні походи, рухливі ігри на місцевості;

- самостійні заняття фізичними вправами; спортивна година в групах подовженого дня і т. д.

Використання цих форм сприяє: зниженню в учнів негативних наслідків навчального навантаження та збільшенню рівня рухової активності дітей [3].

Інноваційний розвиток фізкультурно-оздоровчої роботи сьогодні переважно здійснюється за такими напрямками [2]:

- створення нової організаційної структури;

- удосконалення системи управління;

- вибір стратегічних альтернативних систем навчання, які спрямовані на підвищення якості освіти.

Інноваційні педагогічні технології можна класифікувати за основними групами, це:

- традиційні педагогічні технології;

- педагогічні технології на основі особистісно-орієнтованого педагогічного процесу;

- педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів;

- педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації навчального процесу;

- педагогічні технології на основі дидактичного вдосконалення та реконструювання матеріалу;

- окремі предметні педагогічні технології;

- альтернативні педагогічні технології;

- вродженні педагогічні технології;

- педагогічні технології розвиваючого навчання.

Основні цілі вчителя при використанні інноваційних технологій – це добір форм та напрямів роботи, які будуть спрямовані на формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, стану фізичної підготовленості, а саме:

- урок фізичної культури;

- фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня;

- позакласні спортивно-масові заходи;

- змагання з різних видів спорту у режимі дня школяра;
- використання самостійних завдань.

Інноваційна діяльність передбачає проведення глибокого аналізу стану фізкультурно-оздоровчої роботи, починаючи від аналізу результатів роботи ЗЗСО, недоліків освітнього процесу, які впливають на результати, а потім потрібно встановити умови, які визначають проблеми навчально-виховного процесу.

Твеліна А. О. у результаті дослідження процесів виникнення оздоровчих інновацій і розвитку фізичної культури та фізкультурної освіти молоді виділила ознаки інновацій у цій сфері:

- циклічність розвитку – інновації у розвитку проходять однакові стадії;
- зв'язок з часом – відповідність інновацій сучасним вимогам суспільства;
- новизна якості – революційні зміни у підходах до оздоровлення;
- системність перетворення – інновації виникають на всіх рівнях організації оздоровчої діяльності [4].

Також науковці [5] вважають, що ефективним є застосування наступних інноваційних технологій в процесі фізичного виховання:

- кооперативно-групове навчання, що дає можливість самостійно набувати знання, формувати фізичні якості, удосконалювати окремі вміння та навички;
- інтерактивний методично-організаційний комплекс можна віднести до інформаційних технологій навчання, що надають доступ до нетрадиційних джерел інформації (електронна бібліотека, сайти Інтернету, соціальні мережі), створюючи можливість для творчої діяльності, формування професійних навичок, можливість реалізувати нові форми та методи навчання;
- застосування мультимедіа, що є новою технологією, тобто сукупністю прийомів, методів, способів продукування, обробки, зберігання й передавання аудіовізуальної інформації, заснованої на використанні Інтернет-джерел, електронних бібліотек тощо [5].

Отже, з вищезазначеного слід констатувати, що основна мета організації й проведення фізкультурно-оздоровчої роботи є актуальною, адже вона сприяє – раціональному використанню рухової активності як фактора зміцнення здоров'я, оптимізації фізичного стану, підтримки високої працездатності школярів протягом навчального дня, набуття та удосконалення рухового досвіду, розвитку фізичних здібностей і т. п.

Модернізація системи освіти сьогодні пов'язується, насамперед, з уведенням в освітнє середовище інноваційних концепцій, в основу яких будуть покладені цілісні моделі освітнього процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення, тобто такі, які відбуваються не лише на рівні ідей, а й на рівні інтерактивних технологій утілюють ідею гуманізації як щодо системи освіти в цілому, так і стосовно конкретних аспектів навчально-виховного процесу

Список літератури

1. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во «Інновація», 2007. 252 с.

2. Москаленко Н. В. Інноваційна діяльність у фізичному вихованні загальноосвітніх навчальних закладів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2019. № 4. С. 35–38.

3. Стасенко О. А. Організація фізкультурно-оздоровчої роботи у загальноосвітніх навчальних закладах: шляхи та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 51–156.

4. Твеліна А. О. Соціально-педагогічні передумови використання засобів оздоровчого фітнесу в системі підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки; фізичне виховання та спорт*. 2014. № 2. С. 232–236

5. Шаповаленко В. І., Гаркуша С. В. Інтеграція інноваційних елементів та інтерактивних технологій в освітній процес фізичного виховання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка*. 2018. Вип. 112. Том 2. С. 304–308

ВПЛИВ ШЕЙПІНГУ НА ФІЗИЧНИЙ ТА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Молотильнікова Віра Сергіївна,
викладач кафедри фізичної культури та спорту
Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського

Гутник Костянтин Михайлович
студент IV курсу спеціальності
014.11 Середня освіта (Фізична культура)
Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського

На сьогоднішній день проблема малорухливого способу життя, незадоволеності традиційними заняттями фізичної культури, емоційного навантаження є актуальною, особливо серед студентів. Стреси, нестача вільного для відпочинку часу, перенапруга – все це відбивається на здоров'ї. Тому пошук шляхів вирішення проблеми поганого психофізичного стану студентів та шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу з фізичної культури у студентів за рахунок використання методики шейпінгу є дуже важливим.

Фізичне виховання людини практично невіддільно від інших видів виховання. Об'єктивною стороною їх органічного взаємозв'язку є, з одного боку, єдність фізичного і духовного розвитку людини; з іншої – основні соціальні закономірності побудови системи виховання в суспільстві.

На жаль, на сьогоднішній день організація і проведення учбових занять по фізичному вихованню у закладах вищої освіти не на належному рівні. Заняття по фізичній культурі не викликають зацікавленості у студентів і не відповідають їх сьогоденним вимогам. За даними літературних джерел, у більшості студентів (приблизно 79%) заняття по фізичній культурі найчастіше викликають негативні емоції – пригніченість, поганий настрій, дискомфорт. Слабка мотивація або її відсутність на заняттях робить неможливим досягнення основних цілей фізичного виховання. Досягненню високого рівня мотивації студентів, оптимізації учбового процесу, а також вихованню духовних якостей може сприяти вживання сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій [1].

Однією з фітнес-програм, що заслуговують на наш погляд увагу фахівців, є шейпінг. Шейпінг – це один з різновидів оздоровчої гімнастики, створений в СРСР у 1988 році. Сама назва походить від англійського слова «shape», яке перекладається як «форма». Цю систему розробив та офіційно запатентував вчений І.В. Прохорцев.

Шейпінг-тренування базується на принципі раціонального використання потенціалу ритмопластичних та силових напрямків гімнастики. Побудова занять з шейпінгу має свої методичні особливості – це послідовне поєднання роботи силового характеру з різноманітними вправами аеробної спрямованості (вправи

загального розвитку в режимі нон-стоп, елементи хореографії, класичного, народного та сучасного танцю, хода, біг), а також зі стретчингом (вправи, спрямовані на удосконалення гнучкості та на розвиток рухливості в суглобах), аутотренінгом (створення певних уявлень для регулювання психічного стану), вправами на розслаблення, дихальними вправами, електростимуляцією м'язів, яка надає змогу вибірково впливати на м'язові групи, зміцнюючи їх, виправляти недоліки фізичного розвитку, формувати у відносно короткий термін красиві форми тіла.

Головним принципом шейпінгу є особистісний підхід, адже всі люди мають різні фізичні можливості, стан здоров'я тощо. Для кожної студентки повинен розроблятися персональний комплекс вправ з певним обсягом навантаження [2].

Окрім класичного шейпінгу, студентки можуть обрати наступні напрями:

1. **Шейпінг-хореографія** – створення привабливого образу за допомогою вирівнювання постави і поліпшення ходи, адже, як відомо, вона відповідає за здоров'я внутрішніх органів і всього організму.

2. **Шейпінг-pro**. Найбільш важка технологія, яка поєднує фізичні вправи, хореографію, моду, правила здорового харчування та програми догляду за зовнішністю. Був створений для тих дівчат, які мають особливі вимоги до свого вигляду, насамперед, учасниць конкурсів краси.

3. **Шейпінг-терапія**. Цей вид підходить для занять в спеціальних медичних групах. Адже він створений спеціально для людей, які мають захворювання травної системи, остеохондроз, зайву вагу, діабет, болі в спині, захворювання серцево-судинної системи в стадії ремісії (лікарської), а також для тих, хто проходить реабілітацію після гострих захворювань.

4. **Шейпінг «тонких» тіл**. Призначений не тільки для фізичного розвитку, а й духовного. Створений на основі останніх досліджень в сфері фізики та біології, комплекс духовних практик допомагає позбутися від стресу, нервової напруженості, агресії та інших негативних емоцій, які часто відчують студенти.

В шейпінг-тренуванні використовують загальнофізичні вправи (вправи для загального розвитку), які сприяють удосконаленню рухових навичок. За допомогою цих вправ легко дозувати навантаження на заняттях, вибірково впливати на певні органи та системи організму [4].

Фізичне тренування може мати позитивний вплив - здатне підвищувати стан здоров'я та психічний стан людини: знижувати ризик багатьох захворювань, регулювати роботу організму, підвищувати життєвий тонус, активність, працездатність; покращувати настрій, фізичні кондиції (підвищувати силу та витривалість м'язів, покращувати гнучкість та координацію рухів); фігуру (знижувати кількість жиру в тілі і збільшувати чи зменшувати об'єм м'язів, покращувати поставу), так і негативний - може травмувати суглоби кінцівок, хребет, викликати біль у м'язах, перенапруження серця, призводити до погіршення стану імунної системи тощо.

Враховуючи викладене вище, слід наголосити, що для зниження ризику негативних наслідків тренування, а також для підвищення його впливу на

організм, слід обов'язково брати консультації у викладача-тренера та користуватися методичною літературою для того, щоб не тільки розумітися на засобах та методах шейпінгу, а й щоб знати його морфологічний, біохімічний, фізіологічний та психологічний вплив на організм людини.

Залежно від методичної доцільності, фізичні вправи виконуються з використанням таких предметів, як фітболи, TRX-петлі, канати, гантелі, обручі і т.д, також є вправи на тренажерах. Загальна тривалість стандартного заняття шейпінгом 50-60 хв. Програма занять складається з наступних традиційних блоків:

1. Спеціалізована розминка (20% тренувального часу);
2. Основна частина (70%);
3. Заключна частина (10%) Це засоби стретчингу й релаксації [3].

До уваги слід брати оптимальну тривалість тренувальної дії на конкретну м'язову групу: для м'язів грудей, спини, рук – 40-90 с, 7-15 повторень кожного руху в підході; для м'язів стегон, сідниць – 90-150 с, 15-25 повторень; для м'язів живота – 150-180 с, 15-20 повторень. Темп повинен бути спокійним або помірним.

Оптимальна програма тренувань для новачків:

1. Розминка всього тіла (нахили, присідання, махи руками і ногами, стрибки і випади). Приблизно 5 хв.
2. Біг на місці з підняттям колін до грудей протягом 1 хвилини, темп швидкий.
3. «Джампінг-джек». Вихідне положення – стоячи, ноги разом, руки опущені, коліна злегка зігнуті. На вдиху – стрибок, відштовхнувшись від підлоги, і розведення ніг в сторони трохи ширше плечей. Одночасно зі стрибком підіймати руки над головою, тримати руки трохи зігнутими в ліктях. На видиху – вихідне положення і повторення протягом однієї хвилини.
4. Стрибки на скакалці протягом 5 хвилин. В залежності від фізичної підготовки можна або робити без перерви, або розбити на кілька підходів.
5. Круговий цикл з безперервно повторюваних чотирьох підходів, що складаються з п'яти віджимань і п'яти присідань.
6. Робота з гантелями – випади, махи, жим, тяги.
7. Бьорпі. Вихідне положення – ноги на ширині плечей, лопатки зведені, головою тягнутися вгору, живіт напружений. Під час виконання присісти, відводячи таз назад (упор на п'ятки), зробити з цього положення крок назад правою, вийти в упор на руки, крок лівою (положення планки). Повернутися у вихідне положення. Виконувати протягом 1 хвилини.
8. Прес. Прямі і косі скручування, підйом ніг і корпусу з положення лежачи. 45 секунд кожна вправа.
9. Розтяжка, стретчинг – 5 хв.

Протипоказаннями до занять з шейпінгу є: серйозні захворювання серця (порок, аритмія, часті напади, інфаркт), захворювання репродуктивної системи в гострій фазі, бронхіальна астма, загострення хронічних захворювань [5]. В будь-якому разі перед початком потрібно проконсультуватися з лікарем

Отже, провівши аналіз літературних джерел, було виявлено, що більшість фахівців вважає необхідним застосування у заняттях з фізичної культури студентів нетрадиційних видів фізичної активності. Було обґрунтовано доцільність запровадження шейпінгу як окремої секції фізичного виховання студенток, запропоновано чотири можливих напрямів шейпінгу (шейпінг-програма дає можливість поділяти студентів на групи залежно від їх рівня фізичної підготовки та особистих уподобань), найбільш прийнятний та універсальний план тренувань та доведено позитивний вплив на фізичний та емоційний стан студентської молоді.

Тренування з шейпінгу психомоторної спрямованості є духовним наповненням занять по фізичній культурі і веде до розвитку духовних якостей студентів.

Список літератури

1. Булатова М.М. Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні / М.М. Булатова, Ю.О. Усачов // Теорія і методика фізичного виховання; за ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська література, 2008. Т. 2. - С. 320-354.

2. Гумен В. Шейпінг-програма для урочних занять з фізичного виховання студенток // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. моногр. / за ред. С. С. Єрмакова. Харків, 2006. № 7. С. 19–23.

3. Скидан Г., Савдалев С., Врублевський Є. Методична спрямованість фізкультурнооздоровчих занять шейпінгом зі студентками // Фізична активність, здоров'я і спорт, 2013. № 4. С. 65–72.

4. Шевців У., Грибовська І. Різновид фітнесу на уроках фізичної культури зі школярками старших класів загальноосвітніх навчальних закладів // Спортивна наука України, 2015.

5. Шевченко О. В., Виноградова Л. С. Основи шейпінгу: [навчальний посібник]. Харків: ПП Озеров, 2013. 156 с

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ СТУДЕНТАМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Остапйовська Ірина Ігорівна

к.п.н., доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Приходько Оксана Семенівна

студентка спеціальності 013 Початкова освіта
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Сучасні вітчизняні реалії вимагають кардинальної переоцінки ставлення до освіти та перегляду основних освітніх технологій. Вихід на перший план дистанційної та змішаної форм організації освітнього процесу змушує постійно актуалізовувати як освітній програмно-технічний інструментарій інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), так і програмно-методичний. Таким чином, виникає гостра необхідність у з'ясуванні потреб та ставлення цільових груп із учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, педагогів та ін.). Саме це й зумовило вибір теми наукового дослідження та обґрунтувало його актуальність та своєчасність.

Інформаційно-комунікаційні технології широко використовують інтерактивні технології (згідно п. 1. 2) та використовуються у навчальному процесі закладів вищої освіти України. Для з'ясування оцінки студентами ефективності використання ІКТ для власної навчальної та майбутньої професійної діяльності нами було проведено опитування серед здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, освітнього рівня «Магістр», I та II року навчання денної та заочної форм навчання факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки. До анкетування ми залучили 74 студенти. Учасникам була запропонована модифікована анкета «Оцінка використання ІКТ студентами» [1].

Анкета

«Оцінка використання ІКТ студентами»

1. Ваш вік.
2. Чи працюєте Ви за спеціальністю? Якщо ні, то вкажіть, ким Ви працюєте?
3. Які технічні та програмні засоби ІКТ доступні Вам для використання на роботі/у навчальній діяльності?
4. Які технічні та програмні засоби ІКТ Ви використовуєте на роботі/у навчальній діяльності?
5. Які, на Вашу думку, проблеми постають особливо гостро при впровадженні та використанні ІКТ у педагогічній сфері?
6. З якими проблемами стикаєтесь Ви під час використання ІКТ у власній

трудо́вій (навчальній) діяльності?

7. Оцініть, на скільки корисними є ІКТ для вас у роботі і/або навчанні: 1 – некорисні, 2 – допомагають частково, 3 – дуже корисні.

Аналізуючи відповіді респондентів на питання 3 та 4 ми змогли констатувати, що вони містять однакові переліки як програмних, так і технічних засобів ІКТ. Серед них: а) технічні – персональні комп'ютери (у тому числі – планшети, ноутбуки тощо), мультимедійні дошки, проектори та демонстраційні екрани, принтери, сканери, модеми; б) програмні (при чому анкетовані зазначали, що більшість програм вони використовують як в онлайн-режимі, так і – інстальованими на власні гаджети) – програми-редактори (текстові, графічні, відео тощо),

При аналізі відповідей на питання 5 та 6 нами було умовно виділено три групи проблем: 1) матеріально-технічні та ІКТ-компетентісні (відсутність або брак чи неналежна якість технічної та програмно-комп'ютерної бази, брак або недостатній рівень розвитку ІКТ-компетентності), 2) програмно-методичні (відсутність або брак чи неналежна якість необхідного методичного забезпечення щодо самоосвітньої діяльності у галузі ІКТ як «інструмента» власної педагогічної діяльності та щодо їх використання в трудовій педагогічній діяльності) та 3) психолого-фізіологічні. Нами було встановлено, що при відповіді на питання 5 опитані здобувачі освіти на перше місце ставили матеріально-технічні та ІКТ-компетентісні проблеми, а на 6 – програмно-методичні; при відповіді на обидва питання найменш гострими виявилися проблеми третьої групи – психолого-фізіологічні.

Провівши аналіз відповідей респондентів на запитання 7 анкети ми з'ясували, що ні один здобувач освіти не вважає ІКТ такими, які не приносять жодної користі у навчанні (трудо́вій діяльності); тільки 5,4% (4 студенти) опитаних студентів висловили думку, що ІКТ приносять часткову користь; а 95,6% (70 студентів) – вважають ІКТ дуже корисними, як для навчання, так і для власної професійної педагогічної діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Оцінка використання ІКТ студентами спеціальності 013 Початкова освіта

Базуючись на результатах проведеного анкетування та аналізі наукових джерел, варто зазначити, що одна із максимально ефективних реалізацій усіх освітніх потенціалів ІКТ під час підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта можлива завдяки мультимедійним та мережевим технологіям (які є чи не основним засобом реалізації освітнього процесу в сучасних умовах), особливо це простежується в умовах дистанційного навчання. Вони є потужним засобом соціальної активності, мобільності та ініціативності. Маючи вдома вільний доступ до Інтернету здобувач вищої освіти володіє цілою низкою переваг у навчанні та самовдосконаленні свого професіоналізму. Серед них:

- 1) можливість реалізовувати своє право на освіту як очно, так і в змішаному чи дистанційному режимі;
- 2) можливість отримання доступу до різноманітної інформації та засобів її обробки (як безпосередньо онлайн так і завантажуючи їх на власні гаджети);
- 3) можливість брати участь у спільних проєктах за допомогою сучасних засобів телекомунікацій (Zoom, Skype, Viber, Telegram, засоби Google тощо);
- 4) можливість проявити освітню активність тощо.

Вибір найбільш раціональних і оптимальних рішень при інтеграції ІКТ та освітніх технологій із системних позицій, у першу чергу, повинен ґрунтуватися на аналізі ефективності освітньої діяльності на базі нової інтегрованої технології, тобто на основі оцінки ефективності взаємодії педагога і здобувачів освіти. Особливістю такої взаємодії є спільна творча діяльність педагога та здобувачів освіти як у процесі навчання, яка багато в чому залежить не тільки від професіоналізму педагога, так і від емоційного настрою, який створюється у процесі навчання, а також від наявності відповідних стимулів, від умов занять і багатьох інших факторів.

Варто зазначити, що ІКТ чинять активний вплив на процес навчання і виховання студента, оскільки змінюють саму схему передачі знань і методи та відповідні форми навчання. Разом із тим впровадження ІКТ у систему освіти не тільки впливає на освітні технології, але й вводить у освітній процес цілу низку нових. Вони пов'язані із застосуванням комп'ютерів і телекомунікацій (зокрема – засобів телеконференцій), спеціального обладнання, програмних і апаратних засобів, систем обробки інформації тощо. Вони також пов'язані і створенням нових електронних засобів навчання і збереження знань, до яких відносяться наступні:

- 1) електронні підручники, навчальні посібники та дидактичні мультимедіа;
- 2) електронні бібліотеки, бази даних та архіви;
- 3) глобальні та локальні освітні мережі;
- 4) інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи тощо [2]. Так, наприклад, для майбутніх учителів початкових класів за сучасних економіко-політичних умов у нашій країні (особливо це стосується заочної форми навчання), одним із найбільш швидких і ефективних шляхів до підвищення інтелектуального потенціалу студентів є дистанційне або змішане (іноді – асинхронне) дистанційне навчання.

Підсумовуючи проведену дослідницьку роботу можна стверджувати, що ІКТ, за оцінкою здобувачів вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта, є важливою та необхідною складовою освітньої і самоосвітньої діяльності. Вони володіють широким спектром можливостей для розробки, створення, організації і проведення освітньої і самоосвітньої діяльності. І хоча проведена наукова робота містить dokonані результати, детальнішого вивчення потребують можливості різноманітних програм-мобільних додатків в освітній діяльності учителів початкових класів.

Список літератури

1. Остапйовська І. І., Приймачук Н. В. Аналіз студентами ефективності застосування сучасних інформаційних технологій . *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (16–17 травня 2017 року)*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. С. 554–556.
2. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 1 жовтня 2012 року №1060 «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси». *Верховна рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text>

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ ШКІЛЬНОГО МУЗЕЮ

Подобєд Андрій Олексійович,
учитель-методист, гімназія №59 міста Києва

Подобєд Олена Андріївна,
д.і.н., доцент,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

За останні півстоліття у світі докорінно змінилися підходи до формування експозицій музеїв. Так, якщо раніше музеї вчили людей про предмети, то сьогодні завдання музейних працівників – пов'язати людей з предметами. Музеї України почали реагувати на ці виклики, переформатовуючи (повністю або частково) експозиції, вносячи корективи до текстів екскурсій. Приміром, колектив Національного музею історії України якісно по-новому підійшов до оформлення експозицій, присвячених подіям Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні та масовим репресіям, які проводилися в сталінському СРСР [1]. Як наслідок експозиція стала більш зрозумілою, «ближчою» відвідувачеві, навіть без екскурсійного супроводу.

На ці виклики мають реагувати і музеї, створені при середніх навчальних закладах і позашкільних установах. Спробуємо дати відповідь на питання: як змусити шкільний музей працювати для відвідувачів?

У шкільному музеї більшість експонатів має бути доступна відвідувачам, знаходитися поза скляним куполом. З цією метою можна експонувати копії, муляжі, макети тощо. Відвідувачі мають їх не лише бачити візуально, а й відчувати на дотик. Це особливо важливо для незрячих або слабозорих школярів. Приміром, якщо в експозиції представлено копію (реконструкцію) одягу (учнівська форма різних часів, український традицій стрій, форма певної професійної групи), можна запропонувати школярам приміряти його й перевертілися в певний образ.

Не потрібно всі експонати розташовувати на видноті. Частина з них може знаходитися в шухлядах, які можна висувати і більш детально знайомитися з експонатами.

В експозиційній залі можна розташувати декілька незаповнених стендів. Екскурсовод може задати учням як домашнє завдання, наприклад, по можливості доповнити експозицію предметами українського сільського/міського побуту визначеного історичного періоду. Школярі, прийшовши додому, фотографують відповідний предмет і приносять до музею фото (варіант – сам предмет). Таким чином, учні стають безпосередніми учасниками створення експозиції. У свою чергу експозиція може постійно оновлюватися.

Жоден музей неможливо уявити без етикеток, на яких зазначається інформація про експонат. Однак, як показує практика, вони розраховані на дорослих із певним рівнем знань. У такому разі школярі отримують сигнал –«нам

тут не раді». Для того, щоб зацікавити учня на етикетці, окрім тексту, який деяким категоріям відвідувачів нічого не розповість про експонат, розташовувати відповідне фото із застосуванням того чи іншого об'єкту у певному контексті. Наприклад, поряд із батискафом доречно подати фотографію чи малюнок, на якому зображено використання цього самохідного підводного апарату.

Цікавим видається досвід музейниці із США Джуді Ренд. Вона запровадила у роботу музеїв «я-методику». Тобто текст етикетки пишеться від першої особи, навіть якщо йдеться про давно минулі часи. Наприклад, «не *вони* виготовляли ручне рубило», а «*я* виготовляю ручне рубило».

У свою чергу Баррі Лорд, автор книги про музейні експозиції, пропонує утримуватися від епітетів. Не потрібно зазначати, що Голокост – це було *жахливе* явище в історії України. Тому що у такий спосіб музей нав'язує відвідувачу власну думку. Це не продуктивно, оскільки перша його реакція – відкинути нав'язуване. Відвідувач має ознайомитися з експозицією, а потім визначити своє ставлення, свої думки та почуття. За етикеткою не повинно бути видно її автора [2, с. 40-41].

У шкільному музеї можна влаштувати «кімнату відкриттів». У ній школярі можуть відчутися в ролі археолога і відшукати в умовах, наближених до польових, певний артефакт (камінець, мушлю, уламок глечика). При цьому важливо, що знахідку школярі забирають із собою. У такий спосіб учні отримують можливість на власному досвіді ознайомитися із професією археолога.

Таким чином, оновлення експозиції шкільного музею, враховуючи актуальний досвід зарубіжних і українських музейників, позитивно позначиться на реалізації його освітньої-виховної функції, комунікації музею з відвідувачами.

Список джерел та літератури

1. «Ой, упали ж та впали криваві роси». URL: <https://nmiu.org/component/content/article/170-ekskursiji-kontent/vysta/1/342-kyavavi-rosy>

2. Подобєд О. Шкільний музей та екскурсійна діяльність у школі. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2016. 96 с.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Процик Світлана Олександрівна
Вихователь-методист ЗДО №1 «Сонячний»

Дитинство – найважливіший, самобутній і неповторний період у становленні особистості. Саме у цей період людина потребує найбільшої уваги і захисту. Від ставлення до дітей, розуміння їх проблем, інтересів та потреб, стану охорони дитинства залежить доля кожної дитини та розвиток суспільства в цілому.

Життєвий досвід не тільки свідчить, а й вчить: не буде дітей – не буде і держави. Діти – дзеркало будь-якої держави, вони майбутнє. І все-таки, нажаль, не дивлячись на усі законодавчі рішення ООН, прийняття «Конституції прав дитини», у різних країнах Світу, по різному підходять до принципів виховання свого підростаючого покоління. Найбільш яскраво проявилось це після 24 лютого 2022р. - віроломного, неспровокованого військового вторгнення Росії до України. Звірства та нелюдського ставлення військових Росії до мирного (цивільного) населення (жінок та дітей) України та особливо, - схвальні відгуки жителів варварської держави на такі їх успіхи. Вказана обставина заставляє задуматись усьому цивілізованому, демократичному, прогресивному Світу над цим! Постає питання важливості добродесного виховання дитини із перших років її життя, із елементами усвідомлення нею що таке "добро" та що таке "зло". Та, особливо, що для цього повинні робити батьки, рідні, система дошкільного виховання та держава.

Аналіз останніх документів, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Людство постійно розвивається, удосконалюється, регламентуються та узаконюються їхні права та обов'язки. Так у грудні 1948 року Генеральна Асамблея ООН, схваливши та проголосувавши «Загальну Декларацію прав людини», визначила її основні права. Але цього виявилось дуже замало оскільки питання дитини взагалі осталося осторонь. Дітям необхідні опіка дорослих, їх допомога, не лише як наслідок природних людських почуттів, норм моралі, а які б підкріплювалися правовими документами і відповідали б інтересам усіх дітей. У дітей повинні бути свої права. І ось чому у 1959 року ООН ухвалює «Декларацію прав дитини», основна теза якої: є «Людство зобов'язане дати дітям все найкраще з того, що воно має». Десять принципів Декларації були спробою привернути увагу світової спільноти до проблеми захисту прав дитини. Проте декларація – це проголошення основних принципів, які не мають обов'язкової сили. І тому 1979 року, в Міжнародний рік дитини, Польща запропонувала розробити Конвенцію, яка б реально забезпечила дітям належний юридичний захист, яка 20 листопада 1989 року ООН, на відзначення 30-ї річниці Декларації прав дитини, ухвалила Конвенцію ООН про права дитини, яку зазвичай називають світовою Конституцією прав дитини. Документ підписала 61 держава, зобов'язавши тим самим переглянути свої закони згідно з вимогами Конвенції.

Конвенція набула чинності 2 вересня 1990 року. 27 вересня 1991 року Конвенцію ратифіковано Верховною Радою України й вона набула чинності в нашій державі.

Конвенція набула чинності 2 вересня 1990 року. Вона спрямована на забезпечення дітям:

- основних умов необхідних для життя (їжа, вода, охорона здоров'я);
- можливостей розвитку (гра й освіта)
- захисту (від зловживань, експлуатації та військових конфліктів);
- права на участь (свобода думки, право бути почутим)

Конвенція ООН про права дитини:

- заклала в міжнародне право ті норми захисту прав дитини, до виконання яких повинні прагнути всі країни;

- сприяла внесенню змін, які стосуються життя дітей, у закони держав;

- містить стандарти, обов'язкові для всіх держав і універсальні для забезпечення економічних, політичних, соціальних, культурних прав дітей;

- проголосила пріоритет інтересів дітей перед потребами держави, суспільства, релігії, сім'ї та встановила правові норми відповідальності держав.

Конвенція визначає, що сьогоднішнім дітям (а це половина населення світу) належить продовжити справу встановлення справедливого та гуманного ладу на землі. 27 вересня 1991 року Конвенцію ратифіковано Верховною Радою України й вона набула чинності в нашій державі.

Головним виконавцем Конвенції, безумовно, є держава. Вона вирішує питання правового та соціального захисту дітей, дбає про зменшення негативного впливу зовнішнього середовища на стан дитячого здоров'я, розвиває мережу медичних та оздоровчо-профілактичних закладів, забезпечує планомірний розвиток системи освіти.

Другий виконавець – родина. Тільки родина є природнім середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, для її матеріального забезпечення. Саме родина виступає для неї основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засоби збереження і передачі національно – культурних і загальнолюдських вартостей.

Третій головний виконавець – суспільство, яке має забезпечити дітям повноправну участь у всіх сферах діяльності, що їх стосується. Зусилля суспільства мають бути спрямовані на створення розвиненої системи патронату сім'ї трудовими колективами та громадськими організаціями, що сприятиме наданню адресної допомоги дітям з «важких», неповних та убогих сімей.

Державна політика щодо дітей значною мірою реалізується в освітній галузі. Саме в освіті зосереджено найбільший потенціал для становлення особистості, а тому, насамперед, від освіти залежить, яким буде наше суспільство сьогодні і завтра. В центрі ж усієї освітянської роботи, як відомо, має бути дитина.

Проблеми правового виховання підростаючого покоління визначаються насамперед його цілями, стосовно суспільних цінностей. Давно відомо, що цінності фіксують те, що склалося в ментальності народу і проголошено в державі як норма. Проте норми міняються, коли змінюються цілі. Йдеться про патріотичне та інтернаціональне виховання. Без патріотичного та

інтернаціонального виховання справжній громадянин не відбудеться. Виховання дітей буде дієвим лише тоді, коли воно базуватиметься як на національних, так і загальнолюдських гуманістичних нормах, виробленими віками людської історії.

Кожна дитина рано чи пізно ставить перед собою питання, які найбільше її хвилюють: хто вона, навіщо народилась, яке її призначення в цьому світі, які її права та обов'язки перед членами родини, суспільством і, врешті, перед собою? Відповіді на ці непрості питання вона шукає скрізь: у сім'ї, школі, на вулиці, в засобах масової інформації, літературі, мистецтві, тощо. Добре, коли всі причетні до цієї справи люди дадуть правдиві відповіді, донесуть до свідомості дитини істину. Та в реальному житті таке трапляється дуже рідко. Як правило нам, педагогам, доводиться постійно докладати неабияких зусиль, щоб спростувати хибну інформацію стосовно цінностей життя отриману на вулиці, з екранів телебачення, з яких щодня пропагується насильство, кров, убивства. І ми, педагоги докладаємо всі зусилля, щоб протидіяти цій експансії, говорячи дітям про гуманізм, доброту, чесність, порядність.

Пріоритетними для правової держави завжди лишаються поняття «гідність особистості», «права людини», «свобода». Знайомство зі змістом і суттю цих понять, найважливіших прав повинно розпочинатися вже в дошкільному віці, в найдоступнішій для малюка формі. Тоді дитині простіше зрозуміти все, що говорять вихователі стосовно патріотичного виховання. Любов до Батьківщини теж повинна формуватися з раннього дитинства і зберегтися на все життя. На такі стандарти і повинна орієнтуватися наша система виховання. Потрібно детально і доступно донести до свідомості кожної дитини весь спектр її прав та обов'язків у суспільстві, розпочати цілеспрямований і неперервний процес ефективного формування правової свідомості та правової культури. Правова свідомість – це здатність дитини через правове мислення відтворювати реальну правову дійсність і адекватно реагувати на неї. Правові знання – це лише умова, початок для тривалого процесу її формування. І цей процес передбачає комплексний підхід до формування насамперед потрібних якостей особистості. В якості одного з показників правової культури виступає правова вихованість кожної дитини, під якою треба розуміти «високий рівень правосвідомості», що проявляється не лише в законослухняності, але, в подальшому, й у правовій активності, в повному і ефективному використанні правових засобів у практичній діяльності, в намаганні в будь – якій справі ствердити правові начала як найвищі цінності цивілізації. Переконливий показник сформованості правової культури – готовність громадянина особисто брати участь у соціальному і політичному житті держави, в управлінні процесами, що відбуваються в ній.

Пошук шляхів реалізації прав дитини - досить складне завдання. Його намагаються вирішувати на різних рівнях, зокрема Міжнародна організація з дошкільного виховання, яка функціонує під егідою ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ і рекомендує на тлі дошкільного дитинства забезпечити реальне поле для виконання Конвенції про права дитини, щоб документ не залишався декларативним.

Мета роботи полягає в аналітичному та практичному огляді значення «правове виховання дітей дошкільного віку», яке повинно базуватись на нормах прав і обов'язків суспільства та виховуючи формувати у дітей культуру громадян, котре включає: усвідомлене ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених в основних законодавчих актах; глибоку повагу до законів і правил людського спів-існування; готовності дотримуватися і виконувати закріплені в них вимоги; брати активну участь в управлінні державними справами; боротьбі з порушенням законів.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи особливості виховання дітей дошкільного віку в формування правового світогляду важливо зрозуміти значення поняття «правове виховання дітей дошкільного віку» як таке. Воно полягає в постійному роз'ясненню, у різних, доступних формах та прийомах, дитині з метою формування в неї правової культури й активної правомірної поведінки. Вся ця робота спрямована за ради того, щоб дати дитині необхідні в житті юридичні знання, навчити її шанувати закони і дотримуватися їх, тобто сформувані досить високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень.

Родина і дошкільний заклад покликані стати першими і надійними правозахисниками дитини, саме вони стають мірилом спроможності створити з раннього віку загальне позитивне та стійке поле психічного стану, забезпечити розвиток активної, життєрадісної особистості, якій притаманне почуття власної гідності. В роботі з правового виховання варто враховувати вік дітей, їхні психологічні особливості.

На початку 80-их років тепер уже минулого сторіччя виникла нова галузь педагогіки – педагогіка прав людини. В її основу лягло ознайомлення дитини з правами людини, тобто з її особистими правами як основою соціалізації, підготовки до дорослого життя. Одна з проблем, що існують у країнах з розвиненою демократією - знання громадянами своїх прав часто при цілковитому ігноруванні своїх обов'язків. Прагнучи уникнути таких прорахунків у вихованні маленьких громадян нашої держави, я вважаю за доцільне популяризувати права дитини в поєднанні з вивченням елементів правової пропедевтики. Виховання і навчання дітей будую на трьох ключових поняттях: права людини, правові норми, обов'язки. Такий підхід повністю відповідає завданням суспільного виховання і навчання в нашій країні.

Перед нами постають такі завдання, які в цілому можна сформулювати так: «Дитина має знати свої права, обов'язки, може пояснити ці категорії, їхнє значення. Може перелічити свої права. Повинна розуміти значення слів право, правило, честь. Керуватися у своїй поведінці моральними нормами, знати доступні межі поведінки».

Ознайомлення дитини з цими категоріями тісно пов'язане з моральним та соціальним вихованням, а також з розвитком взаємин з дорослими та однолітками.

Конвенція ООН - документ про права дитини. Він захищає інтереси дітей, а ними є люди до 18 років; забезпечує права дітей на виживання, розвиток і захист,

на активну участь у житті суспільства. Один з головних принципів – визнання дитини повноцінною і повноправною особистістю в суспільстві, яка має право так само, як і батьки.

В дитячому садочку необхідно створити всі умови для розвитку особистості кожної дитини. Для нас кожна дитина унікальна і неповторна. Кожна – особистість. У (мене в групі створені різноманітні куточки для розвитку уподобань дітей, їхніх здібностей. Це куточки книги, спортивний, музичний, куточок сенсорний та логічних ігор, куточок для самостійної художньої діяльності дітей, куточок усамітнення, мрій... Позиція вихователя - не вчитель або інформатор, а психолог, партнер, помічник, співучасник. Виховую дітей, враховуючи не тільки індивідуальні, психологічні, фізичні особливості дитини, а й час, в якому ми живемо. Адже народна мудрість каже: «Не навчайте дитину так, як навчали вас, бо вона народилася в інший час».

Сьогодні у нас навчання, як і виховання, - це доброзичлива, творча взаємодія вихователя і дитини. Це діалог двох рівних партнерів з відсутністю страху з розкутістю, радістю спілкування. Діалог між дітьми і педагогами – домінуюча форма спілкування (дорослий не озброює, не передає, не повчає, а організовує, стимулює, співпрацює з дитиною). Спокійні звертання, слова заохочення позитивно впливають на будь-яку діяльність кожної дитини. Такий підхід до роботи з дошкільнятами – один із кроків до реальної гуманізації і демократизації національної освіти сьогодні.

Поведінка педагога, який визначає рівність у спілкуванні, визначає право дитини на свої думки, її погляди, відмовляється від домінування та насильства, називається толерантною. Бути толерантним означає дозволяти великодушність щодо інших, зокрема до дітей, поважати їхні права, визнавати право дитини бути іншою, сприймати її такою, яка вона є, вміти поставити себе на її місце, співпрацювати з нею на засадах партнерства.

Завдання нам, педагогам, непросте – розповісти дошкільнятам про певні події, розповісти так, щоб у них не згасло бажання дізнаватися про нове. Допомагає мені в цьому доступна форма подання матеріалу про правила поведінки в дитячому садку і про правила особистої безпеки як підготовчий етап до вищесказаного. Наступний етап – проводжу бесіди з дітьми за деякими статтями Конвенції. Бесіда не має зводитися до лінійного обміну між педагогами й окремими дітьми. Прагну, щоб у ній брали участь усі діти, слухаючи не лише дорослого, а й одне одного. Для проведення такої бесіди від педагога потрібна велика майстерність, але саме міркування самих дітей, їх висловлювання, самостійні висновки роблять бесіду особливо цінною в рамках навчання прав дитини і прав людини. Тому ставлю дітям запитання, які б наштовхували дитину на думку і розміркування, вчили б її відображати і розуміти те, що відбувається.

Важливо використовувати «відкриті питання, що починаються зі слів «що, як, чому». Також «закриті питання», що вимагають односкладових відповідей «так» чи «ні». Це пов'язано з потребою акцентувати увагу дітей на важливих моментах у бесіді дозволяє підбивати підсумок.

Правові знання дітей формуються як на спеціально підготовлених заняттях, так і в повсякденному житті, під час ігор, екскурсій, бесід.

Заняття складаю так, щоб у них відбувалася постійна зміна різних видів діяльності. Під час проведення занять пам'ятати про те, що провідний канал сприймання інформації дітей дошкільного віку сенсорний, тобто має форму зорових, звукових чи тактильних образів.

Роль педагога на цих заняттях складно переоцінити. Саме від нього залежить, яку атмосферу, який настрій він створить, як буде націлювати увагу дітей, активізувати і заспокоювати їх. Те саме заняття по-різному проходить з дітьми молодшого та старшого дошкільного віку.

Ігри, проведені на заняттях, мають велике значення. З одного боку, вони поживляють заняття, а з другого – мають значене миттєве навантаження – як інтелектуальне, так і виховне.

Як правило, ігри використовують для первісного введення дітей у тему заняття. Граючи, дитина пізнає світ, і це твердження стосується ігор, спрямованих на засвоєння прав дитини. Особливістю ігрової діяльності на подібних заняттях є акцентування уваги дітей або на грі, або після неї на тому, для чого ця гра проводиться. Тому в заняттях практично кожен гру супроводжую певними вступними і прикінцевими словами.

Ігри також проводяться і в повсякденному житті. Вони виховують дітей чесними, порядними, доброзичливими, людяними. Це такі ігри, як «Хто найголовніша людина на землі», «Клубочок мрій», «Комплімент», «Я схожий на...», «Що спільного», «Оціни вчинок» та інші.

Здійснюючи з дітьми екскурсії по рідному місту, знайомлять їх з історичним минулим міста, з його пам'ятниками. Виховую у дітей повагу, гордість за рідне місто, любов до нього.

Сьогодні педагог – головна особа, що проводить просвітницьку, діагностичну та корекційну роботу з дітьми. Від його кваліфікації та культури залежить збереження прав дитини в дошкільному закладі, а також захист її від жорстокого поводження в сім'ї. З метою підвищення професійного рівня

вихователів ми проводимо консультації, круглі столи, педагогічні читання, міні-брифінги.

У період побудови соціалізму в колишньому СРСР виховання дітей родиною здійснювалося лише в поєднанні із суспільним вихованням. Втілення цих ідей призвело до того, що всезагальна відповідальність за виховання підростаючого покоління обернулася всезагальною безвідповідальністю. Дехто з батьків досі твердо переконаний, що за виховання їхніх дітей відповідають лише держава і система освітніх закладів. Звідси байдужість і нехтування вихованням дітей у родині, свідомо відмова від їх виховання.

Сьогодні можна помітити, що навіть у нормальній сім'ї, де жоден з батьків не є носієм патологічних проявів у поведінці і де життєвий рівень не можна назвати критичним, порушення прав маленьких дітей, приниження їхньої гідності – досить поширене явище. І тому робота в нашому дошкільному закладі з батьками щодо роз'яснення їхніх прав та обов'язків поєднує три взаємопов'язані напрямки.

1. Спочатку робота з вихователями дошкільного закладу для ознайомлення їх із системою нормативного забезпечення прав дітей на міжнародному, державному та регіональному рівнях і для забезпечення організації освітньо-виховного процесу в дитсадку відповідно до міжнародних норм прав дитини.

2. Організація практичної роботи педагога з батьками, спрямованої на зміцнення здоров'я, профілактику, діагностику та корекцію жорстокого поводження з дітьми, на захист їхніх прав та гідності. Це і виявлення сімей «групи ризику», в яких вірогідно або реально порушуються права дитини, сприяння захисту прав дитини.

3. Робота нашого педагогічного колективу з обміном досвідом, проведення спільних зустрічей, засідань методичних об'єднань, конференцій тощо.

4. Також робота з батьками щодо захисту прав і гідності дітей складається з просвітницької діяльності та залучення батьків до освітньо-виховного процесу. Ознайомлення батьків з положеннями Конвенції ООН про права дитини та із Законом України «Про охорону дитинства» на батьківських зборах, консультаціях. А також за допомогою оформлення стенду, «Батьківського куточка», на якому міститься інформація про принципи Конвенції ООН про права дитини та розроблені відповідно до них пам'ятки: «Правила гуманістичного підходу до виховання дітей», «Дисципліна – не покарання», «Зізнайтесь дитині в любові», «Грамота дисципліни» та ін.

Ці пам'ятки, проведення родинних свят, анкетування допомагають батькам краще розібратися в особливостях розвитку дітей, в тому, як краще виховувати дітей, не принижуючи їхньої гідності.

Родинне виховання і право на виховання своїх дітей закріплені в «Кодексі про шлюб та сім'ю». Завданням сімейного Кодексу України передбачено, що виховання дітей родиною є обов'язковим, так само обов'язковим є піклування батьків про їхнє здоров'я, фізичний, моральний розвиток та навчання. Виконуючи свої обов'язки щодо виховання, батьки та особи, які їх замінюють, мають поважати гідність дитини, не застосовувати жорстоких і грубих методів

виховання. Батьки мають чітко знати свої обов'язки і права дитини, які в разі необхідності вони захищатимуть.

Формування ціннісної моральної та правової практики для найкращого забезпечення інтересів дітей – одне з найважливіших завдань. Це означає, що у кожний віковий період дитини необхідно запропонувати максимально повний обсяг матеріальних та інших благ, які потрібні йому для життя та повноцінного розвитку.

У дитини, обділеної турботою та увагою, немає гідної можливості для нормального росту та здорового розвитку, тому проблемі охорони дитинства на всіх рівнях слід приділяти першочергову увагу.

Проблема ця умовно розглядається у двох напрямках: соціально-правовому та психолого-педагогічному.

До соціально – правового напрямку входить: законодавче забезпечення охорони прав дитини, створення системи соціальних, освітніх, культурних та інших дошкільних закладів.

Психолого – педагогічний напрям припускає створення сприятливих умов відповідної атмосфери, стилю життя, спілкування в родині та в навчальному закладі.

Реалізація прав дитини – це:

- захист від усіх форм жорстокого поводження;
- право на охорону здоров'я;
- захист її права на освіту;
- право на гру;
- право на забезпечення своєї індивідуальності.

Захист прав дитини, забезпечення виконання нормативно – законодавчої бази потребує участі кожного педагога. Дуже важливо чітко організувати діяльність всіх структурних підрозділів. Головне в цій роботі не епізодичність, а система та послідовність. Робота з правового виховання повинна здійснюватись спираючись на такі принципи:

- інтеграція різних видів дитячої діяльності;
- активізація власного досвіду дітей;
- формування у дошкільників уміння активно застосовувати в практичному житті здобуті знання;
- враховувати дозування і співвідношення інформації до самостійної практичної роботи дітей на ігрових принципах;
- цілеспрямоване використання народознавчого матеріалу та художніх творів;
- поступове підведення дітей до самостійних висновків та узагальнень

Педагог – головна дієва особа всієї роботи. Від його особистої позиції, культури та розуміння питання, залежить дотримання прав дітей в навчальному закладі та родині.

Висновок. Головним виконавцем Конвенції, є держава, яка повинна вирішувати усі питання правового та соціального захисту дітей, дбати про зменшення негативного впливу зовнішнього середовища, екології на фізичний та психологічний стан дитячого здоров'я. Від того, на скільки головний

виконавець, тобто держава, вірно вибрала та приділила увагу шляхам, методам, напрямкам правового та соціального захисту і вихованню дітей, на стільки ж, і виросте правове суспільство держави. Все це яскраво продемонструвала Російська Федерація, розпочавши неспровоковане вторгнення в Україну та свавільство її військових. Все це сліди певного виховання, вповдовж сотень років свого існування. Із постійною риторикою «величності», «непереможності», що постійно звучить у всіх системах масової інформації. Ця система інформації негативно впливає як на доросле населення так і на дітей, котрі повинні виховати своїх дітей!

Варто відмітити, що для досягнення позитивних результатів у правовому вихованні дітей дошкільного віку, в обов'язковому порядку в повній взаємодії повинні працювати усі три складові компоненти передбаченню Конституцією ООН про права дитини, а саме: держава, родина, суспільство.

Список літератури:

1. Бібліотечка вихователя дитячого садка. – К., №19-20, 2021
2. Бібліотечка вихователя дитячого садка. – К., №15-16, 2022
3. В.Ф. Дубровський, О.Ю. Червинська. Правова абетка для старших дошкільників – «Веста», 2005.
4. Дитячий садок. – К., № 22-24, 2020.
5. Конвенція ООН про права дитини. Київ: Столиця, 1997 – 30 ст.
6. Конституція України. Київ, 1997 – 78 ст.
7. Мамовець М. Учїть дитину любити маму. Дошкільне виховання. – №9, 2003.- 28 ст.
8. Нечипорук Н І. Я і мої права. Світло – 2002, №3 – 38-41 ст.
9. Шалда Н. Роль педколективу в захисті прав і гідності дітей . Палїтра педагога. 2002, №2 – 5-11 ст.
10. Майор Н. С. Правове виховання дошкільників – обов'язкова умова формування життєвої компетентності особистості [Електронний ресурс]. / Н. С. Майор, О. Ю. Чаварга. – Режим доступу : <http://zakinpro.org.ua/2010-06-02-07-11-30/2010-06-02-07-12-06>.
11. Понїманська Т. І. Моральне виховання дошкільників : навчальний посїбник / Т. І. Понїманська. – Київ : Вища школа, 1993. – 111 с.
12. Мельник Н. І. Професїйна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи : теорїя і практика : монографїя / Н. І. Мельник. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 392 с.
13. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутнїсть, особливості / Г. Задорожна // Педагогїчний часопис Волині. – 2017. – № 4 (7). – С. 12–17.
14. Ніколаєнко В. М. Правове виховання в ДНЗ. 3-6 роки / В. М. Ніколаєнко. – Харків : Вид. група «Онова», 2010. – 206, [2] с. : іл.. – (Серїя «ДНЗ. Вихователю»).
15. Базовий компонент дошкільної освіти : [наук. кер. А. М. Богуш ; авт. кол. : Богуш А. М., Белєнька Г. В., Богїніч О. Л. та ін.]. – Київ : [б. в.], 2012. – 26 с.

16. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.]. – Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
17. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. – Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. – 452 с.
18. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ І ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ КАРАТИСТІВ НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Семенченко Інна Олегівна

Бакалавр

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Вступ. У рейтингу східних єдиноборств карате займає перше місце за популярністю та має різноманітні стилі. Існує понад двохсот різних стилів і шкіл карате. У 2020 р. цим видом спорту офіційно займалися понад 60 мільйонів чоловік в 192 країнах світу, об'єднаних у Всесвітню Федерацію карате (WKF) [1].

Карате є одним з безпечних видів спорту для дітей, молоді та дорослих. Воно сприятливо впливає не тільки на фізичне здоров'я, але й сприяє формуванню сильної особистості.

Отримані на тренуваннях навички приносять користь протягом усього життя людини. Оскільки всі рухові якості на етапі початкової підготовки довести до досконалості одночасно неможливо, слід приділяти більшу увагу розвитку таких здібностей, які є принципово значущими для конкретного виду спорту.

Карате – вид спорту, в якому здатність до підтримки рівноваги є однією з домінуючих і відіграє виключно важливу роль для досягнення високих спортивних результатів. Крім того, для досягнення спортивного результату в карате необхідна висока ступінь скоординованості ударних дій і швидка орієнтації в умовах, що постійно змінюються під час спортивного поєдинку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичне забезпечення карате наведене в роботах засновників окремих його видів, яких налічується велика множина, розкриває історичні передумови та філософські принципи [2-3]. Вітчизняними авторами проведено комплекс наукових досліджень спортивного аспекту карате (В. Саєнко, 2002 – 2014; Ф. Вещіков, 2005 – 2007; А. Літвиненко, 2006 – 2013; Н. Бойченко, 2008 – 2010; А. Дунець-Лесько, 2010 – 2013) [4]. Вивченням значущості розвитку координаційних здібностей у спортивних єдиноборствах займався ряд фахівців [5]. В зарубіжних наукових джерелах також піднімається питання ранньої спеціалізації в карате [6]. Вивченням взаємозв'язку технічної і фізичної підготовленості в карате займались L. Molinaro, J. Taborri, M. Montecchiani, S. Rossi [7]. Про вплив окремих компонентів координаційної підготовленості на успішність процесу зростання спортивної майстерності в карате наголошували O. Martinez-de-Quel, L. M. Alegre, A. Castillo-Garcia, C. Ayan [8].

Мета: виявити вплив занять карате на показники функціонального стану дихальної, серцево-судинної систем та вестибулярного аналізатора і фізичної підготовленості юних спортсменів.

Методи дослідження: аналіз і узагальнення літературних джерел, тестування, методи функціональної діагностики, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Результати дослідження. Для виявлення зрушень в рівні розвитку загальної та спеціальної фізичної підготовленості учасників дослідження на початку і наприкінці дослідження проводилося тестування з використанням наступних контрольних вправ: нахил тулуба вперед із положення сидячи – показники гнучкості; біг на 30 м з високого старту – показники швидкості; піднімання тулуба в сід із положення лежачи на спині, руки за головою, ноги зігнуті в колінах за 1 хв. – показники сили м'язів черевного пресу; згинання і розгинання рук в упорі лежачи – показники сили м'язів рук; човниковий біг 4×9 м – показники спритності; удари руками (цуки) в спортивні лапи почергово за 1 хв. – показники спеціальної силової витривалості; удари ногами (маваші-гері) в спортивні лапи почергово за 1 хв. – показники спеціальної витривалості; удари руками (цуки) почергово за 15 с (в повітря) – показники спеціальної швидкості. Для визначення показників функціонального стану дихальної системи використовувалися проби Штанге та Генчі, для визначення показників функціонального стану серцево-судинної системи застосовувався Гарвардський степ-тест, дослідження та оцінка статичної координації (стійкість стояння) здійснювалася за пробою Ромберга, для визначення показників вестибулярного апарату застосовувалася проба Яроцького.

Обробка результатів тестування проводилася за допомогою методів математичної статистики з розрахунком достовірності розбіжностей шляхом визначення t-критерія Стьюдента.

Результати, отримані наприкінці експерименту, свідчать, що у хлопців, які брали участь в дослідженні, вони покращилися, але достовірності розбіжностей не спостерігається ($p > 0,05$).

Аналіз результатів дівчат після експерименту дозволив встановити, що достовірність відмінностей спостерігається лише в тестах, які визначають спеціальну фізичну підготовленість, тобто в ударах руками (цуки) в спортивні лапи почергово за 1 хв. ($p < 0,05$); в ударах ногами (маваші-гері) в спортивні лапи почергово за 1 хв. ($p < 0,05$); в ударах руками (цуки) почергово за 15 с (в повітря) ($p < 0,05$).

Розглядаючи показники функціонального стану різних систем організму наприкінці дослідження встановлено, що заняття карате-до найбільш значуще вплинули на показники дихальної системи, які достовірно змінилися ($p < 0,05$) як у хлопців, так і у дівчат.

Найбільший приріст результатів в тестах загальної фізичної підготовленості у відсотковому відношенні відбувся у хлопців в підніманні тулуба в сід з положення лежачі (74%), у дівчат – в нахилі тулуба вперед з положення сидячи (67%). Розглядаючи спеціальну фізичну підготовку у хлопців і дівчат, встановлено найбільший приріст показників спеціальної швидкості на 72% і 79% відповідно. Найбільший приріст показників функціональних систем у дівчат відбувся в пробі Штанге (52%), у хлопців – в пробі Генчі (75%).

Висновки. Протягом експерименту було перевірено вплив занять карате-до на показники загальної, спеціальної підготовленості та функціонального стану систем організму спортсменів-каратистів на етапі початкової підготовки. Завдяки заняттям карате-до у хлопців і дівчат, що брали участь в дослідженні, відбулися неоднакові зміни вище вказаних показників. Приріст показників у дівчат майже у всіх тестах і пробах вищий, ніж у хлопців.

Список літератури

1. День карате. [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://nasledie.digital/news/den-karate/>.
2. Гитин Фунакоси - Каратэ-до: мой жизненный путь [Електронний ресурс]. Режим доступу https://royallib.com/book/gitin_funakosi/karate_do_moy_giznenniy_put.html.
3. Ояма Масутацу - Философия каратэ [Електронний ресурс]. Режим доступу https://royallib.com/book/oyama_masutatsu/filosofiya_karate.html.
4. Скляр М. С. Формування спеціальних умінь та навичок старшокласників у процесі занять карате в позакласній роботі [Електронний ресурс]. Режим доступу https://www.researchgate.net/publication/319713806_Formuvanna_specialnih_umin_ta_navicok_starsoklasnikov_u_procesi_zanaty_karate_v_pozaklasnij_roboti.
5. Čavala M., Jukić J., Čavar M. The influence of the specific motoric abilities and knowledges on the karate kata performance in young karate players. *Acta Kinesiologica*. 2015. V. 9 (2). P. 18 – 22.
6. Augustovicova D. C., Štefanovský M., Argajová J., Kampmiller T. The issue of early specialization in karate: the same pool of katas in all top-level WKF competition age categories. *Archives of Budo*. 2019. V. 15. P. 241–248.
7. Molinaro L., Taborri J., Montecchiani M., Rossi S. Assessing the Effects of Kata and Kumite Techniques on Physical Performance in Elite Karatekas. *Sensors*. 2020. 20. P. 3186.
8. Martinez-de-Quel O., Alegre L. M., Castillo-Garcia A., Ayan C. Anthropometric and fitness normative values for young karatekas. *Biology of Sport*. 2021. 38(3). P. 351 – 357.

МОДЕЛЬ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ МОДУЛЯ «ТЕХНІКА ДЕКОРАТИВНО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА»)

Трофімчук Володимир Миколайович

к.п.н., доцент, зав. кафедри загальнотехнічних дисциплін і
технологій та цивільної безпеки (ЗТД і Т та ЦБ)
Рівненський державний гуманітарний університет

Шурин Олена Іванівна

к.п.н., доцент кафедри професійної освіти, трудового
навчання та технологій (ПОТН та Т)
Рівненський державний гуманітарний університет

Климчук Катерина Юріївна

здобувач магістерського рівня вищої освіти за спеціальністю
014 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)»
Рівненський державний гуманітарний університет

Зміст освітньої галузі «Технологія» спрямовано на розробку особистісно-орієнтованих підходів до технологічної підготовки учнів які покликані сприяти розвитку технологічно компетентної особистості, здатної мобілізувати свій внутрішній потенціал в різних видах перетворювальної діяльності у відповідності з кращими культурологічними досягненнями людства [1]. Така позиція обумовлюється новим технологічним етапом суспільного розвитку, що встановлює пріоритет способу дії над результатом діяльності.

Оскільки, основним вектором реалізації змісту технологічної підготовки учнів, в сучасних умовах, є Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, де внесено важливі зміни в організаційні та методичні основи занять [2]. Тому, ефективність організації проектно-технологічної діяльності учнів при вивченні конкретного навчального модуля значною мірою буде визначатися відповідністю сучасним вимогам. А реалізація передбаченого у стандарті проектно-технологічного підходу до навчання всебічно сприятиме розвитку особистості підготовленої до життя та активної предметно-перетворювальної діяльності. Опорою для нас є висновки ряду вітчизняних дослідників у галузі проектного навчання (В. Бербєца, І. Єрмакова, О. Коберника, Л. Мартинець, А. Цимбалару, А. Терешука, С. Ткачука, С. Ящука та ін.), які переконливо доводять, що процес розвитку творчої особистості, на сучасному етапі, у повній мірі відображає завдання, зміст, інноваційні методичні прийоми та організаційні форми освітньої діяльності. Разом з тим, важливі для нашої наукової роботи психологічні основи проектної діяльності розкрито у дослідженнях Дж. К. Джонса, В. Моляко, В. Роменця, Е. Торренса.

З огляду на те, що нове змістовне наповнення технологічної підготовки старшокласників передбачає більш глибоке ознайомлення їх із сучасними досягненнями техніки, технологіями, практикою опанування проектно-технологічної діяльності, тому, актуальним є питання упровадження проектних технологій, зокрема, при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва».

Питання змісту та структури проектно-технологічної діяльності частково розкрито у наукових дослідженнях О. Коберника, Т. Мачачі, А. Терещука, С. Ящука. Разом з тим, як вважають вітчизняні науковці (В. Бербец, В. Бурдун, О. Коберник, Т. Мачача, В. Сидоренко, А. Терещук, А. Цимбалару) проектно-технологічна діяльність має визначену структуру, що забезпечує системний взаємозв'язок між дидактичною метою, мотивами, освітніми завданнями, змістом, методичними прийомами та результатом.

Вище сказане визначило логіку побудови моделі проектно-технологічної діяльності учнів старших класів при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва» (див. рис. 1).

Коротко проаналізуємо кожен з її елементів. Системотворчими елементами моделі виступає дидактична мета, діяльність учителя, діяльність учнів та кінцевий результат. До змінних компонентів моделі доречно віднести усі засоби керування, а саме: зміст навчального матеріалу, методи та методичні прийоми, засоби навчання, організаційні форми освітньої діяльності тощо.

Сучасні дослідники проектного навчання (О. Коберник, В. Сидоренко, Т. Мачача, А. Терещук, С. Ящук) розглядаючи *технологію*, як галузь сучасного наукового знання, зазначають, що її доцільно відносити до категорії *культури*, яка пов'язана з творчим мисленням, предметно-перетворювальною та культуродоцільною діяльністю людини. Такий підхід, на наш погляд, як найвдаліше співвідноситься з провідними принципами *змісту* технологічної освіти – переорієнтація «знання центричної» на «культуротворчу» систему навчання [1].

На основі сказаного вище, можемо зазначити, що *метою* проектно-технологічної діяльності учнів старших класів при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва» є не сума знань про певну технологію обробки матеріалів чи техніку виконання прийомів, або ж наперед визначені способи проектної діяльності на конкретному етапі, а формування здатності до самостійного конструювання цих знань і способів проектної діяльності через призму особистісних якостей учнів у ході виконання тієї чи іншої техніки декоративно ужиткового мистецтва [3].

Аналіз наукових досліджень показав, що проектно-технологічна діяльність крім розробки конструкції та технології виготовлення об'єкта проектування орієнтована ще й на формування в учнів життєвих та професійно зорієнтованих намірів й самостійного набуття ними досвіду у розв'язуванні проектних завдань. Звідси і впливають основні *освітні завдання* проектно-технологічної діяльності учнів при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва» на уроках технології:

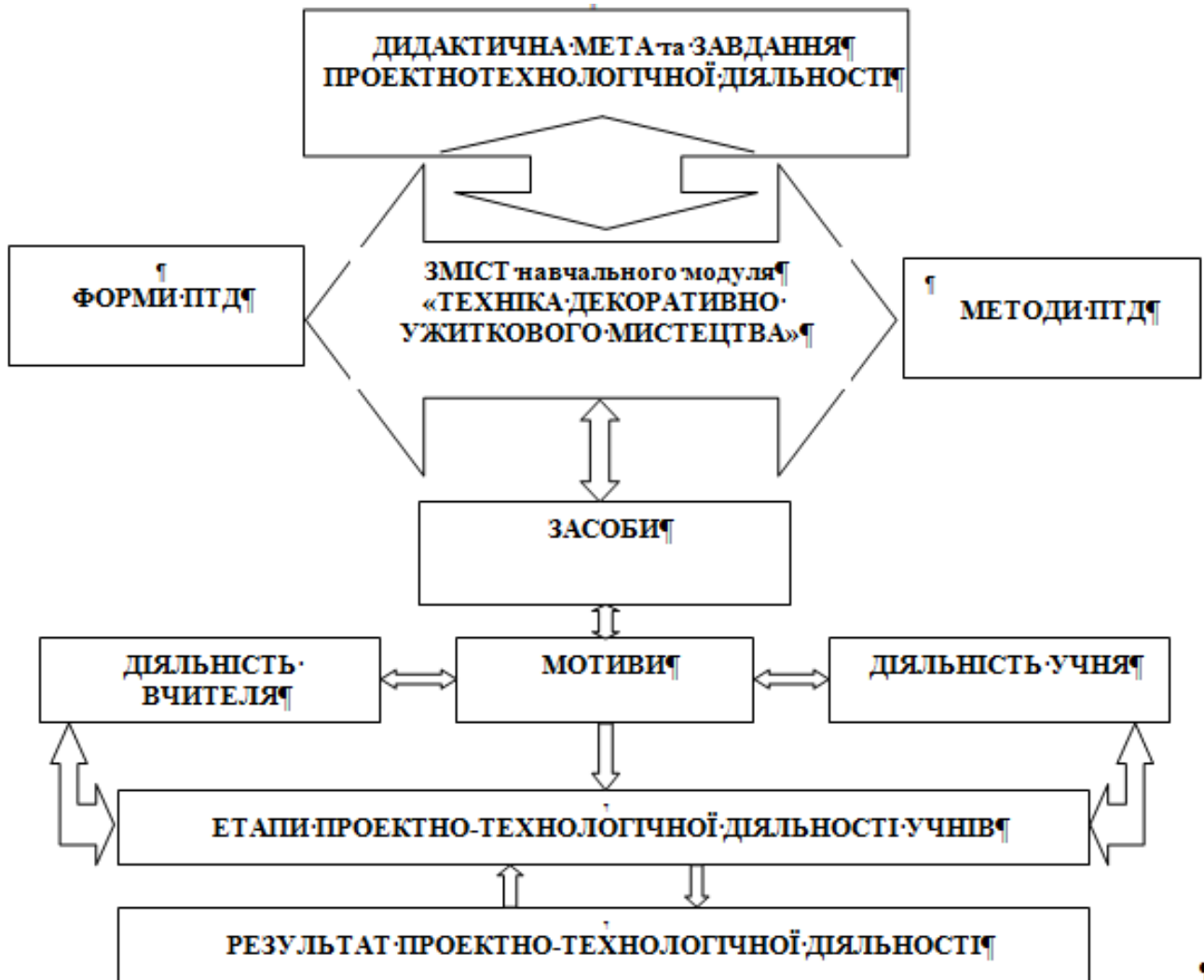

Рисунок 1. Модель проектно-технологічної діяльності учнів старших класів на уроках технології при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва»

- індивідуальний розвиток особистості учня, розкриття його внутрішнього потенціалу через різні техніки декоративно ужиткового мистецтва;
- розвиток критичного мислення як засобу саморозвитку, здатності до пошуку і застосування знань у практиці декоративно ужиткового мистецтва;
- розширення та систематизація знань про технології і техніки декоративно ужиткового мистецтва;
- сприяти активному засвоєнню учнями творчих методів які зустрічаються у практиці декоративно ужиткового мистецтва;
- розвивати в учнів композиційні здібності, проектну культури, образне мислення та творчу індивідуальність [3].

Мотивами проектно-технологічної діяльності учнів старших класів при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва» виступають соціальні та особистісні потреби в матеріальних і духовних цінностях. У наукових дослідженнях О. Коберника, Т. Мачачі, В. Сидоренка, А. Терещука, С. Ящука виокремлені такі мотиви проектно-технологічної діяльності, як от:

- пізнавальні – задоволення потреби в знаннях та навичках проектно-технологічної діяльності;
- матеріальні – задоволення потреби в одязі, предметах побуту, ліках, їжі тощо;
- соціально-професійні – задоволення потреби в професійному самовизначенні та самовдосконаленні;
- художньо-естетичні – задоволення потреби у стилі, красі, та естетичних смаках;
- духовні – задоволення потреби у самопізнанні та самореалізації [4].

Питання відбору й систематизації методів проектування та методичних прийомів, які доречно використовувати на різних етапах проектної творчості детально описані у наукових дослідженнях Г.Альтшеллера (АРВЗ), Ч. Вайтінга (метод фокальних об'єктів) В. Гордона (метод синектики), Дж. К. Джонса, Ф. Цвіккі (морфологічний аналіз), А. Осборна (метод москового штурму). Аналіз змісту та суті методів показав, що у своїй більшості вони побудовані на режимі колективної діяльності. Методи проектування сприяють ефективній активізації пізнавальної діяльності учнів на початкових етапах роботи та дозволяють сформулювати певні способи творчого та критичного мислення: *мозковий штурм* (стимулює до швидкої генерації ідей); *синектика* (спрямовує спонтанну діяльність мозку та нервової системи на дослідження і перетворення проектної ситуації); *ліквідація тупикових ситуацій* (забезпечує нові напрямки пошуку, якщо попередні не дали бажаних результатів); *морфологічні карти* (розширює межі пошуку рішень проектної проблеми); *метод клаузур* (використовується на етапі творчого пошуку); *метод «проб і помилок»* (складає основу початкового ескізування); *метод «послідовних поступок і наближень»* (складає зміст проектування в стадії творчої розробки і застосовується при оцінці результатів обробки алгоритму за комплексом критеріїв); *метод еkleктики* (використовується при проектуванні моделі «за стилем» якогось традиційного проекту); *метод гармонізації та пропорціювання форм* (використовується для уточнення композиційного ладу); *метод асоціації* (знаходить вираження на вищому, завершальному етапі навчання – у процесі виконання учнями творчих завдань); *метод функціональних аналогії* (забезпечує пошук нових ідей конструювання, принципів та засобів формоутворення промислових виробів у живій природі тощо.

Систематизовані нами методи проектування адекватні об'єктивним закономірностям реального процесу проектування, допомагають розкрити перед учнями багатосторонність зв'язків його з наукою, економікою, середовищем, побутом, людською психікою. Вони не претендують на вичерпність, проте, є незамінними під час дослідження старшокласниками проектних ситуацій – на етапі дивергенції та під час творчого пошуку ідей – на етапі трансформації. Об'єктом зазначених методів є не стільки проектування, скільки мислительна діяльність учнів, що передуює виконанню ескізів, креслень та іншої проектної документації.

Основним принципом навчання за проектною методикою є особистісна орієнтація навчального процесу на інтереси і цілі учнів. Завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти школярам засвоїти інформацію, виразити своє ставлення до світу, подій.

Зміст спільної роботи вчителя та учнів в умовах проектно-технологічного підходу на уроках технології відображено на рисунку 2.

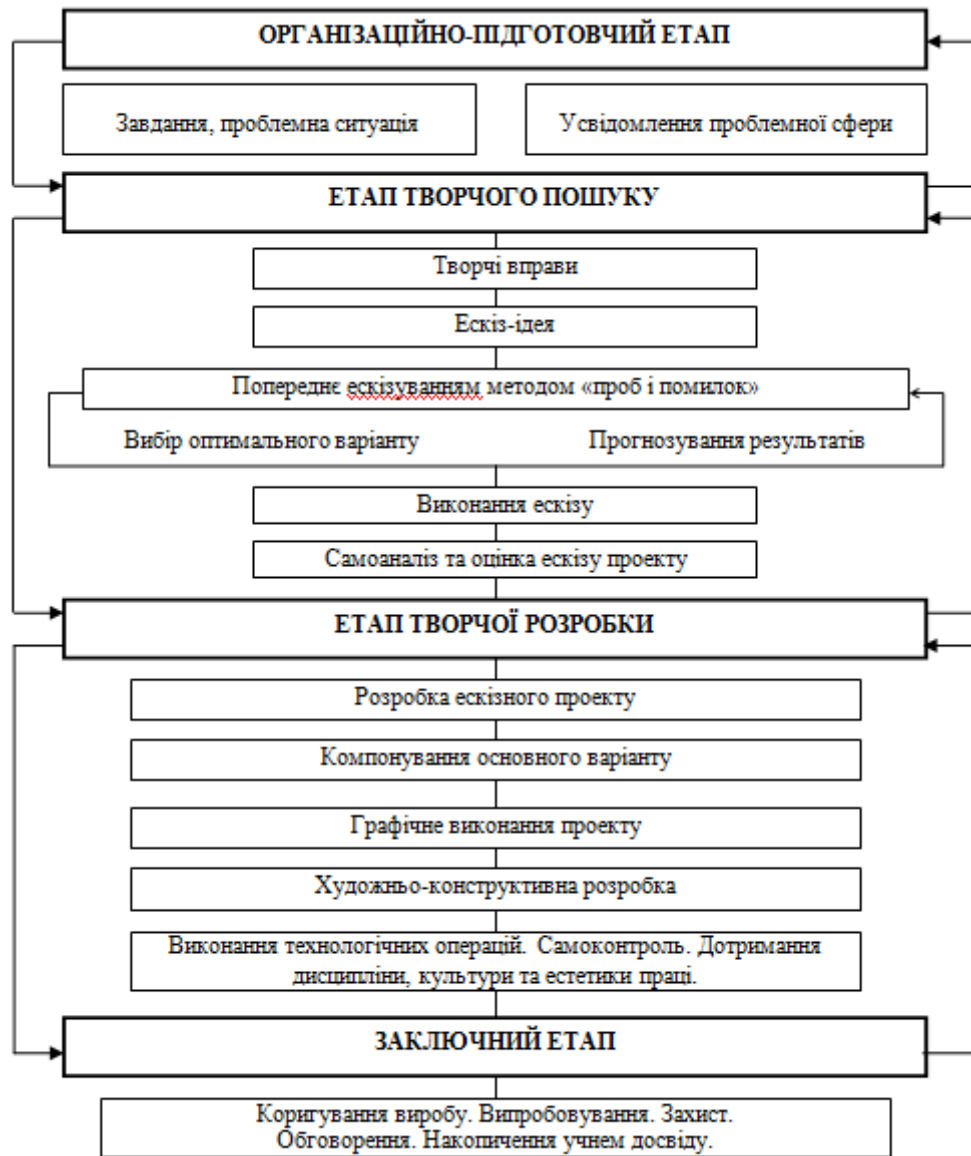

Рисунок 2. Етапи проектно-технологічної діяльності учнів при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва»

Ця діяльність має певним чином дотримуватися логічної послідовності дій учня і вчителя за попередньо визначеним і обґрунтованим планом, що передбачає взаємопов'язані між собою етапи проектно-технологічної діяльності:

- *організаційно-підготовчий етап* – вивчення проблемної сфери, збір та аналіз інформації;
- *етап творчого пошуку ідеї* – виконання клаузури, розробка ескізу-ідеї;

– *етап творчої розробки* – довершення прийнятого ескізу до стадії ескізного проекту;

– *заключний етап* – коригування виконаного виробу, випробовування, оформлення, самооцінка, аналіз підсумків, захист.

Розкриємо зміст кожного з етапів проектно-технологічної діяльності учнів на уроках технології при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва».

На *підготовчому етапі* учні, вивчаючи параметри об'єкта проектування, здійснюють збір інформації, яка є основою для прийняття рішень у подальшому. Дійсно, як показує наш небагатий досвід, учням на даному етапі важливо мати повну інформацію про реальний стан об'єкта проектування. Адже, як доводить вітчизняна психологія творчості (В. Роменець, В. Моляко), натурне знайомство формує узагальнену психологічну оцінку об'єкту проектування, що «провокує» перший імпульс творчої уяви та фантазії учнів [5]. Тому, на даному етапі вчитель використовує всі можливі методичні прийоми та способи передачі знань, а саме: словесна рекомендація, метод «мозкового штурму», метод демонстрації зразків, метод аналогій, графічну форма передачі інформації тощо.

Завдання учнів, на даному етапі: вивчити параметри об'єкта проектування, виділити його основні якості та ознаки, а також дослідити вимоги, що пов'язані з його функціонуванням. І вже на основі цих даних приступити до розробки первинної ідеї, яка може відразу виявитися плідною, і буде пророблятися на подальших етапах проектування.

Проте, як показали результати нашого дослідження, початкова ідея може виявитись хибною і в подальшому буде гальмуватиме процес проектування. Тому, вчитель повинен підійти до цього відповідально, враховуючи особливості творчого мислення та уяви учнів на підготовчому етапі, мотивуючи їх до вивчення умови завдання та до усвідомлення проблемної сфери.

Етап творчого пошуку. Пошук творчого задуму проектного рішення ґрунтується на інформації, яку учні здобули на попередньому етапі. На основі даних з попереднього етапу, учні остаточно визначають функціональні вимоги до об'єкта проектування та вимоги пов'язані з технічною естетикою виробів. Важливим елементом проектування на даному етапі є ознайомлення учнів з прототипами виробу.

Психологія творчості вважає, що на стадії творчого пошуку проектного рішення важливішу роль відіграють не інтелектуальні якості учнів та творчо-інтуїтивні та уява [5]. Проте, як вважає теоретик дизайну Дж. К. Джонс, на даному етапі важливу роль відводиться й інтелектуальним якостям проектувальника, таким як теоретичне мислення та критичний аналіз проектною задачі, які і забезпечують логіку побудови проектною моделі на подальших етапах [6].

Етап творчого пошуку складається з таких стадій: *виконання клаузури, ескізу-ідеї і попереднє ескізування.*

Фаза *виконання клаузур* виступає «мотиватором» творчого акту, що характеризується високою продуктивністю розумових та інтуїтивних процесів.

Саме виконання учнями короткотривалих творчих вправ сприяє розвитку творчої уяви та фантазії. Крім того, систематичне виконання клаузур перетворюється в метод тренувальних вправ, які показують готовність учнів до розв'язку складніших проектних завдань на подальших етапах. Разом з тим, клазура може виконуватися учнями на вільну тему, як тренувальна вправа, або ж як перевірна.

Наступна фаза – *розробка ескізу-ідеї* об'єкта проектування, яка дозволяє остаточно графічно сформулювати творчий задум на основі даних передпроектного дослідження.

Так, як ескіз-ідея переважно виражається у вигляді креслень чи ескізах без точного масштабу, то це дозволяє оперативно вносити різні зміни в ескізний проект. Однак, як показав експеримент, значних результатів можна досягнути, застосовуючи на цій стадії метод робочого макетування. Зафіксовані у чорновому (робочому) макеті думки учень може піддати логічному аналізу.

Як показує практика, на *етапі пошуку ескізу-ідеї* вчитель упроваджує такий далеко не оптимальний метод, як «проб і помилок» – у вигляді випадкового перебору можливих варіантів. Проте, за своєю сутністю цей методичний прийом підвищує рівень самостійності учнів у розв'язку даного питання.

На фазі попереднього ескізування уточнюється та проробляється робоча гіпотеза, що виражена в ескізній формі. Разом з тим, у процесі ескізування в учнів розвиваються здібності критичного аналізу: уміння порівнювати, робити узагальнення, проводити корекцію, планувати свою наступну діяльність. У фазі початкового ескізування, таким чином, відбувається поступове уточнення проектного задуму.

Таким чином, на етапі творчого пошуку саме творчо-інтелектуальні та пізнавальні якості учнів забезпечують реалізацію проектного задуму.

Раніше прийнятий ескізний проект остаточно доопрацьовується на *етапі творчої розробки*. Учні остаточно проробляють конструктивні елементи об'єкту проектування. Творча робота над проектом на даному етапі передбачає змістовне збагачення композиційного рішення у матеріальному її втіленні. Інакше кажучи, на етапі творчої розробки йде творчий пошук та завершення роботи над ескізним проектом.

Учні, на основі інформації з різних галузей знань добирають раціональні конструкційних матеріалів та продумують оптимальну технологію виготовлення об'єкту проектування з точки зору економіки та ергономіки.

Робота учнів у фазі переходу від ескізу до графічного виконання проекту займає дуже багато часу та зусиль. Тому вчителю доречно виконати проміжний етап оцінювання саме графічної частини роботи над проектом. З цією метою він може повторно використати такий методичний прийом, як клазури чи проектні завдання з елементами дизайну. Учні закріплюють знання зі створення цілісних композиційних побудов.

Етап творчої розробки креслення загального виду та різного роду декоративно-графічних елементів доречно доповнити макетами. Наш небагатий досвід переконує, що макетування в навчальному процесі є ефективним засобом,

так як проробляти уявний образ об'єкта проектування в графічному зображенні дещо складніше, при об'ємному проектуванні помітно спрощується цей процес.

На заключному етапі учні порівнюють виготовлену конструкцію із запланованою та проводять випробування проекту. Крім того, на даному етапі, разом із вчителем аналізують пророблену роботу, встановлюють, чи досягнуто мету, результат, здійснюють самооцінку. Учні захищають свій проект перед однокласниками. До захисту проект демонструється із пояснювальною запискою. На захисті учень, чітко обґрунтовує потребу у розробці об'єкту проектування, пояснює змісту проекту, у стислій формі розкриває задум та його конкретне втілення, детально характеризує всі розділи проекту.

Описаний алгоритм виконання творчого проекту на уроках технології при вивченні навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва», покликаний, в нашому розумінні, поетапно формувати в учнів проектно-технологічні компетентності: від осмислення проблемної ситуації, до формулювання проблеми й пошуку шляхів її розв'язку.

Таким чином, теоретично обґрунтована модель проектно-технологічної діяльності найбільш повно розкриває спільну діяльність учителя та учнів при вивченні, на уроках технології, навчального модуля «Техніка декоративно ужиткового мистецтва», передбачає залучення їх до проектних досліджень, й спрямована на розвиток життєвих та професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні проектних завдань.

Список літератури

1. Коберник О., Сидоренко В. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. Трудова підготовка в закладах освіти. 2010. № 6. С.3-11.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392. URL: [http://mon.gov.ua/content/post-derzh-stan-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/post-derzh-stan-(1).pdf) (дата звернення: 15.10.2022)
3. Технології. 10-11 клас. Навчальна програма. URL: https://docs.google.com/document/d/1fXLhKi69Kj1bvgTpyWqNxYIoMknFhhU_GBpo9c7m0N4/edit (дата звернення: 14.10.22)
4. Ящук С.М. Організація проектно-технологічної діяльності учнів основної школи на уроках трудового навчання: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 Умань: Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. 2004. 201 с.
5. Роменець В.А. Психологія творчості: навч. посіб. для студ. Вузів, 3-тє вид. К. Либідь, 2004. 288 с.
6. Jones J.C., Design Methods Reviewed, см. The Design Method (Ed. S. Gregory), London, Butterworths.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ТОЧКИ ЗОРУ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЯВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Шишко Ірина Миколаївна,
аспірантка Київського інституту спеціальної педагогіки
та психології імені М. Ярмаченка НАПН України,
заступник директора ХЗОШ № 113 ХМР ХО

Бган Тетяна Сергіївна,
старший викладач кафедри математики та фізики
КЗ «ХГПА» ХОР

Впровадження принципів гуманізації освіти в першу чергу покликане надати кожному здобувачу освіти право і гарантовану можливість розвивати власну особистість з урахуванням нахилів і здібностей.

В науково-методичній літературі та в практиці роботи закладу освіти накопичено значний досвід з питань виявлення і розвитку здібностей, проте тема залишається актуальною. Розвиток здібностей здобувачів освіти має носити комплексний характер, тому, приступаючи до вивчення проблеми, необхідно встановити зв'язок між наявністю здібностей і рівнем учіння здобувача освіти, а також брати до уваги вікові особливості здобувачів освіти.

Кожен період дитинства має свої особливості, неповторні риси, притаманні лише певному етапу розвитку. Є підстави вважати, що в певні періоди дитинства виникають підвищені, іноді надзвичайні можливості розвитку психіки в тих чи інших напрямках, а потім такі можливості поступово або раптом послабляються. Це заслуговує надзвичайної уваги. Вкажемо на деякі риси, характерні для основних періодів шкільного дитинства. Так, відмінністю наймолодших школярів є: готовність засвоювати; довірливе підкорення авторитету; віра в істинність всього, чому навчають, - все це неповторні передумови можливості навчатися у молодшому шкільному віці (проте, ті ж самі властивості, якщо вони будуть притаманні дитині й надалі, можуть стати джерелом формалізму, школярництва, тобто негативних якостей).

Здобувачів освіти підліткового віку відрізняють підйом енергії й широкий спектр нахилів, потреба застосовувати свої сили, прагнення самоствердження. Такі вікові риси по-іншому відкривають можливості для загального розвитку. У старших здобувачів освіти, насамперед, звертають на себе увагу: новий рівень свідомості «... збагачення моральної сфери, пошуки життєвої перспективи; для старшокласників стає характерною стильність до самовиховання. В період ранньої юності підсилюються спеціальні інтереси і нахили» [1].

У відмічених вікових особливостях немає чогось незвичайного, це нормальні риси людини, що росте й розвиваються, які дозволяють зрозуміти, як у відповідний віковий період активізуються ті чи інші можливості психіки.

Особливо слід відмітити, що загальні розумові властивості – активність і саморегуляція – це першоджерело здібностей, яке певним чином змінюється від однієї вікової сходинки до іншої. Підвищена розумова активність – характерна вікова риса дітей і підлітків, вона в багатьох напрямках відображає природно-обумовлену потребу в розумових враженнях і розумових зусиллях. У молодших школярів вона проявляється переважно в безпосередній зацікавленості, яка складає першоджерело майбутньої дослідницької думки.

В середньому шкільному віці розумова активність поєднується із зростаючою наполегливістю, спостерігається у розмаїтті й швидкій зміні захоплень. У старших школярів вона у значній мірі носить вибіркового характеру і тісніше пов'язана із змістовними прагненнями особистості.

Інша важлива передумова розвитку і сторона розумових здібностей – особливості саморегуляції. Безпосередність, поспішність і наслідування в діях молодших школярів змінюються в середніх класах готовністю до більш тривалих зусиль, прагнення до справ, що потребують самостійності; старших школярів відрізняє особлива прихильність до осмисленої саморегуляції. На відміну від розвитку деяких рис розумової активності, можливості саморегуляції у всіх відношеннях збільшуються з віком.

Існування різних варіантів процесу вікового розвитку – важлива сторона проблеми становлення здібностей. Стосовно дітей з раннім проявом інтелекту, особливо важливим є врахування взаємозв'язку проявлення здібностей і вікових особливостей. В спостереженнях деяких вчених України мова йде про те, що «акцентуючи увагу на першій частині слова «вундеркінд», ми мимоволі залишаємо поза увагою другу її частину. Разом з тим, саме суттєве для розуміння цього явища полягає в тому, що всі ці вундеркінди залишаються дітьми зі своїми специфічними, дитячими особливостями». [3]

Відсутність досягнень у ранньому віці зовсім не означає, що передумови видатних здібностей не зможуть проявитися в майбутньому. Показово, що в старших класах зустрічаються здобувачі освіти, які вперше в цьому віці починають раптово проявляти розвинений рівень розумових здібностей. Вікові особливості не проходять без сліду, вони не тільки витісняють одна одну, але й у певній мірі закріплюються в особистості. При цьому різний ступінь наявності цих властивостей і належність до певних варіантів вікового розвитку можуть вказати на ті риси, які формуються у особистості. Індивідуальні відмінності в розумових здібностях не є чимось зовнішнім по відношенню до вікових компонентів здібностей. Притаманні всім дітям вікові компоненти здібностей вказують на те, що різносторонній і високий рівень інтелекту – це нормальний прояв людських можливостей, а також і на те, як важливо своєчасно сформувати ті чи інші психологічні якості. Навчання і виховання – рушійні сили психологічного розвитку, які здійснюють формуючий вплив на особистість здобувача освіти не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку. [1]

Експериментальні дослідження психологів (Н.С. Лейтес, Т.С. Костюк та ін.) свідчать про те, що оптимальними строками для прояву математичних

здібностей учнів є вік 12-13 років. Така закономірність пояснюється наступними причинами:

- 1) у сьомому класі учні приступають до систематичного вивчення основ наук, що потребує від них психологічної діяльності більш високого рівня: глибоких узагальнень і доведень, розуміння більш складних абстрактних відношень між об'єктами;
- 2) по мірі просування по віковим сходам виникають і змінюють один одного, так звані, сензитивні періоди; у ці вікові періоди виявляються особливо сприятливі передумови для розвитку психіки в тих чи інших напрямках;
- 3) саме в підлітковому віці під впливом освітньої діяльності закладу освіти, позашкільних закладів освіти, під впливом вивчення основ наук починають формуватися і яскраво проявляються здібності підлітків до тих чи інших видів діяльності.

Безумовно, наявність здібностей спостерігається і в молодшому шкільному віці й, навіть, в дошкільному, але по-справжньому починають розвиватися (мається на увазі відносно швидке і легке оволодіння відповідними вміннями і навичками, досягнення об'єктивно-високих результатів) саме у підлітковому віці. Це пояснюється тим, що саме в підлітковому віці виникають глибокі дійові стійкі інтереси, формується свідоме, активне відношення до оточуючого світу, розвивається самостійне творче мислення. У зв'язку з початком серйозного систематичного навчання математиці саме в цей час формуються математичні здібності. Тому вважаємо доцільним розробляти методику цілеспрямованого розвитку математичних здібностей здобувачів освіти, починаючи з 7-го класу.

Деякі аспекти методичних питань розвитку математичних здібностей здобувачів освіти залежать від з'ясування зв'язку між наявністю здібностей і рівнями учіння здобувачів освіти, а також не можливі без посилання на структуру взаємопов'язаних компонентів здібностей до математичного мислення.

Під рівнем учіння будемо розуміти сукупність інтелектуальних властивостей людини, від яких, при наявності інших необхідних умов, залежить продуктивність учбової діяльності [4, 17].

На основі спеціальних досліджень, проведених групою вчених під керівництвом З.І. Калмикової, серед здобувачів освіти одного віку можна виділити здобувачів освіти за рівнем учіння: високий, середній, низький. Дамо коротку характеристику цих рівнів.

Учні з високим рівнем виділяються розумовою активністю, самостійністю розуму, прагненням до інтелектуального напруження, до подолання без сторонньої допомоги труднощів, що виникають в учбовій діяльності. Цих учнів відрізняє особлива чутливість до суттєвого в новому учбовому матеріалі, швидкість виділення і високий рівень узагальнення головних ознак, що входять до змісту нових понять чи закономірностей. Розв'язавши задачу нового типу, вони виділяють ознаки, характерні для даного типу завдань, завдяки чому надалі без перешкод розв'язують задачі цього типу. Це відображає глибину розуму, яка в поєднанні з гнучкістю дає можливість запобігти шаблонів, варіювати

розв'язки, легко, за відомою прямою теоремою, доводити обернену, за формулою визначати будь-яку невідому величину, що входить до неї. Сформованість вказаних якостей розумової діяльності визначає її економічність, швидкість і легкість оволодіння новими знаннями. Чим раніше почнуть формуватися ці якості, тим легше і швидше здобувач освіти оволодіє новими знаннями, буде поширювати свій розумовий досвід, просуватися в розвитку.

Характеристика «середнього» учня неможлива без порівняння високого і низького рівнів учіння, з усіма відповідними цим рівням психологічними особливостями. У зв'язку з цим розглянемо психологічні особливості, характерні для низького рівня, одна з них – це поверховість розуму. Учні, яким притаманна ця якість, не занурюються в глибину явищ, суттєвими ознаками називають перші, що потрапляють на очі, яскраві деталі. Внаслідок цього для них характерні помилкові сплутування понять, закономірностей, труднощі формування змістовних узагальнень, формалізм у засвоєнні знань. Учні з пониженим рівнем учіння уникають розумового напруження, їм легше розв'язувати трудомісткі, ніж творчі задачі. З одного боку, вони схильні діяти звичайним способом, з іншого – можуть легко «зіскочити» на інший шлях розв'язання задачі знайомого типу під впливом будь-якого випадку.

Слід вказати, що особливості розумового розвитку і учіння учня в кожному періоді шкільного дитинства лише частково і тимчасово виявляють становлення його здібностей. Труднощі й помилки, пов'язані з прогнозами розвитку здібностей у дитини, в значній мірі обумовлюються недостатньою розрізненістю рис індивідуальності, що формується, і тимчасових вікових рис. Слід врахувати й інше: рівень учіння у дітей та підлітків характеризує лише учбові здібності. Це показує, що неможливо поставити знак рівності між учінням і здібностями. Разом з тим, швидкий темп розвитку окремих дітей, і про це не слід забувати, може бути передвісником неабияких здібностей..

Отже, робити висновки про ступінь сформованості математичних здібностей здобувачів освіти можливо лише з урахуванням наступних факторів:

- 1) урахування наявності компонентів математичних здібностей;
- 2) урахування вікових особливостей;
- 3) знання про рівень учіння здобувачів освіти.

При цьому можливі такі випадки:

- розвинені компоненти математичних здібностей і високий рівень учіння;
- розвинені окремі компоненти математичних здібностей, низький рівень учіння;

- зміни у розвитку компонентів з віком;

- зміни у рівні учіння з віком.

Кожний із запропонованих випадків має деяку складність: по-перше, у виявленні рівня сформованості здібностей; по-друге, у визначенні шляхів і методики розвитку математичних здібностей.

На сьогоднішній день українськими та зарубіжними психологами розроблено і запропоновано достатню кількість різних трактовок структури математичних здібностей. Для вчителя-практика, який займається методичними

питаннями розвитку математичних здібностей здобувачів освіти, важливо зупинити свій вибір на структурі, що об'єднувала би всі компоненти, що входять до неї. З цієї точки зору може бути корисною загальна схема, яку склав В.А. Крутенький, виходячи з основних етапів розв'язування задач [2, 385]. Виділені компоненти (див. таблицю 1) тісно пов'язані, впливають один на одного у своїй сукупності єдиною системою, цілісною структурою, своєрідний синдром математичної обдарованості, математичний склад розуму.

Розвиток здібностей здобувачів освіти носить комплексний характер. А тому, крім оволодіння структурою здібностей до математичного мислення, педагогу важливо знати, до чого виявляє нахили учень, а значить, які індивідуально-психологічні особливості втягуються в процес діяльності як обов'язкова умова її успішності (якісна характеристика здібностей). З іншого боку, не менш важливо знати, в якій мірі здатний здобувач освіти виконувати вимоги, пред'явлені даною діяльністю, наскільки швидше, легше і ґрунтовніше він оволодіє знаннями, вміннями і навичками, порівняно з іншими (кількісна характеристика здібностей).

Вважаємо доречним виділити наступні напрямки в системі роботи вчителя по виявленню і розвитку математичних здібностей здобувачів освіти:

1) Аналіз психолого-педагогічної літератури по даній проблемі. Зміст роботи на цьому етапі має конкретизуватися в таких задачах:

- вибір робочого означення математичних здібностей здобувача освіти;
- вибір найбільш оптимальної, в кожному конкретному випадку, структури математичних здібностей;
- вивчення вікових особливостей здобувачів освіти;
- розуміння динамічних зв'язків між рівнями учіння, віковими особливостями і здібностями.

2) Проведення систематичних психолого-педагогічних спостережень за діяльністю учнів у процесі навчання, які включатимуть в себе:

- аналіз результатів навчання, зафіксованих у журналі обліку успішності;
- обробку інформації про здобувача освіти, що надходить з різних джерел: вчителів, батьків, анкет і спостережень;
- облік результатів спостережень.

3) Виділення наступних трьох груп здобувачів освіти:

I група – повні здібності, підвищений інтерес до математики;

II група – здібність до предмету, відсутність інтересу;

III група – слабкі математичні здібності, відсутність інтересу.

4) Здійснення конкретної методики по розвитку математичних здібностей.

Підсумовуючи вище сказане, відмітимо, що проблема виявлення і розвитку математичних здібностей здобувачів освіти, залишається актуальною і потребує детального вивчення. Задача закладу освіти в умовах розвиваючої освіти не просто констатувати факт про рівень розвитку математичних здібностей здобувачів освіти, а кожного разу підвищувати цей рівень, підіймаючи розумовий розвиток учнів на новий, більш високий щабель.

Таблиця 1

1	Отримання математичної інформації	а) здібність до формалізованого сприйняття математичного матеріалу, схоплення формальної структури задачі
2	Переробка математичної інформації	а) здібність до логічного мислення в сфері кількісних і просторових відношень, числової й знакової символіки, здібність мислити математичними символами; б) здібність до швидкого і широкого узагальнення математичних об'єктів, відношень і дій; в) здібність до згортання процесу математичного міркування і системи відповідних дій, здібність оперувати згорнутими структурами; г) гнучкість розумових процесів у математичній діяльності; д) прагнення до зрозумілого, простого, економного і раціонального розв'язання; є) здібність до швидкої і вільної перебудови спрямованості розумового процесу, переключення з прямого на зворотній хід думки (зворотність розумового процесу при математичному міркуванні)
3	Збереження математичної інформації	а) математична пам'ять (узагальнююча пам'ять на математичні структури, схеми міркування, методи розв'язання задач)
4	Загальний синтетичний компонент	а) математична спрямованість розуму

Список літератури:

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Генеза, 2002. – 568 с.
2. Крутецький В.А. Психологія математичних здібностей учнів. – К.: Освіта, 2019. – 432 с.
3. Загальна психологія: Навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів / Під редакцією О.П. Колобич – Львів, 2018. – 172 с.
4. Проблемы диагностики умственного развития учащихся / Под редакцией З.И. Калмыковой. – М.: Педагогика, 1975. – 208 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ STEAM- ОБРАЗОВАНИЯ В МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ БИОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ШКОЛЬНИКОВ

Өтикеев М.К.

магистрант 2 курса
7М01513 -Биология

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Майматаева А.Д.

PhD

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Аннотация. В статье приведены примеры заданий, включающие элементы STEAM - обучения, которые можно применять на уроках биологии.

В современном мире происходит технологическая революция, которая затрагивает все сферы жизни людей, в том числе и образование. Внедрение инновационных технологий, высокоскоростные потоки информации, научные открытия влияют на жизнь общества, меняя ее. Это приводит к тому, что устоявшиеся знания, приемы теряют свою актуальность, а на их место приходят другие, которые смогут отвечать новым запросам общества, двигая науку и образование вперед. Самыми востребованными профессиями нового времени стали IT-специалисты, инженеры, программисты, инженеры в области нанотехнологий. Большинство решаемых людьми этих профессий проблем имеют комплексный, междисциплинарный характер, что требует изменений в содержании не только высшего, но и среднего общего образования. Существующая по сей день узкая монопредметная образовательная среда не позволяет в должной мере подготовить выпускника общеобразовательной организации, обладающего готовностью и способностью видеть эти проблемы, намечать пути их решения и осуществлять действия по преодолению. Таким образом, перед содержанием современного естественнонаучного образования, прежде всего, в средней общеобразовательной школе встает задача широкой межпредметной интеграции содержания учебных предметов, организационной трансформации образовательного процесса по биологии, физике, химии в направлении установления внутри- и межпредметных связей на основе комплексных, междисциплинарных проблем современности разного уровня и аспектности. Специалистам будущего требуется всесторонняя подготовка и знания из разных предметных областей. Особенно актуальной межпредметная интеграция становится в свете новых тенденций наступившего столетия, например в области NBIC конвергенции, которая заключается во взаимовлиянии информационных технологий, биотехнологий, нанотехнологий и когнитивной

науки. Термин получил такое название по первым буквам областей: N -нано; В -био; I -инфо; С -когно. Его авторами являются Михаил Роко и Уильям Бейнбридж, впервые описавшие это взаимодействие еще в 2002 г. Науки хоть и развиваются по отдельности, но преследуют одну цель – развитие технологий, которые обеспечат прогресс знаний и технологий. Наиболее развитая в настоящее время их часть – информационно коммуникативные технологии, которые позволяют развиваться другим сферам деятельности [3]. В области образования эти технологии становятся доминирующими, дополняющими и сменяющими традиционные формы работы со знаниями в системе «учитель-ученик» на другие, в первую очередь, связанные с самостоятельным поиском обучающимися нужной им информации в Интернете и масс-медиа, переработки найденной информации во внутреннем плане личности и частичного ее присвоения, интерпретации и репрезентации в новых формах во внешнюю по отношению к школе информационную среду. Развившиеся в условиях коронавирусной пандемии дистантные форматы обучения на различных цифровых платформах размыли предметное поле знания, вывели его за рамки традиционно изучаемых в школе естественных наук, придали ему новые качественные и количественные характеристики, вариативность и личностную ориентацию. В условиях возникшей неопределенности в области содержания образования, школа как социальный институт как никогда должна четко закладывать у обучающихся «фундамент» естественнонаучных знаний, формировать у обучающихся рациональное мировосприятие и миропонимание, учить школьников работать с различными познавательными феноменами: восприятием, пониманием и объяснением научной информации, использованием знаний в практической деятельности по решению различных жизненных проблем. Одно из центральных мест в естественнонаучном образовании занимает биология, которая сегодня становится связующим звеном между физикой, химией и гуманитарными науками. Биология интегрирует знания естественных наук о живой природе, в том числе и знания об организме человека. Научные исследования в области биологии, медицины и экологии становятся приоритетными в современной науке, о чем свидетельствует цитируемость научных статей, принятие на государственном уровне программ развития научных исследований в области молекулярной биологии, биотехнологии и биомедицины. Биологические знания обеспечивают подготовленность выпускников школы к экологически грамотной деятельности в окружающей природной среде, осознанию значимости сохранения своего здоровья и здоровья окружающих, от чего зависит качество и продолжительность жизни современного человека, сохранность биосферы как условия существования природных, техногенных и социальных систем. Современная биология интегрирует биологические знания по разным основаниям с другими естественными науками, техникой и виртуальным искусством. Появились и начинают внедряться в учебные планы школ современные предметы: робототехнику, программирование, 3Dмоделирование. Можно уже говорить о создании особого образовательного пространства, где применяются

нетрадиционные формы организации обучения, реализуются альтернативными традиционным образовательным технологиям способы работы со знаниями, выдвигаются новые требования к образовательным достижениям обучающихся. Так, многие авторы сходятся во мнении, что современный школьник должен не только обладать достаточным багажом знаний и умением применять эти знания на практике, но также должен уметь исследовать и изобретать в интересующей его области предметной или межпредметной деятельности, создавать собственные продукты образовательных отношений, выстроенных между разными участниками образовательного процесса в открытых форматах.

STEAM-образование основано на применении междисциплинарного и прикладного подхода, а также на интеграции всех пяти дисциплин в единую схему обучения. Оно позволяет использовать научные методы, технические приложения, математическое моделирование, инженерный дизайн, что ведёт к формированию у обучающихся инновационного мышления, умений, навыков, востребованных в XXI в. Большинство специалистов отмечают, что прогрессивные технологии повышают мотивацию к обучению и расширяют базовые знания в области конструирования и программирования. Применение STEAM-образование подразумевает смешанную среду обучения и показывает, как научный метод может быть применен к повседневной жизни. Обучающиеся в системе STEAM-образование кроме стандартных предметов изучают робототехнику, программирование, конструируя и программируя собственных роботов. На занятиях используется специальное технологичное лабораторное и учебное оборудование, такое как 3D-принтеры, средства визуализации и прочее оборудование. В связи с этим можно выделить следующие его особенности: интегрированное обучение по темам, а не по предметам; применение научно-технических знаний в реальной жизни; развитие навыков критического мышления и разрешения проблем; повышение уверенности в своих силах и возможностях; активная коммуникация и командная работа; развитие интереса к техническим дисциплинам; подготовка детей к последующим технологическим инновациям; развитие креативности личности и повышение ее интеллектуального уровня [1]. В результате STEAM-образования будут созданы условия для формирования у обучающихся навыков будущего (4К): способность к коммуникации и кооперации; наличие критического мышления и креативности. Эти навыки нельзя получить только в предметных лабораториях или из знания определенных математических алгоритмов. Нужна широкая межпредметная интеграция знаний, выстроенных по разным основаниям. Рассмотрим использование элементов STEAM-образования на примере раздела «Человек и его здоровье» школьного курса биологии. Организм человека – сам по себе достаточно интегрированный биосоциальный объект, который можно изучать физическими, химическими, биологическими, популяционно-статистическими и иными научными методами. На уровне основного общего биологического образования такую межпредметную интеграцию можно осуществить, например, в теме «Опорно-двигательная система». Ее изучение со школьниками возможно с использованием конструктора LEGO MINDSTORMS

Education EV3 [2]. В набор входят микрокомпьютер, аккумулятор, моторы, а также сборочные элементы конструктора. Благодаря этим составляющим, ученики, работая в парах, могут собрать модели конечностей человека, соединяя части конструктора воедино, а затем приводя их в движение. Каждая часть конечности соединена с помощью суставов, что позволяет изучить тему «Рычаги» школьного курса физики. Помимо конструктивных действий, школьникам предлагается ответить на вопросы: Какую структуру имитируют болты? Как устроена эта структура у человека? Также можно предложить обсудить эстетику движений тела человека. При изучении темы «Органы кровообращения» школьникам предлагается сконструировать модель движения крови по сосудам. Сердце в этом случае заменяется насосом, который перекачивает подкрашенную кармином и метиленовым синим жидкость (кровь) по трубкам (сосудам) [3]. После сборки модели кровеносной системы, школьникам предлагается «запустить» кровообращение и объяснить получившуюся конструкцию на предмет ее функционального назначения: Какие факторы приводят кровь в движение по сосудам? В чем разница движения крови по артериям и венам? Как меняется состав крови в кровеносной системе человека? Как называют физическую величину, позволяющую крови передвигаться? Чему она равна в норме у человека? Какие заболевания, связанные с ее отклонением Вам известны? Во время изучения темы «Дыхание» школьникам предлагается собрать модель Дондерса. Для изготовления модели ученикам предоставляется пластиковая бутылка, пластиковая трубка, воздушные шарики, резиновая перчатка, нитка, манометр. После изготовления модели предлагается описать механизм дыхательных движений, сопровождающийся изменением легких, диафрагмы и давления.

Во время изучения темы «Пищеварение» школьникам дается экспериментальное задание «Ферменты». Используя датчики кислотности среды и температуры цифровой лаборатории «СТЕМ-лаборатория по химии» необходимо исследовать влияние этих двух показателей на способность ферментов слюны, желудочного и кишечного соков расщеплять органические вещества, содержащиеся в пище. Ученики в ходе выполнения опыта знакомятся с основами биохимии и энзимологии [4]. Известно, что в желудочно-кишечном тракте человека вырабатывается целый ряд ферментов, которые строго специфичны. Используя образцы ферментов (амилаза, мальтаза, пепсин, трипсин, липаза) и субстраты (белки, жиры, углеводы) школьники проводят практическое исследование, определяют необходимую температуру и среду, которая позволит ферменту воздействовать на субстрат. Полученные данные затем заносятся в таблицу №1.

Таблица №1
Пищеварительные ферменты

Орган ЖКТ, в котором вырабатывается фермент	Название фермента	Субстрат действия	Температура
---	-------------------	-------------------	-------------

После эксперимента школьникам предлагается ответить на вопросы: Какое значение имеет аппетит для выделения организмом человека пищеварительных соков? В чем необходимость привлекательного кулинарного оформления блюда? Можно ли пищу считать этническим показателем и чем отличаются между собой кулинарии мира? Таким образом, элементы STEM-образования дают возможность организовать изучения биологических знаний на интегративной основе, выдвигая гипотезы и экспериментируя с реальными биологическими объектами, процессами и их заместителями – моделями и конструкциями. Безусловно, будущее школьного естественнонаучного образования стоит за умением пользоваться информационно коммуникативными технологиями, цифровыми лабораториями, использовать физические, химические, биологические знания для решения насущных жизненных проблем. А STEM образование учит именно этому, занятия становятся динамичными и познавательными, обучающихся учатся взаимодействовать в рабочих группах, где они аккумулируют идеи, обмениваются размышлениями и совершают свои научные открытия.

Список литературы

1. Анисимова Т. И. STEAM-образование как инновационная технология для Индустрии 4.0 / Т. И. Анисимова, О. В. Шатунова, Ф. М. Сабирова // Научный диалог. — 2018. — № 11. — С. 322—332. — DOI: 10.24224/2227-1295-2018-11-322-332.

2. Калугин С.Г. Создание и использование биологических моделей на базе конструктора LEGO MINDSTORMS Education EV3 в урочной и внеурочной деятельности по биологии. URL: <https://videouroki.net/razrabotki/sozdaniie-i-ispolzovanie-biologhichieskikh-modieliei-na-bazie-konstruktora-leg.html>

3. Павельева Т. Ю. Nbic-конвергенция и ее влияние на развитие современной науки // Социально-политические науки. 2018. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nbic-konvergentsiya-i-ee-vliyanie-na-razvitie-sovremennoy-nauki>

4. Официальный сайт технопарка, URL: <https://technopark-kids.ru/>

LANGUAGE AND PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS THE SUB-SYSTEM IN GENERAL PROFESSIONAL TRAINING

Khomiakova Olha,
Ph.D. in Cultural Studies,
Associate Professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

Close relations between language and culture are obvious. Language is the part of human culture. Both language and culture are the most important distinctive features of society [1]. Culture determines way of speaking and thinking. Language is linked to and interacts with culture on many levels. Being a tool of communication, language makes a bridge to other people and opens access to other cultures, promoting mutual understanding. Language helps people to perceive culture, to form the ability of expressing own thoughts and opinions, to present subjective points of view. Language powerfully shapes people [2].

There are differences in the methods in which language is used [3]. The structure or architecture of speech varies from one personality to another. The conditions “restricted – elaborated code of language” are value-laden for scientists who study language. Restricted code of language is syntactically crude, has short, grammatically simple sentences and restricted vocabulary. Elaborated code of language employs a superior vocabulary, more intricate grammar and syntax and allows abstract thought to be expressed more easily. The difference in language usage is dependent upon individual intellectual development and education. The more educated an individual the more elaborate his language to be used. Educated people have access to an elaborated code of language. This fact places them at advantage intellectually. The lack of elaborated code of language is a barrier to develop intellectual potential.

It is obvious, that contemporary society demands new pedagogical tendencies in education, focused on the globalization of culture, such as to cognize the art of living with other people, to consider oneself a part of the world and to take the place in it. In this content it should be stressed on the problem of language environment and language usage in higher education system. This problem is of great importance now. Language environment influences general professional culture of the student, formation and education his personality traits. One of the destroy factors in language and cultural environment in higher education system is wide usage a strong language in students. The negative influence of this language on cultural environment is evident. To overcome restricted code of language and strong language in students is one of the actual problems in higher education system.

One of the possible approaches to solve this problem is to address the question about language as indication of the cultural identity of students. Professional, language and cultural aspects are formed a single unit – belonging to certain professional group. The cultural identity of the student we have defined as his understanding belonging to

certain professional group, that is formed simultaneously with his professional skills and is showed itself in ability to solve professional problems as well as in corresponding language behavior.

The major method to solve this problem is to create corresponding language and cultural environment in higher education system, the formation of language and cultural competences of students, which include both language and professional components. The major criterion of this competence formation is the personal cultural identity, understanding the fact to what professional group the student is belonged The formation of these competences is considered as the basic to the education of students, as the method to bring up his personality traits and allow students to communicate successfully in his professional sphere.

Language pedagogical communication plays a key role in this competence formation. The role and function of language and pedagogical communication may be analyzed in both professional and social and cultural aspects. Within the context, that is viewed high education as a cultural phenomenon, language and pedagogical communication may be examined as the sub-system in general professional training and is defined as the process of interaction among the teacher and his student, with the help of which student language and cultural competences are formed in order to create cultural identity of students.

References:

1. Vakhrina O. V. Intercultural Competence in Shaping Professional Values of Polish Students / О. В. Вахрина // Педагогічні науки : зб. наук. праць. - Херсонський державний університет. Вип. LXXII, том 2, с. 72–75.
2. Tomalin B. Cultural Awareness / B. Tomalin, S. Stempleski. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 168 с.
3. Agar, Michael. Language Shock: Understanding the Culture of Conversation. New York: William Morrow and Company, 1994.

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА

Данильченко Анна Марія Ігорівна

студентка 2 курсу
факультету філології і журналістики
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

27 серпня 1856 року народився письменник, прозаїк, драматург, літературний критик, громадський і політичний діяч Іван Якович Франко. Як фольклорист і етнограф, він від самого початку творчої діяльності із жагучим інтересом ставився до народної творчості, був її видавцем і збирачем. Уважається, що підхід до фольклору з наукової точки зору починається тоді, коли людина усвідомлює свої записи творів як необхідне заняття для пізнання історії та культури.

Іван Франко, навчаючись у Дрогобицькій гімназії, збагнув науковий сенс народознавчої роботи. Без пісень, казок, оповідань, легенд, переказів письменник не став би таким багатограним. Його захоплював тонкий ліризм пісень, відшліфованість приказок, мудрість легенд і казок.

Коли Франкові було 20 років, з'явилась перша публікація народної казки, записаної у Нагуєвичах, опублікованої у львівському журналі «Друг». У 1876 р. письменник відкрив розділ «Із уст народу» у цьому ж часописі, в якому розміщував зібраний фольклорний матеріал, а в наступному році перші реалістичні оповідання з робітничого і селянського життя. Передмова до циклу «Борислав» вказує на те, що Іван Франко використовував свої етнографічні спостереження. Письменник почав вести записи пісень від матері, коли був учнем гімназії в Дрогобичі. Він мав списані два товсті зшитки, вміщаючі 800 номерів, менший відіслав у «Просвіту».

Перебуваючи у Києві (1885), поет заспівав українському композитору Миколі Лисенку кілька своїх улюблених мелодій. Це були пісні «Про Довбуша», «Жалі мої, жалі» та «Бескиде зелений» тощо. Композиції стали окрасою «Збірки українських пісень» і наразі є хрестоматійними зразками західнонародного фольклору.

1894 року у Львові І. Франко разом з композиторами Остапом Нижанківським та Денисом Січинським очолив комітет по збору народних пісень і підписав основний і єдиний документ – «Відозву», що була опублікована. Завдяки підтримці Франка в українській науковій фольклористиці дебютував український етнограф, літературознавець Філарет Колесса – спочатку опублікованим в V томі «Етнографічного збірника» (1895), а потім (1906-1907) у «Записках Наукового товариства імені Шевченка». З Колессою письменник згодом брав участь у роботі комітету у проекті «Народна пісня в Австрії» (1913). Письменник консультував українського музикознавця, фольклориста Станіслава Людкевича у підготовці до друку «Галицько-руських народних мелодій», зібраних Осипом Роздольським. Про Франкову підтримку згадує Людкевич у

статті «Іван Франко як знавець українського мелодійного фольклору». Після виходу першого тому збірника Франко дав високу оцінку виданню у рецензії, опублікованій у «Літературно-науковому віснику».

Над проблемою «Франко – фольклорист» ретельно працював український літературознавець, фольклорист Олексій Дей. Незважаючи на підпорядкованість його праць пануючої на той час ідеології він зробив у франкознавство, безумовно, фундаментальний внесок. Олексій Іванович — автор критично - бібліографічних оглядів франкіани (літературознавчих, мовознавчих праць, присвячених висвітленню життя і творчості І. Франка) [2] Також участь в організації і роботі фольклористичних товариств і наукових періодичних видань чимало писали Михайло Возняк, Вікторія Юзвенко, Микола Дмитренко, Роман Кирчів, Григорій Вервес та інші.

Найбільшими досягненнями письменника були «Галицько-руські народні приповідки» (1901 – 1910) та «Студії над українськими народними піснями» (1907 – 1915). У передмові до першого тому праці “Галицько-руські народні приповідки” (1905 р.) він згадує своє зацікавлення фольклором: *«Збирати та записувати всякі матеріяли з уст народа я розпочав іще в гімназії, і то не лише буваючи літом дома на вакаціях, у Нагуєвичах та інших сусідніх селах (Ясениці Сільній, Унятичах), але також у Дрогобичі. Живучи на станціях у різних дрогобицьких міщан та передміщан, я знайомився залюбки з такими, що заховали в пам’яті багато старої руської міщанської традиції (назву тільки кравця Івана Гутовича та теслю Деревака, тоді, в початку 70-их років, уже звиш 70-літнього діда); від них і многих інших я списував немало етнографічного матеріалу, та іноді при помочі товаришів вишукував також інших оповідачів по передмістях, платив їм скромний почастунок і заставляв їх цілими ночами співати та оповідати всяку всячину»* [2, с. 7]

У праці “Студії над українськими народними піснями”, Іван Франко продемонстрував практичну реалізацію своєї дослідницької програми. Дослідникам продемонстрований цикл пісень про турків, що починається піснею про смерть королевича в битві з турками, яку І. Франко вважав народною пам’яткою битви під Варною в 1444р. До цього циклу належать пісні про Стефана – воєводу, про Івана та Мар’яну (XV-XVI ст.), козацькі думи про Марусю Богуславку, бурю на Чорному морі, про Самійла Кішку.

Посилаючись на власні знання в області пісенного фольклору, а ще більше працю своїх попередників, І. Франко створив найоптимальнішу модель наукового розсліду народного ліро-епосу українців, яка би базувалась на багатоаспектності дослідження цих жанрових одиниць. І лише після цього приступив до праці над своїм корпусом «Студії над українськими народними піснями», який і на сьогодні займає одне з провідних місць серед світових фольклористичних наукових праць про ліро-епічну пісенність.

Отже, дослідження краєзнавчої спадщини І. Франка переконує, що немає такого питання в історії Прикарпаття, до вивчення якого не торкався б Каменяр. В умовах незалежної України краєзнавчі роботи Івана Франка привертають увагу дослідників і шанувальників його наукової діяльності. Йому вдалося створити

цілу плеяду збирачів і дослідників матеріальної і духовної культури народу. Іван Франко вніс величезний вклад у створення золотого фонду української краєзнавчої науки, що на сьогоднішній день має надзвичайно велике значення.

Список літератури

1. Іван Франко. Студії над українськими народними піснями // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т.42. Фольклористичні праці. К. "Наукова думка".1984. С.7.
2. Дей О. Іван Франко – збирач і видавець народної творчості / О. Дей // О. Дей. Іван Франко і народна творчість. – К., 1955. – С 15 – 55.
3. Кирчів Р. Фольклористика в науковій діяльності Івана Франка (теоретико-методологічні аспекти) / Р. Кирчів // Іван Франко: Дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – Т. I. – С. 881–898.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КІЛЬКОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА

Дечко Анастасія Олександрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Категорія кількості наявна майже у кожному аспекті нашого життя, тому аналіз засобів вираження кількості є вагомим під час розгляду творчості поетів. Одним із перших, хто вказав на необхідність виявлення й опису кількісних відношень, був І. О. Бодуен де Куртене. Питанню кількісності у різних її проявах були присвячені праці багатьох лінгвістів різних шкіл і напрямів: В. В. Виноградова, В. В. Акуленко, Т. В. Коновалова, А. І. Лашкевича, О. Д. Шмельова, М. І. Польської, Д. А. Кашиної та ін. У сучасних мовознавчих працях досліджуються різні аспекти поняття кількості. Граматику кількості вивчали Л. Ж. Норкіна, І. Г. Кошева, І. В. Слободцева, семантику – Ж. Г. Маклакелідзе, Т. В. Бобкова, мовні засоби вираження кількості – С. А. Швачко, Л. Д. Чеснокова, О. А. Самочорнова, О. Л. Ричкова, когнітологічні та номінативні аспекти – С. А. Жаботинська [2; с. 42].

Актуальність цієї роботи полягає у тому, що в останні роки все більше науковців досліджують особливості функціонування мовних одиниць у поетичних текстах видатних українських письменників, до яких ми з упевненістю можемо віднести покоління талановитих митців шістдесятих років двадцятого століття. Мовознавці під час аналізу творчості поетів вивчають тонкощі мовного стилю кожного поета, досліджують їхню біографію, що спонукає особистість використовувати у своїх творах саме ці мовні одиниці, які родинні, побутові, суспільні-політичні події тих часів вплинули на його стиль.

Мета – дослідити особливості зображення і вираження кількості у поетичних текстах Івана Світличного.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) сформулювати перелік числівникових форм, ужитих у поезії Є. Сверстюка; 2) провести кількісний аналіз числівників та його похідних; 3) репрезентувати засоби вираження кількості як показники індивідуального стилю аналізованого поета; 4) з'ясувати прагматику вжитих числівників, їх семантичне наповнення відповідно до того чи іншого контексту.

Методи наукових досліджень: описовий, вибірковий, кількісний і лінгвістичного спостереження.

Основною частиною мови, яка виражає кількість є числівник, проте засобами вираження кількості теж можуть бути: іменники, прикметники, прислівники, займенники, дієслова і навіть частки.

Числівник активно досліджували як зарубіжні, так й українські науковці: І. Бодуен де Куртене, С. Жаботинська, К. Городенська, В. Акуленко, Н. Арутюнова, Г. Арполенко, А. Вежбицька, М. Всеволодова, Ю. Шевельов, С. Крилов, Т. Лукінова, Ю. Апресян, І. Мельчук, А. Супрун, П. Флоренський, Л. Чеснокова, С. Швачко, К. Щербатюк та інші. Символіку числівника

досліджували – Н. Арутюнова, А. Лосева, В. Топорова та інші. Дослідники довели, що в художньому дискурсі «числівник є носієм авторської суб'єктивно-об'єктивної оцінки, а отже, є активною стилістемою, маркером ідіостилію письменника, виразником його психотипу» [3; с. 77].

Основна семантична функція числівника – виражати значення кількості, числа, величини, виміру, пропорції, порядок при лічбі – традиційно репрезентована відповідними лексико-граматичними розрядами [3; с. 131]. Вторинні функції числівника, які надають додаткове «забарвлення» категорії кількості, найчастіше проявляються саме у художніх текстах.

Поетичні тексти Є. Сверстюка містять 176 числівникових форм, з них кількісні становлять 112 одиниць (64%), а порядкові – 63 (36%). Серед кількісних переважають власне-кількісні – 102 (91%), неозначено-кількісні вжито 6 разів (5%): *багато* (3 рази), *кілька*, *мало*, *небагато*, а збірні – 5 (4%): *обоє*, *обом*, *двоє* (2 рази), *троє*. Дробові числівники у поезії відсутні, проте Є. Сверстюк використовує форму іменника на позначення дробового числівника – *чверть*.

За структурою найчастіше вжито прості числівників – 169 (96%) разів, водночас складені використовуються 7 разів (4%) – *тисячу дев'ятсот сімдесят першому*, *дві тисячі*, *двадцять п'ять*, *сорок третій*, *сімдесят восьмий*, а складні взагалі відсутні.

Є. Сверстюк серед усіх числівникових форм найбільшу кількість разів вживає власне-кількісний числівник *один* – 53 та порядковий *перший* – 41 раз. Серед назв чисел першого десятку поет вживає усі, окрім *шість* і *вісім*, а серед другого у текстах наявні лише *чотирнадцять*, *п'ятнадцять* і *двадцять*. Є. Сверстюк у своїй поезії не використовує авторські неологізми, проте послуговується чималою кількістю відчислівникових утворень – 89.

Більшість числівникових форм, вжитих автором у своїх текстах, виконують свою пряму функцію – 63%: *Світ один та так не однаково / Ми сприймаєм коєну в ньому річ* («Матері»), *Ген, дві голівки білі – / Мача і більша Лілі* («Встала Мачинка рано»), *В повоєнному 8 класі я вивчав; А коли у 9 класі мені потрапили / дореволюційного видання* («Тут зібрано величезні брили»), *В ту осінь хистку, як хмаринка на вітрі, / Безгосп, три бушлагі, капустаний хлів* («Кучинський сонет»), *Десять літ він мало торкався землі* («Білий вітрильник»), *...замість живих троянд / три жмутки зів'ялого листя* («Франко»); *Я не забуду першого кохання / Що догоряло іскрами вночі* («У білу ніч, мов по ударі дзвону...»); *Давайте багато на себе візьмемо! / За себе, за двох – за усіх!* («А от вам для розваги – про «Лікаропоета») і т. д.

Числівники можуть займати сильну позицію, тобто входити до заголовка твору, або основну, репрезентуючи безпосередньо одиницю художнього тексту. Є. Сверстюк використовує числівники у чотирнадцяти своїх заголовках, з них найбільша кількість – порядкові (12), що виконують свою пряму функцію («*Вже п'ята осінь золотить схили...*», ««Побачення» на 35-й зоні», «*Перший день війни*», «*Відгомін псалмів. Псалом 43*», «*Переспів псалма 78*», «*Другий міт про Сізіфа*») або вказують на певний період часу («*До 22 травня*», «*На порозі ХХ віку*», «*То було десь у 1971*»), один раз вжито власне-кількісний числівник («*Два*

сусідні кадри кінокамери вже неоднакові...») і неозначено-кількісний («*Давайте багато на себе візьмемо!...*»).

У поезії Є. Сверстюка саме числівник *один* репрезентує найбільший спектр значень: одиничність, унікальність чогось або когось: *А ти одна у мене під вікном / Цвітеш кущем червоної калини; І оживає в пам'яті одно, / Не зметене холодним падолистом.* («Над волинськими листами»); вираження спільності: *Хай ніколи не мали одної надії й мети / Але все непомітним для нас пропливало навколо* («Хай ми близькими зовсім...»); значення єдності, нероздільності: *Любі сестри / тільки тепер я бачу / ви Одна Рідна Душа* («Віра – Надія – Любов»); *В минулому і в майбутнім – / Навіки одна рідня!* («Волинь»); прислівниковий смисл «разом», «взаємно»: *...що від звички кулитися і ховатися один за одного / стали справді маленькими* («Межі»); значення займенника: *...що залишаю ту одну / з палаючим поглядом / під погаслим небом* («Мильні бульбашки»); *Одні усміхались / в чеканні нового дива / інші зашептались; Але знав / це дві різні природи / в одній є те / чого немає в іншій* («Гоголь»). При цьому в останньому прикладі до числівника *одні* антонімом виступає займенник *інші*. Також числівникова форма *один* виражає значення виокремлення, яке містить частка лише або тільки: *Того вічного чекання розплати / Він один знає за що; ...ударить час і всі відречуться / а я один Його поцілую* («А може Юда продав зі страху...»); *По черзі я був закоханий в одну / і тоді дві відходили / на другий план* («Віра – Надія – Любов»); самотності, ізольованості: *Я один, як у полі вітряк, / Що на місці махає крилом* («У шкільному клясі»); *Імла сповила сад твій і хатину / У білу ніч я залишивсь один* («У білу ніч, мов по ударі дзвону...»); *...і з ужинкам утрат / я один* («Жан»); конкретної особи без називання імені: *Хочу нагадати / був один / поет зухвалий / поет голосистий* («N і K»); *В студентські роки / один бос / що націлівся далеко стрибати; В роки навчання / один бос / що далеко пішов; Коли мені запланували режим / один бос / який шалено стрибав через голови / обіцяв мені четвертий університет* («Вічно голодним»); *Ще один / повстав проти ночі / і навіть у труні / не повернувся додому* («Мир на планеті...»); самотійність виконуваної дії: *Йому не вдалось / одному взяти кару за всіх* («Білий вітрильник»); *В неосяжне сягать одному – / І вже пастки в тобі самому!* («Тенета часу»).

Найчастіше інші числівникові форми вживаються автором на позначення певного тривалого періоду часу: *Сім літ – Новий рік – свята...* («Коло останнє»); *Музика й зорі – зорі ті самі / Що і дві тисячі літ* («Нині святвечір»); *Півтора року зі мною не було ні травинки* («Милі Мачинко-Лілянка»); *Поле бою не родило тридцять літ / Поле бою це боліло тридцять літ* («Село Варварівка»); *...бо що таке / десять років приватного життя* («Коли вже завоювали...»); *Та камениста земля / між заклятими пагорбами / живе лише кілька місяців* («Та камениста земля...»); конкретних років в історії: *...марень тривоги і надій / що вибуяли на порозі ХХ віку* («На порозі ХХ віку»); *«То було десь у 1971»*; віку людини: *Їй вже восьмий десяток / застигло обличчя* («У Марії Приймаченко»).

Числівник *чотири* у поєднанні з різними іменниками Є. Сверстюк використовує найчастіше на позначення замкнутого простору/кімнати: *...я*

розгублено оглядаюсь на вокзалі / у **чотири** знайомі кутки («А.І.П.»); Зрідка в пустку **чотирьох** стін / падають листи страждань («Стоять у вічній задумі...»); ...він засвітився / радісним юним сміхом / на всі **чотири** сторони («Гоголь»).

У сучасних дослідженнях мовознавці говорять про дискурсивне слово *перший* як про продуктивний спосіб вербалізації прецедентних ситуацій, які мають здатність відбуватися вперше для кожної окремої мовної особистості. Лексема *перший* у процесі функціонування в тексті (дискурсі) може змінювати семантику і репрезентувати низку прагматичних смислів, що зумовлено здатністю цього слова омовлювати прецедентні ситуації, оскільки ті ситуації, що відбуваються вперше, особливо запам'ятовуються [22; с. 39]. Звісно, з цією лексемою Є. Сверстюк поети насамперед пов'язує своє дитинство, перше слово, почуття, рідну домівку: *Тут я **вперше** любив і страждав. / хвилювався і марив. / Тут я **вперше** ховав / гіркоту і знегоди життя* («Знову рідний поріг»). Автор вербалізує приємні відчуття справжнього патріота від спогадів про рідну землю, місце народження поета: *Але сиза **Волинь** / край дитячого **першого щему** / **перший висів надій** / у таємний незвіданий світ / котять хвилі ланів* («Знову сиза Волинь...»).

У поетичному мовленні Є. Сверстюка вербалізовано «перше кохання» та відчуття, які з ним по'язані, при чому вони представлені і як позитивні, і як негативні: *Я не забуду **першого кохання** / Що догоряло іскрами вночі* («У білу ніч, мов по ударі дзвону...»); ***Перші** зустрічі наші у твоїй хатині зеленій / І дитячу усмішку до мене щасливих очей* («Хай ми близькими зовсім...»); *Несуть своє серце, тепло / І **першу жадобу – кохати*** («А от вам для розваги – про «Лікаропоета»); *І чийсь здогад про **перше кохання*** («Жан»); ***Першу** святу любов / Що підняла мене / **Першу** вагу турбот / Що на вітри жене / Долі якою снів / **Перший** глибокий щем* («Кригою темних рік»); *В і р а була **першим** романтичним **коханням*** («Віра – Надія – Любов»).

Також Є. Сверстюк часто описує спогади про вперше побачену красу природи. Так, автор уводить у сильну текстову позицію заголовку поезії назву «*Лютував **перший сніг***». Окрім цього, автор у своїх поезіях згадує про природні явища, які залишили приємний відбиток у його пам'яті: ***Перші струмки весни** / Літо в садах рясних* («Кригою темних рік...»); *Але в серця ударах зрина і зрина, / Як **перше** причастя, як **перша весна*** («Щодалі на схід, етапом на схід»); ***Перші білі сніги** / І загадковий світ* («Тихо пливу в імлі...»). Один приклад засвідчує негативні спогади автора: *повертає мене знов / у холод **першої тюремної весни*** («Цвірінькання горобців»).

Вислів «*перший погляд*» репрезентує у творчості Є. Сверстюка негативний смисл – *оманливий, несправжній*: *Не вірте **першому поглядіві** / Це не зірка частя* («Білий вітрильник»).

Деякі приклади засвідчують використання автором протиставних смислів *перший* – *останній*: *між **першим** хрестом / і **останнім*** («Таємні знаки людської долі...»), проте в іншому випадку ці смисли скоріш зіставляються: *Драма тих*

юних дівчат – в **першій** – **останнім** цвітінні, / Їхній офірний вогонь святістю цноти згорів... («Хто вона є і була»).

Поезія Євгена Сверстюка також містить значну кількість відчислівникових утворень, представлених усіма самостійними частинами мови:

- іменник: *Дивлюсь на розп'яття / Уже **півстоліття*** («Дивлюсь на розп'яття»); *В камері цій душній / **Сотні** моїх Санчо Панс* («Сервантес»); *Ми живі! Цілий вік, **сотню** літ / Проти хвили несем його ім'я* («Шевченко»); *...ми зустрілись по років **десятку** / в віддзеркаленні зовсім чужім* («Жан»); *В тому місті мої ноги пам'ятають / усі вибоїни бруківки / у замкненому **чотирикутнику*** («А.І.П.»); *Півсторіччя / був острів у морі любови* («Осінь...»); *Я тут ріс – за **десятки** миль. / Нас еднає доля і стиль* («Волинь»); *...а через вимучену споруду **тріумфальної** арки / вилетіла **Тройка*** («Гоголь»); *...не **однодумцям** завтрашнього дня / Він був ясновидцем минулого* («Гоголь»);

- прикметник: *Колись **пастухом** **одиноким** / Я днями вслухавсь в пустоту* («І досі і кличе, і манить»); *Найперше було Слово. / Крізь темряву й хаос* («Найперше було Слово...»); *...як в давній казці / про **семимильну** / пару чобіт* («Завтра тихенько стукає у вікно»); *...біля веселого полум'я / від якого віяло **первинною** / ідилією справжності* («Рік почався...»); *Я довго вслухавсь **одинокий**, / як грали струмки весняні* («На кладці»); *...проти сили у панцирах / гідри **двоглавої*** («Мої рідні...»); *Засніжені веселі колядники під вікном / З великою засвіченою **восьмикутною** звіздою / Виводять колядки* («Тихий Святвечір»); *...рясні юрби колядників / з **восьмигранною** зіркою з решета* («Веселих свят»); *Але **первісні** сили / **первісної** стихії* («Білий вітрильник»); *І лише коли зависав / **роздвоєний** / між небом і землею / то його крила мерехтіли* («Гоголь»); *...то буде руїна серця / і обвал **тисячолітніх** споруд* («Гоголь»); *Ген заносить на шлях великих / Поміж скель і емблем **дволикх!*** («Тенета часу»); *Можливо – **єдине** в житті сподівання / На шляху шукань, що судив тобі Бог* («Люблю прохолоду, вечір прозорий...»);

- займенник (питально-відносний): *Скільки ти терпіння, сліз і болю / Пролила за добру мою путь!* («Матері»); *Справжнє **єдине** в нім / Те, що в душі святе* («Сервантес»); *Скільки разів / о скільки разів / ми виконували цю пораду* («Teatrum mundi (Театр світу)»);

- прислівник: *Тільки голосу твого луна / Оживає, **як вперше**, в мені* («Ходить осінь в порожніх полях»); *Тут я **вперше** любив і страждав. / хвилювався і марив. / Тут я **вперше** ховав / гіркоту і знегоди життя* («Знову рідний поріг»); *Можже Йому теж **спершу** снились / райдужні сни* («Нам ніхто не розказав про Христа...»); *Ті, що йшли до Олімпу-гори, / Вже **по одному** йдуть на Голготу* («За рікою»); *Але вже і цього їм здавалося **мало**...* («Кучинський сонет»);

- дієслово: *І сіро-зелені тіні / **Вторили** вчорашній слід* («Побачення» на 35-й зоні); *Але веселка / розріджувалась в холоді / **двоїлась** світлими і темними барвами / **Двоїлась** мова / **Двоїлась** свідомість* («Гоголь»); *Ідеал не вимальовувався / а вискакувало з-за обр'ю / **мільйонилось** в очах / наступальне рильце Ноздрьова* («Гоголь»).

У поетичних текстах Є. Сверстюка, окрім числівників і відчислівникових дериватів, також є не похідні від числівника іменники, прикметники, займенники, прислівники, дієслова та навіть частки, в семантиці яких закладене кількісне значення.

Найуживанішими серед іменників є ті, які співвідносяться з абстрактним та конкретним кількісним значенням часу: *...вписується на горизонті доби / і стоїть віками* («Гоголь»); *Це життя в одну хвилину прожите / як тривожна легенда* («Жан»), а також іменник *раз* (зі значенням *один*): *Хай ми близькими зовсім / Ні разу не були ніколи* («Хай ми близькими зовсім...») – у цьому прикладі значення іменника підсилюється прислівником; *Де в осіннім промінні раз / Нам примарився білий храм* («Не являйся мені у снах»); *Тільки раз в сіру камінну клітку / під час прогулянки занесло* («Милі Мачинко-Ліляно...»); *...що тільки раз кидали Йому під ноги оливи і пальми* («А може Юда продав зі страху...») і т. д.

Також Є. Сверстюк використовує іменники, які позначають групу або просто велику кількість людей: *М'яті порізнені в юрмищах людних / Сонні затуркані в колесі буднів* («Західним вітром...»); *Йому наснився шлях / у гурті велетнів* («Франко»); *Просто йди, а потрапив – вирвись / Не ховатись в юрбу, не гнутись!* («Тенета часу»), або на позначення зібраної разом великої кількості якихось речей: *...мізерних гравців / і власників купи непотрібних речей* («Гоголь»); *...неповторні щасливі зірки / і сузір'я* («Імена і портрети...»), або навіть у переносному значенні показати велику кількість абстрактних почуттів: *Надії промінь / а горя море* («Володимирська Богоматір»).

Є. Сверстюк у своїх текстах вживає займенник сам зі значенням «наодинці, без нікого»: *Нині святвечір / я сам з листами* («Нині святвечір»); *У чеканні на чисту мить / Буду сам як у клітці птах* («У чеканні на чисту мить...»).

Досить частотним є вживання прикметника *самотня* зі значенням «одинокий», «без єдиної душі»: *Я нині самотній у полі / І досі і кличе, і манить...* («І досі і кличе, і манить»); *Моя Мама самотня похила стоїть на дорозі / І махає рукою* («Знову рідний поріг»); *Десь на дні / моїх перших самотніх острівків* («Мильні бульбашки»).

Неодноразово для вказування на кількість – щось в одному екземплярі – автор вживає обмежувально-видільні частки (при чому найчастіше у поєднанні з числівником *один*): *Скільки пам'ять – око за око! / Всі віки – тільки тьма в очах...* («Хвилі радості – дні розплати...»); *Тільки одне речення – / і з тебе спадуть кайдани* («Вимагали зречення»); *Та не чує юрба... Тільки постать висока скорботна / Задивилась у тайну, незміряну темінь Дніпра* («Одшуміли бенкети...»).

Серед прислівників найяскравіше категорію кількості виражають *часто* зі значенням дії, яка відбувається багато разів, або *знов* на позначення дії, яка відбувається удруге, повторно: *Чому Ти мені так часто снилась / у ті важкі ночі* («Чому Ти мені так часто снилась...»); *...і не повторював так часто його імення* («Гоголь»); *Підкошені зводьтєся знов / І мовчки в душі хороніть / Одурену вашу любов* («Любіте своїх ворогів»); *Сьогодні знов / Захмарились очі* («Сьогодні

знов...»); *І він знов і знов оживає / В новім поколінні* («Село Варварівка»); *Доля моя знов і знов / Стукає у вікно* («Кригою темних рік...») і т. д.

Дієслова найобмеженіше позначають кількість, вони не так широко представлені у поетичних текстах, є декілька прикладів, які утворені від іменників на позначення часу: *...смішно в граніті увічнюват* слід / *коли простуєш за грань* («Переспів псалма 78»); *Але давні фрески /з сувородобрими очима святих / увічнили нам лиця* («Я прийду на Свят-Вечір між люди...»).

Проаналізована поезія демонструє, що категорія кількості не обмежується лише приналежністю до форм числівників, а може буде представлена усіма самостійними частинами мови і навіть деякими службовими.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні усіх аспектів поезії І. Світличного задля формування мовної картини світу поета.

Список літератури:

1. Дечко А. О. Засоби вираження кількості у творчості І. Світличного. *Філологія XXI століття : зб. наук. пр. студентства й наук. молоді за матеріалами X Всеукр. наук.-практ. конф. студентства й наук. молоді, Харків, 29 квіт. 2020 р.* ХНПУ імені Г. С. Сковороди. С. 20–24.
2. Кондратюк В. М. Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць.* Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 42–46.
3. Космеда Т. А., Олексенко О. А., Павлова І. А. Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 308 с.
4. Сверстюк Є. О. Писані синім крилом. / упоряд. Олена Голуб. К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2015. 256 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ НАСОСОБУДУВАННЯ

Литвинко Оксана Анатоліївна
к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов СНАУ

Питання терміна і термінології відноситься до актуальних проблем лінгвістики. Особливу увагу вчені фокусують на систематизації і удосконаленні терміносистем окремих галузей, оскільки вірно упорядкована термінологія не тільки репрезентує найбільш прогресивну систему понять, а й має прогностичні властивості і сприяє подальшому розвитку науки. Питання термінології – це не тільки національно-історична, але й інтернаціональна проблема історії світової науки, історії людських цивілізацій і пошуків взаєморозуміння між народами [Панченко, 2000:82]. Окрім того, дослідження природи терміна як особливого типу слова збагачує і розширює наш когнітивний тезаурус.

Об'єкт нашого аналізу – сучасна англійська термінологічна підсистема насособудування, предмет дослідження – детермінологізація слів зазначеної підсистеми.

Метою роботи є вивчення особливостей детермінологізації.

На сучасному етапі у лінгвістиці існує думка про те, що, з одного боку, детермінологізація – це входження одиниці з термінологічним значенням до складу загальної мови, а з другого – перенесення значення терміна на нову одиницю побутового словника [Кривець, 2015:37].

Останнім часом терміни активно проникають у непрофесійне середовище, а це зумовлює детермінологізацію [Середюк, 2013:150]. Детермінологізація – соціально мотивоване явище міграції термінів за межі їхніх терміносистем [Пашинська, 2015:97].

У даній роботі під детермінологізацією ми будемо розуміти вихід термінологічного значення поза межі чіткої системи, усталення його у загальноживаній лексиці і генеративну здатність морфологічної форми термінологічної одиниці входити до синтаксичного оточення нетермінологічного контексту, сприяючи виникненню відтінків значення.

Існує декілька причин, що сприяли реалізації процесу детермінологізації фахових лексичних одиниць у субмові насособудування. З одного боку, значна частина вокабуляру зазначеної субмови стає відомою поза межами науково-технічних кіл. Широке використання таких термінів як antenna "антена", pump "насос", valve "клапан", pipe "труба", transistor "транзистор", indicator "індикатор", machine "верстат", "машина", викликане потребами комунікації та поширенням науково-технічних знань. З другого боку, окремі терміни, не втрачаючи свого термінологічного значення, переходять до сфери загальноживаної лексики, набуваючи переносних значень. Так термін

atmosphere, окрім визначень газової оболонки і одиниці тиску, може означати умови співіснування живих істот, стосунки тощо, напр.: atmosphere of pleasure "атмосфера задоволення"; atmosphere of distrust "атмосфера недовіри"; atmosphere of envy "атмосфера заздрості"; relaxed atmosphere "дружня обстановка"; formal atmosphere "офіційна обстановка".

У поєднанні з загальнозживаними словами спостерігаємо терміни vacuum "вакуум" та engine "двигун", "мотор". Наприклад: vacuum of nonlove "вакуум нелюбові"; social vacuum "соціальний вакуум"; engine of subtle pleasure "засіб вишуканого задоволення"; engine of life "двигун життя".

При виході із термінологічного поля насособудування лексичні одиниці набувають емоційного забарвлення і підлягають метафоризації. Пор.: machine "машина", "верстат" (субмова насособудування) – machine "людина, що працює, як машина); motor "двигун", "мотор" (субмова насособудування) – motor "руховий мускул", "руховий нерв" (субмова анатомії).

Слід зазначити, що своєрідна метафора, властива процесу детермінологізації, дещо відрізняється від метафори як стилістичного засобу, який вживається у свідомій рефлексивній діяльності майстра художнього слова. Метафора тут виступає як повний відтінок значення, як фіксація і детермінація шляхом перенесення існуючого найменування.

Перспективами подальших досліджень може стати вивчення стратифікації лексики англійської термінологічної підсистеми насособудування.

Список літератури

1. Панченко С. (2000) Термінологія в її історичному розвитку. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології» (402), 82–84.
2. Кринець О. (2015) Термінологізація та детермінологізація як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. *Вісник Нац. ун-ту*.
3. Середюк І. (2013) Типологія детермінологізації англійських філософських термінів. *Термінологічний вісник : Зб. наук. пр. — К.: ІУМ НАНУ* 2(2), 150–156.
4. Пашинська Л. (2017) Детермінологізація як спосіб формування неофразем у сучасному українськомовному мас-медійному просторі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія* 20 (1), 97–102.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ФРЕЙМУ «ЕТИКЕТ» У ТВОРАХ ДЖЕЙН ОСТІН

Лук'янчук Надія Олександрівна

Учитель англійської та німецької мов

Бахмутський НВК №11

Джейн Остін досить своєрідно відобразила в своїх творах ставлення до етикету. Цей фрейм схематично можна представити у вигляді мережі, що складається з вузлів та зв'язків між ними [1]. Слот-вузел, на думку М. Минського, це певне поняття, яке може бути поставлено або не поставлено експліцитно, тобто в явному вигляді. Незаповнені / незадані вузли називаються терміналами / осередками. Вчений виділяє декілька рівней фрейму. Вузли верхніх рівней – це більш загальні ознаки, які заповнені своїми завданнями, конвенціональні, тобто загальноприйняті. Вузли нижніх рівней (термінали) своїх завдань не мають, але містять раніше заготовлені знання/свідчення про деталі та отримують в художньому творі конкретне наповнення в процесі пристосування фрейму до певної ситуації. Групи близьких за змістом фреймів об'єднуються в ієрархічно впорядковану систему, яку утворюють субфрейми (частина більш крупного фрейму). На прикладі творів Джейн Остін ми розглянемо субфрейми, що входять до фрейму «етикет».

Англія XVIII- середини XIX століть відноситься до Георгіанської епохи, що тривала з 1714 по 1830 рр., до періоду Регенства. Світ стрясає серйозні політичні та історичні події, людство стояло на порозі індустріальної революції. Однак гучні світові події лунають в творах Остін лише далекими відголосками: письменниця віддає перевагу фокусуванню свого світогляду на побутовому житті звичайних людей подалі від історичних подій, що є вирішальними для світу.

Форми звертання в сфері джентрі в епоху Дж. Остін були суворо регламентовані. Дружини та чоловіки навіть в родинному колі звертались один до одного «містер» та «міссіс». Слід відмітити, що спілкування у вітальні, наприклад, могло відбуватись в присутності слуг: “*My dear Mr. Bennet*”. ‘Мій дорогий містер Беннет’, - говорить міссіс Беннет своєму чоловікові: “*But, Mrs. Bennet*”, ‘Отже міссіс Беннет’, – відповідає в свою чергу він («Гордість та упередження»).

Форми шанобливого звертання в дворянському середовищі виглядали наступним чином:

Titel	The head of the family	Wife	Son	Daughter
Duke	Duke+titel	Duchess+titel	Lord+name	Lady+name
Marquis	Lord+titel	Lady+titel	Lord+name	Lady+name
Count	Lord+titel	Lady+titel	Honorable	Lady+name
Viscount	Lord+titel	Lady+titel	Honorable	Honorable
Baron	Lord+titel	Lady+titel	Honorable	Honorable
Baronet	Sir +name	Lady+surname	Mister	Miss
Knight	Sir + name	Lady+surname	Mister	Miss

При звертанні до людини «сер/леді+ім'я» мають на увазі, що прізвище може бути також додане, але ім'я не повинно бути упущене. При звертанні «леді+прізвище» підкреслюється, що при шанобливому звертанні до дружини барона або лицаря її ім'я не може стояти між титулом та прізвищем, наприклад, леді Лукас дружина сера Уіллема Лукаса, лицаря («Гордість та упередження»). Виключення було в такому випадку, якщо дружини баронетів або лицарів були доньками графів чи титулованих осіб, наприклад леді Кетрін де Бер («Гордість та упередження»).

Ці обмеження оговорювались з загальнобританським зразком шанобливого звертання до одруженої жінки, якщо вона отримала титул лише будучи заміжною. Це також пояснює, чому до жінки, що одружилася з нетитулованим чоловіком, звертаються «міссіс Джон Дешвуд» або «міссіс Роберт (Уотсон)». Чоловік Джейн Уотсон – довірена особа в адвокатській конторі її батька. Префікс «високоповажний» звичайно використовують в більш формальних випадках. Так, містер Йетс, звичайно згадується як високоповажний: “*The venerable John Yeats, this newly-made friend, could not boast of anything in particular, except the habit of leading a social life and squandering money, and the fact that he was the youngest son of some lord. Also, the title "highly respected*» («Чуття та чуттєвість»). Також титул «високоповажний» може випереджати «місс» або «містер», наприклад, високоповажна місс Картерет. Звертання «леді» могло бути використано в трьох зовсім різних обставинах: з титулом дружин від барона і вище; з прізвищем дружин баронетів та лицарів, а також з ім'ям доньок графів і вище.

Форма знайомства та привітання були суворо регламентовані. Жінки вітали чоловіків легким кивком голови, а чоловіки не тисли один одному руки, якщо тільки вони не були знайомі. “*She was separated from all her party, and away from all her acquaintance; one mortification succeeded another, and from the whole she deduced this useful lesson, that to go previously engaged to a ball does not necessarily increase either the dignity or enjoyment of a young lady.*” («Нортенгенського Аббатство»).

Ранкові візити, наприклад, були частиною повсякденного життя для представників джентрі, особливо, коли вони були в місті. Етикет нанесення візитів був чітко усталеним ритуалом в суспільстві, а візитна картка була важливою частиною знайомств, запрошень та візитів. Надсилання короткого листа було основною формою прояву уваги та потребувало знання, як слід на них відповідати. Записки надсилались, щоб підтвердити знайомство, поцікавитись здоров'ям, підтвердити або відхилити запрошення, принести вітання чи співчуття, висловити подяку за гостинність.

Леді починала наносити візити, як тільки приїжджала в місто. Вона залишалась в кареті, поки її служниця передавала її картку власниці будинку, яка вирішувала, приймати чи ні відвідувача. Так в романі «Чуття та Чуттєвість» міссіс Дженнінг, повернувшись до Лондону, починає наносити візити. “*In the morning, they usually went around Mrs. Jennings's acquaintances, leaving cards to notify them of her return to the city*”. Якщо ви отримуєте відповідь, що «власниці

будинку немає», це значило, що вам відмовлено у візиті, але не завжди це вважалося за образу. Подібний епізод можна знайти в «Нортенгерському аббатстві», коли Кетрін Морланд вирішила нанести несподіваний візит Елеонор Тілні. *“The man who let her in replied that Miss Tilney seemed to be in her room, but he had to check it out – would she be so kind as to call herself? Catherine gave her card. A few minutes later, the servant returned and, with an expression that did not quite confirm his words, said that he had made a mistake that Miss Tinley was not at home. Flushed with resentment, Catherine stepped off the porch”*.

Черговість у виході в світ. Вихід в світ дівчат з однієї родини диктувався з віком: спочатку вивозили старших, потім молодших. В романі «Гордість та упередження» до великого здивування леді Кетрін де Бер всі сестри Беннет виходять в світ, хоча старші ще не одружені. Елізабет тримає удар проти правил пристойностей та відповідає: *“All! What, all five out at once? Very odd! And you only the second. The younger ones out before the elder ones are married! Your younger sisters must be very young? Yes, my youngest is not sixteen. Perhaps she is full young to be much in company. But really, ma'am, I think it would be very hard upon younger sisters, that they should not have their share of society and amusement, because the elder may not have the means or inclination to marry early. The last-born has as good a right to the pleasures of youth as the first. And to be kept back on such a motive! I think it would not be very likely to promote sisterly affection or delicacy of mind* («Гордість та упередження»)

Супровід. Ходити без супроводу вважалося непристойним. Молодим незаміжнім дівчатам не подобало ходити без супроводу на великі відстані: самотіно вони могли піти лише до церкви. Тому вчинок Елізабет Беннет із «Гордість та упередження», яка пройшла до будинку містера Бінглі за сестрою, що хворіла, десь 5 кілометрів, здавався в той час верхом нерозсудливості. Ймовірно, сучасники Джейн Остін охрестили б її бунтаркою або в цілому вважали б її поведінку в багатьох ситуаціях невідповідною. Керолайн помічає: *“To walk three miles, or four miles, or five miles, or whatever it is, above her ankles in dirt, and alone, quite alone! What could she mean by it? It seems to me to show an abominable sort of conceited independence, a most country-town indifference to decorum”* («Гордість та упередження»)

Наявність компаньйонки. Наявність компаньйонки мало надзвичайну важливість для молодої дівчини шлюбного віку. Для неї неприпустимим було знаходитись в одній кампанії джентльмена (за винятком лише найближчих друзів родини, наприклад, містера Найтлі в романі «Емма»).

Місіс Дженінгс погоджується супроводжувати сестер Дешвуд до Лондону, а місіс Аллен бере на себе ту ж роль стосовно Кетрін Морланд.

Обмеження в танцях. Танцювати з одним партнером можна було не більше двох разів, щоб не позбавляти інших шансів на танок, але якщо кавалер запрошує даму двічі, це ознака особливої уваги та прояв симпатії. Саме через те, що містер Бінглі танцює з Джейн двічі, у міссіс Беннет проявляється радість. *“Mr. Bingley thought her quite beautiful, and danced with her twice! Only think of that, my dear; he actually danced with her twice! and she was the only creature in the room that he asked*

a second time...I am quite delighted with him. He is so excessively handsome!" («Гордість та упередження»).

На самому першому балу, що Бінглі дає в Незерфельді, він підтримує над Дарсі, що той не танцює: *"Come, Darcy," said he, "I must have you dance". 'I hate to see you standing about by yourself in this stupid manner. You had much better dance'* («Гордість та упередження»). Насправді в словах Бінглі ховається щось більше, ніж просто жарт та бажання розвеселити друга. На балах епохи Регенства вважалося проявом зневаги для кавалерів не танцювати, якщо в залі були не зайняті дами, а розмова між Дарсі та Бінглі відбувається не далеко від Елізабет. Саме зневага Дарсі до суспільства, в якому він опинився, викликає у Елізабет серйозну антипатію до нього. Міс Беннет, втім, у майбутньому, платить Дарсі тією ж монетою, відмовившись танцювати з ним. Відмова танцювати вважалася грубим порушенням етикету та засуджувалася суспільством.

Обмеження в листуванні. Дівчині вважалося недозволеним листуватись з чоловіком, поки вони не було офіційно заручені. Мері Крофорд та Едмунд Бертрам не листувались, тому що це було порушенням правил, в якості зв'язуючого звена між ними була Фанні Прайс. Елеонор Дешвуд в романі «Чуття та чутливість» занепоєна, що її сестра Маріанна таємно заручена з Уїллові «якщо ми знайдемо їхні листи, виправдаються всі мої страхи». Коли ж вона бачить лист від Едварда Феррарса до Люсі Стіл вона розуміє: «Якщо вони листуються, то, значить, вони дійсно заручені – адже тільки заручини дають їм таке право». І, дійсно, потім героїня дізнається, що вони заручені ось уже протягом чотирьох років без особливої надії на милість схвалення їхнього союзу з боку міссіс Феррарс. Той факт, що Маріанна листується з Уїллові без офіційних заручин означає, що вона протистує проти обмежень етикету.

Стриманість. Вміння тримати себе на публіці є одним з найважливіших навиків для дами епохи Регенства. Більшість дівчат отримали домашню освіту. Це навчання містило в собі отримання навичків, необхідних для того, щоб успішно вийти заміж. Дівчата шили та вишивали, вичали мови та правила поведінки в суспільстві, гру на музичних інструментах. Всі ці навички повинна була сформувати мати дівчини, яка претендувала на епітет «талановита». В оригіналі Джейн Остін використовує термін "accomplished", який можна перекласти як 'та, що відбулася'. Сестри Беннет («Гордість та упередження») отримали базову освіту вдома, без допомоги гувернанток. Дівчата зазвичай були представлені самі собі та самостійно вирішували, в яких сферах їм найбільше цікаво розвиватися: для цього в них було все необхідне. Лише дві сестри Беннет грають на піаніно і жодна з них не малює.

Підсумовуючи вищесказане, слід відмітити, що найбільшої регламентації, з точки зору етикету, зазнала поведінка жінок: вихід в світ, спілкування з чоловіками, наявність компаньйонки та інше. Неприпустимим для дівчини вважалося залишатися наодинці з джентльменом, якщо він не є членом родини, тому необхідною умовою при виході в світ або на прогулянку було наявність компаньйонки. Подорожувати без супроводжуючого також не пристало благородній дівчині. На прикладі однієї із своїх героїнь – Маріанни Дешвуд –

Дж. Остін показує загрози юнацьких бажань протистояти нормам етикету, прийнятим в суспільстві. Таким палким та глибоким чутливим натурам як Маріанна важко тримати себе в суворих рамках, нав'язаних світським суспільством. Її протистояння – своєрідний виклик суспільству, від якого сама героїня потім і страждає.

Манери та етикет визначали «станову» замкнутість англійського провінційного дворянства та слугували своєрідним «фільтром». Такі офіційні форми звертання, як «міс», «міссіс», «містер», «сер» (для баронета), для них мали визначальне значення. Цей префікс був маркером соціального стану в світі. Крізь всі романи письменниці «черовною стрічкою» проходять роздуми про манери, прийняті в світському суспільстві. Сама письменниця займала розмежувальну позицію, не раз зазначаючи, що навіть благородне походження не може слугувати запорукою наявності світських манер та дотримання норм етикету» [2, с. 236].

Література

1. Минский М. Фреймы для представления знаний. М.: Энергия, 1979. 152 с.
2. Созинова К. А. Эпоха Джейн Остен: английское провинциальное дворянство на рубеже XVIII–XIX в.: автореф. дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.03. - Всеобщая история. Екатеринбург, 2017. 284 с.

ДО ПИТАНЬ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Паночко Михайло Михайлович,

кандидат філологічних наук

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Білінська Христина Василівна,

студентка магістратури

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

м.Дрогобич, Україна

Словниковий склад мови, як відомо, надто чутливий до тих змін, що відбуваються у житті творця і носія мови — українського народу. Значне розширення у ХХ ст. сфер використання української мови, достатньо вільне функціонування її в суспільстві, обумовили розвиток і вдосконалення як стильових різновидів, так і словникового складу загальнонародної мови українців.

Аналіз словникової продукції українських лексикографів другої половини ХХ ст., зокрема фундаментальних академічних словників – перекладних, двомовних і одномовних, – наочно засвідчує піднесення і певний розмах словникової роботи в Україні, серйозне розширення тематики української лексикографії. Адже крім видання великих перекладних українсько-російських та російсько-українських словників у цей період опубліковано словникові праці «нових для української лексикографії типів» [1, с. 300], серед яких Словник вимови і наголосу, словник мови Шевченка, словник іншомовних слів та ін. У другій половині ХХ ст. провадилась підготовка першого в історії національної лексикографії багатотомного тлумачного Словника української мови. У цьому словнику на основі величезного лексико-фразеологічного матеріалу досить виразно віддзеркалюються стан і основні тенденції розвитку словникового складу української загальнонародної мови другої половини ХХ ст.

Як окрема галузь українського мовознавства, що має свій метод і теорію, українська лексикографія остаточно сформувалася в ХХ ст. у процесі створення фундаментальних словникових праць з попередньою науковою розробкою їх основних ідей і концептуальних положень. У процесі творчої взаємодії й обміну досвідом практичної і теоретичної словникової роботи лексикографів слов'янських народів, в результаті тісних наукових контактів та творчого використання досягнень світових словникових надбань, національна лексикографія кожною новою працею зміцнювала своє науково-суспільне значення й авторитет у лінгвістичній науці [2, с. 198]. Це особливо проявилось в кінці ХХ ст., із здобуттям незалежності України.

Маємо підставу акцентувати увагу на тому, що створені українськими лексикографами словники одночасно з виконанням безпосередніх лінгвістичних завдань містять у собі різноманітну наукову та політичну інформацію, будучи в

такий спосіб не тільки знаряддям піднесення культурно-освітнього рівня нації, але й важливою ланкою у формуванні національної свідомості та збереженні історичної пам'яті українців. Все це переконливо свідчить про відповідальність лексикографії перед суспільством, перед нацією як щодо дотримання у словниках правильного, науково обґрунтованого співвідношення загальнолітературної та спеціальної лексики, так і відносно відображення в них ментальності нашого народу.

Відображення словникового складу літературної мови на певному етапі її історичного розвитку є одним з найвідповідальніших завдань загальномовного словника будь-якої мови. Тому питання про визначення реєстру словника, тобто встановлення списку лексичних одиниць, які залучаються до словника, «в кожному конкретному випадку необхідно пов'язувати із спрямованістю і призначенням даної лексикографічної праці» [3, с. 4]. Особливу увагу слід звернути на добір для реєстру тих слів, що розташовуються на протилежних полюсах лексичної системи мови. З одного боку, це нові лексичні елементи, що з'явилися у літературній мові зовсім недавно або ж закріплюються у ній під час створення словника, а з другого боку, – слова, що переміщуються на другий план внаслідок втрати своєї активності, хоч на попередньому етапі розвитку мови в хронологічних межах охопленої даним словником епохи вони могли бути в активному вжитку.

При доборі слів так званої загальноновживаної лексики використовуються різні критерії, різні підходи, у тому числі й дані про фіксацію слова попередніми словниками, про авторитетність джерела, з якого залучається дана лексична одиниця; береться до уваги також кількісна характеристика, тобто кількість виписаних карток на дане слово в лексичній картотеці.

Згадані тут критерії, і насамперед статистичний, допомагають лексикографові визначити найбільш оптимальні співвідношення у словнику загальноновживаних слів і слів інших лексичних категорій, особливо термінологічної лексики. Постійні виробничі відносини й інші контакти людей різних професій і спеціальностей, дедалі зростаючий потік і обсяг масової інформації є тими каналами, якими професійні терміни порівняно швидко переливаються в загальнонародну мову й освоюються її носіями. Загальномовний словник мусить об'єктивно відбивати процеси розвитку словникового складу мови в епоху науково-технічної революції, тому його реєстр обов'язково включає частину термінології різних галузей науки, техніки, виробництва приблизно на тому рівні, як вона подається у підручниках для загальноосвітньої середньої школи, в масовій періодичній пресі та науково-популярній літературі. Однак головним критерієм у вирішенні питання про доцільність наведення у філологічному словнику термінологічної одиниці, що вийшла за межі своєї термінологічної підсистеми, все-таки буде її комунікативна потреба.

Вартий уваги і той факт, що з другої половини ХХ ст. безпосередня робота над будь-яким академічним словником починалася лише «після всебічного обговорення виробленої для нього наукової концепції та затвердження

перспекту лексикографічної праці» [4, с. 11]. Це стало основою для лексикографічної роботи і в сучасний період. Пізнаючи набутки лексикографії другої половини ХХ ст., ми усвідомлюємо основні процеси і зміни в словниковому складі сучасної української мови та маємо змогу досягнути деякі теоретичні проблеми сучасної лексикографічної наук, узагальнити досвід словникової роботи українських мовознавців.

Список літератури

1. Українська лексикографія 1917 – поч. ХХІ ст. // Українська мова : енциклопедія. К. : Вид-во “Укр. енци. ім. М. П. Бажана”, 2004. С. 300–304.
2. Лесюк М. Теоретичні засади укладання словників мови письменників // Українська історична та діалектна лексика: Зб. наук, праць. Львів, 1996. Вип. 3. С. 189–200.
3. Паламарчук Л. Питання теорії і практики сучасної української лексикографії // Мовознавство. 1977. № 4. С. 3–12.
4. Пилипчук Д. Словники української мови: 1596–2018. Бібліографічний покажчик. К.: Видавничий центр «Просвіта», 2020. 1072 с.

ІСТОРІЯ ЛЕКСЕМИ ГІМН

Пишна Наталія Іванівна

Кандидат філологічних наук

Учитель

Ліцей №1 імені Івана Франка

Дрогобицької міської ради

Львівської області

Слово гімн має значення: 1) урочистої пісні, прийнятої як символ державної єдності; 2) урочистої хвалебної пісні або музичного твору на честь кого-чого-небудь; 3) захоплена хвала кому-, чому-небудь [11, с. 67]. М. Дешиця номінує: “Гимн –урочиста пісня”. [4, с. 13]. “Hymnus “церковна пісня урочистого характеру”, заст. hymn. Латинською звучить hymnus “хвалебна пісня на честь богів, гімн” походить від етимологічного неясного гр. *gimnoj* “урочиста пісня” [5, с. 514]. “Гимн, m. Hymnus, Lobgesang” [7, с. 150]. “Гімн, Wd. гимн, “hymn”, МУк. гимнь, гѣмнь (XVIIc.); Урочиста пісня на пошану Бога, святого, героя, національної ідеї, держави, історичної події. From Gk. hymnos “song in praise of God or herous” [6, I, с. 359]. Старослов’янською мовою звучить **имънь**. “имънь – гімн, церковний піснеспів” [1, с. 79].

Для старослов’янського іменника **имънь** характерна форма давального відмінка множини, що дозволяє визначити давню основу іменника: **имънь, -омъ**. Для піснеспіву **имънь**, що звучить старослов’янською мовою чоловічого роду однини характерне закінчення **ъ**. Гімн – один з найдавніших гімнографічних жанрів релігійної термінології. На нашу думку, гімн – це церковний урочистий піснеспів на честь якоїсь події, святої особи. У західній традиції – це строфічний піснеспів куплетної форми із суворо метризованим чи ритмізованим текстом. У католицькому богослужінні гімни виконуються переважно на службах добового кола, а також під час процесій, іноді на месгах. Своім корінням гімни, але монодичні сягають від X ст. Пізніше, щоб надати образності, урочистості звучання поступово переходять у багатоголосні. Починаючи з XVст. періодично використовуються переважно на вечірнях. За характером піднесеності (ступенем урочистості) гімни переважно радісні, за кількістю осіб під час виконання співу – багатоголосні (багатоосібні), за ступенем протяжності у часі – змінювані, нестабільні.

Лексема гімн не фіксується словником И. Срезневского “Материалы для словаря древнерусского языка”. Словник староукраїнської мови XIV–XV століть не згадує теж цієї лексеми. В лексикографічних джерелах наступних століть вона подається: [2, с. 104], [9, I, с. 283], [7, I, с. 150], [6, с. 359], [13, с. 547]. “Пѣніе: Гимнь, спѣванье” [2, с. 104].

Словник XVI першої половини XVIIст. фіксує номен гимнь із значенням “урочиста хвалебна пісня на честь кого-, чого-небудь”. А ты вблюбѣнище

трѣжествуоючи весе/ло в гимна(х) выкрыка'й, спѣва/ючи: бра(т) мои бѣ(л) и кра/сень; Въ третемъ роздѣлѣ своемъ отступниково... зъ гимновъ такіи жъ титулы похвальнии приводятъ яковыи въ первыхъ двоихъ роздѣлахъ; Гимны свои, зъ боязню Пану спѣвають; Воскресе/ние твоє Тво'рче оублажа/емъ, Триѡмфа/льныи Гимны весело спѣва/емъ; Што Дамаски(н) с(т): в_ Ги/мна(х) Црковны(х) спѣва/етъ [12, вип. 6, с. 210]. У пам'ятках XVII ст. Наявна орфографічна варіантність гимнъ та гумна: “Братія...отпочили для наступаючих ночных млтвъ и гимнов” [13, с. 547]. Гимнъ, мны: състѣхи пѣснословіа; Христїанине... вдачную оную гумну црковную спѣвай; Ведлуг слов в гумнах црковных [13, с. 109]. У сучасній літературі вживання терміну гімн переважає: “Хор кінчав мелодію, ніби гімн русалкам, гімн весні. Я співаю гімна тобі [Києве], моє велике місто! [11, с. 67]. Нічні чування були початком ранішніх монаших відправ, а в єпископських церквах вони розпочиналися на світанку, щоб зі сходом сонця співати великий гімн: «Слава на висотах Богу». Словник Б.Грінченка фіксує номен гимн “Дівчата трохи не голії стоять перед Кипридою і в лад співають гимн” [9, I, с. 283]. Неправильне вживання в родовому відмінку гімна, а гімну. І. Золотоустий доводить, що релігійні гімни співають небесні сили. Саме їм притаманні божественні співи, возвеличення Божого єства, природи, сили. Н. Пуряєва номінує гімни: “Гімн переможний – те саме, що пісня серафимська. Гімн серафимський – те саме, що пісня серафимська” [8, с. 43]. Отже, лексема гимн функціонувала з X ст. й у різні історичні періоди функціонує на позначення релігійної пісні, церковного пісенспіву для возвеличення якоїсь події чи особи. Ми маємо патріотичний гімн “Ще не вмерла України...”, який є духовним гімном нації. Завдання українців – берегти своє національне, знати свою історію, вчити молоде покоління. Вважаю, що написаний матеріал буде корисний тим, хто цікавиться історією, культурою мови та народу.

Список літератури

1. Белей Л. Старослов'янсько-український словник / Л. Белей, О. Белей. – Львів: Свічадо, 2001. – 332 с.
2. Беринда П. Лексіконъ славенорѡсскїй и имень Тлъкованїє / П. Беринда. – К.: – 1961. – 271 с. – (Пам'ятки української мови XVII ст.).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
4. Дешиця М. Біблійний музичний довідник / М. Дешиця. – Львів, 2007. – 64 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7-и т. / [АН УРСР, Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні; [редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1982 – 2012. – (Словники України).
6. Етимологічний словник української мови: у 2-х т. / [Укл. Ярослав Рудницький]. – Вінніпег-Оттава, 1962 – 82. – Т. 1: А – Г (А – Г). – Winnipeg: Ukrainian free Academy of Sciences, 1972. – LXXXVI + 968 с.; Т. 2: Д – Ї. – Ottawa: Ukrainain Mohylo-Mazerian Academy of Sciences, 1982. – 1128 с.
7. Желехівський Ж. Малорусько-німецький словник / Ж. Желехівський. – Львів, 1886. – 1122 с.

8. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології / Н. Пуряєва. – Львів: Свічадо, 2001. – 156 с.
9. Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907. – Т. 1 – 4.
10. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. Срезневский. – СПб., 1893 – 1912. – Т. 1 – 3.
11. Словник української мови: у 11-ти т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. кол. І. К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 2, с. – 67.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. У 28 вип. – Львів: НАН України Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994 – 2006. – Вип. 1 – 14.
1112.
13. Тимченко Є. Історичний словник українського язика / Є. Тимченко. – Харків: УРЕ, 1930 – 1932. – Т. 1 (А – Ж). – 528 с.; Зошит II (Г – Ж). – С. 529 – 947.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

Поліщук Людмила Петрівна,
Кандидат педагогічних наук, доцент
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Пушкар Тетяна Миколаївна,
Кандидат педагогічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Важливим об'єктом досліджень для мовознавства є стилістика – галузь мовознавства, яка займається вивченням способів, завдяки яким можна використовувати мовні одиниці і категорії у різних стилях мови, а також функціонально-стильової системи літературної мови в тому вигляді, який вона має в сучасності та діахронію. Перш за все, докладніше розглянемо суть самого терміну «стиль», як ключового поняття з галузі стилістики. Стилем (грецьк. *stylos* – паличка для письма) у лінгвістичній науці вважають різновид літературної мови (його функціональну підсистему), що покликаний обслуговувати певні сфери суспільної діяльності мовця і характеризується особливостями відбору та використанням таких засобів мови, як лексика, фразеологія, граматичні форми, типи речень тощо) [15]. Визначення стилю як лінгвістичного поняття стосується більш вузької та конкретної сфери, ніж визначення стилю як загальносеміотичного поняття, а саме: мови як системи; мовленнєвої діяльності; мовців як суб'єктів і об'єктів мовленнєвої діяльності й текстів, висловлювань як продуктів мовленнєвої діяльності. Тут доречно згадати визначення М. Брандес, яка розмежувала два лінгвістичні поняття стилю: стиль як тип обробки мови, тип надання мові форми і стиль як механізм функціонування мови [1-6]. Перше визначення можна співвіднести з описовим стилем, друге – з функціональним.

Функціональний стиль – це суспільно усвідомлений внутрішній спосіб, за допомогою якого використовують мову (звідси поняття гармонії стилю), що також є принципом, за яким обирають і комбінують мовні засоби і здійснюється забезпечення реалізації функцій суб'єктивно-духовного впливу. Традиційно прийнято розрізняти різновиди усних та писемних стилів мовлення. Писемні стилі представлені науковим, офіційно-діловим, публіцистичним та епістолярним, конфесійним та художнім різновидами. Усні стилі мовлення обмежуються ораторським і розмовним стилями [23]. Розглядаючи публіцистичний стиль як один із видів писемного стилю мовлення, наведемо визначення О.А. Шумейко, відповідно до якого, публіцистичний стиль (від лат. *publikus* – суспільний, народний) – це один із функціональних стилів

літературної мови, призначений для передавання масової інформації [23]. Використання текстів публіцистичного стилю можливе громадсько-політичній, суспільно-культурній, виробничій, культурно-освітній діяльності, а також у навчанні. Основною комунікативною функцією текстів у публіцистичному стилі є інформаційна, хоча газетні і журнальні статті, публіцистичні виступи мають на меті не лише надавати інформацію про події внутрішнього та зовнішнього політичного життя, але забезпечувати виховання в читача і слухача такого почуття, як національна гідність, розширення їх світогляду, з'ясування певних суспільнополітичних моментів тощо. У контексті вивчення особливостей використання діалектизмів у текстах публіцистичного стилю доцільно звернути увагу на публіцистичний стиль англійської мови та основні його відмінні характеристики. Також варто врахувати, що для поняття публіцистичного дискурсу характерні інформаційність, функціональність стилю, масова комунікація в газеті, інформування та здатність переконати. Мета газети – вплив на свідомість масової і притому дуже неоднорідної аудиторії. Засобам масової інформації належить не лише роль простого провідника, що надає необхідну інформацію, але і агента соціалізації суспільства, який розповсюджує соціальні норми і стереотипи. Соціальними стереотипами називають різновид схематичних, стандартизованих образів або уявлень про соціальні об'єкти, для якого характерна висока стійкість і, як правило, емоційне забарвлення [7]. Публіцистичний дискурс являє собою різновид риторичного дискурсу. Він прагматичний, виконує емотивну функцію і спрямований на досягнення конкретного ефекту навіювання, переконання або спонукання. У комплексі ЗМІ газеті належить особливо важлива роль. Загальний конструктивний принцип газетного повідомлення полягає в чергуванні фактологічно конкретного та узагальненого матеріалу, образного й абстрактного, логічного й емоційного.

В публіцистичному дискурсі широко використовується суспільно-політична лексика, а також лексика на позначення моральних та етичних понять, медичних та економічних термінів, слів з області психології та, культури, або слів, що вживаються у мовленні для позначення внутрішнього стану, переживань людини та ін. Публіцистика має незвичайно широку тематику і стосується всього, що буде захоплювати увагу суспільства. Кожна тема пропонує власні особливості в плані лексики та синтаксису. Наприклад, у публіцистичному дискурсі часто вживаються такі приставки як: a-, anti-, de, over-, pre-. Найбільш вживаними суфіксами є: -don, -tion, -ism, ise- (ize). Що ж до оцінності, то для публіцистичного дискурсу характерне вживання оцінної лексики, яка володіє сильним емоційним забарвленням [17]. Хоча публіцистичний стиль є максимально відкритим для входження елементів інших функціональних стилів і, мова кожної окремо взятої газети зі стилістичного боку – явище унікальне. Важливим тут є вибір найточнішого слова, вислову, речення. Цьому сприяють певні мовні та екстралінгвістичні чинники. До позамовних чинників, що впливають на вибір мовних засобів, належать: громадсько-політична позиція газети; формат видання; тематика та її жанрова реалізація; характер запитів читачької аудиторії. З мовної ж точки зору, як уже було зазначено, газетно-

публіцистичний стиль мови відрізняється використанням низки специфічних мовних засобів.

Вивчення особливостей використання діалектизмів у публіцистичних текстах обумовлює необхідність уточнення поняття «діалектизм» та аналіз особливостей діалектизмів в англійській мові. С.Я. Єрмоленко вказує: «Питання взаємодії літературної мови і діалектів належить до важливих теоретичних і практичних питань функціонування літературної мови [6]. Визначаючи поняття «діалектизму», учені протиставляють говіркові мовні явища кодифікованим одиницям літературної мови. Діалектизм (від грец. *διόλεκτος* – наріччя, говір) розглядається як позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність» [4].

Діалект розглядається як різновид загальнонародної мови, яка вживається порівняно обмеженим числом людей, пов'язаних територіальними, соціальними, професійними зв'язками [5]. При цьому діалект (на відміну від варіанту мови) функціонує поряд з літературною нормою і зазвичай не виділяється в окрему самостійну мову. З іншого боку, діалект може витіснити інші діалекти з певної території і навіть стати основою літературною мовою. Загалом же, чіткого визначення поняттю «діалект» немає, проте можна сказати, що діалект – це територіальний або соціальний різновид мови, що характеризується відносною єдністю його особливостей і вживається як засіб спілкування на обмеженій території. Відповідно, на сьогодні вчені виокремлюють два різновиди діалектів: територіальні та соціальні. Як територіальні, так і соціальні діалекти є надзвичайно затребуваними пластами в мовленні людей. Хоча діалекти переважно існують в усній формі, вони можуть реалізовуватися і в письмовій мові, особливо у художній літературі та публіцистиці. Територіальні діалекти – одна з найпоширеніших форм існування мови.

Звернемося також до питання перекладу текстів англійської мови публіцистичних видань українською мовою. Для реалізації якісного перекладу публіцистичних текстів можуть використовуватися різного роду прийоми - перекладу. Розглянемо більш детально різні існуючі на сьогодні прийоми перекладу та перекладацькі трансформації. Так, до перекладацьких трансформацій відносять перестановку (переміщення), сенс якої використати найближчу відповідність перекладних одиниць мови в інших частинах висловлювання перекладеного тексту, змінити порядок слідування перекладених словесних одиниць порівняно з порядком, у якому розташовані одиниці оригіналу [12]. Необхідність використання такої трансформації полягає у граматичних та синтаксичних особливостях мов. Так, в українському реченні обставини часто виносяться на перше місце, якщо на них не робиться смисловий наголос: потім слідує присудок, а за ним – підмет і додаток. При перекладі перекладачеві часто доводиться перебудовувати речення відповідно до синтаксичних норм української мови, наприклад: «A press conference was recently held in Essen / Нещодавно в Ессені відбулася прес-конференція» (D. W., 20.05.2015). При перекладі українською мовою дане англійське речення піддалося повній перебудові: обставини часу і місця розташовані на початку

речення, а присудок передує підмету. Окрім того, при перекладі публіцистичних текстів часто зустрічаються прояви граматичних заміन (членів речення, частин мови, форм слова: число іменника, спосіб дієслова, тип речення тощо). Граматичною заміною називають перетворення оригінальної граматичної одиниці на переклад з іншим граматичним значенням. Приклад використання такої перекладацької трансформації спостерігаємо у наступному випадку:

«United States and Chinese negotiators held the fifth session of their talks on the problem of civilian repatriation at U. N. headquarters in Geneva today (D.W., 15.09.2017) / Сьогодні в Женеві в штабквартирі Об'єднаних Націй відбулося п'яте засідання представників США і Китаю з питання репатріації цивільних осіб». Переклад цього речення потребував корінної перебудови на таких рівнях: 1) всі три обставини часу і місця поставлені на початку речення; 2) підмет у англійському реченні з його означеннями (United States and Chinese negotiators) переданий визначенням у родовому відмінку, що належать до підмету: «засідання представників США і Китаю»; 3) пряме доповнення – the fifth session of their talks – стало підметом: «п'яте засідання»; 4) присудок, як і в попередньому прикладі, розташований перед підметом: «відбулося»; 5) означення до слова «talks» – on the problem of civilian repatriation – довелося перекласти як «репатріація цивільних осіб», бо англійському прикметнику civilian в українській мові відповідає поєднання іменника з прикметником – «цивільна особа». У наступному прикладі граматична заміна полягає у заміщенні підмету на обставину місця: «A looming rocky crag is topped by gardens and a ruined castle, and rows of grand hotels and mansions nestle among palm trees against a backdrop of rugged hills (Guardian, 02.02.2014) / На скелястій кручі, що підноситься над морем, на мальовничому тлі суворих пагорбів серед пальм причаїлися сади і зруйновані замки, ряди величних готелів і особняків».

Оскільки діалектизми відносяться до лексичного рівня мови, звернемося також до визначення лексичних трансформацій, які використовуються при перекладі публіцистичних текстів.

Прийоми й перекладацькі трансформації, застосовувані перекладачем при роботі з лексичним складом мови, є досить численними. Так, до лексичних прийомів перекладу можна віднести [12]: 1. Транскрибування – це запис англійського слова українськими літерами. 2. Транслітерацію – спосіб, що дозволяє перекладати оригінальну лексичну одиницю за допомогою літер мови перекладу завдяки відтворенню її графічної форми. 3. Калькування – спосіб, що дозволяє перекладати оригінальну лексичну одиницю через заміну частин, що входять до її складу. Це можуть бути як морфеми, так і слова (стійкі словосполучення), їх лексичні відповідники в мові перекладу. 4. Опущення (в значенні скорочення) – коли не перекладають семантично надлишкові слова, що мають несуттєве значення або їх легко відновити з контексту. Транскрибування та транслітерація здебільшого використовуються для перекладу власних назв та інших реалій, відсутніх в українській мові та які є безеквівалентними одиницями, наприклад: «The little town of Clay Cross today witnessed a massive demonstration / Сьогодні в невеликому містечку Клей-Крос відбулася масова демонстрація»

(D.W., 15.09.2017). У цьому прикладі за допомогою транслітерації перекладена назва міста КлейКрос / Клей-Крос. Окрім транскодування, яке використовується для перекладу публіцистичних текстів не так часто, частотнішим є використання прийому кальки або дослівного перекладу. Часто декілька прийомів перекладу накладаються одне на одного та використовуються паралельно: «New law in education was adopted in Great Britain yesterday (Guardian, 02.02.2014) / Вчора у Великобританії був прийнятий новий закон в області освіти». У цьому прикладі використовується прийом калькування (new law in education / новий закон в області освіти), де також спостерігаємо застосування перекладацької трансформації розширення вихідного тексту. Крім того, в своїй перекладацькій діяльності перекладачу дозволяється використання лексико-семантичних заміни (генералізації, конкретизації, логічної синонімії, модуляції). Лексико-семантичну заміну вважають таким способом перекладу оригінальних лексичних одиниць, коли при перекладі використовуються одиниці мови зі значенням, що відмінне від значення вихідної одиниці, яку можна відновити з контексту шляхом певних логічних перетворень.

Як показав аналіз, найбільш продуктивними прийомами перекладу є логізація значення діалектизму (37%) та генералізація (27%). У ході перекладу найчастіше перекладач не може використати еквівалентний спосіб перекладу, а використання інших варіантів перекладу призводить до втрати національноспецифічного колориту такої лексеми. У 17% вдається використати частковий еквівалент – як правило, такий прийом перекладу доцільний при роботі з фразеологізмами-діалектизмами, оскільки у цьому випадку перекладач має змогу підібрати схожий за значенням український сталий вираз. Найрідше використовуються такі прийоми перекладу, як емпатизація значення (3%), скорочення та розширення вихідної форми діалектизму – також по 3% від загальної кількості прикладів.

Література

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. Москва, 1983. 271 с.
4. Гриценко П.Ю. Діалектизм. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 146–147.
5. Диалекты английского языка в Великобритании. URL: <https://linguaairlines.ru/articles/dialekty-anglijskogo-yazyka-v-velikobritanii/>
6. Єрмоленко С.Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози. Українознавство: науково-популярний, суспільно-політичний, культурномистецький журнал. 2008. Част. 1. С. 198–205.
7. Каминская Т.Л. Образ адресата в текстах массовой коммуникации: семантико-прагматическое исследование: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика». Санкт-Петербург, 2009. 26 с.
12. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: «Нова книга», 2001. 448 с.

15. Никитенко В.В., Медведева А.С. Стилистика первого иностранного языка. Красноярск: ИПК СибФУ, 2007. 101 с. 16. Ніколенко А.Г. Соціальні аспекти мовлення. Вінниця: Нова книга, 2005. 256 с.
17. Рудич Н.С. Суб'єктивна модальність сучасного англомовного публіцистичного дискурсу. Перекладацькі інновації: матеріали IV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Суми, 2014. С. 211-219.
23. Шумейко О.А. Функціональні стилі української мови. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16961/3/Shumeyko_25-39.pdf 24. Цвиллинг М.Я. Функциональный стиль, подъязык, социальный диалект. К вопросу о соотношении понятий. Общие и частные проблемы исследования функциональных стилей. Москва: Наука, 1986. С. 5-29.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ „НЕОЗНАЧЕНО-КІЛЬКІСНИЙ ЧИСЛІВНИК” В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Сеньків Степан Степанович

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Дзиньора Леся Михайлівна

магістрантка філологічного факультету
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Мова як засіб самоідентифікації нації є основним чинником консолідації певного соціуму, передаючи з покоління в покоління культурно-історичні цінності. Самобутність мови та її національна специфіка яскраво виявляються у фразеологізмах, які втілюють досвід українського народу, його сприйняття світу, його вірування, повір'я, обряди, є зашифрованою інформацією про навколишній світ, людину, її емоції та вчинки. Фразеологізмом з його характерною ритмомелодикою та граматичною відшліфованістю можна замінити багатослівне висловлювання чи надати йому емоційно-експресивної барви. Важливе місце, зважаючи на символіку чисел в українській звичаєвості, займають фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено-кількісний числівник”. Виявити закономірності сполучуваності слів у фразеологізмах з компонентом „неозначено-кількісний числівник” допоможуть моделі, які характерні для української мови.

Аналіз досліджень. У працях Шарля де Баллі [1] започатковано фразеологію як лінгвістичну дисципліну. Його теорія лягла в основу концепції В. Виноградова [2], а пізніше продовжена у працях послідовників вченого. В українській лінгвістиці саме у працях О. Потебні [3] вперше осмислено сутність фразеологізму. У розвиток української фразеології помітний внесок зробили праці таких відомих вчених, серед яких А. Алефіренко [4], Л. Авксеньєв [5], М. Демський [6], А. Івченко [7], Ф. Медведєв [8], Ю. Прадід [9], Л. Скрипник [10], В. Ужченко [11-12] та інші.

Незважаючи на неузгодженість щодо найменування основної одиниці фразеології, відмінності у визначеннях поняття (більше двадцяти), які залежали від основних ознак фразеологізму (семантична цілісність, відтворюваність, метафоричність, стійкість, нарізнооформленість та інші), в українському мовознавстві таки вдалося наблизитись до формулювання універсального визначення поняття „фразеологізм”. Таким вважаємо визначення поняття М. Демського, де фраземою є „така окрема самостійна одиниця мови, яку характеризують фраземне значення, компонентний склад і граматичні категорії та яка виконує номінативну функцію, а разом з нею характеризує названий предмет чи його динамічні або статистичні ознаки” [6, 11].

Попри чималу кількість праць з української фразеології, неузгодженими залишаються питання детального опису фразеологічного багатства української мови, зокрема і фразем із компонентом „неозначено-кількісний числівник”, що є лише фрагментом від усієї скарбниці фразеосвіту українського народу.

Окремі аспекти функціонування числівника у фразеологізмах та фразеологічна синонімія з нумеративним компонентом в українській мові були об'єктом аналізу В. Герасимчук [13], І. Прядко [14]. Проте актуальною на сьогодні залишається проблема сполучуваності слів у багатокомпонентних фразеологізмах, що дозволить встановити загальні закономірності сполучуваності слів у фразеологізмах української мови із числовим значенням.

Мета нашого дослідження – виявити фразеологізми із компонентом „неозначено-кількісний числівник” в українській мові, з'ясувати сполучувальні можливості слів у дво- та багатокомпонентних фразеологізмах та побудувати моделі фразем із компонентом „неозначено-кількісний числівник” в українській мові. Аналіз проведено на основі фразеологічного словника української мови (Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. / Уклад.: В. М. Білоноженко та інші. – К.: Наукова думка, 1993.) [15].

Виклад матеріалу. Для з'ясування закономірностей сполучуваності у фраземі із компонентом „неозначено-кількісний числівник” умовно використовуємо такі позначення, де N – іменник, A – прикметник, P – займенник, V – дієслово, Nm – числівник, Ad – прислівник; C – сполучник, Pr – частка, Ps – прийменник, W – вигук.

У „Фразеологічному словнику української мови” зафіксовано двокомпонентні сполуки із неозначено-кількісними числівниками, першим елементом яких є іменник (N): NNm; числівник (Nm): NmP.

Таблиця № 1

Двокомпонентні моделі фразеологічних одиниць

№ п/п	Назва компонента	
1	N	Nm
2	Nm	P
Всього	1	5

Всього у „Фразеологічному словнику української мови” зафіксовано 6 двокомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-кількісний числівник”. Найчисельнішими серед них є такі двокомпонентні сполуки, коли першим компонентом є числівник, а другим виступає займенник NmP (5) (*мало де, мало коли, мало що, мало який*). Поодиноким випадком сполучуваності є такий варіант, коли першим компонентом виступає іменник (N), а другим – числівник (Nm) (*горя мало*).

Другим компонентом в усіх двокомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають займенники (5) та іменники (1). Не виступають другими компонентами дієслова, прикметники, прийменники, займенники, прислівники, сполучники та частки.

Дані словосполучення можемо класифікувати як вільні словосполучення. Для двокомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-

кількісний числівник” характерні такі способи підрядного зв’язку як прилягання (5) та керування (1).

Тому найхарактернішими сполуками у „Фразеологічному словнику української мови” серед двокомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено- кількісний числівник” є: „числівник + займенник” (5) та „іменник + числівник” (1). Другим компонентом в усіх двокомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають займенники та іменники.

У „Фразеологічному словнику української мови” зафіксовано трикомпонентні сполуки із неозначено-кількісними числівниками, першим елементом яких є числівник (Nm): NmNV, NmPrV.

Таблиця № 2

Трикомпонентні моделі фразеологічних одиниць

№ п/п	Назва компонента	
1	Nm	
2	N	Pr
3	V	V
Всього	2	1

У „Фразеологічному словнику української мови” зафіксовано лише 3 трикомпонентні фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено- кількісний числівник”. Найчисельнішими серед них є такі трикомпонентні сполуки, коли першим компонентом є числівник (Nm), а другим виступає іменник (N), а третім – дієслово (V) NmNV (2) (*багато води сплило, мало каші з’їсти*). Поодиноким є випадок, коли першим компонентом є числівник, другим виступає частка, а третім – дієслово NmPrV (1) (*мало не з’їсти*).

Другим компонентом в усіх трикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають іменники (2) та частка (1). Не виступають другими компонентами дієслова, прикметники, числівники, займенники, прислівники, сполучники та прийменники.

Третім компонентом в усіх трикомпонентних фразеологічних одиницях виступають дієслова (3), відповідно третіми компонентами не виступають іменники, прикметники, прислівники, числівники, займенники та службові частини мови.

Фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено-кількісний числівник” можемо класифікувати як вільні словосполучення дієслівного типу з таким типом підрядного зв’язку як керування. Іменник після числівника у трикомпонентних фразеологічних одиницях з компонентом „неозначено-кількісний числівник” виступає у формі родового відмінка однини. Дієслова у даних словосполученнях є особовими дієсловами у формі минулого часу та інфінітивами.

Для трикомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-кількісний числівник” найхарактернішими сполуками є NmNV, NmPrV. Другим компонентом в усіх трикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають іменники (2) та частка (1), а третім компонентом в усіх

трикомпонентних фразеологічних одиницях виступають дієслова. Характерними є моделі типу: „числівник + іменник + дієслово” (2), „числівник + частка + дієслово” (1). Трикомпонентні фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено-кількісний числівник” можемо класифікувати як вільні словосполучення дієслівного типу з таким типом підрядного зв’язку як керування.

У словнику зафіксовано 3 чотирикомпонентні сполуки з компонентом „неозначено-кількісний числівник”: NmPPrV, NmPrNV, VPsPNm. Кожен з цих варіантів є поодиноким випадком (*взяти на себе багато, мало не трупом лягати, мало чого не буває*).

Таблиця № 3

Чотирикомпонентні моделі фразеологічних одиниць

№ п/п	Назва компонента		
	1	Nm	
2	P	Pr	Ps
3	Pr	N	P
4	V	V	Nm
Всього	1	1	1

Першим компонентом у чотирикомпонентних фразеологічних одиницях можуть виступати числівники та дієслова. Відповідно не є першим компонентом у даних сполуках іменники, прикметники, прислівники, займенники та службові частини мови.

Другим компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях виступають прийменники, займенники та частки. Не виступають другими компонентами прислівники, іменники, дієслова, числівники та прикметники, сполучники.

Третім компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають іменники, частки та займенники. Не виступають третіми компонентами дієслова, числівники, прикметники, прислівники, сполучники та прийменники.

Четвертим компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають числівники (1), дієслова (2). Не виступають четвертими компонентами іменники, прикметники, займенники, прикметники, прислівники та службові частини мови.

Дані словосполучення можемо розглядати як вільні словосполучення на основі підрядного зв’язку де одне із слів є головним, а друге слово залежним від головного. Для чотирикомпонентних фразеологічних одиниць із першим компонентом числівником та дієсловом характерні такі способи підрядного зв’язку як керування.

Іменники у чотирикомпонентних фразеологічних одиницях вживаються у формах орудного відмінка однини. Дієслова виступають у формі інфінітива та особового дієслова. Зворотній займенник себе вживається у формі родового відмінка.

Отже, найхарактернішими сполуками у „Фразеологічному словнику української мови” серед чотирикомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-кількісний числівник” є NmPPrV, NmPrNV, VPSPNm. Першим компонентом у чотирикомпонентних фразеологічних одиницях можуть виступати числівники та дієслова. Другим компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях виступають прийменники, займенники та частки. Третім компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають іменники, частки та займенники. Четвертим компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають числівники (1), дієслова (2). Характерними є моделі типу: „числівник + займенник + частка+ дієслово ” (1), „числівник + частка + іменник + дієслово” (1), „дієслово + прийменник + займенник + числівник” (1). Зафіксовані фразеологічні одиниці можемо класифікувати як вільні, поширені словосполучення дієслівного типу з таким типом підрядного зв’язку як керування.

Всього у „Фразеологічному словнику української мови” зафіксовано 3 п’ятикомпонентні фразеологічні одиниці, першим компонентом яких є числівник (Nm): NmPsNPrV (1), NmPrVPsN (2) (*мало крізь землю не провалився, мало не лопнути від сміху, мало не носити на руках*).

Першим компонентом у фразеологічних одиницях виступають лише числівники, відповідно не виступають першими компонентами іменники, прикметники, прислівники, дієслова, займенники та службові частини мови.

Таблиця № 4

П’ятикомпонентні моделі фразеологічних одиниць

№ п/п	Назва компонента	
1	Nm	
2	Pr	Ps
3	V	N
4	Ps	Pr
5	N	V
Всього	2	1

Другим компонентом виступають прийменники (1) та частки (2), відповідно не виступають другими компонентами іменники, прикметники, прислівники, дієслова, займенники та сполучники. Третім компонентом у фразеологічних одиницях можуть виступати іменники (1) та дієслова (2). Третіми компонентами не виступають прикметники, прислівники, числівники, займенники та службові частини мови. Четвертим компонентом у таких структурах виступають найчастіше прийменники (2) та частки (1), а п’ятим компонентом найчастіше виступають іменники (2) та дієслова (1).

Зафіксовані п’ятикомпонентні фразеологічні одиниці можемо розглядати як вільні словосполучення на основі підрядного зв’язку (керування). Так, у п’ятикомпонентних фразеологічних одиницях переважають поширені словосполучення (дієслівного типу)

Іменники в даних словосполучення виступають у формах множини та однини, у формах орудного та місцевого відмінків у поєднанні з попередніми прийменниками. Дієслова у даних фразеологічних одиницях виступають у формах інфінітива та особового дієслова.

У фразеологічному словнику виявлено 3 п'ятикомпонентні фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено-кількісний числівник”, побудовані за такими моделями: „числівник + прийменник + іменник + частка + дієслово” (2), „числівник + частка + дієслово + прийменник + іменник” (1). Дані словосполучення можемо класифікувати як вільні, дієслівні, поширені з таким типом підрядного зв'язку як керування.

Висновки. Таким чином, найхарактернішими сполуками у „Фразеологічному словнику української мови” серед двоконпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-кількісний числівник” є: „числівник + займенник” (5) та „іменник + числівник” (1). Другим компонентом в усіх двоконпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають займенники та іменники.

Для трикомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-кількісний числівник” найхарактернішими сполуками є NmNV, NmPrV. Другим компонентом в усіх трикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають іменники (2) та частка (1), а третім компонентом в усіх трикомпонентних фразеологічних одиницях виступають дієслова. Характерними є моделі типу: „числівник + іменник + дієслово” (2), „числівник + частка + дієслово” (1). Трикомпонентні фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено-кількісний числівник” можемо класифікувати як вільні словосполучення дієслівного типу з таким типом підрядного зв'язку як керування.

Найхарактернішими сполуками у „Фразеологічному словнику української мови” серед чотирикомпонентних фразеологічних одиниць з компонентом „неозначено-кількісний числівник” є NmPPrV, NmPrNV, VPSPNm. Першим компонентом у чотирикомпонентних фразеологічних одиницях можуть виступати числівники та дієслова. Другим компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях виступають прийменники, займенники та частки. Третім компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають іменники, частки та займенники. Четвертим компонентом в усіх чотирикомпонентних фразеологічних одиницях найчастіше виступають числівники (1), дієслова (2). Характерними є моделі типу: „числівник + займенник + частка + дієслово” (1), „числівник + частка + іменник + дієслово” (1), „дієслово + прийменник + займенник + числівник” (1). Зафіксовані фразеологічні одиниці можемо класифікувати як вільні, поширені словосполучення дієслівного типу з таким типом підрядного зв'язку як керування.

У фразеологічному словнику виявлено 3 п'ятикомпонентні фразеологічні одиниці з компонентом „неозначено-кількісний числівник”, моделі структури є такими: „числівник + прийменник + іменник + частка + дієслово” (2), „числівник

+ частка + дієслово + прийменник + іменник” (1). Дані словосполучення можемо класифікувати як вільні, дієслівні, поширені з таким типом підрядного зв’язку як керування.

Список літератури

1. Балли Ш. Французкая стилистика. – Москва, Изд-во иностран. лит., 1961. – 394с.
2. Виноградов В. В. Из истории русской лексики и фразеологии // Доклады и сообщения Ин-та языкознания Н СССР. – Вып. 6. – Москва, 1954. – С. 3-22.
3. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. – Х., 1905. – 652с.
4. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. – Х.: Вища школа, 1987. – 134 с.
5. Авксеньєв Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. – Харків: Вища школа, 1983. – 137с.
6. Демський М. Т. Українська фраземіка: дериваційна база, семантико-граматичні особливості. Монографія / Упор. О. Демська, М. Яким. – Дрогобич: Посвіт, 2019. – 340с.
7. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. – Х.: Фоліо, 1999. – 304 с.
8. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо? – Харків: Вища школа, 1977. – 231с.
9. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – К.; Сімферопіль, 1997. – 252 с.
10. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Наук. думка, 1973. – 248с.
11. Ужченко В. Д., Авксеньєв Л. Г. Українська фразеологія: Навч. посібник для філол. фак. ун-тів. – Харків: Основа, 1990. – 167с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. Посіб. – К.: Знання, 2007. – 494с.
13. Герасимчук В. Числівник у фразеологічних зворотах// Дивослово. – № 5. – 2012. – С. 38-43.
14. Прядко І. А. Фразеологічні синоніми з нумеративним компонентом в українській мові / І. А. Прядко // Лексикографічний бюлетень: збірник наук. праць / НАН України, Ін-т укр. мови; [редкол.: В. Німчук, О. Тищенко, О. Демська-Кульчицька, А. Бурячок, К. Городенська та ін Прядко.]. – Київ., 2006. – Вип. 13. – С. 195-199.
15. Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. / Уклад.: В. М. Білоноженко та інші. – К.: Наукова думка, 1993.

ЗБІРКА ІНТЕРНЕТ-НОВЕЛ ЮЛІЇ СЛИВКИ «#ЧУЄШ, КОЛИ ПРИЇДЕШ ДОДОМУ?»: ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Шайнюк Христина Юріївна,
магістрантка факультету філології і журналістики,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

«Книжка «Чуєш_коли_приїдеш_додому?» – мій інстаграм-блог на папері» [1]. Так письменниця зі Львова Юлія Сливка жанрово окреслила свій прозовий текст. Відтак її малу прозу, вміщену тут, означуємо як інтернет-новели, що день за днем з'являлися на особистій сторінці в Instagram. Вони написані на різні теми, оскільки в кожній історії авторка ділилася власними переживаннями та емоціями, спогадовими рефлексіями, осмислюючи минулі й сучасні життєві ситуації. Їх жанровою особливістю є хронологічна неструктурованість, через що інтернет-новели реципієнт може читати в будь-якій послідовності відповідно до настрою чи вподобаного заголовка.

«Найважче було обрати назву для книжки... Я радилась із читачами, і це ще одна особливість мережевого письма, і так читач стає співавтором, часто редагує, надихає на нові історії. Було багато ідей щодо назви, та якось моя партнерка з видавництва зателефонувала мені й запропонувала саме цю назву – «Чуєш_коли_приїдеш_додому?». У цей час я якраз була у Красному, моєму місці сили, а поруч – баба з дідом, і ось це «чуєш» дуже в мені відгукнулось, бо так часом до мене говорить баба. І ця назва здалась мені ідеальною» [1]. Авторка сама вписує книгу «#Чуєш, коли приїдеш додому?» в сучасну українську мережеву літературу. Але хіба за місцем творення – приватний блог, бо розгляд, на жаль, небагатьох знакових мережевих текстів («Ноосфера і Василь» А. Захарченка, «Весілля з Європою» А. Санченка, «Слайди» В. Черняхівської та ін.) засвідчує: збірка інтернет-новел Юлії Сливки не має гіпертекстової структури як найвиразнішої ознаки віртуального письма.

Юлія Сливка – молода письменниця, філолог за фахом, котра виключно в Instagram часто коментує важливі події свого життя і не тільки. Власне такий шлях самопрезентації для неї прийнятний. При цьому вона чітко дотримується регулярності (постингу), щоб спонукати читачів блогу нетерпляче очікувати наступну авторську історію. Звідси – її переконання, що інстаграм-читачі – це друга сім'я, яка щиро вболіває за авторку. Саме вони наполягали створити книгу, яка б з'явилася на полицях книгарень, бібліотек, приватних книгозбірень, у такий спосіб розширивши коло реципієнтів. Постійні рубрики блогу Юлії Сливки, серед яких виділяємо «мовну поліцію», стали улюбленими для близько 45-тисячної аудиторії користувачів Instagram, що захопилися читанням коротких новелістичних текстів про «(пре)Красне», цікаво презентоване розповідями про, як правило, повсякденне життя #баба_Богдана і #дідо_Богдан. Зрозуміло, що в

такий спосіб авторка актуалізує проблеми своєрідності національного характеру (індивідуалізм, естетизм, антеїзм, працьовитість, гумор), традиційні моральні цінності українців (любов до рідних, повага до старших, виховання дітей, милосердя):

«Я скоро приїду, ба.

більше не кажу нічого. ба, тільки дочекайтесь з дідом. добре?

я – скучила» [2].

Через автобіографічний наратив Юлія Сливка перспективно увиразнює екзистенційний потенціал інтернет-новел: швидкоплинність людського життя, материнство, соціальні негаразди, прийняття/неприйняття смерті і навіть роздуми над Святим Письмом. Сумлінність і самокритичність авторки і водночас відвертість в емоціях і переживаннях, чесність, хоча швидше безпосередність, у приватних інста-розповідях, як-от #компліменти_баби_Богдани; #Красне_ясне; #баба_Гандзя; #дідо_старенький; #Дарка_Сливка; #Кнопочка_молодша; #Дзвонить_баба; #ps752незабудемо; #незвичайна_історія_пологів; #сливка_книги; #сливка_за_кулісами_інстаграму; #годувати_це_красиво; #убого_про_Бога; #старість_на_радість; #дещо_про_смерть та ін., мотивують думку про певною мірою терапевтичну функцію книги «#Чуєш, коли приїдеш додому?». Не випадково майже кожна із 17 інтернет-новел авторка часто завершує щирими побажаннями («І нехай щасливим буде Ваш Мафусаліїв вік» [2]), риторичними питаннями («Один день – мало?»; «Навіщо йти туди, куди Вас не хочуть впускати?» [2]), що активізують читацькі увагу й мислення. Важливо, що їх, на перший погляд, приватний сюжет набуває національного звучання. На віртуальних сторінках новелістичної збірки поступово окреслюємо сакральний образ України, мореної голодом, холодом сибірських таборів, розстріляної під час Євромайдану, але нескореної!

У 2018 році Instagram-новели Юлії Сливки опубліковані окремою книжкою «#Чуєш, коли приїдеш додому?» у львівському видавництві «ASTRUM», що була відразу ж премійована спеціальною відзнакою Book Forum Lviv 2019. Творчість авторки стала своєрідним відкриттям для широкого читацького загалу. Але разом з тим поновилася дискусія про українську мережеву літературу, зокрема, чи втрачає надрукований текст, що повинен існувати лише в електронному форматі, свої жанрові ознаки, композиційну структуру, наративні особливості. Сучасний читач може порівняти обидва варіанти й обрати для себе максимально прийнятний. І в тому, і в тому вигляді інтернет-новели Юлії Сливки тільки утверджують думку: українська масова проза різномірна та оригінальна.

Список літератури

1. Бойко М. Чуєш, коли приїдеш додому. URL: <http://nus.in.ua/novyny-zolochivschyny/3795-chuyesh-koli-priyidesh-dodomu.html>
2. Персональний сайт Юлії Сливки. URL: https://www.instagram.com/slyva_jalova_lova/
3. Сливка Ю. «#Чуєш, коли приїдеш додому?». Львів: ASTRUM, 2018. 220 с.

ХРОНОТОП КІМНАТИ В РОМАНІ ЕММИ ДОНОГ'Ю “КІМНАТА”

Ярошенко Марина Вікторівна

магістрантка

Київський університет імені Бориса Грінченка

Одним із дискусійних понять, якими цікавляться сучасні літературознавці, є “хронотоп”. М. Бахтін вважав, що хронотоп – це нероздільний взаємозв’язок часопросторових відношень у літературі [2]. Хронотоп є найважливішим елементом художнього світу твору, бо художній світ, як і світ реальний, не може існувати поза часом і простором, які відображають ідейно-естетичні пошуки письменника [див. про це, зокрема: 4; 7]. Ю. Лотман розмежував побутовий і фантастичний простір, замкнений і відкритий [6]. О. Дибовська на основі синергетичного методу дослідження стверджує, що в художньому творі є такі форми часопростору, як “циклічний: постійне повторення і колообіг простору і часу світу; лінійний – виражає ідею історизму, руху від минулого до теперішнього і в майбутнє; хронотоп вічності – створює в художньому світі простір, коли можливі одночасно всі варіанти просторів і існують всі часи, та нелінійний, що розкриває ідею багатогранності буття” [3]. Т. Кушнірова, розглядаючи функцію часопростору у творах ХХ століття, доводить, що хронотоп є “одним із чинників наративних стратегій, оскільки саме місце і час впливає на перебіг подій, саме хронотоп є тим наративним акцентом, котрий впливає на читацьку інтенцію” [5].

Актуальним твором для нашого дослідження є психологічний роман сучасної ірландської письменниці Емми Доног'ю “Кімната”. Творчість Емми Доног'ю була залишена поза увагою вітчизняних науковців, проте за останні роки її твори набули великої популярності та стали актуальними для дослідників напрямів фемінізму, queer-студій. Найбільш відома завдяки сучасній та історичній фантастиці.

Твір “Кімната” написаний на основі реальних подій, де центральним місцем подій є замкнений простір – маленька кімната, в якій вимушено мешкали жінка з дитиною. У 17-річному віці дівчину викрав чоловік та зачинив її в ізольованій маленькій кімнатці, періодично гвалтуючи її протягом років. У результаті від наисльника дівчина народжує сина, який живе разом із Ма в ізоляції протягом 5 років. Оповідь ведеться вустами дитини, п'ятирічного хлопчика Джека. Кімната перед нами постає звичайним місцем, в якій є буденні та звичні речі: підлога, стеля, вікно, стіна, лампа тощо.

Ставлення до кімнати, до маленького ізольованого світу у головних героїв Джека та Ма абсолютно різне. Буденні речі, звичні для нас, є сакральними та неповторними для хлопчика, а авторка, підкреслюючи це, використовує правило власної назви, пишучи слова на позначення цих предметів з великої букви – *Bed*, *Lamp*, *Rocker*, *Watch*, *Duvet*, *Wardrobe*, *Mirror* тощо: “*She gets out of **Bed** and goes to **Thermostat** to hot the air*”, “*I jump onto **Rocker** to look at **Watch**, he says 07:14*” [1].

Наратор вказує на важливість та неповторність цих речей у його житті, адже інших таких він не міг бачити та навіть не підозрював про їхнє існування. Джек описує все, що його оточує в маленькому світі, ставиться до цього з любов'ю та повагою, він часто вживає пестливі та лагідні слова щодо речей: *“Ma doesn't like Meltedy Spoon but he's my favorite because he's not the same, “I stroke Table's scratches to make them better”, “I move my chair to Sink to wash up, with bowls I have to do gently”*[1].

Кімната для Джека – це зона комфорту, щасливе життя, наповнене буденними справами, які приносять йому задоволення: *“We have thousands of things to do every morning, like give Plant a cup of water in Sink for no spilling, then put her back on her saucer on Dresser. Plant used to live on Table but God's face burned a leaf of her off”*[1]. Він відчуває себе комфортно разом із Ма, вони мають час на перегляд мультиків або програм по телевізору, час на ігри, приготування їжі та сон: *“At 08:30 I press the button on TV and try between the three. I find Dora the Explorer, yippee. Ma moves Bunny around real slow to better the picture with his ears and hea”*[1].

Іграшки, якими хлопчик грається, дещо специфічні: Лабіринт, зроблений із картонних трубок з-під туалетного паперу, Форт з металевих бляшанок: *“Ma gets Labyrinth and Fort down from on top of Wardrobe. We've been making Labyrinth since I was two, she's all toilet roll insides taped together in tunnels that twist lots of ways. Bouncy Ball loves to get lost in Labyrinth and hide, I have to call out to him and shake her and turn her side ways and upside down before he rolls out, whew. Then I send other things into Labyrinth like a peanut and a broken bit of Blue Crayon and a short spaghetti not cooked”*[1]. Але і це приносить йому радість та щастя.

Окрім ігор, веселощів, рутинних справ, якими заповнює час і простір дитина, авторка розкриває тему релігії, сподівання на щасливе життя поза кімнатою, звернення до Вищих сил: *“It's 12:13, so it can be lunch. My favorite bit of the prayer is the daily bread. I'm the boss of play but Ma's the boss of meals, like she doesn't let us have cereal for breakfast and lunch and dinner in case we'd get sick and anyway that would use it up too fast”, «I wriggle around on her lap now to look at my favorite painting of Baby Jesus playing with John the Baptist that's his friend and big cousin at the same time. Mary's there too, she's cuddled in her Ma's lap that's Baby Jesus's Grandma, like Dora's abuela. It's a weird picture with no colors and some of the hands and feet aren't there, Ma says it's not finished. What started Baby Jesus growing in Mary's tummy was an angel zoomed down, like a ghost but a really cool one with feathers”*[1]. Поки Джек не дізнається про реальність, яка є поза маленькою кімнатою, життя для нього там безтурботне та наповнене безліччю щасливих моментів.

Проте Кімната для Ма виглядає зовсім по-іншому – це існування в неволі, у закритому просторі від реального світу. Її життя поділене на кілька періодів: вільне, щасливе з батьками, друзями, навчанням, яке було поза кімнатою в минулому, та нова реальність, із якої вона не може вибратися. Протягом років вона намагалася адаптуватися до маленької кімнати лише через те, що була там

не одна. Син – її радість та надія на повернення до минулого життя, віра, що настане день, коли вони разом із Джеком зможуть побачити світ поза Кімнатою. Авторка описує важкий психологічний стан поневоленої, її депресивність та розпач. Ма постійно приймає ліки, щоб підтримувати свій емоційний та фізичний стан. Час у Кімнаті для неї йде повільно та нестерпно важко: “*Next year,*” says Ma, “*you mean next year*”. “*Her eyes are shut. They always do that sometimes and she doesn’t say anything for a minute. “Today is one of the days when Ma is Gone. She won’t wake up properly. She’s here but not really. She stays in Bed with the pillows on her head”*”[1].

Соціальна ізоляція в маленькому просторі протягом років, наслідком якої є проблеми ментального здоров'я дорослого та нездоровий розвиток дитини, – це одна з тих важливих тем, які порушує письменниця.

У фіналі твору хронотоп Кімнати трансформується і для Джека. Після того, як вони з Ма змогли вибратися з «рук Кімнати» на волю, світогляд хлопчика різко змінюється: “*I walk to Bed Wall and touch it with one finger, the cork doesn’t feel like anything. “Good-bye, Room.” I wave up at Skylight. “Say good-bye,” I tell Ma. “Good-bye, Room. “Ma says it but on mute. I look back one more time. It’s like a crater, a hole where something happened. Then we go out the door”*”[1].

Тепер, коли хлопчик опинився зовні, Кімната стала лише простором, у якому вони жили з Ма через певні обставини, через старого Джека, через психопата, який зламав життя дівчині та дитині. І Джеку, і Ма потрібен час і реабілітація, щоб пристосуватися до нових умов, до реального світу, де окрім них та старого Ніка є цілий світ речей та людей.

Отже, у романі Емми Доног'ю «Кімната» домінантний хронотоп “кімната” – це місце, у якому простежується взаємозалежність простору кімнати і внутрішнього стану головних героїв. Ми бачимо, як один і той же часопростір по-різному сприймається різними людьми, відповідно до того, за яких обставин та умов опинилися головні герої в кімнаті. Окрім того, хронотоп кімнати слугує одним із важливих засобів композиційної побудови твору, а також виступає чинником сюжетного розгортання.

Список літератури

1. Donoghue E. Room. 2010 URL: <https://www.d-pdf.com/book/2932/read>.
2. Бахтин, М. М. Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике. *Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики*. М.:Худож. лит., 1975
3. Дибовська, О. В. Художній часопростір казок Валерія Шевчука. *Прикарпатський вісник НТШ*. Слово, 2015. № 2 (30).
4. Коркішко, В. О. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, вип. XXIII, ч. I, 2010.
5. Кушнірова Т. В. Наративні стратегії у романних формах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. 145 с.

6. Лотман Ю. М. Миф – имя – культура. *Уч. зап. тарт. ун-та : труды по знаковым системам VI*. Тарту, Вып. 308, 1973.

7. Шерстюк Н. Хронотоп як літературознавча категорія, *Філологічні науки*, 2018.

CLUSTERING OF MANAGEMENT FACILITIES ACCORDING TO THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ENVIRONMENTAL RISKS

Karaieva Natalija

Ph.D., Associate Professor

National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky KPI

Dibrova Anton

master student

National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky KPI

Natural disasters, new diseases, global pandemics and others are environmental risks of society sustainable development (Table 1) [1].

Table 1 – Descriptions of Environmental Risks for Sustainable Development

Environmental Risk	Description
Extreme weather events (e.g. floods, storms, etc.).	Major property, infrastructure and/or environmental damage as well as loss of human life caused by extreme weather events
Failure of climate-change mitigation and adaptation	The failure of governments and businesses to enforce or enact effective measures to mitigate climate change, protect populations and help businesses impacted by climate change to adapt.
Major biodiversity loss and ecosystem collapse (terrestrial or marine)	Irreversible consequences for the environment, resulting in severely depleted resources for humankind as well as industries.
Major natural disasters (e.g. earthquake, tsunami, volcanic eruption, geomagnetic storms)	Major property, infrastructure and/or environmental damage as well as loss of human life caused by geophysical disasters such as earthquakes, volcanic activity, landslides, tsunamis, or geomagnetic storms.
Man-made environmental damage and disasters (e.g. oil spills, radioactive contamination, etc.)	Failure to prevent major man-made damage and disasters, including environmental crime, causing harm to human lives and health, infrastructure, property, economic activity and the environment.

The identification of homogeneous aggregates of districts by degree and risk indicators is an important component of minimizing environmental risks at all levels of government.

An effective method that allows you to group areas in a homogeneous group is

cluster analysis.

Cluster analysis involves the implementation of the following sequential steps:

- determination of the set of features by which the selected objects will be evaluated;
- choice of cluster analysis method;
- assessment of the degree of similarity of objects;
- creation of groups of similar objects;
- verification of the results of the cluster solution.

Each of these steps is an important part of the practical implementation of the analysis.

Determination of the set of features by which the selected objects will be evaluated. The purpose of this step is to determine the set of variables that best reflects the concept of similarity. These features are selected based on the purpose of the analysis. The user selects the indicators according to which the cluster analysis will be carried out in accordance with the set goal.

Then, based on the results, the regions are grouped into clusters. The formation of clusters makes it possible to turn a large amount of diverse information into an orderly, compact form. This helps to increase the level of clarity, comprehensibility and perception of the results of the analysis.

The advantage of cluster analysis is that it allows you to break down objects not by one parameter, but by a whole set of features. Methods of cluster analysis can be used in various cases, even when it comes to simple grouping, in which everything comes down to the formation of groups on a quantitative basis (similarity).

In general, the existing methods of constructing cluster models by data processing methods forms two main types (hierarchical and non-hierarchical) and seven groups of methods:

1. hierarchical agglomerations;
2. hierarchical divisional;
3. iterative grouping methods;
4. factorial;
5. condensation methods;
6. methods for finding modal density values;
7. methods that use graph theory.

Each type includes many approaches and algorithms.

When choosing between hierarchical and non-hierarchical methods, you should pay attention to the following points:

- non-hierarchical methods show higher resistance to emissions, incorrect choice of metrics, inclusion of insignificant variables in the base for clustering, etc;
- the researcher must record in advance the resulting number of clusters, the stop rule and, if justified, the initial center of the cluster.

The last moment significantly affects the efficiency of the algorithm. If there is no reason to artificially set this condition, it is recommended to use hierarchical methods.

An important step in cluster analysis is the fourth step, which involves measuring the distances between objects. To measure the distances use the next options:

– *Euclidean distance*. The most common type of distance. Calculated by the formula (based on source, not standardized data):

$$l(x, y) = (\sum_i (x_i - y_i)^2)^{\frac{1}{2}}$$

– *Euclidean distance square*. Used to give more weight to more distant objects:

$$l(x, y) = \sum_i (x_i - y_i)^2$$

– *City-block (Manhattan) distance*. In most cases, this measure of distance leads to the same results as for the usual Euclidean distance. However, for this measure, the impact of some large differences (emissions) is reduced (because they are squared):

$$l(x, y) = \sum_i |x_i - y_i|$$

– *Chebyshev distance*. This distance can be useful when you want to define two objects as "different" if they differ in any one coordinate:

$$l(x, y) = \max |x_i - y_i|$$

– *Degree distance* to increase or decrease the dimension, for which the corresponding objects are very different:

$$l(x, y) = (\sum_i (x_i - y_i)^p)^{\frac{1}{r}}$$

Methods of verifying the reliability of clustering results requires a further research in the contour of the proposed methodology for clustering regions by the degree of environmental risk.

References:

1. World Economic Forum. The Global Risks Report 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>.

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Ксьондз Артем Юрійович

Студент спеціальності 073 Менеджмент,
Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова

Науковий керівник:

Іванова Олена Іванівна

асистент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного
виховання.

Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова

Властивістю будь-якої з форм політичних діяльностей, та осередком всього перебігу політичного функціонування, яке забезпечує втілення головних функцій, політичного режиму є підготовка та прийняття політичних рішень. Підготовка є основним засобом узгодження політичного рішення, та допомагає розв'язанню назрілих проблем народу. Вона вплетена у тканину політичного буття від якої залежать ефективність та сила влади, її успіхи у регулювальній діяльності.

У політичному житті прийняття рішення — це базова дія, бо саме на політичних рішеннях конструюється політичне життя [1, с. 195].

Політичне рішення є провідним моментом політичного процесу, і є продуктом діяльності певних політичних індивідів (насамперед керівних осередків). Для тих, хто приймає, рішення це є осмисленим вибором шляху та способу дії, а для того, кому воно було адресоване, дане рішення є вказівкою, яку потрібно виконувати.

Прикладами політичних рішень є закони, розпорядження, накази, постанови і таке інше. Вони можуть бути : загальнодержавні, місцеві, та регіональні; одноосібні та колегіальні; тактичні і стратегічні. Також бувають оперативні рішення, які приймають для злагодження поточних проблем.

Процес ухвалення політичного рішення розпадається на окремі етапи. Зокрема, американські політологи Д. Марч, Т. Саймон і Г. Ласвел виділяють такі етапи процесу ухвалення рішення: 1) постановка проблеми; 2) збирання інформації; аналіз вихідних і всіх додаткових даних; 3) пошук найефективніших альтернативних рішень, порівняльний аналіз їх і вибір оптимальної альтернативи як плану дій; 4) ухвалення рішення; 5) реалізація політичного рішення; 6) оцінювання ефективності рішення, підбиття підсумків [2].

Отже кожна з наведених фаз політичного процесу є досить складною за змістом, та потребує тривалого та якісного відпрацювання цих елементів у певній послідовності. Серйозних старань слід приділити першим фазам, пов'язаним із збиранням інформації. Повнота, корисність, та цінність — це саме

ті якості, яким мусить відповідати подана інформація, щоб здійснити свою функцію як основа прийняття рішень.

Поміж інших з поданих елементів розвитку політичного рішення можна виділити четверту, фазу а саме — фаза прийняття — найвідповідальніша, а отже той, хто приймає політичне рішення, зобов'язаний детально виконувати напрацьовану політичною практикою алгоритм дій ухвалення рішення, які включають в себе поданні аспекти:

- *висвітлення об'єкта політичного вирішення*: З'ясовується хто із членів політичних подій потребує змін, і кому з них потрібно прийняти рішення.

- *виявлення інтересів*: Береться до уваги весь діапазон політичних інтересів особливо тих, які нині невдоволені і передбачається їх задоволення майбутніми рішеннями.

- *виявлення недоліків*: Це те що конкретно необхідно змінювати, щоб вдовольнити інтереси «незадоволених» учасників державних подій, — питання, яке окреслює цілеспрямованість прийняття майбутнього рішення, та напрям зусиль спрямованих на з'ясування, яку ваду потрібно усунути обов'язково.

- *встановлення фінальної мети рішення*: Політичний діяч зобов'язаний сформулювати мету майбутньої постанови на основі деяких критеріїв. За рівнем впливу мета може бути довго-, середньо- та короткострокова; ціль може різнитися за масштабами та рівнями політичної структури, за пріоритетом інтересів і ступенем обов'язковості різних членів політичних подій. Тому суб'єкт політики, який приймає рішення, повинен ставити собі досягнути мету.

- *встановленням альтернативних варіантів вирішення політичної проблеми*: Є головним завданням того, хто приймає політичне рішення, та зводиться до того, щоб прийняти якнайбільше шляхів реалізації цього рішення, та грамотно порівняти всі варіанти; зробити обґрунтований вибір найкращого варіанта прийнятого рішення.

Отже запропонована схема ухвалення політичних рішень надає змогу враховувати політичну ситуацію, і очікування від втілення рішення та зосереджує увагу на визначенні суб'єкта втілення рішення, яке уточнює питання відповідальності; та попереджує подальшу трансформацію політичного рішення, етап, якого залежить від подальшого аналізу альтернативних варіантів політичної обставини та оцінки її результатів. Але слід враховувати особливості конкретного розгляду питання, тому що цей підхід може потребувати корекції залежно від специфіки об'єкта, та суб'єкта, мети рішення ситуації, яка потребує його прийняття.

Список використаних джерел:

1. Вайер А. М. Місце політичних рішень в процесі розвитку сучасної України .2019. С.194-205.

2. Основні етапи прийняття політичного рішення.
URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2229.html>

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Марчевська Олена Олександрівна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка

Республіка Молдова є невеликою країною Східної Європи, яка з років незалежності і досьгодні пройшла багато криз і трансформацій політики. Шляхом діалогу, переконання, наполегливого просування національних інтересів, підтримуючи відкриті канали комунікації, створюючи неконфліктне середовище, Республіка Молдова здійснює зовнішню політику, орієнтовану на посилення міжнародного діалогу і наближення до європейської спільноти. На сучасному етапі Молдова прагне налагоджувати тісніші політичні відносини з іншими країнами, тим самим позиціонуючи себе як надійного та важливого партнера.

Проголошення незалежності Республіки Молдова 27 серпня 1991 року ознаменувало не тільки появу нової держави на політичній карті світу, а й початок діяльності державних органів, уповноважених здійснювати зовнішню політику. За короткий період в Молдові було створено Міністерство закордонних справ і європейської інтеграції - центральний спеціалізований орган державного управління, уповноважений просувати і здійснювати зовнішню політику. У перші роки незалежності було встановлено дипломатичні відносини з більшістю держав світу, також Молдова вступила до основних міжнародних та регіональних організацій. В 1995 році вперше було прийнято Концепцію зовнішньої політики Республіки Молдова, в якій окреслено основні сфери міжнародної діяльності країни.

На зовнішню політику Молдови значно впливали внутрішні фактори. Політична нестабільність, відсутність прогресу в питаннях верховенства права та боротьби з корупцією, а також суперечливий імідж деяких політичних керівників у Кишиневі обмежили здатність держави просуватися на шляху до євроінтеграції та розвитку міжнародного партнерства.

Зовнішньополітичні орієнтири розвитку Молдови, в залежності від політичних лідерів, змінювалися в 2 напрямках – євроінтеграція або посилення співпраці з Росією. У результаті політичної кризи 2000-2001 років та за правління Партії комуністів розглядалися можливості приєднання Молдови до Союзу Росії та Білорусі та надання російській мові статусу другої державної. З 2003 року відбувалося поступове переорієнтування на Захід та спостерігається високий рівень підтримки євроінтеграції серед населення. Протягом наступних 10 років спостерігалася активізація відносин Молдови та ЄС, підписання важливих документів та приєднання до зони вільної торгівлі. Утім, проєвропейські рухи дискредитували себе через невиконання власних передвиборчих обіцянок.

На хвилі європесимізму в грудні 2016 року п'ятим президентом Молдови було обрано Ігоря Додона, чия програма майже повністю складалась із лозунгів відновлення стратегічного партнерства з Росією. Проте прем'єр-міністр чинного на той момент уряду підтримував повернення довіри громадян до євроінтеграційного курсу. Така суперечливість зрештою призвела до того, що у 2019 році в Молдові розгорнулася чергова політична криза з відстороненням президента та формуванням нового уряду.

У листопаді 2020 року в Молдові відбулися чергові президентські вибори, що по суті стали продовженням суперництва проросійських сил з проєвропейськими. Перемогу над чинним тоді президентом І. Додоном здобула проєвропейська кандидатка Мая Санду. Ця подія дала позитивний сигнал для активізації зовнішньополітичних можливостей Молдови та виходу з політики міжнародної ізоляції. Новий уряд прагне закласти основи для послідовної зовнішньої політики, яка орієнтована на громадян, сприяє багатостороннім рішенням та створенню безпечного середовища для внутрішніх реформ.

2021 рік поставив Республіку Молдова в новий рівень у регіоні та знову приєднав державу до спільноти демократичних країн. Міжнародне середовище також формує зовнішню політику Молдови. Зокрема це визначається масштабним соціальним та економічним впливом пандемії Covid-19, відновленням суперництва між великими державами, а також повномасштабним вторгненням Росії в Україну, що поставило під загрозу регіональну безпеку. Ці виклики, з якими Республіка Молдова стикається на внутрішньому та міжнародному рівнях, формують і скеровують зовнішньополітичні пріоритети.

Зважаючи на висвітлене вище, основними пріоритетами зовнішньої політики Республіки Молдова на 2021-2022 роки є:

- подолання наслідків пандемії (активізація міжнародних зусиль для стимулювання процесу вакцинації проти COVID-19);
- підтримка економічного відновлення країни (співпраця з міжнародними партнерами та фінансовими установами щодо залучення необхідних коштів для зміцнення макроекономічної стабільності країни та покриття дефіциту бюджету);
- підтримка регіональної безпеки та стабільності (посилення співробітництва з державами-сусідами, зокрема з Україною та Румунією);
- активне залучення до глобального порядку денного (поглиблення відносин з міжнародними інституціями та стратегічними партнерами для просування внутрішніх реформ).

Фундаментальною основою внутрішньої та зовнішньої політики Республіки Молдова є європейська інтеграція, яка також стала рушійною силою політичної та соціальної згуртованості держави. Першим юридичним документом про співпрацю між Республікою Молдова та Європейським Союзом стала Угода про партнерство та співробітництво 1994 року. Важливою можливістю для Молдови в процесі наближення до європейських структур стало її включення до Східного партнерства.

Наступними кроками стали підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію, лібералізація візового режиму та поступове залучення у внутрішній ринок Європейського Союзу, що призвели до фактичної інтеграції Республіки Молдова в політичний та економічний простір Європи. У той же час, Уряд відданий цілі модернізації та розвитку держави задля швидшого та ефективнішого здійснення євроінтеграційного курсу. Політичний діалог між Молдовою та ЄС забезпечується також через низку різних форматів, де обговорюються процес реформування держави, а також теми, що становлять спільний інтерес у сфері зовнішньої політики та безпеки.

Євроінтеграція є ключовим пріоритетом для консолідації та просування спільних цінностей і принципів, таких як демократія, свобода, верховенство права та дотримання прав людини. Серед інших пріоритетів відносин ЄС та Молдови є зміцнення державних інституцій, реформування судової системи, покращення бізнес-клімату, забезпечення поваги до свободи вираження поглядів, покращення соціальних умов, а також співпраця з таких питань, як управління кордонами, міграція та боротьба з торгівлею людьми, організованою злочинністю, корупцією та відмиванням грошей.

2022 рік став проривним в євроінтеграційній політиці Республіки Молдова. 4 березня було офіційно подано заявку на вступ Молдови до Європейського Союзу. Наступними кроками стали заповнення опитувальника, проведення численних зустрічей для лобювання державних інтересів серед європейських партнерів, проведення інформаційних кампаній для залучення підтримки серед громадськості. І вже 23 червня 2022 року Європейська рада визнала європейську перспективу Республіки Молдова та ухвалила рішення про надання їй статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Це офіційний перший крок на шляху до членства в ЄС, але Молдова ще має привести своє законодавство у відповідність із законодавством Європейського Союзу, а також здійснити політичні, соціальні, економічні, судові та адміністративні реформи, які покращать якість життя населення. Статус кандидата також дає можливість знайти мирне вирішення придністровського конфлікту, що дозволить реінтегрувати регіон і зміцнити національну безпеку.

Одним із стратегічних партнерів Республіки Молдова на сучасному етапі є Сполучені Штати Америки. США послідовно підтримували демократичні перетворення Молдови, її зусилля по боротьбі з корупцією та прагнення до європейської інтеграції. Ця підтримка значною мірою була зумовлена, серед іншого, стратегічними інтересами Сполучених Штатів в регіоні. Політичне партнерство Республіки Молдова зі США базувалося на підтримці, яку держава отримала для зміцнення демократичних інститутів, підтримки суверенітету та територіальної цілісності країни в межах її міжнародно визнаних кордонів, зміцнення економічного зростання та конкурентоспроможності, а також покращення бізнес-клімату.

Стратегічний діалог між США та Республікою Молдова був започаткований у березні 2013 року. Його метою є зміцнення двосторонніх відносин, особливо у сфері безпеки, для підтримки Молдови в подоланні внутрішніх і міжнародних

викликів. Поточні рамки інституційного партнерства забезпечують сприятливий формат для посилення двосторонньої співпраці в п'яти ключових сферах, спрямованих на зміцнення верховенства права та належного управління, зокрема щодо досягнення реформ у секторі юстиції; посилення антикорупційних інституцій; сприяння створенню сприятливого середовища для вільних ЗМІ та активного громадянського суспільства; підвищення прозорості процесу управління та захист прав людини.

І США, і Республіка Молдова мають значні інтереси у сфері безпеки. Молдова, навіть як нейтральна країна, потребує сильних інституцій для забезпечення своєї незалежності та суверенітету. США зацікавлені в тому, щоб найближче сусідство з НАТО було настільки стабільним і стійким, наскільки це можливо, у тому числі у сфері безпеки. Тому, незважаючи на свій нейтралітет, Республіці Молдова все ж таки вдалося розвинути динамічні відносини в деяких сферах безпеки та оборони з НАТО в рамках Партнерства заради миру.

19 січня 2022 р. під час засідання Уряду було схвалено Індивідуальний план дій Республіка Молдова – Партнерство з НАТО. Цим документом влада Кишинєва пропонує модернізувати сектор безпеки та оборони відповідно до нових подій і вимог поточного середовища безпеки, щоб протистояти новим викликам. План дій визначає цілі співпраці в кількох сферах стратегічного значення, таких як: співпраця з європейськими та євроатлантичними структурами та інституціями, демократичні реформи, права людини, верховенство права, боротьба з корупцією, територіальна цілісність та відносини з сусідами; реформування сектору безпеки та оборони, демократичний контроль над Збройними Силами, боротьба з тероризмом, забезпечення кіберзахисту, сталий економічний розвиток та енергетична безпека.

Загальна мета зусиль Республіки Молдова полягає у зменшенні військового чинника в регіоні та створенні цивільних механізмів, які відповідатимуть реальним потребам процесу регулювання, сприятимуть зміцненню довіри та створенню сприятливої атмосфери для визначення життєздатної вирішення придністровської проблеми. Паралельно в рамках процесу врегулювання конфлікту влада Молдови продовжує просувати виключно мирні рішення, засновані на діалозі та орієнтовані на зближення двох берегів Дністра.

Наразі придністровський конфлікт перебуває в замороженому стані, тривають спроби його вирішення дипломатичним шляхом. Загалом, переговорний процес щодо Придністров'я у так званому форматі 5+2 – переговорній системі за участю Республіки Молдова, самопроголошеної влади Придністровського регіону, представників Росії, України та ОБСЄ, ЄС як посередників, став доволі зтяжним та малоефективним. Регіон залишається нестабільним та неконтрольованим Кишинєвом. Влада Молдови з обережністю і пильністю стежить за подіями, що відбуваються на території, контрольованій тираспольським режимом. Існує напруга між різними силами в регіоні, зацікавленими в дестабілізації ситуації. Це робить Придністровський регіон вразливим і створює ризики для Республіки Молдова. Влада засуджує будь-які провокації та спроби втягнути молдавський уряд в дії, які можуть загрожувати

миру в країні. Кишинів продовжує наполягати на мирному врегулюванні придністровського конфлікту.

Придністровська криза перешкоджає розвитку україно-молдовського транскордонного співробітництва та ускладнює інтеграцію Молдови до ЄС та НАТО. А дислокація російських військ в невизнаній республіці підтримує високу напругу не лише в країні, а й у регіоні.

Протягом останніх років було відновлено стратегічні партнерства з країнами-сусідами, зокрема з Румунією та Україною. Румунія посилила політичну, дипломатичну та економічну підтримку Республіки Молдова, задовольняючи необхідні потреби сусідньої держави. Країни зміцнили співпрацю щодо модернізації, демократизації, європейської інтеграції, підтримки суверенітету та територіальної цілісності Молдови. Румунія була однією з перших країн ЄС, яка надала послідовну підтримку для реагування на потреби пандемічної кризи.

Нова динаміка молдавсько-румунських відносин, зосереджена на політичному, економічному та культурному вимірі, знайшла своє вираження в численних візитах на найвищому рівні, підписанні двосторонніх угод та постійній підтримці, яку Румунія надає Республіці Молдова. На сучасному етапі двосторонні відносини визначаються Дорожньою картою щодо пріоритетних сфер співробітництва між Республікою Молдова та Румунією. Документ підписаний 23 листопада 2021 р. і спрямований зокрема на конкретне прискорення процесу європейської інтеграції Республіки Молдова, забезпечення економічного та соціального розвитку для прямої вигоди обох сторін.

Важливим аспектом молдавсько-румунських відносин є енергетичний вимір, що має на меті підвищити рівень взаємозв'язку між двома країнами щодо інфраструктури транспортування, а також зменшити залежність Республіки Молдова від російських енергоресурсів. Зокрема пріоритетними кроками стало будівництво на території Молдови трубопроводу Унгени – Кишинів та з'єднання між електричними мережами Молдови та Румунії.

Одним з пріоритетних партнерів Молдови є Україна. Незважаючи на всі труднощі, що виникали між країнами останні десятиліття, державам вдалося змінити розвиток двосторонніх відносин у позитивному напрямку. Основними сферами співпраці є: економічне та енергетичне співробітництво, співпраця у сфері управління кордоном, консолідація зусиль на шляху європейської інтеграції, що демонструє відкритість і здатність взаємодіяти з метою досягнення спільних цілей. Республіка Молдова та Україна, як сусідні держави, підтримують одна одну та продовжують бути взаємними стратегічними партнерами.

Війна Росії в Україні стала надзвичайною загрозою для європейської архітектури безпеки та мирного й демократичного розвитку в усьому світі. Імперські амбіції та ревізіоністська політика Російської Федерації створили нову драматичну реальність для всього світу. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну викликало серйозну тривогу в Республіці Молдова з точки зору загострення проблем безпеки країни, ширших регіональних політичних і стратегічних наслідків. Молдова, яка межує з Україною, безпосередньо постраждала від величезного потоку українських біженців. Завдяки зовнішній

допомозі Уряд Республіки Молдова зараз має інфраструктуру для підтримки біженців і працює зі своїми міжнародними партнерами над створенням планів дій щодо захисту.

Зокрема, повномасштабне вторгнення РФ в Україну створило серйозні економічні та енергетичні виклики для Республіки Молдова та Чорноморського регіону. Молдова є однією з країн, які найбільше постраждали від зростання цін на енергоносії та товари, нещодавнє різке підвищення цін стало, мабуть, однією з найгостріших економічних проблем для молдавського народу. Однак 16 березня 2022 року, після років підготовчої роботи та в розпал війни, електромережі України та Молдови було успішно під'єднано до мережі континентальної Європи на пробній базі. Це дозволило як Молдові, так і Україні імпортувати електроенергію з ЄС. Енергетичний вимір безпеки в Молдові значною мірою залежить від стратегії диверсифікації джерел.

Молдова як нейтральна держава не приєднується до жодних санкцій. Згідно із заявою міністра закордонних справ та європейської інтеграції Молдови Ніку Попеску: «Рішення про введення санкцій проти Росії є непростим і дуже важким, яке могли б прийняти сильніші та більш процвітаючі країни, ніж Молдова. Рішення було прийнято з економічних міркувань, оскільки економіка Молдови занадто залежна від відносин з Росією». Ключовим аргументом молдовської політичної еліти з початку війни було те, що держава є нейтральною та виступає за мир в Україні та регіоні загалом.

Отже, протягом багатьох років Республіка Молдова мала репутацію ненадійного та непослідовного міжнародного партнера. Часто слова та вчинки керівників держави не збігалися, а внутрішні актори маніпулювали зовнішньополітичними тезами в політичних цілях. Проте на сьогоднішній день Республіка Молдова має хороші шанси почати позбуватися цієї спадщини. Зовнішня політика Молдови на сучасному етапі проводиться у форматі 4D: деізоляція, діалог, діаспора та європейський вектор.

Республіка Молдова за останні роки посилила політичний діалог на високому рівні з європейськими державами, включаючи Францію, Німеччину та Румунію, з метою сприяння політичній асоціації та економічній інтеграції, а також для підтримки прореформаторської програми чинної президентки. Спостерігається тісніша співпраця з державами Асоційованого тріо (Грузія та Україна) та Східного партнерства, а також у двосторонньому плані зміцнено діалог зі Сполученими Штатами Америки, Туреччиною, Норвегією, Азербайджаном, Казахстаном, ОАЕ, Єгиптом тощо. Були використані можливості для діалогу з високопосадовцями регіональних та міжнародних організацій: Ради Європи, НАТО, ООН, ОБСЄ, ГУАМ та ЄС.

Пріоритетами діяльності для діаспори є модернізація та оцифрування консульських послуг, щоб підвищити якість та швидкість надання послуг у місцях, де велика кількість консульських запитів.

Європейська інтеграція Республіки Молдова забезпечила значний прогрес у розвитку країни за останнє десятиліття. Вступ до ЄС є єдиним стратегічним варіантом, який дає Республіці Молдова

шанс залишитися частиною вільного світу. Молдова має амбітний план розвитку у співпраці з Європейським Союзом. Нова реальність показала, що влада повинна діяти рішуче, якщо прагне закріпити Молдову в спільноті, яка підтримує стабільність і розвиток. Республіка Молдова продемонструвала сильну політичну волю просувати європейський порядок денний і проводити необхідні реформи. Республіка Молдова проводить інтенсивну лобістську кампанію для досягнення цієї мети.

Наразі для стабільного розвитку країни важливо, щоб президент, уряд і парламент спільно працювали для здійснення національних стратегічних цілей зовнішньої політики та політики безпеки Республіки Молдова. Тим часом, враховуючи численні кризи, з якими стикалася Республіка Молдова на сучасному етапі – епідеміологічну, економічну, безпекову, політичну та інституційну – зовнішня політика країни може лише адаптуватися та сприяти вирішенню цих викликів.

Список літератури

1. Між Сходом і Заходом: зовнішньополітичні орієнтири Республіки Молдова. Аналітичний центр ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/mizhshodom-i-zahodom-zovnishnopolitichni-orientiri-respubliki-moldova> (дата звернення: 10.10.2022).

2. *Președinția Republicii Moldova*. URL: <https://www.presedinte.md/app/webroot/uploaded/PPE%202021-2022.pdf> (дата звернення: 21.10.2022).

3. Politica externă a republicii moldova: o diplomație inteligentă pentru o țară mai puternică - *IPRE*. URL: <https://ipre.md/2021/05/07/moldovas-foreign-policy-smart-diplomacy-for-a-stronger-country/> (дата звернення: 25.10.2022).

4. Notă analitică: 2021: TIMPUL RELANSĂRII RELAȚIILOR MOLDO-AMERICANE - *IPRE*. URL: <https://ipre.md/2020/12/17/policy-brief-2021-time-to-upgrade-us-moldova-relations> (дата звернення: 25.10.2022).

5. Cu privire la aprobarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2022-2023. URL: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-04_-_nu_905_maeie_2020_2.pdf (дата звернення: 21.10.2022).

6. | Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova. *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova / Guvernul Republicii Moldova*. URL: <https://mfa.gov.md/ro/content/comentariul-maeie-legatura-cu-implinirea-30-de-ani-de-la-desfasurarea-operatiunii-de> (дата звернення: 23.10.2022).

7. | Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova. *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova / Guvernul Republicii Moldova*. URL: <https://mfa.gov.md/ro/content/ministrii-de-externe-nicu-popescu-si-bogdan-aurescu-au-semnat-foaia-de-parcurs-privind> (дата звернення: 26.10.2022).

8. ASPECTELE-CHEIE ALE RELAȚIILOR MOLDO – ROMÂNE. *Academia de Administrare Publică | Alma Mater a funcționarilor publici*. URL: <http://aap.gov.md/files/publicatii/ri+/articole/20/03.pdf> (data звернення: 26.10.2022).

9. Relațiile bilaterale dintre republica Moldova și Ucraina la etapa actuală. *IBN*. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/231-238.pdf (data звернення: 28.10.2022).

10. Natalia Stercul: Moldova's reaction on the Russian full-scale war against Ukraine and its consequences - Asociația pentru Politica Externă din Moldova. *Asociația pentru Politica Externă din Moldova*. URL: <http://www.ape.md/2022/07/natalia-stercul-moldova-s-reaction-on-the-russian-full-scale-war-against-ukraine-and-its-consequences/> (data звернення: 24.10.2022).

DIFFERENCE IN EXPRESSION OF LOVE BETWEEN MEN AND WOMEN

Spytska Liana

Full Doctor in Psychology, Professor
Professor at the Department of Practical Psychology and Social Work
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
Ukraine

Men and women have a different attitude to love. Female emotion and logic centres in the brain are more closely connected, there is less testosterone, and it is easier to assess whether a woman chose a worthy partner. That is why most of the break-ups are more often initiated by women, and why so many men cannot understand what happened. Women break up in a more gentle way than men, even if they despise the man.

Women always say “I love you” more easily than men. Thanks to the specific brain structure, the world of woman is full of feelings, emotions, communication, and words. Woman knows that when she feels protected, cherished and adored, even at the stage of attraction, it means she is in love. Man cannot clearly imagine what love is, and often confuses passion and passionate desire with love. His brain is blinded by testosterone, and it often may take years after the relationship starts when the man realises that he truly loves, which he actually understands retroactively.

Many men cannot communicate well, thinking that by saying the “L” word they will forever tie themselves up with commitment, so they keep the word for an extraordinary case. When a man crosses the Rubicon and says the cherished word, he wants to tell about this event to all who would listen.

Men can separate love from sex. Thus, it is often enough for a man to have a purely physical contact to gain all his attention. It is still unclear where exactly love is found in the brain, but studies have shown that a woman’s brain has a whole network of links between the love centre and the sex centre (hypothalamus), and it is only possible to activate the sex centre after activating the love one. Man, apparently, has no such links, so they may have love and sex separately. For man, sex is sex and love is love – they sometimes happen to come together.

Man calls sex sex, but woman reacts to this word negatively, because it is the wrong term according to her definition. Woman “makes love,” which means she wants to feel loved and wants to feel love herself before the actual sex begins. For most women, the act of “sex,” devoid of love, is good only for one party, as the female brain structure cannot accept the definition of love as sex.

When a man says “sex,” he implies a purely physical act that does not mean he does not feel love to the woman who he is with. When a man wants to “make love,” he still wants to call it sex. The woman’s reaction to this word may be negative, but the expression “to make love” makes many men feel that they are lying to her, because he sometimes wants just sex. If both man and woman understand what this all means and agree not to pay attention to each other’s semantics, this issue does not come up again.

So let us first define the notions of sex and love. Without going into the definitions possibly given by a professional sexologist, sex is an activity designed to meet the physiological needs to connect with the body of another person in order to receive sensual pleasure or procreate. A person who only reached the level of physical maturity, but is still immature psychologically and morally notes that certain parts of their body have grown in size and are ready for action. This is due to the changes in blood flow and activity of the endocrine glands and epidermal cover, which activates the genitalia. Thanks to this, man can preserve and guarantee the support of his family, like in happens in the wild.

However, sex, being a positive and natural phenomenon, does not provide spiritual discharge. In addition, there is the question of commitment to the partner. Another person's body is seen as an extension of your own, and sometimes as a means of achieving the highest satisfaction. There appears the space with two poles – he and she. This feeling is a gift of nature. But it is just a feeling, a response to mutual attraction, which pursues one goal – procreation. You can call it love, if you want to emphasise the power of attraction and unity between the loving and the loved. But in itself, it is not love yet.

Love is an act of infinite generosity, and only a truly great person full of life is capable of it. To love is the hardest thing to do. Only the gods know how to love. The Bible says that “God is love.” One can truly love only when they can give their beloved what they need. The art of loving is the most difficult skill in the world. The feigned innocence of this feeling sometimes hides blackmail and immaturity, deprivation of personal freedom, violence against the soul, and restrictions to personal growth. Complementarity is necessary for the full self-knowledgee. Those avoiding it, do not reach integrity, with one side of their nature in the sublimated form of increased aggression against that side of life that they lost in their youth.

To “sublimate” means to transfer the object or mode of behaviour from its usual sphere of life into the sphere, which is considered as more elevated and noble.

In addition to its protective function in the mental processes of formation of personality, sublimation can also serve as a great technique for saving energy in the most productive areas. The key thing is to use this technique consciously.

For example, as A. and B. Pease point out [1], erotic feeling carries a great supply of energy. Using this energy in sexual intercourse and sexual fantasies is not bad as such, of course, unless it is illegal, and then it would be silly to take the risk and give in to it. When too many teenagers since age fourteen begin to brag about their sexual victories, thus trying to assert their superiority over adults, it means that they head for the animal state which is followed by premature ageing. Sexuality can be compared to inherited capital, which its owner rather than just spend, can try to multiply, exploring the market and engaging in various transactions. Capital can help accumulate a higher intellectual energy and successful self-realisation in society. Well-placed capital is an object of legitimate pride for its owner and the basis for expansion their social influence (through banks, companies, firms, participation in politics, scientific research, and culture). It is also an important contribution to collective creative work, above all, the work leading to personal glory. “Glory” means something emitting light, thus making

life glorious again.

Consequently, we must save and invest wisely into our vital energy, only one manifestation of which is sexuality. It is worst of all when the release of this energy is expressed in antisocial manifestations: it leads to its pointless physical destruction.

In a relationship based on feelings it is unacceptable to consider your partner as an object. They must be perceived as a subject that has dignity and desires to be satisfied. Do not forget that erotic feelings can lead to a number of new factors in life: friendly, family, and marital relationships, children, legal issues. Remember that, tempted to taste the honeycomb of romance, you have to be ready to dodge the stings of many bees.

Whatever life brings, we still have these feelings there. Their character is determined by the life itself. The main thing in this game is the reality of self that never loses its focus to higher self as its ultimate goal.

In order to have love, you have to build it. The one who understands the art of living mostly sees the loved one as a result of creative work. It is so because the very fact of love hides a possibility of metaphysical mediation, which can clearly be learnt only by the greatest experts in the art of living. "Metaphysical mediation" is the ability of the two to merge and become the guide in the unity of Being. The other person ceases to be different, and the feeling of "I" in existence is born.

References:

1. *Pease A. Why Men Don't Listen and Women Can't Read Maps / A. Pease, B. Pease. - M. : Progress, 2008. - 201 p.*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВПЛИВУ КОЛЬОРІВ НА ПСИХІКУ

Васюк Катерина Миколаївна

канд.психол.наук, доцент

доцент кафедри психології

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Про психологічний вплив кольору на стан людини відомо з давніх часів. Розмальовування тіла для древньої людини мало велике значення не тільки в магічному сенсі, але й визначало її соціальний статус. Особлива увага кольору приділялася в Стародавній Індії, де колір вважався однією з сутностей людини. В Стародавньому Єгипті існували спеціальні кімнати з певним кольором стін, де жерці лікували людей.

Цікавість до проблеми впливу кольору на психіку була виражена спочатку в релігійному символізмі, міфологічній символіці оберегів, одягу, ритуалах. Ближче до сучасності декілька видатних філософів присвятили цій темі свої праці, зокрема, Гете описував за допомогою кольорів характер, Д. Дідро «Мої незначні думки про колір», І.Ф. Гегель розглядає колір як символ певних ідей і початку нових справ, що і висловив у своїй праці «Естетика», також слід відмітити праці В. Шеллінга «Філософія мистецтва» та А. Шопенгауера «про зір та кольори».

В сучасній науці за вивчення цього питання взялися фізіологи і психологи. Наприклад, відомий радянський дослідник О.М.Леонтьєв, засновник теорії діяльності, дослідив і довів експериментально, що колір може сприйматися тактильно, тобто всією поверхнею шкіри. Відомий біолог Є.С. Шноль виявив, що нервово волокно являється аналогом сучасних провідників світла. Воно ідеально створене для сприйняття кольорів. Ще на початку ХХ ст.. Психофізіолог С.В. Кравков довів, що світло і колір активують нервову систему, загострюють чутливість органів чуття. Вплив певного кольору спрямовується на нервову систему і активує чи пригнічує її.

Фізіологічні аспекти впливу кольорів розроблялись також в США, де вплив кольорів вважався різновидом психологічного маніпулювання, де вплив на психіку відбувається несвідомо через емоційне реагування. Як зазначає Т.А. Прокопович, це відкрило нову еру в рекламі, Як комерційній, так і політичній, де кольоровій гамі рекламного продукту надавали величезне значення: пакування товару, кольорова гама рекламного ролика, навіть колір костюму політика ретельно добирались. Український дослідник О. Безручко провів ґрунтовне дослідження українських телепрограм різних жанрів, довівши, що колір вбрання ведучого є продуманим елементом програми і свідомо використовується режисерами для створення певних установок і настрою у глядачів.

Л.О. Китаєва-Смик дослідила, що в стані стресу у досліджуваних збільшувалася чутливість до короткохвильової (синьо-зеленої) частини спектру

і, навпаки, зменшувалася щодо довгохвильової (червоно-жовтої). Ці закономірності були відомі людству давно, але лише в ХХ сторіччі отримали експериментально підтвержене пояснення. Наприклад, М. Люшер, проаналізувавши безліч культурних символік кольорів, створив тестову методика вибору кольорів, яка досліджує як актуальні психоемоційні стани, так і глибинні психічні особливості особистості.

Актуальним також залишається дослідження вікових аспектів сприйняття кольору. В.С.Демидов, спостерігаючи за дітьми, довів, що тривале перебування в умовах кольорової деривації призводить не тільки до зміни фізіологічного стану, але й провокує затримки загального психічного розвитку. В першу чергу це пов'язано з активуючою функцією кольорову щодо нервової системи. Також в українській психології є цікава серія публікацій Л.М. Андрущенко про вплив кожного окремого кольору на фізіологічний стан людини

Г. Фрилінг і К. Ауер досліджували віковий аспект цієї проблеми і описали закономірність зміни кольорів, які приваблюють людину, з віком. Так в дитячому віці яскраві кольори діють менш активно, ніж у зрілому, тому з віком люди прагнуть оточувати себе більш спокійними тонами – оливковим, сірим, коричневим, які менше активують і перевтомлюють нервову систему.

Особливу цікавість представляють також експерименти В.М. Інюшина, який застосовував «чисті» кольори, які в природі майже неможливо зустріти, тобто лазер. Дія такого монохроматичного потоку набагато активніше діє на організм. Не дивлячись на велику цікавість до цієї проблеми, дослідження її залишається фрагментарним і несистематизованим, тому потребує подальших розробок. Особливо перспективним є напрямок об'єднання фізіологічних і психологічних досліджень з цієї проблематики.

Список літератури

1. Андрушко Л.М. Вплив зеленого кольору на психіку та фізіологічні функції людини. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2017. Вип. 1. С. 134-142.
2. Андрушко Л.М. Вплив червоного кольору на психіку та фізіологічні функції людини. Вісник Закарпатського художнього інституту. Вип. 5. 2014. С. 102-106.
3. Прокопович Т.А. Кольорознавство та аспекти психологічного впливу в дизайні політичної реклами. Вісник ХДАДМ. Серія «Теорія мистецтва». 202. № 2. С. 21-26.
4. Безручко О. Вплив кольору на глядацьку аудиторію інтерактивного телебачення. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво. 2019. Вип 2 (2). С. 208-215.
5. Солощенко Т.В. Вплив емоційного стану людини на кольорове сприйняття. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2013. Вип 36. С. 224-229

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Кононова Марина Миколаївна

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Кононов Богдан Сергійович,

викладач
Полтавський державний медичний університет

Полова Діана Олександрівна

магістрантка
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Досвід показує, що професійна діяльність, залежно від сфери її застосування, може супроводжуватися інтенсивним спілкуванням (з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом), чималою кількістю емоційно напружених ситуацій з різних причин, емоційною напругою як у випадку виконання посадових обов'язків, так і у разі необхідності розв'язання конфліктних ситуацій. Необхідність встановлення довірливих відносин з оточенням, а також потреба у збереженні власного спокою та в управлінні своїми емоціями у діловому спілкуванні потребує від особистості помітних зусиль та витрат енергії. Це призводить до зниження ефективності діяльності, суб'єктивної задоволеності нею, зумовлює негативне відношення до праці та організації, а у складних випадках – супроводжується помітним погіршенням психофізичного здоров'я і загальної якості життя, що є ознаками професійного вигорання.

З огляду на це, варто розглянути механізми психологічного захисту, які допомагають знизити потенціал емоційного напруження, яке може спричинити психічну травму, або навпаки, сприяють розвитку професійного вигорання серед працівників сфери «людина – людина», зокрема серед викладачів закладів вищої освіти (якщо вони з якої-небудь причини не спрацьовують, то це може сприяти виникненню психічних порушень).

Здійснений теоретичний аналіз відомостей про феномен професійного вигорання особистості в науково-психологічній літературі [1; 2; 3; 4; 6; 7] дозволяє зробити висновки, що це: реакція на пролонгований стрес внаслідок напруженої взаємодії між навколишнім середовищем і особистісними характеристиками, що супроводжується повним або частковим виключенням емоційної, фізичної та когнітивної енергії у відповідь на деякі психотравмуючі дії, що проявляється у симптомах особистісної відстороненості, емоційного та розумового виснаження, фізичного стомлення та зниженням інтересу та задоволення від власної професійної діяльності, підвищеною схильністю до

соматичних захворювань. Професійне вигорання протікає в кілька стадій: від помірних, нетривалих ознак в легкій формі, що виражені легкою турботою про себе, до більш регулярних і затяжних симптомів, які важче піддаються корекції, і нарешті – до появи ознак та симптомів хронічного характеру, що можуть викликати фізичні та психологічні проблеми [7].

Науково-теоретичні розвідки показують, що серед детермінантів виникнення професійного вигорання особистості головними є невідповідність між внутрішніми ресурсами та професійними вимогами, а також типові зовнішні чинники, що характеризують особливості професійної діяльності, та внутрішні чинники, що стосуються індивідуальних характеристик саме професіоналів.

Згідно досліджень С. Джексона, М. Кононової, К. Маслач, О. Мірошниченко, А. Пайнс, П. Патрік, Х. Фрейденбергер, В. Шебанова, А. Шиделко та інших, професійне вигорання спеціалістів характеризується вираженою сукупністю симптомів порушення в психічній, соматичній і соціальних сферах життя людини [2; 3; 4, с. 11-13; 5]. Відповідно, їх усі науковці розподіляють на кілька груп: фізичні (стомленість, виснаження, зміна маси тіла, безсоння, незадовільний загальний стан здоров'я та ін.), емоційні (нестача емоцій, байдужість, безпорадність, агресивність, дратівливість, тривога, депресія, відчуття провини, зниження самооцінки, редукція професійних досягнень, збільшення деперсоналізації своєї чи інших та ін.), інтелектуальні (зниження інтересу до нових теорій та ідей у роботі, апатія, втрата смаку та інтересу до життя, надання переваги стандартним шаблонам, байдужість до новин та ін.), поведінкові (зниження продуктивності діяльності, байдужість до неї та їжі, нещасні випадки, виправдання вживання тютюну, алкоголю, ліків та ін.), соціальні (низька соціальна активність, зниження інтересу до дозвілля, соціальні контакти обмежуються роботою, відчуття ізоляції, відчуття нестачі підтримки) симптоми.

Вивчення сучасних підходів (В. Бойко, В. Бассін, Ф. Березін, В. Воловик, В. Рожнов, В. Ротенберг, В. Ташликов, З. Фрейд, В. Шебанова, Г. Шулдик та ін.) до трактування механізмів психологічного захисту особистості дозволило з'ясувати, що це реакція витіснення зі свідомості інформації, загрозової для емоційного самопочуття людини, що забезпечує регулятивну систему стабілізації психічного і фізичного здоров'я особистості.

Основною ознакою механізмів психологічного захисту є неусвідомлюваний характер, похідність від емоцій (страху, гніву, радості, печалі, прийняття, відрази, очікування, здивування).

Серед різноманітності відомих класифікацій механізмів психологічного захисту варто звернути увагу на такі: за мірою примітивності (Н. Мак-Вільямс); за характером фрустраторів, проти яких спрямовані захисні механізми; за успішністю/неуспішністю (В. Шебанова); за конструктивністю; за рівнем зрілості; за рівнем переробки і зміни інформації (В. Grzegolowska); у залежності від рівня викривлення в сфері сприймання і оцінки, дезадаптації поведінки і міри активності особистості [5; 8; 9].

Найчастіше різновидами психологічного захисту вважають: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення, проєкцію, деперсоналізацію, відчуження, ідентифікацію, компенсацію, сублимацію, катарсис і регресію.

У психологічній літературі механізми психологічного захисту розглядаються як такі, що тісно пов'язані з механізмами копінг-поведінки і характеризуються як найважливіші форми адаптаційних процесів та реагування індивідів на стресові ситуації. Основна відмінність полягає в тому, що захист вважається внутрішньоособистісним процесом, що відбувається на підсвідомому рівні, а процеси психологічного подолання розглядаються як взаємодія з оточуючим середовищем, тобто контрольована, цілеспрямована [1; 5; 8; 9].

У межах означеної вище проблематики проводилося наукове дослідження з визначення впливу механізмів психологічного захисту на виникнення і розвиток професійного вигорання, учасниками якого стали 90 педагогів ЗВО зі стажем, як мінімум, 5-7 років (вік від 35 до 55 років).

Експериментальні дані за методикою Н. Водоп'янової та О. Старченкової показують, що у більшості опитаних наявні середні рівні вираження за всіма трьома шкалами професійного вигорання: емоційним виснаженням, деперсоналізацією та редукцією особистих досягнень. У той же час, високий рівень емоційного виснаження мають 32,2 % опитаних нами педагогів, що свідчить про їх постійно занижений емоційний фон, емоційну та фізичну втому, байдужість або емоційне перенасичення, дратівливість та депресивні настрої. Середній рівень мають 54,4 %, а низький – лише 13,4 % респондентів, у яких, відповідно, ознаки емоційного виснаження менші за проявами, або ж практично відсутні. Виявлено 33,3 % педагогів з високим рівнем деперсоналізації, 56,7 % із середнім рівнем та лише незначну частину із низьким рівнем. Стосовно редукції особистих досягнень з'ясовано, що високий рівень мають 38,9 % педагогів, середній – 52,2 %, низький 8,9 %. Помічено, що якщо особа має високий рівень хоча б за однією субшкалою, то й інші теж знаходяться на високому рівні (те ж саме із середнім та низьким рівнями).

За допомогою методики В. Бойка визначено, що найбільший відсоток повної (16,6 %) або часткової (40,1 %) сформованості симптомів емоційного вигорання педагога ЗВО мають у фазі резистенції, зокрема за такими симптомами, як неадекватне вибіркове емоційне реагування, розширення сфери економії емоцій та емоційно-моральна дезорієнтація. Вивчення результатів показало також, що у фазі виснаження переважно сформованими (8,9 %) є симптоми психосоматичних та психовегетативних порушень, симптоми емоційного дефіциту, що свідчить про психофізичну перевтому педагогів та відповідні їх відчуття. У 17,7 % осіб симптоми емоційного вигорання у фазі напруження знаходяться на стадії формування, а у 9 % вони вже сформовані, тож частина опитаних нами педагогів відчуває емоційну втому у зв'язку з професійною діяльністю, що впливає на підвищену тривожність та депресивні настрої.

Аналіз домінуючих механізмів психологічного захисту педагогів ЗВО за опитувальником «Індекс життєвого стилю» Плутчика-Келлермана-Конте показав, що найчастіше у своєму повсякденному житті педагоги використовують

такі механізми психологічного захисту, як раціоналізація (64,4 %) і компенсація (56,7 %), проєкція (46,7 %) та заперечення (40 %). Натомість механізми витіснення (34,4 %), заміщення (33,3 %), регресія (25,6 %) та реактивне утворення (20 %) педагогами ЗВО використовуються рідше. Отже, для педагогів важливо керуватися логічними установками і маніпуляціями у різноманітних напружених ситуаціях, вони схильні в разі невдач і втрат переключити увагу на щось нейтральне, позитивне, а також долати труднощі і досягати високих професійних результатів завдяки серйозній роботі над собою. Але нерідко респонденти схильні приписувати свої неприємні думки, почуття та поведінку іншим людям, тим самим перекладаючи власну провину на когось чи на щось за свої недоліки і промахи, а також в якості психологічного захисту можуть відмовлятися визнавати факт існування неприємностей, стресогенних переживань та почуттів.

Аналіз домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні педагогів методики В. Бойка засвідчив, що агресію як стратегію захисту обирають трохи менше половини опитаних (40 %). Негативним наслідком є те, що ці педагоги проєктують свої негативні риси на інших, самостверджуються за рахунок знецінення ролі інших, внаслідок чого навчально-виховний процес включає деструктивні конфлікти, маніпуляції чи протистояння. У 35,6 % респондентів домінуючою стратегією психологічного захисту встановлено уникнення, що супроводжується економією емоційних та когнітивних ресурсів, та лише 24,4 % респондентів виявляють миролюбність у спілкуванні зі студентами та колегами закладу вищої освіти (готовність до співпраці, партнерства, схильність іти на компроміси і шукати конструктивний вихід із конфліктних ситуацій).

Дослідження рівня соціальної фрустрованості педагогів за методикою В. Бойка показало, що більша частина респондентів соціально фрустрована (85,6 %), причину чого ми вбачаємо не так у реальному становищі педагогів у соціальних ієрархіях, як у не достатньому усвідомленні ними досягнутого в різних сферах свого життя. Лише невелика частина опитаних педагогів ЗВО (14,4 %) задоволені власною освітою, соціальним становищем, умовами та змістом професійної діяльності, виявляють позитивне ставлення до неї та колег тощо (знижений рівень соціальної фрустрованості).

У наукових джерелах знаходимо твердження, що корисними щодо зниження ризику остаточного вигорання є механізми протидії виникненню синдрому професійного вигорання, заходи профілактики і корекції його негативних виявів. Джерелами інформації, на думку вченої, стають просвітницька, психодіагностична, тренінгова робота, а також пошук резервного потенціалу оволодіння навичками релаксації. Це можуть бути допомога експерта, доброзичливого колеги; самоспостереження, самодіагностика, самооцінка; дослідження за психодіагностичними методиками [3, с. 118].

Отже, науково-дослідна робота увінчалася отриманням важливих емпіричних даних, корисних як для розуміння самого факту професійного вигорання у педагогів, так і для практичних психологів, які зможуть використати

результати при плануванні та організації профілактично-корекційної роботи в ЗВО.

Список літератури:

1. Білаш С.М., Кононов Б.С. Роль особистісного фактору у розвитку професійного вигорання медичних працівників. *Психологічні детермінанти професійного розвитку та самоактуалізації особистості : монографія*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2022. С. 145-181.
2. Булах В. П. Синдром професійного вигорання як складний психофізіологічний феномен. *Медсестринство*. 2015. № 4. С. 47-51.
3. Кононова М. М. Упередження професійного вигорання дефектологів як передумова їх професійного розвитку. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Випуск 173. С. 116-119.
4. Мірошниченко О. Профілактика «синдрому» професійного вигорання у працюючих в екстремальних умовах: начальні-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 155 с. (Рівн. ін-т. підвищ. кваліфікац. пед. кадрів) : Уклад.: Н. Ю. Новоселецький. Рівне, 1996. 356 с.
5. Михальська Ю. А., Ренке С. О. Особливості механізмів психологічного захисту особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 30. С. 417–427.
6. Поляничко О. М., Єланська Д. В. Психологічні чинники професійного вигорання фітнес-тренерів. *Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості : зб. наук. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. онлайн-конф. (27-28 квітня 2021 р., м. Полтава)*. Полтава, 2021. С. 239-242.
7. Походенко С. В. Синдром професійного вигорання у педагогічних працівників. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. Вища школа. Комплект*. 2009. № 4. С. 75-87.
8. Шебанова В. І. Проблематика механізмів психологічного захисту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 246–249.
9. Шиделко А. В. Науково-теоретичні грані психологічного захисту особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2018. Вип. 1. С. 87-94.

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ТА НАРЦИСІЗМ НА ПЕРЕЛОМІ ЗМІНИ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА

Курек Ольга Олегівна

Студентка центру післядипломної освіти,
спеціальності 053 «Психологія»

Національний університет «Одеська політехніка»

Шрагіна Лариса Ісаківна

Доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «Одеська політехніка»

Одним із найбільш значущих результатів змін у світі, що відбуваються з кінця ХХ століття і впливають на всі сфери життя, стали зміни в системі цінностей, якою керується суспільство у своїй діяльності. Це, зокрема, показали дослідження Р. Інглхарта та К. Вельцеля: система цінностей змінилася з матеріалістичних, властивих старшим поколінням, на постматеріалістичні цінності самовираження, пов'язані з якістю життя, життям за власними цілями, правилами та з духовністю, які приваблюють сучасну молодь більш ніж матеріалістичні блага. Життя за такими цінностями можуть здатися егоцентричними, але дослідники відзначають їхній гуманістичний характер [1, с. 27].

Аналізуючи трансформацію цінностей у процесі глобалізації, Л. Шрагіна приходять до висновку: якщо матеріалістична система цінностей мала за мету забезпечити виживання людини як біологічного виду, то гуманістичні цінності підкреслюють вагомість творчого самовираження та самореалізації особистості. Цей характер проявляється в зміні сприйняття особистістю, групою людей та/або суспільством дій зовнішнього світу – інших осіб, груп та/або суспільства. І пропонує за одиницю системи цінності прийняти ставлення особистості до власного життя, життя іншої людини та об'єктів природи [2].

Зважаючи на те, що забезпечення базових потреб виживання (фізіологічних та безпеки) все ще є актуальним для мешканців багатьох країн, можна зробити висновки, що зміна системи цінностей не відбулась повністю, а знаходиться у процесі трансформації. Мало надає уваги моральним цінностям та схиляється до індивідуалізму європейська молодь, уточнюють О. Бочарова та Т. Гіза, вважаючи, що їх власні інтереси переважають інтереси інших та, що людьми все ще керують гроші. Можливо, фокус системи цінностей змінився у керунку самовираження, але мотивація залишається надалі досить матеріалістичною [3]. Культ успіху та престижність соціального статусу, які базуються на розмірі матеріального статку, стоїть на чолі цінностей західних суспільств [4].

Низка соціально-культурних, морально-етичних та клінічних чинників, зазначає О. Лазько, призвели до збільшення інтересу до вивчення феномену перфекціонізму. Дослідниця пов'язує цю тенденцію з «нарцисизацією культури

епохи постмодернізму», тобто з переконанням особистості у її винятковості, всемогутності та здатності відповідати у всьому високим стандартам, зі «зловживанням» сучасними інформаційними технологіями, хаотичною та непостійною системою норм та цінностей [5, с. 666]. Але якщо здоровий нарцисизм можна вважати універсальною та необхідною функцією самосвідомості, що допомагає особистості розвиватись, інтегруючи наміри знайти себе та асоціювати себе з іншими, то патологічний нарцисизм належить до видів особистісних розладів. Як зазначає С. Баранова, цінності, цілі, смисли та життєві орієнтири, характерні для патологічного нарцисизму, «декларуються у сучасному суспільстві як загальноприйняті стандарти» [6, с. 19], що свідчить про масову нестабільність внутрішнього світу людей, яка віддзеркалюється назовні. Тобто нестабільність, високий динамізм, нові форми інтеракції та невизначеність соціальної реальності призводять до руйнування ціннісних орієнтацій, які в умовах стабільності створюють фундамент розвитку особистості [6].

Нарцисизм та перфекціонізм супроводжують один одного. Вони розділяють схожі параметри, серед яких прагнення до досконалості, поляризоване мислення, орієнтація на успішність, інтолерантність до критики, прагнення визнання іншими тощо. Зв'язок між перфекціонізмом та нарцисизмом також проглядається у деяких сучасних типологіях перфекціонізму, які пропонують таку форму, як нарцистичний перфекціонізм (М. Сміт, Д. Саклофське, Й. Стоєбер, С. Шеррі, Н. Гаранян, А. Холмогорова, Т. Юдєєва та ін.). Нарцистичний перфекціонізм визначається як домінантна мотивація досягнення успіху, отримання схвалення та захоплення коштом всіх інших мотивів, перетворення досягнення та визнання у головний сенс життя. Нарцистичні перфекціоністи переконані у власній досконалості та неперевершеності, чим вони виправдовують свої нереалістичні очікування [7-9]. На думку О. Лазько, дезадаптивний перфекціонізм, так само як і нарцисизм, може бути розцінений як патологія сучасної культури, що набуває нарцистичний характер та своєю деструкцією пронизує всі сфери її життєдіяльності [5]. Перфекціонізм, вважає О. Петрунько, впливає на індивідуальне та соціальне життя кожної особистості, визначаючи дискурс життя, його якість та регулятивні аспекти поведінки, до яких належать і цінності особистості. Саме перфекціонізм в системі сучасних постматеріалістичних цінностей дозволяє особистості обстояти власну конкурентоспроможність, вибороти своє «місце під сонцем», а з тим й право на виживання [10, с. 234].

У своєму дослідженні Т. Завада приходять до висновку, що мотиваційні чинники яскравого перфекціонізму ціннісно орієнтуються на владу, працю та отримання результатів, а також на безпеку та конформність, що вказує на конфліктність ціннісних орієнтацій. З однієї сторони, така особистість прагне високого соціального статусу, компетентності та успіху, а з іншої — незалежності від соціальних очікувань, в той час, як особистості з низьким рівнем перфекціонізму більш орієнтуються на самостійність та стимуляцію [4; 11]. Як зазначає дослідниця, орієнтуючись на цінність влади, особистість з

перфекціонізмом намагається подолати «суб'єктивне сприйняття того, що інші люди ставлять надвисокі вимоги до виконання певної діяльності» [4, с. 10]. О. Соколова та П. Циганкова підкреслюють, що саме особистості з високим рівнем соціально приписаного перфекціонізму орієнтовані на егоцентричні цінності. Цей феномен отримав назву «парадоксальної перфекціоністської мотивації», суть якого у тому, що особистість одночасно є залежною від оцінок та думок оточуючих та проявляє егоцентричність і зосередженість на власному «Я» [за 11, с. 288].

Аналіз сучасної літератури, таким чином, показує, що, незважаючи на гуманізацію постматеріалістичної системи цінностей, особистість у сучасному суспільстві здомінована переконанням про власну винятковість, всемогутність та здатність досягати у всьому високих стандартів, які підтримуються культом досконалості у різних його формах (культом успішності, краси, сили тощо), які активно нав'язуються засобами масової інформації.

Наявність виявлених різноманітних форм існування «нарцисизації» та «перфекціонізації» дає підстави вважати, що сучасне суспільство дійсно знаходиться на переломному етапі свого розвитку: воно вже «дозріло» до необхідності переходу на постматеріальні цінності, але ще не знайшло вагомих засобів перебороти такий наявний показник успішності досягнень особистості, як «рівень матеріального становища». Саме цей показник, глибоко вкорінений упродовж тисячоліть у свідомість суспільства та особистості, треба нівелювати та видалити, щоб повністю прийняти та зробити нормою повсякденного життя постматеріальні, духовні цінності.

Список літератури:

1. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва : Новое издательство, 2011. 464 с.
2. Шрагіна Л.І. Трансформація системи цінностей як фактору розвитку екогуманістичної глобалізації “Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства”, міжнародна наук.-практ. конф. (2021; Львів). Збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції “Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства”, 20 квітня 2022 р. / за ред. Л.В. Рижак ; відповід. за вип. Н.І. Жигайло, Ю.В. Максимець. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С.216 -219.
3. Бочарова О., Гіза Т. Цінність освіти для майбутнього розвитку молодих людей. *Наукові записки УКУ. Педагогіка. Психологія*. 2020. № 3. С. 21–32.
4. Завада Т.Ю. Мотиваційні чинники перфекціонізму студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соціальної та політичної психології. Київ, 2017. 20 с.
5. Лазько А.М. Феномен перфекціонізму: теоретичний аналіз проблем і тенденцій дослідження. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць*. 2015. № 16. С. 675-675. на 665 - 675.

6. Баранова С.В. Особистісна зрілість та відповідальність : соціально-психологічний аспект: монографія. Київ : Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 364 с.
7. Бикова С.В. Психологічні особливості осіб з різним типом перфекціонізму. *Габітус : науковий журнал з соціології та психології*. Секція 3 : Загальна психологія. Історія психології. 2021. № 22. С. 29-33.
8. Smith M.M., Saklofske D.H., Stoeber J., Sherry S.B. The Big Three Perfectionism Scale : A New Measure of Perfectionism. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 2016. Vol. 34(7). PP. 670-687.
9. Гаранян Н.Г., Холмогорова А.Б., Юдеева Т.Ю. Перфекционизм, депрессия и тревога. *Консультативная психология и психотерапия*. 2001. Т. 9. № 4. С. 18–48.
- 10.Петрунько О.В. Амбівалентний дискурс перфекціонізму. *Вчені записки Університету “КРОК”*. Серія : Економіка. 2020. № 4 (60). С. 233–247.
- 11.Завада Т.Ю. Особливості мотиваційної сфери студентів з різним рівнем перфекціонізму. *Psychological Journal*. 2019. Vol. 5(11). PP. 283-296.

ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕС ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Острянюк Тетяна Сергіївна,

канд.пед. наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

В умовах воєнного часу в Україні найбільшої актуальності набули проблеми психологічного стану громадян країни, зокрема дітей та їхніх батьків, які гостро потребують допомоги та підтримки у подоланні наслідків травматичного стресу. Стрес – (від англ. напруження, тиск, потрясіння) – неспецифічна реакція організму у відповідь на вплив/дію різних стресорів (подій, ситуацій), які є частиною життя людини. Це те, що людина відчуває під час впливу зовнішніх факторів, які не може відчувати, проте яке є складовою звичного життя людини. Стресорами у житті людини можуть виступати події щоденного життя, за яких людина може контролювати та впливати на них. В стресовій ситуації у людини є можливість вибору. Ширше розкрив поняття стресу дослідник Р. Лазарус, який вперше розмежував його фізіологічне й психологічне розуміння. Він висунув концепцію, відповідно до якої фізичний стрес пов'язується із впливом реального фізичного подразника, а психологічний – з оцінкою людиною майбутньої ситуації як загрозової та важкої [1].

На емоційному рівні людина може будь-яку ситуацію переживати як стресову, або як травматичну для неї. В умовах війни людина переживає постійні хвилі травмування – новини, тривоги, ракетні загрози, загрози артобстрілів, руйнування тощо. Деструктивні та виснажуючі наслідки для організму має дистрес, пов'язаний з тривалими психологічними та фізіологічними навантаженнями на особистість [2]. Дистрес пов'язаний з тривалими психологічними та фізіологічними навантаженнями на особистість. Людина має схильність долати короткострокові стреси, під час якого організм мобілізує сили і ресурси, щоб правильно реагувати на стрес. Але якщо стресові ситуації хронічні, то сам стрес стає руйнівним, шкідливим для організму, що призводить до виникнення хвороб, блокування життєвого шляху людини.

Травматичний стрес – реакція психіки на зовнішні події, які пов'язані з розривом відносин всередині однієї людини; які людина не може усвідомити і осмислити. Це зустріч з обставинами нездоланної для людини сили, що супроводжується глибокими переживаннями. Травматичні події приносять емоційний шок, сплутаність свідомості у людини. Людина відчуває себе безпомічною, тому що людина не може діяти ефективно у таких ситуаціях.

До травматичних подій відносяться: війна; тероризм; втрата близької людини; насильство (фізичне/сексуальне); стихійні лиха; дорожньо-транспортні пригоди; катастрофи; тяжкі тілесні пошкодження. В травматичних ситуаціях людина не має можливості вибору.

Травматичні події руйнують у людини розуміння безпеки і почуття довіри. Дійсно травматичні події можуть провокувати реакції, які можуть здаватися дивними і неадекватними. І не дивлячись на те, що такі реакції насторожують,

вони є цілком нормальними і допустимими в травматичній ситуації. Взагалі стрес і травматичний стрес це багаточасова реакція організму, тому що впливає на поведінку, емоційний стан, когнітивні процеси і має вплив на те, що відбувається у тілі на рівні біохімії. Кожна людина проживає стрес по-різному, по-своєму. Для травматичного стресу характерні такі критерії: раптовість – чим неочікувана подія, тим більше травматизації для людини, тобто людина має сформулювати для себе розуміння, наскільки травматична подія була для неї неочікуваною; відсутність подібного травматичного досвіду – людина для себе з'ясовує та аналізує чи проживала вона у житті страшні події, і які саме були визначені страшні події; тривалість – скільки часу перебуває людина у цій ситуації; втрата можливості контролю – у ситуації травматичного стресу людина втрачає можливість контролювати та впливати на подію; втрати – що саме втратила людина у травматичній ситуації, або у якій сфері людина відчула втрату, які за своєю масштабністю ці втрати; постійні зміни – коли людина має змінювати місце перебування, середовище, і їй складно адаптуватися до змін; поведінка під час травматичних подій – що саме робила людина під час проживання події/ситуації.

Існують дві стратегії реакції на стрес: 1) спрямованість на вирішення проблеми (коли людина має вплив на джерело стресу). 2. Направленість на пом'якшення неприємних переживань, оскільки людина не має впливу на фактори стресу. У ситуації травматичного стресу людина використовує другу стратегію, вона повинна змінити думки і почуття, переосмислити свої цілі, своє життя в ситуаціях, які змінити вже неможливо. Таким чином, стрес – це хвороба цивілізацій і всього світу. Кожна хвороба у тій чи іншій мірі пов'язана зі стресом або слабкою здатністю долати його, тому у людини спостерігається порушення балансу життєдіяльності. Стресори викликають порушення та зміни у людини на фізичному, емоційному, психологічному, соціальному рівнях. Необхідністю постає, щоб кожна людина навчилася долати стрес, або мінімізувати його вплив на свій організм. Саме якість життя людини залежить від вміння виробляти стратегії подолання стресу і долати його.

Список літератури:

1. Лазарус Р. Теорія стресу і психофізіологічні дослідження / Р. Лазарус. Санкт-Петербург: Медицина, 1970. 208 с.
2. Сельє Г. Стрес без дистресу. / Г. Сельє [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://bookz.ru/authors/sel_e-gans/distree/page-2-distree.html

ЧИННИКИ І ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОГО МАТЕРИНСТВА У ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ

Хвостенко Світлана Миколаївна,
студентка 2 курсу магістратури спеціальності 053 «Психологія»

Шопша Олена Леонідовна
кандидат психологічних наук, доцент
Міжрегіональна академія управління персоналом

З цивілізаційним розвитком прийшло нове уявлення про роль жінки в суспільстві. Тому, на сьогодні, дещо змінені погляди жінок щодо материнства. Права жінки значно розширилися, а тому значна увага надається з боку жінки не лише материнству, а й іншим цінностям, такими як: пошук матеріального добробуту, професіоналізм, прагнення до індивідуалізації та гедонізму. Таку кризу в материнській сфері спричинили ряд причин, основна з них пов'язана з психологічними особливостями майбутніх мам та їх недостатньою підготовкою до пологів та виховання дітей.

Серед науковців, які займалися вивченням психологічних чинників готовності до материнства у жінок репродуктивного віку відзначимо: О. Баженова [1], О. Бондарчук [2], В. Брутман [3], Д. Винникот [4], Н. Даниленко [5], О. Іщук [6], Д. Кирилова [7], А. Швед [8], Н. Яремчук [9], та інші.

Мета дослідження виявити та проаналізувати чинники і психологічні умови формування готовності до майбутнього материнства у жінок репродуктивного віку.

Науковці стверджують, що материнство та суб'єктивна готовність до нього є результатом інтеріоризації суспільних уявлень і визначається конкретними умовами середовища та соціально-психологічними особливостями життя та розвитку жінки. Готовність до материнства як почуття та рольова позиція особистості спрямована на дитину, формується в процесі соціалізації під впливом чинників.

Г. Філіппова до основних чинників, що впливають на формування психологічної готовності до материнства, відносить:

- біологічні (стан ЦНС та своєрідність перебігу у ній процесів; психологічну зрілість);
- психологічні (рівень особистісної зрілості чи тривожності; акцентуація характеру; наявність нервових розладів);
- родинні (субкультура комунікацій у батьківській сім'ї; розмиті сімейні ролі; розлучення; порушення стосунків по жіночій лінії; дефіцит жіночої ініційованості протягом 3-х поколінь);
- духовні (наявність чи відсутність моральних цінностей; адекватне оцінювання дитини; усвідомлення чи неусвідомлення життєвих радощів);

- соціальні (культурний, матеріальний рівень, виховуючої сім'ї, соціально-економічний статус та рівень освіти жінки) [10].

С. Мещерякова виділяє високий, середній й низький рівні готовності до материнства. Високий рівень підготовленості до материнства полягає у тому, що жінки не мають коливальних та сумнівів, вирішуючи чи народжувати дитину. У дитинстві ці жінки мають позитивний досвід спілкування зі своїми матерями, постійний контакт з нею, відчують любов і повагу батьків до себе, часто грають у ляльки та люблять усіх дітей. Жінкам з середнім рівнем властиві риси, що характерні як особам високого так і низького рівнів готовності. Низький рівень характеризується коливаннями у вирішенні питання про народження дитини, негативними емоціями та почуттями під час вагітності. Сформований рівень психологічної підготовленості матір'ю суттєво впливає на її поведінку в майбутньому

Дослідники вважають, що психологічна підготовка жінок до материнства проявляється у формуванні особливостей комунікативного та емоційного проявів дитини. У дитини, яку виховує мати, що має високий рівень психологічної підготовленості до материнства також наявні високі показники комунікації з матір'ю. У майбутньому така дитина характеризується очевидною емоційністю, відкритістю та доброзичливістю до людей і високою зацікавленістю до них.

Мати дитини з низьким рівнем психологічної підготовки до материнства показує низькі показники сукупності компонентів поживлення і зазвичай уникає комунікацій, у неї недостатньо проявляється почуття спільного із матір'ю переживання у ситуації, яка приносить позитивні почуття. У майбутньому їй важко налагодити спілкування з незнайомцями, її словниковий запас дуже бідний, а ігрові навички не до кінця розвинені.

Дитина, яку виховує мати із середнім рівнем характеризуються переважно низьким рівнем спілкування з матір'ю, недостатньою активністю, однак має високі показники компонентів комплексу поживлення, демонструє переважно відповідну поведінку, не достатньо володіють навичками розвитку спілкування, переважно сама припиняє комунікативний процес.

Отже, можна зробити висновок, що жінки можуть бути готовими або не готовими до ролі матері та мають різне розуміння про діяльність і образ матері стосовно дитини. Так, у жінок, які готові до материнства створюється образ матері, яка любить дитину, розуміє її, допомагає її розвиткові і навчанню, розділяє її самостійну цінність. Натомість неготові до материнства жінки характеризуються недостатнім проявом співчуття, сприйняття та бажання створювати необхідні умови задля гармонійного розвитку дитини.

Список літератури

1. Баженова О. В., Баз Л. Л., Копыл О. А. Готовность к материнству: выделение факторов, условий психологического риска для будущего развития ребенка. Синапс .1993. № 4. С. 35–42.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї. Київ: МАУП, 2001. 96 с.

3. Брутман В. И. Влияние семейных факторов на формирование девиантного поведения матери. Психологический журнал. 2000. № 2. С. 79–83.
4. Винникот Д. В. Маленькие дети и их матери. Москва: Класс, 2007. 247 с.
5. Даниленко Н. В. Психологічна готовність жінки до материнства: сучасні дослідження. Наука і освіта. 2004. №4–5. С. 14–17.
6. Ішук О. Ю. Розвиток системи психологічної підготовки вагітних жінок до пологів: історичний аспект. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, 2008. В. 13. Ч. 2. С. 217–224.
7. Кирилова Д. Психологічна готовність до материнства в структурі життєвих смислів жінки: теоретико-методологічний аналіз. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:3qW8EnPMmykJ:www.irbis-nbuv.gov.ua>
8. Швед А. Особливості психологічної готовності жінки до материнства. URL: <https://www.bestreferat.ru/referat-148513.html>
9. Яремчук Н. Психологічні особливості готовності молодшої жінки до майбутнього материнства. Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. Київ: Геопринт, 2008. Вип. 7. С. 234–239.
10. Филиппова Г. Г. Развитие материнского поведения в онтогенезе. Психология сегодня. Ежегодник Российского психологического общества. 1996. № 3. С. 133.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ЕКОЛОГІЧНА ПОВЕДІНКА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»

Шевчук Олександра Валеріївна

Кандидат педагогічних наук,
викладач КЗВО: «ВГПК»

У ХХІ столітті екологічні проблеми мають глобальний характер, неконтрольовані наслідки людської діяльності призвели до глобальних екологічних проблем в Україні, вирішувати які нам доведеться не одне десятиліття. Проблемаам екологічного виховання та формування екологічної поведінки присвячені наукові праці А. А. Алдашевої, С. Д. Дерябо, А. Н. Захлебного, І. Д. Зверєва, В. І. Медведева, Л. П. Симонова, І. Т. Суравегіної, О. Л. Пруцакової, Г. П. Пустовіта, Н. А. Пустовіт, В. А. Явіна та ін.

Найзагальнішим є визначення поняття «екологічної поведінки» Н. А. Пустовіт, яка зазначає, що «у найзагальнішому вигляді під екологічною поведінкою розуміється система вчинків і дій стосовно довкілля, яка віддзеркалює рівень екологічної культури особистості» [1, С.1]. В свою чергу О. Л. Пруцакова вважає, що це вчинки і дії не лише стосовно довкілля, але і у довкіллі і наголошує на їх свідомості і осмисленості, а також звертає увагу на роль соціуму, який впливає на екологічну культуру і компетентність особистості: «Екологічною поведінкою вважаємо систему соціально обумовлених свідомо керованих вчинків і дій у довкіллі й стосовно довкілля, яка віддзеркалює рівень екологічної культури і екологічної компетентності особистості» [2]. І виділяє дві сфери у яких проявляється екологічна поведінка: «Зазвичай екологічна поведінка виявляється як у сфері безпосередньої взаємодії з природою і її об'єктами, так і через опосередковане споживання природних ресурсів під час щоденної побутової діяльності» [2].

Отже, екологічна поведінка виявляється як у природному середовищі, так і у побуті й на виробництві – практично у всіх сферах життя. Екологічна поведінка у природньому середовищі передбачає збереження довкілля (флори, фауни, ландшафтів, ресурсів, ґрунтів тощо) від руйнації, знищення й забруднення. Екологічна поведінка у побуті проявляється в економному витрачанні води, електроенергії, природного газу в домашньому господарстві, в економному споживанні і наданні переваги екологічно безпечним товарам та упаковкам, в сортуванні та екологічній утилізації відходів, наданні переваги екологічно безпечним видам транспорту тощо. Екологічна поведінка на виробництві проявляється у контролі над викидами та відходами, застосуванні маловідходних технологій, економії сировини та ресурсів, використанні матеріалів які утилізуються без шкоди довкіллю, використанні відновлюваних ресурсів та ресурсозберігаючих технологій тощо.

Даючи визначення дефініції «екологічна поведінка» А. А. Алдашева та В. І. Медведев звертають увагу на екологічну свідомість індивіда. На їх думку,

сутністю екологічної поведінки, є свідомою, цільовою діяльністю людини чи суспільства, спрямована на об'єкти, процеси і явища зовнішнього середовища, з якими взаємодіє або планує взаємодіяти людина [3, С. 253].

Вони виділяють дві групи цілей екологічної поведінки: творчі та руйнівні, і вказують на дві форми екологічної поведінки – некомпенсованого і компенсованого споживання, що проявляються в процесі задоволення потреб людини [3, С. 256]. Компенсоване споживання, або відтворювальна форма ведення господарства, у деяких аспектах дотична до збалансованого розвитку. Крім того, автори виокремлюють екологічно пасивну і активну поведінку.

Регулювання поведінки особистості у всіх сферах суспільного життя визначає мораль. Питання моралі у стосунках у з природою досліджує екологічна етика, яка вбачає у природі не об'єкт людської діяльності, а суб'єкт, що впливає на людину. «Екологічна етика – вчення про належне у відносинах людини з природою, що сприймається як суб'єкт, заснованих на визнанні морального статусу природи, високому оцінюванні її внутрішньої і нематеріальної цінностей, повазі прав природи й обмеженні прав людини» [4, С. 5].

В науковій праці «Біоетика та освіта» Дж. Р. Мейер описує типи світогляду особистості в залежності від почуття морального обов'язку: соціоцентризм (від лат. *societas* – «суспільство»), тип світогляду коли моральний обов'язок однієї людини поширюється на всіх членів суспільства), антропоцентризм (від грец. *ανθρωπος* – «людина» і лат. *centrum* – «центр»), тип світогляду, при якому найвищою цінністю є людина, відповідно й моральний обов'язок має лише перед людьми), патоцентризм (від грец. *πάθος* – страждання, тип світогляду, при якому людина оберігає всі розумні створіння на землі, але визначає рівень цінності, в залежності від здатності відчувати біль та страждання при їх знищенні, при цьому підході ссавці мають найвищу цінність, а рослини мають меншу моральну цінність в порівнянні з тваринами) та біоцентризм (від грец. *βίος* – «життя»), тип світогляду, при якому людина має моральний обов'язок й оберігає все живе на землі) [5]. В свою чергу С. Д. Дерябо та В. А. Ясвін виокремлюють екоцентричний тип екологічної свідомості, що базується на основі психологічної включеності людини у світ природи, суб'єктному характері сприйняття природних об'єктів, прагненні до непрагматичної взаємодії зі світом природи [6, С. 277].

Зміст поняття «екологічна поведінка» також відрізняється, в залежності від того, чи йдеться про керівників держави, очільників великих підприємств, пересічних громадян, підлітків чи дітей. В даному випадку йдеться про «зону відповідальності» особистості. Зона відповідальності, за визначенням О. Л. Пруцакової, це «частина довкілля, на яку людина впливає своєю повсякденно-побутовою та професійною діяльністю. Вона розширюється із віком, виконанням людиною соціальних ролей та урізноманітненням побутової діяльності» [7, С. 413].

Зона відповідальності молодших школярів є досить вузькою. Учні початкової школи не можуть впливати на виробництво, де забруднення і екологічні злочини є наймасштабнішими, до їх думки мало дослухаються дорослі, коли йдеться про

екологічно доцільне ведення власного господарства. Учні даного віку можуть дбати лише про чистоту та збереження невеликої частини довкілля, рослин і тварин, які їх оточують, але можуть виражати емоційні прояви з приводу широкого спектру ситуацій. Проте, отримані у дитинстві знання про екобезпеку, відчуття власної відповідальності за долю довкілля і планети, а також емоції і відчуття отримані у дитинстві можуть вплинути на їх екологічну поведінку у дорослому житті.

На основі детального аналізу проявів екологічної поведінки дітей та підлітків шкільного віку Н. А. Пустовіт визначила чотири типи екологічної поведінки школярів: екологічно доцільна, екологічно виправдана, екологічно руйнівна, екологічно пасивна (байдужа, індиферентна) [1, С. 2].

Позитивно оцінюються екологічно доцільний та екологічно виправданий типи поведінки, тобто поведінка, спрямована на збереження та покращення стану навколишнього середовища. Відмінністю у цих двох типах екологічної поведінки є головний мотив, у першому випадку це – збереження довкілля, а в другому – будь-який інший найчастіше економічний (зменшення витрат, економія бюджету) або психологічний (бажання сподобатись, отримати гарну оцінку). У негативному вимірі поведінка буває екологічно руйнівною, яка завдає шкоди довкіллю, або пасивною (індиферентною) – коли особистість не замислюється над екологічними проблемами веде нераціональний спосіб життя, витрачаючи більше ресурсів ніж їй потрібно для існування. Відповідно до типу поведінки визначається і ступінь активності учнів у екологічних заходах.

Школярі, чия поведінка оцінюється як екологічно доцільна, беруть активну участь у природоохоронних заходах, мотивуючи свої дії прагненням «допомогти природі». Школярі, чия поведінка кваліфікується як «екологічно виправдана» беруть участь у спеціальних природоохоронних заходах, проте з мотивів спілкування, отримання гарної оцінки тощо. У школярів з індиферентною поведінкою взаємодія з природою мотивується бажанням відпочити, зібрати гриби чи ягоди тощо і відсутністю будь-яких дій і вчинків на захист природи». На жаль, зустрічається і екологічно руйнівна поведінка, коли особи не обмежують себе у використанні природніх ресурсів, на перший план виходять споживацькі інтереси [1, С. 2-3].

Окрім названих, О. Л. Пруцакова виділяє екодевіантний тип поведінки особистості у навколишньому середовищі (це поведінка, яка суперечить моральним і екологічним нормам і правилам) та вказує на основні його риси в школярів. Основними серед них є такі: «Школярі руйнують природні об'єкти, не маючи змоги пояснити навіщо, агресивно сприймаючи зауваження. Здійснюючи природонебезпечні дії, байдужо ставляться до аналогічної поведінки інших. Учні не вміють мінімізувати власний вплив на довкілля на побутовому рівні, не переймаються питаннями раціонального ресурсоспоживання, оскільки не усвідомлюють процес використання ресурсів як вплив на природу. Емоційні реакції щодо природи неадекватні: виявляються у грубості, жорстокості, байдужості. Відсутнє бажання милуватися природою, цікавість до неї. Учні не мають чітких моральних орієнтирів стосовно як об'єктів природи, так і

використання ресурсів. Ставлення до природи нестійке, переважно прагматичного характеру. Рейтинг екологічних цінностей у ієрархії особистісних низький. Потреба у спілкуванні з природою невиражена». Також, О. Л. Пруцакова використовує термін «екологічна особистість», це – «особистість, що має екоцентричний тип світогляду» [7, С. 410].

Серед фундаментальних психолого-педагогічних досліджень з екологічного виховання слід відзначити праці С. Д. Дерябо та В. А. Ясвіна. Вони обґрунтували методику діагностики ставлення людини до природи, розкрили суть процедури діагностування, специфіку обробки та інтерпретації наукових результатів, а також розробили методику проведення еколого-психологічного тренінгу [6]. Вчені також охарактеризували специфіку молодшого шкільного віку у ставленні до об'єктів природи: «... у молодшому шкільному віці природні об'єкти все більше набувають суб'єктивного значення: для багатьох учнів початкових класів вони стають «значущими іншими». Ставлення до природи, в першу чергу, виявляється в пізнавальній сфері, втім ще домінує когнітивний компонент, який є своєрідним «залишковим» від дошкільного періоду» [6].

Серед специфічних особливостей дітей даної вікової категорії вказують на анімізм (не чіткі межі між «людським» і «нелюдським») та артифікалізм (уявлення про те, що всі об'єкти і явища навколишнього світу виготовлені самими людьми для своїх власних цілей), а в загальному характер ставлення до природи визначають як суб'єктно-прагматичний. «Розвиток перцептивно-афективного компонента у ставленні до природи вимагає певного рівня розвитку як пізнавальної, так і емоційної сфер особистості, що досягається значно пізніше, практично тільки до юнацького віку. У той же час нерозвиненість перцептивно-афективного компонента у дошкільнят зовсім не означає низького рівня такого параметра відносини, як емоційність. Саме тому часто вважається, що ставлення до природи у дошкільнят носить емоційний характер» [6, С. 217].

Вперше визначила сутність поняття «екологічно доцільна поведінка молодшого школяра» О. В. Крюкова. Вона трактує дефініцію, як «дії і вчинки у довкіллі, що безпосередньо пов'язані із задоволенням його життєвих потреб у взаємодії з довкіллям, без порушення екологічної рівноваги та гармонійного розвитку особистості і природи, як рівнозначних цінностей» [7, С. 5]. Для вікової категорії «молодший школяр» автор визначила показники екологічно доцільної поведінки: знання про норми та правила поведінки у навколишньому середовищі, людину як частину природи, причинно-наслідкові зв'язки у природі, необхідність збереження природи; оцінка дій та вчинків у природі інших і своїх власних; емоційно-ціннісне ставлення до природи; дії та вчинки щодо збереження, раціонального використання та відтворення природи, навички і звички практичної природоохоронної діяльності. Відповідно до яких виділяє чотири рівні сформованості даних показників: низький, середній, достатній та високий [7, С. 5].

В свою чергу, А. П. Колишкіна розширила поняття «екологічно доцільна поведінка молодших школярів» і трактує його як «дії та вчинки під час безпосередньої та опосередкованої взаємодії з природою, пов'язані між собою

ціллю збереження природи, обумовленні характерним для учнів початкових класів непрагматичним суб'єкт-суб'єктним ставленням до об'єктів природи або зовнішньо унормовані дорослими (учителем, батьками)». Серед рівнів сформованості екологічної поведінки учнів початкових класів автор виділяє: екологічно доцільний, екологічно ситуативний, прагматичний та екологічно недоцільний. Також автор дає характеристику компонентам екологічно доцільної поведінки та її критеріям: когнітивний (знання про поведінку в природі), емоційно-ціннісний (прагнення до збереження об'єктів природи), вчинково-діяльнісний (уміння та навички екологічно доцільної поведінки) [9].

Порівнюючи два визначення, відмінністю у них є природа дій та вчинків учнів початкових класів, у першому випадку вони не шкодять довкіллю, а в другому – сприяють збереженню природи. Ми, під поняттям «екологічна поведінка молодших школярів», будемо розуміти процес безпосередньої або опосередкованої взаємодії дітей 6-10-літнього віку з природними системами, природними об'єктами та ресурсами, який обумовлюється внутрішніми і зовнішніми детермінантами, піддається спостереженню і виявляється у діях, вчинках, висловлюваннях та емоціях [10].

Для якісної оцінки екологічної поведінки учнів початкової школи доцільно виокремити її типи, залежно від домінуючих вчинків в довкіллі та причин, з яких їх було здійснено. Серед типів екологічної поведінки учнів початкових класів виділяємо: екологічно доцільний, екологічно ситуативний, екологічно індиферентний та екологічно деструктивний. Дамо характеристику даних типів екологічної поведінки:

Для *екологічно доцільного* характерні високий рівень знань учнів про природу, розуміння необхідності економного споживання ресурсів, орієнтування в економному господарюванні відповідно до віку; знання про взаємозв'язки у природі, розуміння взаємозалежності людини й природи, норм та правил екологічної поведінки у довкіллі. Учні наводять приклади діяльності людини з поліпшення стану навколишнього середовища, мають бажання милуватися природою, отримують задоволення від спілкування з нею, виявляють суб'єкт-суб'єктне ставлення до природи і визнають її цінність; розуміють значущість усіх представників флори і фауни, не оцінюють їх лише з позицій користі для людини. У почуттях та емоціях виявляють повагу, любов, співчуття, небайдуже ставлення до довкілля, переживання за долю живих істот; учні можуть робити емоційні, активні й рішучі зауваження щодо природонебезпечних дій інших; мають сформований інтерес до екологічної тематики; у них наявне бажання доглядати за природними об'єктами, допомагати їм. Школярі переконані у потребі раціонально використовувати ресурси, оберігати навколишнє середовище, мають певний досвід і практику діяльності в природі та побуті, співвідносять свої дії та вчинки з екологічними нормами; у побуті свідомо дотримуються норм і правил екологічної поведінки, прагнуть зменшити ресурсовитрати, наголошують дорослим та одноліткам на необхідності таких дій; беруть активну участь у заходах зі збереження природи та примноження природних об'єктів.

Учні *екологічно ситуативного типу* також мають достатні знання з екології, розуміють необхідність ресурсозбереження, орієнтуються в економному споживанні, але не вбачають потреби застосовувати свої знання. Вони знають про норми та правила екологічної поведінки, про взаємозв'язки у природі, взаємозалежність природи і людини, наводять приклади діяльності людини щодо поліпшення стану навколишнього середовища, проте припускаються помилок; бажають милуватися природою і спілкуватися з нею, виявляють суб'єкт-суб'єктне ставлення до природного оточення і визнають його цінність; розуміють значущість усіх представників флори і фауни, не оцінюють їх лише з позицій користі для людини, однак гидливо ставляться до деяких видів. Небайдужі до проблем довкілля, у почуттях та емоціях виявляють повагу, любов, співчуття, небайдужість до довкілля, переживання за долю живих організмів, проте не реагують рішуче й активно на природонебезпечні дії інших. Учні цікавляться екологічною тематикою, виявляють бажання доглядати за рослинами, тваринами, допомагати їм; у них сформовані нестійкі, ситуативні переконання щодо раціонального споживання і збереження природи, проте часто потрібне зовнішнє керування: діти розуміють наслідки негативних дій у довкіллі, але діють за принципом «як усі, так і я». Маючи досвід екологічної поведінки, намагаються діяти відповідно до екологічних норм, хоча іноді їх забувають; за дорученням дорослих або однолітків беруть активну участь в екологічних заходах.

Учні з *екологічно індиферентним типом* мають фрагментарні знання про взаємозв'язки і залежності у природі, однак орієнтуються в принципах ощадливого ведення господарства. До природи школярі ставляться нейтрально, без позитивних емоцій, часто не помічають її краси і не усвідомлюють її цінності; представників флори і фауни оцінюють з позицій корисності. У почуттях та емоціях дітей домінує майже повна байдужість до довкілля, цікавість до природи знаходить вияв лише як до середовища відпочинку і споживання, цікавість до екологічної тематики проявляється частково; бажання доглядати за природними об'єктами, раціонально використовувати ресурси, оберігати природу з'являється лише за підкріплення – похвали, позитивної оцінки, змагання, заохочення і т.п. У переконаннях домінує відстороненість від справ охорони природи, перекладання відповідальності на інших; учні мають незначний досвід екологічної поведінки і дотримуються окремих правил та норм поведінки у природі та у побуті лише за контролю дорослих, у природоохоронних заходах беруть участь з ініціативи дорослих або однолітків.

Учні з *екологічно деструктивним типом поведінки* мають низький рівень екологічних знань норм та правил поведінки у довкіллі і побуті, не розуміють взаємозв'язків у природі, залежності природи від життя людей, не можуть навести прикладів діяльності людини у природі зі збереження навколишнього середовища; байдуже ставляться до краси природи, не помічають її, акцентують увагу на негативних ознаках її недосконалості, не вбачають у ній цінності; серед почуттів та емоцій виявляють жорстокість, гнів, байдужість бажання зруйнувати, пошкодити об'єкти природи, довести власну силу; у таких дітей відсутнє

бажання доглядати за природними об'єктами, раціонально використовувати ресурси, оберігати природне середовище, серед переконань переважають прагматичні й антропоцентричні; дії та вчинки у довіллі суперечать екологічним нормам, часто мають деструктивний характер; в побуті учні не дотримуються екологічних норм, у природоохоронних заходах участь беруть неохоче, переважно з примусу або наслідуючи друзів чи дорослих.

Отже, молодший шкільний вік є дуже сприятливим для формування в учнів якісних типів екологічної поведінки, зокрема екологічно доцільного та екологічно ситуативного, та зменшення в дітей екологічно деструктивних вчинків щодо довкілля.

Список літератури

1. Пустовіт, Н. А. (2010). Типи екологічної поведінки школярів. *Електронний журнал "Надихаємо на дії"*(№6 (2)), стр. 1 - 3.
2. Пруцакова, О. Л. (2012). Проблема формування культури екологічної поведінки школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 1(16), сс. 251-259.
3. Медведев, В., & Алдашева, А. (2001). *Экологическое сознание: Учебное пособие*. Москва, Россия: Логос.
4. Борейко, В. Є., & Подобайло, А. В. (2004). *Екологічна етика: Навч. посіб.* Київ, Україна: Фітосоціоцентр.
5. Meyer, G. (Ed.). (1990). *Bioethics in education*. Sydney and Hamburg: Lit.
6. Дерябо, С. Д., & Ясвин, В. А. (1996). *Экологическая педагогика и психология: Учебное пособие для студентов вузов*. Ростов-на-Дону, Россия: Феникс.
7. Пруцакова, О. Л. (2011). Світоглядні орієнтири формування культури екологічної поведінки школярів. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Т. VII Екологічна психологія*(Вип. 27), стр. 324 – 331.
8. Крюкова, О. В. (2005). *Формування екологічно-доцільної поведінки молодших школярів*. (Дис... канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України. Київ
9. Колишкіна, А. П. (2014). *Формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї*. (Дис. ... канд. пед. наук). Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ.
10. Шевчук, О. В. (2018). *Формування екологічної поведінки учнів початкової школи засобами української етнічної культури*. (Дис. ... канд. пед. наук). Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Шопша Микола Миколайович

к.н.д.у, доцент
Міжрегіональна Академія управління персоналом
М.Київ, Україна

Лізвінська Олена Дмитрівна

Студент
Міжрегіональна Академія управління персоналом
М.Київ, Україна

Вступ. Вступ до школи пов'язаний з необхідністю адаптації дитини до умов життя, що змінилися. Пристосування до освітньої установи відбувається на трьох рівнях: фізіологічному, соціальному та власне психологічному. Психологічна адаптація визначається активністю особистості і передбачає не лише «вбудовування» молодшого школяра в нову соціальну систему, а й перетворення деяких важливих елементів середовища відповідно до потреб та вікових та індивідуальних особливостей дитини. Найважливішою умовою успішної адаптації є поєднання адаптивної та адаптуючої діяльності, що варіюється залежно від ситуації.

Що стосується проблеми психофізіологічної адаптації дітей до навчання в школі, то вона в науковій літературі не набула достатнього висвітлення. Це можна вважати істотною прогалиною, бо, на нашу думку, саме поняття адаптації за своєю суттю є психофізіологічним. Адже, виходячи з системного розуміння адаптації, адаптаційні процеси, які найчастіше розглядаються окремо, - процеси, що переважно відносять до психічної чи фізіологічної сфери, як правило, невід'ємні один від одного та тісно взаємопов'язані під час пристосування людини до умов існування, що постійно змінюються.

Мета дослідження – проаналізувати ефективні методи та прийоми психофізіологічного забезпечення адаптації до навчання молодших школярів.

Матеріали та методи дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі закладу загальної середньої освіти №373 м.Києва. Загальна вибірка склала 49 дітей 6-го року життя. Контрольний клас (1-А клас – 26 дітей) та експериментальний клас (1-Б клас – 23 дитини).

У процесі організації та проведенні *першого етапу* констатувального експерименту нами були відібрані методи, за допомогою яких вивчався стан фізичного розвитку дітей. До *першої групи* увійшли методи, за допомогою яких вивчався стан фізичного розвитку учнів молодшого шкільного віку. Це були методи аналізу антропометричних вимірювань (довжина, маса тіла, обсяг грудної клітини) за медичними картками. Розвиток рухових якостей (швидкість, спритність, гнучкість та витривалість) досліджували через рухову діяльність

школярів. Стан сформованості постави за медичними картками (положення, плечового поясу, вигинів хребта, склепіння ступні).

Для об'єктивної оцінки функціональних можливостей учнів використовувались показники серцево-судинної системи: систолічний тиск (максимальний), діастолічний тиск (мінімальний), пульсовий тиск.

Поряд із зазначеними методами щодо оцінки функціональних можливостей першокласників, ми використовували методи обстеження постави (за медичними картками) й функціональні проби, що виявляли реакцію організму дітей на фізичне навантаження (автори Е.Вільчковський, Н.Денисенко). Функціональна проба з дозованими навантаженнями проводилась за методикою Мартине-Кушелєвського.

Обстеження рухів молодших школярів проводили за допомогою таких тестів: ходьба на дистанцію 10 м, 20 м, 30 м; біг з максимальною швидкістю (10 м, 20 м, 30 м, 40 м); стрибки в довжину та висоту з розбігу; метання тенісних м'ячів (40 г) на дальність; метання м'яча в ціль; метання торбинок з піском вагою 100-200 г в довжину.

Обстеження рухової активності дітей 6-го року життя здійснювалося з метою встановлення частоти використання дітьми рухів і виявлення навантажень, використовувався метод крокометрії та метод хронометражу часу щодо визначення моторної щільності фізкультурних занять. Завершувалось воно підрахунком фізичних навантажень за допомогою кривої пульсу.

Другу групу методів склали: аналіз та узагальнення документальних матеріалів. За їх допомогою вивчалися та аналізувалися: медичні картки із записами про стан постави дітей і склепіння ступнів, а також фізичного розвитку учнів; конспекти уроків з фізичної культури; календарні та перспективні плани начально-виховної роботи з дітьми з фізичного виховання за участі вчителів, інструкторів з фізичного виховання); сценарії спортивних свят, вечорів розваг тощо.

На *другому етапі* констатувального експерименту у результаті теоретичного аналізу та моделювання нами визначено критерії та показники рівня сформованості психічної та соціальної зрілості дитини молодшого шкільного віку (табл. 1).

У структурі психічної та соціальної зрілості молодшого школяра можна виділити *4 компоненти*: пізнавальний, емоційний, мотиваційно-ціннісний та поведінковий, які знаходяться у взаємозв'язку. Відповідно до цього ми виділили критерії та показники, які допоможуть визначити рівень сформованості психічної та соціальної зрілості учнів молодшого шкільного віку.

Таблиця 1.

Критерії та показники рівня сформованості психічної та соціальної зрілості молодшого школяра

Критерії	Показники
Розумовий	- загальна обізнаність - особливості розвитку пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, уява)
Почуттєвий	- рівень розвитку емпатії - система соціальних емоцій
Спонукальний	- наявність мотивації досягнення успіху
Регулювальний	- самоконтроль - самооцінка - система цінностей
Поведінковий	- рівень сформованості комунікативних умінь

Загальний рівень обізнаності дитини визначали за допомогою тесту загальної обізнаності, суть якого полягає у тому, що діти повинні були відповісти на 20 запитань.

У молодшому шкільному віці у дітей досить добре має бути розвинена зорова пам'ять та розвивається слухова, тому ми обрали для дослідження пам'яті 2 методики: тест "Впізнавання фігур" (для діагностики зорової пам'яті) та тест "Запам'ятай 10 слів" (для дослідження слухової пам'яті).

Оскільки у молодшому шкільному віці досить добре сформоване наочно-образне мислення та на його основі активно формується логічне, то ми обрали методику "Послідовність картинок".

Також у молодших школярів було продіагностовано, які соціальні емоції домінують у них на даному етапі, та на якому рівні знаходиться розвиток соціальних цінностей дитини. Для цього було використано проєктивний тест особистісних відносин, соціальних емоцій та ціннісних орієнтацій "Будиночки".

З метою діагностики рівня розвитку самоконтролю у молодших школярів було використано методику "Башти".

Для визначення рівня розвитку самооцінки у молодших школярів ми обрали методику самооцінки Л.О.Карпової "Особистісне дерево".

Для визначення, які мотиви домінують у діяльності молодших школярів, прагнення в усьому досягти успіху чи прагнення уникати невдач, ми обрали методику "Запам'ятай і відтвори малюнки".

З метою з'ясування рівня сформованості у дітей комунікативних умінь ми обрали методику "Якою є дитина у взаємовідносинах із оточуючими?". Ця методика являє собою опитувальник, який необхідний для експертного оцінювання комунікативних якостей особистості молодшого школяра.

Діагностування фізичних якостей, морфологічного розвитку дітей 6-го року життя, їхньої постави та скелетного розвитку, засвідчило, що не всі учні мають високий або середній рівень вищезазначених показників як у контрольних, так і в експериментальних класах.

Біометричні показники учнів зазначили наявність за станом їх здоров'я три медичні групи, серед яких найчисельнішими були підготовча (12 учнів) та спеціальна (18 учнів) медичні групи. Разом вони містили 60% першокласників, які мали хронічні захворювання та часто хворіли.

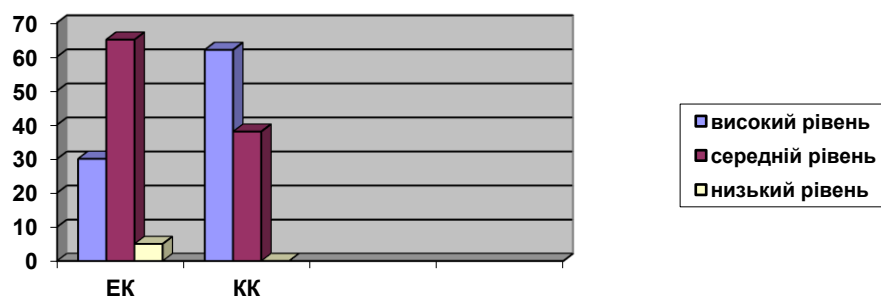
Результати обстеження рухових якостей у учнів та їхньої рухової підготовленості дали змогу встановити, що стрижневою складовою фізичного розвитку школярів є фізичні якості, які безпосередньо впливають на рухову підготовленість дітей, морфологію та фізіологію організму дітей, на поставу. Однак показники рухових якостей і рухової підготовленості учнів молодшого шкільного віку як експериментальних, так і контрольних класів свідчили про наявність більшої кількості дітей з низьким та середнім рівнем. Високий рівень вищезазначених показників мали лише 42% школярів.

Серед 30 обстежених дітей молодшого шкільного віку нормальну поставу (без вад) мали лише 42% учнів, 58% дітей були з різними вадами постави (сколіоз, лордоз, кіфоз) та ступні (плоскостопість).

Крім фізичної зрілості, для успішного навчання у школі важливо, щоб дитина була і психічно зрілою. Фізична та психічна зрілість — дві невід'ємні складові шкільної зрілості шестирічних дітей. Психічна зрілість складається з таких компонентів: мотиваційна готовність; інтелектуальна готовність; вольова готовність; моральна готовність.

На другому етапі дослідження ми досліджували загальний рівень обізнаності дитини і визначали ми його за допомогою тесту загальної обізнаності, суть якого полягає у тому, що діти повинні були відповісти на 20 запитань. При цьому ми виявили, що високий рівень мають 39% ЕК та 31% КК дитини. Учні із середнім рівнем загальної обізнаності (52% ЕК та 58% КК) володіють величинами (більший-менший), часовими відношеннями, деякими узагальнюючими поняттями та називають кілька видів транспорту. Вони набрали від 0 до 13 балів за відповіді.

Молодші школярі із низьким рівнем не можуть здійснити порівняння, назвати деякі узагальнюючі поняття, визначити ознаки схожості та відмінності предметів. Їх нараховано 9% ЕК й 11% КК дітей. Проілюструємо результати на рисунку 1.

Рис. 1. Порівняльні результати рівня загальної обізнаності молодших школярів ЕК та КК

Результати дослідження пам'яті наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати дослідження рівня розвитку зорової та слухової вербальної пам'яті у молодших школярів КК та КК

Рівень розвитку	Експериментальний клас	Контрольний клас
Зорова пам'ять		
Високий	14 чол. (61%)	12 чол.(46%)
Середній	9 чол. (39%)	14 чол. (54%)
Низький	0 чол.	0 чол.
Слухова вербальна пам'ять		
Високий	3 чол. (13%)	3 чол. (12%)
Середній	13 чол. (57%)	18 чол. (69%)
Низький	7 чол. (30%)	5 чол. (19%)

Результати дослідження мислення показали, що високий рівень розвитку мислення мають 13% ЕК та 4% КК. Ці учні правильно розклали картинки і змогли все розповісти. Діти із середнім рівнем (70% ЕК й 77% КК) помилялися 1 раз або розповідали не в тій послідовності, у якій розташовані картинки, однак вони побачили невідповідність і змогли її виправити. До групи із низьким рівнем розвитку логічного мислення ми віднесли дітей (17% ЕК і 19% КК), які в неправильній послідовності виклали картинки і не змогли її виправити навіть після додаткових запитань.

Високий рівень розвитку уяви простежується у 43% ЕК і 46% КК молодших школярів, які із задоволенням виконували завдання і придумали більше 5 варіантів до кожного малюнку. Діти, які придумали по 3 варіанти до кожного малюнку, були віднесені до групи із середнім рівнем розвитку уяви (39% ЕК і 46% КК). Ті ж, хто придумав менше двох варіантів і не проявляв ніякого інтересу до завдання, мають низький рівень (18% ЕК і 8% КК).

Також у молодших школярів було продіагностовано, які соціальні емоції домінують у них на даному етапі. За допомогою тесту "Будиночки" було виявлено 3 групи дітей. До I групи ми віднесли тих дітей, у яких домінують позитивні емоції (щастя, доброта, захоплення). Їх кількість становить 33% (39% ЕК, 27% КК). II група, яка є найчисельнішою (46,5%, з яких 35% ЕК і 58% КК), склали молодші школярі, емоційний стан яких можна назвати нейтральним. До найменшої III групи (20,5%, з яких 26% ЕК та 15% КК) увійшли молодші школярі із домінуючими негативними емоціями (горе, нудьга, злоба).

За допомогою проєктивної методики "Будиночки" ми з'ясували, на якому рівні знаходиться розвиток системи соціальних цінностей у дитини. У ході дослідження ми виділили три рівні їх розвитку: високий, середній та низький. Низький рівень ми визначили у молодших школярів (8,5%, з яких 9% ЕК та 8% КК), які не зробили жодного вибору або обрали асоціальні цінності. До середнього рівня розвитку (63,5%, з яких 65% ЕК, 62% КК) відносимо дітей, які обрали природні потреби (їжа, відпочинок, сон, прості дії), світ речей і тварин, гру, "я сам". А високий рівень (28%, серед яких 26% ЕК, 30% КК) виявлено у

дітей, які обрали у шкалі особистісних цінностей рідних, друзів, явища оточуючого світу, подорожі, навчання, працю, мистецтво, почуття людини.

Високий рівень розвитку самоконтролю було виявлено у 65% дітей (65% ЕК й 65% КК), передбачав, що дитина правильно виконає обидва завдання. Такі учні здатні оцінити правильність виконання своїх дій. До групи із середнім рівнем розвитку здатності до самоконтролю було включено решту 35% продіагностованих дітей (35% ЕК й 35% КК). Таким дітям необхідно повторити завдання кілька разів, щоб вони його правильно виконали, або вказати на допущені помилки, які ті в свою чергу повинні виправити. Низький рівень розвитку самоконтролю взагалі не прослідковувався у молодших школярів.

Для визначення рівня розвитку самооцінки у молодших школярів ми обрали методику самооцінки Л.О.Карпової "Особистісне дерево". Таким чином, діти із завищеною самооцінкою (65% ЕК, 62% КК) розмістили себе на верхівці дерева, із адекватною самооцінкою (22% ЕК, 27% КК) – в центрі, а із заниженою (13% ЕК, 11% КК) – у нижній частині дерева.

Зробивши якісний та кількісний аналіз, ми виділили 3 групи учнів щодо мотивації успіху. До I групи ми включили тих дітей, у яких чітко виражений мотив досягнення успіху. Їх кількість становить 61% ЕК та 62% КК. Для них характерна висока активність у розв'язанні завдань й вирішенні проблем. Зазвичай люди, у яких чітко проявляється прагнення успіху, досягають значних результатів у своєму житті. До II групи (17% ЕК, 15% КК) ми віднесли тих дітей, які мають чітко виражене прагнення уникати невдачі у своїй діяльності. Такі діти зазвичай не беруться за складні завдання, вирішення яких потребує певних зусиль, а зіткнувшись з якимись труднощами, взагалі відмовляються від подальшого його виконання. До III групи увійшли ті, у кого слабо розвинені обидва мотиви. Їх кількість – 22% ЕК й 23% КК.

Високий рівень розвитку комунікативних якостей простежується у 62% КК і 30% ЕК. Ці учні характеризуються добротою, уважністю до людей, правдивістю і чесністю, ввічливістю, товариськістю, щедрістю, готовністю прийти на допомогу, справедливістю, життєрадісністю й відповідальністю. Середній рівень розвитку комунікативних умінь відзначено у 38% КК і 65% ЕК учнів, які володіють приблизно половиною названих якостей. Низький рівень зафіксовано лише в експериментальному класі (5%).

Отже, методи опитування (індивідуальні бесіди, анкетування, тестування) дали змогу виявити реальний стан рівня сформованості психічної та соціальної зрілості молодшого школяра та виділити відповідно три групи дітей. Дані, отримані в контрольному та експериментальному класах, на етапі констатувального експерименту суттєво не відрізнялись (таблиця 3).

До високого рівня сформованості психічної та соціальної зрілості молодшого школяра віднесено 30,43% ЕК та 38,46% КК дітей.

Середній рівень складають діти (52,18% ЕК, 50% КК), які мають дещо завищену самооцінку, розвинені на достатньому рівні пізнавальні процеси, у них домінує мотивація уникнення невдачі.

Таблиця 3.

**Показники рівня сформованості психічної та соціальної зрілості
молодших школярів після констатувального експерименту**

Рівні	Експериментальний клас		Контрольний клас	
	Кількість чоловік	%	Кількість чоловік	%
Високий	7	30,43 %	10	38,46 %
Середній	12	52,18 %	13	50 %
Низький	4	17,39 %	3	11,53 %
Всього	23	100 %	26	100 %

До низького рівня сформованості психічної та соціальної зрілості (17,39% ЕК, 11,53% КК) віднесено тих першокласників, які мають слабо розвинені пізнавальні процеси, занижену самооцінку, слабо розвинені мотиви досягнення успіху чи уникнення невдач, середній рівень розвитку самоконтролю, слаборозвинені комунікативні уміння.

В процесі формувального етапу експерименту, нам вдалося вплинути на розвиток слухової пам'яті, уяви, системи соціальних цінностей, логічного мислення. Самооцінка молодших школярів стала адекватнішою, покращився емоційний стан дітей. Трохи зросла кількість першокласників із домінуючим мотивом досягнення успіху. Практично без змін залишився рівень загальної обізнаності дітей та рівень комунікативних умінь, які після I серії досліджень були добре розвиненими.

Таким чином, результати дослідно-експериментальної роботи в контексті проблеми дослідження дозволяють стверджувати, що запропонована нами експериментальна модель в процесі формувального етапу експерименту виявилась дійсно ефективною і сприяла покращенню взаємодії між вчителями та батьками, що в свою чергу веде сприяє психофізіологічному забезпеченню адаптації до навчання молодших школярів, що уможлиблює її використання в освітньому процесі початкової школи.

Висновки.

Початок шкільного навчання - одне із найскладніших і найвідповідальніших моментів у житті дитини як у соціально-психологічному так і у фізіологічному плані. Це не лише нові умови життя та діяльності дитини – це нові контакти, нові відносини, нові обов'язки. Все життя дитини змінюється: все піддається навчанню, шкільні вимоги, шкільні відносини, формується новий тип відносин із іншими людьми, з'являються нові форми діяльності.

Першокласники повинні успішно освоїти навчальну діяльність, засвоїти шкільні норми поведінки, поєднувати життя у класній групі, адаптуватися до нових умов розумової праці та режиму. До моменту вступу до школи першокласники мають бути фізіологічно та соціально зрілими, вони мають досягти певного рівня психічного та емоційно-вольового розвитку, оскільки тепер нова навчальна діяльність вимагає від них певних знань про навколишній

світ. Діти повинні вміти користуватися основними поняттями, мати позитивне ставлення до навчання та здатність до саморегуляції своєї поведінки.

Запропонована система роботи під час формувального етапу експерименту в контексті проблеми психофізіологічного забезпечення адаптації до навчання молодших школярів була дійсно ефективною.

Література:

1. Андрієвський Б.М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі. *Педагогічний альманах: [збірник наукових праць]; редкол. В.В.Кузьменко (голова та ін.)*. Херсон: РІПО, 2014. Випуск 5. - С.6-9.
2. Бал Г.А. Поняття адаптації та його значення для психології особистості. *Питання психології*. 2019. № 5. С.92-100.
3. Батрахіна Т.Н., Ткаченко Ю.І. До питання про адаптацію / теоретичний аспект. *Молодий учений*. 2015. № 7. С.464-466.
4. Безруких М.М. Труднощі навчання в початковій школі: причини, діагностика, комплексна допомога. Харків, 2012. 464 с.
5. Гуріна О. Адаптація першокласників: Семінар для вчителів початкових класів. *Психолог. Шкільний світ*. 2015. №5. С.13-16.
6. Ізотова Є.Г., Соболева Г.М. Фактори, що впливають на успішну навчальну діяльність в молодшому шкільному віці. *Досвід і перспективи реалізації державних освітніх стандартів в сучасній школі: збірник наукових статей всеукраїнської науково-практичної конференції*. Львів, 2019. С.373-377.
7. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць / редкол. В.П.Андрущенко [та ін.]*. Київ: Вид-во НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2017. Вип.7. С.68-72.
8. Муровцева О.В. Адаптація як загальнонаукове поняття. Миколаїв, 2015. 376 с.
9. Опанасюк Г. Алгоритм супроводу дітей в адаптаційний період. *Психолог*. 2017. С.12-18.
10. Яненко В.М. Теоретичний аналіз проблеми соціальної адаптації в контексті соціалізації особистості в контексті соціалізації особистості. *Вісник психології*. 2018. № 4. С.16-17.

USING VR TECHNOLOGIES TO TRAIN EMPLOYEES ON SAFETY AND LABOR PROTECTION

Baigenzhinov K.A.

MSc, Republican Research Institute for Labor
Protection, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

Abstract. The field of informatics puts a lot of effort into the development of virtual reality technologies (VR technologies), especially in the field of occupational health and safety. VR technologies open up many new opportunities in education and upbringing, are widely used in educational institutions, especially in the field of computer science and mechatronics and robotics. Virtual reality technologies help save time, money and other resources in contrast to the traditional approach to learning. In this article, we present the results of a study on the use of virtual reality tools to train employees in occupational health and safety.

Keywords: VR technologies, labor protection, employee training, occupational health.

Introduction. In modern conditions, manufacturing industries are strategically striving to reduce the time and cost of training [1]. In terms of training activities, engineers require a certain amount of time to plan and present training materials to employees, which prevents them from achieving the desired cycle time and cost reductions. The human factor has always been an integral part of production systems, playing an even more important role in the intelligent systems of the industry that are developed and used.

In addition, the smart technologies used in production systems are changing and evolving rapidly compared to previous years, and employees must respond quickly to such changes [2]. In addition, from year to year the process of globalization is becoming more intense, every year more and more new technologies and developments are being introduced into various spheres of human life. This paradigm is shifting from the old legacy paradigm to the application of the latest technology. This paradigm requires greater flexibility as well as innovative approaches to new systems that can quickly adapt to changes in their lives, new technologies, product changes, etc. For this reason, employees in any field must be easily and effectively trained to adapt to this new era, using innovative tools to facilitate this action.

To do this, new training methods should be used compared to more traditional ones, so that employees are informed and motivated to acquire new skills and solve new problems. Relying on knowledge from an institute or a few seminars with an assessment at the end would not be enough for a new industrial paradigm. Employees must be trained in several aspects of the workplace and must be attractive and efficient [3].

Research results. A simulation is a model, usually implemented with computer software, that simulates the operation of a system. This model takes as input a set of decision variables, such as the design of the system being modeled, the workload to be performed, and the operational policy to be followed in order to fulfill its workload.

The result of this model, provided as output, can be any information, depending on what is being investigated or how it is used. Some performance indicators as an example of simulation results can be productivity, average volume of work in progress, average lateness, etc. [4].

The advantage of using simulation is that manufacturing systems are very complex, have many different components to interact with, and are also very dynamic, trying to adapt to specific manufacturing requirements. In addition, like many engineering systems, they are influenced by both external factors such as market needs and internal factors such as performance requirements. Both types of factors are often difficult to meet due to their complexity and inconsistency. Such a complex system is difficult to describe using convenient formulas or simple equations, and for this reason computer simulations are used to quickly and efficiently navigate these aspects.

The applications where simulation can be used are numerous, especially in manufacturing. It can be used to explore a process such as the exchange of tools between robots, to operations such as assembly by a mobile robot, even in a production network at the shop floor level, or to teach specific activity [5].

On the other hand, virtual reality (VR) is a technology that allows people to intuitively visualize, process and interact with complex PC data. In other words, virtual reality embraces the digital world in which the user appears, having the ability to intuitively interact with its components using their senses, such as sight, hearing and touch. Key Components Used in VR.

Applications fall into two groups, namely sensors that track human activity and input data into the virtual reality application, and visualization tools that serve as the application's output.

As for the hardware to use, for simplicity, you should use a Windows PC and an Android device such as a smartphone or smart glasses. A PC is required to run the simulation environment and an Android device is required for the VR app. Both devices must be connected to the same network to facilitate communication and data exchange between the two applications.

Conclusion. The benefits of using VR apps are numerous and vary from case to case. In general, virtual reality is considered one of the most immersive technologies ever created, giving the user a realistic experience. In addition, among digital interfaces, it offers the most intuitive interaction with the digital world, minimizing the cognitive load when learning a new idiosyncratic digital interface that does not provide such a realistic feel. The latter advantage can help all types of users to get trained by interacting with virtual objects, test new technologies, learn how to remotely and safely manage the system.

The scientific article was created during the implementation of a scientific and technical program within the framework of targeted funding for applied scientific research in the field of labor protection for 2021-2023 under the subprogram "Risk-oriented organizational and economic mechanisms for ensuring safe work in modern Kazakhstan" (IRN OR11865833 -OT-21) within the framework of program-targeted financing of research by the Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan.

List of sources:

1. Chryssolouris, G., Manufacturing Systems, Theory and Practice, Springer - Verlag, New York (1992)
2. Stadnicka, D., Litwin, P., Antonelli, D.: Human factor in intelligent manufacturing systems - knowledge acquisition and motivation. *Procedia CIRP*. 79, 718–723 (2019). <https://doi.org/10.1016/j.procir.2019.02.023>.
3. Piñol, T.C., Porta, S.A., Arévalo, M.C.R., Minguella-Canela, J.: Study of the training needs of industrial companies in the Barcelona Area and proposal of Training Courses and Methodologies to enhance further competitiveness. *Procedia. Manufacturing*. 13, (2017). <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.09.159>
4. D. Mourtzis, "Simulation in the design and operation of manufacturing systems: state of the art and new trends", *International Journal of Production Research*, Available Online, (2019)
5. Miner, N.E., Stansfield, S.A.: An interactive virtual reality simulation system for robot control and operator training. In: *Proceedings of the 1994 IEEE International Conference on Robotics and Automation*. pp. 1428–1435. IEEE Comput. Soc. Press, San Diego, CA, USA (1994). <https://doi.org/10.1109/ROBOT.1994.351289>.

MODERN MEANS OF INDIVIDUAL RESPIRATORY PROTECTION

Baikenov A.O.

MSc, «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Health and Safety of the Republic of Kazakhstan» Astana, Republic of Kazakhstan

Abstract. In this article, we will consider the use of a Smart Mask platform aimed at preventing and controlling the spread of COVID-19 and other respiratory viruses. The integration of sensors, materials, artificial intelligence, wireless communications, the Internet and software will help to collect health-related data in real time from the user, as well as from his environment. On a broader scale, data analysis can predict and reduce medical costs with accurate diagnoses and treatment plans, where comparing personal data with large-scale publicly available data will allow you to create a personal health plan.

Keywords: COVID-19, respiratory organs, personal protective equipment, digitalization.

Research objectives. Integration of modern technologies into personal respiratory protection equipment.

Research methods.

Smart healthcare uses modern technologies such as the Internet of Things, artificial intelligence, as well as advanced and cloud computing to make digital healthcare more accessible, convenient, efficient and personalized. At the same time, the use of wearable medical technologies has gone beyond practitioners and is becoming increasingly popular among ordinary consumers as a means of improving well-being. Smart masks, with various technical capabilities in addition to the usual mask functions, have been developed for various purposes over the years. While smart masks can be a combination of many different technologies, in general, smart masks are able to provide advanced protection capabilities by optimizing various building materials, filtration mechanisms, embedded sensors and other technologies. Monitoring and measurement functions provide various feedback to the user, allowing other authorized third parties, such as medical professionals, to monitor the situation remotely. In addition, one of the main advantages of intelligent masks is their reusability [32].

Introduction.

The Covid-19 pandemic has dramatically changed the world since its outbreak in late 2019. To date, more than 184 million people have been infected, 3.98 million people have died worldwide [1]. Despite the recent development of vaccines that remain skeptical about preventing infections and the occurrence of side effects, the most effective way to slow the spread of the Covid-19 coronavirus is to wear personal protective equipment., which includes not only face masks and shields for ordinary people, but also protective clothing and glasses for medical workers. surrounded by a high concentration of coronavirus. In this context, the research of personal protective equipment has received a big boom. According to a Web of Science search, the

literature on PPE has increased dramatically from 357 in 2019 to 1,734 in 2020, indicating unprecedented enthusiasm in this field among the scientific community. In addition, the production of PPE is also an industry worth billions of dollars [2].

As the respiratory protection markets are steadily growing, all players have attractive opportunities. The need for multipurpose respiratory protection equipment has been identified [3].

The results of the study.

Digitalization of masks ensures personal security in the era of connected IT (Internet of Things) and AI (artificial intelligence). ICT (information and communication technologies) brings the security of protective physical equipment and a complete digital package of sensors, analytics and online services - a new business category in the smart wearable devices market. The Smart Mask concept, a digital wearable protection that will provide improved protection against infections spread through aerosol or respiratory droplets, with built-in real-time data analysis to enhance the immediate safety of users. In addition to protecting users, Smart Mask will collect data about the health and well-being of the user. This allows you to create a personal history of health and well-being. Aggregate data combined with advanced large-scale data analytics offer new tools for predictive and preventive healthcare. With Smart Mask, the integration of sensors, materials, artificial intelligence, wireless communications, IT and software will provide unprecedented service benefits. This will help people collect health data in real time, as well as data from the environment. Thanks to data based on various external data sources, we can offer something that has not yet existed in the markets of additional services. An important part of the Smart Mask concept are related applications and services that can be provided and open up several new business opportunities [4].

Conclusion.

The respiratory tract PPE markets are growing, and there is a demand for various respirators for consumer markets, as well as for industrial and medical applications. Some smart defenses are already available that provide various functions. People are already demanding "advanced masks" without ICT (such as Razer or LG PuriCare). Users also want differentiation — masks are increasingly perceived as a tribute to fashion, while remaining safe — offers can be branched into fashion, sports, the elderly, medical and so on. In addition, pricing models for Smart Mask and related service packages (from a simple mask to a mask with a full set of services) should be studied. Consequently, smart masks not only provide a solution to the problem of a shortage of masks during a pandemic, but also help solve the problem of increased plastic pollution due to the very widespread use of disposable plastics as part of personal protective equipment in such situations.

The scientific work was created during the implementation of a scientific and technical program within the framework of program-targeted funding for applied scientific research in the field of occupational safety for 2021-2023 under the subprogram "Risk-oriented organizational and economic mechanisms for ensuring safe work in modern Kazakhstan" (IRN OR11865833-OT-21) within the framework of

program-targeted research funding Of the Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan.

Bibliography

1. COVID-19 Map - Johns Hopkins Coronavirus Resource Center (2021) <https://origin-coronavirus.jhu.edu/map.html>, Accessed 7th Jul 2021

2. S. Zhang, Z. Wang, R. Chang, H. Wang, C. Xu, X. Yu, L. Tsamlag, Y. Dong, H. Wang, Y. Cai *Front. Med.*, 14 (2020), pp. 215-219

3. Markets and Markets, Respiratory Protection Equipment Market by Product Type, 2017 (accessed Aug 3, 2021). <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/respiratory-protection-equipment-market-26333088.html>.

4. Jarkko Hyysalo Sandun Dasanayake Jari Hannu Christin Schuss Mikko Rajanen Teemu Leppänen David Doermannb Jaakko Sauvolaa Smart mask – Wearable IoT solution for improved protection and personal health Internet of Things Volume 18, May 2022, 100511

SYNERGETIC MODEL FOR SAFE, EFFICIENT, STABLE MOTION IN A SPACE WITH DENSE, DIVERSE AND AUTONOMOUS TRAFFIC

Chepizhenko Valerii

doctor of technical sciences, Senior Research Scientist
International Research and Training Center for Information Technologies and
Systems of the National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine and Ministry of
Education and Science (MES) of Ukraine

Pavlova Svitlana

doctor of technical sciences, professor, professor of School of Software
Shanxi Agricultural University

1. Introduction and general description of the Model.

The globalization of technological, economic, transport and information processes throughout the world has grown the problems of ensuring close interaction, combining individual systems into complex integrated systems with synergistic properties and capable of solving multifunctional tasks.

Today, the use of formations (swarm) of mobile dynamic objects is effective for solving the problems of monitoring large areas of the earth's surface and infrastructure facilities, processing large areas of agricultural land, digital mapping, designing ground objects in 3D, planning and designing construction works, monitoring pavement, etc. etc. An important issue here is the potential occurrence of simultaneous conflicts between several participating vehicles.

Under such circumstances the concept of pair conflicts (currently being the Industry's standard approach) is transformed into the concept of multi conflicts (or polyconflicts). The authors have developed Synergetic Model for Safe, Efficient, Stable Motion (SMSESM) that is aimed at the development of technology for the efficient polyconflicts resolution as well as building the trajectories for self-organization and self-management of each participating vehicle in tomorrow's dense traffic.

The idea behind SMSESM is transforming the conflicting set into the system with an expedient dynamic of a conflict-free behavior of each mobile dynamic objects and building the corresponding trajectories for each participating vehicle within the system. The expediency should be understood as a property of the transformed processes, which provides guaranteed attainability of the specific calculated final (achievable positions) position of each mobile dynamic objects while ensuring safety for all permissible movements under specified conditions.

2. Limitations of existing methods for conflict resolution and trajectory synthesis.

Below we provide competing approaches and list their shortcomings (fig. 1).

Problem No 1: Potential for "domino" effect, where the consecutive conflict resolution may lead to creating new conflicts, also known as "cycle conflicts".

Problem No 2: "Dimensional Damnation" effect;

Problem No 3: The hypothesis about the casual nature of uncontrollable perturbations is not acceptable;

Problem No 4: The force fields topology is characterized by the presence of special points -in some circumstances leads to trajectories that cannot be realized by the corresponding aircraft.

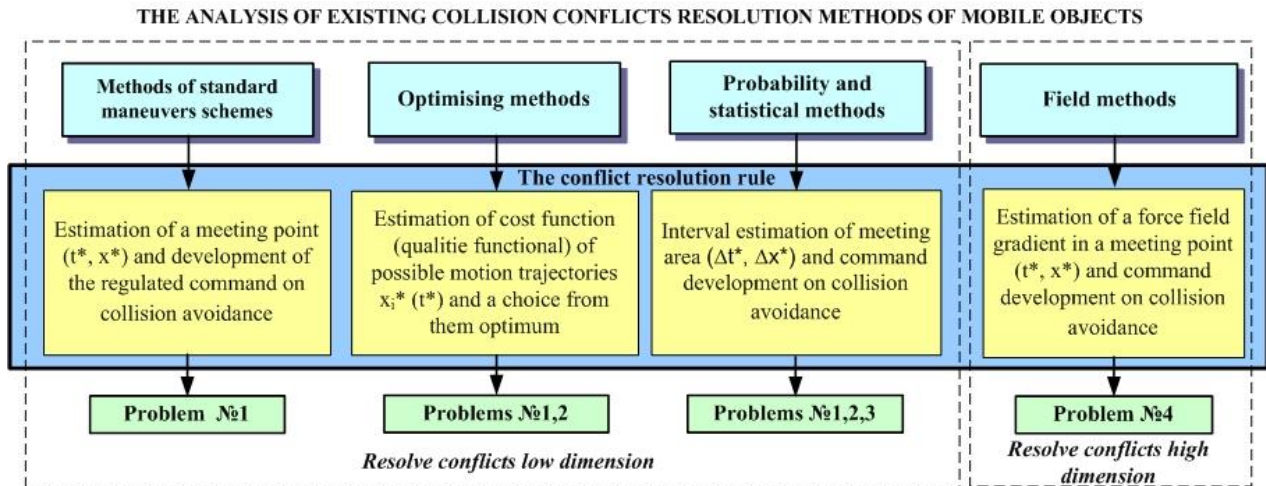

Fig. 1. Conflict resolution methods for dynamic objects.

3. Description of the main algorithms of the SMSESM.

SMSESM is designed to automatically control mobile objects, in particular to resolve conflicts in the limited space between participating vehicles (mobile objects), and also to avoid collisions of mobile objects with obstacles with possible presence of multiple constraints. SMSESM extends to the set of classes of moving objects, as controlled by a person directly (being piloted), remotely, as well as to different classes of automatic robotized devices and robots, for example aircraft, space, land and underwater mobile devices.

The proposed Technology (SMSESM) is based on the modified **method of force fields**, developed by the authors [1, 2]. We believe this method eliminates the shortcomings of currently used approaches.

SMSESM provides guaranteed polyconflicts resolution of mobile objects taking into account the positions of mobile objects themselves and positions of various obstacles within the force field. Mobile objects, their present and future position and obstacles are assigned various potentials. We calculate the set of forces acting on mobile objects. Having these results allows calculation of these forces' controlling influences for conflicts resolutions between mobile objects themselves and/or between the objects and potential obstacles.

Potentials are function of two simultaneous forces of interaction (attractive force and repulsive force). The potentials are assigned to mobile objects, their intended states, dynamic and static obstacles.

At SMSESM algorithm, we only use the rotation angle of a velocity vector of mobile object as control for the conflict resolution of mobile objects. It is a function of

a gradient of total forces of attraction and repulsion, acting on a mobile object by other mobile objects, the final position and potential obstacles.

SMSESM description.

1. Each mobile object is formalized by the its kinematical model, which includes initial and final values of co-ordinates of mobile object, velocity vector of mobile object, a heading angle which exercises the control of orientation of a velocity vector of mobile object, sets of initial and intended final positions of mobile object.

Kinematical properties of mobile objects are defined by their power, technical and parametrical characteristics, and also physico-mechanical properties of the navigational environment.

2. The heading angle ψ in model is characterized a direction of a velocity vector to the final position and provides the guaranteed resolution of the conflict of collisions of mobile objects among themselves, with obstacles and constraints.

3. The virtual world is formed for the purpose of determining the value of ψ . Each mobile object of the virtual world is a material point having a non-zero mass, m . Obstacles and constraints are also viewed as material points, or their set (if geometries of obstacles and constraints are complex) also having a non-zero mass. Objects can have different priorities determined by their different values of "characteristic mass". Final positions of each mobile object have assigned weights which considerably exceed weight of the corresponding object. Material points interact among themselves with simultaneous forces of attraction F and repulsion W taking into account a distance between material points; a critical value of representing the "safe" distance between objects in the navigational environment, an "aggregate" condition of environment that characterizes the degree of self-organization of the elements in the virtual world. The analogy of an "aggregate" condition of environment in the virtual world is the aggregate condition of a matter in the real world (gaseous, liquid, crystal etc).

4. The virtual measuring instrument of a gradient of a gravitational field is entered for each mobile material point of the virtual world. The virtual "pendulum-like" system is used as the measuring instrument. Structurally, such system contains mass which is fixed on one end of a rigid non-extensible weightless thread. Other end of the thread coincides with co-ordinates of the corresponding material point.

5. At each moment, based on a geometrical location of all material points of the virtual world, the angular position of the thread of a virtual measuring instrument will correspond to the gradient of the corresponding gravitational field. This angular position corresponds to the angle ψ , which is put into the model. Thus, the direction of motion of material points in the field of gravitational forces is determined by the angular position of a virtual measuring instrument. Therefore, the speed control of material points is carried out independently of angular position control of their velocity vector.

This approach of creating a virtual navigation environment is based on using virtual symmetric gravitational potentials properties, the method of synthesis of artificial gravitational fields virtual meters for the polyconflicts resolution of mobile vehicles collision, and the method of "the sliding weights» [3, 4]. These methods allow synthesizing and predicting conflict-free trajectories for mobile vehicles under

minimization conditions of energy expenditure for their realization, and also to discount static and dynamic obstacles and restrictions in aero navigational space.

SMSESM provides the guaranteed safe trajectory synthesizing for the following situations:

- movement along a given route;
- movement in narrow spaces;
- mobile object motion in presence of various static and/or dynamic obstacles and forbidden areas in the space;
- autonomous and group movement of various mobile object types;
- creation of various formations and swarms of mobile object.

3. Comparison of SMSESM efficiency with other methods

The air space complexity is defined as a maximum quantity of protective zones of the aircrafts that may be contained inside the unit of the limited space.

To compare the efficiency of polyconflict resolution for the SMSESM to other models, we calculated the difference in quantity of potential paired conflicts that would exist in competing approaches, after consecutive iterations of our polyconflict resolution algorithm, for the types "star" and "cross":

The dynamics of change the number of starting points of pair conflicts for N mobile object being in the polyconflict for the types of "star" and "cross" when using the SMSESM was modeled. The simulation results showed that during the progress of the polyconflicts resolution algorithm the quantity of pair conflicts quickly decreases and eventually converges to zero.

For the currently prevailed methods of conflict resolution (by parsing the conflict between multiple mobile objects into paired conflicts) demands:

- for the polyconflict of type "cross" for twenty aircrafts $n! = 5! = 120$ variants of search;
- for the polyconflict of type "star" for twenty mobile objects $n! = 20! > 2 \cdot 10^{18}$ variants of search;
- for the polyconflict of type "star" for twenty mobile objects at simultaneous change of position of target positions of each mobile object $n! = 40! > 8 \cdot 10^{47}$ searches.

Test results of the polyconflicts resolution based on the SMSESM model shown that the ratio of the real time to the modeling time of the polyconflicts resolution of twenty mobile object is approximately 1:4, breaking the barrier of overcoming the «dimension damnations».

Thus, the SMSESM is virtually invariant to quantity of mobile object in the polyconflict, allowing synthesizing conflict-free trajectories faster than the real time for a considerable quantity of mobile object, at the same time eliminating the problems of "dimension damnation» and "domino effect" during the polyconflict resolution.

4. Proposed used of the SMSESM in existing systems

The board autonomy requires the resolution of conflicts without controllers' interference. The implementation of the board autonomy will require appropriate computer equipment (hardware) and algorithmic supports (software) for the autonomous problem resolution of the movement, including the problems of constructing the safe movement trajectory and dealing with polyconflicts.

Continuous availability of mobile object present position is based on the assumption that all participating vehicles of movement will have onboard equipment for determining its location and its transmission and reception to other mobile object. Therefore, the conflict resolution may be provided directly onboard of the mobile object.

5. SMSESM features

- synthesis of the conflict-free trajectories for any quantity of mobile object involved in a potential polyconflict;
  - synthesis (in under real time), safe and free 4D-trajectories in Long, Middle and Short Term Conflict Resolution, achieving guaranteed conflict avoidance;
  - solving a problem of "damnation dimension" and avoiding "domino effects";
  - self-organizing of safe movement of mobile object in Autonomous mode;
  - ability to prioritize mobile object (selecting VIP motion, etc);
  - achieves collision avoidance autonomously, if traffic avoidance fails;
  - provides safe bypass of static and dynamic prohibited areas (special use airspace, convective weather zones and others space constraints);
- provides effective solutions for integration of the UAS systems with regular traffic.

6. Conclusion

The SMSESM provides a base for the intended navigation space system. Initial testing shown that it serves as a proof of concept to use this approach. The concept of "polyconflict" coupled with the revolutionary algorithm for its resolution and building of safe trajectories, provide the completely new approach for the Industry.

Although the most efficient usage of the SMSESM would be in case when it is installed onboard of every participating vehicle, directly or indirectly via the single control centre, the first step may involve installing it onboard on unmanned vehicles, so the trajectories' building and avoidance algorithms are identical for every participant in the navigation space traffic.

References:

1. V. Chepizhenko Synthesis of artificial gravitational fields virtual meters for the polyconflicts resolution in the aeronavigation environment. Proceedings of the National Aviation University 2, 60-69.
2. Чепиженко В.И. Анализ использования потенциальных полевых методов для решения навигационных и конфликтных задач. Кибернетика и вычисл. техника 167, 15-24.
3. Чепиженко В. Энергетико-потенциальный метод гарантированного разрешения поликонфликтов столкновения динамических объектов. Кибернетика и вычислительная техника 168, 54–61.
4. V. Kharchenko, V. Chepizhenko, S.Pavlova, Wangh Bo Innovative concept of synergetic air traffic management under polyconflicts. Aviation. – Volume 18, Issue 4, 2014, pp. 185-192.

ANALYSIS OF TECHNOLOGICAL MODES OF OPERATION OF GAS CONDENSATE FIELD WELLS

Deryaev Annaguly Rejepovich

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
Scientific Research Institute of Natural Gas of the State Concern „Turkmengas”
Ashgabat, Turkmenistan

For each commercially significant oil field (deposit), according to the data of exploratory drilling, geological, geophysical and laboratory studies, tests and studies of wells in the exploration process, it should be established:

- lithological and stratigraphic section, the position of oil and gas saturated productive layers and impenetrable sections in this section, the main patterns in the lithological variability of productive horizons of the field by area and by section;
- hypsometric position of gas-oil-water contacts in different parts of deposits, shape and size of deposits;
- total, effective and oil and gas saturated thickness of productive formations, their changes within the oil-bearing contours;
- type, mineral and granulometric composition, porosity, fracturing (cavernosity), permeability, carbonate and clay content of rocks of productive formations;
- characteristics of tire rocks (material composition, porosity, permeability, etc.);
- initial values of oil and gas saturation of reservoir rocks, the nature of their changes in the area and section of productive formations;
- values of initial reservoir pressures and temperatures of all productive formations;
- hydrogeological conditions and regimes of deposits, geocryological conditions of the deposit and adjacent areas (during exploration in permafrost distribution areas);
- physico-chemical properties of reservoir oil according to contact and differential degassing data to standard conditions (oil saturation pressure, gas content, density, viscosity, volume coefficient and compressibility in reservoir conditions, shrinkage coefficient);
- physico-chemical properties of oil decomposed to standard conditions (density, kinematic viscosity, molecular weight, boiling and solidification temperatures, oil saturation temperature with paraffin, percentage of paraffins, asphaltenes, selikagel resins, sulfur, fractional and component compositions);
- physico-chemical properties of the gas under standard conditions (component composition, air density, compressibility);
- physico-chemical properties of condensate (shrinkage of raw condensate, amount of degassing gas, density, molecular weight, beginning and end of boiling of stable condensate, component and fractional compositions, content of paraffins, sulfur, resins);
- physical and chemical properties of reservoir waters (density, viscosity, ionic composition, etc.);
- oil, gas and water flow rates depending on bottom-hole pressures, well productivity coefficients;

- wettability (hydrophilicity, hydrophobicity) of reservoir rocks of productive formations, values of saturation with bound water, residual oil saturation when oil is displaced by water and gas, corresponding values of relative phase permeability for oil, gas and water;

- dependences of relative phase permeability and capillary pressure on the water saturation of reservoir rocks of productive formations;

- average values of the coefficients of thermal conductivity, specific thermal resistance, specific heat capacity of rocks and their saturating liquids;

Due to the complex mining and geological conditions, the importance of selecting more suitable technological modes of operation of gas condensate wells is increasing. Therefore, the technological modes of operation are chosen in accordance with the requirements of increasing gas, taking into account the need to comply with the conditions for preventing the disturbance of formation rocks [1].

Increasing the technological regime, as well as providing conditions for better extraction of fluids (condensate and water) from the bottom of wells, as a result, will increase the economic indicators of development as a whole, this should correspond to the concept of reducing the duration of field development.

The analysis of the operating technical modes of operation of gas condensate wells of the Altyguyi deposit was carried out using gas-hydrodynamic modes of operation of wells, as well as calculated indicators characterizing the process of retrograde condensation occurring both in the well and in the bottom-hole (depression) zone of the formation [2].

Table introduces the calculated indicators used for the main results of the well operation mode:

- The difference between the wellhead and inter-tube pressures, which characterizes the pressure loss in the tubing string due to the movement of the gas-liquid mixture in the well elevator;

- The specific yield of stable condensate according to the information of measurements in gaz collection plant (GCP), (g/m^3);

- Bottom-hole pressure in the well, calculated as the value of the inter-tube pressure of the well operation (kgf/cm^2);

- Pressure drop in the reservoir condensation zone calculated as the difference between the initial condensation pressure and the bottom-hole pressure in the well.

Based on the analysis of the performance indicators shown in the table, the following conclusions are made:

- The current operation of wells is carried out under the conditions of a constant flow rate (constant depression) regime, selected on the condition that the formation rocks corresponding to the operation of wells that do not violate the formation rocks (there is actually no release of mechanical mixtures) at 8-12 mm with a fitting and a buffer pressure of 140-165 kgs/cm^2 .

Table

**Technological mode of operation of gas condensate wells
at the Altyguyi field**

Indicators	Well numbers				
	1	2	5	20	101
Depth (m)	3727	3660	3735	4060	3660
Well bottom (m)	3695	3540	3711	3963	3660
Horizon	NK-8	NK -7d	NK -7d	NK -8	NK -8
Type of operation method	fountain	fountain	fountain	fountain	fountain
Filter (m)	3616-3625	3512-3522	3618-3624	3950-3958	3564-3566
Operational column (mm)	140	140x168	140	140x168	140
Oil-well tubing (mm)	73 mm 3602 m	73 mm 3488 m	73 mm 3591 m	73 mm 3922 m	73 mm 3583 m
Fitting diameter (mm)	12	12	12	8	12
Wellhead pressure (kgf/cm ²)	152	160	160	165	145
Inter-column pressure (kgf/cm ²)	185	175	180	182	165
Bottom-hole pressure (kgf/cm ²)	222	212	217	219	202
Pressure loss in the elevator (kgf/cm ²)	33	37	37	37	37
Pressure difference of P _{int.-col.} -P _{b.h.} (kgf/cm ²)	258	268	263	261	278
Q _{gas} (m ³ /day)	260	285	300	135	315
Q _{condensate} (m ³ /day)	21	14	12	4	20
Q _{water} (m ³ /day)	0,5	0	0	8	0
Specific condensate output q=Q _g /Q _c	80	49	40	29,6	63,5
Reduced gas velocity at the end of the elevator P initial (m/sec)	4,28	5	5,08	2,22	5,84

- Also, the pressure drop during condensation in the formation has a significant value (258-278 kgf /cm²), that is, from 68 to 63 g/m³ of condensate condenses in the formation, which indicates a significant influence of the formation on the state of the face boundary. In the case of sufficiently significant reservoir development, this situation leads to the possibility of saturation of the porous space (limit) of the reservoir with condensate near the well column [3].

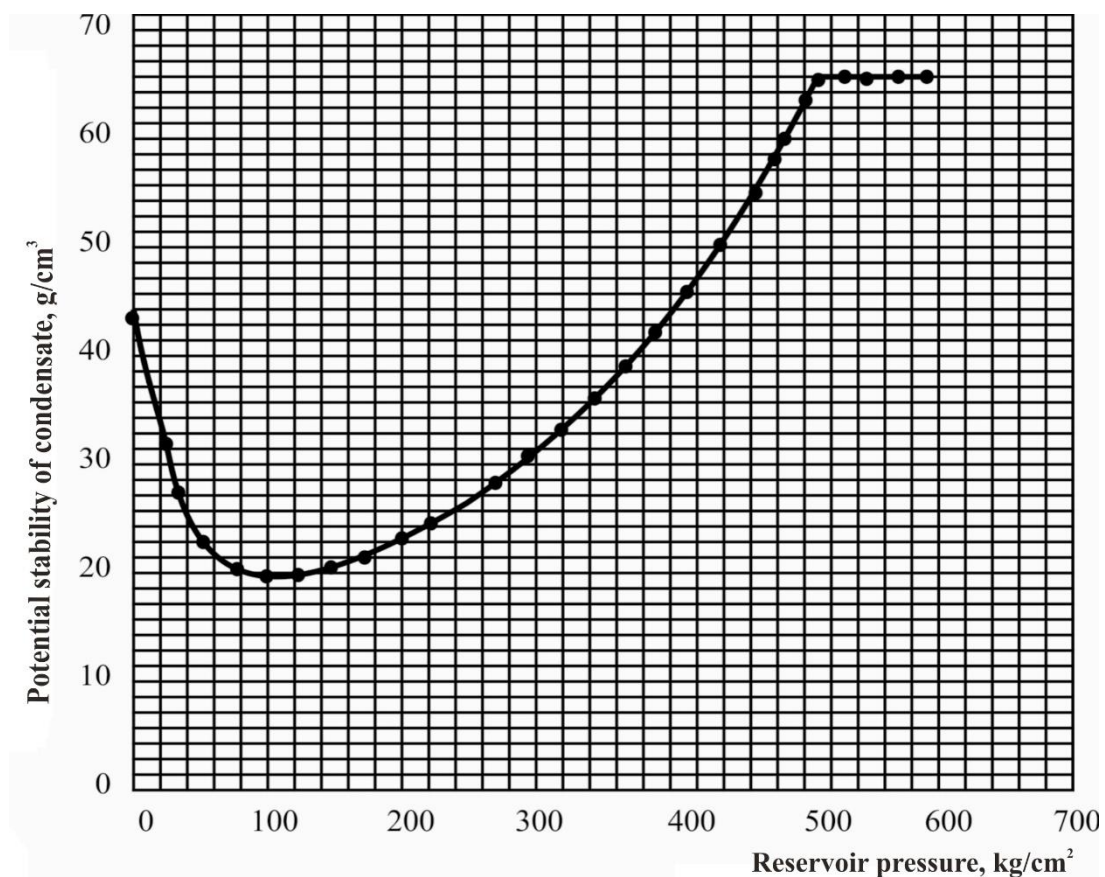
- The value of the average pressure at the bottom of the gas condensate well and the reservoir gas condensation isotherm (Figure) is estimated by the content of 35 g/m³ of condensate in the reservoir gas entering the bottom of the well.

The potential condensate composition of the extracted gas entering the bottom of the well corresponds to the condensation isotherm of the average pressure in the wellbore, in contrast to the potential amount of condensate in the reservoir gas corresponding to the initial condensation pressure. Its such a paired state is understood

by the specific quantity. According to the figure, it is at $P_{av.b.-h.} = 214 \text{ kgs} / \text{cm}^2$ is equal to 32 d/pm^3 .

The actual amount of condensate, determined by the actual results of measurements on the GCP, increases the potential content of condensate in the gas entering the bottom of the well (in the form of steam). This confirms the output of condensate from the bottom into the borehole, in liquid form, due to saturation with condensate in the steam space.

- the amount of condensate taken into account in the GCP is the total amount of condensate coming from the reservoir in liquid form separating from the gas in the case of retrograde condensation in the gas flow through the well elevator (with a decrease in temperature pressure), as well as in the case of a throttle with a decrease in pressure in the well elevator and the mode fitting.

Figure. Isotherm of differential condensation of the gas condensate system of well № 1 (II) on the Altyguy field.

In the pilot mode of production operation in the well elevator shows the average gas temperature: $T_{b.-h.} = 90 \text{ }^\circ\text{C}$; $T_p = 40 \text{ }^\circ\text{C}$.

With a significant drop in pressure in the regime fitting of the well (at a plume pressure of $90\text{-}110 \text{ kgs/cm}^2$), with a significant drop in temperature (up to $15 \text{ }^\circ\text{C}$), a throttling effect occurs, which requires protection of the upper equipment and the plume from hydrate formation, since a special equipped device for supplying methanol to the system tank for it is considered [4].

Also, the bottom-hole pressure in the operated wells varies within 250-300 atm, that is, under existing conditions (pressure, temperature) and with a working gas flow rate of an active liquid outlet from the bottom without problems inside the elevator up to 6 m/s, accelerates the gas flow rate in the elevator shoe.

References:

1. Орлов В.С. Проектирование и анализ разработки нефтяных месторождений при режимах вытеснения нефти водой. - М.: Недра, 1973.
2. Гафурова М. Оценка неоднородности и характеристика обводнения продуктивных горизонтов месторождения Ачак // Экспресс - информ. ВНИИЭГазпром. - 1976. - № 10.
3. Деряев А.Р. Особенности технологии бурения для одновременно-раздельной эксплуатации нескольких горизонтов на испытанных скважинах месторождений Северный Готурдепе. // сборник статей института “Нефть и газ” выпуск 8 (2014 г.). – Стр.238-248.
4. Деряев А.Р. Технологические особенности вскрытия многопластовых продуктивных горизонтов и освоение их для одновременно-раздельной эксплуатации. // Сборник статей института “Нефть и газ” выпуск 11 (2015 г.). – Стр.183-193.

MATHEMATICAL MODELING OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF SEPARATION CARDBOARD SWEEP FROM BLANK

Ivanko Andrii

Ph.D., Associate professor at the
Department of Printing Machines and Automated Complexes,
Educational and Scientific Institute for Publishing and Printing,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Pasichnyk Volodymyr

Graduate student at the Department of Printing Machines and Automated Complexes,
Educational and Scientific Institute for Publishing and Printing,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Equipment and technologies for the production of cardboard packaging are constantly being improved, and scientific research is being conducted [1-4]. The quality of production of cardboard packaging and especially printing design is important for the realization of future products [5].

Taking into account the growth of the rotary die-cutting segment in the area of packaging manufacturing, the development and improvement of rotary die-cutting sections is relevant. In this regard, a perspective direction is the introduction and use of pneumatic vacuum systems to improve the process of die-cutting cardboard blanks.

The main advantages of using vacuum systems in rotary die-cutting are more accurate and effective modes of keeping the sheet material in the processing area and moving it. A great advantage of using pneumatics is the possibility of a high-quality technological process of cutting various contours or removing external and internal scraps.

One of the constructions of possible options for the technological process of separating die-cut cardboard sweeps from blanks is shown in Figure 1. In the proposed structure, we use a rotary section. A rubber layer 2 is fixed on the surface of pneumatic cylinder 3, in which there are slits in the places where the connecting jumpers of the sheet material are broken. The technological zones of holes 1 are used, through which, with the help of a vacuum, the cardboard sweep is fixed from the moment of capture to the moment of its removal from the processing zone. The area of fixation of the cardboard blank usually corresponds to the limits of sweep 4, which is under processing. After performing technical operations, the sweep is separated from the scraps 5 due to the action of resistance forces.

The process of separating cardboard sweeps from blanks must be accompanied by defined parameters. The condition for fixing the given area of a sheet of cardboard while keeping it only within the area of the future sweep must be fulfilled. It is necessary to determine the necessary condition for ensuring a quality process. Such a condition is that the force required to break the connecting jumpers in a cardboard sheet

is greater than the force that will be applied to the sheet during its further movement. Mathematically, this condition can be represented as follows:

$$\sigma > \left(m \cdot \left(g + \frac{1}{\mu} \right) + C \right) \cdot L \quad (1)$$

where m – the mass of the cardboard sheet, μ – the adhesion coefficient between the sheet and the cylinder, C – the centrifugal force, L – the maximum distance from the edge of the sheet to the fixing point.

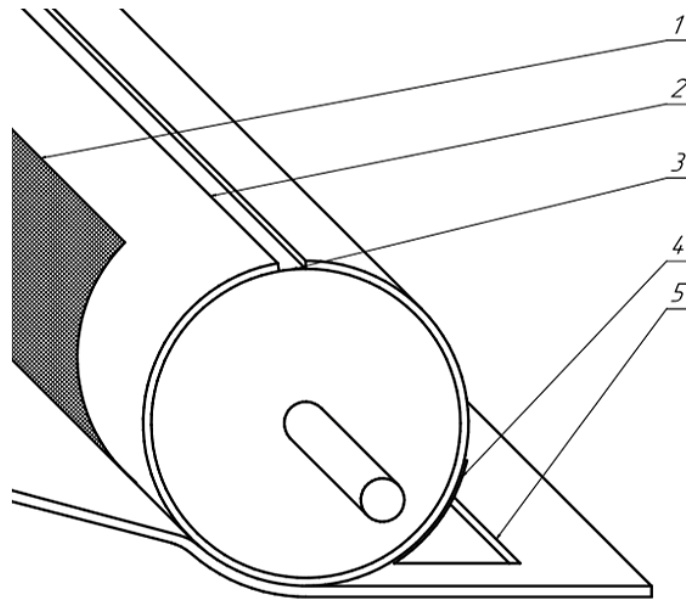

Figure 1. Scheme of the technological process of separating die-cut cardboard sweeps from blanks

Nevertheless, in most cases, this condition is also fulfilled due to the economic component of the technological process of die-cutting, because manufacturers try to minimize cardboard losses and ensure the most effective overlapping of the cardboard sheet area.

The formula for calculating the force of fixation of the sheet material can be presented as follows:

$$P = \frac{F}{S_o} \quad (2)$$

where F – the resistance force to fixation, S_o – the total area of the holes in the rubber layer using which fixation takes place.

We use the statement to calculate the area of the openings of the vacuum captures:

$$S_o = \frac{\pi \cdot d_o^2}{4} \cdot n_o. \quad (3)$$

There is a condition that limits the maximum force of fixation. The calculated force cannot be greater than technologically necessary to break the cardboard fibers, in particular the connecting jumpers. Representing forces in mathematical form, we get:

$$\sigma_{tr} > \frac{4 \cdot m \cdot \left(g + \frac{1}{\mu} \right) + m \cdot \omega^2 \cdot r}{\pi \cdot d_o^2 \cdot n_o} \quad (4)$$

It should be taken into account that the maximum area of the holes cannot be more than 50% of the area of the cardboard blank. Consequently, in order to ensure its necessary fixation on the rubber surface without displacements and deformations, the above statement may change. And based on the obtained data, it is possible to plot a graph of the correlation of the sheet fixing force to the speed parameters of the rotary module, for cardboard sheets of the *KS* grade for the *A3* format. As illustrated in the graph, when the contact area is reduced, the required force to fix the sheet increases, and it also increases significantly with the reduction of the engagement area Figure 2.

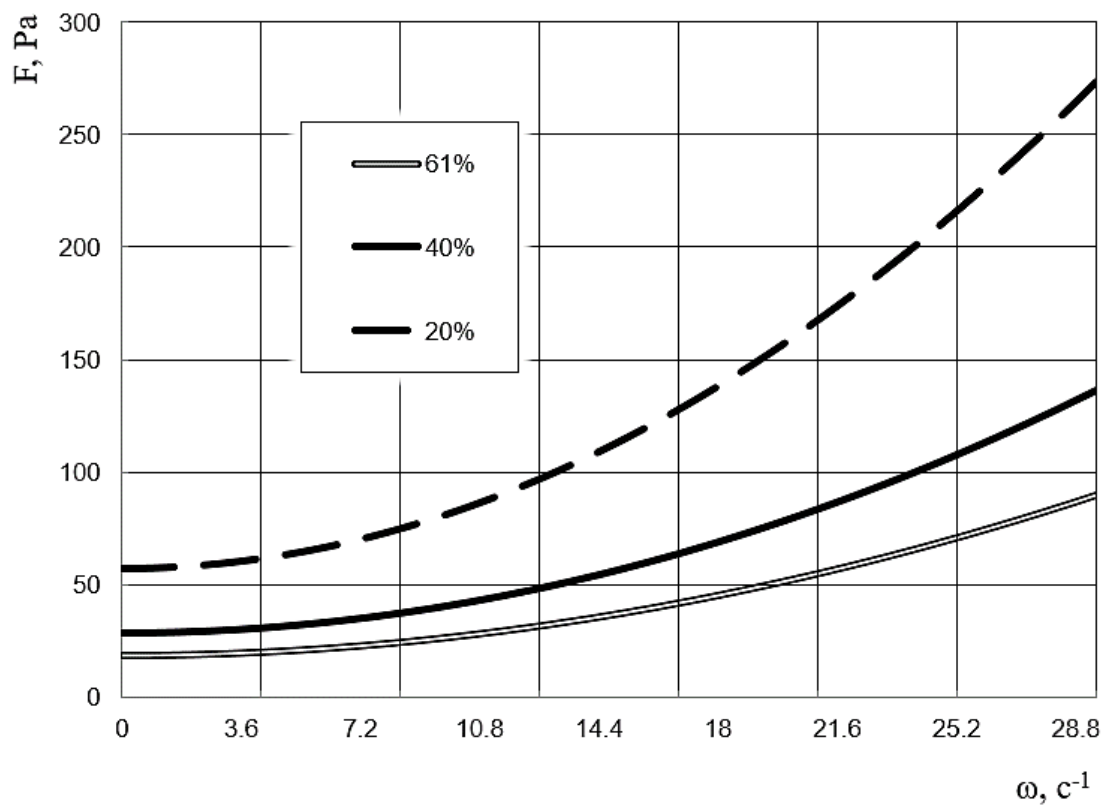

Figure 2. Correlation of the sheet fixing force to the speed parameters of the rotary module

The optimal value for the effective operation of such a section should be a contact area of at least 40%, and therefore at least 80% of the area cardboard blank. Under such conditions, the section can operate at significant speeds and at the same time does not require significant power from the vacuum system.

The proposed method of calculation allows both to choose the optimal mode of operation of the existing die-cutting section for a separate circulation and to be used for the development of new pneumatic rotary cylinders. The same proposed section allows manufacturing products for various options of cardboard, eliminating the need

to allocate a special technological operation for its separation. This leads to a significant saving of resources in the technological process of production of printing products, which is very important in the realities of the modern printing industry.

References:

1. Регей І. І. Наукові основи розроблення енергоощадної технології і засобів виготовлення розгорток картонного пакування [Текст]: дис. д-ра техн. наук: 05.05.01 / І. І. Регей. Львів, 2007. 269 с.
2. Банах Ю. О. Удосконалення плоского висікального преса шляхом нівелювання впливу пружних деформацій привода [Текст]: дис. канд. техн. наук: 05.05.01 / Ю. О. Банах. – Львів, 2004. – 172 с.
3. Задра В. М. Експериментальні дослідження технологічних режимів прорізування внутрішніх контурів у картоні / В. М. Задра. Наукові записки. – Львів, 2002. - №5. - С. 30-33.
4. Zenkin M. The analysis of printing equipment manufacturing / M. Zenkin, D. Makatora, A. Ivanko, A. Makatora. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Hradec Kralove, Czech Republic, 2022. Vol. 12, no. 2. P. 69–72.
5. Гавенко С. Ф. Оцінювання якості виконання операції різання при виготовленні картонних виробів / С. Ф. Гавенко, В. М. Задра. Поліграфія і видавнича справа. – Львів, 2002. - №38. - С. 25-28.

ENVIRONMENTAL RISK ANALYSIS WITH APPLICATION OF INTELLIGENT GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM

Karaieva Natalija

Ph.D., Associate Professor

National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky KPI

Onyshchenko Roman

master student

National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky KPI

Natural disasters, new diseases, global pandemics and others are environmental risks of society sustainable development. Moreover, environmental risks are related to the possibility of accidents at nuclear and thermal power plants, oil spills, gas spills and other accidents at the energy sector companies, as well as with permanent spills of pollutants. Effective environmental risk management policy largely depends on the quality of decision-making information services, including an information system of monitoring, data bank of results of monitoring of the territory condition in terms of security.

Geographic information systems (GIS), provided for collection, storage, analysis and graphic representation of space-time data are traditionally used in the monitoring problems [1]. Analytical potential of GIS makes it possible to solve a great number of spatial problems in environmental risk analysis.

Following model of information analysis system (IAS) is suggested to analyze environmental risks (or environmental security). It takes into consideration two main factors: 1) availability of reliable sources of information gathering, modern advanced software and hardware tools, technologies of data collection and transmission, information processing promptness; 2) analytical component in the software and hardware system. This factor depends on: quality of analytical program algorithms; promptness of analysis performance.

Development of the following structural components forms the basis for formation of IAS (fig. 1): 1) issue-related multidimensional data base (DB) and knowledge base (KB); 2) the concept of monitoring and diagnosing the level of the territory (country) environmental security; 3) geographic information data processing using GIS technologies. Let us examine in more detail the essential features of the IAS structural elements. Issue-related DB and KB can be represented as object oriented normalized DB tables, which contain hierarchical system of interconnected indicators of environmental security for the basic spheres of life-sustaining activity. KB accumulates general theoretical knowledge and expert estimates concerning the subject of research in the form of description of classes.

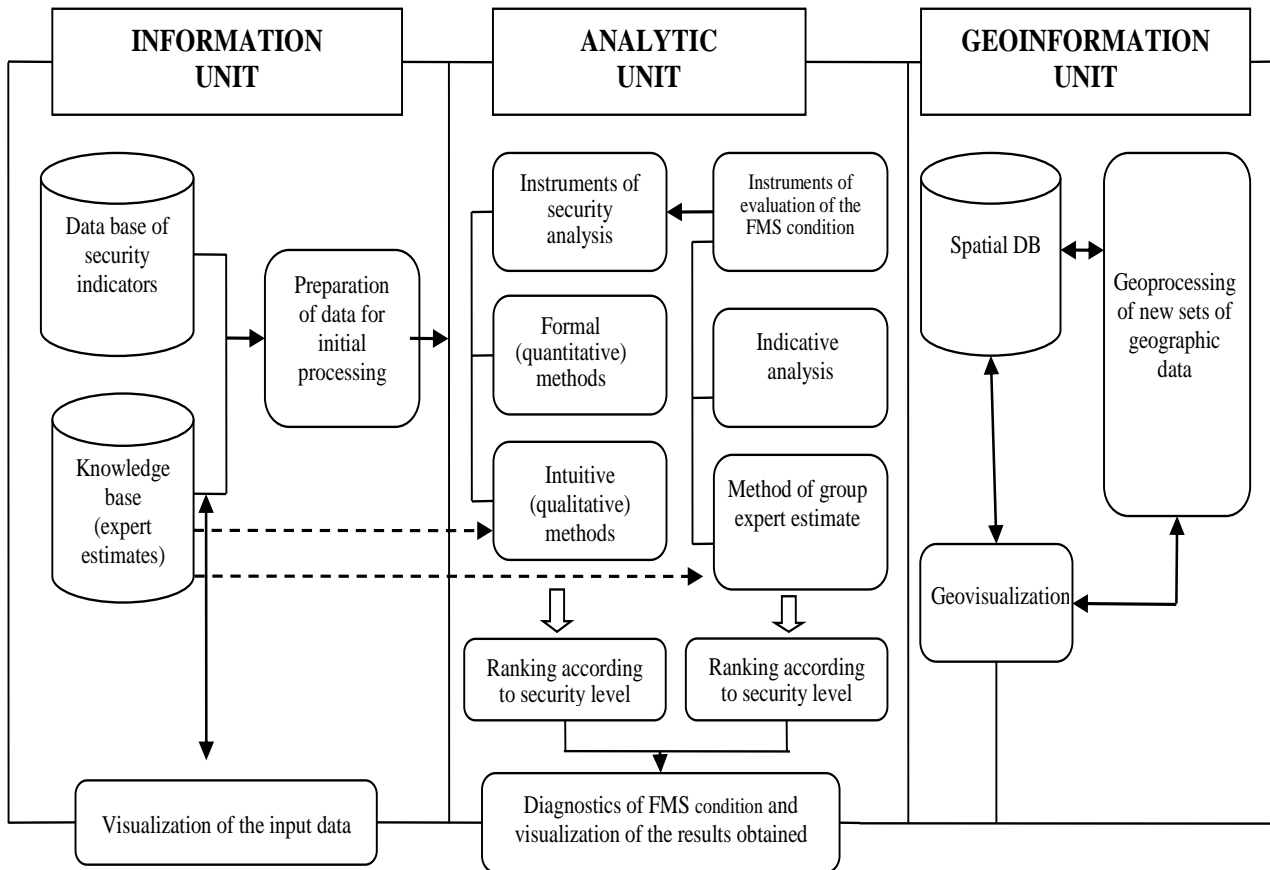

Figure 1 – IAS structure of the for environmental risk analysis

The essence of DB and KB concept consists in the integrated retention and differentiated use by applications of entire information about the objects of the subject area, that are of definite interest for the user. Under such circumstances, on the one hand, configuration of data presentation is described at the logical (intelligible) level for each program, but, on the other hand, all the remaining data, which are stored in DB and KB, have no relation to the specific applied program and are «transparent» for it. All the data are placed in the sole repository. The same data can be used in different combinations and can be differently represented in accordance with the tasks of users. This is ensured by immersion of DB and KB into particular software environment, that exercises the functions of access and transformation of data structures. It is proposed to use MySQL Server as database, while it is the most widely used database server, it ensures safe data storage, convenient data processing and rapid integration with other databases when heeded.

In relation to the analytical component of the IAS modeling and forecasting under the circumstances of risk (indeterminancy) fall into the category of multiparametric problems difficult to formalize, with underspecified information and multiple relations between parameters. For this very reason, recently in practice of environmental risk analysis interest rises to such technologies as Data Mining, the most popular among them are neural net modeling and fuzzy logic tools.

For implementation of basic functions of the system it is proposed to use the means of Java-technology, namely JavaEE. Server end is proposed in the form of an EJB-project, which will make it possible to obtain rapid and reliable access to the data base.

Enterprise JavaBeans (EJB) is specification of technology for writing and support of server components, which contain business logic, and it forms an integral part of Java EE.

Architecture design of intelligent GIS is based on 4 principles of the software system (SS) construction:

- 1) the SS should be platform independent for user;
- 2) the SS should be multi-user, i.e. n users can work simultaneously;
- 3) data processing rate and computation results should be approximated to real time systems, i.e. data processing and problem solution time should be as short as possible;
- 4) output of the SS work should be visualized in user-friendly form and be of assistance to the user in decision making.

As a conclusion, traditional systems of GIS analysis do not always make it possible to solve the problems under conditions of underspecified information, however development of hybrid intelligence system, i.e. a system that uses combination of analytical models and artificial neural networks and its integration into the GIS package for solution of problems, allows to use GIS in the new range to solve the wider circle of tasks, as it is shown in [2].

References:

1. Hu W., Starr A.G., ZHOU Z. and LEUNG A.Y.T. A systematic approach to integrated fault diagnosis of flexible manufacturing systems. *International Journal of Machine Tools & Manufacture*, 3 March 2000, Issue 40, pp. 1587-1602.
2. Stefanakis E., Sellis T. Interaction issues and decision support in intelligent GIS, *Advanced Geographic Information Systems*, Greece, Volume 1, pp. 323-347. – Mode of access: <http://www.eolss.net/sample-chapters/c01/E6-72-02-04.pdf>.

THE RESIDUAL LIFE OF A TURBOGENERATOR STATOR WINDING INSULATION

Khvalin Denys

Candidate of sciences (engineering), scientific secretary
Institute for Safety Problems of Nuclear Power Plants, NAS of Ukraine

Continuous state control of electrical machines windings insulation and the possibility of ensuring the parameters reliable prediction characterized its condition allow significantly improves the reliability and the safety of machine. Dependence of insulation defects development speed on the load conditions, structural and technological features, operating time of an electrical machine determines the probability of damage and excessive wear windings. The probability of winding insulation damage can be reliably estimated in case of analysis in three directions: continuous and periodic control data, trend of parameters, resource characteristics («life history» analysis).

The definition and prediction state of electrical machines windings insulation can be made with help the heuristic and statistical analysis based on deterministic methods. The heuristic analysis is mostly associated with the use of expert systems, when experts determines the insulation state based on intuitive knowledge with help the insulation parameters and according to the developed rules. Dependencies of residual life on the parameters of these processes, in particular, the so-called «life formulas» can be constructed on the basis of physical processes studies. The prediction state of electrical machines windings is also performed according to the trend of parameters. Moreover, the diagnosis is made at an arbitrary time interval.

The insulation life can also be determined by «life history» data, which determines the change tendency of diagnostic parameters and load characteristics in the presence of technological characteristics information, load and operating conditions of an electrical machine.

For powerful turbogenerators the most important parameter determines the winding insulation life is, first of all, temperature [1, 2, 3]. Electrophysical and mechanical parameters significantly affect the windings insulation life. If the influence of the latter parameters is less studied and their control is practically not carried out, then the windings temperature control is carried out continuously with the installation of temperature sensors depending on a turbogenerator type at almost every winding bar.

The method for maximum temperature definition of a turbogenerator stator winding insulation [4] to calculate of its residual life in real time will use.

It is known the residual life insulation calculates for the nominal load temperature θ_n when an electrical machine designs [5, 6, 7]. Thus, find the calculated residual life insulation θ_{cal} . The temperature θ differs significantly from one θ_n in the process of turbogenerator work. It is advisable therefore to find the actual lifetime insulation for any temperature by the formula:

$$T_i = t_i \left(T_{\text{cal}} / e^{(A+B/(273+\theta))} \right), \quad (1)$$

where t_i are the intervals of the present operation time in which the temperature deviates from some average value by a small quantity. Thus, the actual lifetime isolation will increase when $\theta > \theta_n$ and decrease when $\theta < \theta_n$ in separate intervals of operation time as compared with the present time. For time moment

$$t = \sum_{i=0}^n t_i,$$

where t_0 – the operation beginning of new insulation, the residual life is

$$T_{\text{res}} = T_{\text{cal}} - \sum_{i=0}^n T_i^*. \quad (2)$$

It is clear the insulation part at the maximum temperature wears out much faster than the others its areas.

How much the residual life insulation decreases in consideration of high heat zones will show.

According to [8] $B = 1020$, $A = -15,5$ for stator winding insulation of a turbogenerator under consideration. When winding temperature T_{max} for the nominal load condition is $97,4$ °C the calculated insulation life $T_{\text{cal}} = 28$; and $T_{\text{cal}} = 79$ years when θ is the temperature determined by means of resistance thermometer.

It is assumed that a turbogenerator for year works 6000 hours. Let a turbogenerator for 28 years have worked 1008 hours. Then by (1) the insulation part of stator winding at the maximum temperature actually will live 26000 hours. The residual life is $T_{\text{res}} = 23,8$ hours. The insulation part that will be determined at the average temperature (~ 60 °C), will live during this time only 57 hours, and the residual life will be reduced by these 57 hours. In case the winding insulation temperature is the resistance thermometers value that the residual life will be even greater.

On the basis of foregoing the following conclusion could be obtained:

- the reliability for residual life definition of generator stator windings insulation is higher when the calculated value of the maximum temperature is taken as the insulation temperature;
- the given methodical means can be applied in the control and diagnostics systems of a turbogenerators in real time.

References:

1. Vlasenko T. S., Hvalin D. I., Mystetskyi V. A. (2019). Complex mathematical simulation of physical processes in powerful generator. East European Scientific Journal, 4 (44), 22-30.
2. Kensytskyi O. H., Hvalin D. I., Kobzar K. O. (2019). The mathematical model of coupling calculation the electromagnetic field and heats of end zone powerful turbogenerator. Energetika. Proc. CIS Higher Educ. Inst. and Power Eng. Assoc., 62 (1), 37-46. (Rus.)
3. Hvalin D. I., Kensytskyi O. H., Kobzar K. O. (2021). Simulation of electromagnetic field of a powerful electrical machine. Energetika. Proc. CIS Higher Educ. Inst. and Power Eng. Assoc., 64 (2), 130-142. (Rus.)

4. Kuchynskyi K. A., Kramarskyi V. A., Hvalin D. I., Mystetskyi V. A. (2020). Residual life and heat control of a turbogenerator stator winding insulation. *East European Scientific Journal*, 2 (54), 63-66.
5. Kensytskyi O. G., Kramarskyi V. A., Kobzar K. O., Hvalin D. I. (2018). Study of efficiency the design of a stator core end zone turbogenerator. *Pratsi Instytutu elektrodynamiky Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, (50), 56-62. (Ukr.)
6. Kensytskyi O. G., Kramarskyi V. A., Kobzar K. O., Hvalin D. I. (2018). Study of distribution the electromagnetic field and temperature in a stator core end zone of turbogenerator. *Pratsi Instytutu elektrodynamiky Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, (51), 47-53. (Ukr.)
7. Kensytskyi O. G., Hvalin D. I. (2018). The end zone turbogenerator electromagnetic field for changes the reactive load. *Tekhnichna Elektrodynamika*, (1), 62-68. (Ukr.)
8. Kotelenets N. F., Kuznetsov N. L. (1988). Tests and reliability of electrical machines: Training appliances institute of higher education for in specialty «Electromechanics». Moskva: Vysshaya shkola, 232 p. (Rus.)

A MULTI-CRITERIA TASK TO CHOOSE OVER-SAMPLING OR UNDER-SAMPLING TECHNIQUE

Solovei O.

PhD (Technical Sciences), Associate Professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture

A dataset is considered an imbalance when a target's classes are not equally presented. The common approach to treat a big dataset as imbalance when a majority -to-minority class ratio ranges from 100:1 to 10,000:1 [1]. However, the mentioned range is not a strict definition of high-class imbalance, as classification algorithm's performance deterioration is visible when datasets have imbalance ratios starting from 1.5.

Two ways to address the issue of class imbalance in machine learning: one is to assign distinct costs to training examples; the other is to re-sample the original dataset, either by over-sampling the minority class or under-sampling the majority class [2]. The most popular over-sampling and under-sampling methods are Synthetic Minority Over-Sampling Technique (SMOTE) [3] and Random Under-Sampling (RUS) [4] correspondingly.

Despite the proved efficiencies of the mentioned methods as data preprocessing technique for the imbalance datasets the question which technique to choose for the concrete dataset is left unformalized.

In study [5] can be found that while evaluating classifier's performance using area under ROC curve measure (AUC) by method SMOTE is good for a highly dimensional imbalance dataset only when K-nearest neighbors (K-NN) classifier is used, and most predictive features are selected. In study [6] is recorded ineffectiveness of the over-sampling vs under-sampling while measuring by cost curve method.

In work [7] was proposed to use only feature selection technique for a highly dimensional imbalance gene datasets without comparing its efficiency to the results of the oversampling or down-sizing so the made in the study conclusions are not obvious.

Because in studies [5,6] the different metrics to measure the effectiveness over-sampling vs under-sampling were used the common conclusions are confusing and the proposed in work [7] feature selection technique for a highly dimensional imbalance gene datasets without comparing its efficiency to the results of the oversampling or down-sizing made the conclusions are not obvious. Therefore, more experiment's tests are required to answer on the question: "what is the technique to be applied?"

For empirical study in current work datasets: "adult", "coli" and "songs" are selected from UCI Machine Learning repository. The datasets properties as well as an imbalance ration minority-to-majority is specified in table 1.

Table 1

The characteristics of datasets

Datasets	observations	features	Machine learning task	Feature Type			Missing values, Y/N?
				Continuous	Discrete	Categorical	
adult	48842	81	Binary classification		+	+	Y
coli	9822	86			+		N
songs	4597	58		+	+		N

Two experiment tests are organized in the steps: in the first test 1) create for each dataset two pairs of the various training and test data using over-sampling and under-sampling methods: pairset1 - a minor class is oversampled by SMOTE to match 100% the majority class; pairset2 – under-sample major class by random under-sampler method to match 100% a minority class; 2) train machine learning algorithms – RF; KNN; SVC with each subset; 3) record received prediction quality using AUC metric on the train subsets; 4) record an execution time of each training; in the second test: 1) create for each dataset four pairs of the various training and test data using different data preprocessing techniques: pairset1- data is left imbalanced with features’ number as specified in column “features” in table 1; pairset2 – a minor class is oversampled by SMOTE to match 100% the majority class but all features’ are included; pairset3 - data is left imbalanced but most predictive features are selected using method CFS organized as specified in [8]; pairset4 - a minor class is oversampled by SMOTE to match 100% the majority class and the most predictive features are selected; 2) train RF algorithm and evaluate the prediction quality using AUC metric; 3) record an execution time of each training.

The results of conducted tests are captured in table 2 and Fig. 1- Fig.3 and table3 and Fig. 4.

Table 2

AUC of RF, KNN, SVC algorithms and their training time with over-sampling and under-sampling techniques

dataset	RF under-sampling		RF over-sampling		KNN - Under sampling		KNN - over sampling		SVC - Under sampling		SVC - over sampling	
	AUC, %	time, sec	AUC, %	time, sec	AUC, %	time, sec	AUC, %	time, sec	AUC, %	time, sec	AUC, %	time, sec
adult	84	1.4	93	6.1	83	0.2	89	1.33	86	1.19	87	25
coli	73	0.1	99	2.4	68	0.01	95	0.17	73	0.16	86	53.6
songs	68	0.09	89	0.43	55	0.03	87	0.03	57	1.6	54	0.84

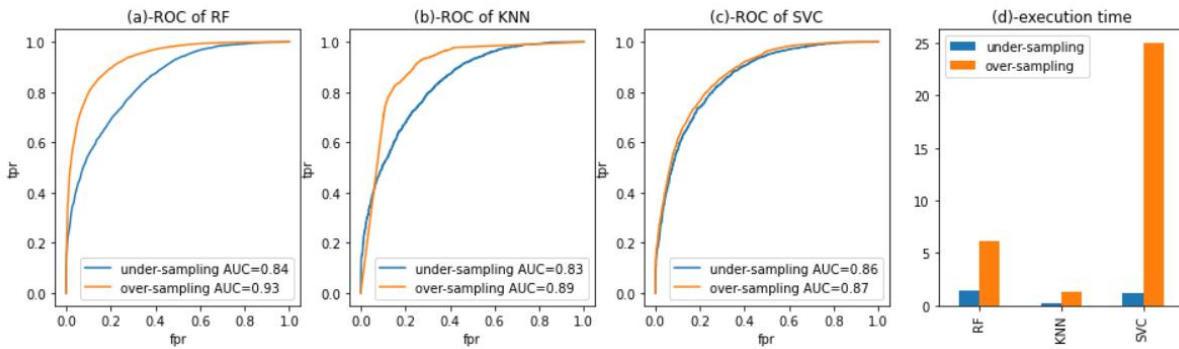

Fig.1 - (a), (b), (c) – AUC of RF, KNN, SVC are trained on dataset = “adult”; (d) training time.

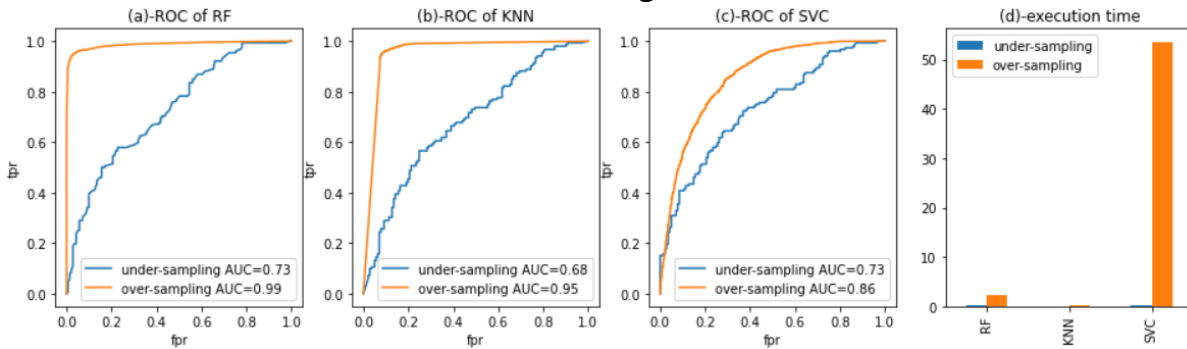

Fig. 2 - (a), (b), (c) – AUC of RF, KNN, SVC are trained on dataset = “coli”; (d) training time.

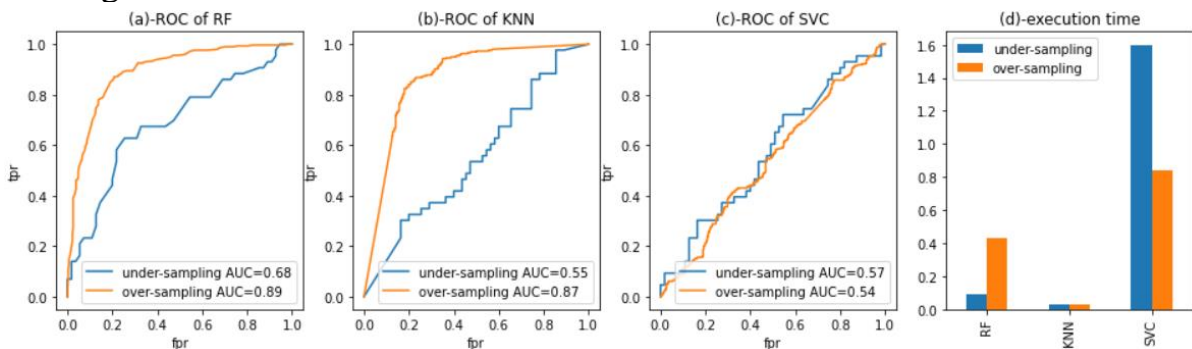

Fig. 3 - (a), (b), (c) – AUC of RF, KNN, SVC are trained on dataset = “songs”; (d) training time.

Table 3

AUC of RF algorithm and its training time

dataset	Pairset1		Pairset2		Pairset3		Pairset4	
	AUC,%	time, sec	AUC,%	time, sec	AUC,%	time, sec	AUC,%	time, sec
adult	83	5.5	93	12.13	84	5.2	95	10
coli	56	0.1	93	0.3	55	0.08	94	0.28
songs	41	0.3	90	0.5	59	0.19	87	0.26

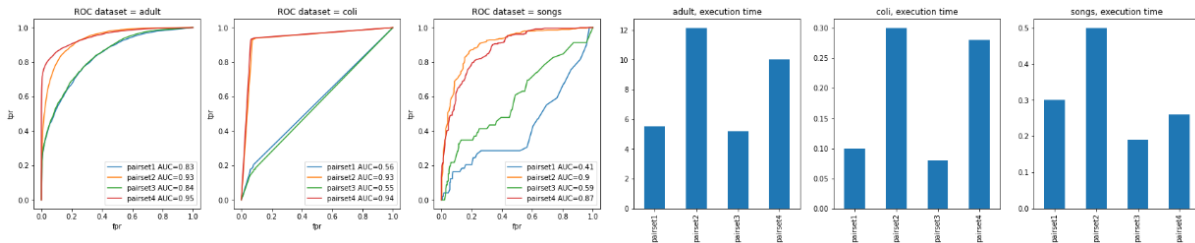

Figure. 4 AUC of RF algorithm trained on datasets: “adult”, “coli” and “songs” and training time for pairsets 1-4.

The recorded results from table 2 and fig. 1-3 can be interpreted as: for the selected imbalance dataset “adult” and algorithm RF over-sampling by SMOTE helped to improve algorithm’s performance compared to under-sampling but with algorithms: KNN and SVC the performance results are almost the same; for dataset: “coli” and “songs” applying the over-sampling by SMOTE gave visible improvement with algorithms RF and KNN, however both techniques – over-sampling and under-sampling hadn’t bring improvements with SVC algorithms. The time that is required to train RF and SVC algorithms is longer with over-sampling, although training time of K-NN is stable with over-sampled and under-sampled datasets.

The recorded results from table 3 and fig. 4 can be interpreted as: an ability to predict the target class is better when a dataset is balanced compared to an imbalanced or an imbalanced dataset with selected features (based on the values of AUC for pairset1, pairset2, pairset3), however, the time which is required to train the model with balanced dataset is two times higher than training time with imbalanced dataset. The model’s predictability shows improvements (the value of AUC for pairset4) when it is trained with balanced dataset and the most predictive features and execution time is reduced.

Based on the above can be suggested that the task to formalize which technique to use must resolve multi-criteria problem, i.e. take into consideration: dataset properties; machine learning algorithms; type of over-sampling and under-sampling method; execution time.

References:

1. H. He, E. Garcia. Learning from imbalanced data. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*. 2009. Vo. 21(9). pp. 1263–1284.
2. N. Japkowicz. The class Imbalance Problem: Significance and Strategies. AAAI conference of Artificial Intelligence. 2000. pp. 10-15
3. N. Chawla, K. Bowyer, L. Hall, W. Kegelmeyer. SMOTE: synthetic minority over-sampling technique. *Journal Of Artificial Intelligence Research*. 2002. Vo. 16. pp 321–357.
4. T. Hasanin, T. Khoshgoftaar. The effects of random undersampling with simulated class imbalance for big data. *IEEE International Conference on Information Reuse and Integration (IRI)*. 2008.
5. R Blagus, L Lusa. “SMOTE for high-dimensional class-imbalanced data”. *BMC bioinformatics*. 2013, Vo (14). pp.2-16.
6. C. Drummond, R. Holte. C4.5, Class Imbalance, and Cost Sensitivity: Why Under-Sampling beats Over-Sampling. *International Conference on Machine Learning (ICML 2003)*. 2003, Washington, DC, USA

7. G.A.Sharifai, Z. Zainol. 4. Feature Selection for High-Dimensional and Imbalanced Biomedical Data Based on Robust Correlation Based Redundancy and Binary Grasshopper Optimization Algorithm. "MDPI. Genes".2020. pp.-2-26.

8. O. Solovei. New organization process of feature selection by filter with correlation-based features selection method. "Technologies and Scientific Solutions for Industries", No. 3, pp. 6-13.

INFLUENCE OF THE SHAPE OF THE IMPACTOR ELECTRODE ON THE STRESS-STRAIN STATE OF THE PLATE AFTER PROCESSING OF DYNAMIC COMPONENT ELECTRO-DYNAMIC TREATMENT

Ustymenko Pavlo,

PhD student

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

Sydorenko Yuriy,

Dr. Eng. Sc., prof.

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

The use of electrodynamic treatment (EDT) allows you to change the stress-strain state (SSS) of welded joints due to point impacts of the electrode-indenter in the zone of the welded joint with the passage of electric current. Some issues of experimental determination of stresses after welding were considered in [1], but such methods allow setting the values of welding stresses only on the surface of the body and due to its destruction. In order to more fully assess the SSS of such structures, modern means of mathematical modeling come to the rescue. The article [2] describes the results of the computer simulation of the process of impact interaction of the electrode-indenter with the welded plate (only the dynamic component of EDT was considered), which was carried out on the basis of the Prandtl-Reuss equations [3], which describe the movement of the medium in a flat two-dimensional Lagrangian formulation with using the "ANSYS/LS-DYNA" program. It should be noted that the use of such a statement corresponds to the simulation of the EDT process of a plate with a flat electrode-indenter of infinite length.

At the same time, EDT is carried out by electrode-indenters of an axisymmetric shape, for example, in the shape of a cylinder. Then the simulation of the EDT process with such an indenter should be carried out using another - axisymmetric setup.

The purpose of the work is a mathematical assessment of the effect of the impactor electrode shape on the SSS of the welded plate after applying the dynamic component of electrodynamic processing.

Calculation (mathematical) model of the problem.

In fig. 1 shows a design scheme of the impact interaction process between two bodies: a plate (2) 4 mm thick and 50 mm wide, made of AMg6 alloy and located on a completely rigid surface (3), and a copper impact electrode (1) moving in the direction of the plate at a speed $V_0 = 5m/s$.

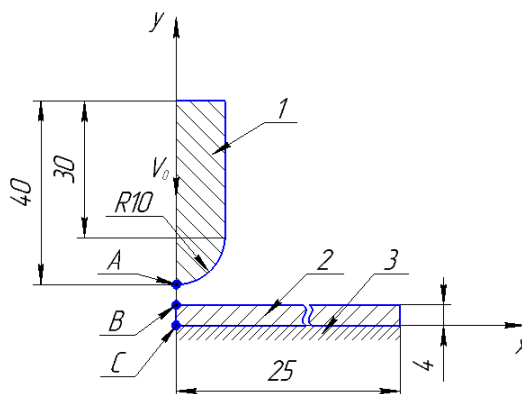

Figure 1. Scheme of impact interaction of a plate made of AMg6 alloy and an impact electrode.

To assess the effect of the shape of the impactor electrode (plane-symmetric or axisymmetric (Fig. 2)) on the SSS of the welded plate after applying the dynamic EDT component, mathematical modeling of the process of their interaction was carried out using the "ANSYS/LS-DYNA" program and based on the relations Prandtl-Reuss, which describe the motion of the Lagrangian medium.

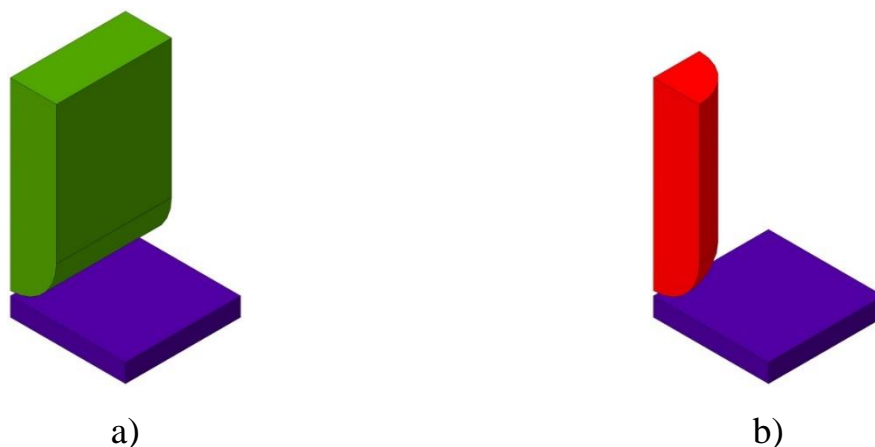

Figure 2. The appearance of an impact electrode of different shapes:
 a) plane-symmetric elongated, b) axisymmetric cylindrical

Simulation results. The main results of the interaction of the electrode-indenter of different shapes with the plate are given in table. 1 and in Fig. 3.

Table 1.
 Calculated parameters of the interaction between the electrode-indenter and the plate at the point of contact

Type of symmetry	Duration of contact, μs	Depth of entry of the indenter into the plate, mm	The depth of the dent in the plate, mm	The width of the dent in the plate, mm
Plane	86	0,176	0,168	1,89
Axial	128	0,285	0,266	2,56

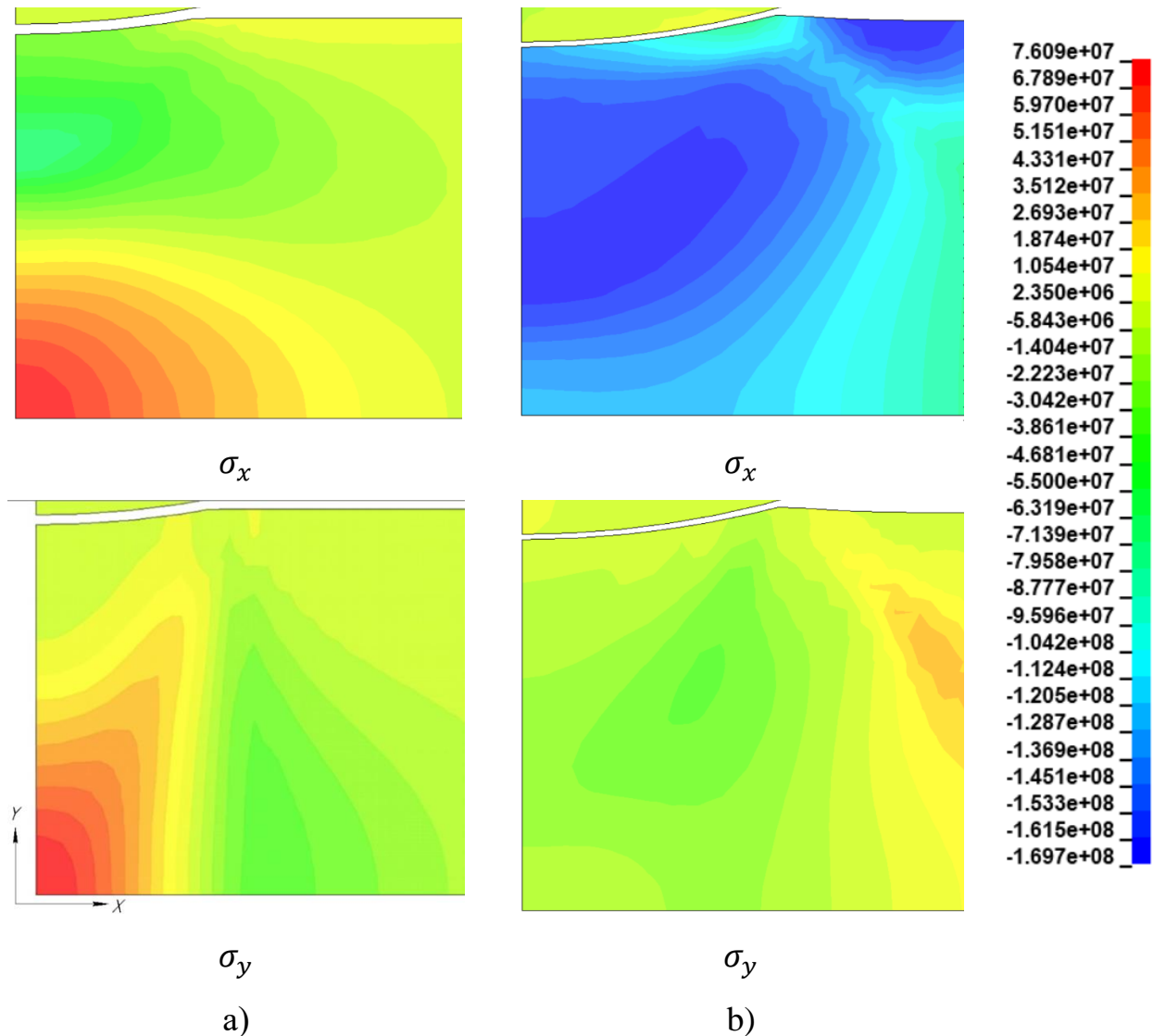

Figure. 3. Distribution of residual stress component values σ_x, σ_y (Pa) for plane- (a) and axisymmetric (b) setups

From the table 1 shows that the duration of contact between bodies in an axisymmetric setup is $42 \mu\text{s}$ (50%) longer than the duration in a planesymmetric setup. Accordingly, as the interaction time increases, the deformations at the contact point also increase, which affects the dimensions of the dent in the plate and the stress distribution.

From fig. 3, it can be seen that in a plane layout, the distribution of residual stresses σ_x (Fig. 3a) is formed in the form of two characteristic zones. The first is the compression zone at the front surface of the plate with values of $\sigma_x = -22\text{MPa}$. The second is the tension zone at the rear surface of the plate with stress values up to $\sigma_x = 76\text{MPa}$. In the axisymmetric setting (Fig. 3b), only one zone is formed across the entire thickness of the plate - the zone of compressive stresses with a maximum of $\sigma_x = -120\text{MPa}$.

Considering the component of the stress state σ_y , which is formed in the case of using a flat impactor (Fig. 3a), one can see the formation of an almost rectangular zone of tensile stresses with the maximum value on the back surface of the plate

$\sigma_y = 76\text{MPa}$ and the minimum on the front surface $\sigma_y = 0,01\text{MPa}$ and the minimum value on the back surface at a distance of 2.5 mm from the impact line, where $\sigma_y = -36\text{MPa}$.

In the axisymmetric setup (Fig. 3b), the opposite is true. Not only is an almost uniform distribution of the values of the σ_y , component over the thickness of the plate formed, but these stresses are compressive stresses. The difference between the maximum and minimum value of this stress component along the impact line does not exceed 20 MPa.

Conclusions

1. The use during EDO of a copper cylindrical indenter electrode moving at a speed of 5 m/s, with a rounded head shape compared to a flat elongated impactor leads to:

- an increase in the duration of contact with the processed plate by 50% and, as a result, the dimensions of the dent in it increase: the depth by 55%, and the width by 35%;
- the formation of an almost uniform distribution of both components of the stress state across the thickness of the plate - both σ_x and σ_y , which, unlike the other (plane) formulation of the problem, are compressive stresses whose value can reach -120 MPa.

2. The use of a vertically symmetrical impact electrode allows, other things being equal, to more effectively regulate the stress state of the plate throughout its thickness with the dynamic component of EDT, namely to combat residual welding stresses.

References:

1. Lobanov L.M. Method for Determination of Residual Stresses in Welded Joints and Structural Elements Using Electronic Speckle Interferometry [in Russian] / Lobanov L.M., Pivtorak V.A., Savickii V.V., Tkachuk G.I. // Automatic Welding . – 2006. – №1. – PP.25-30.
2. Lobanov L.M. Effect of the Indenting Electrode Impact on the Stress-Strain State of an AMg6 Alloy on Electrodynamic Treatment / L.M. Lobanov, M.O. Pashchyn, O.L. Mykhodui, Yu.M. Sydorenko // Strength of Materials. – 2017. – Vol. 43 (3) – PP.369-380.
3. Sidorenko Yu.M., Shlenskii P.S. On the Assessment of Stress-strain State of the Load-Bearing Structural Elements in the Tubular Explosion Chamber // Strength of Materials. – 2013. – Volume 45 (2). – PP. 210-220;
4. Lobanov L.M. Electric Pulse Component Effect on the Stress State of AMg6 Aluminum Alloy Welded Joints Under Electrodynamic Treatment / L.M. Lobanov, N.A. Pashchin, O.L. Mikhodui, Y.M. Sidorenko // Strength of Materials. – 2018, Vol.50 (2). – PP.246-253.

ВПЛИВ ПОЛІМЕРНОГО ЗАПОВНЮВАЧА НА ДИНАМІКУ ТРИШАРОВОЇ ЦИЛІНДРИЧНОЇ СТРУКТУРИ

Гайдайчук Віктор Васильович

д-р техн. наук

Київський національний університет будівництва і архітектури

Котенко Костянтин Едуардович

к-т техн. наук

Київський національний університет будівництва і архітектури

Розширення специфіки і збільшення об'ємів використання шаруватих оболонок в різних галузях техніки потребує завчасних ефективних інженерних рішень, гарантуючих надійність та забезпечуючих економічність таких структур.

В зв'язку з цим, потрібним стає врахування геометричної форми структури, фізико-механічних властивостей її матеріалу, динамічних та інших впливів на неї, тобто потребує використання комплексного підходу.

Перевірною в цьому відношенні, може бути спроба підвищення надійності шаруватої структури за рахунок збільшення пружності її полімерного заповнювача. Реалізація поставленої задачі передбачає визначення і розподілу показників напружено-деформованого шаруватої структури, визначаючих її динамічну поведінку, вибір та обґрунтування особливостей конструкції і форми досліджуваної структури для забезпечення об'єктивності такої інформації [1-4].

Визначається напружено-деформований стан внутрішнього і зовнішнього несучих шарів циліндричної оболонки нормального еліптичного перетину (рис.1) при співвідношенні півосей еліптичного перетину $a/b = 1,10$.

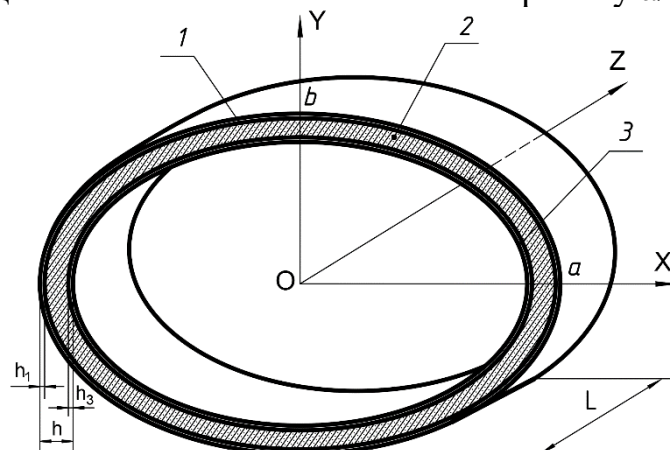

Рис. 1. Конструкція тришарової циліндричної оболонкової структури:

1 – внутрішній шар; 2 – полімерний заповнювач; 3 – зовнішній шар

Загальна товщина оболонки складає $h=10$ мм. ($h_1=h_2=1$ мм). Модуль пружності матеріалу шарів $E_1=E_3=70$ ГПа, а полімерного заповнювача становить

$E_t=0,14$ Гпа. Інші показники мають такі значення: $\mu_1=\mu_3=0,3$, $\rho_1=\rho_3=2,7*10^3$ кг/м³, $\rho_t=25$ кг/м³.

В оболонці використовується полімерний заповнювач значно поступаючийся пружності матеріалу її несучих шарів. Розглядаються співвідношення $E_{1,3}/E_t=500$; $E_{1,3}/E_t=50$, де $E_{1,3}$ - модуль пружності матеріалів внутрішнього і зовнішнього шарів, а E_t - заповнювача. Визначаються величини нормальних прогинів U_3 і нормальних напружень σ_{22} несучих шарів оболонки.

Розподіл імпульсного навантаження $P_3(s_1, s_2, t)$ здійснюється в наступному вигляді:

$$P_3(s_1, s_2, t) = A * \sin \frac{\pi t}{T} [\eta(t) - \eta(t - T)], \quad (1)$$

де: A – амплітуда імпульсного навантаження;

T – тривалість часу навантаження; t – часовий інтервал.

Приймаються наступні їхні параметри: $A = 10^6$ Па; $T = 50*10^{-6}$ с.

В дослідженні використовується скінченно-елементний метод [5]. Розрахунки показників напружено-деформованого стану досліджуваних структур здійснюється програмно-розрахунковим комплексом *Fimap with NX Nastran* алгоритмом прямого перехідного динамічного процесу. Спеціально створена скінченно-елементна модель (рис. 2) налічувала 120000 скінченних елементів і 141400 вузлів. В ній застосовано тривимірний об'ємний скінченний елемент типу *Solid*, який по ступеню витягнутості, звуженню, викривленню, внутрішнім кутам та іншим показникам відповідає вимогам забезпечення якості скінченно-елементної сітки [6].

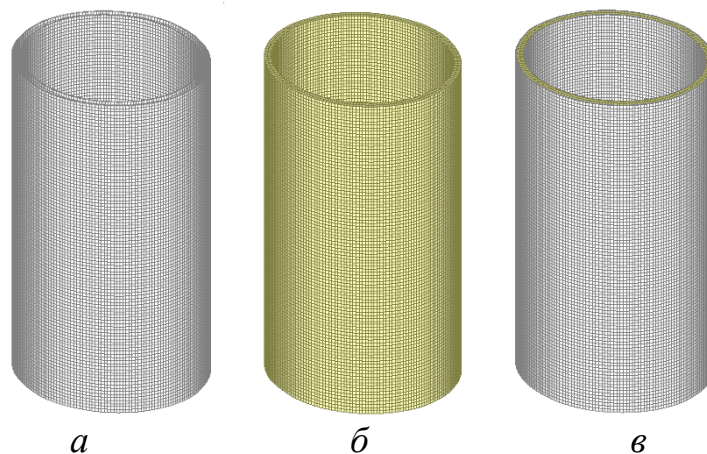

Рис. 2. Скінченно-елементна модель тришарової циліндричної оболонки еліптичного перетину: а – обшивки несучі внутрішня і зовнішня; б – полімерний заповнювач; в – тришарова оболонка

Покладається, що краї оболонки являються жорстко затисненими, тобто при $S_1 = 0$ і $S_1 = L$: $U_1 = U_2 = U_3 = \varphi_1 = \varphi_2 = \varphi_3 = 0$. Розрахунки величини прогинів і напружень серединної поверхні шарів здійснюються в області $D = \{0 \leq S_1 \leq L, 0 \leq S_2 \leq A * \pi/2\}$ і в часовому інтервалі $0 \leq t \leq 10T$.

Отримані результати чисельних розрахунків наведені на рис. 3-6.

При співвідношенні модулів пружності матеріалу робочих шарів $E_{1,3}$ і полімерного заповнювача E_t , величиною $E_{1,3}/E_t = 500$ нормальні прогини U_3 мають більш абсолютні величини в перетині S_1 структури порівняно з перетином $S_2 = A * \pi/2$. В перетині S_1 їх значення досягали максимуму при $t=8,65T$, а в перетині S_2 відповідно при $t=9,85T$. У розглянутих перетинах дещо більшим виявився прогин внутрішнього шару, що особливо видно на рис. 3 та рис. 4. Так абсолютна величина максимальних прогинів в перетині S_1 перевищила її значення в перетині S_2 майже на 6,67%.

При збільшенні пружності полімерного заповнювача ($E_{1,3}/E_t=50$) абсолютна величина прогинів була зменшена в обох перетинах структури. В перетині S_1 її величина зменшилась практично на 4,58%, а пікові значення змістились в напрямку середини довжини структури. Прогини обох несучих шарів стали повністю однаковими. У перетині S_2 зменшення максимального прогину досягло 17,1%, а його максимальне значення розподілилося на ділянці $0,1L$ в середині довжини структури.

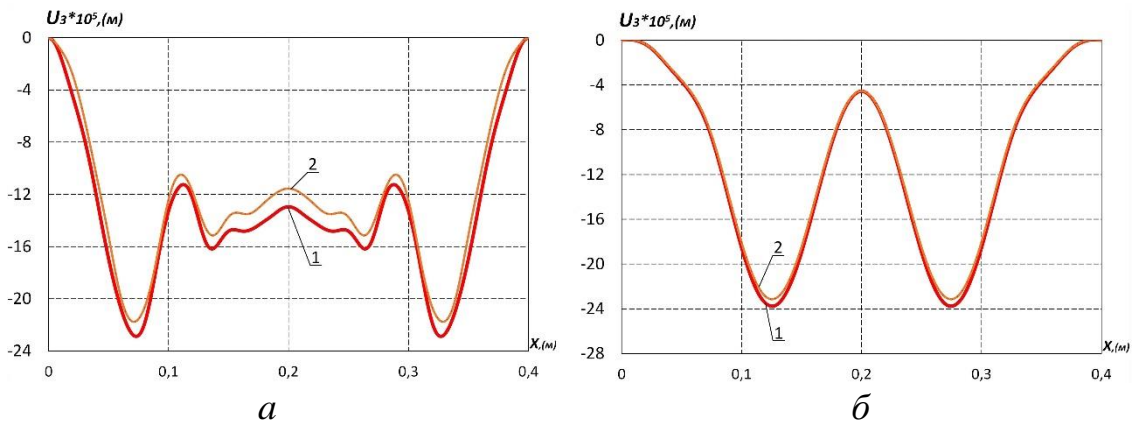

Рис. 3. Нормальні прогини несучих шарів оболонок в перетині S_1 :
а – $E_{1,3}/E_t = 500$ при $t=8,65T$; б – $E_{1,3}/E_t = 50$ при $t=8,4T$
(1-внутрішній шар; 2-зовнішній шар)

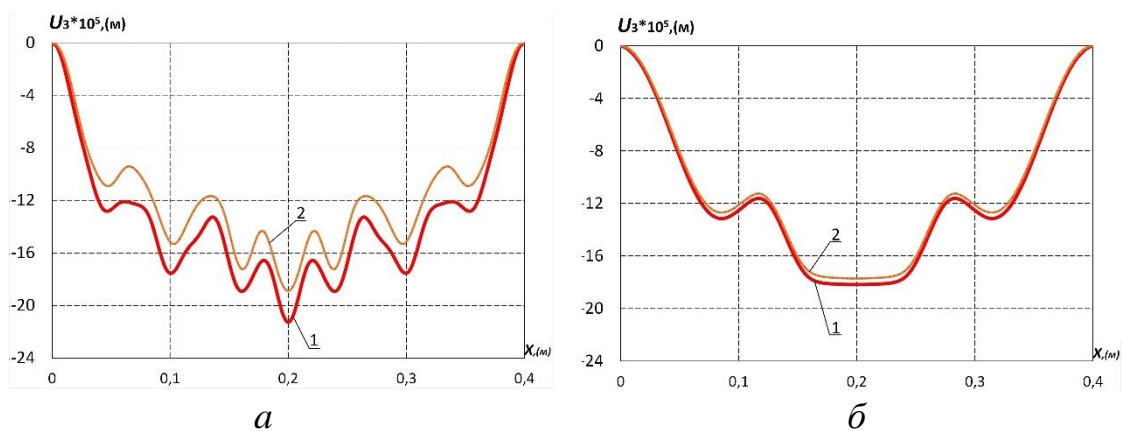

Рис. 4. Нормальні прогини несучих шарів оболонок в перетині S_2 :
а – $E_{1,3}/E_t = 500$ при $t=9,85T$; б – $E_{1,3}/E_t = 50$ при $t=3,55T$
(1-внутрішній шар; 2-зовнішній шар)

Подібним чином реагують на зміну модуля пружності полімерного заповнювача і нормальні напруження несучих шарів структури. Так в перетині S_1 при $E_{1,3}/E_t=500$ максимальна величина нормального напруження σ_{22} зовнішнього шару оболонки перевищила на 3,0% аналогічну величину при $E_{1,3}/E_t=50$. А у перетині S_2 при $E_{1,3}/E_t=500$ максимальна величина нормального напруження σ_{22} внутрішнього шару оболонки перевищила майже на 24,6% аналогічну величину при співвідношенні $E_{1,3}/E_t=50$.

Отже збільшення модуля пружності полімерного заповнювача зміцнило шарову структуру, зменшило неоднорідний характер НДС її робочих шарів, визвало перерозподіл напружено-деформованого стану в окремих її елементах. Отримані результати свідчать про доцільність використання цього фактора в комплексній системі забезпечення надійності шаруватих оболонок.

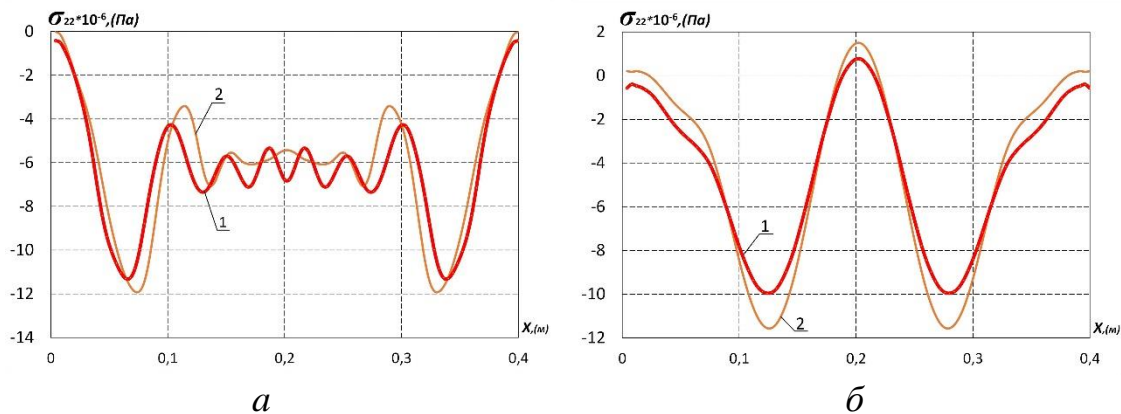

Рис. 5. Нормальні напруження несучих шарів оболонок в перетині S_1 :
 а – $E_{1,3}/E_t = 500$ при $t = 8,65T$; б – $E_{1,3}/E_t = 50$ при $t = 8,4T$
 (1-внутрішній шар; 2-зовнішній шар)

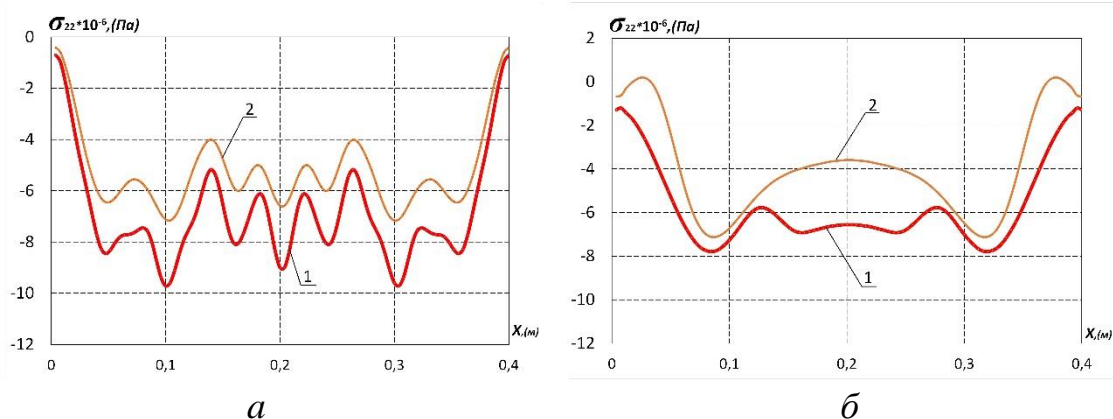

Рис. 6. Нормальні напруження несучих шарів оболонок в перетині S_2 :
 а – $E_{1,3}/E_t = 500$ при $t = 9,85T$; б – $E_{1,3}/E_t = 50$ при $t = 3,55T$
 (1-внутрішній шар; 2-зовнішній шар)

У висновку: збільшення пружності полімерного заповнювача збільшує міцність і монолітність шаруватої структури. Використання такого прийому

забезпечує ефективність і являється доцільним при співвідношенні пружності матеріалів шарів і заповнювача $E_{1,3}/E_t \leq 50$.

Список літератури

1. Timoshenko S.P., Woinowsky-Krieger S. Theory of Plates and Shells. Second Edition. New York etc.: McGraw-Hill Book Company INC, 1959. 636 p.
2. Lugovoi P. Z., Gaidaichuk V.V., Skosarenko Yu.V., Kotenko K.E. Stress–Strain State of Three-Layer Cylindrical Shells with Reinforced Light Core Under Nonstationary Loading "International Applied Mechanics", 2021, 57(4), P. 395–404.
3. Gaidaichuk V.V., Kotenko K.E. Stress - strain state of a three-layer cylindrical shell under internal axisymmetric pulse load c Strength of Materials and Theory of Structures. – 2020. – Issue. 105. – P. – 145-151.
4. Мейш В. Ф., Мейш Ю. А. Динамічна поведінка циліндричних оболонок некругового перерізу при нестационарних навантаженнях. Допов. Нац. акад. наук Укр. 2021. № 5, с. 33—38.
5. Сегерлинд Л. Применение метода конечных элементов. М.: Мир, 1979.-392 с.
6. Рычков С. П. Моделирование конструкций в среде Femap with NX Nastran. – М.: ДМК Пресс, 2016. – 784 с.

АНСАМБЛЕВІ МЕТОДИ У СТРУКТУРНОМУ РОЗПІЗНАВАННІ ЗОБРАЖЕНЬ

Карпушин Дмитро,
аспірант кафедри інформатики
Харківський національний університет радіоелектроніки

Впровадження статистичних методів як апарату інтелектуального аналізу даних задля побудови класифікаторів для образів візуальних об'єктів у системах комп'ютерного зору націлене на забезпечення результативності вирішення нагальних прикладних задач [1–12].

Останнього часу статистичні розподіли стали першорядним засобом аналізу даних у системах розпізнавання образів. Якщо опис розпізнаваного візуального об'єкту подано об'ємною множиною багатовимірних векторів, то статистичний апарат стає ключовим працездатним способом прийняття рішення про клас об'єкту [13–18].

Застосування більш універсальних методів статистичної класифікації із базуванням на адаптації до еталонної інформації сприяє не тільки узагальненню подання образів, а також і детальному виявленню ступеня узгодженості аналізованих та еталонних образів. Статистичні підходи дають можливість вирішити одну із ключових проблем при впровадженні структурних методів – скоротити достатньо великий обсяг обчислювальних витрат при обробленні об'ємних векторних масивів даних [13, 16, 19].

Потужним засобом зниження розмірності стосовно задачі класифікації є застосування методів агрегації даних на підставі визначення центрів описів, як правило, у вигляді середнього чи медіани.

Зважаючи на структуру аналізованих даних у вигляді множини векторів, природно перспективним виглядає використання ансамблевих засобів оброблення. У даному випадку результуюче класифікаційне рішення приймається на підставі множини локальних рішень для окремих дескрипторів. Ряд досліджень містить моделі для побудови ансамблевих рішень та оцінювання ефективності систем класифікації на підставі простих класифікаторів для окремих компонентів. При цьому обговорюються такі важливі переваги ансамблевих рішень, як стійкість до викривлень окремих складників та забезпечення вищої точності аналізу даних чи навчання [4, 10, 15, 16].

Задачею дослідження є побудова класифікатора на основі конструювання системи статистичних ознак за результатом навчання на матеріалі множини еталонів.

Ідея побудови класифікатора така [1, 20–25]:

- для кожного дескриптора розпізнаваного об'єкту чи еталонів встановлюємо ступінь належності до наявних класів у вигляді статистичного розподілу;
- на підставі сформованої системи компонентних розподілів створюємо інтегровану ансамблеву міру релевантності опису аналізованого об'єкту та кожного із еталонів;

– застосовуємо створену міру у класифікаторі шляхом оптимізації значення релевантності у системі класів.

На підставі наявної бази описів еталонів шляхом навчання створюється новий простір образів компонентних даних у складі значень їх імовірнісної міри належності до класів. Впровадження такого підходу на підґрунті використання рішення ансамблю компонентів забезпечує універсальність і вагому результативність класифікації.

Суть аналізу можна реалізувати такими двома способами (рис. 1).

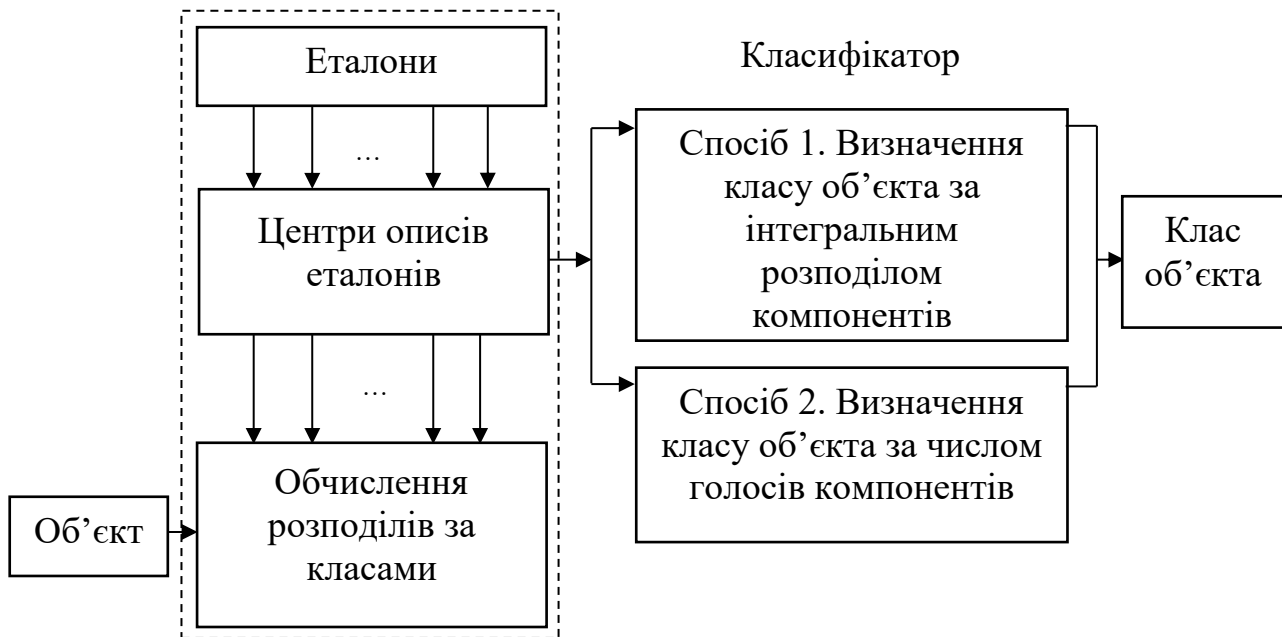

Рисунок 1 – Схема класифікації за двома способами

1. Визначення класу об'єкта за інтегральним розподілом компонентів. Визначимо стовпець матриці з максимальною сумою елементів:

$$K : j = \arg \max_i \sum_{v=1}^s d_v(i), \quad (1)$$

що інтегральним способом встановлює клас об'єкту через агрегацію розподілів кожного із класів за всією множиною складових опису.

Класифікація (1) відповідає найбільш правдоподібному рішення, так як побудована на додаванні значень однотипних розподілів.

Загалом класифікатор (1) реалізує принцип аналізу «об'єкт – еталон» на підставі агрегації даних усього складу опису.

2. Визначення класу об'єкта за числом голосів компонентів.

Обчислимо максимальне значення для кожного рядка матриці

$$c_v = \arg \max_{i=1, \dots, N} \{d_v(i)\} \quad (2)$$

тобто визначимо окремо для кожного дескриптора опису найбільш вагомий клас за вектором розподілів, що відповідає параметру моди.

Для кожного дескриптора z_v опису Z за виразом за значенням c_v інкрементуємо число h_i голосів елементів, віднесених до i -го класу.

За результатом визначення для всієї множини дескрипторів опису Z отримуємо вектор голосів, на підставі чого визначимо клас, що набрав максимальне число голосів серед дескрипторів об'єкту.

У другому класифікаторі реалізовано принцип аналізу «дескриптор об'єкта – еталон», де клас попередньо визначається для кожного компонента опису.

Розглянуті варіанти побудови класифікатора природно можна трактувати в рамках теорії ансамблевих моделей [1, 3–5, 10–14, 21].

За рахунок створення та агрегування відгуків компонентних класифікаторів (локальних рішень) синтезується «сильний» класифікатор із гарантовано вищою результативністю прийняття рішень. Найбільше розглянуті підходи відповідають моделі бустінгу [1, 21].

За результатами наших досліджень ансамбль класифікаторів у більшості випадків забезпечує кращу точність аналізу даних чи навчання. Однак, він потребує вирішення ряду проблем, таких як збільшення часових та обчислювальних витрат, складність інтерпретації результатів, обґрунтування та вибір способів комбінування локальних рішень.

Список літератури:

1. Daradkeh, Y. I., Gorokhovatskyi, V., Tvoroshenko, I., Gadetska, S., & Al-Dhaifallah, M. (2021). Methods of Classification of Images on the Basis of the Values of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components. *IEEE Access*, 9, pp. 92964–92973.
2. Gorokhovatskyi, V., Rusakova, N., Tvoroshenko, I. (2020). The application of image analysis methods and predicate logic in applied problems of magnetic monitoring. *Telecommunications and Radio Engineering*, 79 (20), pp. 1801–1811.
3. Gorokhovatskyi, V.A. (2018). Image Classification Methods in the Space of Descriptions in the Form of a Set of the Key Point Descriptors. *Telecommunications and Radio Engineering*, 77 (9), pp. 787–797.
4. Гороховатський В.О., Гадецька С.В., Стяглик Н.І. (2019) Вивчення статистичних властивостей моделі блочного подання для множини дескрипторів ключових точок зображень. *Радіоелектроніка, інформатика, управління*, № 2, С. 100–107.
5. Gorokhovatsky, V.O. and Gadetska, S.V. (2019). Determination of Relevance of Visual Object Images by Application of Statistical Analysis of Regarding Fragment Representation of their Descriptions. *Telecommunications and Radio Engineering*, 78 (3), pp. 211–220.
6. Gorokhovatsky, V.A. and Putyatin, Y.P. (2009). Image Likelihood Measures of the Basis of the Set of Conformities. *Telecommunications and Radio Engineering*, 68 (9), pp. 763–778.

7. Гороховатський В.О., Пупченко Д.В., Солодченко К.Г. (2018) Аналіз властивостей, характеристик та результатів застосування новітніх детекторів для визначення особливих точок зображення. *Системи управління, навігації та зв'язку*, 1 (47), С. 93–98.

8. Gorokhovatskyi V., Putyatin Y., Gorokhovatskyi O, Peredrii O. (2018) Quantization of the Space of Structural Image Features as a Way to Increase Recognition Performance. *The Second IEEE International Conference on DataStream Mining & Processing 21-25 August 2018*, Lviv, Ukraine. pp. 464 – 467.

9. Gorokhovatskyi V.A., and Zamula A.A. (2016) Employment of Intelligent Technologies in Multiparametric Control Systems. *Telecommunications and Radio Engineering*, 75 (19), pp. 1775–1785.

10. Гороховатський В.О., Гадецька С.В., Стяглик Н.І., Власенко Н.В. (2020) Класифікація зображень на підставі ансамблю статистичних розподілів за класами еталонів для компонентів структурного опису. *Радіоелектроніка, інформатика, управління*, № 4, С. 85–94.

11. Gorokhovatskyi V., Gadetska S., Ponomarenko R. (2020) Recognition of Visual Objects Based on Statistical Distributions for Blocks of Structural Description of Image. *Lecture Notes in Computational Intelligence and Decision Making. Proceedings of the XV International Scientific Conference “Intellectual Systems of Decision Making and Problems of Computational Intelligence” (ISDMCI'2019)*, Ukraine, May 21–25, 2019, pp. 501–512.

12. Gadetska, S.V., Gorokhovatskyi, V.O., Stiahlyk, N.I., Vlasenko, N.V. (2021) Statistical data analysis tools in image classification methods based on the description as a set of binary descriptors of key points. *Radio Electronics, Computer Science, Control*, № 4, pp. 58–68.

13. Gorokhovatskyi, V., Stiahlyk, N., Tsarevska, V. (2021). Combination method of accelerated metric data search in image classification problems. *Advanced Information Systems*, 5 (3), pp. 5–12.

14. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., and Al-Dhaifallah M. (2022) Classification of Images Based on a System of Hierarchical Features, *Computers, Materials & Continua*, 72 (1), pp. 1785–1797.

15. Tvoroshenko I., and Gorokhovatskyi V. (2022) The Application of Hybrid Intelligence Systems for Dynamic Data Analysis, *International Journal of Engineering and Information Systems*, 6 (2), pp. 40–48.

16. Gadetska S., Gorokhovatskyi V., Stiahlyk N., Vlasenko N. (2022) Aggregate Parametric Representation of Image Structural Description in Statistical Classification Methods. *In CEUR Workshop Proceedings: Computer Modeling and Intelligent Systems (CMIS-2022)*, 3137, pp. 68–77.

17. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. Аналіз багатовимірних даних за описом у формі множини компонент: монографія. Харків, ХНУРЕ, 2022. – 124с.

18. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., and Zeghid M. (2022) Cluster representation of the structural description of images for effective classification, *Computers, Materials & Continua*, 73 (3), pp. 6069–6084.

19. Gorokhovatskyi, V., Vlasenko, N. (2021). Редукція опису зображення у складі множини дескрипторів на основі метричного критерію інформативності. *Advanced Information Systems*, 5 (4), pp. 10–16.
20. Гороховатский В.А. Структурный анализ и интеллектуальная обработка данных в компьютерном зрении: монография, Харьков, Компания СМИТ, 2014. 316 с.
21. Гороховатський, В.О., Гадецька, С.В. Статистичне оброблення та аналіз даних у структурних методах класифікації зображень (монографія), Харків, ФОП Панов А.Н., 2020, 128 с.
22. Гороховатський В.О., Творошенко І.С., Чмутов Ю.В. (2022) Застосування систем ортогональних функцій для формування простору ознак у методах класифікації зображень. *Сучасні інформаційні системи*, 6 (3), С. 5–12.
23. Ahmad M.A., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Vlasenko N., Mustafa S.K. (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description. *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69 (10), pp. 186–192.
24. Гороховатский В.А., Передрий Е.О. (2009) Корреляционные методы распознавания изображений путем голосования систем фрагментов. *Радиоелектроніка, інформатика, управління*, 1 (20), С.74–81.
25. Гороховатський В., Творошенко І., Сидоренко Д. (2021) Класифікація зображень із використанням кластерного подання. Міжнародний науковий симпозіум «Інтелектуальні рішення-С». Обчислювальний інтелект (результати, проблеми, перспективи). Теорія прийняття рішень: праці міжн. наук. симпозіуму (Вересень 29, 2021). Київ – Ужгород, С. 44-45.

МОДЕЛЮВАННЯ КОРОТКОГО СТЕКУ ВИБІРКИ ДОВЖИН СЕРІЙ ПРИ РІЗНИХ КОМБІНАЦІЯХ ПАРАМЕТРІВ МУЛЬТИПЛЕКСУВАННЯ

Лєсная Юлія Євгеніївна

студентка факультету комп'ютерних наук, (магістратура)
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Гончаров Микита Олександрович

студент факультету комп'ютерних наук, (магістратура)
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Малахов Сергій Віталійович

канд. техн. наук, ст. науковий співробітник, доцент кафедри
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

У роботі представлені результати моделювання процедур атаки стеганокодекста, що протистоїть спробам його несанкціонованої екстракції з контейнера, за допомогою процедур дворівневого мультиплексування [1] параметрів серій опорних блоків (ОБ) зображення. Для демонстрації одержуваних ефектів у тестовій версії дослідницького алгоритму реалізовано вибіркоче «відключення» кожного з 2-х передбачених етапів обробки контенту:

1 – процедур внутрішньоблокового мультиплексування коефіцієнтів трансформант, що характеризують середню яскравість сформованих ОБ (елементи (0;0) на рис.1 у роботі [2]), що отримані за результатами реалізації кодування з перетворенням (у даному випадку – дискретне косинусне перетворення) [3]. Тобто, в даному випадку, захист контенту забезпечувався реалізацією процедур виключно на рівні міжблокового мультиплексу;

2 - процедур міжблокового мультиплексування поточних параметрів довжин серій ОБ [2]. На рис.1, дана операція відповідає блоку «*Multiplex Level 1*» (крок №4). Тобто, в даному разі захист контенту обмежується реалізацією процедур внутриблочного мультиплекса.

Таким чином, на рис.1 блок «*Multiplex Level 1*» (крок №4), відповідає режиму міжблокової обробки, а блок «*Multiplex Level 2*» (крок №6), режиму внутрішньоблокового мультиплексування діючих параметрів контенту. Представлена на рис.1 схема в спрощеному вигляді пояснює основну суть процедур, які проводяться, в рамках обраної концепції моделювання. Коротко пояснимо суть проведеної обробки.

На 1-му етапі дослідницького алгоритму проводиться зчитування вихідних даних тестового зображення. На 2-му кроці реалізується процедура згладжування вихідних даних [1, 4], з використанням встановленого значення порога закруглення (P_z) величини яскравості сусідніх елементів оброблюваних блоків зображення.

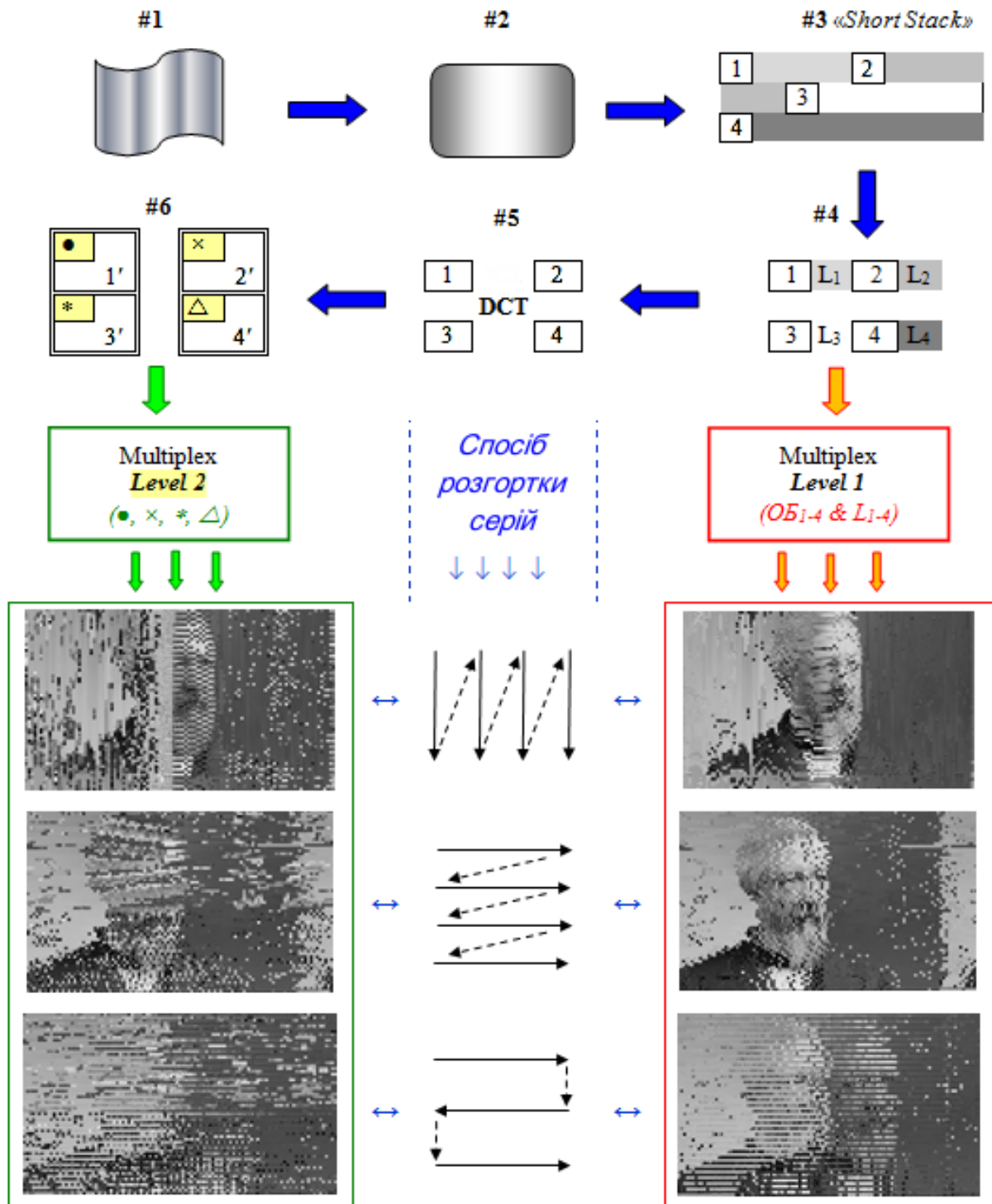

Рисунок 1. Результати атаки тестового зображення при використанні короткого стеку (стек довжиною в 4 серії ОБ; $Pz=7$; ОБ 8×8 ел.)

На 3-му кроці виконується обхід «згладженого» зображення вікном (матрицею) заданої розмірності (в даному прикладі 8×8 ел.). Визначення серій ОБ зображення-контенту [4], виконується через кодування довжин серій [5,6]. При реалізації даного етапу, порівняння елементів сусідніх блоків зображення проводиться з використанням заданого раніше значення параметру (Pz).

Етап №4 (рис.1) моделює різні способи організації базового масиву серій ОБ (тобто розгортки серій), що дозволяє імітувати різні стани відповідного

елемента в структурі інтегрованого ключа екстрактора даних. У рамках цього етапу, імітувалися 3 способи організації розгортки серій [7]: - по стовпцях, рядками та «змійка».

На 5-му кроці алгоритму для всіх ОБ, в сформованому масиві серій, проводилося дискретне косинусне перетворення (*DCT*) [3, 5].

На 6-му кроці алгоритму, відповідно до тестової маски перестановок [2], проводилася процедура внутрішньоблокового мультиплексування для всіх коефіцієнтів, що характеризують середню яскравість ОБ. На рис.1 елементи (0;0) різних трансформант, позначені символами: ●, ×, *, Δ. Результати реалізації процедур внутрішньоблокового мультиплексу, для різних способів розгортки серій ОБ, представлені в лівому стовпчику мініатюр (*рис. 1*), а результати міжблокового мультиплексування - у правому стовпчику.

Слід підкреслити, що в межах даного матеріалу всі результати отримані для випадку використання короткого стеку вибірки серій, що обмежений послідовністю всього з 4-х серій. Тестова маска діючих перестановок параметрів серій, представлена в роботі [2]. Аналогічні результати моделювання (*тобто для всіх розглянутих вище комбінацій обробки*), але вже з використанням тестового стека великої довжини [7, 8], будуть представлені в наступних роботах.

При проведенні даного циклу експериментів на етапах (кроках) згладжування та формування базового масиву серій ОБ використовувалося значення $P_z=7$. Такий параметр перебуває у середині області допустимих спотворень сусідніх елементів більшості реалістичних зображень [3,7].

Висновки.

1. Використання різних способів розгортки серій та порядку організації вибірки поточних параметрів серій, в рамках прийнятого способу розгортки, відкриває хороші можливості щодо комбінаторики станів відповідного елемента в структурі ключа екстрактора даних. Отриманий ефект наочно демонструють мініатюри тестового зображення, що представлені на рис.1.

2. Діючий спосіб розгортки серій, опосередковано визначає структуру артефактів атакованого тестового зображення за умови вдалого підбору одного з діючих механізмів (маски) мультиплексування параметрів (*лівий або правий стовпець мініатюр на рис.1*).

3. Ускладнення діючого способу розгортки серій та порядку організації вибірки їх параметрів, значно ускладнює процес неавторизованої екстракції контенту (злому). Ця обставина добре підтверджується результатами попарного порівняння мініатюр, що отримані для варіантів розгортки: - «*стовпці - змійка*» та «*рядки - змійка*» (*див. рис.1*).

4. Кожен із 2-х використаних рівнів мультиплексування (міжблоковий та внутрішньоблоковий), роблять значний внесок у загальний ефект. Навіть вдалий підбір діючої комбінації, у співвідношенні 2 з 3-х (*тобто спосіб розгортки + один з рівнів мультиплексу*), відчутно руйнує вихідний контент.

5. Збільшення довжини стека вибірки [7] для діючих параметрів мультиплексування, істотно ускладнює неавторизовану екстракцію контенту з контейнера. Ця теза підтверджується суттєвим руйнуванням тестових

зображень, на прикладі довжині діючого стеку, лише у 4 серії [8]. З цієї причини на наведених тестових зразках добре проглядається періодичність артефактів злому (*наприклад, подвоєння обличчя тощо*).

Список літератури:

1. Лесная, Ю., Гончаров, Н., & Малахов, С. (2021). ОТРАБОТКА КОНЦЕПТА МНОГОУРОВНЕВОГО МУЛЬТИПЛЕКСА ДАННЫХ ГИБРИДНОГО СТЕГАНОАЛГОРИТМА. *Збірник наукових праць SCIENTIA*. Вилучено з <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/17666>

2. Гончаров, Н., & Малахов, С. (2022). Использование параметра длин серий, как элемента межблочного мультиплекса данных стеганоалгоритма. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 180-187. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-08.07.2022.050>

3. Зубарев Ю. Б., & Дворкович В. П. (1997). *Цифровая обработка телевизионных и компьютерных изображений*. Москва: МЦНТИ.

4. Гончаров О., Лесная Ю., Погоріла К., Богданова Є., Малахов С. Дослідження параметру «серій опорних блоків», як елементу композитного ключа екстрактора даних стеганоалгоритму // *Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference*. Warsaw, Poland. 2022. Pp. 779-785 URL: <https://isg-konf.com/problems-of-science-and-practice-tasks-and-ways-to-solve-them-two/>

5. Прэтт У. (1985). *Цифровая обработка изображений* (Д. С. Лебедева, пер. с англ.). т. 1,2. Москва: Мир.

6. Бутаков Е. А., Островский В. И., & Фадеев И. Л. (1987). *Обработка изображений на ЭВМ*. Москва: Радио и связь.

7. Гончаров, Н., Лесная, Ю., Семёнов, А. & Малахов, С. Результаты атаки стеганоконтента при разной ширине стека выборки серий на этапе межблочного мультиплекса данных // *Current trends in the development of modern scientific thought. Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference*. Haifa, Israel. 2022. Pp. 465-471 URL: <https://isg-konf.com/current-trends-in-the-development-of-modern-scientific-thought/>

8. Гончаров, Н., Лесная, Ю., & Малахов, С. (2022). Адаптация принципа кодирования длин серий для противодействия попыткам неавторизованной экстракции стеганоконтента. *Grail of Science*, (17), 241-247 URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.07.2022.042>

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САЙКЛІНГ-ПРОЦЕСУ ПРИ РОЗРОБЦІ ГАЗОКОНДЕНСАТНИХ РОДОВИЩ

Матківський Сергій Васильович,
Ph.D., начальник відділу поглибленого аналізу родовищ
Акціонерне товариство «Укргазвидобування»,
УКРАЇНА

Вступ. При розробці газоконденсатних родовищ на режимі виснаження пластової енергії мають місце процеси, пов'язані з конденсацією важких вуглеводнів при зниженні пластового тиску нижче тиску початку конденсації.

Насичення порового простору рідкою вуглеводневою фазою обумовлює додаткові їх втрати в процесі розробки продуктивних покладів. Кінцевий коефіцієнт конденсатовилучення за таких умов становить 13-40 % [1-3].

Для підвищення вуглеводневилучення газоконденсатних родовищ рекомендується впроваджувати технології підтримування пластового тиску, які характеризуються зазвичай високою технологічною ефективністю. Однак, неоднорідність продуктивних покладів як за площею так і за товщиною вносить значну невизначеність в процес обґрунтування перспективних технологій, агентів нагнітання, технологічних режимів експлуатації видобувних і нагнітальних свердловин та схеми розміщення їх на площі газоносності [4-5].

Зважаючи на вищенаведене, виникає необхідність в проведенні більш детальних досліджень на основі постійно діючих геолого-технологічних моделей з метою удосконалення існуючих та розроблення нових високоефективних технологій підвищення вуглеводневилучення, які забезпечать високі кінцеві коефіцієнти вилучення за мінімальних витрат.

Мета роботи. Удосконалення існуючих технологій підтримання пластового тиску з використанням основних інструментів гідродинамічного моделювання на основі цифрових тривимірних моделей

Результати та обговорення. Підтримування пластового тиску може здійснюватися шляхом зворотнього нагнітання відсепарованого (сухого газу), використання сухого газу нафтових родовищ, неуглеводневих газів (азоту, діоксиду вуглецю, повітря, димових і вихлопних газів), суміші вуглеводневого і неуглеводневого газів, нагнітанням води і газоводяних сумішей [6-8].

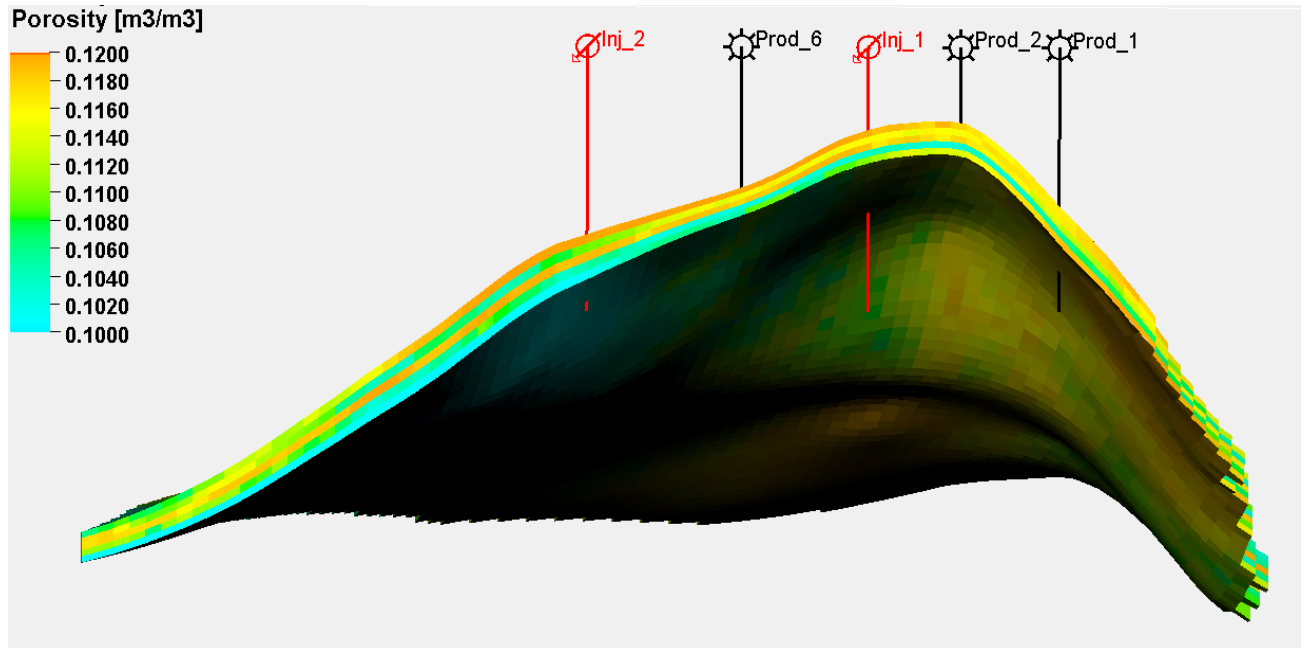
Для підвищення кінцевого вуглеводневилучення існує ряд комбінованих методів, які ґрунтуються на почерговому чи одночасному нагнітанні певних витіснювальних агентів. Доцільність застосування цих методів залежить від геолого-технологічних умов конкретного родовища [9-11].

Промисловий досвід впровадження технологій підтримання пластового тиску, зокрема сайклінг-процесу на Куличихінському, Тимофіївському Котелевському та Новотроїцькому родовищах, а також перепуску газу на

Березівському родовищі свідчить про наявність як переваг, так і значних недоліків впроваджуваних технологій [12].

Для оптимізації сайклінг-процесу при розробці газоконденсатних родовищ із значними запасами конденсату використано основні інструменти цифрового моделювання відповідно до світової практики проектування розробки нафтогазових родовищ на основі цифрової тривимірної моделі.

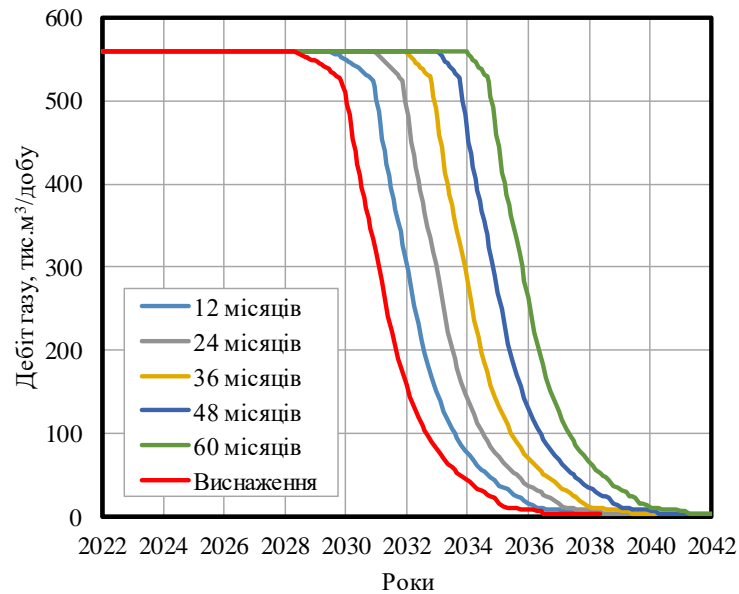
Характер розподілу пористості в тривимірній моделі наведено на рисунку 1.

Рисунок 1 - Концептуальна тривимірна модель газоконденсатного покладу

Дослідження технологічних показників розробки газоконденсатного покладу проведено для різної тривалості періоду нагнітання сухого газу (12, 24, 36, 48, 60 місяців). Для врахування фазових перетворень пластових вуглеводневих систем створено композиційну PVT модель [11-12].

Аналізуючи результати досліджень слід відзначити, що у випадку нагнітання сухого газу в поклад підтримується стабільна робота видобувних свердловин протягом тривалішого періоду порівняно з варіантом розробки на виснаження. Динаміка дебіту газу від тривалості періоду нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад та при розробці на виснаження зображена на рисунку 2.

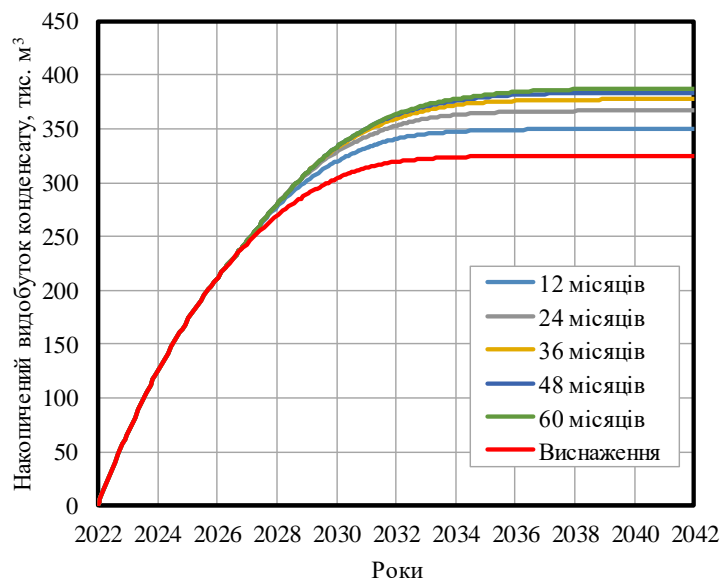

Рисунок 2 - Динаміка дебіту газу від тривалості періоду нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад та при розробці на виснаження

Пояснюється отриманий результат забезпеченням необхідних умов для винесення рідини (конденсат, вода) з вибою свердловин на поверхню за рахунок збільшення депресії на продуктивні пласти на протязі всього періоду реалізації сайклінг-процесу.

На основі результатів проведених досліджень встановлено, що завдяки впровадженню сайклінг-процесу збільшується накопичений видобуток конденсату порівняно з розробкою на виснаження.

Динаміка накопиченого видобутку конденсату від тривалості періоду нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад та при його розробці на виснаження наведена на рисунку 3.

Рисунок 3 - Динаміка накопиченого видобутку конденсату від тривалості періоду нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад та при розробці на виснаження

Накопичений видобуток конденсату в залежності від тривалості періоду нагнітання сухого газу становить: 12 місяців – 349,7 тис.м³; 24 місяці – 366,7 тис.м³; 36 місяців – 377,4 тис.м³; 48 місяців – 383,6 тис.м³; 60 місяців – 387,6 тис.м³. При розробці на виснаження накопичений видобуток конденсату дорівнює 324,8 тис.м³.

На основі результатів розрахунків встановлено, що чим більша тривалість періоду нагнітання сухого газу, тим більший накопичений видобуток конденсату та, відповідно, менша насиченість порового простору випавшим конденсатом.

Висновки. Згідно проведених результатів встановлено високу технологічну ефективність впровадження технологій підтримання пластового тиску при розробці газоконденсатних родовищ із високим вмістом конденсату в пластовому газі. Варто зазначити, що чим більша тривалість періоду нагнітання сухого газу, тим більший накопичений видобуток конденсату та, відповідно і кінцеві коефіцієнти вуглеводневилучення.

Практична реалізація результатів проведених досліджень дозволить забезпечити значно вищі техніко-економічні показники розробки газоконденсатних родовищ із значними запасами ретроградного конденсату та підвищити ефективність розробки розвіданих запасів вуглеводнів.

Література

1. Burachok O., Kondrat O., Matkivskiy S. (2020). Investigation of the efficiency of gas condensate reservoirs waterflooding at different stages of development. Global Trends, Challenges and Horizons. Dnipro. Ukraine. P. 1-11. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123001010>
2. Bikman Ye (2021). Forecasting Hydrocarbon Production at Gas Condensate Fields Considering Phase Transformations of Reservoir Systems. SPE Eastern Europe Subsurface Conference. Kyiv. Ukraine. <https://doi.org/10.2118/208562-MS>
3. Meng X., Yu Y., Sheng J., Watson M. (2015) An Experimental Study on Huff-n-Puff Gas Injection to Enhance Condensate Recovery in Shale Gas Reservoirs. Unconventional Resources Technology Conference, 20-22 July, San Antonio, Texas, USA. <https://doi.org/10.15530/URTEC-2015-2153322>
4. Kryvulya S., Matkivskiy S., Kondrat O., Bikman Y. Approval of the technology of carbon dioxide injection into the V-16 water driven reservoir of the Hadiach field (Ukraine) under the conditions of the water pressure mode. Technology and system of power supply. 2020. №6/1 (56). С. 13-18. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2020.217780>
5. Kondrat O., Matkivskiy S. (2020). Research of the influence of the pattern arrangement of injection wells on the gas recovery factor when injecting carbon dioxide into reservoir. Technology and system of power supply. 2020. №5/1 (55). С.12-17. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2020.215074>
6. Matkivskiy S., Kondrat O. (2021). Studying the influence of the carbon dioxide injection period duration on the gas recovery factor during the gas condensate fields development under water drive. Mining of Mineral Deposits. Volume 15. Issue 2. Pp. 95-101. <https://doi.org/10.33271/mining15.02.095>

7. Matkivskiy S., Kondrat O. The influence of nitrogen injection duration at the initial gas-water contact on the gas recovery factor. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. № 1(6 (109), Pp. 77–84. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.224244>
8. Glumov D., Reitblat E., Buchinskiy S. (2013) Performance Evaluation of Gas Condensate Wells Treatment With LNG Rims and Dry Gas Displacement (Russian). Society of Petroleum Engineers. <https://doi.org/10.2118/166888-RU>
9. Taber J.J., Martin F.D., Seright R.S. (1997). EOR Screening Criteria Revisited – Part 2: Applications and Impact of Oil Prices. *SPE Reservoir Engineering*, August. Pp. 199-205. <https://doi.org/10.2118/39234-PA>
10. Salem Al Attas (2014). Safe Execution of a World Class EGR Facility in Abu Dhabi – The Elixir Mirfa Project. *International Petroleum Technology Conference*. Doha. Qatar. <https://doi.org/10.2523/IPTC-17627-MS>
11. Burachok O., Kondrat O., Matkivskiy S., Pershyn D. (2021). Comparative Evaluation of Gas-Condensate Enhanced Recovery Methods for Deep Ukrainian Reservoirs: Synthetic Case Study. *Europec featured at 82nd EAGE Conference and Exhibition*, Amsterdam. The Netherlands. <https://doi.org/10.2118/205149-MS>
12. Бікман Є.С., Єгоров С.О., Курочкін К.С. (2014). Технологія збагачення газу азотом при сайклінг-процесі на Тимофіївському та Куличихинському НГКР з одночасним виробництвом метанольного продукту. *Компрессорное и энергетическое машиностроение*. №1 (35). С. 2-6.
13. Бурачок, О. В., Першин, Д. В., Матківський, С. В., Кондрат, О. Р. (2020). Дослідження межі застосування PVT-моделі “чорної нафти” для моделювання газоконденсатних покладів. *Мінеральні ресурси України*, (2), 43-48. <https://doi.org/10.31996/mru.2020.2.43-48>

ОГЛЯД МАШИН ДЛЯ ЗБИРАННЯ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Петриченко Євгеній Анатолійович,

к.т.н., доцент

Уманський національний університет садівництва

Кутковецька Тетяна Олександрівна,

к.е.н., доцент

Уманський національний університет садівництва

Садівництво є найбільш трудомісткою галуззю сільськогосподарського виробництва на всіх етапах його ведення, починаючи від посадки дерев, догляду за насадженнями та збору врожаю. Це одна із галузей, де найбільше застосовуються трудові ресурси, проте в сучасному господарюванні все більше використовуються засоби механізації, навіть під час збору врожаю. Тому що найбільш трудомісткими операціями під час вирощування плодів і ягід є саме збирання, а також сортування і навантаження їх у транспортні засоби. При цьому сортування і навантаження – найбільш відповідальний технологічний процес, що досить складно механізувати через особливості плодово-ягідної продукції, яка через це може втратити товарний вигляд.

Досить суттєві витрати праці можуть бути під час збирання врожаю плодів і ягід, які неодноразово дозрівають. Тому для підвищення продуктивності праці на багаторазовому вибірковому збиранні плодів і ягід, поліпшення якості продукції, а також зниження її собівартості виробництва й полегшення умов праці на збиранні застосовують спеціальні причіпні платформи і широкозахватні конвеєри, а також окремі машини для збирання.

У багатьох господарствах плоди і ягоди збирають ще вручну, тоді як в окремих – за допомогою садового інвентарю й з використанням спеціальних машин. Водночас для зниження рівня травмування плодів, зокрема під час збирання насамперед яблук, груш та персиків, рекомендують використовувати плодозбиральну платформу або спеціальні машини, призначені для цього [1].

Нині є збиральні машини, які працюють за принципом вібрації. Вони струшують плоди і ягоди на підставлений брезент або інші вловлювачі. Зібрані плоди та ягоди, як правило, сортують на два товарні (перший і другий) види, а також окремо розділяють за якістю продукції – на пошкоджені, уражені хворобами тощо. Потім на спеціальній калібрувальній машині здійснюється їх подальше сортування за розміром (великі, середні, дрібні). Після цього зібрані механізованим способом ягоди надходять на сепаратор збиральної машини, де їх очищають від листя та інших домішок.

За даними досліджень і аналізу сучасного рівня розвитку техніки, в аграрному виробництві застосовують чотири різні технології збирання плодів та ягід, що включають двофазну схему із роздільним способом збирання, пряме

механізоване збирання, роботизоване збирання і напівмеханізоване або чисто ручне.

Машини для збирання плодів та ягід бувають навісними та самохідними, складаються з пристроїв для коливання дерев (вібратор) та вловлювачів плодів пасивного або активного типів [1].

Якщо аналізувати сучасний ринок техніки для збирання в садівництві, то можна привести найбільш поширені нині технічні засоби. Для напівмеханізованого збирання добре себе зарекомендували самохідна платформа PS-5 (рис. 1).

Рисунок 1. Самохідна платформа PS-5

Така самохідна платформа призначена для роботи у складних умовах місцевості, коли пересування відбувається нерівною поверхнею, такою як глибока колія, в'язким вологим ґрунтом тощо. Також його застосування значною мірою допомагає полегшити виконання роботи на висоті.

Основні технічні особливості використання платформи PS-5:

- два плавно регульованих підвищення, що дають змогу одночасно працювати на двох різних рівнях;
- спрощений транспорт піддону для ящиків замість використання причепу;
- головна панель оператора, що дає змогу спостерігати за всіма параметрами її роботи.

Досить цікавою є самохідна платформа Zip 30 фірми Blosi (Італія), що призначена для проведення різноманітних робіт у садах інтенсивного типу. На ній можна регулювати висоту та змінювати ширину робочої платформи за допомогою гідравліки (рис. 2).

Рисунок 2. Самохідна платформа Zip 30 фірми Blosi (Італія)

Вітчизняна компанія ТДВ «Брацлав» пропонує досить перспективне технічне рішення для садівництва – платформу підйомну вантажністю 3 т, де можуть одночасно перебувати 6 працівників (рис. 3) [1].

Рисунок 3. Платформа підйомна причіпна для садівництва виробництва ТДВ «Брацлав» (Україна)

У світі добре себе зарекомендували самохідні комбайни Frumaco (Італія), які дають змогу збирати в садівництві врожай із мінімальними втратами та без суттєвих пошкоджень, це дуже важливо під час збуту продукції садівництва (рис. 4).

Рисунок 4. Самохідні комбайни Frumaco (Італія)

Інноваційні машини для збирання врожаю фруктів типу Frumaco за якістю, продуктивністю і зручністю у використанні являють собою найсучаснішу і досить ефективну систему у цій галузі агробізнесу. По суті, для оптимізації збирання фруктів машини Frumaco дають змогу виконувати різноманітні види робіт у садівництві, при цьому економити час та витрати інших ресурсів. Загалом обладнання Frumaco має комплексне призначення та експлуатується впродовж всього року: для збирання врожаю, зеленого та зимового підрізування, ручного проріджування, установлення й обслуговування протиградових сіток, а також для всіх операцій, для виконання котрих потрібне рухоме і надійне обладнання. Залежно від певних потреб кожного господарства машини можуть бути додатково обладнані відповідним комплектом аксесуарів.

Загалом останніми роками на ринку з'являються нові інноваційні рішення для садівництва, зокрема роботизовані самохідні платформи. Саме за ними майбутнє садівництва. Наприклад, перший у світі робот-збирач малини пройшов випробування у Великій Британії 2019 року. За даними Fieldwork Robotics, кожен такий робот може щоденно збирати понад 25 тис. ягід малини. Інший приклад – робот для збирання яблук, який створила компанія Abundant Robotics.

Водночас на світовому ринку уже з'явилися перші комерційні роботозбиральні комбайни для м'якого збирання полуниці від компанії Agrobot (рис. 5). Завдяки адаптивній мобільній платформі роботизовані маніпулятори спільно збирають лише ті плоди, які відповідають прийнятим стандартам якості [2].

Рисунок 5. Роботозбиральний комбайн для м'якого збирання полуниці

Таким чином, ми розглянули сучасні машини для збирання плодово-ягідної продукції. З вище зазначеного можна зробити висновки, що в садівництві досить широко використовуються сучасні машини для збирання врожаю не тільки зарубіжного виробництва, а й вітчизняного. Такі машини мають ряд переваг, а саме в першу чергу вони забезпечують швидкий, в порівнянні з ручним, і механізований збір врожаю при якому зберігається якість плодово-ягідної продукції та товарний вигляд, що робить її конкурентоспроможною на ринку.

Список літератури

1. Ефективні технології механізованого збирання врожаю у садівництві [Електронний ресурс] : Журнал «Агробізнес Сьогодні». – Режим доступу : <http://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/20068-efektyvni-tekhnologii-mekhanizovanoho-zbyrannia-vrozhaiu-u-sadivnytstvi.html>.
2. Сільськогосподарські роботи [Електронний ресурс] : Agrobot. – Режим доступу : <https://www.agrobot.com>.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ІТЕРАЦІЙНОГО УКРУПНЕННЯ ФАЗОВОГО ПРОСТОРУ СТАНІВ МОДЕЛЕЙ СИСТЕМ ВИСОКОЇ РОЗМІРНОСТІ

Раскін Лев Григорович,
Д.т.н., професор
Харків Національний технічний університет “ХПІ”

Іванчихін Юрій Володимирович,
К.т.н., доцент
Харків Національний технічний університет “ХПІ”

Розмірність марківських та напівмарківських моделей при аналізі структури та реальних параметрів складних систем істотно зростає. При практичній побудові моделей складних систем принциповою є проблема "великої розмірності". Число можливих станів при цьому настільки велико, що це істотно утрудняє одержання досить адекватних характеристик якості функціонування систем, а в багатьох випадках взагалі виключає можливість їх безпосереднього кінцевого аналізу.

Розглянуто дослідження ефективності методики агрегування фазових просторів станів вкладених марківських ланцюгів напівмарківського процесу.

Традиційна схема формалізації системи полягає в побудові дискретного набору всіх можливих станів (фазового простору станів) з наступним описом еволюції системи в цьому просторі. Одним з методів рішення проблеми високої розмірності марківських та напівмарківських моделей є трансформація структури фазового простору станів моделі A і побудови моделі меншої розмірності B , $N_A > N_B$, так щоб ці моделі були ізоморфні [1].

Теоретична можливість ітераційного перетворення імовірнісних систем та їхніх структур відзначена в роботах [1,2].

Досліджувана далі методика [3,4] є ітераційною. Нехай функціонування системи задане напівмарківським процесом, який описується оператором $a(t)$, $t \geq 0$ у просторі E . Простір станів моделі A : $E = \{1, 2, \dots, n\}$ розбивається на m класів: $E_1 = \{i_{11}, i_{12}, \dots, i_{1n_1}\}, \dots, E_l = \{i_{l1}, i_{l2}, \dots, i_{ln_l}\}, \dots, E_m = \{i_{m1}, i_{m2}, \dots, i_{mn_m}\}$

На черговій k -й ітерації здійснюється виділення поточного класу l , стани кожної з інших підмножин укрупнюються та інтерпретуються як єдині класи моделі B . Одержувана при цьому група укрупнених станів разом зі станами виділеної підмножини утворюють систему станів, що оброблюються на цій ітерації. Далі виділяємо стани чергової $l+1$ підмножини в якості поточного класу, а стану кожного з інших підмножин укрупнюються, група укрупнених станів обробляється на k -ой ітерації й так далі. Одержуємо чергове k -е наближення системи $B^{(k)}$.

Сформовано комплексну характеристику W , що визначає оцінку засобу розбивки фазового простору на класи та упорядкованості структури системи:

$$W = \min \frac{G_k G_\ell}{R_{k\ell}}.$$

Тут $R_{k\ell}$ - ступінь тісноти зв'язку між двома суміжними класами E_k и E_ℓ , G_k - ступінь компактності класу. При цьому $R_{k\ell}$ тим менше, чим менше можливих ймовірностей переходів існує між класами і відповідно G_k тим більше, чим більше розміри ймовірностей переходів між станами у середині класу.

Мінімуму параметра W відповідає ситуація, коли в еволюції системи переважають переходи з одного класу в інший і з невеликим часом перебування в кожному з них, максимальному ж значенню W відповідає ситуація, коли структура простору станів така, що перебування в кожному з класів достатньо стійке на фоні рідкісних переходів із класу в клас.

Встановлено, що при збільшенні значення параметра W істотно підвищується ефективність алгоритмів ітераційного агрегування.

Також розглянуто вибір варіанта розбивки на класи як мінімізація параметра класу δ_{kls} :

$$\delta_{kls} = \frac{\max_{\substack{j \in E_1 \\ i \in E_{kls}}} \sum p_{ij}}{\min_{\substack{j \in E_{kls} \\ i \in E_{kls}}} \sum p_{ij}}$$

Досліджено деякі параметри ефективності ітераційного алгоритму агрегування. Встановлено що залежність числа ітерацій алгоритму K від δ_{kls} $K=f(\delta_{kls})$ носить експонентний характер, розраховані параметри регресійних моделей росту ефективності (неефективності) K при погіршенні варіанта агрегування. Для значень δ_{kls} експериментально встановлений вид залежності $K(n)$, де n - розмірність простору системи A . Таким чином, по характеру залежностей $K=F(\delta_{kls}, n)$ можна сформулювати практичні рекомендації з доцільності використання методики агрегування простору станів багаторозмірних напівмарківських систем в конкретних умовах.

Список літератури:

1. Кемени Дж., Снелл Дж., Кнепп А. Счетные цепи Маркова:Пер.с англ.- М.:Наука, Гл.ред.физ.-мат. лит.-1987.- 416 с.
2. Корольок В. С., Турбин А. Ф. Математические основы фазового укрупнения сложных систем. - К.: Наукова думка, 1978. - 220 с.
3. Yelyzaveta Meleshko, Lev Raskin, Serhii Semenov, Oksana Sira. METHODOLOGY OF PROBABILISTIC ANALYSIS OF STATE DYNAMICS OF MULTIDIMENSIONAL SEMIMARKOV DYNAMIC SYSTEMS // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. – 2019. – Vol. 6, Issue 4. – P. 6-13. DOI: 10.15587/1729-4061.2019.184637

4. Иванчихин Ю.В. Технология фазового укрупнения многомерных полумарковских систем // Вестник Харьковского государственного политехнического университета.– Харьков: ХГПУ.-1999.- Вып.51.-С.50-52.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОРОСЛОГО НАСІННЯ ЛЬОНУ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ

Стадник Ігор Ярославович
д.т.н., професор,

Навольський Святослав Назарович
магістрант

Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя

У сучасному світі все більшої актуальності набувають питання, пов'язані зі здоровим харчуванням. Несприятливі техногенні, екологічні та соціальні чинники зумовлюють збільшення потреб людини в мікронутрієнтах. Одним із напрямків вирішення проблеми підвищення забезпеченості населення мікронутрієнтами є збагачення продуктів харчування необхідними фізіологічно-функціональними інгредієнтами: ненасиченими жирними кислотами, вітамінами-антиоксидантами, харчовими волокнами, мінеральним речовинам тощо.

Сьогодні існує великий виклик проблем соціального та економічного характеру в нашій країні через військову агресію російської федерації. Це має негативний вплив на життєвий рівень населення, тому основним завданням є якісне забезпечення населення продовольством, енергією, сировиною з додержанням захисту людини від наслідків негативної діяльності. Забезпечення населення якісними продуктами харчування є одним із найважливіших завдань України та будь-якої іншої країни.

Значна частка в раціоні харчування належить хлібобулочним виробам. Раціон харчування за останні роки значною мірою став характеризуватися рафінованими та висококалорійними продуктами. Через малий вміст рослинних білків, поліненасичених жирних кислот, харчових волокон та мінеральних речовин, харчова продукція стала бідною і відповідно змінила якість. Це натомість спричинило порушення постачання організму людини поживними речовинами. Однозначно, харчова цінність хлібобулочних виробів займає особливе місце у харчуванні [1]. Тому невід'ємною частиною нових розробок технологій хлібобулочних виробів підвищеної цінності сьогодні набула популярності. В багатьох дослідженнях для покращення харчової цінності хлібобулочних виробів використовують нетрадиційні джерела корисних харчових речовин.

При розробці технологій хлібобулочних виробів впродовж кількох десятиліть основою рецептури було поліпшення смакових якостей й зовнішнього вигляду. Хлібобулочні вироби виробляли із пшеничного сортового борошна, бідного на біологічно активні речовини. Сьогодні ми бачимо продукцію, яка більше зосереджена на піклуванні про здоров'я людини. Це

підтверджує думку про необхідність раціонального та збалансованого за хімічним складом харчування. Тому доцільно випускати хлібобулочні вироби, які можна вживати для забезпечення організму більшою кількістю біологічно активних сполук та з метою профілактики різних захворювань.

Враховуючи дослідження науковців про вплив продуктів переробки насіння льону на якість виробів, постало питання розробки рецептури хліба з добавкою пророщеного насіння льону, що стало важливим етапом наших досліджень. Це дозволить збагатити хліб корисними для організму людини мікронутрієнтами (ненасичені жирні кислоти, незамінні амінокислоти, вітаміни, мінеральні речовини, клітковина, лігніни, що є природними антиоксидантами та онкопротекторами, тощо), а ферментні препарати, окрім того, що вони покращать якість готових виробів, проявлятимуть антимікробну, антивірусну, протизапальну, антикоагуляційну дію. Вживання такого хліба уможливить покращення роботи органів травлення, серцево-судинної системи та забезпечить профілактику різних хвороб населення.

Характерною особливістю насіння льону є вищий вміст в ньому, ніж в пшеничному борошні, некрохмальних полісахаридів, які представлені водорозчинними фракціями – слизями, що мають імуннозахисні і радіопротекторні властивості. В насінні льону водорозчинні фракції становлять в середньому 75 % від загального вмісту харчових волокон. Медичними дослідженнями доведено, що слизі насіння льону сприяють поліпшенню мікробіоти кишечника [2].

Висока зольність насіння льону корелює зі значно більшим вмістом в ньому, ніж у пшеничному борошні, калію – в 4,5 рази; кальцію і магнію – в 10 та 9 раз; заліза – в 2,6; цинку – в 3,7 рази. Включення насіння льону в рецептуру хлібобулочних виробів сприятиме їх збагаченню вітамінами групи В, а також фолієвою кислотою та токоферолом, які є природними біоантиоксидантами і яких у пшеничному борошні обмаль [3].

Встановлено, що лігнани насіння льону не розкладаються при нагріванні навіть до температури 250 °C [4].

Окрім жиру, в насінні льону є протеїн (22,25 %), вуглеводи (12,26 %), у тому числі клітковина, до складу якої входять полісахариди та лігнін. Жирні кислоти насіння льону представлені в основному ліноленою (30,45 %), лінолевою (25,59 %), олеїною (18,20 %), гліцеридстеариною (8,9 %) кислотами; також до складу жиру входять пальмітинова, арахінова, міристинова кислоти. В насінні також міститься: фітостерини, ферменти, вітаміни С, Е, А, F. В оболонці насіння льону знайдено високомолекулярні з'єднання, які при гідролізі вивільняють лінокофеїн та ліноцинамарин [5]. Насіння льону можна зарахувати до потенційного джерела білка.

Оскільки насіння льону в натуральному вигляді є досить стійким до травних ферментів, збільшити його біодоступність можна шляхом

пророщування та активування власних ферментних систем. Пророщування проводили впродовж 36 годин (рис. 1).

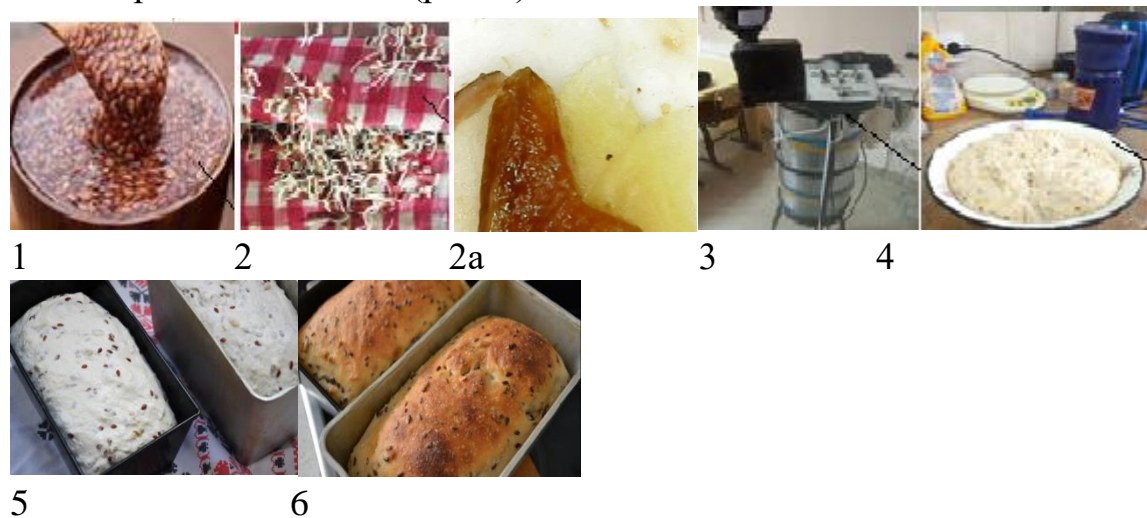

Рис. 1. Загальна блок-схема технології виробництва хлібобулочних виробів: 1 – замочування насіння льону; 2 – пророщування насіння льону (2а- вигляд пророщеного паростка); 3 – дозування, змішування компонентів в дискретно-імпульсному змішувачі; 4 – бродіння замішаного тіста; 5 – вистоювання; 6 – випікання

За допомогою математичної моделі визначили оптимальний режим пророщування, а саме: енергія проростання досягала свого максимального значення $E = 99 \dots 100 \%$, при відносній вологості повітря $w = 85 \%$, температурі $t = 20 \dots 30^\circ\text{C}$ [6]. Після пророщування насіння до появи ростка 3 мм (рис. 2а), додавали до замішування опари і тіста. Запропонований спосіб отримання біологічно активних продуктів із насіння льону є простим у впровадженні та енергоощадливим [7].

Дозування 20 % ПНЛ показало, що внаслідок вищої гідروفільної здатності на початкових хвилинах тісто мало підвищені пружні властивості. З невеликим проміжком часу 10-17хв відбулася зворотня реакція, яка вплинула на не зменшення дозованої кількості води при набуханні клейковини і гідратації білків. Цей факт відбувся внаслідок того, що ПНЛ при повторному контакті з водним середовищем зумовив часткове його поглинання на відновлення слизі. Поглинання відбулося досить швидко з подальшою віддачею вологи на утворення більш в'язкої рідкої фази тіста, ніж в контролі. Така поведінка ПНЛ створює умови на зменшення пружних властивостей тіста, але не впливає на зменшення його розрідження. Крім цього хочеться зазначити, що тривалість утворення тіста з ПНЛ проявило свої властивості без додаткового збільшення часу. Особливо ці характеристики мали прояв у житньо-пшеничному хлібі із вологістю $W=57 \%$. Така вологість не вплинула на формування заготовки і якість виробу.

Аналіз отриманих результатів свідчить про доцільність введення ПНЛ в загальній кількості 25 % до маси пшеничного борошна. Встановлено, що ПНЛ

в кількості 25 % підвищує водопоглинальну здатність тіста на майже 3 %, що є передумовою для підвищення виходу борошняних виробів за рахунок збільшення вологості тіста без погіршення якості виробів.

Список літератури

1. Стадник І. Я., Піддубний В. А., Красножон С. В., Краєвська С. П. Особливості соціально-економічно-екологічної рівноваги при виробництві нових хлібобулочних виробів. Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. № 3 (250). Київ. 2022. С. 49–54.
2. Gerstenmeyer, E., Reimer, S., Berghofer, E., Schwartz, H., Sontag, G. Effect of thermal heating on some lignans in flax seeds, sesame seeds andrye. *Food Chemistry*. 2013. 138 (2-3), 1847–1855.
<https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2012.11.117>
3. Бондаренко Ю., Михонік Л., Білик О., Кочубей-Литвиненко О., Андронович Г., Гетьман І. Використання насіння золотого льону та вівсяної закваски у виробництві пшеничного хліба. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2019. 4(11(100)), 46–55. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2019.174643>
4. Технологія хлібопекарського виробництва. Практикум [Текст] : навч. посіб. / Т. Є. Леbedенко, Г. Ф. Пшенишнюк, Н. Ю. Соколова. Одеса : Освіта України, 2014. 392 с.
5. USDA National Nutrient Database for Standard Reference [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nal.usda.gov/fnic/foodcomp>
6. Kraevska, S., Yeshchenko, O., & Stetsenko, N. (2019). Оптимізація технологічного процесу отримання біоактивованого насіння льону. *Food Science and Technology*, 13(3). <https://doi.org/10.15673/fst.v13i3.1453>
7. Краєвська С., Стеценко Н. Біоактивоване насіння льону у технологіях хлібобулочних та кондитерських виробів функціонального призначення. Матеріали ювілейної науково-практичної конференції з міжнародною участю студентів, аспірантів та молодих вчених «Харчові технології та готельно-ресторанний бізнес: інновації й сучасні перспективи розвитку». 29 квітня 2020 р. Київ. С. 47–49

ЛОГІСТИКА ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УМОВАХ МІСЬКОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Шапенко Є.М.,

кандидат технічних наук,
доцент кафедри транспортних систем та безпеки дорожнього руху
Національного транспортного університету

Котова С.О.,

старший викладач
кафедри транспортних систем та безпеки дорожнього руху
Національного транспортного університету

Любименко О.

студент 2 курсу магістратури групи ВП-1м
кафедри транспортних систем та безпеки дорожнього руху
Національного транспортного університету

На сьогоднішній день, пасажирські перевезення є одним з найважливіших показників соціально-економічного розвитку держави, але зазвичай їм не приділяється необхідна увага. Хоча соціальна значимість пасажирських перевезень очевидна, на сьогоднішній день в країні не існує чіткої логістичної системи пасажирських перевезень, яка б відображала потреби пасажирів в відповідних видах перевезень і разом з тим відповідала б вимогам державного апарату.

В Україні досить розвинута система пасажирських перевезень. Проте, вона не розвивається у напрямку взаємодії різних видів транспорту з максимальним врахуванням інтересів пасажирів. Слід відмітити, що на даному етапі всі види транспорту працюють в власних режимах та відповідно враховують лише власні інтереси. Саме тому, потенційні пасажирів позбавлені можливості обирати найбільш оптимальний для себе варіант поїздки, що буде оптимальним як по вартості, так і по рівню якості наданих послуг.

Сучасний розвиток великих міст має враховувати питання модернізації та якісно поліпшувати систему міських пасажирських перевезень. Проте, якщо в даному випадку задіяні всі основні види транспорту, то ними охоплюються всі райони міста, в іншому випадку виникають проблеми в функціонуванні транспортної мережі міста.

Такі проблеми призводять до зростаючого незадоволення населення якістю послуг. Оскільки населення міст постійно зростає, а промислові підприємства постійно розвиваються, наслідком є збільшення території міста, проте організація пасажирської транспортної мережі в такому випадку переходить зо

розряду нагальних та складних завдань. Вирішення цих питань ускладнюється ще й розвитком міст-супутників мегаполісів.

Використання міської залізної дороги дозволяє перерозподіляти великі транспортні потоки між центральними, промисловими та спальними районами мегаполісу, оскільки характерними є такі напрямки:

- велика чисельність пасажирів що переміщуються зранку із «спальних» районів до промислових, тобто до місця роботи;

- ввечері все відбувається навпаки. В цьому випадку немає необхідності здійснювати поїздки автомобільним транспортом (автобусом) як це зазвичай відбувається, через центр міста, з багаточисельними зупинками і достатньо великими відрізками часу, що зазвичай пов'язано з чисельними заторами;

- міський автомобільний транспорт набуває додаткового статусу «підвізного» транспорту або до станцій метро або до опорних залізничних станцій;

- залізничний транспорт набуває конкурентної переваги по відношенню до автомобільного міського транспорту, але поміж з тим кожний вид транспорту в такому випадку займає своє місце в міських пасажирських перевезеннях;

- розвиток міських перевезень в даному напрямку дозволяє транспортній пасажирській мережі міста функціонувати як логістичній системі зі своїм комплексом вхідних та вихідних потоків (пасажиропотоків, фінансових ресурсних потоків).

Відсутність реалізації на практиці логістичного підходу у вирішенні проблем перевезень пасажирів різними видами транспорту може мати наступні негативні наслідки:

- збитковість пасажирських перевезень і покриття цих збитків шляхом дотацій;

- достатньо низький рівень якості послуг на всіх етапах пасажирських перевезень, неузгодженість графіків по основним пунктам пересадки та основним пасажиро-утворюючим пунктам;

- низький рівень конкурентоспроможності транспортних підприємств у порівнянні з перевізниками іноземних країн в секторі пасажирських перевезень.

Для розвитку міських пасажирських перевезень в умовах постійного зростання чисельності жителів мегаполісів і відповідного розвитку регіонів, є актуальним питання приміських перевезень. Тут має впроваджуватися особливий логістичний підхід при їх виконанні – в залежності від цільової спрямованості цих поїздок: учбові, робочі, культурно-побутові, святкові. Окремим логістичним елементом в секторі цих перевезень є складова соціального стандарту регіону, в якому передбачені певні нормативи транспортного обслуговування населення з точки зору соціальної забезпеченості, рівня транспортної доступності, можливості участі декількох видів транспорту в логістичному ланцюзі пасажирських перевезень.

З огляду на вище наведене, основними напрямками розвитку логістики пасажирських перевезень для України загалом та в розрізі регіонального

розвитку (розвитку великих міст та промислово адміністративних центрів) повинно враховуватися наступне:

- високий рівень інтеграції сервісних послуг в пасажирських перевезеннях для виконання перевезення одним або декількома видами транспорту;
- враховування потреб пасажирів в форматі тарифу та відповідності умов «ціна-якість» транспортних послуг на різних видах транспорту;
- розвиток транспортної діяльності підприємства, що пов'язана з перевезеннями пасажирів, повинен максимально вписуватися в логістичні схеми пасажирських перевезень, а не навпаки – адаптувати нові логістичні умови в діючі технології та схеми виконання пасажирських перевезень.

Як результат, розвиток транспортної логістики пасажирських перевезень повинен забезпечити ріст обсягів пасажирських перевезень, зробити їх більш доступними, і відповідно більш привабливими для населення. Це призведе до підвищення рентабельності пасажирських перевезень та забезпечить їх привабливість для інвестування.

Список літератури

1. Смирнов І.Г., Косарева Т.В. Транспортна логістика: Навч. пос.К.: Центр учбової літератури, 2008. — 224 с.
2. Денисенко М. Організація та проектування логістичних систем / М. Денисенко, П. Левковець, Л. Михайловська., 2019. – 336 с.
3. Алькема В.Г., Сумець О.М. Логістика. Теорія та практика [навч. посібник] / Алькема В.Г., Сумець О.М. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. 272 с.
4. Клімова І.Г. Проблеми та передумови використання логістики в Україні / І.Г. Клімова // Держава та регіони. 2016. № 3. С. 143–147.
5. Ефективність логістичного управління. / За заг. ред. Л.Б. Міротіна. – М.: Іспит, 2004.-448с.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

Семеген Оксана Олегівна,

к. г. н., викладач
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка

Заставецька Леся Богданівна,

д. г. н., професор
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка

Заставецький Тарас Богданович,

к. г. н., доцент
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка

Таранова Наталія Богданівна,

к. г. н., доцент
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка

Хмельницька область поєднала в собі старовинні культури Поділля й Волині. У рекреаційно-туристичній галузі України вона є однією з найпривабливіших. На території цієї області знаходиться: 120 заказників, 158 пам'яток природи, 35 пам'яток садово-паркового мистецтва, 17 заповідних урочищ, зокрема – найбільший у Європі Національний природний парк «Подільські Товтри». Кількість історико-культурних та архітектурних пам'яток, що входять до Державного реєстру, – 3362 одиниці, в тому числі Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», два державні історико-культурні заповідники: «Межибіж» та «Самчики». Область посідає 3 місце в Україні за кількістю пам'яток національного значення в Україні. В області працюють 33 оздоровчих заклади майже на 4 тис. місць (9 санаторіїв, 3 санаторії-профілакторії, 10 баз відпочинку, 11 оздоровчих таборів для дітей, 35 готелів на 2 тис. місць).

Попри те, що територія Хмельницької області – це одна із найбагатших частин України на природні та суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси, які є основою рекреаційно-туристичної галузі країни та національно-культурною спадщиною держави, існує ціла низка проблем у розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу цієї території [1-6].

Основними проблемами рекреаційно-туристичної галузі Хмельницької області є:

1. Недостатній рівень розвитку безпосередньо мережі та об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури, їх невідповідність світовим стандартам. Слід пам'ятати, що виробнича база рекреаційно-туристичної галузі формувалася, в основному, з орієнтацією на невибагливого споживача рекреаційно-туристичних послуг, тому серед об'єктів інфраструктури переважають великі (порівняно з аналогічними зарубіжними) комплекси, із значною концентрацією місць та низьким рівнем комфортності. Одним із дійових засобів прискорення розвитку рекреаційно-туристичного комплексу в Хмельницькій області є розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури у мережі міжнародних транспортних коридорів. У поєднанні з потужним рекреаційно-туристичним потенціалом Хмельницької області цей факт може стати важливим чинником розвитку економіки України.

2. Відсутність скоординованої висококваліфікованої та грамотної системи дій з виведення рекреаційно-туристичного продукту Хмельницької області на світовий ринок, яка б давала відчутні результати. Особливі труднощі виникають насамперед з рекламою курортів.

3. Технологічна відсталість. В області практично не застосовуються рекреаційно-туристичні технології, які в розвинутих країнах набули ознак повсякденної ужитковості: електронні інформаційні довідники щодо готелів, транспортних маршрутів і туристичних фірм з переліком та вартістю послуг, які ними надаються (у світі практично всі довідники з туризму випускаються в електронному, а більшість – у Internet-форматах, що надає їх користувачам можливість бронювати місця в готелях в режимі реального часу – «on-line»). Останнім часом в галузі інформаційних технологій спостерігається значне поживлення. Тому слід також активно використовувати цю можливість для наближення до виходу на світовий рівень обслуговування клієнтів.

4. Низький рівень обслуговування, зумовлений загальною низькою кваліфікацією працівників рекреаційно-туристичної галузі. На сьогодні в Хмельницькій області практично відсутні відповідна система в галузі рекреації та туризму для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі та адекватні щодо світових стандартів кваліфікаційні вимоги.

5. Відставання масштабів нормативно-правового та організаційного забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності: несприятливість існуючих умов для рекреаційно-туристичного підприємництва, недосконалість й навіть певна агресивність нормативно-правового поля (в тому числі – правил та умов перетинання кордонів іноземцями), і, як наслідок, – відсутність необхідних інвестицій для розвитку рекреації і туризму Хмельницької області – як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так й іноземних (через несприятливий інвестиційний клімат).

6. Неврегульованість структури рекреаційно-туристичної галузі Хмельницької області. Та структура, яка існує вже впродовж багатьох років, потребує якщо не докорінної зміни, то хоча б відповідної адаптації до сучасного становища як в країні, так і у світі. На сьогодні вона є досить своєрідною. Так,

майже половина (близько 43%) належить відпочинку на курортах та в інших рекреаційно-туристичних зонах. Цю особливість доволі легко пояснити історичними обставинами, коли туризм саме всередині країни розвивався великими кроками. В сучасних умовах слід приділяти більшу увагу іншим видам рекреаційно-туристичної діяльності. Так, частка сільського, мисливського та інших спеціалізованих видів рекреаційно-туристичної діяльності становить лише 9%.

На жаль, значний бюджетонаповнюючий рекреаційно-туристичний регіон працює нижче своїх потужностей. Хоча для успішного розвитку рекреаційно-туристичної галузі Хмельницької області є всі умови.

Комплексне вирішення основних проблем рекреаційно-туристичної галузі Хмельницької області допоможе сформуванню досить вагомий рекреаційно-туристичний продукт.

Провідна роль належить інноваційному підходу до створення рекреаційно-туристичного продукту, інфраструктурному забезпеченню рекреаційно-туристичної галузі області та кластерному підходу щодо розвитку, що має знайти своє відображення в модернізації рекреаційно-туристичної інфраструктури та супутніх до рекреації та туризму сферах діяльності.

З урахуванням попиту на внутрішньому і зовнішньому рекреаційно-туристичному ринку пріоритет належатиме розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури, націленої на використання природно-рекреаційного і туристично-екскурсійного потенціалу Хмельницької області.

Список літератури:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [монографія] / Бейдик О. О. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Денисик Г. І. Рекреаційні ландшафти Поділля: [монографія] / Г. І. Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця, ПП «Едельвейс і К», 2009. – 206 с. – («Антропогенні ландшафти Поділля»).
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2003. – 300 с.
4. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [монографія] / Кузик С. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 254 с.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2005. – 436 с.
6. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика: [навч. посіб.] / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.

The authors of the VI International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice» were representatives of the following educational institutions:

Uman National University of Horticulture; Admiral Makarov National University of Shipbuilding; Central Ukrainian National Technical University; National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine; Lviv National University of Nature Management; Rivne Technical Vocational College; Institute of Animal Husbandry of Steppe Regions named after M.F. Ivanova; Kyiv National University of Construction and Architecture; Odesa State Academy of Construction and Architecture; National University of Construction and Architecture; Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov; Lviv Polytechnic National University; Kharkiv National Automobile and Road University; Institute of Radiation Problems, Baku Baku State University; Taras Shevchenko National University of Kyiv; Bogomolets National Medical University; Zhytomyr Ivan Franko State University; Dnipro State Technical University; International Humanitarian University; Ukrainian Engineering Pedagogical Academy; Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov; Odessa National University of Economics; Odessa National Technological University; Khmelnytskyi National University; State Environmental Academy of Postgraduate Education and Management; Tavria National University named after V. I. Vernadskyi; Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic National University; Mykhailo Ostrogradsky Kremenchug National University; National TU "Dniprovsk Polytechnic"; Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation them. M.P. Semenenko; Institute of Geotechnical Mechanics named after M.S. Polyakov; Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi; Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynskyi; Dnipro National University named after O. Honchara; Lesya Ukrainka Volyn National University; Academy of Economic Studies of Moldova; Kharkiv National University of Internal Affairs; West Ukrainian National University; Odessa National Maritime University; National Academy of Internal Affairs; National Aviation University; Vasyl Stus Donetsk National University; Academy of Labor, Social Relations and Tourism; Zaporizhzhia National University; Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna Dniprovsk State Technical University; Vinnytsia Social and Economic Institute of the University "Ukraine"; Khmelnytskyi National University; Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda; Odesa Maritime Academy National University; International Humanitarian University; Kharkiv Institute of Medicine and Biomedical Sciences; Kharkiv National Medical University; Poltava State Medical University; Zaporizhzhia Medical Academy of Postgraduate Education; Institute of Emergency and Restorative Surgery named after V.K. Gusya; Uzhhorod National University; Scientific Toxicological Center Named after Academician L.I. Medvedya; Ivano-Frankivsk National Medical University; Cherkasy National University named after B. Khmelnytskyi; Institute of Wave Technologies; Poltava State Medical University and others.

Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice

Scientific publications

Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference
«Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice»,
Edmonton, Canada. 712 p.
(November 01 – 04, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-88796-806-3

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.6

Text Copyright © 2022 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2022 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Bürkle M., Bürkle N. House construction today – the unsolvable monster task of tomorrow recycling // Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice. Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference. Edmonton, Canada. 2022. Pp. 55-57

URL: <https://isg-konf.com/multidisciplinary-scientific-notes-theory-history-and-practice/>